

BEKTAŞÎ TEKKELERİNİN KAPATILMASI (1826) ve BEKTAŞİLİĞİN YASAKLI YILLARI

FAHRİ MADEN

TÜRK TARİH KURUMU

BEKTAŞÎ TEKKELERİNİN
KAPATILMASI (1826)
ve
BEKTAŞÎLİĞİN YASAKLI YILLARI

Fahri Maden

1979 yılında Gerze/Sinop'ta doğdu. İlkokul ve lise eğitimini Sinop'ta aldı. 2000 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümünü bitirdi. Aynı üniversitede başladığı yüksek lisans eğitimini 2004 yılında tamamladı. Daha sonra Gazi Üniversitesi'nde doktora eğitimine başladı. *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları* adlı doktora tezini hazırlayarak 2010 yılında doktor ünvanını aldı. 2004 yılından itibaren İnsanca dergisinde yazarlık yapmaya başladı. Halen Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi olan yazarın yedi kitabı ile pek çok makalesi bulunmaktadır.

Eserleri

- *Tarihin İzdişimleri*, Roza Yayınevi-2011.
- *XVIII. Yüzyılın Sonlarında Kastamonu*, Roza Yayınevi-2012.
- *Bektaşîlerin Serencamı*, Kapı Yayınları-2012.
- *Sırâdışı Bir Muhalif Rıza Nur*, Roza Yayınevi-2012.
- *Vahid Paşa'nın Hayatı Sakız Vak'ası*, Roza Yayınevi-2013.
- *Seyyah ve Sufi*, Kapı Yayınları-2013.
- *Tarihin Ekseninde*, Roza Yayınevi-2013.

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U Y A Y I N L A R I
IV/A-2-2.4. Dizi - Sayı: 4

BEKTAŞÎ TEKKELERİNİN
KAPATILMASI (1826)
ve
BEKTAŞÎLİĞİN YASAKLI YILLARI

FAHRİ MADEN

ANKARA - 2013

Maden, Fahri

Bektaşî tekkelerinin kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin yasaklı yılları / Fahri Maden.
— Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2013.

xxii, 431 s. : res, ıpkıbasım, hrt., tablo ; 24 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; IV/A-2-2.4. Dizi-Sa. 4).

Bibliyografya ve indeks var.

ISBN 978 - 975 - 16 - 2671 - 4

1. Bektaşîlik _ Osmanlı İmparatorluğu. 2. Bektaşî tekkeleri _ Osmanlı İmparatorluğu.
I. E.a. II. Dizi.

306. 6977525

297. 7525

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun 29.03.2012 tarih ve 656/4 sayılı Yönetim Kurulu kararı gereği 1500 adet basılmıştır.

ISBN 978-975-16-2671-4

Raportör: Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak

Afşaroğlu Matbaası

Kazım Karabekir Caddesi

Altıntop İşhanı No: 87 /7 İskitler-Ankara

Tel: (0312) 384 54 88 Faks: (0312) 384 54 98

E-mail: farukafsar@gmail.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IX
KISALTMALAR.....	XI
HARİTALAR VE TABLOLAR	XIII
KAYNAKLARA VE ARAŞTIRMALARA DAİR	XV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BEKTAŞÎ TEKKELERİNİN KAPATILMASI (1826)

I. BEKTAŞÎ TEKKELERİNİN KAPATILMASI SÜRECİ	53
A. Yeniçeri 'Ocağı'nın Kaldırılması	53
B. Yeniçeri İsyanları ve Bektaşîler	60
C. Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması Kararı	63
1. Meşveret Meclisi'nin Toplanması	63
2. Meşveret Meclisi'nde Yapılan Tartışmalar	67
3. Meşveret Meclisi'nde Alınan Kararlar	71
II. YASAĞIN UYGULANMASINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR.....	73
A. Hazırlık Çalışmaları.....	73
1. Fermanlar ve Fetvalar	73
2. Tekkelerinin Kapatılmasında Görevlendirilen Memurlar, Görev ve Yetkileri	80
B. İdam Edilen Bektaşîler.....	85
C. Sürgün Edilen Bektaşîler	88

1. Hacı Bektaş Veli Tekkesi Şeyhi Hamdullah Efendi'nin Sürgün Edilmesi	88
2. Bektaşî Tekkelerinden Sürgün Edilenler	92
3. Bektaşîlik Suçlamasıyla Sürgün Edilenler	100
D. Tekkelerdeki Şeyh Yakınlarının Durumu	105

İKİNCİ BÖLÜM

BEKTAŞİLİĞİN YASAKLI YILLARI

I. KAPATILAN VE YIKTIRILAN BEKTAŞÎ TEKKELERİ	109
A. İstanbul Bektaşî Tekkeleri	109
B. Rumeli Bektaşî Tekkeleri	113
1. Malları Müsadere Edilen Rumeli Tekkeleri	113
2. Kapatılan ve Yıktırılan Rumeli Tekkeleri	120
C. Anadolu Bektaşî Tekkeleri	127
1. Malları Müsadere Edilen Anadolu Tekkeleri	127
2. Kapatılan ve Yıktırılan Anadolu Tekkeleri	130
3. Kapatılmayan ve Harap Halde Bulunan Anadolu Tekkeleri ..	135
D. Diğer Bölgelerdeki Bektaşî Tekkeleri	142
II. BEKTAŞÎ TEKKELERİNE AİT EŞYA, EMLAK ve HAYVANLAR	143
A. Bektaşî Tekkelerine Ait Bina ve Vakıflar	143
B. Bektaşî Tekkelerinde Bulunan Evrak ve Kitaplar	148
C. Bektaşî Tekkelerine Ait Eşya, Emlak ve Hayvanlar	153
III. BEKTAŞİLERE KARŞI DEVLETİN ALDIĞI BAZI TEDBİRLER	170
A. Bektaşî İmajı ve Propaganda	170
B. Bektaşî Tekkelerine Diğer Tarikat Şeyhlerinin Atanması	177
1. Nakşî Şeyhi Atanan Bektaşî Tekkeleri	181
a. Hacı Bektaş Veli Tekkesi	181
b. Abdal Musa Tekkesi	186
c. Nakşî Şeyhi Atanan Diğer Bektaşî Tekkeleri	188

2. Diğer Tarikatlardan Bektaşî Tekkelerine Atanan Şeyhler	192
C. Yasaklılık ve Propaganda Yıllarında Bektaşîler.....	195

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BEKTAŞÎ TEKKELERİNİN FAALİYETLERİNE YENİDEN BAŞLAMASI

I. TEKKELERİN FAALİYETLERİNE YENİDEN BAŞLAMASI	205
A. Sürgün Sonrası Affedilen Bektaşîler	205
B. Tekkelerin Faaliyetlerine Yeniden Başlaması.....	207
II. YENİDEN AÇILAN VE İLK DEFA KURULAN TEKKELER.....	221
A. İstanbul Bektaşî Tekkeleri	221
B. Rumeli Bektaşî Tekkeleri	232
C. Anadolu Bektaşî Tekkeleri	256
1. Hacı Bektaş Veli Tekkesi.....	256
2. Abdal Musa Tekkesi	273
3. Anadolu'daki Diğer Tekkeler.....	277
D. Diğer Bölgelerdeki Bektaşî Tekkeleri	290
SONUÇ	297
KAYNAKÇA	305
DİZİN	339
EKLER (TABLOLAR-HARİTALAR-RESİMLER)	357

ÖNSÖZ

Bu çalışma Yeniçeri ocağının kaldırılmasından hemen sonra Bektaşî tekkelerinin kapatılması, Bektaşîliğin yasaklanması, devletin Bektaşîliğe yönelik tutumundaki değişikliğin sebepleri, Bektaşîliğin Sünnilik dışı görülmesi ve Sünnileştirme çabaları ile bu faaliyetlerin başarıya ulaşıp ulaşmadığı meselesi incelenmektedir.

Çalışma giriş ve üç bölüm halinde tertip edilmiştir. İlk olarak Hacı Bektaş Veli ve Bektaşîlik konusunda genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra Osmanlı yönetimi ve Yeniçerilerle Bektaşîliğin ilişkilerine değinilip, 1826 öncesi Bektaşî tekkelerinin coğrafi dağılımının ele alındığı giriş bölümü yer almaktadır.

Birinci bölüm, Bektaşîliğin Yeniçeri Ocağı ile birlikte ortadan kaldırılması ve hemen o tarihten sonraki uygulamaları kapsamaktadır. Bu süreçte yaşanan meşveret meclisinin toplanması, bu mecliste ne tür tartışmaların yaşandığı ve Bektaşî tekkelerinin kapatılması kararının nasıl alındığı ele alınmaktadır. Ayrıca bu bölümde yasağın uygulanmasına yönelik yapılan hazırlıklar izah edilmektedir. Bu noktada yasağın uygulanması için yayınlanan ferman ve fetvalar ortaya konularak yasağı uygulayacak memurlar ile bunların görev ve yetkileri sıralandıktan sonra bu hazırlıkların İstanbul ve taşraya yansımaları değerlendirilmektedir. Yine yasağın uygulanması safhasında meydana gelen idam ve sürgünler de tespit edilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, kapatılan ve yıktırılan Bektaşî tekkeleri ile harap halde, bir türbeden ibaret olan tekkeler yer almaktadır. Ayrıca kapatılan ve yıktırılan tekkelerin müsadere edilen mal varlıkları, bu mal varlıklarının nasıl değerlendirildiği ve bu arada yaşanan problemler ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte devletin Bektaşîleri kontrol ve denetim altında tutarak Sünnileşmeleri için aldığı tedbirler ve bu esnada yapılan propagandaya değinilmektedir. Ayrıca devletin yasakçı politikası ve tedbirleri karşısında Bektaşîlerin tutum ve davranışları ile kendilerini savunmak ve muhafaza etmek için aldıkları önlemler izah edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, Bektaşîlerin üzerlerindeki yasakçı politikanın yumuşamasıyla faaliyetlerine yeniden başlamaları; İstanbul, Rumeli, Anadolu ve diğer bölgelerde tekrar açılan ve ilk defa kurulan tekkeler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken ilk olarak yasakçı politikanın ne zaman yumuşamaya başladığı, Bektaşîlerin tekrar tekkelerini açabilmek ve meşru bir zemine kavuşmak için ne tür faaliyetlerde bulundukları tespit edilmiştir. Ayrıca tekkelere ne zaman, nasıl ve kimler tarafından yeniden faaliyete geçirildiklerinin izi sürülmüştür. Böylece kapatılan ve yıktırılan tekkelerin ne kadarının tekrar ihya edilebildiği ve bunlara hangi yeni tekkelerin eklendikleri ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Bütün bunlar yapılırken başta merkez tekke olmak üzere Abdal Musa tekkesi gibi bazı büyük tekkelerde Bektaşîlerin kendi aralarında veya Nakşî şeyhlerle yaşadıkları çekişmeler detaylı olarak ele alınmakta, tarikatın böylesine hassas bir döneminde karşılaştığı zorluklara değinilmektedir.

Bu çalışmanın hazırlanması ve tamamlanmasında yardımlarını gördüğüm Başbakanlık Osmanlı Arşivi personeli ile Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi görevlilerine teşekkürü bir borç biliyorum. Ayrıca bu çalışmayı yapmamı teşvik etmekle kalmayıp, büyük bir titizlikle inceleyip öneriler sunan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Tufan Gündüz'e teşekkür ediyorum. Çalışmalarım sırasında büyük özveri ve fedakârlıkta bulunan aileme ise minnettarım. Umarım bu çalışma onları da onurlandıracaktır.

KISALTMALAR

BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
D.	Defter
DBİA	<i>Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi</i>
DİA	<i>Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi</i>
HAT	Hatt-ı Hümayun
İMMA	İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi
KKA	Kuyûd-ı Kadime Arşivi (Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü)
MAD	Maliyeden Müdevver Defter
nşr.	Neşreden
nr.	Numara
OTDTS	<i>Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü</i>
s.	Sayfa
trc.	Tercüme
TTK	Türk Tarih Kurumu
UBAS-I	<i>Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu-I</i>
v.	Varak
vd.	ve diğerleri
VGMA	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

TABLÖLAR VE HARİTALAR

A. TABLÖLAR

Tablo 1.	Meşveret Meclisine Katılan Tarikat Temsilcileri	359
Tablo 2.	Abdal Musa Tekkesi'nde Bulunan Kitaplar	359
Tablo 3.	XVII. Yüzyılda Bektaşî Tekkeleri	362
Tablo 4.	XVII-XIX. Yüzyıllarda Bektaşî Tekkeleri	365
Tablo 5.	Sultan II. Mahmud Döneminde Kapatılan ve Yıkılan Bektaşî Tekkeleri	374
Tablo 6.	Sultan II. Mahmud Döneminde Kapatılmayan ve Harap Halde Bulunan Bektaşî Tekkeleri	379
Tablo 7.	1826 Sonrası Tekrar Açılan ve İlk Defa Kurulan Bektaşî Tekkeleri	382
Tablo 8.	Bektaşî Tekkelerinin Müsadere Edilen Bina ve Eklentileri	390
Tablo 9.	Bektaşî Tekkelerinin Müsadere Edilen Eşyaları	394
Tablo 10.	Bektaşî Tekkelerinin Müsadere Edilen Yiyecek, İçecek ve Temizlik Maddeleri	406
Tablo 11.	Bektaşî Tekkelerinin Müsadere Edilen Hayvanları	408
Tablo 12.	Bektaşî Tekkelerinin Müsadere Edilen Arazi ve Ağaçları	410
Tablo 13.	Bektaşî Tekkelerine Ait Emlakın İltizam Gelirleri (1827-1837).....	414
Tablo 14.	Bektaşî Tekkelerine Ait Emlakın Satış, Kira, Vergi ve Zimmet Gelirleri (1827-1838)	416

B. HARİTALAR

- Harita 1.** XVII. Yüzyılda Bektaşî Tekkelerinin Coğrafi Dağılımı 421
- Harita 2.** XVII.-XIX. Yüzyıllarda Bektaşî Tekkelerinin Coğrafi Dağılımı 422
- Harita 3.** 1826 Sonrası Bektaşî Tekkelerinin Coğrafi Dağılımı 423

KAYNAKLARA VE ARAŞTIRMALARA DAİR

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'nde çalışmamızla doğrudan ilgili bulunan en çok belge Cevdet Evkaf (C.EV) tasnifinde yer almaktadır. Bunların önemli bir kısmı Bektaşî şeyh ve mütevellilerine verilen beratlardır. Bu beratlardan tekke ve şeyhlerin isimlerinden başka detaylı bilgi elde edilememektedir. Ancak bu belgeler en azından bir tekkenin faaliyette olup olmadığı hakkında ipucu vermektedir. Bununla birlikte arşiv belgelerinde 1826'da tekkelerin kapatılmasına ve yasağın uygulanmasına yönelik bilgiler daha çok Hatt-ı Hümayunlarda (HAT) bulunmaktadır. Ayrıca 1826 sonrası Bektaşî tekkelerinde yaşanan gelişmelere dair İrade, Yıldız, Sadaret, Dahiliye ve Hariciye gibi fonlarda pek çok belgeye rastlanmaktadır. Ancak bunlarda da tekkeler hakkında detaylı bilgi bulmak zordur.

Tekkeler hakkında detaylı bilgiler ilga sırasında tutulan kayıtları içeren Maliyeden Müdevver Defterlerde (MAD) yer almaktadır. Bilhassa 9771 numaralı defter, Anadolu ve Rumeli'deki Bektaşî tekkelerinin coğrafi dağılışı ve iktisadi fonksiyonları üzerine geniş bilgiler sunmaktadır. Burada tekkelerle ilgili cetveller göze çarpmakta, 1826'da tekkelerin müsadere edilen eşya, zehair, hayvan, tarla, bağ, bahçe, bina gibi mal varlıkları tespit edilebilmektedir. Aynı katalog içinde bulunan 9732, 9772, 9773, 9774, 9775, 9776, 8248 ve 8252 numaralı defterlerde yine Anadolu, Rumeli ve diğer bölgelerdeki Bektaşî tekkeleri hakkında kayıtlar vardır. Ancak 8248 numaralı defterde verilen bilgilerin çoğu diğer defterlerdekilere tekrardan ibarettir. İstanbul tekkeleri hakkında ise 9766 ve 9731 numaralı iki defterde bilgiler mevcuttur. Bu bilgiler sayesinde tekkelerin hangi memurlar tarafından kapatıldığı, şeyh ve dervişler ile yakınlarının durumu, tekkelerin mal varlıkları ve bunlara nasıl bir muamele yapıldığını tespit etmek mümkün olabilmektedir. Bu kayıtlar tekke mallarının kimlere satıldığı gibi bazı sorulara tam olarak cevap veremiyorlarsa da İstanbul tekkelerine ait önemli vesikalardır.

Ayrıca Maliyeden Müdevver Defterlerin verdikleri bilgiler iki yönden önemlidir. Birincisi bu defterlerin çok sayıda tekke hakkında bilgi içermesi, ikincisi buna bağlı olarak tekkeler hakkında karşılaştırmalar ve çıkarımlar yapabilmek imkanı sunmasıdır. Böyle olmasına rağmen adı geçen defterlerin güvenilirliği hakkında kesin bir kanaata varmak güçtür. Zira ilga sırasında tutulan bu kayıtlar ülkedeki tüm tekkeler için geçerli olmamış, bazı tekkeler göz ardı edilmiştir. Bu sebeple mezkur defterlere kaydedilmeyen tekkelerin izini başka kayıtlardan sürmek gerekmiştir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Ayniyat ve Mühimme defterlerinin 1826-1827 yıllarına ait olanları da çok yoğun olmamakla birlikte kapatılan tekkeler ile sürgün edilen Bektaşîler hakkında vesikalara sahiptir. Yine Evkaf defterleri tekkelere ait vakıfların gelir-gider, mütevellî tayini gibi kayıtlarını ihtiva etmektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGMA)'nın arşivinde de Bektaşî tekkelerine ait pek çok belge ve defter tespit edilmiştir. Bu kayıtlarda özellikle 1826 sonrası Bektaşî tekke ve vakıflarının durumunu, bunların şeyh ve mütevellîlerinin kimler olduğunu tespit etmek mümkündür. Yine bu arşivdeki Hurufat Defterlerinde vilayet ve kazalarda yer alan tekkelerdeki gelişmeler takip edilebilmektedir. Ayrıca çalışmamızda Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'ndeki Kuyud-ı Kadime Arşivi (KKA) ve Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)'nden istifade edilmiştir. Buralarda 1826 sonrası Bektaşî tekkeleri ve faaliyetleri ile ilgili az miktarda da olsa belge bulunmaktadır. Ayrıca İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (İMMA)'ndeki Meclis-i Meşâyihle ilgili belgelerde Girit'teki Bektaşî faaliyetleri ile Hacı Bektaş Veli tekkesi ve İstanbul'daki Deniz Abdal tekkesinde meydana gelen gelişmeleri takip etmek mümkün olmuştur.

Millî Kütüphane'de bulunan Salname ve Şer'îye Sicilleri katalogundan da yararlanılmıştır. Özellikle vilayet salnamelerinde 1826 sonrası Bektaşî tekke ve türbeleri hakkında malumat bulunmaktadır. Konya vilayeti salnamelerinde Elmalı'daki Abdal Musa tekkesine ait bilgiler tespit edilmiştir. Selanik, Edirne, Ankara, Sivas, Bursa gibi vilayetlere ait salnamelerde yasaklılık sonrası tekrar faaliyete geçirilen tekke ve türbelere ait kayıtlar mevcuttur. Yine vilayetlere ait şer'îye sicillerinde tekkelere ait pek çok bilgi bulunmaktadır. Kırşehir Şer'îye Sicillerinde Hacı Bektaş Veli tekkesi ve vakfına dair mahkeme kayıtları yer almaktadır. Bu kayıtlarda 1826 sonrası Hacı Bektaş Veli tekkesi ve vakfı ile ilgili

gelişmeleri takip etmek mümkün olmaktadır. Bu kayıtlarda Çelebiler arasında yaşanan vakıf hissesi davaları ve tekkenin son dönem Nakşi şeyhlerinden Yahya Efendi ile ilgili şikayet davalarına rastlanmaktadır. Özellikle 3, 8, 11, 14, 22 ve 24 numaralı defterlerde Kırşehir'deki Şeyh Süleyman ve Sersem Ali Baba tekkesi gibi diğer Bektaşî tekkeleri ile ilgili de bilgiler tespit olunmaktadır. Bununla birlikte Ankara, Amasya, Edirne, Tokat, Isparta, Manisa, Burdur, Konya, Sivas, Çanakkale, Kayseri, Bursa, Giresun ve Kütahya gibi vilayetlere ait Şer'îye Sicillerinde Bektaşî tekkelerinin kapatılması ve 1826 sonrası durumları ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Yayınlanmış Vesikalar

Bektaşîlikle ilgili arşiv belgelerinin bazıları günümüz Türkçesine tercüme edilerek yayınlanmıştır. Mesela Ahmet Refik'in, *On Altına Asırda Rafîzîlik ve Bektaşîlik* isimli eseri mühime defterlerinde yer alan belgelerden oluşmaktadır. Bu belgelerde zamanla birer Bektaşî merkezine dönüşen tekkelerde yaşanan olayları takip etmek mümkündür. Ahmet Hezarfen'in *Tarihi Belgeler Işığında Kızıldeli Sultân (Seyit Ali Sultân) Dergâhı* adlı eseri Kızıldeli tekkesinin 1826 yılında kapatılmasını ve mallarının müsadere edilmesini gösteren arşiv belgelerini ihtiva etmektedir. Aynı yazarın Cemal Şener ile birlikte neşrettikleri *Osmanlı Arşivi'nde Mühimme ve İrade Defterlerinde Aleviler-Bektaşîler* isimli eser özellikle Abdal Musa tekkesinde 1826 yılında ve sonrasında meydana gelen gelişmelerin izlenebildiği arşiv vesikalarını içermektedir. Bu cümleden olarak İzmirli Hasan Edib Efendi'nin *Żiyâü'd-Dehr ve Cilâü'l-Asr* isimli eserini tanıtan ve neşreden Mehmet Şeker'in "1826 Yılında Bektâşî Zâviyelerinin Denetim Altına Alınması ile İlgili Uygulamaya Abdal Musa Zâviyesi (Elmalı) Örneği" makalesini anmak gerekmektedir. Zira bu makale 1826 yılında Abdal Musa tekkesinin kapatılmasına memur edilen Edib Efendi'nin birebir şahitliğine ve gözlemlerine dayanmakta, Bektaşî tekkelerinin kapatılmasıyla alakalı bilinmeyen bir kaynağı ortaya koymaktadır. Ayrıca Abdal Musa tekkesi vakıflarına ait arşiv vesikalarından oluşan ve *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*'nde yayınlanan Mustafa Uğurlu'nun bir makalesi bulunmaktadır.

Öte yandan Atilla Çetin'in *Vakıflar Dergisi*'nde yayınlanan "İstanbul'daki Tekke, Zaviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika" adlı makalesi isiminden de anlaşılacağı üzere XVIII. yüzyılın sonlarında İstanbul tekkeleriyle alakalı önemli bir belgeyi ihtiva etmektedir. Ayrıca Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma merkezi tarafından

neşredilen *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*'nde pek çok arşiv belgesi yayınlanmıştır. Mesela bu derginin 5. sayısında yer alan Ömer Özkan'ın "Saraya Gönderilen Şikâyet Telgrafları" adlı makalesinde XX. yüzyılın başlarında merkez tekkede yaşanan gelişmelerin takip edilebildiği arşiv belgeleri günümüz Türkçesine aktarılmaktadır.

Tekkelerle ilgili kurum arşivlerinde bulunan belgelerin yanı sıra kişisel arşivlerde mevcut olanların da neşredildiği tespit edilmektedir. Mesela A. Yılmaz Soyger'in "19. Yüzyılda Yapılan İki Bektaşî Nasib/İkrar Ayini" ve Mehmet Akkuş'un "19. Asırda Bir Bektaşî İcazetnamesi" gibi makaleler bunlardandır.

Kaynak Eserler

Arşiv belgelerinden sonra çalışmamızda başvurduğumuz en önemli kaynaklar vakanüvis tarihleridir. Esad Efendi'nin kaleme aldığı *Üss-i Zafer* ve *Tarih Yeniçeri Ocağı* ile Bektaşî tekkelerinin kapatılması sürecini anlatan ana kaynaklardır. Esad Efendi *Üss-i Zafer* adlı eseriyle kendisinden sonra vakanüvislik yapan Ahmed Lütfi Efendi ve Ahmed Cevdet Paşa'nın *Tarih*'lerine de kaynaklık etmiştir. Bu eserler olayları sıcağı sıcağına aksettirmekle birlikte resmî bakış açısını da yansıttıklarından taraflıdır. Esad Efendi, *Üss-i Zafer* ile merkezi hükümetin sözcülüğünü yapmış, Bektaşîlere karşı yürütülen yasağcı politikayı savunmuş ve yasağı haklı gösteren bilgiler vermiştir. Bu sebeple adı geçen eserde yer yer subjektif ve mesnetsiz değerlendirmeler yer almaktadır. Ayrıca burada dile getirilen iddialar eserin yasağı haklı göstermek için hazırlanan bir propaganda aracı olduğunu göstermektedir. Yine ilga hadisesini görmüş olan Şirvanlı Fatih Efendi'nin *Gülzâr-ı Fütûhat*'ı ile Mehmed Dâniş Bey'in eserleri kişisel duygu ve düşüncelere yer verdiklerinden bu cümledendirler. Fakat dönemin canlı şahidi olmaları açısından çalışmamıza kaynaklık etmişlerdir. Keza, Hafız Hızır İlyas'ın *Tarih-i Enderun*'u da dönemin olayları hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Bunlarla birlikte XIX. yüzyılın ikinci yarısında neşredilen Hafız Hüseyin Ayvansarayî'nin, *Hadikatü'l-Cevâmi*'i, Ahmed Rifat Efendi'nin *Mir'âtü'l-Mekâsıd*'ı, İshak Efendi'nin, *Kâşifü'l-Esrâr*'ı, Bandırmalızâde Ahmed Münib Efendi'nin, *Mecmûa-yı Tekâyâ'sı* ve Emin Efendi'nin *Menâkıb-ı Kethüdazâde*'si ile XX. yüzyıl başlarına ait Ahmed Sâfi Bey'in *Sefîne-i Sâfi*'si ve Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne-i Evliya*'sı Bektaşîlik ve Bektaşî tekkeleri hakkında bilgi veren önemli eserler olarak çalışmamıza kaynaklık etmiştir. Bu eserler 1826 sonrası Bektaşîlerin

genel durumu ve faaliyetleri hakkında kişisel görüş ve gözlemlere de dayanmaktadır. Bunların yanı sıra özellikle Bektaşiler tarafından kaleme alınan Ahmed Rıfkı'nın *Bektaşî Sırrı*, Ahmed Cemaleddin Efendi'nin, *Müdâfaa*'sı, Münîcî Baba'nın *Bektâşîlik ve Bektâşîler*'i Bektaşîlik tarihine dair bilgiler ihtiva etmektedir. Yine Mehmed Süreyyâ'nın *Sicill-i Osmanî*'si ile Mehmet Zeki Pakalın'ın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*'inde Bektaşî şeyh ve dervişleri ile ilgili bilgiler temin edilmiştir.

Bektaşî tekkeleri ile ilgili arşiv kayıtlarından önce ilk derli toplu bilgileri Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesi*'nde tespit etmekteyiz. XVII. yüzyılda Bektaşî tekkelerinin durumunu ve yayıldıkları coğrafi alanı göstermesi bakımından bu eser çok değerlidir. On ciltten oluşan bu eserin özellikle ikinci, üçüncü, beşinci ve sekizinci ciltlerinde Bektaşî tekkeleriyle ilgili detaylı bilgiler bulunmaktadır. Ne yazık ki gerek XVII. yüzyılda ve gerekse daha sonraki yüzyıllarda Bektaşîlik hakkında derli toplu bilgiler ihtiva eden *Seyahatnâme* benzeri başka bir kaynağa da sahip değiliz. Bununla birlikte F.W. Hasluck'un çeşitli seyahatler ve araştırmalar sonucu meydana getirdiği ve bir kısmı Ragıb Hulusi tarafından *Bektaşîlik Tedkikleri* adıyla Türkçe'ye tercüme edilen *Christianity and Islam Under the Sultans* adlı eseri XX. yüzyıl başlarında Bektaşî tekkelerinin coğrafi dağılımı ve faaliyetleri hakkında bilgi veren önemli bir kaynaktır.

Ayrıca hatıra türündeki eserlerde de çalışmamızla ilgili dikkate değer bilgiler elde edilmiştir. Sırrı Paşa'nın *Mektûbâtı*'ı XIX. yüzyılın ikinci yarısında Hacı Bektaş Veli tekkesinin durumu ve burada yaşanan gelişmelere ışık tutmaktadır. Büyük Gazete'de H.A. rumuzuyla yayınlanan "Bir Bektaşî Babasının Hâtıratı: Bektâşî Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm" ile Selâmi Münir Yurdatap'ın "Son Bektaşî Tekkesinin Şeyhi ve Müritleri Arasında" makaleleri hatıra türünde eserler olup Bektaşîler ve tekkeleri hakkında kıymetli bilgiler vermektedir.

Yabancı dilde yayınlanan bazı seyahatnamelerde de XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başlarında faaliyette olan Bektaşî tekkeleri ile ilgili malumat bulunmaktadır. Bunlar daha çok İstanbul ve çeşitli Osmanlı vilayetlerine yapılan seyahatler sonucu ortaya çıkmıştır. Guillaume Martin'in *İstanbul'a Seyhat*'ı, Felix Kanitz'ın *La Bulgarie Danubienne et le Balkan Etudes de Voyage (1860-1880)* adlı eserinin Demir Baba tekkesine yaptığı seyahati anlatan bölümleri, Adolphus Slade'ın *Records of Travels*'ı, Théophile Gautier'ın *Constantinople*'ı, Edwin Pears'ın *Turkey and Its People*'ı, Clara Erskine Clement'in *Constantinople the City of the Sultans*'ı, Constantin Jirecek'in *Das Fürstenthum Bulgarien*'i ve Charles

Mac Farlane'nın *Turkey and Its Destiny*'i Bektaşîlerle ilgili gözlem ve hatıralara yer vermektedir.

Araştırmalar

Bektaşîlik tarihi ile ilgili çeşitli araştırma eserler neşredilmiş, tezler hazırlanmıştır. A. Yılmaz Soyzer 1826'da yaşanan Bektaşîliğin yasaklanması hadisesine ve yasaklı yıllarda meydana gelen bazı gelişmelere temas eden araştırmacılarından en dikkat çekenidir. Soyzer, çeşitli dergilerde yayınlanan makalelerini *19. Yüzyılda Bektaşîlik* kitabında bir araya getirmiş ve burada 1826 sonrasında ve II. Meşrutiyet döneminde Bektaşîlik konusunda ve Hacı Bektaş Veli tekkesinde meydana gelen gelişmelerin bir kısmını arşiv belgelerinden hareketle izah etmiştir. Bununla birlikte Soyzer, bu eserinde Bektaşîliğin inanç esasları, ayin ve erkânını da ortaya koymuştur.

Hür Mahmut Yücer ve Ramazan Muslu tarafından hazırlanan *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18 ve 19. Yüzyılda)* adlı tezlerde Bektaşîliğin yasaklı yıllarına ait önemli bilgiler bulunmaktadır. XX. yüzyılın başlarında Bektaşîliğin tarihi gelişimine ışık tutan tezlerden birisi Hülya Küçük tarafından hazırlanan *Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşîler* adlı çalışmadır. Bunların dışında çalışmamızda yayınlanmamış doktora ve yüksek lisans tezleri de yer almıştır. Adem Boz'un, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılmasının Doğurduğu Sonuçlar* isimli yayınlanmamış tezi Bektaşîliğin 1826 yılında yasaklanmasını ele almakta, ancak hiçbir arşiv vesikasına dayanmamaktadır. Mesut Ayar'ın *Yeniçeri Ocağı'nın İlğasından Sonra Bektaşî Tarikatı* isimli tezi ise sınırlı sayıda arşiv belgesine dayanmakta ve sadece Bektaşîliğin yasaklanma sürecine değinmektedir. Bununla birlikte Salih Çift'in *Bursa'da Bektaşî Kültürü ve Ramazan Baba Dergahı* isimli tezi Bursa'daki Bektaşî tekkelerine, bilhassa Ramzan Baba tekkesine ait bilgiler ihtiva etmektedir. Öte yandan Birol Azar'ın basılmamış olan tezi *Türabî Divânı*'nı incelemek ve yasaklı yıllarda yaşamış bir Bektaşî şeyhinin içinde Sultan Abdülaziz'e Methiye'nin de yer aldığı şiirlerini tahlil etmektedir.

Ayrıca *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, *Toplumsal Tarih*, *Tasavvuf*, *Vakıflar Dergisi*, *Belleten*, *Cem Dergisi*, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* gibi çalışmamızla ilgili makalelerin yer aldığı süreli yayın ve ansiklopediler taranarak, buralardaki tekke bazında araştırmalar kullanılmıştır. Yine Bektaşîlikle ilgili Ulusal ve Uluslararası Sempozyumlarda sunulan bildiriler çalışmamızın tamamlayıcı kaynakları arasında yer almıştır.

Fuad Köprülü'nün *Mısır'da Bektaşilik*, Orhan F. Köprülü'nün *Bektaşiliğin Girdi'de İntişarı*, Ayfer Karkaya-Stump'un *Irak'taki Bektaşî Tekkeleri*, A. Yaşar Ocak'ın *Emirci Sultan ve Zaviyesi*, Meryem Kaçan Erdoğan'ın *Ruşuk'ta Bektaşî Tekkeleri*, Semavi Eyice'nin *Akyazlı Sultan Tekkesi* ile M. Baha Tanman'ın *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'nde yer alan Bektaşî tekkeleriyle ilgili makaleleri arşiv belgeleriyle birlikte kullanılarak çalışma desteklenmiştir.

Yabancı dilde yayınlanan pek çok eser ve makale de çalışmamıza katkı sağlamıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yabancı araştırmacıların ilgi alanına giren Bektaşilik, ilk olarak 1868 tarihinde John P. Brown'un *The Dervishes or Oriental Spiritualism* adlı eserinde konu edilmiştir. Bu eserde Bektaşilik, tarihi gelişmelerden daha çok inanç esasları yönünden ele alınmıştır. XX. yüzyılın başlarında yayınlanan Lucy M. J. Garnett'in *Mysticism and Magic in Turkey* isimli eseri de aynı muhtevadadır. Bunlarla birlikte 1907 ve 1908 yıllarında birbiri ardına yayınlanan Richard Davey'in *The Sultan and His Subject*'i ve Ernest Ramsaur'un *Jön Türkler ve 1908 İhtilali* (Çev: N. Ülken) adlı eseri Bektaşilerin yasaklı yıllarda Masonlar ve Jön Türkler ile ilişki içerisinde olduklarını ortaya koymaktadır. Bu araştırmaları 1937 yılında John Kingsley Birge'nin *The Bektashi Order of Dervishes* adlı eseri takip etmiştir. Bu sonuncusu hem bazı arşiv belgelerine ve birinci elden kaynaklara dayanmakta hem de çalışmamız açısından önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Bektaşilik konusunda yabancı dilde yapılan araştırmaların en önemlisi Nasuh Baran tarafından Türkçe'ye çevrilen Suraiya Faroqi'nin *Anadolu'da Bektaşilik* adlı eseridir. İlk olarak 1981 yılında yayınlanan bu eser, 1826 yılına kadar Anadolu'da faaliyet gösteren Bektaşilik ve tekkelerini arşiv belgeleri ışığında ele almaktadır. Eser, Bektaşî tekkelerinin coğrafi dağılımı, iktisadi faaliyetleri ve toplumsal ilişkileri noktasında yoğunlaşmaktadır. Ayrıca 1826 olayına da eserinde yer veren Faroqi, 1826-1835 yılları arasında meydana gelen hadiseleri yüzeysel olarak inceledikten sonra Sultan II. Mahmud'un Bektaşiliği ortadan kaldırmakla neleri amaçladığını tartışmaktadır. Ancak eser sadece Anadolu'daki Bektaşî faaliyetleriyle sınırlandırıldığından tüm tekkeler hakkında bilgi vermemektedir. Ayrıca yazar 1826 sonrasına ait arşiv kayıtlarının azlığından bahsederek bu döneme fazla girmemiştir. Yine Lyubomir Mikov'un *Bulgaristan'da Alevi Bektaşî Kültürü* ve Anton Jozef Dierl'in *Anadolu Aleviliği* adlı eserlerden çalışmamız için önemli bilgiler elde edilmiştir. Bunlara İrene Mélikoff'un Turan Alptekin tarafından Türkçe'ye çevrilen makalelerinden oluşan *Uyur İdik Uyurdılar Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları, Hacı Bektaş Efsane-*

den Gerçeğe ve *Kırklar'ın Cem'inde* adlı eserleri eklemek gerekmektedir. Bununla birlikte Machiel Kiel, Max Choublier, Nathalie Clayer, Nicolas Vatin, Thierry Zarcone, Thomas Chabert, Erik Cornell gibi araştırmacıların Bektaşî tekkeleri ile ilgili makaleleri önemli ve tamamlayıcı bilgiler içermeleri bakımından çalışmamızda yer almışlardır.

İlave olarak çalışmamız sırasında tarafsız ve akademik olmaktan uzak pek çok eser ve makale de gözden geçirilmiştir. Ancak bunlardan Abdülba-ki Gölpinarlı'nın *Tasavvuf'u*, Bedri Noyan'ın *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik* eserinin I, V ve VI. ciltleri ile Şevki Koca'nın *Bektâşîlik ve Bektaşî Dergahları* isimli eseri gibi dipnot ve kaynak belirten bazılarının dışında, pek çoğu kaynak olarak kullanılmamıştır.

Öte yandan çalışmada kullanılan Tablolar hakkında da bilgi vermek gerekmektedir. Özellikle çalışmanın ekler kısmında yer alan ve Bektaşî tekkelerinin 1826 öncesi ve sonrası coğrafi dağılımını gösteren tablolarda (Tablo 4, 5, 6, 7) çok uzun olacağı endişesiyle kaynak belirtilmemiştir. Zira bu tablolarda gösterilen tekkeler hakkında metin içerisindeki dipnotlarda hangi kaynaklardan istifade edildiği görülmektedir. Bu sebeple tablolarda adı geçen tekkeler hakkında ilgili dipnotlara bakmak yeterli olacaktır. Bununla birlikte adı geçen tablolardan hareketle üç adet harita hazırlanarak ekler kısmına konulmuştur. Böylece tablolarda gösterilen tekkelerin coğrafi dağılımlarını harita üzerinde de görmek mümkün olmaktadır. Ancak burada da boyutun çok büyük olacağı endişesiyle sadece birinci haritada tekke isimlerine yer verilmiş, diğer ikisinde tekkelerin açıldıkları vilayet ve kaza isimleriyle iktifa edilmiştir.

GİRİŞ

Bektaşilik, XIII. yüzyılda Hacı Bektaş Veli (ö.1271)¹ tarafından kurulan bir tarikattır. Hacı Bektaş Veli, Horasan'dan Anadolu'ya gelerek Sulucakaraöyük'e yerleşmiş, burada bir tekke kurup faaliyetlerde bulunmuştur. Bununla birlikte Hacı Bektaş Veli'nin Osmanlı saltanatına yetişip Osman Gazi'ye kılıç kuşattığı, Bursa'nın fethine iştirak ettiği ve Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunda hami rolü oynadığı gibi çeşitli iddialar bulunmaktadır².

Aşıkpaşazade'ye göre Hacı Bektaş Veli, Osmanlı memleketinde yaşamadığı gibi Osmanlı hükümdarlarından herhangi biriyle de görüşmemiştir. Kardeşi

¹ Asıl adı Muhammed olan Hacı Bektaş Veli'nin hayatı ve kişiliği hakkında bilgi veren ilk kaynaklar şunlardır: Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsîyye fî Menâsibi'l-Ünsîyye*, haz. İ. E. Erünsal-A. Y. Ocak, İstanbul 1984, s.169-170; Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, C. I, çev. T. Yazıcı, İstanbul 1964, s.371-372, 481-482; Mecdî Efendi, *Terceme-i Şakâyık-ı Numânîyye*, İstanbul 1269, s.44; Abdurrahman Câmî, *Neşahâtü'l-Üns Evliyâ Menkıbeleri*, trc. ve şerh. Lâmiî Çelebi, haz. S. Uludağ-M. Kara, İstanbul 1995, s.843; *Aşıkpaşazade Tarihi*, Tarih-i Osmanî Encümeni Neşri, İstanbul 1332, s.204-206; Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Kütübü't-Târih-i Künhü'l-Ahbar*, C. I, haz. Ahmet Uğur vd, Kayseri 1997, s.88-97.

² Bu iddialar Bektaşilik, Osmanlı Devleti içinde kuvvetli bir mevki kazandıktan sonra ortaya çıkmıştır. Zira bu bilgilerin kaynağı XV. yüzyıldan öteye geçmemektedir. Mesela XV. yüzyılda hazırlanan Hacı Bektaş Veli Velayetnâmesi'nde Hacı Bektaş Veli'nin Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda birinci derecede rol oynadığı ve Osman Bey'in devletin başına geçmesinde etkili olduğu ifade edilmektedir. *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli (Velayetnâme)*, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1990, s.72-74; Ancak Kırşehirli Şeyh Süleyman b. Hüseyin'in 1291 tarihli vakfiyesinde Hacı Bektaş Veli'den "merhum" olarak bahsedildiğinden onun vefatı bu tarihten daha önceye tekabül etmektedir. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1976, s.203; Buna rağmen pek çok resmi kayıta ve kronikte Hacı Bektaş Veli'nin, Orhan Gazi döneminde hayatta olduğu tekrar edilmektedir. *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Friedrich Giese, Breslau 1922, s.14; Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi*, C. I, haz. M. A. Köymen, Ankara 1983, s.77; *Oruc Beg Tarihi*, Tıpkıbasım, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2007, v.13a; Mecdî Efendi, *Terceme-i Şakâyık-ı Numânîyye*, s.44; Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C.I, haz. Orhan Ş. Gökyay, İstanbul 1996, s.221, 286; Muallim Naci, *Tarih-i Selâtin-i Âl-i Osman*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Yazma nr. 525, s.398-399; Oysa Müneccimbaşı Ahmed Dede, Orhan Gazi dönemindeki şeyhlerden söz ederken Hacı Bektaş Veli'den bahsetmemektedir. Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahâifü'l-Ahbar fî Vekayîü'l-Asâr*, C. II, çev. İsmail Erünsal, İstanbul 1974, s.80.

Menteş ile Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş, Sivas'ta Baba İlyas ile görüştüktan sonra Sulucakaracaöyük'e yerleşmişti. Ayrıca ona göre Hacı Bektaş Veli keşif ve keramet sahibi olmakla beraber şeyhlikten ve müridlikten uzak, meczup bir dervişti³. O dönemde Anadolu'da mevcut bulunan derviş guruplarından Bacıyan-ı Rum'la irtibata geçip, Hatun Ana'yı kendine evlat edinmiş, keşif ve kerametlerini ona göstermiş ve böylece vefat etmişti. Daha sonra Hatun Ana, Hacı Bektaş Veli'nin mezarını düzenleyerek, ondan öğrendiklerini burada bir süre ikamet eden Abdal Musa'ya aktarmıştı⁴. Oysa Elvan Çelebi 1358 yılında tamamladığı *Menâkıbü'l-Kudsiyye* adlı eserinde Hacı Bektaş Veli'yi, Baba İlyas'ın önemli halifeleri arasında saymaktadır⁵. Yine Ahmed Eflaki'nin aynı döneme ait *Menâkıbü'l-Arifin* adlı eserinde Hacı Bektaş Veli, Mevlana Celaleddin Rumi'nin kimi müridlerinin gönlünü çalabilecek kadar yetenekli, keramet ehli ve marifet sahibi bir şeyh olarak gösterilmektedir⁶.

Öte yandan Gelibolulu Mustafa Ali'nin kaydettiğine göre Hacı Bektaş Veli, zahiri ve batıni ilimleri Ahmet Yesevî'nin halifelerinden Şeyh Lokman Perende'den tahsil ederek, İslamiyeti yaymak üzere Anadolu'ya gelmişti⁷. Bu sebeple Hacı Bektaş Veli öncelikle Yesevî tarikatının önemli bir müntesibiydi. Ayrıca Velayetnâme'ye göre o, on iki imamlardan İmam Musa Kâzım'ın soyundan gelen bir seyyid idi⁸. Hacı Bektaş Veli, Seyyid Cemal Sultan, Koluaçık Hacım Sultan, Sarı İsmail, Sarı Saltık, Karadonlu Can Baba ve Tapduk Emre gibi pek çok halife yetiştirmişti⁹.

³ XV. yüzyıl müelliflerinden Eminuddin b. Davud Fakih, *Risâle-i Kudsiyye* isimli eserinde Hacı Bektaş Veli'yi "mezcûb-ı mutlak" olarak nitelemektedir. F. Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, s. 111; Tasavvuf'ta bu tabir, kendini bütün varlığıyla ilahî cezbeye kapırmış ve sürekli bu halde yaşayanlar için kullanılmaktadır.

⁴ *Aşıkpaşazade Tarihi*, s.204-205.

⁵ Elvan Çelebi, *Menâkıbü'l-Kudsiyye fî Menâsıbi'l-Ünsiyye*, s.169-170.

⁶ Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkubeleri*, C. I, s.371, 481-482.

⁷ Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Künhü'l-Ahbar*, C. I, s.89-91; XV. yüzyıl tarihçilerinden Kemal, Hacı Bektaş Veli'yi övmekte, zamanın "kutb"u olduğunu ve çok sayıda müride sahip bulunduğunu belirtmektedir. Kemal, *Selâtin-nâme (1299-1490)*, haz. Necdet Öztürk, Ankara 2001, s.41-42.

⁸ *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli (Vilayetnâme)*, s.1-2.

⁹ *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli (Vilayetnâme)*, s.21-22, 40, 43, 44-48 vd; Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Künhü'l-Ahbar*, C. I, s.215.

Kendisine aidiyeti kesin olarak ispatlanamamakla birlikte Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât*, *Şerh-i Besmele* ve *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye* gibi çeşitli eserler bıraktığı tespit olunmaktadır¹⁰. Bu eserlerde dile getirilen fikirler göz önünde bulundurulduğunda Hacı Bektaş Veli'nin dini ilimler yanında Arapça ve Farsça'yı da bildiği anlaşılmakta, ayrıca düşüncelerini Kur'an ve hadislerle dayandırdığı, hayatında İslam dışılık ve amellerden kaçma gibi bir durumun söz konusu olmadığı görülmektedir¹¹. Ancak Hacı Bektaş Veli'nin Baba İlyas ile ilişki içerisinde olması, onu Kalenderîlik ve Babailike yaklaştırmakta, bu sebeple Sünni olduğu yargısına varmayı zorlaştırmaktadır¹².

Hacı Bektaş Veli'den sonra Bektaşilik, Abdal Musa tarafından temsil edilmiş ve yayılmıştır. Abdal Musa tarikatın yeni tekkelere sahip olması ve dervişlerin çoğalması için büyük bir çaba sarf etmiş olduğundan tarikatın "ikinci piri" olarak anılmaktadır¹³. Osmanlı fetihlerine de katılan Abdal Musa, Bursa, Bergama ve Manisa'da faaliyetlerde bulunduktan sonra Elmalı'ya yerleşerek burada da kendi adıyla bir tekke tesis etmiştir. Bununla birlikte Abdal Musa ve onun ardından gelen şeyhler döneminde tarikat teşkilatlı bir yapıya kavuşamamış, bu ancak XVI. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir.

Tarikatın teşkilatlanmasında Balım Sultan'ın merkez tekke şeyhliğinde bulunduğu 1501-1516 yılları arasında yaptığı düzenlemelerin büyük etkisi bulun-

¹⁰ Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, haz. Esad Coşan, Ankara 1986; Hacı Bektaş Veli, *Şerh-i Besmele*, haz. Rüşdü Şardağ, Ankara 1989; Hacı Bektaş Veli, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, haz. Gıyasettin Aytaş-Hacı Yılmaz, Ankara 2004; Bunların dışında Kitabü'l-Fevâid, Şathiyye, Fatiha Telsiri, Nasihatler, Makalat-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye, Hurdenâme ve Üssü'l-Hakika gibi eserler Hacı Bektaş Veli'ye atfedilmektedir. Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, s.XL-XLI.

¹¹ Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, s.3-4, 6, 16, 23; XIX. yüzyılda Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi Feyzullah Çelebi tarafından verilen bir icâzetnâmede Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen şu sözler yer almaktadır: "Avamın şeyhi kemal ile olur, havâsın şeyhi hâl ile olur, havasü'l-havasın şeyhi ise marifet sırları ile olur. Şeyhin hakikisi başkasının işinde bende gibi olmakla, aynı zamanda Allah'ın emrine sarılıp, yasakladıklarından sakınmakla olur. Allahu Teala'nın buyurduğu gibi: Resûl size ne getirdiyse onu alınız, sizi neden uzaklaştırdıysa ondan sakınınız." Bu ifadeler Hacı Bektaş Veli'nin tasavvuf ve hadis ilimlerini bildiğini göstermektedir. Osman Eğri, "Alevî-Bektaşî Kaynaklarının Neşri Problemi", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 28, Ankara 2003, s.150-151.

¹² Hacı Bektaş Veli'nin dini ve tasavvufi şahsiyeti hakkındaki bir tahlil için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyamı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksizminin Teşekkülü*, İstanbul 1996, s.172-181; A. Yaşar Ocak bu eserde Makâlât'ın Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğunun ispat edilmediğini, Hacı Bektaş Veli'ye ait olsa bile bu eserin "aşağı derecedeki müridler için yazılmış" bir el kitabı olduğunu dile getirmektedir. Ocak, *Babailer İsyamı...*, s.180.

¹³ BOA, DH.MKT, 429/113.

maktadır. Hacı Bektaş Veli'den sonra tarikatın en etkili şeyhi olan Balım Sultan tarikatta ayin ve erkan itibariyle yenilikler yapmış, bunları belirli kurallara göre düzenlemiş, “mücerredlik” denilen evlenmeme kuralını getirmiştir¹⁴. Ayrıca Balım Sultan ile birlikte merkezi tekkenin diğer tekkeler üzerindeki kontrolü daha da artmış, tarikat kasabalara ve köylere kadar uzanan, son derece güçlü ve örgütlü bir teşkilat haline gelmiştir. Bu sebeple Balım Sultan da tarikatın “ikinci piri” ve gerçek kurucusu olarak görülmektedir. Bu arada uzun bir teşkilat devresi yaşayan Bektaşilik, Batınilik, Şiilik ve Hurufilik gibi çeşitli inanç ve akımların da tesiriyle “Senkretik (Bağdaştırmacı)” bir yapıya kavuşmuş; on iki imam ve on iki post geleneği, içki içme ve dini emirleri önemsememe gibi bazı hususlar bu süreçte Bektaşiliğe girmiştir¹⁵. Böylece tarikat farklı inanç ve kültürlerden etkilenmişse de, İslamî kimliğini muhafaza etmiştir.

Bektaşilik, Balım Sultan ile başlayan mücerred dervişlik teşkilatı ile iki kola ayrılarak varlığını sürdürmüştür. Bu ayrım Hacı Bektaş Veli'nin evlenip çocuk sahibi olup olmadığı meselesinden kaynaklanmıştır. Zira bu kollardan birincisi olan Çelebiler kendilerinin Hacı Bektaş Veli'nin neslinden geldiklerini, kendi tabirleri ile “bel evladı” olduklarını, ikincisi Babalar (Babagân) ise bunu kabul etmeyerek Hacı Bektaş Veli'nin evlenmediğini, dolayısıyla evladının olmadığını, Bektaşiliğin hakiki temsilcilerinin “yol evladı (mücerredler-bekârlar)” olarak kendileri olduklarını iddia etmişlerdir¹⁶.

Bektaşilik, teşkilat yapısı ve hiyerarşi bakımından diğer tarikatlarla benzerlikler göstermektedir. Tüm tarikatlarda olduğu gibi burada da asıl olan şeyh-derviş ilişkisidir. Tarikata henüz katılmamış olanlara “âşık”, yeni katılmış olanlara “muhib” denilmektedir¹⁷. Tarikatın merkezi “Pirevi” denilen Hacı Bektaş Veli tekkesi, burada ikamet eden şeyh ise bütün Bektaşilerin başıdır. Bununla birlikte Bektaşilikte ayin ve erkan Ahmet Yesevî ve Yunus Emre'de de görülen ve “dört kapı-kırk makam” şeklinde ifade edilen tasavvufi anlayışa dayanmaktadır. Buna göre kul ancak şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapılarını ve her kapıdaki on

¹⁴ Fuad Köprülü, “Hacı Bektaş Veli”, *İslam Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1997, s.462.

¹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, “Bektaşilik”, *DİA*, C.V, İstanbul 1992, s.374.

¹⁶ F. Köprülü, “Hacı Bektaş Veli”, s.462; Sultan III. Mustafa döneminde 1764 yılında merkez tekkedeki Bektaşiler, “Mürsellers” ve “Hüdâdâd” olarak sınıflandırılmışlar, bu sırada vakıf şartları gereği şeyhlik ve mütevellilik Mürsellers'e bırakılmıştır. BOA, C.EV, 18/88.

¹⁷ Ethem Ruhi Fiğlalı, *Türkiye'de Alevîlik-Bektaşilik*, İstanbul 1991, s.310.

makamı geçerek Hakk'a ulaşabilir¹⁸. Bektaşiliğin ibadet anlayışı ise tarikata giriş merasimi olan "ıkrar ayini" ile "ayin-i cem" denilen ve çok sıkı disiplin kuralları içerisinde gerçekleştirilen toplantılarda kendini göstermektedir. Bu iki aynının dışında "Muharrem matemi", "baş okutma", "düşkünlük", "dolu içme", "lokma yeme", "kurban kesme" gibi muhtelif vesilelerle icra edilen ayin ve erkenlar da vardır. Bütün bu ayinler sırasında "nefes" denilen ilahiler söylenmekte, "terceman" ve "gülbang" adı verilen dualar okunmaktadır¹⁹.

Bektaşiler zamanla İslam'ın mükelleflerine mecbur tuttuğu namaz, oruç gibi ibadetleri açıkça olmasa bile çeşitli tevillerle görmezden gelme yolunu tercih etmişler, "eline, diline, beline sahip olma" düsturunu ön plana çıkarmışlardır²⁰. Ayrıca Bektaşiler çoğu tarikatta mevcut olan "vahdet-i vücud" inancına sahip olarak, bu inancı meydana getirdikleri edebî eserlerde sık sık dile getirmişlerdir²¹. Bu cümleden olarak Bektaşiler dini hususları ilmiye mensuplarından farklı anlayarak, Batınilik ve Hurufilik'te de var olan şekillerde yorumladıklarından ve ifade ettiklerinden ilmiye mensupları nezdinde zındık ve mühlid oldukları kanaati uyandırmışlardır. Halbuki Batınî ve Hurufî tesirler sadece Bektaşilik için değil, "vahdet-i vücud"u savunan başka tarikatlar için de söz konusu olmuştur²². Bu sebeple Bektaşiliğin tamamen Rafizilik ve Hurufilikten

¹⁸ Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, s. 11-50.

¹⁹ Ocak, "Bektaşilik", s. 375-376; Bunların dışında Mehmed Süreyyâ'ya göre Bektaşilik, sohbet esas olan bir tarikattır. Sohbet, dört-beş dervişin tekkede bir araya gelmesiyle aralarında oluşan muhabbet ile dini ve tasavvufi konulardaki konuşmalarıdır. Ayrıca her Bektaşî dervişinin sabah vakti okuduğu vird ve zikirleri vardı. Mehmed Süreyyâ, *Bektaşilik ve Bektaşiler*, Dersaadet 1330-1332, s. 29-31.

²⁰ XIX. yüzyılın sonlarında Bektaşî şeyhi Cemali Baba'nın, eline, diline ve beline sadık olmayı öğütleyen bir nefesi için bkz. Kemal Samancıgil, *Alevî Şairleri Antolojisi*, İstanbul 1946, s. 47.

²¹ Örnek metinler için bkz. S. Nüzhet Ergun, *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, C. I-II, İstanbul 1955.

²² İbn Arabî tarafından sistemleştirilen Vahdet-i Vücut ekolü, Hallac-ı Mansur'dan başlayarak Bayramî, Melamî, Halvetî ve sair pek çok tarikatta mevcut olup, bu inancın tezahürlerinden dolayı zındık ve mühlidlik suçlamasıyla Osmanlı tarihi boyunca pek çok şeyh idam edilmiştir. Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mühlidler (15.-17. Yüzyıllar)*, İstanbul 2003; Hurufilik, harflerden bir takım manalar çıkarmayı esas alan bir tarikattır. Fazlullah Estrebâdî'nin kurduğu Hurufilik, yaygın kanaate göre XV. yüzyılda Anadolu'ya gelip bir Bektaşî tekkesine yerleşen Aliyyü'l-Alâ tarafından Bektaşîliğe sokulmuştur. İshak Efendi, *Kâşîfî'l-Esrâr ve Dâfi'ü'l-Eşrâr*, İstanbul 1291, s. 5; Bu sebeple Bektaşilikte Hurufiliğin çok etkili olduğu düşüncesi-nin gerçeklik payı bulunmaktadır. Özellikle Bektaşilere ait edebî metinlerde bunun izlerini görmek mümkündür. Ancak bu illâ da her Bektaşî'ye Hurufî gözüyle bakmayı gerektirmemektedir.

ibaret olduğu kanaatine varmak güçtür. Bektaşiliği, vahdet-i vücudçu tarikat şemsiyesi altında değerlendirmek ve ferdi anlamda bazı Bektaşilerin din daire-si dışına çıkmalarını genele mal etmemek daha doğru bir yaklaşımdır²³.

XVI. yüzyıldan başlayarak ilmiye mensuplarının bazılarının gözünde Bektaşiler daima dini emirlere riayet etmeyen kişiler olarak görülmüştür²⁴. Ancak Evliya Çelebi gibi Bektaşilerle birebir temasta, diyalogda bulunan ve tekkelerde misafir kalanlar arasında Bektaşilerin namaz kılma, Kur'an okuma gibi dinin emrettiği ibadetleri yerine getirdiklerine şahitlik edenler de bulunmaktadır²⁵. Ay-

²³ Bektaşilerin tasavvufi görüşleri, vahdet-i vücud anlayışları hakkında bkz. Giridi Resmi Ali Baba, *Uyûnû'l-Hidâye*, Milli Kütüphane El Yazması Eserler Bölümü, Arşiv nr. A 4366, v.9-69; Salih Çift, "Bektaşî Geleneğinde Vahdet-i Vücûd ve İbnü'l-Arabi", *Tasavvuf*, Sayı 23, Ankara 2009, s.257-279.

²⁴ Aşıkpaşazâde XV. yüzyılda Hacı Bektaş Veli'den "Sultan" diye bahsetmekte, o dönemde Bektaşî dervişlerinin dikkate değer bir şekilde çoğaldığını bildirmekte, ancak bunları Hacı Bektaş Veli'nin yolundan ayrılmakla, sapkınlıkla ve "şeytani adetler" edinmekle suçlamaktadır. *Aşıkpaşazâde Tarihi*, s.206; Hoca Sadeddin de XVI. yüzyılda zamane Bektaşilerinin Hacı Bektaş Veli ile bir alakalarının olmadığını ağır ifadeler ve hakaretlerle dile getirmektedirler. Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih*, C.II, İstanbul 1279, s.410; XVI. yüzyılda Taşköprülüzâde *Şakâyet-ı Numaniye*'sinde "Zamanımızda, bazı mühlidler yalancı bir nispetle kendilerini ona nispet ettiler, ama o mutlaka bunlardan beridir" diyerek Bektaşiler ve Hacı Bektaş Veli hakkındaki görüşünü ifade etmekteydi. Mecdi Efendi, *Terceme-i Şakâyet-ı Nu'mâniye*, s.44, Ali'de Hoca Sadeddin ve Taşköprülüzâde ile aynı düşüncededir. Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbar*, s.97; Yine kendisi Zeyniye tarikatı mensubu olan ve Bektaşî tarikatına pek sempati duymayan Vahidi, 1522 tarihli *Hâce-i Cihan ve Netice-i Can* adlı eserinde onları sakal ve vücut kollarını tıraş etme noktasında eleştirmektedir. Bektaşileri inancı zayıf insanları etkilemek ve bu yoldan sadaka toplamakla suçlamaktaydı. Bektaşilerin Allah'ın isimlerini yazdıkları başlıklarını abdestsiz olarak takmalarını ise Ehl-i Beyt'e saygı ile bağdaştır-muyordu. Bektaşilerin Hacı Bektaş Veli ile alakalarının olmadığını, "Siz Bektaşî dervişleri değilsiniz. Bektaşiler kisvetinde rind ve Kallaşilersiz" gibi çok ağır sözlerle onları eleştirmektedir. Vahidi bu eseri vesileyle Bektaşilere gerçek Bektaşî olmanın yollarını göstererek onları şeriat ve tarikat ahkâmına sıkı sıkıya bağlanmaya davet etmişti. Volkan Akça, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihan ve Netice-i Can*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2008, s.102-106; Ahmet Refik'in yayınladığı belgelerde de Hacı Bektaş Veli istisna edilerek Bektaşilerin ilişki içerisinde oldukları zümreler eleştirilere tabi tutulmuştu. Mesela Sarı Saltuk zaviyesinde ıskk taifesinden Mehmed'in dine muhalif bazı kelimeler ettiği, aynı zaviyede bazı ehl-i bid'at ıskk'ların fesad çıkardıkları ve ehl-i sünnet üzere olmadıkları; Akyazılı Baba tekkesinin etrafındaki bağlarda üzümleri yetiştirilerek içki yapıp satıldığı, Seydi Gazi zaviyesinde etraftan nice fasık toplanıp çalgı çaldıkları ve vakıf gelirlerini heba ettikleri gibi örnekler için bkz. Ahmet Refik, *Onaltıncı Asırda Rafizîlik ve Bektaşîlik*, İstanbul 1932, s.16-20, 22, 32.

²⁵ XVII. yüzyılda Bektaşî tekkelerini ziyaret eden Evliya Çelebi, bu dönemdeki Bektaşî dervişlerinden övgüyle bahsetmekte, onları ilim ve fazilet sahibi, ehl-i sünnet kişiler olarak tarif etmektedir. Evliya, yaklaşık sekiz ay kaldığı Dobruca'daki Sarık Saltuk tekkesindeki Bektaşî dervişlerinin ehl-i sünnet mü'minler olarak beş vakit namazlarını kıldıklarını ve kendisinin bu süre zarfında onlara Kur'an dersleri verdiğini anlatmaktadır. Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli,

rıca Bektaşilik tarihi boyunca bazı ilmiye mensuplarının ve dine sıkı sıkıya bağlı kişilerin de intisap ettikleri bir tarikat olmuştur²⁶. Bu tür dini hassasiyete sahip kişilerin tarikata intisap etmeleri Bektaşiliğin meşruiyetini artırdığı gibi muteber hale de getirmiştir. Bektaşî tekkelerinin hazinelelerinde pek çok ilmiye mensubunun mezarlarının bulunması bu konuyu yeterince açıklamaktadır.

Öte yandan Bektaşilik genellikle Alevilikle birlikte ele alınmakta ve birbirine karıştırılmaktadır. Bektaşilik 1826'da yasaklandıktan ve 1925'te bütün tekkelerin kapatılmasından sonra "Alevilik-Bektaşilik" olarak ikisi bir terim haline sokularak Bektaşilik, Alevilikle aynileştirilmiştir. Oysa Bektaşilik herkese açık bir tarikatken Alevilik için durum böyle değildir. Alevî olmak ırşî bir bağ gerektirmektedir. Ayrıca Bektaşilik prensip ve ayinleri olan bir sufi tarikatı olduğu halde, Aleviliği Şiilik ve İslamiyet öncesi Türk inançları içerisinde, Hz. Ali'ye ve onun soyuna önem veren bir tarikat olarak ele almak gerekmektedir²⁷. Bektaşilik ve Alevilik arasında başka pek çok farklılık olmakla birlikte birçok müşterek noktalarının bulunduğu da bir gerçektir. Mesela her ikisinde de Hz. Ali, on iki imam, Muharrem ayı, ayin-i cem ve Yezid'in mel'aneti gibi ortak inanç ve ritüeller bulunmaktadır. Bu itibarla aslında tarikatların yasaklanmasıyla Bektaşiliğin etkinliğini kaybetmesi, sonuçta Aleviliğin baskın hale gelmesini ve ikisinin aynileştirilmesini getirmiştir. Bununla birlikte "Alevî" tabiri XIX. yüzyıla kadar resmî kayıtlarda kullanılmamakta, onun yerine Kızılbaş tabiri tercih edilmektedir. Muhtemelen ilk defa olarak 1826 yılında Bektaşilik yasaklanırken resmî belgelerde "Alevî" tabiri Bektaşîlerin itikadî ve sosyal durumlarının tarif için zikredilmiştir²⁸.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, C. II, haz. Kurşun-Kahraman-Dağlı, İstanbul 1999, s.74-75; Yine Eskişehir'deki Seyid Gazi tekkesinde iki yüzden fazla ehl-i sünnet Bektaşî dervîşi bulunduğunu haber vermektedir. Evliya Çelebi b. Dervîş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C. III, haz. Kahraman-Dağlı, İstanbul 1999, s.12-13; Ayrıca XVII. yüzyıl Halvetî şeyhlerinden Mehmed Nazmî Efendi, tanıdığı dört Bektaşî dervîşinin dinin emirlerini yerine getirdiklerini ifade etmektedir. Hatta bu dervîşlerden kendisinin ahababı olan Dervîş Mahmud'un beş vakit namazı cemaatle eda etmeye büyük önem verdiğini belirtmektedir. Mehmed Nazmî Efendi, *Osmanlılar'da Tasavvufî Hayat Halvetîlik Örneği (Hedîyyetü'l-İhwân)*, haz. Osman Türer, İstanbul 2005, s.587.

²⁶ Devrinin önemli alim ve fakihlerinden kabul edilen Hatiboğlu Muhammed'in Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât adlı eserini Türkçe'ye tercüme etmesi de ilmiye mensuplarının tarikata müspet yönde bakanların varlığına işaret etmektedir. Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, s.XIX.

²⁷ Sönmez Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazılan Aleviliğin Yazılı Kaynakları Buyruk, Tezkire-i Şeyh Saif*, Ankara 2008, s.153-154.

²⁸ 1826 yılında yayınlanan ve Bektaşî tekkelerinin kapatılmasını emreden fermanda Bektaşîler hakkında "gürüh-ı Alevî ve revâfız" tabiri kullanılmaktadır. BOA, C.A DL 29/1734.

Osmanlı Devlet Yönetimi ve Bektaşîler

Bektaşîlerin Osmanlı devlet yönetimi ile ilişkileri kuruluş yıllarında başlamıştır. Gerçi Hacı Bektaş Veli, 1271 yılında vefat ettiğinden ilk Osmanlı hükümdarları ile herhangi bir münasebeti olmamıştır. Ancak onun müridlerinin Osmanlı fetihlerine katıldıkları bilinmektedir²⁹. Ayrıca Hacı Bektaş Veli'nin, Osmanlı hükümdarlarından ve devlet adamlarından daima saygı ve hürmet gördüğü anlaşılmaktadır³⁰. Bununla birlikte pek çok Bektaşî tekkesinin Osmanlı hükümdarları ve devlet adamları tarafından ziyaret edildiği ve çeşitli yardımlarla desteklendiği görülmektedir. Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre Orhan Gazi, Eskişehir'deki Seyid Gazi tekkesini ziyaret etmekle kalmamış, tekkeyi imar ettirerek Hacı Bektaş Veli'nin halifelerinden Pirce Sultan'ı yetmiş müridiyle birlikte burada ikamet ettirmişti³¹. Ayrıca Yeni Zağra'daki Bektaşî şeyhlerinden Kıdemli Baba'nın türbesi Çelebi Mehmet tarafından inşa ettirilmişti³². Keza, Dimetoka'da tekke kuran Kızıldeli Sultan'a Sultan I. Bayezid üç köy temlik ederek bir vakıf kurmuş, bu vakıf daha sonra başka köy ve araziler de eklenerek büyütülmüştü³³.

XVI. yüzyıl başlarında ise İran'da Safeviye hareketinin güç kazanması ve bu tarıkata Anadolu'daki Türkmen aşiretlerinden de çok sayıda mürid bağlan-

²⁹ Abdal Musa ve Abdal Murad'ın Osmanlı fetihlerine katıldığı nakledilmektedir. *Aşıkpaşazade Tarihi*, s.205; Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Künhü'l-Ahbar*, C. I, s.107; Ayrıca Evliya Çelebi, bir Bektaşî şeyhi olan Gül Baba'nın dört Osmanlı padişahı (II. Mehmet, II. Bayezid, I. Selim ve I. Süleyman) ile gazalarda bulunduğunu haber vermektedir. Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C. VI, haz. Kahraman-Dağlı, İstanbul 2002, s.134.

³⁰ Hacı Bektaş Veli'nin Osmanlı devlet adamlarından saygı ve hürmet görmesinde Babailer isyanına katılmamasının büyük etkisinin bulunduğu tespit olunmaktadır. Ayrıca Hacı Bektaş Veli'ye gösterilen saygı ve hürmetin Bektaşîliğin yasaklandığı ve tarikat müntesiplerinin itikadi olarak büyük eleştiriler aldıkları dönemde de değişmediği görülmekte; o, 1826'da Bektaşîlik yasaklanırken daha önceleri olduğu üzere saygıdeğer bir "ehlullah" olarak, yasaklılık sonrasında da "kuddise sırrehu, hazretleri" gibi saygı belirten ifadelerle anılmaktadır. BOA, HAT, 290/17351; BOA, CADL 29/1734.

³¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.12.

³² Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.213.

³³ BOA, Ali Emiri (Musa Çelebi), nr.1; BOA, MD, nr. 7, s.543; Tayyip Gökbilgin, XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Lıvası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar, İstanbul 1952, s.183-187; Seyid Gazi ve Akyazılı tekkeleri ise Gazi Mihaloğulları tarafından yaptırılmıştır. Semavi Eyice, "Varna ile Balçık Arasında Akyazılı Sultan Tekkesi", *Belleten*, C. XXXI, Sayı 124, Ekim 1967, s.566-568, 590; Selanik'teki Bayezid Baba tekkesini inşa ettiren Bali Bey ibn Malkoç Bey aynı zamanda burada bir cami ve vakıf tesis etmişti. VGMA, Defter nr.663, s.187, 265; VGMA, Defter nr.1212, s.214.

ması üzerine, Kızılbaşlara yönelik zecrî tedbirlerin yanı sıra onların hiç olmazsa Bektaşiliğin içinde daha ılımlı bir anlayışa bağlanmasını temin yoluna gidilmiş ve Bektaşilik, Anadolu'daki Rafizî ve Kızılbaş toplulukları Osmanlı yönetimine bağlamak ve bu hareketler üzerinde “yatıştırıcı” rol almak gibi çok önemli bir hizmet için teşvik edilmişti³⁴. Bu dönemde Balım Sultan, 1501 tarihinde Sultan II. Bayezid tarafından Hacı Bektaş Veli tekkesine şeyh olarak atanmış, İstanbul'a gelişinde padişahın büyük bir hürmet görmüştü³⁵. Ayrıca Sultan II. Bayezid, merkez tekkeyi yeniden inşa ettirmiş, Hacı Bektaş Veli türbesinin çatısını kurşunla kaplattırmıştı. Üstelik tekkedeki dervişlere kendi hazinesinden maddi yardımda bulunmuştu³⁶. Sultan II. Bayezid bu dönemde Bektaşiliğin örgütlenmesine de yardımcı olmuştu. Hacı Bektaş Veli Velayetnâmesi bu dönemde bir araya getirilip çoğaltılmıştı³⁷. Bütün bu gelişmelere paralel olarak tarikat İstanbul'da yayılma imkanı bulmuş ve buradaki Bektaşî tekkeleri merkez tekkeye bağlanmıştı³⁸. Yine Yavuz Sultan Selim Necef'te, Kanuni Sultan Süleyman Bağdat ve Eskişehir'de Bektaşî tekkeleri yaptırmışlardı³⁹.

Öte yandan Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kalender Çelebi'nin bir isyan hareketi ile karşılaşmıştı. İsyân 1526'da Mohaç savaşı sırasında çıkmış ve Orta Anadolu'da yayılmıştı. Kalender Çelebi, Hacı Bektaş Veli'nin soyundan kabul edilen Çelebilerden Balım Sultan'ın evlatlarından ve Hacı Bektaş Veli tekkesinde şeyh bulunuyordu. Anadolu'da Bektaşiliğin yayılma-

³⁴ Ahmet Yaşar Ocak, “Balım Sultan”, *DİA*, C. V, İstanbul 1992, s.18; Irène Melikoff, “Alevi-Bektaşî Sorunu”, çev. İ.C. Erseven, *Pir Sultan Abdal Dergisi*, Sayı 31, Mart 1999, s.9; Safevî propagandasına karşı Safevî tarikatı ile aynı kökten gelen Halvetîye ile işbirliğine gidilmiş, (Yusuf Küçükdağ, “Osmanlı Devleti'nin Şah İsmail'in Anadolu'yu Şiileştirme Çalışmalarını Engellemeye Yönelik Önlemleri”, *Osmanlı*, C. I, Ankara 1999, s.277-278), ayrıca Mevlevîlik de desteklenmiştir. Bârihüdâ Tannıkorur, “Mevlevîyye”, *DİA*, C. XXIX, Ankara 2004, s. 469-470; Şiiliğe karşı ilmiye mensupları da teşvik edilmiş, 1503 yılında bunun için otuzdan fazla alim, şair ve şeyhe 86.000 akçe ödenek ayrılmıştı. Hoca Sadeddin, *Tâcü'l-Tevârih*, C. II, İstanbul 1279, s.210.

³⁵ Baha Said, “Bektaşîler”, *Türk Yurdu*, Sayı 28, İstanbul 1927, s.314-326; Irène Melikoff, “İlk Osmanlı Sultanları ve Bektaşîler”, *Osmanlı*, C. IV, Ankara 1999, s.386.

³⁶ Ahmed Rifat Efendi, *Mir'âtü'l-Mekâsîd fî Def'i'l-Mefâsîd*, İstanbul 1293, s.190.

³⁷ *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli (Velayetnâme)*, s. XXVII, XXIX.

³⁸ Ekrem İşin, “Bektaşîlik”, *DBİA*, C. II, İstanbul 1994, s.132-133.

³⁹ Ahmed Rıfka, *Bektaşî Sırrı*, C. II, İstanbul 1327, s.154; Reşat Öngören, “Osmanlı Padişahları ve Tasavvuf”, *Osmanlı*, C. IV, Ankara 1999, s.489; Tayyip Gökbilgin, “Süleyman I”, *İslam Ansiklopedisi*, C. XI, İstanbul 1979, s.149.

sı için çalışmış ve etrafına pek çok mürid toplamıştı⁴⁰. Esad Efendi'ye göre Kalender Çelebi'nin isyanı Bektaşilerin İran'a meylederek devamlı surette Anadolu'da "Şah adına" kılıç çekmelerinin tezahürlerinden biriydi⁴¹. Kalender Çelebi, Osmanlı Devleti'ne karşı saltanat davasıyla ortaya çıkmış, "Kalender Şah" unvanını kullanarak Safevilerle münasebette bulunmuştu⁴². Ayrıca Kalender Çelebi, "zamanın mehdisiym" diyerek halkı etkilemiş, hatta bir devlet adamı edasıyla bayrak açarak davul çaldırmıştı⁴³.

İsyan haberi Kanuni Sultan Süleyman'a Mohaç dönüşü Petervaradin'de bildirilmiş, o da Sadrazam İbrahim Paşa'yı isyanı bastırmakla görevlendirmişti. Bunun üzerine Sadrazam İbrahim Paşa, Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa ile Karaman Beylerbeyi Mahmud Paşa'ya Kalender Çelebi üzerine harekete geçmeleri emrini vermişti. Ancak bu kuvvetler yetişmeden önce Sivas Beylerbeyi Yakup Paşa Kalender Çelebi'yle yaptığı savaşta mağlup olmuştu. Daha sonra Diyarbakır Beylerbeyi Hüsrev Paşa ile Pasin ovasında yapılan çarpışmada Kalender Çelebi geri çekilmek zorunda kaldıysa da Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa'yı Karaçayır savaşında yenilgiye uğratmıştı. Behram Paşa, kendisine katılan Karaman ve Halep beylerbeyleriyle birlikte Tokat civarında Cincife'de 8 Haziran 1527'de onunla tekrar savaşmış, çok zor geçen bu savaşta da Kalender Çelebi kazanmıştı⁴⁴.

Bunun üzerine Sadrazam İbrahim Paşa, üç bin yeniçeri ve iki bin sipahi ile Elbistan'a kadar ilerledi. Kalender Çelebi'nin bu kadar güçlenmesinin ve taraftar kazanmasının sebeplerini araştırdı. Nihayet Kalender Çelebi'nin

⁴⁰ Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solakzâde Tarihi*, C. II, haz. Vahid Çabuk, Ankara 1989, s. 153-154; Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1981, s. 93.

⁴¹ Esad Efendi (Sahhaflarşeyhizade Seyyid Mehmed), *Üss-i Zâfer*, İstanbul 1243, s. 201.

⁴² İsmail Hami Danişmend, *İzâhlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. II, İstanbul 1948, s. 124.

⁴³ Münecimbaşı Ahmed Dede, *Sahâfî'l-Ahbar fî Vekayî'l-A'sâr*, C. II, s. 526; Kalender Çelebi'nin isyanı sırasında Çiçekli, Akça Koyunlu, Masadlı, Bozoklu gibi büyük Türkmen aşiretleri de onun yanında yer almışlardı. Ayrıca daha önce çıkan Baba Zünun isyanında dağıtılan grupların da ona katılmasıyla etrafında otuz binden fazla kişi toplanmıştı. Muhtemelen isyanın çıkmasında bu zümrelerin ve yaşadıkları iktisadi problemlerin önemli bir etkisi bulunmaktaydı. Hammer, *Devlet-i Osmâniyye Tarihi*, C. V, trc. Mehmed Atâ, İstanbul 1330, s. 70-71.

⁴⁴ Bu son savaşta Behram Paşa ile beraber Karaman beylerbeyi Mahmut Paşa, Alaiye beyi Sinan Bey, Amasya beyi Koçi Bey, Birecik beyi Mustafa Bey, Anadolu timar defterdanı Nuh ve Karaman defter kethüdası Şeyh Mehmet hayatlarını kaybettiler. Münecimbaşı Ahmed Dede, *Sahâfî'l-Ahbar fî Vekayî'l-A'sâr*, C. II, s. 526-527.

etrafında toplananların büyük bir kısmının bölgenin fethi sırasında dirlikleri ellerinden alınmış olan Dulkadirli sipahileri olduğu anlaşıldı. İbrahim Paşa, Kalender Çelebi'ye mağlup olan askerleri ordugâhına sokmadığı gibi tımarları ellerinden alınmış Dulkadirli sipahileri ve Türkmen ileri gelenlerini davet ederek onlara eski haklarının geri verileceğini taahhüt etti. Ayrıca bu Türkmen beylerine hil'at giydirip onlara bağışlarda bulundu. Böylece Kalender Çelebi'nin safında yer alan tımarlı sipahileri ve Türkmen beylerini ondan ayırmayı başardı⁴⁵.

Bu arada Osmanlı kuvvetleri karşısında tutunamayacağını anlayan Kalender Çelebi, İran'a gitmeye niyetlendi, ancak Bağdat'a yöneldi. Daha sonra 22 Haziran 1527 tarihinde Elbistan civarındaki Başsaz yaylasında yapılan savaşta Kalender Çelebi ile yanındaki Dulkadirli beylerinden Veli Dünder yakalanarak idam edildi⁴⁶. Böylece Kalender Çelebi isyanı güç de olsa bastırılmış, ancak bu isyan sebebiyle Bektaşilik bir süre hükümet nezdindeki nüfuzunu kaybetmiş, Hacı Bektaş Veli tekkesinin faaliyetleri kesintiye uğrayarak tekke Kanuni Sultan Süleyman döneminin son yıllarına kadar kapalı kalmıştır⁴⁷. Ayrıca bu dönemde "mülhidlerin buluştuğu"⁴⁸ yer olarak görülen Eskişehir'deki Seyid Gazi tekkesine Nakşî tarikatından Şeyh Enver atanmıştır⁴⁹.

Merkez tekke, 1551 yılında başına Sersem Ali Baba şeyh atanarak faaliyetlerine tekrar başladı⁵⁰. Sersem Ali Baba, Kanuni Sultan Süleyman'ın veziri

⁴⁵ Solakzâde Mehmed, *Solakzâde Tarihi*, C. II, s.156; Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, s.93-94.

⁴⁶ Solakzâde Mehmed, *Solakzâde Tarihi*, C. II, s.157; *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. F. Giese, s.14; Danişmend, *a.g.e.*, C. II, s.124-125; Kalender Çelebi'nin cenazesi Hacı Bektaş Veli tekkesine getirilerek defnedilmiş ve daha sonra mezarı üzerine türbe yapılmıştır. *Ankara Vilayeti Salnâmesi*, Ankara 1290, s.125-127; Şevki Koca, *Bektâşilik ve Bektâşi Dergâhları*, İstanbul 2005, s.291.

⁴⁷ Suraiya Faroqhi, "XVI-XVIII. Yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri (8-10 Haziran 1973 Ankara) Metinler/Tartışmalar*, Ankara 1975, s.212; İ. Mélikoff'a göre merkez tekke Sultan I. Selim döneminde kapatılmıştır. Irène Mélikoff, *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, çev. Turan Alptekin, İstanbul 1999, s.210, 225; Ayrıca merkez tekke 1402 yılında yaşanan Ankara savaşı sonrasında da bir süre kapalı kalmıştır. Ahmet Hezarfen, *Tarihi Belgeler Işığında Kızıldeli Sultân (Seyit Ali Sultân) Dergâhu*, İstanbul 2006, s.28.

⁴⁸ BOA, MD, nr.74, s.302.

⁴⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.251-252.

⁵⁰ Suraiya Faroqhi, "The Tekke of Hacı Bektaş: Social Position and Economic Activities", *International Journal of Middle East Studies*, 7/2, USA 1976, s.185; Koca, *a.g.e.*, s.291.

olmasının yanı sıra kayınbiraderiydi ve padişah tarafından bu göreve getirilmişti⁵¹. Bununla birlikte 1577 yılında Suriye civarında Şam Diyade adındaki Türkmen aşiretlerinden bir şahıs Şah İsmail olduğunu iddia ederek Malatya etrafındaki aşiretleri ayaklandırmış ve elli bin kişi toplamıştı. Daha sonra ise Kırşehir'e gelerek Hacı Bektaş Veli türbesinde kurbanlar kesmiş, buna tekke-deki şeyh ve dervişler seslerini çıkarmamışlardı⁵².

XVI. yüzyıldaki bu Rafizî temayüllerin ardından XVII. yüzyılda Bektaşilik bir istikrar dönemine kavuşmuş ve bu durum XIX. yüzyıl başlarına kadar sürmüştü. Özellikle merkez tekke, Bektaşilik-devlet ilişkilerinde daima önemli bir konuma sahip olmuştu. Keza, padişah değişikliklerinde Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi müridleriyle İstanbul'a gelir ve padişah tarafından huzura kabul edilirdi. Bu kabullerden biri "eskiden beri olduğu üzere" 1695 yılında Sultan II. Mustafa'nın tahta geçişinde yaşanmıştı. Dönemin Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi dokuz müridiyle İstanbul'a gelerek padişahı tebrik etmiş ve padişah da kendilerine ikramlarda bulunmuştu⁵³.

Bektaşî şeyhlerine devlet tarafından her yıl verilen "hırka bahası" gibi maddî desteklerin yanında, geliri olmayan veya az olan tekkelere tamir masrafı veya yiyecek yardımı gibi ödenekler ayrılmıştı. Mesela, merkez tekke şeyhlerinden Şeyh Elvan Efendi'ye 1706'da, Feyzullah Efendi'ye 1751'de, Bektaş Çelebi'ye 1759'da ve Abdüllatif Efendi'ye 1766'da Hacı Bektaş Veli'ye hürmeten eskiden beri verilen beş bin çürük akçe⁵⁴ hırka bahası ödenmişti⁵⁵. İstanbul'da Sütlüce'deki Hüseyin Baba tekkesine ise hiçbir geliri olmadığından 1780 yılında 44 guruş 30 akçe yiyecek yardımı ve tekkenin şeyhi Salih Baba'ya

⁵¹ Murat Sertoğlu, *Hacı Bektaş-ı Veli*, C. II, İstanbul 1966, s.197; Bu arada merkez tekkeye vergi muafiyeti ve diğer tekkelere şeyh atama yetki si gibi bazı imtiyazlar da verilmişti. Ahmed Rıfka, *Bektaşî Sırrı'nın Müdafasına Mukabele*, İstanbul 1327, s.43.

⁵² BOA, MD, nr. 32, s.204; BOA, MD, nr. 35, s.174, 188; Ahmet Refik, *a.ge.*, s.37.

⁵³ Defterdar San Mehmed Paşa, *Żübde-i Vekâiyât*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s.540.

⁵⁴ Çürük Akçe, yan bozuk ve kıymeti düşük para hakkında kullanılan bir tabirdir. Mukabili sağ akçe veya sağlam paradır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, İstanbul 2004, s.387.

⁵⁵ BOA, İE.ML, 69/6444; BOA, C.EV, 134/6662; BOA, C.EV, 18/859; BOA, C.EV, 129/6449.

günlük 25 akçe maaş tahsis edilmişti⁵⁶. Yine Kozluca'daki Musa Baba, Şumnu'daki Hafız Baba, Tekfurdağı'ndaki Sersem Sultan ve Hazergrad kazası Deliorman nahiyesindeki Demir Baba tekkelerine yiyecek yardımı olarak pirinç ve tuz tahsis edilmişti⁵⁷.

Bu yardımlara vergi muafiyetlerini ve tamir masraflarını da eklemek gerekmektedir. Mesela, Kızıldeli tekkesi için verilen vergi muafiyeti Sultan I. Bayezid dönemine aitti⁵⁸. Hacı Bektaş Veli ve Abdal Musa tekkeleri vakfına bağlı dervişler ve köy halkı, bu tekkelere hizmet etmek karşılığında avarız, sürsat, aşar, hidemat-ı şakka gibi vergilerden muaf tutulmuşlardı⁵⁹. Ayrıca Sultan I. Mahmud, Belgrat seferinde zafer kazanması durumunda tarikat şeyh ve dervişlerine yardım dağıtılması adağında bulunmuş, zafer sonrası diğer tarikat mensupları ile birlikte Bektaşî şeyh ve dervişlerine on sekiz altın yardım yapmış, hatta zamanla bu uygulama adet haline gelmişti⁶⁰.

Öte yandan, tıpkı Osmanlı sultanları gibi bölgedeki mahalli idarecilerin de Bektaşî tekkelerinin tamiri, bakımı ve masraflarıyla ilgilendiği tespit olunmaktadır. Bu cümleden olarak Kayseri sancakbeyi Murad Bey, 1590'da merkez tekkenin bakımını ve onarımını yaptırmıştı⁶¹. Keza, bundan iki yüz yıl sonra 1788'de Yozgat mutasarrıfı Cabbarzâde Süleyman Bey de Hacı Bektaş Veli tekkesinde benzer bir tamiratta bulunmuştu⁶². Yine XIX. yüzyılın başlarından itibaren yönetimin merkez tekkeye olan ilgisinin yapılan yeni tamirlerle daha da arttığı görülmektedir. Bu dönemde Yeniçerilerin de bundan hoşnut olacakları düşünüldükçe üçer yıl arayla tekkenin tamiri gündeme getirilmiştir⁶³. Ayrıca Eski Beylerbeyi Recep Paşa 1801 tarihinde o sırada mutasarrıflığını

⁵⁶ Bektaşî şeyhlerine ve tekkelerine bu tür destek ve yardımlar için bkz. BOA, C.EV, 232/11584; BOA, C.EV, 18/859; BOA, C.EV, 614/30963.

⁵⁷ BOA, C.EV, 214/10691; Bu tekkelere 1826 sonrası da pirinç ve tuz verilmeye devam edilmiştir. BOA, C.EV, 183/9120; Sersem Dede tekkesine yiyecek yardımı için bkz. BOA, C.EV, 175/8748; Yenipazar Kozluca'daki Musa Baba tekkesi için bkz. VGMA, Defter nr.263, s.313.

⁵⁸ BOA, Ali Emiri (Musa Çelebi), nr.1; VGMA, Defter nr.725, s.255.

⁵⁹ BOA, C.EV, 137/6850; BOA, C.EV, 333/16909; Abdurrahman Güzel, *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*, Ankara 1999, s.159.

⁶⁰ Ahmed Câvid, *Hadîka-i Vekâyi'*, haz. Adnan Baycar, Ankara 1998, s.223-224.

⁶¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.26.

⁶² BOA, C.EV, 134/6683.

⁶³ BOA, HAT, 120/4900; BOA, C.EV, 322/16357; BOA, C.EV, 489/24734.

yaptığı Üsküp'teki Sersem Ali Baba tekkesini tamir ettirmiş ve tekkeye çok büyük bir ek vakıf kurmuştur⁶⁴. Bununla birlikte Bektaşiler, 1826 yılına kadar her türlü devlet görevinde kendilerine yer bulmuşlar ve bu durum herhangi bir probleme sebep olmamıştı⁶⁵.

Devlet, tarikatla ilişkilerin yürütülmesinde merkez tekkeyi ve onun başında bulunan şeyhi muhatap almaktaydı. Bunun için diğer tekkelere postnişin atamalarında merkez tekke şeyhi yetkili kılınmıştı. Aslında bu yetkinin verilmesi zengin vakıflara sahip Bektaşî tekkelerine şeyh atamalarında yaşanan kargaşa ve başıbozukluğu giderme ihtiyacından kaynaklanmıştı. Sultan I. Mahmud döneminde merkez tekke şeyhi Feyzullah Efendi, Bektaşî tekkelerine kendi tarafından şeyh atamalarının yapılması için yetki talebinde bulunmuş, Sultan I. Mahmud da kendinden önceki padişahların Hacı Bektaş Veli tekkesi postnişinlerine nişan vermelerini gerekçe göstererek bu isteği yerine getirmişti⁶⁶. Buna göre, Bektaşî tekkelerine şeyh atanması Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhinin önerisi ve Sultan'ın bu öneriyi onaylaması ile mümkün olabiliyordu. Böylece muhtemel kargaşalıklar ortadan kaldırıldığı gibi, en azından taşradaki tekkelerin merkez tekke tarafından denetlenmesi de sağlanmış oluyordu. Buna paralel olarak, merkez tekke şeyhi diğerlerine nazaran daha prestijli bir konuma yükselmişti. Bu yüzden padişah cüluslarında ve merkez tekkedeki şeyh değişimlerinde bu "inha yetkisi" ve tekke şeyhliği beratı yenilene gelmiştir⁶⁷.

⁶⁴ Vakfın büyüklüğü konusunda fikir sahibi olmak için vakfedilen mal varlığına bakmak gerekir. Recep Paşa bu tekkeye 1.598 hayvan, 594 büyük-küçük mutfak eşyası, 8 büyük çiftlik, 8 değirmen, 41 bahçe, 5 kıt'a bağ, 10 ev, 8 dükkân, 2 koru, 97 cilt kitap vakfetmişti. Mustaf Alkan, "Yeniçeriler ve Bektaşilik", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 50, Ankara 2009, s.255.

⁶⁵ 1826 yılı başlarında Antep mütesellimi Bektaşî Tüysüzzâde Mehmed Ağa, hükümet işlerinin yürütülmesinde sorun çıkardığından sürgün edilmişti. BOA, C.ZB, 52/2576.

⁶⁶ BOA, C.EV, 55/2706; Ahmed Cemaleddin Efendi, *Bektaşî Sırrı Nâm Risâleye Müdâfâa*, Dersâadet 1328, s.53-55.

⁶⁷ Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhlerine "inha yetkisi" verildiğinden bahseden en eski kayıt Şeyh Yusuf'un bu tekkeye şeyh olarak atandığı 1647 yılına aittir. BOA, MAD, 6065, s.24; Adı geçen kayıta "inha yetkisi" konusunda daha önce de bir ferman çıktığından bahsedilmektedir. O halde merkez tekke şeyhlerine bu yetkinin verilmesi 1647 tarihinden daha eskidir. Bununla birlikte 1743, 1787, 1807 ve 1808 yıllarında Bektaşî tekkelerine şeyh tayin etme hakkını merkez tekke şeyhine veren kayıtlar için bkz. BOA, C.EV, 468/23695; BOA, C.EV, 137/6848; BOA, C.EV, 627/31650; BOA, HAT, 1363/53858; Sultan II. Mahmud döneminde Şeyh Hamdullah Efendi'ye inha yetkisi veren ferman için bkz. Ahmed Cemaleddin Efendi, *Müdâfâa*, s.58-62.

Merkez tekke şeyhinin bu ayrıcalıklı durumu tarikat içinde ve çevrede zaman zaman iktidar mücadelesine ve rahatsızlıklara yol açmıştı. Mesela, 1728 yılında Şeyh Feyzullah Efendi vakıf meselelerinden ve çevrede güç sahibi olma çabasından dolayı meydana gelen tartışmaların sonunda öldürülmüştü. XIX. yüzyılın başlarında aynı ismi taşıyan merkez tekke şeyhi de hemen hemen aynı sebeplerle hayatını kaybetmişti⁶⁸.

Sultan III. Selim döneminden itibaren merkezi yönetimin Bektaşiliğe ilgisinin azaldığı, buna mukabil Mevlevilik ve Nakşiliğin ön plan çıktığı görülmektedir. Bu yeni duruma etki eden faktörlerin başında Bektaşilerin Rumeli’de ve Mısır’da merkezî yönetime karşı isyan eden mahalli yöneticilerle girdikleri ittifak gelmektedir. Buna göre Mısır’da valilik yapan Arnavut Tahir Paşa ve daha sonra Mehmet Ali Paşa bilhassa Arnavut Bektaşileri kendi siyasi emelleri yönünde kullanmışlardır⁶⁹. Sultan III. Selim döneminde isyan eden ve Bektaşî oldukları ya da Bektaşîleri kullandıkları söylenen Tepedelenli Ali Paşa ve Pazvantoğlu isyanları merkezi yönetimin Bektaşilere bakışını değiştirmiştir. Bu sebeple İşkodra valisi, buradaki Bektaşî dervişlerini Tepedelenli Ali Paşa’nın adamları olduğu gerekçesiyle İşkodra şehrinden sürdürmüştür⁷⁰.

Sultan III. Selim Yeniçerilere “Hacı Bektaş Köçekleri” şeklinde hitap etmiş olsa da⁷¹, Yeniçeri Ocağı’nın devamlı surette istikrarsızlık unsuru haline gelmesi Bektaşiliğin devlet nazarında itibar kaybına uğramasının bir başka nedeni olmuştur. Bu sebeple Sultan III. Selim yeni kurduğu Nizam-ı Cedid askerinin manevi eğitimini Mevlevî tarikatına bırakmıştır. Bu suretle Yeniçerilerle özdeşleşen Bektaşilere karşı tavrı almaya başladığını da açık olarak belli etmiştir⁷².

⁶⁸ Hacı Bektaşî Veli tekkesinde şeyh olan Feyzullah Efendi’nin katillerinin tutularak cezalarının verilmesi ve büyük oğlunun şeyhliğe tayini konusunda bkz. BOA, C.ZB, 34/1681; Hacı Bektaş Veli tekkesinde katledilen Şeyh Feyzullah Efendi’nin katillerinin buldurularak cezalarının verilmesi hususunda Vezir Süleyman Paşa’ya hüküm için bkz. BOA, C.DH, 85/4229; Şeyh Feyzullah Efendi’nin katillerini Mucur kasabasına sokmamaları konusunda halkın nezre bağlanması için bkz. BOA, C.ADL, 30/1824; BOA, C.DH, 208/10367; Şeyhi katledenlerin Mucur’a geldiklerinde tutulmaları ve Şeyh Hamdullah Efendi hakkında suikasta meydan verilmemesi hakkında gönderilen buyruldu için bkz. BOA, C.ZB, 31/1548; Şeyhin katillerinin kesilen başlarının İstanbul’a gönderildiğine dair bkz. BOA, HAT, 510/25037-A; BOA, HAT, 510/25037.

⁶⁹ Adem Boz, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılmasının Doğurduğu Sonuçlar*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1999, s.29-30.

⁷⁰ Frederick William Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, trc. Râgıb Hulûsi, İstanbul 1928, s.48.

⁷¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. IV, Dersaadet 1309, s.363.

⁷² Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İstanbul 1992, s.24.

Bektaşî tekkelerinin kapatılması emrini veren Sultan II. Mahmud ise Alemdar Mustafa Paşa olayında isyancıları Bektaşî babalarının cesaretlendirdiğine inanmaktaydı⁷³. Bu sebeple Bektaşîlere karşı Mevlevîleri desteklemekteydi. Nasıl ki Sultan III. Selim Nizam-ı Cedid askerlerinin manevi eğitimi Mevlevîlere havale etmişse, Sultan II. Mahmud da yeni kurduğu Asakir-i Mansûre-i Muhammediye'yi Mareşal rütbesiyle bir Mevlevî şeyhinin manevi terbiyesine bırakmıştı⁷⁴.

Bektaşîler, XIX. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı tarihi boyunca Kalender Çelebi isyanının dışında Hurufîler ve Bedreddinîler gibi sert bir tepki ile karşılaşmamışlardı. Bunun yukarıdan beri izah ettiğimiz ilişkiler ağının dışında en önemli sebebi, Yeniçerilerle kurdukları duygusal ve organik bağı⁷⁵. Bu bağ Yeniçeri Ocağı'nın zaferler kazandığı dönemlerde olumlu karşılarken, zaferlerin arkası kesilip toprak kayıpları ve içte huzursuzluklar baş gösterdiğinde Bektaşîlerin de gözden düşmesine yol açmıştı. Hatta Yeniçerilerin askeri disiplinden uzaklaşmalarının sebepleri aranırken bunun Bektaşîlerin ocağa sızmaları neticesi olduğu dile getirilmişti⁷⁶.

Yeniçeriler ve Bektaşîlik

Yeniçerilerin Bektaşîlikle ilişkileri, Hacı Bektaş Veli'nin Orhan Gazi döneminde tertip edilen askerleri kabul ederek onlara dua etmesi ve "Yeniçeri" ismini vermesiyle başlatılmıştır. Rivayete göre; "Orhan Gazi, Sulucakaraöyük'te ikamet eden Hacı Bektaş Veli'nin yanına gitmiş, ihdas ettiği yeni askerin ismini koymasını ve bu askerlere hayır dua etmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Hacı Bektaş Veli, askerlerden birini yanına çağırarak cüppesinin bir kolunu askerin başının üzerine koymuş ve 'Bu yeni askerin ismi Yeniçeri olsun. Cenab-ı Hak yüzlerini ak, pazılarını kuvvetli, kılıçlarını keskin, oklarını mühlik, kendilerini galip buyursun' diye dua etmiştir."⁷⁷ Oysa 1271 tarihinde vefat ettiği tespit

⁷³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları, Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, C. I, Ankara 1943, s.574.

⁷⁴ Hasluck, *Bektaşîlik Tetkikleri*, s.133.

⁷⁵ Mustafa Kara, "Osmanlılar'da Tasavvuf ve Tarikatlar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul 1995, s.209.

⁷⁶ İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1989, s.94.

⁷⁷ Bu rivayet şu eserlerde nakledilmektedir: Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, İstanbul 1290, s.149; Ahmed Cevad, *Tarih-i Asker-i Osmani*, İstanbul 1299, s.7-8; Hezarfen Hüseyin Efendi,

edilen Hacı Bektaş Velî'nin Orhan Gazi döneminde kurulan bir orduya dua etmesi ve isim vermesi mümkün değildir. Bu cümleden olarak Aşıkpaşazade, Hacı Bektaş Velî'nin bir Osmanlı hükümdarı ile görüştüğü veya onunla aynı dönemde yaşadığı fikrine karşı çıkmakta, Yeniçerilerin giydiği borkün Hacı Bektaş Velî ile alakası olmadığını, Bektaşilerin bu borkü giymelerine sebep olan olayın Yeniçerilerle temas halinde olan Abdal Musa'dan kaynaklandığını nakletmektedir. Aşıkpaşazade'ye göre, Hacı Bektaş Velî tekkesinde şeyhlik yapan Abdal Musa Osmanlı fetihlerine katılmış, bu sırada Yeniçerilerle ilişki içerisinde olmuş, bir sefer sırasında Yeniçerilerden bork istemiş ve onu giymiştir⁷⁸.

Ayrıca Hacı Bektaş Velî'nin Orhan Gazi döneminde yaşadığı kabul olunsa bile, Yeniçeri Ocağı Sultan I. Murad döneminde kurulduğundan⁷⁹, ortaya

Telhîsü'l-Beyan fî Kavânîn-i Âl-i Osman, haz. S. İlğürel, Ankara 1998, s.144; Muallim Naci, *Tarih-i Selâtin-i Âl-i Osman*, s.398-399; Namuk Kemal, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1326, s.178-179; Ahmed Rasim, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1326-1327, s.21; Şemseddin Sami, *Kâmusü'l-Âlâm*, C. II, İstanbul 1316, s.1332; *Ankara Vilayeti Salnâmesi*, Ankara 1325, s.265; Ayrıca bu rivayet Batılı Seyahatnâmelerde de anılmaktadır: Adolphus Slade, *Records of Travels in Turkey, Greece and of A Cruise in the Black Sea*, Londra 1833, s.377; Clara Erskine Clement, *Constantinople The City of the Sultans*, Boston 1895, s.288; Charles Mac Farlane, *Turkey and Its Destiny*, C. I, Philadelphia 1850, s.299; John P. Brown, *The Dervishes or Oriental Spiritualism*, Londra 1868, s.140-141; Yeniçeri-Bektaşilik ilişkileri 1810'da Viyana'da bir tiyatroya konu olmuştur. Tiyatro, Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunda Bektaşiliğin rolünü anlatmaktadır. Thomas Chabert, "Hacı Bektaş ve Yeniçeri Ocağı'nın Kuruluşu", çev. Metin And, *Pir Sultan Abdal Dergisi*, Sayı 41, Ankara 2000, s.48-61.

⁷⁸ *Aşıkpaşazade Tarihi*, s.204-206; Aşıkpaşazade'nin Hacı Bektaş Velî'nin Osmanlı hükümdarları ile görüştüğü ve Yeniçerilerin Bektaşilere ait olduğu söylenen borkü giymeleri iddiasına karşı çıkması kendisiyle aynı dönemde yaşayan ve bu iddiaları dile getiren tarihçilerden kaynaklanmaktaydı. Mesela XV. yüzyıl tarihçilerinden Kemal, Hacı Bektaş Velî'yi Osman Gazi ile görüştürmekte ve Yeniçerilerin ak bork giymelerini ona bağlamaktadır. Kemal, *Selâtin-nâme (1299-1490)*, haz. Necdet Öztürk, Ankara 2001, s.40-42; Oruc Bey, Orhan Gazi'nin kardeşi Alaeddin'in tavsiyesiyle askerlerine o sırada Amasya'da bulunan Hacı Bektaş Velî'den izin alıp ak bork giydirdiğini nakletmektedir. *Oruc Beg Tarihi*, v.13a; Mehmed Neşri ve Âli de Oruc Bey'le aynı şeyi söylemektedirler. Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi*, C. I, s.77; Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbar*, C. I, s.70; Ancak XVI. yüzyılın ilk çeyreğine ve ortalarına ait Kemalpaşazade, Hadidi ve Lütfi Paşa'nın tarihlerinde Aşıkpaşazade olduğu gibi ak borkün Alaeddin Paşa'nın tavsiyesi ile giyildiği söylenmekte, ancak Hacı Bektaş Velî'den bahsedilmemektedir. İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, C. II, s.54-55; Hadidi, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, haz. N. Öztürk, İstanbul 1991, s.60; Lütfi Paşa, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. K. Atik, Ankara 2001, s.158; Bunlarla birlikte Nişancı Mehmed Paşa, Aydınoğlu Gazi Umur Bey'in askerlerinin Bektaşî borkü giydiklerini, elde etikleri ganimetleri bu borklerle paylaştıklarını haber vermektedir. Nişancı Mehmed Paşa, *Tarih-i Nişancı*, İstanbul 279, s.115.

⁷⁹ Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi*, C. I, s.98; Nişancı Mehmed Paşa, *Tarih-i Nişancı*, s.120.

böyle bir irtibatsızlık çıkmaktadır. Kavanin-i Yeniçeriyan'a göre Hacı Bektaş Veli ocak kurulmadan önce vefat etmiş, Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunda ve askerın börk giyişinde Hacı Bektaş Veli'nin oğlu Timurtaş Dede ve Mevlana evladından Emirşah Efendi etkili olmuştur⁸⁰. O halde Yeniçeri-Bektaşî ilişkilerini Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşundan itibaren başlatmak mümkündür. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin ilk askeri birlikleri üzerinde Ahiliğin de etkisi bulunmaktadır. Mesela, Orhan Gazi döneminde Yaya askerlerinin giydiği börk Ahilerden gelmektedir. Sultan I. Murad ise bizzat bir Ahi şeyhidir⁸¹. Ahiliğin, XV. yüzyıldan itibaren tarikat hüviyetini ve asker üzerindeki etkinliğini kaybetmesi⁸², Bektaşîlerin Yeniçerilerle ilişkilerinin artmasına ortam hazırlamıştır.

Yeniçeri-Bektaşî ilişkilerinin gelişmesinde devlet yönetiminin de önemli bir etkisi bulunmaktadır. Mesela, Fatih Sultan Mehmed'in emriyle Yeniçerilerin Otman Baba'ya İstanbul'a kadar eşlik etmeleri ocak-tarikat ilişkisine katkıda bulunmuştur⁸³. Kanuni Sultan Süleyman'ın, Yeniçerilerin disiplinsiz hareketleri karşısında Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi Sersem Ali Baba'yı İstanbul'a getirterek ocak için dua ettirmesi ve bunun üzerine Yeniçerilerin "Bizler Hacı Bektaş köçekleri olduk" demeleri⁸⁴, ocak-tarikat ilişkisinin XVI. yüzyılda resmen kurulduğunu göstermektedir.

Ayrıca XVI. yüzyılın sonlarında bir Bektaşî babasının Miralay rütbesi ve sekiz dervişiyile Yeniçeri Ocağı'nın 99. Orta'sına (bu 94 olarak da geçmektedir) alınması⁸⁵, bunların Şehzâde Camii yakınındaki yeni odalarda ikamet etmelerinin sağlanması, iki müessese arasındaki ilişkileri daha da artırmıştır. Keza, bu dervişler gece gündüz devletin saadeti ve Yeniçerilerin zafer kazanmaları için dua ederlerdi⁸⁶. Hû-keşân (Hû çekenler) denilen bu dervişler merasimler sırasında Yeniçeri ağasının önünde, iki yumrukları karınları üzerinde bastırılmış

⁸⁰ İ.E. Petrosyan, *Mebde'-i Kanûn Yeniçeri Ocağı Tarihi*, Moskova 1987, v.11b, 34b.

⁸¹ Mehmed Neşri, *Neşri Târîhi*, C. I, s.95; Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1988, s.93.

⁸² Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, C. I, s.149.

⁸³ Bu yolculuk esnasında Otman Baba bir Yeniçeriye başındaki b rk n kimin eseri olduğunu sormuş, o da "giydiğim börk Hünkâr Hacı Bektaş kisvetidir" cevabını vermişti. *Otman Baba Velâyetnâmesi (Tenkilî Metin)*, haz. Kılıç-Arslan-Bülbül, Ankara 2007, s.202.

⁸⁴ Koca Sekbanbaşı, *Hülâsatü'l-Kel m f  Reddi'l-Avâm*, İstanbul 1332, s.17-18.

⁸⁵ Esad Efendi, * ss-i Z fer*, s.203; Brown, *a.ge*, s.141.

⁸⁶ Hammer, *Devlet-i Osmâniyye Tarihi*, C. I, trc. Mehmed At , İstanbul 1329, s.201.

olarak yürürler, bu arada Bektaşî babası “Kerim Allah” diye devlet ve askerler için yüksek sesle dualar okur ve diğer dervişler de hep bir ağızdan “Hû” diyecek bu duaya eşlik ederlerdi⁸⁷. Yine savaşlarda Bektaşî şeyhi ve dervişlerinden oluşan bir kfile orduya katılır, savaş sırasında Yeniçerileri cesaretlendirip, manevi destekte bulunurlardı⁸⁸.

Viyana kuşatmasında Türk ordusuna esir düşen Kont Marsigli, Divan’da ne zaman Hacı Bektaş Veli’nin adı geçse bir saygı ifadesi olarak Yeniçeri Ağası’nın ayağa kalktığını haber vermektedir⁸⁹. XVIII. yüzyılın sonlarında yeni topçu birliklerinin ve Mühendishane-i Bahr-i Hümayun’un kurulmasına önemli katkılarda bulunan Baron de Tott, Yeniçerilerin sadrazamın emirlerine saygılı olduklarını, ancak iç disiplin konusunda Hacı Bektaş Veli’den başkasını tanımadıklarını nakletmektedir⁹⁰. 1821 yılında İstanbul’a bir seyahatte bulunan Guillaume Martin’in gözlemlerine göre ise Yeniçeriler beraberlerinde Bektaşî şeyhleri olmadan herhangi bir törene katılmadıkları gibi savaşa da gitmezlerdi. Yeniçerilerle birlikte savaşa katılan, onlara övgülerde bulunup devletin yücelmesi için dua eden Bektaşî şeyh ve dervişlerinin ellerinde mızrak, süngü ve balta gibi aletler bulunurdu⁹¹.

Yeniçeri-Bektaşîlik ilişkisi XVII. yüzyıldan itibaren resmi kayıtlara ve yazışmalara da yansımıştı. Yeniçerilere Bektaşî erkanını taklit etmelerinden dolayı “düdmân-ı Bektaşî”⁹²; Yeniçeri Ocağı’na “Hacı Bektaş ocağı”, “ocağı-

⁸⁷ Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı (Âdâb-ı Osmâniyye)*, İstanbul 2003, s.253; M. Alkan, a.g.m, s.248-249; Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi, XVIII. yüzyılın sonlarında İstanbul’da Yeniçerilerin geçit merasimleri sırasında Bektaşî şeyh ve dervişlerinin de onlarla birlikte ellerinde teberlerle dem çekerek yürüdüklerini haber vermektedir. Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi, *İstanbul’un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, haz. Feridun M. Emecen, İstanbul 2003, s.268.

⁸⁸ 1529 yılında I. Viyana kuşatmasında Gül Baba böyle bir hizmet görmüştü. 1645 yılındaki Girit seferinde ise Horosani Ali Baba bir miktar Bektaşî dervişleriyle orduya katılıp adanın fethinde bulunmuştu. Orhan F. Köprülü, “Usta-zâde Yunus Bey’in Meçhul Kalmış Bir Makalesi Bektaşîliğin Girit’de İntişarı”, *Orhan Köprülü Makaleler*, haz. Bilgehan Atsız Gökdağ, Ankara 2006, s.159.

⁸⁹ John Kingsley Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, Londra 1937, s.74.

⁹⁰ Baron de Tott, *Türkler ve Tatarlara Dâir Hâtıralar*, trc. M. R. Uzmen, İstanbul, Tarihsiz, s.299.

⁹¹ Guillaume Martin, *İstanbul’a Seyahat*, çev. İsmail Yerguz, İstanbul 2007, s.127-128.

⁹² Çelebizâde Asım Efendi, *Tarih-i Çelebizâde*, İstanbul 1822, s.40; Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.70.

Bektâşîyye”, “neferât-ı Bektâşîye”⁹³; Yeniçerilere “Hacı Bektaş köçekleri”⁹⁴, “taife-i Bektâşîyye”⁹⁵, “gürûh-ı Bektâşîye”⁹⁶, “zümre-i Bektâşîyân”⁹⁷, “zâbıt-ı Bektâşîyân”⁹⁸, “yamakân-ı Bektâşîyye”⁹⁹; ocaktaki derece ve terfi silsilesine “silsile-i tarik-i Bektâşîyân”; ocak ağalarına “ağayân-ı Bektâşîyân”¹⁰⁰, “sanadîd-i Bektâşîyân”, “ricâl-i dudmân-ı Bektâşîye”¹⁰¹ denilmekteydi. Yabancı yazarlar ise Yeniçerilere “Hacı Bektaş oğulları”, “Hacı Bektaş çocukları” gibi isimler vermişlerdi¹⁰².

Yeniçeriler İstanbul’daki bazı tekkelerle yakın ilişki içerisindeydiler. Mesela Yedikule’de yer alan Mehmed Baba (Perişan Baba) tekkesi ocak-tarikat ilişkisinin yoğunlaştığı bir tekkeydi¹⁰³. Yine Şahkulu Sultan tekkesi devlet-ordu-Bektaşilik ilişkilerinde ve teşrifatta özel bir konuma sahipti. Merkez tekkeden İstanbul’a gelen şeyhler, İstanbul’daki Bektaşî dervişleri ve Yeniçeri ileri gelenleri tarafından merasimle bu tekkede karşılanırlar, burada bir süre dinlendikten sonra İstanbul’a nakledilirler, merkez tekkeye dönüşlerinde de yine bu tekkeden uğurlanırlardı¹⁰⁴. Taşradaki bazı tekkelerin de Yeniçeriler ile doğrudan

⁹³ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C. VIII, haz. Kahraman-Dağlı-Dankoff, İstanbul 2003, s.183; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Żubde-i Vekayîât*, s. 346, 414, 653; Naimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na’îmâ (Ravzatü’l-Hüseyn fî Hulâstî Ahbârî’l-Hâfîkayn)*, C. IV, haz. M. İpşirli, Ankara 2007, s.1752.

⁹⁴ BOA, C.AS, 920/39790; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. IV, Dersaâdet 1309, s.363.

⁹⁵ Ahmed Cevad, *Tarih-i Asker-i Osmanî*, s.8; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Żubde-i Vekayîât*, s.168, 296, 787, 788, 812; Naimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na’îmâ*, C. IV, s.1650, 1724.

⁹⁶ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Nesayihü’l-Vüzera ve’l-Ümera*, der. H.R.Uğural, Ankara 1969, s.69; Çelebizâde Asım Efendi, *Tarih-i Çelebizâde*, s.251.

⁹⁷ BOA, C.AS, 1042/45741; Naimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na’îmâ*, C. III, s.1272.

⁹⁸ Naimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na’îmâ*, C. IV, s.1877.

⁹⁹ Çelebizâde Asım Efendi, *Tarih-i Çelebizâde*, s.489.

¹⁰⁰ Ahmed Cevad, *Tarih-i Asker-i Osmanî*, s.8; Çelebizâde Asım Efendi, *Tarih-i Çelebizâde*, s.92.

¹⁰¹ Esad Efendi, *Vak’ânivîs Es’ad Efendi Tarihî (Bâhir Efendi’nin Zeyl ve İlâveleriyle) 1237-1241/1821-1826*, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 2000, s.271, 501.

¹⁰² Charles Mac Farlane, *Constantinople in 1828*, Londra 1829, s.292, 293, 309.

¹⁰³ M. Baha Tanrıman, “Perişan Baba Tekkesi”, *DBİA*, C. VI, İstanbul 1994, s.242.

¹⁰⁴ M. Baha Tanrıman, “Şahkulu Sultan Tekkesi”, *DBİA*, C. VII, İstanbul 1994, s.129; Sultan III. Mustafa döneminde İstanbul’a gelen merkez tekke şeyhi Feyzullah Çelebi, devlet erkanı ve Yeniçerilerin top atışı ile bu tekkede karşılanıyordu. Ahmed Cemaleddin Efendi, *Müdafaa*, s.6-7.

ilişkileri söz konusuydu. Mesela XVI. yüzyılın sonlarında Yeniçeriler, Seyid Gazi tekkesinde her yıl yapılan kutlamalara katılmaktaydılar¹⁰⁵. Kandiye’de Yeniçeri Ağası Abdurrahman Paşa’nın konağı Bektaşî tekkesi olarak kullanılıyordu¹⁰⁶. Yeniçeriler Mısır’da da Bektaşîler ile temas halindeydiler. Zira Mısır’da Yeniçeri karargahının bir odası Bektaşî dervişlerine tahsis edilip çevresi silahlarla donatılarak, mükellef bir tekke haline getirilmişti¹⁰⁷.

Hacı Bektaş Veli tekkesinin ocakla tarikat arasındaki ilişki açısından önemli bir fonksiyonu vardı. 1700 ve 1712 yıllarına ait iki atama belgesi Yeniçeri Ağası ile merkez tekke şeyhi arasındaki iş birliğini göstermektedir. Çünkü Hacı Bektaş Veli tekkesine postnişin atamalarında Yeniçeri Ağası da etkili olmaktaydı. Mesela, Hacı Bektaş Veli tekkesi postnişini Abdülkadir Çelebi’nin vefatı üzerine, 1700 yılında bu göreve Elvan Çelebi’nin atanması bu şekilde olmuştu. Yeniçeri Ağası İbrahim imzasıyla gönderilen yazıda Elvan Çelebi’nin şeyhliğe uygun olduğu belirtilerek görevin kendisine tevdi edilmesi rica etmişti¹⁰⁸. Yine 1712 tarihinde Hacı Bektaş Veli tekkesi vakfıyla ilgili ortaya çıkan bir sorun dolayısıyla iki mütevellî arasında münakaşa meydana gelince sorunun çözümü için bizzat Yeniçeri ağasının devreye girmesi gerekmişti¹⁰⁹. Keza, 1809 tarihinde mütevellîlik görevini terk eden Yahya Çelebi’nin yerine Yeniçeri ağasının arz ve ilamıyla Sunullah Çelebi atanmıştı¹¹⁰. 1826 öncesi son postnişin değişiminde Yeniçeri Ağasının müdahale, tavsiye ve ricası söz konusu olmuş, Feyzullah Çelebi’nin öldürülmesinden sonra yerine büyük oğlu Mehmed Hamdullah Çelebi’nin atanması için gerekli fermanın yazılması ve şeyhlik beratının verilmesi onun vasıtasıyla gerçekleşmişti¹¹¹.

Öte yandan merkez tekke şeyhinin ocağın başına atanan yeni ağayı kabul etmesi gerekmektedir. Keza, şeyhin razı olmadığı durumda Yeniçeri Ağası gö-

¹⁰⁵ BOA, MD, nr.74, s.302.

¹⁰⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. VIII, s.179, 229.

¹⁰⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. X, s.137, 159.

¹⁰⁸ BOA, İE.EV, nr. 4053; A. Yılmaz Soyzer, “XVIII-XIX. Yüzyıllarda Bektaşîlik-Devlet İlişkileri”, *Araştırmalar-İnsan Bilimleri Araştırmaları*, Sayı 1, Isparta 1999, s.87.

¹⁰⁹ BOA, İE.EV, nr.4053, 5707; Suraiya Faroqhi, “Nüfuz Mücadeleleri, Yapı Sorunları ve Yeniçerilerin Sorunlu Roller: Bektaşîlerin 1826 Öncesi Tarihine Bir Katkı”, *Toplumsal Tarih*, Sayı 97, Ocak 2002, s.21-22, 24.

¹¹⁰ BOA, C.EV, 280/14281.

¹¹¹ BOA, HAT, 725/34510.

revinden azledilebilmekteydi. Mesela, 1656 yılında Yeniçeri Ağası olan Mehmet Ağa, Bektaşî şeyhinin razı olmamasından dolayı azledilmişti¹¹². Bununla birlikte Hacı Bektaş Veli tekke ve türbesinin şeyhi olan zat vefat edince yerine geçen kimse İstanbul'a gelir, ocaklı onu alay ile Ağa Kapısı'na götürür ve tacını Yeniçeri Ağası başına geçirir, yine alay ile Bâbüali'ye götürülerek ferace giydirilirdi. Yeni şeyhe Hacı Bektaş Veli tekkesine dönünceye kadar Yeniçeriler tarafından "mihman-ı aziziü'l-vücuda'mızdır" denilerek ikramda bulunulurdu¹¹³.

İstanbul Şehzadebaşı'ndaki ve bugünkü Vatan Caddesi üzerindeki iki Yeniçeri kışlasında beşer adet Bektaşî tekkesi faaliyet göstermekteydi¹¹⁴. Bu tekkelerdeki Bektaşî babaları Yeniçerilere vaizlik yaparlardı¹¹⁵. Bektaşî şeyhlerinden birinin "Hacı Bektaş Vekili" olarak 99. Orta'da devamlı olarak ikamet ettirildiğini daha önce belirtmiştik¹¹⁶. Buradaki şeyhliğe İstanbul'daki Karaağaç tekkesi şeyhi seçilir ve 99. Orta'da oturan bu Bektaşî şeyhi Yeniçerilerin Bektaşiliğe olan yakınlıklarını ifade ederdi. Ocak işlerinde önemli bir nüfuz sahibi olan bu şeyhe, Yeniçeriler de büyük saygı ve hürmet gösterirlerdi¹¹⁷. Mesela bir dönem bu ortada Emin Baba şeyhlik yapmıştı. Emin Baba ordunun koruyucusu olarak kabul edilmiş ve çok sevilmişti. Giyim ve kuşamı sıradan ve çok basitti. Ancak tehlikeli bir durum karşısında Yeniçeriler onun yardımına iltica etmişlerdi¹¹⁸.

Bununla birlikte Yeniçeri kışlasında oturan veya İstanbul'da bulunan Bektaşî şeyhlerinin bazı Yeniçeri isyanlarına katıldıkları ve Yeniçerileri cesaretlendirdikleri nakledilmektedir. Mesela, 99. Orta'da bulunan Haydar Baba, Sultan III. Selim'in öldürülmesi ve Alemdar Mustafa Paşa vakalarında Yeniçerileri cesaretlendirdiği, daha sonra İran'a kaçarak orada bu olayları övünerek

¹¹² Naimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, C. IV, s.1657.

¹¹³ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.203; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, Dersaadet 1309, s.180.

¹¹⁴ Reşat Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, İstanbul 1964, s.11, 84.

¹¹⁵ Birge, *a.ge*, s.74.

¹¹⁶ Bu kışlayı Esad Efendi 94. Orta olarak belirtmektedir. Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.203.

¹¹⁷ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, C. I, s.566.

¹¹⁸ Théophile Gautier, *Constantinople*, Paris 1853, s.319; Théophile Gautier, *The Travels of Théophile Gautier-Constantinople*, translated and edited. F. C. de Sumichrast, Boston 1912, s.259.

anlatmıştı¹¹⁹. Bu itibarla Haydar Baba, İran'a casusluk yaptığı suçlamasıyla Erzurum'a sürgün edilince¹²⁰, Yeniçeriler pirlerinin sürgün edilmesini içlerine sindiremeyip hemen iade olunması isteğinde bulunmuşlar, istekleri kabul görmeyince de infial göstermişlerdi¹²¹. Oysa zaten hasta olan Haydar Baba sürgün yerine ulaşmadan Bolu'da vefat etmişti¹²².

Yeniçeri Ocağı'nın ilgasını gören ve bunu Gülzar-ı Fütuhât'ında anlatan Şirvanlı Fatih Efendi'ye göre Bektaşî tekkeleri Yeniçerilere bağlı ve onların bir "fesat" şubeleriydi¹²³. Esad Efendi'ye göre de Bektaşîler, Yeniçeri Ocağı'na karşı onları dalalete sevk etmişler, böylece ocağın bozulmasına neden olmuşlardı¹²⁴. Dahası Bektaşîler ve Yeniçeriler birleşerek din ve devlete açık ve gizli olarak ihanet eder duruma gelmişlerdi¹²⁵. Merkezi yönetim bu tür sızmalara karşı yine Bektaşî şeyhlerinden istifade ederek önlem almaya ve çare aramaya çalışmıştı. Merkez tekke şeyhlerinden Feyzullah Efendi, Yeniçerilere karışan ve "Pîr"e intisap davasında bulunan eşhas-ı muzırraya nasihat etmek üzere merkezi hükümet tarafından İstanbul'a davet edilmiş ve o da bu davete icabet etmişti¹²⁶.

Öte yandan Bektaşîlerin bu ilişkiden istifade ettikleri de görülmüştü. Bektaşîler, Yeniçerilere istinad ederek ve Yeniçerilerin gücünden istifade ederek ülkede baba, abdal, derviş ve sultan ismiyle kurulan ve ibadetle meşgul olmak üzere yaptırılan tekkeleri zorla kendi ellerine geçirmişler, iyi niyetlerle kurulan bu tekkeleri hedeflerinden saptırmışlar ve Hacı Bektaş Veli'ye temlik

¹¹⁹ Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.204; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.54.

¹²⁰ BOA, HAT, 284/17078; Esad Efendi, Haydar Baba'nın sürgün edilmesinin sebebinin İran'da ileri geri konuşmasına, Şeyhülislam Yasincizade'nin bunu haber vermesinden sonra Yeniçeri Ocağı içerisinde bulundurulmak istenmemesine dayandırmaktadır. Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.204-205.

¹²¹ BOA, HAT, 289/17328; Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.205.

¹²² BOA, C.ADL, 9/593; Bolu naibi Haydar Baba'nın eşyalarının yazılı olduğu defteri İstanbul'a ulaştırmış, mirasının varisleri çıkmaması durumunda devlet hazinesine aktarılması ve bu hususun Rumeli kazaskerine havalesi uygun görülmüştür. BOA, HAT, 293/17451.

¹²³ Şirvanlı Fatih Efendi, *Gülzar-ı Fütûhat (Bir Görgü Tanığının Kalemîyle Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması)*, haz. Mehmet Ali Beyhan, İstanbul 2001, s.19.

¹²⁴ Esad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, s.648.

¹²⁵ Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.204, 206.

¹²⁶ Ahmed Cemaleddin Efendi, *Müdâfaa*, s.12.

edilmiş olan vakıfların hasılatlarını da kendi nefislerine hasretmişlerdi¹²⁷. Oysa merkezi yönetim 1826 yılına kadar Yeniçeri-Bektaşılık ilişkisinden herhangi bir rahatsızlık duymamıştı. Keza, 1803 tarihinde Hacı Bektaş Veli'nin türbe ve tekkesinin tamiri, sadece ihtiyaç olduğundan değil, Yeniçeri Ocağı'nın memnuniyetini ve devletin devamı için çalışmalarını sağlamak amacıyla gündeme getirilmişti¹²⁸.

Yeniçerilerin, Bektaşî olarak nitelenmelerinin tarikata intisapla alakası bulunmuyordu. Gerçi Yeniçeri Ocağı'na asker olarak alınanlar Hacı Bektaş Yolu'ndan ayrılmayacağına dair yemin ettirilirdi¹²⁹. Ancak Yeniçerilerin sadece Bektaşî tarikatının müridi olmaları söz konusu olmamıştı¹³⁰. Keza, Halvetî, Bayramî ve Nakşî tarikatlarına intisap eden Yeniçeri askerleri de mevcuttu¹³¹. İstanbul ve Kahire dışında diğer Bektaşî tekkelerinin Yeniçerilerle pek fazla bağlantıları yoktu. Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre XVII. yüzyılda Kahire'de Yeniçeri karargahının bir odası Bektaşî dervişlerine¹³², Istanca dağlarındaki Bektaşî tekkesinin bir odası ise Yeniçerilere tahsis edilmişti¹³³. Bununla birlikte 1730'larda Bursa'daki Ramazan Baba tekkesinde emekli bir

¹²⁷ BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s. 15, 89, 192-193; BOA, C.ADL, 29/1734; *Burdur Şer'iye Sicili*, nr. 204, s.27; *Bursa Şer'iye Sicili*, nr. B.317/558, v.6a.

¹²⁸ BOA, HAT, 120/4900.

¹²⁹ Birge, *a.ge*, s.74.

¹³⁰ Bektaşîliğe intisap eden Yeniçeriler arasında XVI. yüzyılda iki defa Yeniçeri Ağalığı yapan Yemişçi Hasan Paşa; 1739 yılında Yeniçeri Ağası, daha sonra Sadrazam olan Said Hasan Paşa; Yeniçeri Ocağı'ndan yetişerek 1746'da sadrazamlığa getirilen Tiryaki Mehmed Paşa; 1806'da Yeniçeri Ağası olan İbrahim Paşa bulunmaktadır. Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C. VI, Ankara 2003, s.6, 288, 332, 346.

¹³¹ XVI. yüzyılda Halvetî şeyhlerinden İbrahim Gülşeni'ye intisap eden Yeniçerilerin ve sipahilerin çokluğu Sadrazam İbrahim Paşa'yı dahi endişelendirmişti. Ancak Şeyh Gülşeni'nin askerlere yaptığı nasihatlerde, "Sizin için farzlardan sonra padişahın hizmeti gelir. Eğer benim rızamı ve aldığınız ulûfenin helal olmasını istiyorsanız, sakın padişaha hizmette kusur etmeyin" demesi sadrazamı rahatlatmıştı. Bununla birlikte aynı dönemde Bayramî tarikatı şeyhlerinden İsmail Maşukî'ye Yeniçeri askerlerinden mürid olanlar olmuştu. Yine Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadelerinden Sultan Bayezid Kütahya'da sancak beyi iken emrindeki Yeniçerilere hoca olarak Nakşî şeyhlerinden Abdurrahman Gubarî'yi tayin etmiş, Yeniçeriler de bu şeyh vasıtasıyla Nakşî tarikatına intisap etmişlerdi. Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf Anadolu'da Süfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İstanbul 2000, s.332-334.

¹³² Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. X, s.137, 159; Ayrıca Kahire'deki Kasr-ı ayn tekkesinin de ocak-tarikat ilişkisinde önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. BOA, C.EV, 366/18585.

¹³³ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. I, s.208.

Yeniçeri şeyh bulunuyordu. Ancak şikayet üzerine bu görevine son verilmişti¹³⁴. Ayrıca XVI. yüzyılın sonlarında Postinpuş Baba tekkesine borcu olanlar arasında iki yeniçeri askeri yer almaktaydı¹³⁵. Bunlarla birlikte bazı Yeniçerilerin Bektaşî tekkesi inşa ettirdikleri de vaki olmuştu. Mesela Yeniçerilerden Palabıyık Hasan Paşa (ö.1790) Şumnu'da bir tekke yaptırmış, vefat ettikten sonra bu tekkeye defnedilmişti¹³⁶.

Yeniçerilerin Bektaşiliğe yalnızca biçimsel bir bağlılıkları söz konusu değildi. Kavanin-i Yeniçeriyân'a göre Bektaşiliğin kural ve kaideleri Yeniçerilerin biçim ve törenlerine de girmişti¹³⁷. Mesela, Yeniçerilerin düz beyaz Hacı Bektaş bayrağı vardı¹³⁸. Yeniçerilere, Hacı Bektaş Veli'nin razı olmayacağına inanılarak Ramazan ayında ve Cuma günlerinde ceza verilmezdi¹³⁹. Herhangi bir sebeple ceza alan Yeniçeri, cezasını çektikten sonra ayağa kalkar ve ocak zabitanına iki ellerini göğsü üzerine koyup Bektaşî usulünce selam verirdi¹⁴⁰. Yeniçerilerin hep bir ağızdan söyledikleri gülbanglarda, sofa tezkerelerinde ve terhis belgelerinde sık sık "Pirimiz, hünkârımız Hacı Bektaş Veli" ifadesi geçerdi¹⁴¹. Yeniçeriler divan toplantılarında Hacı Bektaş Veli'nin ruhu için dua okurlardı¹⁴². Ayrıca Yeniçeri Ocağı'nın orta ve bölük kazanlarından başka Hacı Bektaş Veli'nin içinde çorba pişirip ocağa yadigar olarak bıraktığına inanılan "Kazan-ı Şerif" vardı. XVII. yüzyılda Yeniçerilerin kullandığı savaş

¹³⁴ BOA, C.EV, 55/2706.

¹³⁵ BOA, MD, nr.41, s.484.

¹³⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. II, haz. Nuri Akbayar, İstanbul 1996, s.639.

¹³⁷ İ.E. Petrosyan, *Mebde'-i Kanûn Yeniçeri Ocağı Tarihi*, v.35a.

¹³⁸ Özbilgen, *Âdâb-ı Osmâniyye*, s.244.

¹³⁹ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyan fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, s.153.

¹⁴⁰ Özbilgen, *Âdâb-ı Osmâniyye*, s.259.

¹⁴¹ Bu gülbanglardan biri şöyledir: "Allah Allah illallah/Baş uryan, sine pürân, kılıç al kan/Bu meydanda nice başlar kesilir hiç olmaz soran/Eyvallah, eyvallah.../Kahrımız, kılıcımız düşmana ziyan/ Kulluğumuz Padişaha ayân/Üçler, yediler, kırklar/Gülbang-ı Muhammedi, nur-ı Nebi/Pirimiz, hünkânımız Hacı Bektaş Veli/Demine, devrânına Hû diyelim, Huu!..." Özbilgen, *Âdâb-ı Osmâniyye*, s.260; Sofa tezkeresinde de "Biz ki Yeniçerileriz. Hacı Bektaş-ı Veli pirimiz ve erenler ve evliyalı dostlarımızdır" ifadeleriyle Hacı Bektaş Veli'nin Yeniçerilerin piri olduğu ortaya konulmaktadır. Mustafa Nuri Paşa, *Netâyıcı'l-Vukû'ât (Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi)*, C. I-IV, haz. Yılmaz Kurt, Ankara 2008, s.379; Ayrıca Birge, "pirimiz Hacı Bektaş Veli" ifadele-ri yer alan 1822 tarihli Yeniçeri terhis belgesinden söz etmektedir. Birge, *a.ge*, s.75.

¹⁴² Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyan fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, s.149.

aletlerinden biri olarak “Hacı Bektaş Veli baltası”¹⁴³, başlarına taktıkları başlıklar olarak da “Bektaşî tacı” ve “Bektaşî üsküfû”¹⁴⁴ gibi başlıklar bulunuyordu.

Bektaşî Tekkelerinin Coğrafi Dağılımı

Bektaşî tarikatının kurucusu Hacı Bektaş Veli, Horasan’dan Anadolu’ya geldiğinde Sulucakaraöyük’e yerleşmiş, burada bir tekke tesis ederek faaliyetlerini sürdürmüştü¹⁴⁵. Bu itibarla tarikat ilk olarak Anadolu’da yayılmıştı. Hacı Bektaş Veli tekkesindeki dervişler ya bizzat Hacı Bektaş Veli tarafından görevlendirilerek ya da onun vefatından sonra çevreye dağılarak Anadolu’nun çeşitli yerlerinde tekkeler açmışlardı. Mesela Hacı Bektaş Veli tekkesinden dervişleri ile birlikte ayrılan Abdal Musa, öncelikle Bursa¹⁴⁶ ve Denizli’de, daha sonra ise Teke sancağına bağlı Fenike ve Elmalı’da tekkeler kurmuştu¹⁴⁷.

Elmalı’daki Abdal Musa tekkesi¹⁴⁸ zengin vakıf mallarına ve binalara sahip olup üç yüzden fazla derviş barındırıyordu. Bu tekke çok geniş bir arazide,

¹⁴³ Özbilgen, *Âdâb-ı Osmâniyye*, s.260; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. V, s.251; C. VII, s.45.

¹⁴⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IV, s.104; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. VII, s.78, 113.

¹⁴⁵ XVI. yüzyıl tarihçilerinden Hoca Sadeddin bu dönemde Hacı Bektaş Veli’nin türbesi yanında tekkesinin mevcut ve mamur olduğunu bildirmektedir. Hoca Sadeddin, *Tacû’t-Tevârih*, C. II, s.410; Hacı Bektaş Veli tekkesinin 1826 öncesi faaliyetleri için bkz. BOA, HAT, 120/4900; BOA, C.ZB, 34/1681; BOA, C.ADL, 30/1824; BOA, C.EV, 134/6683; BOA, C.EV, 322/16357; BOA, C.EV, 68/3389; BOA, MAD, 9771, s.95; Ayrıca bu tekkenin vakıf malları, vakfa bağlı köyler ve gelirleri ile ilgili bkz. Mustafa Alkan, “Hacı Bektaş-ı Veli Zâviyesi Vakıfları (16. Yüzyıl)”, *II. Uluslararası Türk Kültürü Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni (17-19 Ekim 2007 Ankara) Bildiri Kitabı*, C. II, Ankara 2007, s.955-968.

¹⁴⁶ Hoca Sadeddin, Abdal Musa’nın Bursa’da türbesi bulunduğunu nakletmektedir. Hoca Sadeddin, *Tacû’t-Tevârih*, C. II, s.406.

¹⁴⁷ Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda Bursa şehir merkezinde bulunan ve o tarihte Bektaşî dervişlerinin bulunduğu Abdal Musa tekkesini ziyaret etmiş, burada gayet mamur bir tekke ile karşılaşmıştı. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.31; Bu tekke Sultan II. Bayezid’in torunu Hançerli Sultan tarafından tamir ettirilmiş, buradaki türbeye bir kubbe yaptırılmıştı. Salih Çift, *Bursa’da Bektaşî Kültürü ve Ramazan Baba Dergahı*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1995, s.48; Ayazmend, Bergama, Palamut ve Beyşehir’de Abdal Musa adında tekkeler bulunmaktadır. BOA, MAD, 9771, s.16, 87; VGMA, Defter nr.230, s.430; VGMA, Defter nr.241, s.245; VGMA, Defter nr.266, s.3; VGMA, Defter nr.3146, s.22; BOA, EVTHR, 55/54; VGMA, Defter nr.386, s.3-4; Fenike’de ise Kâfi Baba tekkesi bulunmaktaydı. Fuad Köprülü, “Abdal Musa”, *Türk Kültürü*, C. XI, Sayı 124, Şubat 1973, s.206.

¹⁴⁸ XVI. yüzyılın başlarında burada Seyyid Şaban şeyh bulunuyordu. KKA, Teke Evkaf Defteri, nr. 567, v.30a.

bağlar içerisinde kurulmuştu. Mutfağında kırk kadar hizmetkar yemekler pişirip gelip gidene, kimsesizlere ve yoksullara ikram ederlerdi. Bununla birlikte tekkenin, içleri mahsul dolu yirmi ambarı, iki yüz at alır ahır mevcuttu. Tekke bulunduğu köyün yanı sıra çevrede zengin tarla, koru, dağ, bağ ve bahçe hisselerine, yedi adet değirmene, binlerce hayvana sahipti. Ayrıca tekkenin yanında büyük bir kubbesi olan, değerli mücevher ve avizelerle süslenmiş Abdal Musa türbesi yer alıyordu. Abdal Musa'nın türbesinin Buhara, Semerkant ve Horasan'dan ziyaretçileri olurdu¹⁴⁹.

Abdal Musa'nın faaliyet gösterdiği XIV. yüzyılda, Eskişehir'de Seyyid Battal Gazi tekkesinde şeyh olarak Hacı Bektaş Veli halifelerinden Pirce Sultan yetmiş müridiyle birlikte ikamet etmekteydi. Ayrıca tekke yakınlarında Gizlice Baba'nın bir türbesi bulunuyordu¹⁵⁰. Bununla birlikte XIV ve XV. yüzyılda Anadolu'da çok az sayıda tekke Bektaşî tekkesi olarak bilinmekteydi. Oysa Aşıkpaşazade, XV. yüzyıl başlarında Osmanlı coğrafyasında Hacı Bektaş Veli'nin pek çok müridi ve muhibbi olduğunu bildirmekteydi¹⁵¹.

Öte yandan Balım Sultan tarafından XVI. yüzyıl başlarında teşkilatlı bir yapıya kavuşturduktan sonra tarikatın Anadolu'da yayılışı hızlanmıştı. Adana sancağında Misis köprüsü civarında 1519 yılında Cebel-i Nur tekkesi kurulmuştu¹⁵². Maraş'ta Çomak Baba zaviyesine 1563 yılında 560 akçe gelir kaydedilmişti¹⁵³. Bununla birlikte Van şehir merkezinde Şeyh Mehmed Horasanî

¹⁴⁹ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C. IX, haz. Dağlı-Kahraman-Dankoff, İstanbul 2005, s. 140-141; 1680 yılında Abdal Musa tekkesine Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi Şeyh Zülfikar'ın arzıyla Bektaşî Derviş Rıza şeyh tayin edilmişti. BOA, İE.EV, 5/553; Abdal Musa tekkesinin XVIII. ve XIX. yüzyıl başlarındaki durumu için bkz. BOA, C.EV, 526/26567; BOA, C.EV, 114/5664; BOA, C.EV, 243/12114; BOA, C.EV, 483/24438.

¹⁵⁰ Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre XVII. yüzyılda tekkenin meydan odasının dışında çok sayıda hücresi, büyük bir mutfak, kileri ve fırını vardı. Çok uzaktan görülebilecek büyüklükteki bu tekke değerli şeyhlerle döşenmiş olup iki yüzden fazla dervişe sahipti. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s. 12-13; XVIII. yüzyılda Seyid Gazi tekkesinin faaliyetleri ile tekke vakfına yapılan, ancak men edilen müdahaleler için bkz. BOA, C.EV, 571/28801; VGMA, Defter nr. 323, s. 145.

¹⁵¹ *Aşıkpaşazade Tarihi*, s. 205.

¹⁵² KKA, Adana Evkaf Defteri, nr. 538, v. 17b, 18a; BOA, C.EV, 220/10981; Yılmaz Kurt-M. Akif Erdoğan, *Çukurova Tarihinin Kaynakları Adana Evkaf Defteri*, C. IV, Ankara 2000, s. 59; Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda bu tekkenin şikayet üzerine medreseye çevrildiğini, ancak içindeki dervişlerin bırakıldığını nakletmektedir. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IX, s. 171.

¹⁵³ VGMA, Defter nr. 1966, s. 152; İbrahim Solak, "16. Yüzyılda Maraş Kazası Vakıfları", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 8, Konya 2002, s. 283.

zaviyesinin 1571 tarihli vakıf kaydında buranın bir Bektaşî zaviyesi olduğu ifade edilmektedir¹⁵⁴. Ayrıca bu yüzyılda Kangal'da Samud Baba¹⁵⁵ ve Bozok sancağına bağlı Akdağ'da Şah Veli tarafından birer tekke inşa edilmişti¹⁵⁶. Bu dönemde Hacı Bektaş Veli tekkesi ile aynı adı taşıyan Aksaray'da ve Akşehir sancağına bağlı Ilgın'da da küçük iki tekke ile karşılaşılıyordu¹⁵⁷. XVI. yüzyılın sonlarında Balıkesir'de Bektaşî dervişlerine saldırıldığı bilgisi, tarikatın bu şehre kadar faaliyetlerini genişlettiğini göstermekteydi¹⁵⁸.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da pek çok tekkeyi ziyaret eden Evliya Çelebi, Bektaşî tekkeleri hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Buna göre Hacı Bektaş Veli ile birlikte Horasan'dan gelen ve Orhan Gazi döneminde Bursa'nın fethine katılan Abdal Murad, Geyikli Baba ve Akbıyık Sultan'ın Bursa ve çevresinde tesis ettikleri tekkeler XVII. yüzyılda birer Bektaşî tekkesine dönüşmüştü. Bunlardan Orhan Gazi tarafından yaptırılan Abdal Murad tekkesi çok sayıda kişiye hizmet verebilecek bir mesire yerindeydi. Binden fazla sahan, tencere ve kazanıyla birlikte pek çok hizmetçisi bulunan tekkenin ziyaretçisi hiç eksik olmazdı¹⁵⁹.

Bursa'nın Deveciler semtindeki Geyikli Baba tekkesi de Orhan Gazi tarafından inşa ettirilmiş ve çevre köylerden biri tekkeye vakıf olarak bağışlanmış-

¹⁵⁴ Orhan Kılıç, "XVI. Yüzyılda Van Gölü Çevresindeki Zaviyeler", *I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi (13-16 Ağustos 1998) Bildirileri*, Ankara 1998, s.300, 318.

¹⁵⁵ Saim Savaş, *16. Asırda Sivas'ta Kurulan Ali Baba Zaviyesi'nin Dini, Sosyal ve Ekonomik Fonksiyonları Hakkında Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1990, s.18.

¹⁵⁶ Şah Veli, Benlubaş Derbendi'ne bina ettiği bu tekkenin 1576 yılında derbendi muhafaza etmek karşılığında vergiden muaf tutulmasını istemişti. BOA, MD, nr. 27, s.392; Ayrıca Akdağ'da Kılıç Abdal tekkesi bulunuyordu. VGMA, Defter nr.266, s.130; VGMA, Defter nr.278, s.310.

¹⁵⁷ KKA, Tahrir Defteri, nr.584, v.1 12a; Suraiya Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşilik*, çev. Nasuh Barnı, İstanbul 2003, s47.

¹⁵⁸ BOA, MD, nr. 73, s.184; Faroqhi, *a.g.e.*, s.47.

¹⁵⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s. 26. 31; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. V, s.145; Bu tekkenin XVIII. yüzyılda faaliyetlerini sürdürdüğü tespit edilmektedir. VGMA, Defter nr.229, s.115.

tı¹⁶⁰. Ayrıca Bursa'da Bektaşî dervişlerinin ikamet ettiği Ramazan Baba¹⁶¹ ve Akhisar'da Karaca Ahmed Sultan adında büyük bir tekke mevcuttu¹⁶². Zaman içinde Bektaşî tekkesine dönüşmüş olan Yenişehir'deki Postinpuş Baba tekkesi de Orhan Gazi tarafından yaptırılmıştı¹⁶³. Bununla birlikte 1657 yılında Miha-liç'teki Ertuğrul zaviyesi vakıflarına Bektaşîlerin yaptıkları müdahalenin men edilmesi istenmekteydi¹⁶⁴. Ayrıca XVII. yüzyılın başlarında Kepsud'daki Mu-rad Dede tekkesi şeyhi, Hacı Bektaş Veli'nin halifesi olduğunu ifade etmekteydi¹⁶⁵. Bu durum Bektaşîlerin bölgede faal olduklarını göstermekteydi.

XVII. yüzyılda Anadolu'da Bektaşîlik, Bursa'nın dışında yirmiye yakın vilayette tekkelere sahip olmuştu. Kütahya'nın Çukurca kazasında Karaca Ahmed Sultan'ın dervişlerinden Selim Dede'nin türbe ve tekkesi bulunuyor-

¹⁶⁰ *Aşıkpaşazade Tarihi*, s.46; İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, C. II, s.95; Hammer bu tekkenin Bursa'nın doğusundaki Keşiş Dağı'nda bulunduğunu bildirmektedir. Hammer, *Devlet-i Osmâniyye Tarihi*, C. I, s.160-161; Geyikli Baba tekkesinin XVIII. yüzyılda ve XIX. yüzyıl başlarında camisi ve vakıfıyla birlikte faaliyetlerine devam ettiği görülmektedir. BOA, C.EV, 352/17886; BOA, C.EV, 28/1398; BOA, C.EV, 93/4643; BOA, C.EV, 258/13197; BOA, HAT, 1525/22.

¹⁶¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.34; Tekke, XVIII. yüzyılda faaliyetlerini sürdürmüş-tür. BOA, C.EV, 607/30636; VGMA, Defter nr.660, s.92, 150; VGMA, Defter nr. 662, s.116.

¹⁶² Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.14, 19, 26, 31; Bursa'da Bektaşî idaresine geçen Ali Mest tekkesi vardı ki burada 1650 öncesinde şeyh olarak İbrahim Dede bulunmaktaydı. İbra-him Dede kendisine ait olan bir bağı tekkeye vakıf olarak bağışlamıştı. *Bursa Şer'iye Sicili*, nr.B87, v.20a; Ayrıca bu tekkenin XVIII. yüzyılın sonlarında 15 dönüm arazisi mevcuttu. *Bursa Şer'iye Sicili*, nr. B230, v.16a; Bursa'da Bahri Baba tekkesi kısa bir süre için Bektaşîlerin eline geçmişse de daha sonra buranın Halvetî tekkesi olduğu anlaşılmış, tekrar bu tarikata devredilmişti. Çift, *a.ge*, s.42; Ayrıca Hasluck bölgede, Şeyh Kiliman tekkesini Bektaşî tekkesi olarak göstermekteyse de bu bilgi doğru değildir. Frederick William Hasluck, *Christianity and Islam Under the Sultans*, C. II, Londra 1929, s.508-510, Hasluck, *Bektaşîlik Tedkikleri*, s.12-14; E. H. Ayverdi, *a.ge*, C. I, s.102.

¹⁶³ *Aşıkpaşazade Tarihi*, s.46; Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi*, C. I, s.83-85; *Oruc Beg Tarihi*, v.12b-13a; İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, C. II, haz. Ş. Turan, Ankara 1983, s.95; Ayrıca Orhan Gazi'nin Postinpuş tekkesine bir hamam vakfettiği (BOA, C.EV, 370/18786), Sultan I. Murad'ın ise bu tekkeyi tamir ettirdiği tespit olunmaktadır. Mehmed Neşri, *Kûtâb-ı Cihannümâ*, C. I, haz. M. A. Köymen, Ankara 1983, 203; Mecdi Efendi, *Terceme-i Şakâyık-ı Nu'mâniye*, s.45; XVII. yüzyılın ikinci yarısında bu tekkenin harap ve boş bir halde olduğu tespit edilmektedir. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi*, C. I, İstanbul 1966, s.212; Bununla birlikte arşiv kayıtları bu tekkenin XVIII. yüzyıl ile XIX. yüzyıl başlarında faaliyetlerini sürdürdüğünü göstermektedir. BOA, C.EV, 75/3748; BOA, C.EV, 76/3785; BOA, C.EV, 390/19764; BOA, C.EV, 240/11978; BOA, C.EV, 65/3240; BOA, C.EV, 240/11951; BOA, C.EV, 391/19826.

¹⁶⁴ BOA, C.EV, 507/25611.

¹⁶⁵ BOA, MD, nr.80, s.453; Faroqi, *a.ge*, s.47.

du. Bu tekke de mutfığı ve derviş hücreleri ile büyük bir tekkeydi¹⁶⁶. Bununla birlikte Evliya Çelebi, Kütahya merkezinde bir Bektaşî tekkesi daha bulunduğunu nakletmekte, ancak ismini belirtmemektedir. Şuhut kazasının Bovalı köyünde hizmetleri Bektaşî dervişleri tarafından yerine getirilen Seyyid Kureyşî'nin bahçeler içerisinde bir türbesi vardı¹⁶⁷. Demirci kazasında ise Hacı Baba Sultan tekkesi derviş hücreleri, meydan odaları, mutfığı ve diğer eklentileri ile büyük bir tekke idi. Ancak bu tekke XVII. yüzyılda Köprülü Ahmet Paşa tarafından medreseye çevrilmiş ve bir süre bu şekilde hizmet vermişti¹⁶⁸.

Manisa'da Ayn-ı Ali tekkesi bulunuyorsa da Evliya burayı ziyaret ettiğinde medrese olarak hizmet vermektedir¹⁶⁹. Birgi'de Bozdağ yaylası yolu üzerinde Erenler Sultan türbesinin bulunduğu yerde büyük bir Bektaşî tekkesi mevcuttu. Ayrıca bu yaylanın yakınındaki Erbain dağında Baba Sultan tekkesi bulunmaktaydı. XVII. yüzyılda bu tekkede iki yüzden fazla Bektaşî dervişî ikamet ediyordu¹⁷⁰. Davaz'da ise yine büyük bir tekke olan Karaca Ahmed Sultan tekkesi yer alıyordu¹⁷¹.

¹⁶⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IX, s.12.

¹⁶⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IX, s. 23; XIX. yüzyılın başlarında Şuhut'ta Baba Sultan ve Kurd Baba isminde iki Bektaşî tekkesi bulunduğu tespit olunmaktadır. BOA, MAD, 9771, s.96-97.

¹⁶⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IX, s. 23, 29; 1680 tarihinde Hacı Baba tekkesi vakfına mütevellî ve müderris tayin edildiğine göre Evliya'nın dokuz yıl öncesine dair verdiği bilgi doğrulanmaktadır. BOA, C.EV, 427/21644; 1689 yılında ise Hacı Baba tekkesi vakfının 1.440 gurusu gelire sahip olduğu tespit edilmektedir. BOA, EVHMH, Defter nr. 531, v.6a; XIX. yüzyıl başlarında buranın bir Bektaşî tekkesi olarak faaliyetlerini sürdürdüğü tespit edilmektedir. BOA, C.EV, 145/7249.

¹⁶⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IX, s.42; Ayn-ı Ali tekkesinin XVIII. yüzyılda faaliyetlerini sürdürdüğü tespit olunmaktadır. BOA, C.EV, 629/31705; C.EV, 310/15773; C.EV, 101/5047; C.EV, 219/10942; C.EV, 476/24051; Ayrıca Manisa'da Yolageldi Baba tekkesi (*Manisa Şer'iye Sicili*, nr.27, s.257), Bayezid Baba tekkesi (VGMA, Defter nr.227, s.454), Nif kazasında Hamza Baba (BOA, C.EV, 18/897), Turgutlu'da Okçu Baba (BOA, C.EV, 544/27487; C.EV, 464/23459; VGMA, Defter nr.229, s.316) tekkeleri vardı.

¹⁷⁰ Bozdağ yaylasına yakın bölgelerde yaşayan halk buraya ziyarete gelmekte, nezir adıyla yardımlar bırakmaktaydı. Bu yardımlarla tekke mutfığında hazırlanan yemekler fakirlere ve ziyaretçilere ikram edilmekteydi. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IX, s.94-95; Bu tekke muhtemelen XIX. yüzyılda faaliyetleri devam eden Musa Baba tekkesiydi. BOA, C.EV, 189/9438.

¹⁷¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IX, s.104.

XVII. yüzyılda Teke sancağının Adalya kazasında limon bahçesi içerisinde Koyun Baba tekkesi bulunup, tekke şeyhi Boşnak Zülfikar Dede gelen ve gidene hizmet veriyordu. Ayrıca Teke sancağında Abdal Musa'nın halifelerinden Sevindik Dede'nin birkaç Bektaşî dervişin bulunduğu türbesi vardı. Yine Fenike'de limon, incir ve nar bahçeleri içerisinde Abdal Musa'nın bir tekkesi daha mevcut olup, buranın vakıf malları ve dervişleri azdı. Alanya'da şehrin kuzeyinde bir tepe üzerindeki Sitti Zeynep tekkesi ise iki kargir kubbeli ve büyük bir tekkeydi. Ancak sadece birkaç dervîşi vardı. Alanya-Selinti arasında büyük ağaçlar arasında Bektaşîler tarafından ziyaret edilen Koç Davud Sultan'ın mezarı bulunuyordu. Bu mezarı ziyarete gelenler mezar çevresine kuru ağaçlar yığarak burayı türbe haline getirmişlerdi¹⁷².

Öte yandan Evliya Çelebi, Çorum'da büyük bir Bektaşî tekkesi olan Seydim Sultan'a uğramış, burada paşalara ve iç ağalarına verilen büyük bir ziyafete katılmıştı¹⁷³. Yine Osmancık'ta bulunan Koyun Baba tekkesi ve türbesini ziyaret eden Evliya Çelebi, buranın ziyaretçisinin hiç eksik olmadığını, mutfaklarında devamlı olarak yemek pişirildiğini, Anadolu'da ve Rumeli'de böyle büyük tekke görmediğini bildirmektedir¹⁷⁴.

Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda Ankara çevresinde de Bektaşî tekkeleri olduğunu haber vermektedir. Mesela Kalecik kazısına bağlı Keskin'de Hacı Bektaş Velî'nin halifelerinden Koçu Baba'nın, benzerine çok az rastlanılan büyük ve mamur bir tekkesi bulunuyordu. Bu tekkenin dervişlerinin çok olmasında bölgedeki Türkmenlerin Koçu Baba'ya gönülden bağlı olmaları etkili olmuştu¹⁷⁵. Çubuk'ta ise yine büyük bir tekke olan Hüseyin Gazi tekkesi vardı. Yaz ve kış meydanları ile zengin bir vakfa sahip olan bu tekkenin yüzden fazla Bektaşî

¹⁷² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. IX, s.141, 152-153.

¹⁷³ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.214; Seydim Sultan'a Evliya'dan sonra bir köy ismi olarak tesadüf olunmaktadır. Bu köyde Murad Seydi adında bir tekke bulunuyorsa da bunun Bektaşîlere ait olup olmadığı açık değildir. BOA, C.EV, 184/9304.

¹⁷⁴ Hacı Bektaş Velî'nin müridlerinden olduğu rivayet edilen Koyun Baba'nın türbesinin bulunduğu yere Sultan II. Bayezid, bir cami ve dervişler için büyük bir tekke inşa ettirmişti. Tekke meydan odasının yanı sıra ziyaretçilerin konaklaması için büyük bir han, mutfak, kiler ve pek çok hücreden meydana geliyordu. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.94; Buradaki dervişler için piring tahsis edilmiştir. BOA, C.ML, 46/2145.

¹⁷⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.216; Bu tekkeye ait araziler vergilerden muaf tutulmuş olup, zaman zaman yapılan müdahaleler men edilmiştir. BOA, C.EV, 472/23894; BOA, C.EV, 451/22830; BOA, C.EV, 422/21369.

dervişi mevcuttu. Ayrıca bu tekke bölgede önemli bir işlev görüyordu. Her yıl burada çevreden gelen binlerce kişinin katılımıyla mevlit okutuluyordu¹⁷⁶.

XVII. yüzyılda Merzifon'da, Osmancık'taki Koyun Baba tekkesinden daha büyük bir binaya sahip olan Pir Dede Sultan tekkesi bulunuyordu. Tekkenin kurucusu Pir Dede, Hacı Bektaş Veli ile Anadolu'ya gelmiş, Orhan Gazi döneminde fetihlere katılmıştı. Sultan II. Murad bu tekkeye 366 köy vakfetmişti. Tekke o dönemde meydan odası, mutfağı, kileri ve derviş hücreleriyle 200-300 dervişin barınabileceği imkanlara sahipti. Ayrıca burada iki yüzden fazla derviş gelip gidene hizmet etmekteydi¹⁷⁷. Aynı dönemde Kızılırmak yakınlarındaki Ayrık köyünde Mehmed Şah Dede adında değerli eşyalarla döşenmiş ve yüzden fazla derviş bulunan büyük bir tekke vardı¹⁷⁸.

Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre Tokat ve çevresi de Bektaşîlerin yoğun olarak faaliyet gösterdikleri bir başka bölge olup, Hacı Bektaş Veli'nin pek çok halifesi bu bölgede tekkeler açmışlardı. Hızırlık mevkiindeki Açıkbaş tekkesi bağlar içerisindeydi¹⁷⁹. Ayrıca buraya yakın Hızırlık tekkesi ile şehrin doğusunda aynı zamanda bir mesire yeri olan Çöreğibüyük tekkesi vardı¹⁸⁰. Evliya'nın birkaç dervişle karşılaştığı Gıjjj Dede Sultan tekkesi de Tokat'taydı. Şehrin

¹⁷⁶ Evliya Çelebi bu gayet faal tekkede kurban kesip dervişlere ikramda bulunmuş, böylece tekke şeyhi Memi Can Dede'nin duasını almıştı. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.222; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.12; Ayrıca Beypazarı Sanlar köyünde Hacı Bektaş Veli'nin cansız duvar yürüttüğüne inanılan bir ziyaret yeri bulunmaktaydı. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.243.

¹⁷⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.206-207; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. VIII, s.72; 1712 yılında bu tekkeye Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi Şeyh Elvan'ın arzıyla Derviş Himmet şeyhtayin edilmişti. BOA, İE.EV, 42/4785; XVIII. yüzyılda faaliyetlerin sürdüren (BOA, C.EV, 378/19185; BOA, C.EV, 558/28154; BOA, C.EV, 638/32169; BOA, C.EV, 492/24865; BOA, C.EV, 41/2040) Piri Baba tekkesi, XIX. yüzyılın başlarında mütevazı bir tekkeye dönüşmüştü. Keza bu dönemde tekkenin çok az mal varlığı vardı. BOA, C.EV, 268/13680; BOA, MAD, 9771, s.94.

¹⁷⁸ Alim, keramet sahibi, hoş sohbet ve muhterem bir zat olan tekke şeyhi Mustafa Dede askerler tarafından da sevilir ve ziyaret edilirdi. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.234.

¹⁷⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. V, s.36; Arşiv kayıtlarından Tokat'ta Açıkbaş İbrahim Dede tekkesine tesadüf olunmaktadır. 1704 tarihli kayda göre Bektaşî Derviş Ahmed bu tekkenin kendi tasarrufuna bırakılması gerektiğini bildirmişti. VGMA, Defter nr. 230, s.244.

¹⁸⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. V, s.36, 40; Arşiv kayıtlarına göre Çöreğibüyük tekkesi XVIII. yüzyılda Tokat'ın Şeyh köyüne, XIX. yüzyılda ise Komnat nahiyesine bağlı gözükmetedir. BOA, C.EV, 134/6651; BOA, C.EV, 436/22067; XIV. yüzyılda Niksar'da da Çöreğibüyük tekkesi bulunduğu tespit olunmaktadır. Halit Çal, *Niksar'da Türk Eserleri*, İstanbul 1989, s.60.

kuzeyinde bağ ve bahçeler içinde kadim ve gayet bakımlı Sünbüllü Baba tekkesi, Eke bağlarında Taşoluk tekkesi, Hızırlık ırmağı kıyısında Kömsek (Gömsek) Baba tekkesi bulunuyordu¹⁸¹. Zile’de ise Hacı Bektaş Veli ile Anadolu’ya gelen Şeyh Nusret’in imaret, misafirhane ve mescidi bulunan gayet mamur bir tekkesi vardı. Bölge ahalisinin büyük hürmet gösterdiği Şeyh Nusret’in tekkesinde bu dönemde yetmiş derviş mevcuttu¹⁸².

Kayseri’de Kırk Nisalar’ın medfun olduğu Seyyid Battal Cafer Gazi tekkesi aynı zamanda büyük bir ziyaret yeri idi¹⁸³. Yılanlıdağı’ndaki Koyun Baba tekkesi ise bir mesire yerinde kurulmuştu¹⁸⁴. Bununla birlikte Kayseri yakınlarında Kalenderan tekkesi çok eski bir tekke olup, XVII. yüzyılın sonlarında sadece birkaç adet derviş mevcuttu. Ayrıca bu bölgede Bor şehri mezarlığında Sarı Saluk Sultan’ın tekke ve türbesi bulunuyordu¹⁸⁵. Evliya Çelebi seyahatleri sırasında, Malatya’da Seyyid Battal Gazi tekkesine birkaç defa uğramış, buranın bir ziyaret yeri olarak da hiç boş kalmadığını görmüştü¹⁸⁶. Yine Silifke ile Karaman arasında Fırışke köyünde Büklü Baba Sultan’ın bahçe içerisinde birkaç Bektaşî derviş bulunan muhtasar bir tekkesi vardı. Adana’da Tarsus kapısında Kurban Baba türbesi ve tekkesi Bektaşî dervişlerinin tasarrufundaydı¹⁸⁷. Antep’te Sultan I. Selim tarafından yaptırılan Dölük Baba tekkesi de

¹⁸¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. V, s.36, 40, 42; Ayrıca Evliya, Tokat’ta Hacı Bektaş Veli’nin halifelerinden Sultan Cavlı Dede’nin nazargahı bulunduğunu belirtmektedir. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. V, s.35.

¹⁸² Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.146; Bu tekkenin XVIII ve XIX. yüzyıldaki faaliyetleri için bkz. VGMA, Defter nr. 259, s.190; VGMA, Defter nr. 274, s.114.

¹⁸³ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, s.107, 111; Evliya bu bilgileri Âşık Mehmed’den aktarmıştır. Âşık Mehmed, *Menâzirü’l-Avâlim*, C. II, haz. Mahmut Ak, Ankara 2007, s.889-890; 1736 yılında bu tekkede Feyzullah Efendi zaviyedar ve müteveli bulunuyordu. BOA, C.EV, 632/31898.

¹⁸⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, s.107, 111.

¹⁸⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s. 107, 111, 114; Kayseri ve çevresinde daha XVI. yüzyılda Bektaşîlerin faaliyet gösterdikleri tespit edilmektedir. Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, *Kayseri İli Tahrir Defterleri (Hicri 992, 971, 983/Miladi 1584, 1563, 1575)*, C. I, Kayseri 2009, s.52-53; Bor kazasındaki Sarı Saluk tekkesine 1798 tarihinde türbedar tayini için bkz. BOA, C.EV, 89/4434.

¹⁸⁶ Bu tekke Melek Ahmet Paşa tarafından tamir ettirilmiş, kubbe ve mutfak gibi ilavelerle de genişletilmişti. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IV, s.13, 18; Bu tekkenin XIX. yüzyılda da faaliyetlerine devam ettiği görülmektedir. BOA, C.EV, 229/11406.

¹⁸⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IX, s.154, 171.

büyük bir binaya sahipti¹⁸⁸. Hatay Payas'ta ise birkaç dervişi olan Uzun Dede Sultan tekkesi vardı¹⁸⁹.

Öte yandan Doğu Anadolu'da Erzincan'da bahçeler içinde Hızır makamı denilen bir tekke ile Baru köyünde Evliya'nın pak dervişleri olduğunu naklettiği Behlûl-i Semerkandî tekkesi bulunuyordu¹⁹⁰. Şirvan'da ise kargir ve büyük bir binaya sahip olan Pir Derkuh Sultan tekkesi vardı. Bölgedeki halkın çoğu bu zata bağlı Bektaşî dervişıydı. XVII. yüzyılın ikinci yarısında tekkede tefsir ve hadis ilimlerine vâkıf Ali Koç Dede şeyh bulunuyordu. Şirvan'daki bir başka Bektaşî tekkesi Şeyh Safi tarafından büyük masraflar yapılarak inşa ettirilen Pir Merizat Sultan tekkesiydi. Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre bu tekke Meşhed'deki İmam Musa Rıza tekkesi kadar büyük olup, o sırada tekkede şeyh bulunan Hoca Selahaddin münzevi bir hayat yaşıyordu. Bununla birlikte XVII. yüzyılda Şirvan yakınlarındaki Harac'da büyük bir binası ve zengin vakfı olan Şeyh Merza Sultan tekkesi mevcuttu¹⁹¹. Ayrıca Evliya, Bitlis'te ismini belirtmediği bir tekke bulunduğunu haber verirken¹⁹², Güneybatı Anadolu'da hiçbir Bektaşî tekkesi kaydetmemektedir¹⁹³. Oysa bu bölgede Kerâmeddin ve Haydar Baba isminde iki tekke açılmıştı¹⁹⁴. Yine Evliya, Kırşehir'deki Hacı Bektaş Veli tekkesi ve türbesi ile bu bölgedeki Bektaşî tekkeleri hakkında neredeyse hiçbir bilgi vermemektedir¹⁹⁵.

¹⁸⁸ Sultan I. Selim tarafından inşa ettirilen bu tekkeye (Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IX, s.181), 1650 yılında Mevlevî Mehmed Dede getirilmişti. *Ayıntap Şer'iye Sicili*, nr. 21, s.9, 70; Bu sebeple tekkenin o dönemde Mevlevî tarikatına bağlı olduğu tespit edilmektedir. Ayrıca bu tekkenin XVI ve XVII. yüzyıllardaki faaliyetleri için bkz. BOA, Tapu Tahrir Defteri, nr.373, s.80-81; BOA, EVHMH, Defter nr.552, v.1a.

¹⁸⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.33; Arşiv kayıtlarında İçel'de İbrahim Bey tekkesi yer almaktadır. BOA, MAD, 9771, s.4.

¹⁹⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.198-199; Arşiv kayıtlarında Erzincan'da Ağki köyünde Kara Abdal tekkesine tesadüf olunmaktadır. BOA, C.EV, 176/8761; VGMA, Defter nr.276, s.44.

¹⁹¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.150.

¹⁹² Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IV, s.66.

¹⁹³ Faroqhi, *a.ge*, s.54.

¹⁹⁴ BOA, MAD, 9771, s.63, 88, 99.

¹⁹⁵ *Seyahatnâme*'de, Hacı Bektaş Veli'nin hayatına dair bilgiler verilen bölümler dışında türbesi ve tekkesinin Kırşehir'de bulunduğu bilgisinden başka herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Bu durum muhtemelen Evliya'nın Sulucakaraöyük'e uğramamasından kaynaklanmaktadır. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. I, s.221; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.24-26;

Arşiv kayıtlarından anlaşıldığına göre Anadolu'da XVIII. yüzyılın başlarından itibaren tekkelerin sayısı giderek çoğalmış ve Bektaşilik geniş bir alana yayılmıştı. Kırşehir'de merkez tekkenin dışında zamanla Şeyh Süleyman¹⁹⁶, Karakurd¹⁹⁷ ve Sersem Ali Baba¹⁹⁸ tekkeleri kurulmuştu. Aksaray ve Niğde'de en az altı tekke faaliyetliydi¹⁹⁹. Bozok (Yozgat), Bektaşî tekkelerinin giderek çoğaldığı bir Orta Anadolu şehriydi²⁰⁰. Ankara ve Konya merkezinde herhangi bir Bektaşî tekkesine rastlanılmazken, bu vilayetlerin kaza ve köylerinde pek çok tekkenin faaliyet gösterdiği tespit edilmektedir²⁰¹. Yine Çorum ve Amasya, kaza ve köyleriyle Bektaşî tekkelerinin yoğunlaştığı yerlerdir²⁰². Evliya'nın

Evliya, Kırşehir'de Karaca Ahmed Sultan'ın türbesi bulunduğu bilgisini vermektedir. Evliya Çelebi, Seyahatnâme, C. II, s.26.

¹⁹⁶ BOA, HAT, 1275/49505-A; BOA, HAT, 1651/33; BOA, C.EV, 502/25364; BOA, C.EV, 243/12143; BOA, C.EV, 639/32217; BOA, C.EV, 392/19859; BOA, C.EV, 393/19918.

¹⁹⁷ Faroqhi, *a.ge*, s.204.

¹⁹⁸ BOA, C.EV, 387/19638; BOA, C.EV, 635/32046; BOA, MAD, 9771, s.98.

¹⁹⁹ Aksaray ve Niğde'deki Şeyh Gaznevî, Hırkalı Sultan, Merkeblü Baba, Ali Baba, Kesikbaş Ahmed Baba ve Şeyh Torasan (Durasan) tekkeleri için bkz. BOA, C.EV, 334/16963; BOA, C.EV, 10/496; BOA, C.EV, 82/4070; BOA, C.EV, 138/6851; BOA, MAD, 9771, s.96, 99.

²⁰⁰ Yozgat'ta Yakub Abdal, Yolageldi Baba, Kılıç Abdal, Hızır Halife, Sarı Mehmedlü ve Derviş Şah tekkeleri vardı. BOA, C.EV, 375/19021; BOA, MAD, 9771, s.95, 98; BOA, C.EV, 288/14665; BOA, C.EV, 152/7556; BOA, C.EV, 276/14054; BOA, C.EV, 209/10448; VGMA, Defter nr.278, s.321.

²⁰¹ XIX. yüzyılın başlarında Ankara Keskin'de Yavaş Abdal, Kara Baba, Ata Abdal; Çubuk'ta Şeyh Hızır, Gül Baba, Haydar Sultan; Kalecik'te Koyun Baba; Beypazarı'nda İvaz Baba; Haymana'da Dib Dede (?); Yabanabad'da iki adet İncek Dede; Şorba'da Baba Kanar; Nallıhan'da Bacım Sultan ve Kızılcahamam'da Pembe Dede tekkeleri bulunuyordu. BOA, MAD, 9771, s.8, 94, 96-98; BOA, C.EV, 417/21122; Konya'da ise Larende'de Ketenci Baba ve Şeyh Yatağan, Ilgın'da Hayran Baba, Mahmudhisar'da ve Doğanhisar'da Dediği Dede Sultan, İnsuyu'nda Taşgun Dede, Akşehir'de Seyyid Mahmud Hayran Sultan ile yakın köylerinden birinde Ali Kav Sultan tekkesi vardı. BOA, MD, nr. 40, s.224; BOA, MD, nr. 78, s.81; BOA, MAD, 9771, s.95, 99; BOA, C.EV, 115/5711; C.EV, 403/20410; C.EV, 570/28774; C.EV, 460/23284; C.EV, 474/23972; C.EV, 465/23535; C.EV, 457/23149; C.EV, 403/20410; C.EV, 495/25050; C.EV, 390/19757; C.EV, 115/5711; Konya'nın Ereğli kazasında ise Hızır Işık ve Şeyh Yakub tekkelerinin bulunduğu tespit olunmaktadır. VGMA, Defter nr.1140, s.72; Defter nr.1069, s.28; İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kütabeleri ile Konya Tarihi*, Ankara 1997, s.375.

²⁰² Merzifon'da Piri Baba, Hızır Baba ve Gönen Baba, Gelgiras'ta Hızır Dede; Gedegra'da Hacı Mürvet; Ladik'te Seyfi Dede ve yakın köylerden birinde Akkaşe Sultan tekkeleri vardı. Çorum'un ise gerek merkezinde gerekse kazalarında on altı tekke faaliyetliydi. Bunlar Mecitözü'nde Teslim Abdal, Balım Sultan ve Meyâne Sultan; Osmancık'ta Koyun Baba ve Ahmed Dede; Kulubaba köyünde Evliya Baba; Abdalata köyünde Abdal Ata; ayrıca Çorum'un

XVII. yüzyılda hiçbir Bektaşî tekkesi belirtmediği Kuzey Anadolu'da Geyve'de Sinan Baba, Kastamonu'da Himmed Dede, Tosya'da Hamza Baba ve Yahya Dede, Taşköprü'de Ahi Kurt, Boyabat'ta Çeke Sultan, Bafra'da Hızır Baba, Giresun'da Hasan Dede ve Şebinkarahisar'da Çomak Baba ve Seydi Baba²⁰³ tekkeleri açılmıştı.

XVIII. yüzyılda Maraş'ta Bektaşî tekkelerinin sayısının çoğalması dikkat çekiciydi. Evliya Çelebi'nin Kayseri'de andığı tekkelere daha sonraki kayıtlarda rastlanmazken Maraş'ta yeni tekkelerin kurulması, birinin bıraktığı boşluğu diğerinin doldurduğu görüntüsü vermektedir. Zira Maraş'ta Zikir Baba, Bayezid Baba, Çanak Baba, Çomak Baba, Dinçer Baba ve Ümmet Baba tekkelerinin faaliyetlerini sürdürdükleri tespit olunmaktadır²⁰⁴. Yine arşiv kayıtlarına göre Bektaşîlik Sivas'ta Divriği, Hüseyinabad, Kazabad, Taşabad ve Budaközü gibi daha çok kaza ve köylerde yayılmıştı²⁰⁵. Erzurum'da ise Seyyid Ümidim Zülfar tekkesi vardı²⁰⁶.

XIX. yüzyılın başlarında Batı Anadolu'da Bektaşî tekkeleri bir hayli çoğalmıştı. Saruhan sancağında yirmi dört tekke faaliyetlerini sürdürürken, tekke sayısı Bursa sancağında yirmi beşe, Karahisar-ı Sahip sancağında ise otuz bire yükselmişti. Bunların pek çoğu Kütahya, Manisa, Gönen, Uşak, Yenişehir

mahalle ve köylerinde Şeyh Demir, Karadonlu, Abdalbudu, Balım Sultan, Balım Hasan, Derviş Nuri, Aşık Çelebi, Koçu Baba, Şeyh Mezid (Şeyh Kılavuz), Güllücük, Kalınca Dede (?) ve Seydi Baba tekkeleri mevcuttu. BOA, MAD, 9771, s.94-100; BOA, C.EV, 51/2533; C.EV, 212/10566; C.EV, 353/17922; C.EV, 128/6377; C.EV, 159/7934; C.EV, 249/12458; C.EV, 48/2378; C.EV, 500/25252; C.EV, 599/30230; C.EV, 204/10185; C.EV, 381/19331; C.EV, 520/26254; C.EV, 469/23733; C.EV, 342/17361; C.EV, 374/18997; C.EV, 356/18052; C.EV, 508/25669; C.EV, 348/17675.

²⁰³ BOA, MAD, 9771, s.4, 5, 95-98; BOA, C.EV, 659/33203; C.EV, 631/31832; C.EV, 78/3879; C.EV, 539/27216; C.EV, 224/11188; C.EV, 164/8161; C.EV, 534/26997; C.EV, 547/27602; C.EV, 453/22908; C.EV, 176/8787; BOA, Tapu Tahrir Defteri, nr.288, s.722-723.

²⁰⁴ BOA, MAD, 9771, s.96; BOA, C.EV, 164/8187; C.EV, 200/9967; C.EV, 617/31140; C.EV, 589/29726; C.EV, 161/8042; C.EV, 164/8187; C.EV, 200/9967; C.EV, 617/31140; C.EV, 638/32170.

²⁰⁵ Bunlar Divriği'de Kalender Sultan, Budaközü'nde Derviş Mehmed, Kazabad'da Baba Hamid ve Dürdane Baba, Hüseyinabad'da Turhan Baba ve Taşabad'da Mihman Dede tekkeleridir. Ayrıca Sivas'ın yakın bir köyünde Samud Baba tekkesi vardı. BOA, MAD, 9771, s.95, 98-99; BOA, C.EV, 351/17846; C.EV, 2/88; C.EV, 54/2682; C.EV, 24/1177; Savaş, *a.ge*, s.18.

²⁰⁶ BOA, C.EV, 441/22324; BOA, C.EV, 402/20352; BOA, C.EV, 342/17363; BOA, C.EV, 441/22337; BOA, C.EV, 519/26242.

hir, Gördes, Gördek, Demirci ve Palamut kazalarında yoğunlaşmaktaydı²⁰⁷. Yine Denizli'de Abdi Bey Sultan ve Öküz Baba isminde iki tekke mevcutken, İzmir'de sadece Bayezid Baba tekkesi bulunuyordu²⁰⁸. Ayrıca Aydın, Uşak, Isparta ve Burdur'da dikkate değer tekkeler mevcuttu²⁰⁹. Evliya Çelebi'nin XVII. yüzyılda yalnızca üç tekke rivayet ettiği Eskişehir ve çevresinde ise bu dönemde tekke sayısı on bire ulaşmıştı²¹⁰. Kocaeli sancağının Karamürsel ve Yalakabad kazalarında tekkeler göze çarpıyordu²¹¹. Kısacası XIX. yüzyılın başlarında Anadolu'da iki yüzden fazla Bektaşî tekkesi faaldi. Aynı yıllarda Mevlevîliğin bütün Osmanlı topraklarında yaklaşık doksan Mevlevîhane'ye sahip olduğuna göre Bektaşîlik sadece Anadolu'da dikkate değer bir mevcudiyete sahipti. Ancak Anadolu'daki bu tekkelerin üçte biri ya çok ufak ya da vakıf malına sahip olmayan birer türbe ve kabirden ibaret durumdaydı. Bunlardan altısı ise tamamen harap bir haldeydi²¹².

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde gerçekleşen bu yayılma, Anadolu ile sınırlı kalmayıp hızla Rumeli'ye sıçramış ve pek çok Bektaşî dervişi bu bölgede

²⁰⁷ Bursa, Saruhan ve Karahisar-ı Sahip sancaklarındaki tekkeler için Tablo 4'e bakınız.

²⁰⁸ BOA, C.EV, 150/7460; C.EV, 160/7977; C.EV, 483/24426; C.EV, 360/18275.

²⁰⁹ Tire'de Kurd Baba (BOA, C.EV, 320/16287; C.EV, 321/16336; C.EV, 634/31955; C.EV, 517/26103) ve Ali Baba (BOA, C.EV, 372/18892; BOA, AE.SAMD.II, 4/313), Güzelhisar'da Kaynak Baba (BOA, C.EV, 353/17944; VGMA, Defter nr.232, s.110) ve Tirekapısı (BOA, C.EV, 30/1482), Birgi'de Yatağan Dede (BOA, C.EV, 129/6410; C.EV, 87/4341; C.EV, 141/7021) ve Karacasu'da Peşkirici Dede (BOA, C.EV, 403/20446) tekkeleri vardı. Uşak'ta ise Hacım Sultan, Burhan Baba, Ahi Baba ve Velîyüddin Baba tekkeleri (BOA, MAD, 9771, s.94, 100; BOA, C.EV, 504/25481; C.EV, 659/33202) vardı. Yine Isparta'da Eğirdir'de Sureti Baba (Baba Sultan), Burdur'da Efendioğlu Hüseyin Dede, Doğanbey'de Derviş Mehmed, Niyazlar'da Niyaz Baba ve Barla'da Ahi Baba tekkeleri vardı. BOA, MAD, 9771, s.85-86; BOA, C.MF, 160/7969; BOA, HAT, 248/14056; BOA, C.EV, 444/22497; C.EV, 24/1163; C.EV, 142/7096; BOA, C.EV, 249/12436; Faroqhi, *a.ge*, s.203.

²¹⁰ Eskişehir ve çevresindeki Seyid Gazi, Şuca Baba, Uryan Baba, Bahşayış Baba, Gül Nebi Baba, Sultan Abdullah (Akdoğan), Hamza Sultan, Beştas, Taşlıca, Tekyeddin Baba ve Karadere tekkeleri için bkz. BOA, MAD, 9771, s.94-95, 97; BOA, C.EV, 441/22329; C.EV, 590/29760; C.EV, 543/27421; C.EV, 474/23954; C.EV, 487/24647; C.EV, 589/29713; C.EV, 528/26681; C.EV, 522/26393; C.EV, 321/16312; C.EV, 302/15357; C.EV, 118/5864; C.EV, 198/9888; C.EV, 52/2589; C.EV, 302/15357; C.EV, 503/25404; *Konya Şer'iye Sicili*, nr.71/F-31, s.90; VGMA, Defter nr.235, s.216; Faroqhi, *a.ge*, s.59-60, 207.

²¹¹ BOA, EV.MKT, 1337/127; VGMA, Defter nr.386, s.3-4.

²¹² BOA, MAD, 9771, s.94-100; Faroqhi, *a.ge*, s.59-60; Bunların dışında Anadolu'da Kapıcı Baba ve Musa Dede (İnbeylikçi) tekkelerinin faaliyette olduğu görülmektedir. BOA, MAD, 9771, s.95, 98.

de faaliyet göstermişti. Rumeli’de ilk tekkeler Sarı Saltık²¹³ ve Akyazılı Sultan tarafından açılmıştı. Sultan I. Bayezid döneminde Rumeli’de fetihlere katılan Seyyid Ali Sultan²¹⁴, 1397 yılında Dimetoka’da bir tekke kurmuş, Kızıldeli ismi verilen bu tekke zamanla Bektaşî tarikatının en büyük tekkelerinden biri haline gelmişti²¹⁵.

Sarı Saltık’ın Babadağı’nda kurduğu tekkeye Sultan II. Bayezid cami, medrese, imaret, kervansaray, han, hamam yaptırarak ve yüz adet dükkan ile pek çok köyün gelirini vakfederek o sırada Rumeli’de faaliyet gösteren Bektaşî şeyhi Kıdemli Dede’yi şeyh tayin etmişti. Böylece tekke büyümüş ve bölgedeki en önemli tekke haline gelmişti²¹⁶. Sarı Saltık’ın Edirne’ye bağlı Babaeski’deki tekkesi de XVII. yüzyılda canlı bir tekke ve aynı zamanda bir ziyaret yeri idi. Tekkenin vakıf malları ve dervişleri az olmakla birlikte çevresi bağlarla kaplıydı²¹⁷. Dobruca’daki Sarı Saltık tekkesi ise Karadeniz’in kıyısında, Kalig-

²¹³ Sarı Saltık’ın, Osmanlı Devleti kurulmadan önce Dobruca’da faaliyet gösterdiği tespit olunmaktadır. Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Tarihi)*, haz. Abdullah Bakır, İstanbul 2009, s.855.

²¹⁴ 1310-1402 yılları arasında yaşayan ve Horasan erenlerinden olan Seyyid Ali Sultan, Bektaşî geleneğinde Kızıldeli olarak bilinmekte ve Pehlivanlığın Piri olarak kabul edilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Rıza Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi*, Ankara 2007, s.150 vd.

²¹⁵ Evliya, Dimetoka hakkında bilgi verirken Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) tekkesi ve buradaki diğer tekkeler hakkında hiçbir bilgi vermezken, Dimetoka yakınlarındaki Karabiga’da -herhangi bir tekke ismi belirtmeden- Bektaşî tekkeleri bulunduğunu haber vermektedir. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. V, s.153; Oysa Kızıldeli tekkesi Bektaşî tarikatının dört büyük tekkesinden biri olup zengin mülklere sahipti. Arşiv kayıtlarında en çok ismi geçen Kızıldeli tekkesi ve mal varlığı için bkz. KKA, Edirne Evkaf Defteri, nr. 562, v.126; BOA, MD, nr.7, s.403, 543; BOA, HAT, 541/26729; HAT, 678/33038; HAT, 685/33300; HAT, 685/33302; HAT, 686/33346; BOA, C.EV, 1/41; C.EV, 23/1116; C.EV, 167/8346; C.EV, 327/16639; Ayrıca Dimetoka’da Mürsel Baba (BOA, C.EV, 86/4286; VGMA, Defter nr.652, s.11-13, 22-23, 69), Yağmur Baba ve Seyyid Mehmed (BOA, MAD, 9766, s.456; BOA, EV.MKT, 549/59); Sultanyeri nahiyesinde Elmalı Baba (BOA, EV.MH, 899/17); Edirne merkezinde Gül Baba (BOA, MD, nr.10, s.145; BOA, C.EV, 394/19958; HAT 294/17515-A) tekkeleri bulunmaktaydı.

²¹⁶ XVII. yüzyılda burada iki yüzden fazla derviş bulunuyordu. Ayrıca bu tekkenin kervansarayında her gün yüz-iki yüz atlı kalmakta, dervişler onlara hizmet etmekteydi. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.74; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.204-208; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. V, s.117.

²¹⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.26; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.271; İngiliz seyyah John Covell, 1675 yılında burayı ziyaret ettiğinde de tekkede çok az sayıda derviş bulunuyordu. Hasluck, *Christianity and Islam Under the Sultans*, C. II, s.762; XVIII. yüzyılda da bu tekke Bektaşî dervişleri tarafından idare edilmeye devam edilmişti. VGMA, Defter nr. 665, s.81

ra mağaralarının olduğu bölgede bulunuyordu. Evliya, seyahatleri sırasında Karadeniz'de bir fırtınaya tutulup, bu tekkeye sığınarak sekiz ay burada kalmıştı. Dobruca Ali Muhtar tarafından yaptırılan, pek çok hücresi ile yazlık ve kışlık iki meydan odası bulunan tekkede o dönemde yüzden fazla ilim ve fazilet ehli Bektaşî dervişi barınıyordu. Ayrıca tekkenin gelen ve gidene yemek verilen ve benzerine çok az rastlanılan çok büyük bir mutfağı vardı²¹⁸.

Öte yandan Batova'da Akyazılı Sultan'ın mezarı üzerine Evrenos Gazi ve Mihaloğulları'ndan Arslan Bey tarafından türbe ve tekke inşa edilip üzeri kurşunla örtülmüştü. XVII. yüzyılda tekkenin tarla ve korularının yanı sıra pek çok değirmeni ve hayvanı mevcuttu. Evliya Çelebi'nin tekkeyi ziyareti sırasında burada ilim ve irfanla meşgul olan yüz kadar dervişle karşılaşmıştı²¹⁹. Yine Evliya Çelebi, Dobruca bölgesinde Pirevadi'de de görenleri hayran bırakan, bağlar ve bahçeler içinde bir Bektaşî tekkesi bulunduğunu işittiğinden bahsediyorsa da hakkında başka bir bilgi vermemekteydi. Bununla birlikte aynı bölgede Mankaliye limanının batısında Muharrem Baba Sultan'ın muhtasar bir tekkesinden söz ediyordu²²⁰. XVII. yüzyılda Eğribucak'ta Memi Şah Sultan tekkesi ihtişamlı bir binaya sahipti. Ayrıca tekkenin çorba kazanlarının daima kaynadığı çok büyük bir mutfağı ile her türlü yiyecek ve içeceğin bulunduğu kileri olup, o dönemde tekkede Hızır Dede şeyhlik yapıyordu²²¹.

²¹⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.72, 74-75; Evliya, bunların dışında Sarı Saltuk'ın türbe ve tekkelerinin Moskov, Lehistan, Çeh (Pırovniçe şehrinde) ve İsveç (İsfeçe şehrinde)'de bulunduğunu nakletmektedir. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s. 74.

²¹⁹ Tekkenin iki yüz misafiri ağırlayabilecek misafirhanesiyle pek az tekkede bulunan büyük bir mutfağı mevcuttu. Burada devamlı olarak yemekler pişirilir, gelen gidene ikram edilirdi. Ayrıca geniş bir meydan odası ile görenleri hayran bırakan bir kubbesi olan tekke, çok değerli eşyalarla döşenip süslenmişti. Evliya, tekke şeyhi Arslan Dede'nin izniyle burayı gezmiş ve hayran kalmıştı. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.198-199; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C.V, s.53; Akyazılı tekkesi Varna sancağında bir mezraya sahipti. BOA, İE.TZ, 9/992; Balçık kazasına bağlı Batova'da bulunan bu tekkenin XVIII. yüzyıldaki faaliyetleri için bkz. VGMA, Defter nr.662, s.117; BOA, HAT, 1415/57808; BOA, C.EV, 398/20176; BOA, C.EV, 141/7008; BOA, İE.EV, 38/4339.

²²⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.177, 201.

²²¹ Bu dönemde tekkenin ehl-i sünnet yetmiş-seksen kadar dervişi olup bunlar beş vakit namazlarını terk etmemekte, ilim ve riyazetle meşgul olmaktaydı. Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C. V, haz. Dağlı-Kahraman-Sezgin, İstanbul 2001, s.313; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. VIII, s.84.

Çirmen sancağı Rumeli’de Bektaşîliğin yoğunlaştığı bir başka bölgeydi. XVII. yüzyılda Yeni Zağra’da Bektaşî şeyhlerinden Abdullah Dede’nin türbesi ve Hacı Bektaş Veli’nin hizmetinde bulunmak amacıyla Horasan’dan gelen Kıdemli Baba’nın büyük bir tekkesi bulunuyordu. Bu tekke Kıdemli Baba’nın vefatı üzerine Çelebi Mehmed tarafından imaret, kiler ve mescit gibi eklentileriyle birlikte yaptırılırken çevredeki yedi adet köy de vakfedilmişti²²². Bununla birlikte Eski Zağra’da Küçük hamam önünde Tohum Baba, bağlar içinde Durhan (Turhan) Baba²²³ ve Doğan Dede, Tabakhane mahallesinde Karaca Ahmed Dede ile şehrin batısında ve şehre yarım saat mesafedeki Ahad Evren köyünde Abdülmü’min Baba tekkesi mevcuttu. Babaeski’de ise Sarı Saluk’un türbe ve tekkesinin yanı sıra Edirne’nin fethinde bulunmuş, Sarı Saluk’un halifelerinden Baba Sultan’ın türbe ve tekkesi vardı. Ancak burada sadece birkaç derviş bulunuyordu²²⁴. Ferecik’te büyük bir tekke olan Nefes Baba tekkesi bulunmaktaydı. Burası yazlık ve kışlık iki meydan odası, büyük bir mutfağı, kileri, mescid ve misafirhaneleri ile gelene gidene hizmet veren ve münzevi hayat yaşayan kırk elli kadar dervişe sahipti²²⁵.

Evliya Çelebi’nin naklettiğine göre Edirne’de Hacı Bektaş Veli’nin halifelerinden Sefer Şah Sultan tarafından Hızırılık denilen mevkide bir mescid ve tekke inşa edilmişti²²⁶. Ayrıca Edirne’de Mihal Bey köprüsü üzerinde Sefer Şah

²²² XVII. yüzyılda bu tekke gayet mamur bir halde olup (Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.212), 1675 yılında şeyhi Molla Şerif vefat etmiş (BOA, İE.EV, 12/1400), 1731 yılında buraya şeyh olarak Derviş Mehmed atanmıştı. BOA, Ali Emiri (I. Mahmud), nr.7066; Ayrıca bu tekkenin vakıf köyleri ve XVIII. yüzyıldaki faaliyetleri için bkz. BOA, C.EV, 493/24905; VGMA, Defter nr. 658, s.101.

²²³ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.215; Bu tekkenin XIX. yüzyıl başlarında faaliyetlerini sürdürdüğü tespit edilmektedir. BOA, C.EV, 242/12094.

²²⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.215, 271.

²²⁵ Nefes Baba tekkesinin sürekli gelir getiren ve bölge ahalisine hizmet veren büyük bir yel değirmeni vardı. Üzeri kurşunla örtülü Nefes Baba türbesi ise çok değerli eşyalarla süslenmişti. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. VIII, s.34-35; Bu tekke XIX. yüzyıl başlarında faaliyetlerini sürdürmekteydi. BOA, HAT, 294/17515-A.

²²⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.240-242, 260, 265; XVII. yüzyılda bu tekkenin büyük bir meydan odasının dışında yine büyük bir mutfağı, kileri ve pek çok derviş hücresi bulunuyordu. Kara Mustafa Paşa’nın meriyle yıktırılarak bakır sahan ve tencereleri müsadere edilen bu tekke, Sultan IV. Mehmed tarafından yeniden inşa ettirilmiş, ayrıca buraya büyük bir cami ve saray yaptırılmıştı. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.251-252, 260; Burası 1774 yılında piring tahsis edilen ve 1785 yılında vakıf malalarına yapılan müdahale men edilen Demirtaş beyoğlu (Hızır Baba) tekkesi olmalıdır. BOA, C.EV, 359/18244; BOA, C.EV, 504/25476.

Sultan tekkesi, Kırkık'da Karaca Ahmed Sultan türbesi ve tekkesi ile Hünkar Bahçesi önünde Kurd Baba'nın küçük bir tekkesi bulunuyordu²²⁷. Edirne'nin nahiyelerinden Ergene'de ise Hacı Bektaş Veli'nin dervişlerinden Mahmud Baba'nın türbe ve tekkesi vardı²²⁸.

Hasköy yakınlarındaki Osman Baba tekkesi ise bölgenin en eski ve itibar gören tekkelerdendi²²⁹. Evliya Çelebi bu tekkenin XVII. yüzyıldaki durumu hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Buna göre o dönemde Osman Baba tekkesi Maden deresinde etrafı koru ile çevrili mesire yerinde, büyük ve kargir bir binaya sahipti. Bunun dışında tekkenin kırk kapısı, pek çok meydan odası, büyük bir mutfak, hayvanlarla dolu ahır, samanlık ve ambarları vardı. Ayrıca mektep, cami ve mescid ile hamam ve misafirhanesi bulunuyordu. Tekke bahçesi havuz, çeşme ve fiskiyeler ile donatılmış olup, Sultan II. Bayezid buraya ilave olarak bir kasr inşa ettirmişti. Yine tekkenin kış meydan odası beş altı yüz kişi alabilecek büyüklükteydi. Üsküplü Mehmet Bey tarafından yaptırılan yaz meydan odası iki bin kişi alabilecek genişlikteydi. Her iki meydan odasında yüzlerce dolap ve post bulunup burada üç yüzden fazla derviş ikamet ediyordu²³⁰. Kırkkilise'nin Sarı Talışmanlı köyünde ise Muhyiddin Baba'nın mamur

²²⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.254, 266-267, 269-270; Ayrıca Edirne'de başta Hızır Dede ve Kalenderi Sultan olmak üzere pek çok Bektaşî şeyhinin türbesi mevcuttu. Hızır Dede tekkesinde Bektaşî şeyhlerinden Şemmas Dede, İhlas Dede, Carullah Dede, Ulama Dede, Murteza Dede, Ali Yar Dede ve Burhan Dede'nin türbeleri mevcuttu. Edirne'nin Topkapı mevkii yakınlarında Kaplı Dede'nin; Sallahâne'de Balaban Baba, Yatağan Baba ve Mumcu Hasan Baba'nın türbeleri birer ziyaret yeriydi. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.266-267.

²²⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C.V, s.171; Bu tekke XIX. yüzyılda da faaliyetlerini sürdürmüştür. BOA, C.EV, 504/25495.

²²⁹ Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizatör Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler: İstila Devirlerinin Kolonizatör Dervişler ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 2, Ankara 1942, s.340; Hasköy'de Harmanlı'nın güneyinde Otman Baba adında bir başka tekke daha bulunmaktadır. Ancak bu ikisi aynı tekke değildir. Evliya'nın hakkında bilgi verdiği Osman Baba tekkesi bugün Hasköy iline bağlı İlyasça köyünün bir mahallesi olan Tekkeköy'dedir. Bu iki tekkenin aynı olmadığı hakkında tartışmalar için bkz. Ayşe Kayapınar-Levent Kayapınar, "Balkanlar'da Karıştırlan İki Bektaşî Zaviyesi: XV-XVI. Yüzyılda Osman Baba ve Otman Baba Tekkeleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 55, Ankara 2010, s.115.

²³⁰ Evliya Çelebi bu tekkede bir hafta kadar kalmış, tekke şeyhi Ali Baba'nın ve Bektaşî dervişlerinin zikir, ibadet ve Kur'an tilavetiyle meşgul olduklarını görmüştü. Ayrıca tekke zengin bir vakfa sahip olup, koru ve yaylalarında on iki bin sağmal koyun ile pek çok sığır, at ve katır mevcuttu. Burada Osman Baba'nın üzeri kurşunla örtülü, kargir bir türbesi olup, içi başka hiçbir türbede görülmeven güzellikte yazılar ve eşyalarla tezyin edilmişti. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*,

bir türbesi ve içinde irfan ehli pek çok Bektaşî dervişinin ikamet ettiği tekkesi vardı²³¹.

Evliya Çelebi XVII. yüzyılın ikinci yarısında Rumeli'nin diğer bölgelerinde de önemli Bektaşî tekkelerinin faaliyette olduğunu haber vermektedir. Niş şehrindeki Köprübaşı tekkesi ile Belgrad'da Yahyalı Mehmed Paşa tarafından yaptırılan, Abaza Paşa köşkü yakınlarında, bağlar içinde bir Bektaşî tekkesi vardı. Evliya burayı ziyaret ettiğinde tekkede Derviş Mehmed Horasanî şeyhlik yapıyordu²³². Yine Eğri'de yetmiş seksen kadar dervîşi olan Baba Sultan tekkesi ile Lipova'da bağlar içinde, gayet büyük ve ehl-i sünnet dervîşlere sahip Yağmur Baba tekkesi faaliyetliydi²³³.

Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre XVII. yüzyılda Bosna ve Hersek'te de Bektaşî tekkeleri bulunuyordu. Bosna'ya bağlı Yenikasaba yakınlarındaki Kovenik köyünde Hindî Hamza Baba tekkesi bulunuyordu. Kargir bir binası ve misafirhanesi olan bu büyük tekke Fatih Sultan Mehmed tarafından inşa ettirilmişti. Tekkenin yetmiş-seksen kadar dervîşi mevcut olup, köy çevresindeki bağ ve dağlar vakıf olarak buraya bağlanmıştı. Bu zengin vakfı sayesinde tekkede gelip gidene yemek verilmekteydi²³⁴. Bosna'da açılan tekkeler özellikle bölgeye dışarıdan gelen Arnavutlar ve Türkler tarafından ayakta tutulmuştu²³⁵. Hersek'e bağlı Çaynice'deki Gazi Murad Baba tekkesi şehrin her yönüyle görülebildiği yüksek bir mevkiideydi²³⁶. Foça'daki Bayezid Baba Sultan tekkesi

C. VIII, s.341-343; Osman Baba tekkesinin sahip olduğu bu zengin hayvan varlığı arşiv kayıtlarında da yansımıştır. BOA, C.EV, 129/6418; BOA, C.EV, 429/21747; BOA, C.EV, 513/25928; Aynı bölgede bir de Osman Baba'nın halifelerinden Ali Baba'nın, yirmi-otuz kadar dervîşi bulunan, ancak vakıf malı olmayan küçük bir tekkesi vardı. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, s.344; Osman Baba tekkesinin XVIII. yüzyıldaki faaliyetleri için bkz. BOA, C.EV, 374/18966.

²³¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. VI, s.70; Arşiv kayıtlarına göre Edirne'ye bağlı Çöke'de Muhyiddin Baba isminde bir Bektaşî tekkesi mevcuttu. BOA, C.EV, 253/12880; BOA, HAT, 542/26765

²³² Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. V, s.188-189, 197, 199.

²³³ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C. VII, haz. Dağlı-Kahraman-Dankoff, İstanbul 2003, s.67-68; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. V, s.208-209.

²³⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. VI, s.293.

²³⁵ Erik Cornell, "Bosna Bektaşîliği Üzerine", *Alevî Kimliği*, çev. Bilge K. Torun-Hayati Torun, İstanbul 2003, s.13.

²³⁶ Bu büyük tekke Çaynice ahalisi tarafından sık sık ziyaret edilir, tekkenin bakım ve hizmeti burada türbedar bulunan Bektaşî dervîşleri tarafından yapıldı. Tekke bir mesire yerinde kurulmuş olup yazın dahi çok serin olan bir kaynak suyu vardı. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. VI, s.253-254.

ise bağlar ve bahçeler içerisinde olup gayet büyüktü. Yine Hersek'in Pirepol kasabasında da bir Bektaşî tekkesi vardı²³⁷.

Öte yandan Budin'de bölgenin fethinde hazır bulunan Gül Baba'nın türbe ve tekkesi bulunmaktaydı. Veli Bey ılıcası yakınında, bir bağ içinde bulunan Gül Baba tekkesi gayet mamur bir haldeydi²³⁸. Ayrıca Budin'de Baba Miftah ve Hızır Baba isimlerinde iki Bektaşî tekkesi daha faaldı²³⁹.

XVII. yüzyılda Mudunuç'ta yetmiş kadar Bektaşî dervişi bulunan Şeyh Veliyullah tekkesi vardı. Tekkenin dervişleri sadece misafirlerin yiyecek ve barınma ihtiyacını karşılamakla kalmaz onların atlarına da hizmet ederlerdi. Zengin vakıf malına sahip olan tekke mutfağında her türlü yemek pişirilip gelen gidene ikram edilirdi²⁴⁰. Evliya Çelebi, Mora ve İnebahtı'da da Bektaşî tekke ve türbeleriyle karşılaşmıştı. Mesela Mora'nın Vostiçe kasabasında birkaç dervişi bulunan Ali Baba tekkesi deniz kıyısına yakın bir mesire yerindeydi. Zira buraya kayıklarla pek çok ziyaretçi gelip, bazıları ibadetle meşgul olurken bazıları yiyip içerek eğlenirdi. Ballıbadra'da ise Rumlar tarafından da ziyaret edilen Hacı Bektaş Veli halifelerinden Sarı Sıddık Baba'nın türbesi bulunuyordu. İnebahtı'nın Bihor kasabasında da gelen gidene hizmet veren, bağlar içinde bir Bektaşî tekkesi vardı. Ancak Evliya'nın ziyareti sırasında burada bir Halvetî şeyhi bulunuyordu²⁴¹.

Öte yandan arşiv kayıtlarından anlaşıldığına göre XVIII. yüzyılda Rumeli'de Bektaşî faaliyetleri daha da yoğunlaşmış ve sadece Çirmen sanca-

²³⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. VI, s.249, 256.

²³⁸ Çok değerli eşyalara sahip olan Gül Baba tekkesinin kışlık ve yazlık meydan odaları olup, buradaki Gül Baba türbesi kurşunla örtülü kubbesiyle çok sağlam bir yapıydı. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. VI, s.134, 148-154; Budin Valisi Mehmed (1543-1548) tarafından yaptırılan Gül Baba türbe ve tekkesinde 1664 yılında 40 kadar derviş bulunuyordu. Ancak 1686 yılında tekke yıktırılmış, Gül Baba türbesi bir ziyaret yeri olarak varlığını korumuştur. József Molnár, *Macaristan'daki Türk Anıtları*, Ankara 1973, s.14.

²³⁹ Hızır Baba tekkesi Ovakapısı denilen mevkide bağlar içerisindeydi. Vakıf malları az olmakla beraber tekke, büyük bir binaya sahipti. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. VI, s.148, 150, 153.

²⁴⁰ Buradaki dervişler halktan yardım toplayarak ihtiyacı olanlara dağıtırlardı. Ayrıca tekkenin tüm eklentilerinin çatıları kurşunla örtülüydü. Buradaki Şeyh Veliyullah'ın türbesi değerli eşyalar ile süslenmiş olup, ziyaretçisi hiç eksik olmazdı. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. VIII, s.102-103.

²⁴¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. VIII, s.129, 132-133, 277.

ğında on yedi büyük tekke açılmıştı²⁴². Ayrıca Bektaşiler bu sancağın başta Edirne olmak üzere Hasköy, Babaeski, Ferecik, Keşan, Mekri, Gelibolu, Yeni ve Eski Zağra, Cisir-i Mustafa Paşa, Tekfurdağı, Hayrabolu, Sultanyeri, Havsa, Kırkkilise, Akpınar ve Çöke kazalarında tarikatın propagandasını yaparak bir-biri ardına tekkeler açmışlardı²⁴³.

XIX. yüzyılın başlarında Silistre vilayetinin özellikle Vidin, Yenipazar, Şumnu, Hazergrad, Rusçuk ve Niğbolu sancakları Bektaşî tekkeleriyle adeta sarılmıştı. Bunlardan Hazergrad'daki Musa Baba, Demir Baba, Hüseyin Baba ve Koç Doğan tekkeleri ile Rusçuk'taki Horasanî Ali Baba, Tay Hızır Ali Baba ve Niğbolu'daki Ali Koç Baba tekkeleri büyük binalara ve zengin mülklere sahiptiler²⁴⁴. Şumnu'daki Hafız Baba tekkesi camisi, mektebi ve medrese odaları ile tam bir külliye halindeydi²⁴⁵. Ayrıca Teselya'nın Yenişehir kazasında bu dönemde Bektaşilik alim ve şairlere kadar tesir etmiş bulunuyordu²⁴⁶. Yine Selanik ve Siroz'da Bektaşilik oldukça faal tekkelere sahipti²⁴⁷.

²⁴² BOA, HAT, 294/17515-A.

²⁴³ XIX. yüzyılın başlarında Bektaşiliğin en fazla tekkeye sahip olduğu Çirmen sancağının kaza ve köylerindeki tekkeler için Tablo 4'e bakınız. XVI. yüzyılda Çirmen Sancağı'ndaki Bektaşî tekkeleri için ayrıca bkz. Sıddık Çalık, *Çirmen Sancağı Örneği'nde Balkanlar'da Osmanlı Düzene (15-16. Yüzyıllar)*, Ankara 2005, s.120-127, 144.

²⁴⁴ Bu tekkeler için bkz. BOA, MAD, 9771, s.10, 12, 15, 46; BOA, C.EV, 488/24697; C.EV, 170/8479; C.EV, 152/7562; C.EV, 214/10691; C.EV, 117/5805; C.EV, 432/21873; C.EV, 60/2971; C.EV, 401/20343; VGMA, Defter nr.668, s.60; VGMA, Defter nr. 263, s.282, 300, 313; Yine bu bölgede Deliorman'da Demir Baba'nın türbe ve tekkesi (BOA, C.EV, 214/10691), Eskicuma'da Nasuh Baba (BOA, MAD, 9772, s.262-263), Şumnu'da Hafız Baba (BOA, C.EV, 214/10691; C.EV, 63/3117; C.EV, 422/21361; C.EV, 344/17472; C.EV, 386/19573; C.EV, 22/1059; C.EV, 250/12551; BOA, C.MF, 96/4756), Köstendil'de Hızır Baba (BOA, C.EV, 132/6594; C.EV, 555/28003; C.EV, 250/12595; C.EV, 467/23636), Vidin'de Selahaddin Baba (BOA, MAD, 9771, s.6) ve Belgrad (Metin İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, İstanbul 2004, s.239) tekkeleri vardı.

²⁴⁵ Hafız Baba tekkesi, binaları pek çok defa tamir ettirilip, bunlara yenileri ilave edilerek XIX. yüzyıla ulaşmıştı. BOA, HAT, 223/12435; BOA, C.EV, 344/17472; BOA, C.EV, 386/19573; BOA, C.EV, 250/12551; BOA, C.MF, 22/1059; BOA, C.MF, 63/3117; BOA, C.MF, 96/4756; Bu tekkeye piring tahsis edilmişti. BOA, C.EV, 422/21361; BOA, C.EV, 214/10691.

²⁴⁶ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. V, haz. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş, İstanbul 2006, s.189.

²⁴⁷ Selanik merkezinde Kara Baba (BOA, MAD, 9773, s.73; MAD, 9732, s.109), Süleyman Baba (BOA, MAD, 9732, s.18); Vardar'da Bayezid Baba (BOA, C.EV, 588/29688; C.EV, 124/6153; C.EV, 165/8203), Cafer Baba (BOA, MAD, 9732, s.18), Bayram Dede (BOA, MAD, 9772, s.144) ve Siroz'da Kande Gazi (BOA, C.MF, 52/2592) tekkeleri vardı.

Rumeli'de Bektaşilik en fazla Arnavutlar arasında yayılmış, Arnavutların meskun oldukları Yanya, Kosova ve Manastır çevresinde pek çok tekke açılmıştı. Bu bölgede Bektaşilik ilk olarak Osmanlı'dan önce Sarı Saltık tarafından temsil edilmişti²⁴⁸. Daha sonra Bektaşiler, bölgenin fethi sırasında Yeniçeri ordusu ile birlikte buralara gelip yerleşmişlerdi. Kasım Baba, Yemin Baba ve Piri Baba, Fatih Sultan Mehmed döneminde bu bölgede faaliyetleri yoğunlaştırmışlar ve Sultan II. Bayezid döneminde pek çok tekke kurmuşlardı. Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda bu bölgede beşten fazla tekke olduğunu haber vermektedir. Özellikle 1670 yazında bölgeyi ziyaretinde, Sultan II. Bayezid'in damadı Konyalı Gazi Sinan Paşa tarafından yaptırılan ve zengin bir vakıf tesis edilen Avlonya Bektaşî tekkesini ayrıntılı bir şekilde anlatmaktaydı. Burada irfan ehli pek çok derviş, tekke mutfağında pişirdikleri yemekleri ziyaretçilere ikram ediyorlardı. Gazi Sinan Paşa ve yakın akrabaları bu tekkede medfundu. Ayrıca Avlonya'da birkaç dervişin ikamet ettiği Baba Sultan²⁴⁹, Mitroviçe'de Mustafa Baba isminde gelen ve gideninin konakladığı bir tekke ile Koçanik ve Dobnice'de Bektaşî tekkeleri mevcuttu²⁵⁰.

Arnavutlar arasında Bektaşiliğin yaygınlaşmasında tarihi bir önemi olan Asım Baba tekkesi, 1780 yılında Ergiri'de (Gjirokaster) kurulmuştu²⁵¹. Ancak bölgede Bektaşî tekkelerinin çoğalması Yanya mutasarrıfı Tepedelenli Ali Paşa'nın (1787-1820) himaye ve desteğiyle olmuştu. Zira Ali Paşa, merkezi otoriteye karşı güç kazanmak amacıyla bölgede elliden fazla tekkenin açılmasını temin etmişti²⁵². Elbasan'da Hacılar çeşmesi civarındaki Mustafa ve İbrahim

²⁴⁸ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Tarihi)*, s.855; Machiel Kiel, "Sarı Saltık ve Erken Bektaşilik Üzerine Notlar", çev. Fikret Elpe, *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. II, Sayı 9, İstanbul 1980, s.34.

²⁴⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. VIII, s.312-313.

²⁵⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. V, s.292, 295, 305; Dobnice'deki Hızır Baba tekkesi XVI. II. yüzyılda faaliyetlerini sürdürmüş, bu dönemde tekkenin vakıf mallarından olan değirmen, bağ ve sair arazisine yapılan müdahaleler men edilmişti. BOA, C.EV, 555/28003; BOA, C.EV, 250/12595; VGMA, Defter nr.663, s.100.

²⁵¹ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania*, Lanham-Maryland-Oxford 2004, s.50.

²⁵² Nathalie Clayer, "The Myth of Ali Pasha and The Bektashis The Construction of an 'Albanian Bektashi National History'", *Albanian Identities Myth and History*, Londra 2002, s.127-133; Tepedelenli Ali Paşa'nın Bektaşiliği himaye etmesi ve propagandasını yapması siyasi idi. Zira Kendisinin dört kuşak önce Rumeli'ye göç eden Mevleviliğe mensup bir aileden gelmiş olması, Bektaşiliği hakkında şüphe uyandırmaktadır. Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir 1944, s.156.

Dede tekkesi Ali Paşa'nın büyük bir desteğini görmüştü²⁵³. Yine İşkodra'daki Bektaşî dervişleri Ali Paşa'nın destek ve himayesi altındaydı. Ali Paşa tesis ettiği bazı Bektaşî tekkelerini tamamen siyasi ve ekonomik maksatlar için kullanmıştı. Mesela Teselya'da Tempe boğazındaki Hasan Baba tekkesi oradan geçen ticaret yolunun kontrolü için kurulmuştu²⁵⁴. Ayrıca arşiv kayıtları Bektaşî tekkelerinin bu bölgede Kırçova, Kesriye, Priştine ve Üsküp'te yoğunlaştıklarını göstermekteydi²⁵⁵. Öte yandan Kalkandelen'de Bektaşî tarikatının dört büyük tekkesinden biri olan Harabati Baba (Sersem Ali Baba) tekkesi kurulmuştu. Bu tekke XVIII. yüzyılın sonlarında bölgenin yöneticileri Recep Paşa ve oğlu Abdurrahman Paşa tarafından büyütülmüş²⁵⁶, böylece Makedonya bölgesi ve Paşa sancağındaki²⁵⁷ tüm tekkelerin merkezi haline gelmişti.

Bektaşîliğin İstanbul ve çevresindeki faaliyetleri ise XIV. yüzyılda Şahkulu Sultan tekkesinin kurulmasıyla başlamış²⁵⁸, Rumelihisarı'ndaki Şehitlik tekkesi

²⁵³ BOA, C.EV, 383/19414; BOA, C.EV, 216/10764.

²⁵⁴ Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, s.35, 48; Ayrıca Teselya'ya bağlı Reni'de Durbalı Sultan ve Ballı Baba, Tırhala'da Şişko Mehmed Efendi tekkeleri faaliyetliydi. BOA, A.MK.TMHM, 19/56; Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, s.35

²⁵⁵ Kesriye'de Kasım Baba (BOA, MAD, 8248, s.16-17; BOA, C.EV, 80/3971; C.EV, 330/16768; C.EV, 84/4193; C.EV, 431/21831) ve Aydın Baba (BOA, MAD, 9731, s.412; MAD, 8248, s.15-16), Üsküp'te Karaca Ahmed Sultan (BOA, C.EV, 446/22600; C.EV, 259/13218), Uryan Baba (BOA, C.EV, 166/8288; C.EV, 142/7057), Kadı Baba, Murad Baba (BOA, MAD, 9771, s.8), Büyükbaşı Dede (BOA, C.EV, 182/9094) ve Priştine'de bir Bektaşî tekkesi (İzeti, *a.ge*, s.240) vardı.

²⁵⁶ BOA, C.EV, 244/12160; Aynı bölgedeki Musa Baba tekkesi için bkz. VGMA, D. nr.663, s.219.

²⁵⁷ XIX. yüzyılın başlarında Makedonya bölgesinde Kırçova'da Hızır Baba (BOA, C.AS, 203/8714) ve Muharrem Baba; Kalkandelen'de Koyun Baba (BOA, MAD, 9772, s.226) ve Poroy köyünde Yaver Baba; Debre'de Ali Baba; Brod'da Hızır Baba ve Prilepe'nin Kanatlar köyünde Dikmen Baba tekkesi bulunuyordu. Uzair İbrahimi, *Makedonya'da Tarikatlar ve Bugünkü Hayata Etkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002, s.50-51; Paşa sancağında ise Köprülü'de Hacet Baba (BOA, MAD, 9771, s.20), Demirhisar'da Kamber Baba (BOA, MAD, 9771, s.6, 9), Cuma'da Piri Baba (BOA, C.EV, 388/19690; VGMA, Defter nr.2381, s.116), Eğribucak'ta Mü'min Baba (BOA, MAD, 9731, s.410), Nasliç'te Ali Baba (BOA, C.EV, 125/6240), Derviş Ali (BOA, MAD, 9731, s.412) ve Ümmeti Baba (BOA, MAD, 9772, s.107) tekkeleri vardı.

²⁵⁸ Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C. V, Ankara 2002, s.152; XVIII. yüzyılda bu tekkede Şeyh Elvan ve Mustafa Azbi Baba şeyhlik yapmıştı. İbrahim Hâs, *Menâkıb-Nâme-i Hasan Ünsî*, haz. M. Tatçı, Ankara 2002, s.178-182; XVIII. yüzyılın sonunda tekkenin hamam, su yolu ve köşk gibi mülklerinin tamiri için bkz. BOA, C.EV, 352/17896.

fetih sonrasında Fatih Sultan Mehmet'in desteğiyle kurulmuştu²⁵⁹. Ancak tarihin İstanbul şehir hayatına girişi Sultan II. Bayezid döneminde yaşanmış, Bektaşiler bu dönemde İstanbul'a daha çok Yeniçeriler kanalıyla tesir etmişlerdi²⁶⁰. Yine bu dönemde Eyüp Karaağaç'ta bir tekke faaliyete geçirilmişti²⁶¹.

Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre XVII. yüzyılda İstanbul ve çevresinde on kadar Bektaşî tekkesi ile Bektaşîlere ait pek çok türbe mevcuttu. Söğüt'deki Caferâbâd tekkesi eski bir kalenin temelleri üzerinde kurulmuştu²⁶². Rumelihisarı'nda denizciler tarafından Akkırman'dan getirilen Durmuş Dede'nin türbesi ve tekkesi bulunuyordu. Bu tekke zamanla çerağları ve kudümleri ile Bektaşî türbedar ve dervişlerinin ikamet ettiği büyük bir asitane halini almıştı²⁶³. Üsküdar'da mezarlık içinde Karaca Ahmed Sultan tekkesi²⁶⁴ ile Öküz Limanı'nda Kaya Sultan yalısı yanında küçük bir tekke açılmıştı. Ayrıca Istranca dağlarında bir odasında Yeniçeri avcılarının ikamet ettiği büyük bir Bektaşî tekkesi vardı. Buradaki dervişler her türlü işe canla başla hizmet ederler, avcılar ise padişah için sığın ve karaca avlarıydı²⁶⁵. Yine adı geçen yüzyılda Üsküdar-Gebze arasında Kemikli Ali Baba²⁶⁶, Silivri'de Sadi Baba²⁶⁷ ve Çatalca'da ismi belirtilmeyen bir tekke faaliyetliydi²⁶⁸.

²⁵⁹ H. G. Dwight, *Constantinople Old and New*, Londra 1915, s.390; Ali Baba ismiyle de anılan bu tekke için bkz. VGMA, Tekâyâ ve Zevâyâyâ Mahsûs Defter, nr.109 (366), s.37.

²⁶⁰ Ekrem İşin, "Bektaşîlik", *DBİA*, C. II, İstanbul 1994, s.131-132; Robert Mantran, *XVII-XVIII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul 1991, s.91.

²⁶¹ Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s.505.

²⁶² Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. I, s.15, 165, 175; Âşık Mehmed, *Menâzirü'l-Avâlim*, C. III, haz. Mahmut Ak, Ankara 2007, s.1096; Bu tekke XVIII. yüzyılın ikinci yarısında da önemli bir Bektaşî tekkesiydi ve başında şeyh olarak Arif Efendi bulunuyordu. Muslu, *a.g.e.*, s.503-504; XVIII. yüzyılda faaliyetlerini sürdüren (VGMA, Defter nr. 666, s.108) bu tekke, XIX. yüzyıl başlarında Kiremitli tekkesi olarak geçmektedir. BOA, MAD, 9766, s.339; BOA, MAD, 9731, s.406.

²⁶³ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. I, s.194-196.

²⁶⁴ Evliya Çelebi, Üsküdar'daki Karaca Ahmed Sultan türbesi ve tekkesini pek çok defa anmakta, her seyahate çıkışında mutlaka bu türbeyi ziyaret etmektedir. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. I, s.203, 205; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.255; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.50; Bu tekkenin XVIII. yüzyılda da faaliyette olduğu görülmektedir. BOA, C.MF, 82/4065; BOA, C.ML, 574/23530; Çorlu'da da Karaca Ahmed Sultan tekkesi bulunmaktadır. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.171.

²⁶⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. I, s.203, 205, 208; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. VI, s.87.

²⁶⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.232, 246.

²⁶⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.170.

²⁶⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.274; Burası Kepenkli köyündeki Şahin Baba tekkesi olmalıdır. BOA, C.EV, 605/30507.

XVIII. yüzyılda bu tekkelere yenileri eklenmiş ve XIX. yüzyıl başlarında İstanbul'da faaliyet gösteren Bektaşî tekkesi sayısı yirmiye ulaşmıştı. Bunlar Eyüp'te Karyağdı Baba²⁶⁹, Üsküdar Nuhkuyusu'nda Kıncı Baba, Çamlıca'da Tahir Baba, Sur dışında Takkeci Baba, Kazlıçeşme'de Perişan Baba (Mehmed Efendi), Eyüp Halıcıoğlu'nda Sarı Sufi Hüseyin Baba, Yenikapı civarında Bayrakdar Mahmud Dede, Üsküdar'da Mürüvvet Baba ve Kelleci Bali tekkeleridir²⁷⁰. Üsküdar'da İskelebaşı'nda da bir Bektaşî tekke kurulmuştu. Ancak bu tekke 1786 yılında buradaki Sultan Ahmed çeşmesinin tamiri sırasında yıktırılmıştı²⁷¹. Ayrıca Belgrad ormanlarında Ağlamış Baba, Davutpaşa mahallesinde Örük Baba (Erdek Baba) ve İnadiye'de Bandırmalı tekkesi yer almaktaydı²⁷². Bunlardan bazıları Bektaşî tekkeleri olarak kurulmayıp sonradan Bektaşîlerin denetimine geçmişti. Mesela bir Celvetî tekkesi olarak kurulan Bandırmalı tekkesi, Haşim Baba'nın 1752-1782 arasındaki şeyhliği döneminde Bektaşîliğe bağlanmıştı²⁷³.

Öte yandan Kıbrıs, Rodos, Midilli ve Girit adaları ile Bağdat ve Mısır eyaletleri, Bektaşî tekkelerinin yayıldığı coğrafi alanın içindeydi. Kıbrıs adasının 1570 yılında fethinden hemen sonra burada Ali Baba²⁷⁴, Zuhurat Baba, Karadonlu Baba, Katip Osman Baba, Bayraktar Baba ve Hasan Baba tekkelerinin

²⁶⁹ Bu tekke 1758 yılında Bosnalı Derviş Mustafa tarafından kendi arsası vakfedilerek kurulmuştu. Derviş Mustafa'nın vefatından sonra 1779 yılında şeyhlik için Derviş İsmail ve Derviş Ali arasında bir çekişme yaşanmış, sonuçta Derviş Ali buraya şeyh tayin edilmişti. BOA, C.EV, 477/24138; 1784 tarihli İstanbul'daki tekke ve zaviyelerle ilgili defterde burası "İdrisköşkü civarında Karyağdı Baba tekkesi" şeklinde zikredilmektedir. Atilla Çetin, "İstanbul'daki Tekke, Zaviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 13, Ankara 1981, s.587.

²⁷⁰ BOA, MAD, 9731, s.406-407; BOA, C.EV, 638/32171; BOA, C.EV, 55/2732; BOA, C.EV, 305/15511; VGMA, Tekâyâ ve Zevâyâya Mahsûs Defter, nr. 109 (366), s.19, 35, 42.

²⁷¹ Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi, *İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, s.31, 169.

²⁷² Işın, "Bektaşîlik", s.134-135; Çetin, a.g.m, s.586.

²⁷³ Noyan, a.g.e, C. VI, s.179-180; Evliya Çelebi'nin hangi tarikata mensup olduğunu belirtmediği, ancak Bektaşî tekkelerinden kabul edilen Beykoz'daki Akbaba Sultan tekkesi, XVII. yüzyılda gayet bakımlı bir haldeydi. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. I, s.209; Bu tekkelere ilave olarak Bektaşî tarikatından Unkapanı'nda Horoz Dede'nin türbesi bulunmaktaydı. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. I, s.38, 150, 162; Bunlarla birlikte XVII. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da tarikat şeyhleri içerisinde en tanınmışlarından biri Bektaşî Şeyh Hasan Efendi'yd. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.38.

²⁷⁴ BOA, MAD, 9771, s.96.

faaliyette bulunduğu, bu tekkelerden bazılarının Yeniçeriler adına inşa edildiği tespit edilmektedir²⁷⁵. Yine XVII. yüzyılda Rodos'ta Murad Reis adında bir Bektaşî tekkesi bulunmakta²⁷⁶, Midilli'deki İbrahim Baba tekkesi XVIII. yüzyıl boyunca faaliyetlerini sürdürmekteydi²⁷⁷. Ayrıca Bektaşîler, Girit adasının fethinde bulunup, fetihten sonra tarikatı adada yaymışlardı. Girit'e Bektaşîliği Horasanî Ali Baba getirmiş, Kandiye'de kendi adıyla anılan ilk tekkeyi kurmuştu²⁷⁸. Evliya Çelebi bu tekkenin Hüseyin Paşa tarafından yaptırıldığını ve XVII. yüzyılın ikinci yarısında seksen kadar Bektaşî dervişine sahip olduğunu nakletmektedir. Yine Kandiye'de fethin hemen ardından Yüksek tabyada Çavuşbaşı Köse İbrahim Ağa tekkesi ve Karanlıkkapı'da Ali Dede tekkesi açılmıştı. Ayrıca Yeniçeri Ağası Abdurrahman Paşa'nın konağı Bektaşî tekkesi olarak kullanılıyordu²⁷⁹. Kandiye'nin dışında Hanya ve Resmo kazalarında da tekkeler açılmıştı. Mesela Resmo'da Veli Paşa²⁸⁰, Mağaralıköy tekkesi²⁸¹ ve Hanya'da Hünkar Camii Medresesi içinde bir Bektaşî tekkesi kurulmuştu²⁸².

Evliya Çelebi, Bağdat vilayetinde biri Şattü'l-Arap'ta İmam Mehdi tekkesi, diğeri Kuşlar Kalesi'nde isimsiz bir tekke olmak üzere iki Bektaşî tekkesinden söz etmektedir²⁸³. Bununla birlikte Bağdat vilayetinde XIX. yüzyılın başlarında birçok tekke faaliyettedir. Bunların çoğu on iki imama ait türbelerin

²⁷⁵ Şevki Koca, "Kıbrıs Bektâşî Dergâhları", *Cem*, Sayı 114, Ekim 2001, s.17-18.

²⁷⁶ Kadirga limanının uç kısmında yer alan bu tekke, bağlık ve gülistanlık bir kumsalda olup burada çok lezzetli üzümler yetiştiriliyordu. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IX, s.131; Bu tekkenin daha sonraki dönemlerde de faaliyetleri sürmüştür. BOA, HAT, 1463/118; BOA, C.EV, 343/17423; BOA, C.EV, 156/7780; BOA, C.EV, 273/13950.

²⁷⁷ BOA, C.EV, 309/15743; BOA, C.EV, 99/4947; BOA, C.EV, 6/400; BOA, C.ADL, 6/400.

²⁷⁸ O. F. Köprülü, a.g.m, s.154-196; Horasanî Ali Baba tekkesi için bkz. BOA, HAT, 293/17474-B; BOA, C.EV, 656/33051; BOA, C.EV, 541/27340; BOA, C.EV, 470/23752; BOA, C.EV, 191/9544.

²⁷⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. VIII, s.179, 229.

²⁸⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. VIII, s.177; Burada Veli Paşa'nın tekkeyle birlikte cami ve mektep de inşa ettirdiği, ayrıca evladiyet üzere vakıf kurduğu tespit olunmaktadır. BOA, C.MF, 146/7295; BOA, C.EV, 657/33139; C.EV, 526/26581; C.EV, 389/19737; C.EV, 342/17362; C.EV, 330/16788.

²⁸¹ BOA, C.ADL, 20/1219; O. F. Köprülü, a.g.m, s.182-188.

²⁸² İsmail Bıçakçı, *Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri*, İstanbul 2003, s.96, 101.

²⁸³ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C. IV, haz. Dağlı-Kahraman, İstanbul 2001, s.256, 359.

yakınlarında bulunup, ziyaretçilere ve misafirlere hizmet veriyorlardı. Bağdat merkezinde Şahin Baba²⁸⁴, Gürgür Baba²⁸⁵ ve Kerh bölgesinde Hızır İlyas²⁸⁶, Kerkük'te Merdan Ali, Cafer Dede²⁸⁷ ve Emanşah mevkiinde Baba Zünnun²⁸⁸, Kerbela'da Abdülmü'min Baba²⁸⁹, Necef'te Virani Baba tekkeleri ile son olarak Kazımiye'de İmam Musa'nın türbesinin avlusunda bir Bektaşî tekkesi²⁹⁰ bulunuyordu.

Mısır'a Bektaşîlik daha Memlûkler döneminde, XV. yüzyıl başlarında Kaygusuz Abdal tarafından getirilmiş, ancak burada Bektaşîlik, daha çok Türkler ve Arnavutlar arasında taraftar bulmuştu²⁹¹. Evliya Çelebi XVII. yüzyılda Mısır'da dört tekke bulunduğunu haber vermektedir. Mesela bin kişi alabilecek büyüklükte olan Kasr-ı Ayn tekkesi, beyaz mermerler ve çok değerli eşyalarla tezyin edilmişti²⁹². Bu büyük tekkenin dışında Mısır'da yirmişer dervişi ve birer miktar vakıf malları olan Hasan Baba ve Kaygusuz Baba tekkeleri ile bir kaç Bektaşî dervişinin ikamet ettiği Abdullah Ensari tekkesi vardı. Ayrıca Mısır'da Yeniçeri karargahının bir odası Bektaşî dervişlerine tahsis edilip çevresi silahlarla donatılarak, mükellef bir tekke haline getirilmişti²⁹³. XVIII. yüz-

²⁸⁴ Ayfer Karakaya-Stump, "Irak'taki Bektaşî Tekkeleri", *Belleten*, C. LXXI, Sayı 261, Ankara 2007, s.712.

²⁸⁵ Noyan, *a.ge*, C. V, s.54.

²⁸⁶ VGMA, Defter nr.166, Sıra nr. 597.

²⁸⁷ Karakaya-Stump, *a.g.m*, s.712.

²⁸⁸ BOA, CEV, 543/27435.

²⁸⁹ BOA, C.EV, 566/28584; VGMA, D., nr.166, Sıra nr.933; VGMA, Hülâsa D., nr. 888, Sıra nr.1096.

²⁹⁰ Karakaya-Stump, *a.g.m*, s.706-707.

²⁹¹ Fuad Köprülü, "Mısır'da Bektaşîlik", *Türkiyat Mecmuası*, C. VI, İstanbul 1939, s.22-23; Nihat Azamat, "Kaygusuz Abdal", *DİA*, C. XXV, Ankara 2002, s.74.

²⁹² Sultan I. Selim, Mısır seferi sırasında bir haftadan fazla burada kalmış, tekkeye ihsanlarda bulunmuş, ayrıca tekke Mısır valileri tarafından ilave binalar yaptırılarak zamanla büyütülmüştü. Evliya, tekkeyi ziyareti sırasında burada ehl-i sünnet dervişlerin ilim ve irfan tahsili ile Kur'an tilavetiyle meşgul olduklarını görmüştü. Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C. X, haz. Kahraman-Dağlı-Dankoff, İstanbul 2007, s.70, 136-137, 255; Bu tekkede XVIII ve XIX. yüzyıldaki gelişmeler için bkz. BOA, C.EV, 366/18585; BOA, C.EV, 129/6449; BOA, C.EV, 37/1821; BOA, C.EV, 212/10565; BOA, C.EV, 483/24434; VGMA, Defter nr.659, s.204.

²⁹³ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. X, s.137, 159.

yılda bu tekkelere sadece Sinan Baba tekkesi²⁹⁴ dahil olmuş, böylece Mısır'da tekke sayısında fazla bir artış olmamıştı.

Kuzey Afrika'da Bektaşiliğin Yeniçeriler kanalıyla Tunus'a ulaştığı tespit edilmektedir. XVIII. yüzyıl başlarında Tunus'un Medina bölgesinde Yeniçeri karargahında Hacı Bektaş Veli tekkesi inşa edilmiş, daha sonrada burada Sidi Bektaş adında bir Bektaşî şeyhinin (bu zatın bizzat Hacı Bektaş Veli olduğuna da inanılmıştır) türbesi ortaya çıkmıştır. Yeniçeriler her savaş öncesinde Sidi Bektaş'ın türbesini ziyaret edip dua ederlerdi. Bu türbe etrafında oluşan Bektaşî kültürü Hacı Bektaş Veli'yi Tunus'ta yaşamış bir Yeniçeri lideri olarak görmekteydi²⁹⁵.

Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda Mısır ve Bağdat'ın dışında Halep'te ve İran coğrafyasında da Bektaşî tekkeleri olduğunu ortaya çıkarmıştı. Halep'teki Bayram Dede tekkesi gayet mamur bir haldeydi. Gerçi tekkenin vakıf malı azdı, ancak Bayram Dede bölgede hürmet edilen bir kişi olduğundan buraya pek çok yardım gelmekteydi. Ayrıca tekkede çok sayıda ehl-i sünnet derviş ikamet ediyordu²⁹⁶. Sayda'da şehrin yöneticilerinin ve ilmiye mensuplarının gelip gittiği, bağlar içinde bir Bektaşî tekkesi vardı. Evliya'nın ziyareti sırasında tekkede Kandiyе kalesi gazilerinden Yeniçeri Dede şeyh bulunuyordu²⁹⁷.

Öte yandan Evliya Çelebi, Tebriz'de her yönüyle diğer Bektaşî tekkelelerinden ayrılan İmam Rıza tekkesinin olduğunu, ancak ehl-i sünnet olmayan üç yüz kadar dervîşi ve zengin bir vakfı bulunduğunu haber vermektedir²⁹⁸.

²⁹⁴ BOA, C.EV, 504/25494.

²⁹⁵ Öcal Oğuz, "Sözlü Kültür Bağlamları ve Hacı Bektaş Veli: Kuzey Afrika Durumu", *III. Uluslararası Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu (30-31 Ekim 2009 Üsküp/Scopje) Hacı Bektaş Veli'nin Tarihîsel Kimliği, Düşünce Sistemi ve Etkileri*, Ankara 2010, s.226-228.

²⁹⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IX, s.191; 1616 tarihinde Rafızî oldukları bildirilerek bu tekkedeki Bektaşîler çıkarılmış, yerlerine Hacı Hüseyin'in idaresinde Halvetî dervişleri yerleştirilmişti. BOA, MD, nr.81, s.28; Eğer Evliya Bektaşî dervişlerini bizzat bu tekkede görmüş ise bu durum tekkenin yeniden onların eline geçtiğini ya da Bektaşîleri oradan çıkarmanın mümkün olmadığını göstermektedir. Zira 1699 yılında bu tekke Bektaşî Şeyh Abdurrahman tarafından idare edilmektedir. VGMA, Defter nr. 229, s.202.

²⁹⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IX, s.215; Evliya Çelebi XVII. yüzyılda Şam'da, hatta Mekke'de birer Bektaşî tekkesi olduğunu haber vermektedir. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IX, s.272, 396.

²⁹⁸ Bu tekke o dönemde binden fazla avize ve pek çok değerli eşya ile donatılmıştı. Mutfığında merdiven ile inilen büyük bir kazanı mevcut olup, yeri geldiğinde bu kazanda otuz

Tebriz'in Azerilerle meskun Rik mahallesindeki Mir Haydar tekkesi de Bektaşî dervişleri tarafından iskan edilmişti. Yine Tebriz ile Nahcivan sınırındaki Muhammed Şam-ı Gazan tekkesinin zengin bir vakfı olup, kubbesi altı saat mesafeden görülebilen bu büyük tekkede iki-üç yüzden fazla Bektaşî dervişi ikamet ediyordu²⁹⁹. Bunlara ilave olarak XVIII. yüzyılda Tebriz'in Hoy kazasında Pir Saltuk tekkesi bulunmaktaydı. 1728 yılında bu tekkede Hacı Bektaş Veli evladından Mir Hacı şeyh bulunuyordu³⁰⁰.

Evliya Çelebi, Hemedan'da Bağdat kapısı tarafında Şahruh tekkesi ile Nihavend ve Kazvin'de de Bektaşî tekkeleri bulunduğunu nakletmektedir³⁰¹. Ancak Evliya'nın "asitâne-i Bektaşîyân" olduklarını söylediği bu tekkeler başka kaynaklarca teyit edilememektedir. Bununla birlikte Azerbaycan'da bilhassa Bakü çevresinde Bektaşî oldukları iddia edilen bazı dervişlerden ve tekkelerinden bahsedilmiştir. Ancak bunlar Bektaşî olmaktan çok, inançları bakımından Bektaşîlere benzeyen Baba Samit tekkeleridir³⁰².

sığır birden pişirilir ve tekkenin hiç eksik olmayan misafirlerine ikram edilirdi. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IV, s.193.

²⁹⁹ Evliya, İran halkının büyük hürmet gösterdiği ve her yıl ziyaret ettikleri tekke şeyhi Nimet Dede ile görüşmüş ve duasını almıştı. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. II, s.117, 123, 126, 134, 139.

³⁰⁰ Ali Sinan Bilgili-Ahmet Beşe, "İran'da Hacı Bektaş Veli Evladından Pir Saltuk Zaviyesi Vakfı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 50, Ankara 2009, s.61-62.

³⁰¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IV, s.205, 209, 218.

³⁰² Fuzuli Bayat, "Safevi-Bektaşî İlişkileri ve Azerbaycan'da Baba Samit Tekkeleri", *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi (23-28 Ekim 2001 Ankara) Bildirileri*, Ankara 2002, s.181-196.

BİRİNCİ BÖLÜM

BEKTAŞÎ TEKKELERİNİN KAPATILMASI (1826)

I. BEKTAŞÎ TEKKELERİNİN KAPATILMASI SÜRECİ

A. Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması

Sultan II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı'nın ıslah edilmesi gerektiği açık olarak anlaşılmıştı. Bu durum askeri ıslahatın zorunluluğunun yanı sıra Yeniçeri Ocağı'nın devletin varlığını tehdit eder duruma gelmesinden kaynaklanıyordu. Yeniçeriler merkezî yönetimin iç ve dış tehlikelere karşı almak istediği askerî tedbirlere daima düşmanca tavır almışlardı. Hatta çıkardıkları taşkınlıkların önlenebilmesi için ilmiye mensuplarının kendilerine “düşman ile savaşabilmelerinin yeni usûle bağlı olduğu” nasihatlerine dahi isyankar bir tutum sergilemişlerdi. Özellikle Mora isyanı sırasındaki başarısızlıkları Yeniçerilerin mevcut halleriyle devletin geleceği konusunda umut vaat etmediklerini açıkça göstermişti. Bu isyanda Mısır'dan gelen düzenli askeri birliklerin başarısı Osmanlı merkezî yönetimini Yeniçerileri ıslah etme konusunda harekete geçirmişti¹.

Mayıs 1826'da Sultan II. Mahmud, Yeniçeri Ocağı'nın ileri gelenlerinin de hazır bulunduğu bir meşveret meclisi toplayıp askeri bir ıslahat yapma düşüncesini açıkladı. Toplantıya katılanlar da askeri ıslahat yapmanın gerekliliğine yönelik görüşler beyan ettiler. Burada “harp sanatını bilir” bir askeri sınıfın yetiştirilmesi gereği ortaya konulup, toplantı sonunda Eşkinici adıyla talimli bir ordunun kurulması kararı alındı². Yeniçerilerin bu ıslahat teşebbüsüne mu-

¹ Mehmet Ali Beyhan, “Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler Vak'a-yı Hayriyye”, *Osmanlı*, C. VII, Ankara 1999, s. 266; Yunan ihtilali ve Mora isyanına karşısında korku ve kaygıya kapılan Osmanlı yönetimi ve halkın tepkisi için bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XI, Dersaadet 1309, s.126-177.

² Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.8, 13-14; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.146; Eşkinici ocağının tertip, talim ve terbiyelerine dair bkz. BOA, HAT, 1236/48112; HAT, 525/25637;

halefet etmemeleri için ise yeni ocağa alınacak askerlerin onlar arasından seçilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca Eşkinici Ocağı'nın, yeniçerilere karşı bir güç oluşturmak için değil, devletin askeri gücünü artırmak amacıyla kurulduğu propagandası yapıldı. Bu arada ocak ileri gelenlerinin de içinde bulunduğu devletin üst düzey sivil ve askeri erkanı, Eşkinici askeri tahririnin başlamasına ve talimine mutabık olduklarını Şeyhülislam tarafından hazırlanan hücceti imzalayarak gösterdiler. Bu esnada, Yeniçeri Ağası Mehmet Celalettin Ağa, Eşkinici ocağının kurulması kararına yeniçerilerin de razı olduklarına ilişkin yazdığı takrirı toplantı halinde bulunan devlet ricaline bildirdi³.

Sultan II. Mahmud, Yeniçerilerin ortadan kaldırılabilmeleri için daha önce bazı tedbirler almıştı. Yeniçeri ileri gelenlerinden bir kısmını birer vesile ile sürgün ederek İstanbul'dan uzaklaştırmış, bir kısmını da görevlerinden alarak yerlerine kendisine sadık kişiler atamıştı. Ayrıca Yeniçeriler gibi askeri disiplinden uzaklaşan Rumeli ve Anadolu'daki süvariler humbaracı ve lağımçı ocaklarına ilhak edilmişti. Yeniçerilere karşı silahlı bir güç tedariki için ise topçu sınıfı ön plana çıkarılmıştı⁴. Bununla birlikte toplum nezdinde itibar sahibi olan ilmiye mensupları işbaşına getirilirken müderrislerin ileri gelenleri terfi ettirilmişti. Mesela, Şeyhülislamlık makamına Kadızâde Mehmet Tahir Efendi atanmış, hizmet süresi Mayıs 1826'da biten İstanbul kadısı Sadık Efendi'nin görevinde kalması sağlanmıştı⁵.

12 Haziran 1826 tarihinde Sultan II. Mahmud'un da hazır bulunduğu bir törenle Eşkinici askerleri Et Meydanı'nda talim yapmaya başladı. Ancak Yeniçeriler kabul etmiş görünseler de Eşkinici Ocağı'nı içlerine sindirememişlerdi⁶. Bu sebeple Yeniçeriler başta kışlalar ve kahvehaneler olmak üzere her yerde yeni ocağın teşkilinden hoşnut olmadıklarını ifade etmeye başlamışlardı.

HAT, 525/25635; Eşkinici ocağının kurulması sırasında meydana gelen asker tertibi, atamalar ve diğer gelişmeler için bkz. BOA, HAT, 289/17319; HAT, 289/17319-A; HAT, 289/17320; HAT, 290/17384; HAT, 340/19425; HAT, 341/19462.

³ BOA, HAT, 525/25635; Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.21-22, 40-41; Hafız Hızır İlyas Ağa, *Letaif-i Enderun (Tarih-i Enderun)*, çev. Cahit Kayra, İstanbul 1987, s.273.

⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.143-144.

⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.146.

⁶ Esad Efendi, Yeniçerilerin Eşkinici Ocağı'nın kurulmasına rıza gösterdikleri ilk gün bu yeni ocak aleyhinde konuşmaya ve propagandaya başladıklarını belirtmektedir. Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.69.

Hatta yapılan askeri yeniliğin kâfirleri taklitten başka bir şey olmadığını, asıl amacın kendilerini yok etmek olduğunu söyleyerek isyan çağrısı yapmışlardı⁷. Nitekim Yeniçeriler, Eşkinci askerlerinin talime başlamalarından üç gün sonra 15 Haziran 1826 Perşembe gecesi etrafa ateş ederek Ağa Kapısına doğru harekete geçtiler. Yeniçeri Ağası Celaleddin Ağa'yı yakalayıp öldürmek istedilerse de, Ağanın o sırada Tahtakale civarında kol gezmesi Yeniçerilerin elinden kurtulmasını sağladı. Bu arada iki bin kadar Yeniçeri Et Meydanı'nda toplandı⁸. Bir gurup Yeniçeri ise Babıali'ye gidip Sadrazam Selim Paşa'nın konağını bastı. Buradaki para ve mücevherleri aldıktan sonra Baruthane Nazırı Necib Efendi'nin konağını da dağıtarak yağmaladılar⁹.

Yeniçerilerin bu isyanı üzerine devlet erkanı ve ilmiye mensupları sadrazam tarafından meşveret toplantısına çağrılıp durum Sultan II. Mahmud'a bildirildi. Sultan II. Mahmud, Topkapı Sarayı'na gelerek sarayda toplantı halinde bulunan vezirler, şeyhülislam, eski şeyhülislamlar, kazaskerler, ilmiyenin ileri gelenleri ve devlet erkanı tarafından karşılandı¹⁰. Yapılan meşveret toplantısında ilk olarak Sultan II. Mahmud'un, huzurunda bulunan devlet erkanına isyan eden Yeniçeriler hakkında hükmün ne olacağını sorması üzerine, başta ilmiye mensupları olmak üzere tüm devlet erkanı "...saldıranlarla Allah'ın buyruğuna dönmelerine kadar savaşınız" emri gereği isyancıların öldürülmeleri gerektiğini bildirerek, "bu yolda ölmek var, dönmek yoktur. Allah ve devlet yolunda canımız fedadır" cevabını vermişlerdi¹¹.

Toplantıda Kürd Abdurrahman Efendi'nin, "cümlemiz üzerlerine hücum eder, hepsini toptan kırar geçiririz" diyerek devlet erkanını cesaretlendirmesiyle toplantıya katılanlar hep birlikte Sancak-ı Şerif'in çıkarılıp Yeniçerilere karşı

⁷ Eşkinci ocağının talimine karşı muhalefette bulunanların cezalarının verilmesi emredilmiştir. BOA, C.AS, 250/10457; Ancak yeni ocağın talime başlaması üzerine isyan edenler olmuş, bunlardan taşraya kaçanların idam edilmeleri istenmiştir. BOA, HAT, 1018/44645.

⁸ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.69-72.

⁹ Tarihçilerin naklettiğine göre Yeniçeriler bu yağma sırasında konaklarda bulunan yazma Kur'an-ı Kerimleri parçalayarak ayakları altına alıp çiğnemişlerdir. Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.72-73; Şamil Mutlu, *Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri*, İstanbul 1994, s.49.

¹⁰ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.76-78.

¹¹ BOA, Ayniyat Defteri, nr. 326, s.50; Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.78-79.

harekete geçilmesini talep etmişlerdi¹². Bunun üzerine Sancak-ı Şerif, Sultan II. Mahmud tarafından yerinden çıkarılıp devlet erkanı, ilmiye mensupları ve üç bin beş yüzü aşkın medrese talebesi toplanarak Yeniçerilere karşı bir gövde gösterisi şeklinde, Sultanahmet Camii'nin mihrabına konuldu¹³. Böylece Eş-kinci Ocağı olayıyla Yeniçeriler için geri dönülmez bir süreç başladı.

Vak'a-i Hayriye denilen bu hadise Yeniçerilerin son isyan hareketleri ol-muş, “Müslüman olan sancak altına gelsin” çağrısına Yeniçeriler, “Yeniçeri olan kazan yanına gitsin” karşılığını vermişlerdir. Bunun üzerine Sadrazam, Karadeniz Muhafızı ve Bursa Valisi Hüseyin Paşa ile Anadolu Valisi İzzet Mehmed Paşa'yı maiyetlerinde bulunan askeri birliklere topçu ve humbara-cıları da ilave ederek Yeniçerilerin üzerine göndermiştir. Merkezî hükümete bağlı bu kuvvetler Et Meydanı'na vardıklarında, belki isyandan vazgeçerler diye Yeniçerileri itaata davet ettiler, ancak nasihatın fayda vermeyeceği ve yu-muşak davranmanın bir kâr sağlayamayacağı anlaşıldı. Bu arada Sadrazam Selim Paşa, Necib Efendi'yi cephane ve mühimmat temini için görevlendirdi. Gerekli tedbirler alındıktan sonra süvari yüzbaşısı Kara Cehennem İbrahim Ağa Yeniçerilere bir defa daha itaat çağrısında bulundu¹⁴. Ancak buna da müs-bet bir cevap alınamadı. Böylece savaşmaktan başka bir çözüm yolu kalmadı.

Et Meydanı'nın kapıları topa tutularak isyancı Yeniçerilerle saray kuvvet-leri arasında çatışmalar başladı. Topçubaşı Numan Ağa ile Yüzbaşı İbrahim, Et Meydanı'ndaki asileri aldatmak maksadıyla, “efendim henüz yanımızda barut yok, ne şekil alalım” diye haykırmışlar, bunu duyan Yeniçeriler, bir kısım isyancıları içeride bırakarak, “siz kazanları muhafaza edin, biz topların arkasını alalım” diye meydanın Talim Kapısı denilen arka kapısından çıkmış-lardır. Bu arada meydan kapısının kırılmasıyla Yüzbaşı Hafız Ahmed Efendi, Et Meydanı'na girmiş, dirençleri kırılan Yeniçeriler sağa sola kaçışmaya başla-mışlardır. Bu sırada top atışına başlanılarak Yeniçeri kışlaları ateşe verilmiştir¹⁵.

Daha sonra Baruthane Nazırı Necib Efendi'nin liderliğindeki silahlı halk, Et Meydanı'ndaki birliklerin yardımına yetişmiş, kaçan Yeniçeriler yakalanarak Sadrazam'ın bulunduğu Sultanahmet'e gönderilmişti. Bunlardan yedi tanesi

¹² Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.80.

¹³ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.154-165.

¹⁴ Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.86, 114.

¹⁵ Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.85.

akşam namazından önce idam edildi. O gün ikindiden sonra, bütün yeniçeri kışlaları ateşe verilerek yakıldı. Kışlalar yakıldıktan sonra ele geçirilen ocak mensuplarının tecziyesine başlanıp, gün batımı vaktine kadar sağa sola kaçan yeniçeriler takibe alınarak yakalananlar öldürüldü. Fakat bu hengamede kurtulanların gizlenmek maksadıyla kılık değiştirdikleri, hatta muhtelif milletlerin kılıklarına girdikleri anlaşıldı. Bununla birlikte gerek Vak'a-i Hayriye gününde gerekse sonraki günlerdeki çatışmalarda öldürülen Yeniçeri sayısı en az altı bin kadardır¹⁶. Öldürülen Yeniçeriler, 1656 yılında yaşanan "Vak'a-i Vakvakiye" olayına nazire olarak Sultanatmet Camii'nin avlusundaki çınarların altlarına atıldılar¹⁷.

Bu çatışmalardan iki gün sonra, 17 Haziran 1826 Cumartesi günü devlet erkani ve Şeyhülislam'ın hazır bulunduğu bir merasimle Sancak-ı Şerif Padişah'ın huzurunda Babussaade Kapısı önüne dikildi¹⁸ ve Yeniçeri Ocağı'nın geleceği konusunda bir meşveret meclisi toplandı. Topkapı Sarayı'ndaki bu toplantıya vezirler, şeyhülislam, eski şeyhülislam, kazaskerler ve ilmiye sınıfının önde gelenleri katıldı¹⁹. Bu toplantıda başlangıçta ocağın kadim olması sebebiyle bütün olumsuz hareketlerine ve son olaylara rağmen tekrar ihyası yönünde bir hava belirdi. Bunun üzerine Reisülküttap Seyda Efendi yaptığı konuşmada; Yeniçerilerin sayısız kötülükler yaptığını, bunlara defalarca nasihat edildiği halde yola gelmediklerini ve Eşkinici Ocağı'nın teşkiline dair imzalandıkları hüccetin daha mürekkebi kurumadan isyan ettiklerini dile getirmiş, Yeniçerilere güvenilemeyeceğini; bu fırsatın da bir daha ele geçmeyeceğini sözlerine eklemişti. Seyda Efendi'nin bu konuşması mecliste bulunanları etkileyerek, meşveret meclisinin Yeniçeri Ocağı'nın ilgası ve yerine Asakir-i Mansûre-i Muhammediye adıyla yeni bir ordu kurulması kararı almasını temin etti. Cevdet Paşa bu kararın alınmasından sonra orada bulunanların kiminin sevinerek "mübarek olsun" dediklerini, kiminin ise sevinç gözyaşları döktüklerini kaydetmektedir²⁰. Bu arada Şehzâde Camii'nin batı tarafında bulunan ve Eski

¹⁶ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.179; Esad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, s.647.

¹⁷ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.98-99.

¹⁸ Sancak yerinden çıkarıldıktan seksen gün sonra Babussaade Kapısı önünden alınarak tekrar Hırka-i Saadet'e konuldu. Mutlu, *a.ge*, s.79.

¹⁹ Hafız Hızır İlyas, *Letaif-i Enderun (Tarih-i Enderun)*, s.279.

²⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.167; Eşkinici ocağı adıyla talimli asker olmaya söz verdikleri halde isyan eden Yeniçerilerin kışlalarının imha edildiğine ve bunların Asakir-i

Odalar diye bilinen Yeniçeri kışlalarının yıkımına dair de irade çıktı. Bu binaların yıkımıyla Ağa Kapısı hariç, Yeniçerilere ait her hangi bir bina kalmadı. Ağa Kapısı ise ismi değiştirilerek Serasker Paşa kapısı yapıldı ve burası daha sonra Meşihat Makamı olarak düzenlendi²¹.

Meşveret meclisinde Yeniçerilerin ilgası kararı alındıktan sonra Sultan II. Mahmud, bu kararın yerine getirilmesi için bir ferman yayınladı. Yeniçerilerin devlet ve millete yaptıkları kötülükleri saydığı bu fermanda, Yeniçerilerin tamamen ortadan kaldırıldığını duyurdu²². Yine merkezî hükümet tarafından valilere gönderilen talimatlarda, ocağın hayli zamandan beri din ve devlete ihanet içinde oldukları, fitne ve fesada cesaret ettikleri²³, isyanları ve itaatsizlikleri yüzünden büyük kötülükler yaşandığı anlatıldıktan sonra ıslahlarına ümit kalmadığı, Yeniçerilik ortada durdukça din ve devletin mahvına sebep olacakları belirtilerek; Yeniçeri ocaklarının söndürülmesi gerektiği bildirildi. Buna göre Yeniçeriler kazanlarını teslim edecekler ve bulundukları kaleleri terk edeceklerdi. Bundan böyle Yeniçeri kelimesi dahi telaffuz edilmeyecek, ilga olayını eleştirenler ve Yeniçeriler lehinde söz söyleyenler ağır cezalara çarptırılacaklardı. Ayrıca bu fermanın tüm halka ilan edilmesi, Yeniçerilik iddiasında bulunanların cezalandırılması²⁴ ve Yeniçerilerin mal varlıklarının müsaderesiyle zimmetlerinin tahsil edilmesi emredildi²⁵.

Vak'a-i Hayriye sonrası İstanbul'da geniş bir araştırma başlatıldı²⁶. Hamamlarda, viranelerde saklananlar ve kıyafet değiştirenler yakalanarak idam

Mansure ordusuna kaydedildiğine dair bkz. BOA, HAT, 638/31434; Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin nizamnamesi için bkz. BOA, C.AS, 1031/45224; Yeni kurulan on iki bin kişilik Asakir-i Mansure ordusunun teşkili, maaş, erzak ve kisvelerine dair bkz. BOA, HAT, 491/24038.

²¹ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.115, 190; Hafız Hızır İlyas, *Letaif-i Enderun (Tarih-i Enderun)*, s.280.

²² BOA, C.AS, 696/29209; BOA, HAT, 289/17346.

²³ BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr.26, s.193.

²⁴ BOA, C.AS, 596/25109; BOA, C.AS, 611/25792; BOA, HAT, 426/21862-G.

²⁵ Yeniçerilerin mallarının hazine tarafından zaptı için bkz. BOA, MAD, 9772, s.149, 228-234; Yeniçeri Ocağı'nın ilgası sebebiyle Çirmen, İşkodra ve Ankara sancakları mutasarrıflarının Sultan II. Mahmud'u tebrik eden mesajları için bkz. BOA, HAT, 292/17434-A; BOA, HAT, 293/17437-B; BOA, HAT, 635/31332; Ayrıca dış devlet elçilerinden de tebrikler gelmiştir. BOA, HAT, 289/17349.

²⁶ Firar eden Yeniçerilerin takip edilmeleri hakkında bkz. BOA, C.AS, 760/32062.

edildi. Onlara yardım ve yataklık edenlere ise ağır cezalar verildi²⁷. Aynı işlem taşrada da uygulandı. Vilayetlere Yeniçerilik iddiasında bulunanların yakalanarak gerekli cezalara çarptırılmalarını emreden talimatlar gönderildi²⁸. Ancak ocağın eyaletlerde kaldırılması hükümet merkezindeki kadar kolay olmadı. Bosna ve Erzurum gibi vilayetlerde Yeniçerilerle mücadeleler yıllarca devam etti. Bilhassa Bosna'da Yeniçerileri ortadan kaldırmak isteyen devlet yönetimi büyük tepki ve güçlüklerle karşılaştı²⁹.

Yeniçerilik tamamen ortadan kaldırıldıktan sonra sıra onlarla ilişki içerisinde olan kurumlara gelmişti. Yeniçerilerin işlettikleri berber dükkanları ve kahvehaneler, camiye gitmeyen bir takım işsiz güçsüz kimselerin toplanma yerleri oldukları bahanesiyle yıktırıldı³⁰. Devlet uzun yıllar Yeniçerilerin izini silmek adına her türlü yola başvurdu. Bu arada halk arasında garip hikayeler yayılarak propaganda yapılmıştır. Bunlardan biri Karaağaç semtine kaçıp bir sakız ağacının kovuğuna saklanan ve burada garip bir şekilde ölen Yeniçeri ustasıydı. Anlatılan bu olayla “gürûh-ı mekrûha” olan Yeniçeriler sanki Allah'ın gazabına uğramış gibi gösterilmiştir. Yine anlatılanlara göre başka bir garip olay kale yamaklarının def edilmesi sırasında yaşanmıştı. Kale yamakları bir gemiye bindirilip İstanbul'dan uzaklaştırılırken şiddetli bir fırtına çıkmış ve gemileri batmıştı. Bu arada askerlerin on beşi sandallarla kurtarılmak istenirken, bu defada halatlar kopmuştu³¹. 1833 yılında Takvim-i Vekâyi'de çıkan Tırnova'da hortlayan ve vampirlik yapan iki yeniçeriyle ilgili haber propagandanın yıllarca sürdüğünü göstermektedir³².

²⁷ Necdet Sakaoğlu, “Vak'a-i Hayriye”, *DBİA*, C. VII, İstanbul 1994, s.358; Yeniçerilikle alakası olan sekiz kişinin idamı hakkında bkz. BOA, HAT, 294/17496; Sivas ve Tokat'ta ahali-den yirmi kişi idam edilmiştir. Diğer idam edilenler için bkz. Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s.173-174.

²⁸ Yeniçerilik iddiasında bulunanların tenkil edilmelerine dair bkz. BOA, C.AS, 596/25109; Bosna eyaletinde Yeniçerilik iddiasına karşı alınması gereken tedbirlere dair bkz. BOA, HAT, 438/22106-A; Bağdat'ta Yeniçeri ağalığının derhal ilgasıyla Yeniçerilik lafzının dahi dile alınmaması emrine dair bkz. BOA, C.DH, 62/3056; BOA, HAT, 393/20827-H.

²⁹ Yeniçeriliğin ilgası hakkındaki ferman Bosna'ya gelince buradaki Yeniçerilerin muhalefeti hakkında bkz. BOA, HAT, 1056/43477; BOA, HAT, 1056/43477-B; 1836'da Bosna'da devletin mülga Yeniçerilere ait bir emri için bkz. BOA, HAT, 332/19121-G.

³⁰ BOA, Mühimme-i Asakir D., nr.26, s.14; Esad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, s.653.

³¹ Mutlu, *a.ge*, s.69.

³² *Takvim-i Vekâyi*, nr.68, 6 Ağustos 1833; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 1999, s.38.

B. Yeniçeri İsyanları ve Bektaşîler

Sultan III. Selim'in öldürülmesi ve Alemdar Mustafa Paşa olayına kadar Bektaşîlerin, Yeniçeri isyanlarına dolaylı veya dolaysız olarak destek verdiklerine dair bilgilere tesadüf olunmamaktadır³³. Ancak Esad Efendi'nin ocağın ilgasından sonra kaleme aldığı eserinde, Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasının temel nedeni olarak Bektaşîlik gösterilmektedir. Esad Efendi'ye göre Bektaşîler, ocağı yoldan çıkarmışlar³⁴, devamlı surette onların İran'a meyletmelerine sebep olmuşlar ve nihayet "Şah adına" kılıç çekmişlerdir. Yine aynı müellif Kanuni Sultan Süleyman zamanında meydana gelen Kalender Çelebi isyanını da –her ne kadar Yeniçeriler ve Yeniçerilikle doğrudan ilgisi yok ise de– buna delil olarak göstermektedir³⁵. Ayrıca Sultan II. Bayezid döneminde Şah İsmail'in Anadolu'ya gelerek Hacı Bektaş Veli türbesinde konakladığı, bu sırada Hacı Bektaş Veli'yi rüyasında gördüğü ve rüyada Hacı Bektaş Veli'nin "Oğlan, gerisin geri git, yoksa seni fena ederim" dediği ve bu uyarı üzerine Şah İsmail'in Azerbaycan'a gittiği rivayet edilmektedir³⁶. Bununla birlikte 1577 tarihinde Suriye civarında Şam Diyade adındaki Türkmen aşiretlerinden bir şahıs Şah İsmail olduğunu iddia ederek Malatya etrafındaki aşiretleri ayaklandırmış ve başına elli bin kişi toplamıştı. Daha sonra Kırşehir'e gelen Şam Diyade, Hacı Bektaş Veli türbesinde kurbanlar kesmiş, buna tekkedeki şeyh ve dervişler seslerini çıkarmamışlardı³⁷.

Oysa 1656 yılında meydana gelen Vak'a-i Vakvakiye'de Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi, Yeniçeri Ağası Hüseyin Ağa ile görüşerek ondan Yeniçeri isyanının ortadan kaldırılmasını, din ve devlet uğrunda düşmanla savaşarak milletin rahata kavuşturulmasını istemiş, gerekirse kendisinin de bu uğurda canını feda edebileceğini bildirmişti³⁸. Yine Bektaşî babaları arasında şiirlerinde Os-

³³ Robert Mantran'a göre XVII. yüzyılda Bektaşîler, İstanbul'da meydana gelen birkaç Yeniçeri ayaklanmasına iştirak etmişlerdi. Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul (Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi)*, C. I, çev. Kılıçbay-Özcan, Ankara 1990, s.112.

³⁴ Esad Efendi, *Vak'anüvis Esad Efendi Tarihi*, s.648; Cevdet Paşa, Bektaşîlerin Yeniçerilere sokulup onları dalaletle sevk ettiklerini haber vermektedir. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.181.

³⁵ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.202.

³⁶ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, s.93.

³⁷ BOA, MD, nr. 32, s.204; BOA, MD, nr. 35, s.174, 188; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, İstanbul 2009, s.276.

³⁸ Naimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ*, C. IV, s.1723.

manlı ordusunun başarısı ve Osmanlı Devleti'ne ihanet edenlerin cezalandırılmaları için dua edenler bulunmaktaydı. Mesela Şahkulu Sultan tekkesi şeyhi Azbi Baba, Sultan II. Ahmet döneminde Avusturya üzerine yapılan seferde ordunun başarısı için böyle bir duada bulunmuştu³⁹. Oysa 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşında askerin içine giren bir Bektaşî dervişinin, “Behey ahmaklar, abes yere canınızı niçin telef edersiniz, yuf size, şehadet ve gaza fazileti diye işittiğiniz sözün aslı yoktur. Osmanlı padişahı kendi sarayında sefasında ve Efrenc kralı memleketinde cümbüşünde iken sizlerin dağ başlarında can vermeniz nedir bilmem” diyerek askerin cesaretini kırıp, firar etmelerine ve böylece savaşın kaybedilmesine sebep olduğu haber verilmektedir⁴⁰.

Alemdar Mustafa Paşa olayında ise Bektaşîler, Yeniçerilerin saraya hücumlarında onlara destek olmuşlar, Bektaşî babaları ellerinde teberler ve bayraklarla Yeniçerileri cesaretlendirmişlerdi. Bu olayda ellerinde büyük bayraklar bulunan üç Bektaşî şeyhi: “Yürüyün yoldaşlar! Hacı Bektaş Veli uyandı ve Sultan Süleyman mezarından kalkıp size dua ediyor. Gayret ediniz yoldaşlar!” diyerek Yeniçerileri gayrete getirmişlerdi⁴¹. 99. Orta'da bulunan Haydar Baba, Sultan III. Selim'in öldürülmesi ve Alemdar Mustafa Paşa olaylarında Yeniçerileri cesaretlendirmesini daha sonra İran'a kaçtığında övünerek anlatmıştı⁴².

Öte yandan 1817 yılında idamına karar verilen mütegalibeden Seferihisar Voyvodası İbrahim hacca gitmek bahanesiyle, Hacı Bektaş Veli tekkesine sığınmıştı. Yakalanıp idam edilmesi görevi Bursa valisi Nurullah Paşa'ya verilmeyle birlikte voyvodanın, yapılan araştırmalarda iki üç adamıyla tekkede bulunduğu anlaşılmıştı. Bunun üzerine voyvodanın tekkeden çıkmasının beklenilmesine karar verilmiş, tekkeden çıktığında da yakalanıp öldürülmesi için Karaman Valisi Galip Paşa memur edilmişti⁴³.

³⁹ Mehmet Erol, “Azbi Baba ve Divanı”, *Türkbilig*, Sayı 6, Ankara 2003, s.73.

⁴⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.54.

⁴¹ Bu Bektaşî şeyhleri olay sırasına öldürülmüşlerdir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tırsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, İstanbul 1942, s.168; Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, C. I, s.566.

⁴² Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.204; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.54.

⁴³ BOA, HAT, 278/16384; BOA, HAT, 1275/49501; BOA, HAT, 504/24846; BOA, C.DH, 78/3869; Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi, *Şânizâde Târîhi (1223-1237/1808-1821)*, haz. Ziyâ Yılmaz, İstanbul 2008, s.767-768; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. X, Dersââdet 1309, s.209.

Esad Efendi, Şirvanlı Fatih Efendi'den naklederek Bektaşîlerin 1821 Mora İsyanı'nda Rumlara "sizinle ittifak ile bu Yezidleri katledelim" dediklerini ve bu sırada İran'la yapılacak muhtemel bir savaşta ehl-i sünneti vurmak için Şah'ı beklediklerini yazmaktadır⁴⁴. Bununla birlikte Vak'a-i Hayriye'yi görmüş ve bu olay üzerine Güلزâr-ı Fütûhat adıyla bir risale yazmış olan Şirvanlı Fatih Efendi'ye göre haktan görünen ancak cahil ve batıl bir gurûh olan Bektaşîler, İslam'a kafirlerden daha şiddetli bir düşmandılar. Keza, Bektaşîler Hz. Peygamber'e ve ehl-i beyte karşı saygılı olduklarını ifade etmelerine rağmen davranış ve hareketleriyle tam tersi bir durum içerisindeydiler. Hatta Bektaşîler İslam'ın ilk ortaya çıkışında Hz. Peygamber'e düşmanca davranan Ebu Cehil, Ebu Leheb gibi Osmanlı hanedanına ve devlet adamlarına karşı her zaman düşmanca bir tutum sergilemişlerdi. Şirvanlı Fatih Efendi'ye göre Mora isyanı sırasında İranla savaş çıkacağı şayiası yayılmış, bunun üzerine Anadolu'da bulunan Bektaşîler bir takım yaralayıcı aletler tedarik ederek İran'ın Anadolu'yu istilasını dört gözle beklemişlerdi. Bu sebeple Bektaşîler İslam'a kafirlerden daha şiddetli düşmandılar⁴⁵.

Bektaşî derviş ve babalarından Vak'a-i Hayriye'de isyana katılarak Yeniçerileri cesaretlendirenler olmuştu. İsyân sırasında Bektaşî babaları, Yeniçerilerin önlerine düşüp, "Ayakdaşlar! Sakın fütur getirmeyin! Tereddüt göstermeyin! Ocağın namı kıyamete kadar kalkmaz! Göreyim sizi, Hacı Bektaş Ocağını uyandırın!" diyerek onları tahrik etmişlerdi⁴⁶. Esad Efendi'ye göre Bektaşî babalarının bir kısmı Et Meydanı'nda ellerinde teberlerle Yeniçerileri kışkırtırken, bir kısmı da isyancıları çoğaltmak için İstanbul'a dağılmışlardı. Keza, Esad Efendi, Üsküdar'dan İstanbul yakasına geçen bir Bektaşînin Yeniçerilerin isyan ettiklerini ve hükümeti ele geçirdiklerini etrafta bulunanlara coşkuyla duyurduğunu, hatta onun kale efradını harekete geçirmek üzere yola çıktığını anlatmaktadır⁴⁷. Öte yandan bu isyanda Bektaşî babaları tarafından

⁴⁴ Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.204.

⁴⁵ Şirvanlı Fatih Efendi, *Gülzar-ı Fütûhat*, s.19-20, 81.

⁴⁶ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.154.

⁴⁷ Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.205-206; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, XII, s.155; A. Gölpinarlı son Yeniçeri isyanında Bektaşîlerin, "Ümmet-i Muhammed'den olan Sancak-ı Şerif altına gelsinler" çağrısını duymadıklarını, bunun yerine "Yeniçeri olan kazan dibine gelsin" talebine kulak verdiklerini naklederken, bu durumun Yeniçerilerle Bektaşîler arasındaki "pîrdaşlık" ilişkisinden kaynaklandığını belirtmektedir. Abdülbâki Gölpinarlı, *Alevî-Bektaşî Nefesleri*, İstanbul 1963, s.3.

işletilen kahvehaneler Yeniçerilerin toplandıkları ve isyan planları yapıp idare ettikleri yerler haline gelmişti⁴⁸.

Vak'a-yı Hayriye sonrası, merkezî hükümet tarafından bu olaya katılarak Yeniçerilere cesaret veren Bektaşilerin kimler olduğu ile ilgili takibat başlatıldı. Yapılan araştırmalar neticesi ocağın ilga günü Yeniçerileri destekledikleri tespit edilen Üsküdar şeyhi Kıncı Baba, kadılardan İstanbul Ağasızâde Ahmet Efendi ve Hacegândan Salih Efendi başta olmak üzere toplam altı Bektaşî yakalanarak darphane hapisanesine kapatıldı. Daha sonra bu kişiler ve bunlarla işbirliği içinde olan Bektaşiler hakkında hükmün ne olacağı görüşülmek üzere Topkapı Sarayı'nda bir toplantı yapılması emredildi⁴⁹. Bu durum Bektaşî tekkelerinin ve Bektaşiliğin ortadan kaldırılmasına yönelik ilk adım oldu. Nitekim Tarihçi Lütfi, Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra Bektaşiliğin de takibata uğramasını normal bir durum olarak yorumlamakta ve Bektaşilik ismi durduğu müddetçe Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmış sayılmayacağını vurgulamaktadır⁵⁰. Keza Esad Efendi de Bektaşilerin takibini Yeniçerilik ile özdeşleştirerek Yeniçerileri devlet, Bektaşileri ise "din düşmanı" olarak takdim etmektedir⁵¹.

C. Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması Kararı

1. Meşveret Meclisi'nin Toplanması

Yeniçeri isyanına destek verenlerin ve diğer Bektaşilerin durumlarının görüşülmesi için emredilen toplantı, 8 Temmuz 1826 Cumartesi sabahı Topkapı Sarayı'ndaki Babüssaade Camii'nde yapıldı. Padişahın kafes arkasından izlediği toplantıya sadrazam, şeyhülislam, eski şeyhülislam, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri ve ilmiye mensuplarının yanı sıra Mevlevî, Nakşî, Halvetî, Celvetî, Sa'dî, Kadirî, Şazelî tarikatlarının şeyhleri katıldı⁵².

⁴⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 1978, s.44; Seyfettin Aslan, "Yeniçeri ve Kapıkulu Süvarilerinin İsyanlarına İlişkin Bir Analiz", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XXVIII, Sayı 1, Mayıs 2004, s. 90.

⁴⁹ BOA, HAT, 290/17351; Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.207.

⁵⁰ Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s.150, 168.

⁵¹ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.206.

⁵² BOA, HAT, 290/17351; BOA, Defter-i Mansure-i Asakir, nr. 26, s.88, 192; BOA, C.ADL, 29/1734; *Burdur Şer'iye Sicili*, nr. 204, s.27; *Bursa Şer'iye Sicili*, nr. B.317/558, v.6a; Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.207, 214; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.181; Ahmed Lütfi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s.150; Esad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, s.648-649.

Toplantının başkanlığını Sultan II. Mahmud tarafından Bektaşî muhibbanı olduğu gerekçesiyle azledilen Şeyhülislam Mekkizâde Asım Efendi'nin yerine Yeniçeri Ocağı'nın ve Bektaşiliğin ilgasından yaklaşık yedi ay önce bu makama getirilen Şeyhülislam Kadızâde Mehmet Tahir Efendi yapmıştı⁵³. Daha sonra Tahir Efendi, Yeniçeri Ocağı'nın ve Bektaşiliğin kaldırılmasına dair fetvaları münasebetiyle Sultan II. Mahmud tarafından elmas yüzüklerle ödüllendirilmişti⁵⁴. Öte yandan Tarihçi Lütfi'ye göre toplantı da bulunan Sadrazam Selim Paşa, Bektaşî tarikatı mensuplarındandı⁵⁵. Bununla birlikte toplantıda Yeniçeri Ocağı ve Bektaşilik ilga edilmeden önce 99. Orta'da ikamet eden Haydar Baba'nın sürgün edilmesinde rol oynayan eski şeyhülislam Yasincizâde Abdülvehhab Efendi de hazır bulunmuştu⁵⁶. Ayrıca toplantıya Kazaskerlerden Rahmi Bey, Medine Kadısı Melekpaşazâde Abdülkadir Efendi ve Arapzâde Hamdullah Efendi de katılmıştı⁵⁷.

Bu toplantı daha önce Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması kararı alınan meşveret meclisine benzemekteydi. Keza, orada Yeniçeri Ocağı'nın ilgasına karar veren devlet erkanı burada Yeniçerilere destek veren ve ocakla bağı olan Bektaşîler hakkında bir karara varmak niyetindeydi. Yalnız hükümet diğerinden farklı olarak bu toplantıya Bektaşilik dışındaki tarikatların temsilcilerini de dahil etmişti. Böylece meşveret meclisi, hakkında uzun yıllardır olumsuz kanaatler oluşmuş olan Bektaşiliğin geleceğinin tartışılmasında diğer tarikatların görüşlerinin de alındığı bir toplantıya dönüştürülmüş oluyordu. Öte yandan diğer tarikatların temsilcilerinin de toplantıya davet edilmeleri dini bir konunun kendi alanında tartışılıp karara bağlanması ilkesine dayanmaktaydı. Bu toplantıya katılan şeyhler ve bağlı oldukları tarikatlar aşağıya çıkartılmıştır.

Meşveret meclisine on üç şeyh katılmıştı (bkz. Tablo 1). Bunlardan dönemin önemli şahsiyetlerinden olan Mevlevî Kudretullah Dede, Sadrazam Halet Efendi'nin desteğiyle Galata Mevlevîhanesi'nin başına getirilmişti.

⁵³ Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s.749.

⁵⁴ İlmiye Salnamesi, İstanbul 1334, s.588; Tahir Efendi, 1828 yılında şeyhülislamlık görevinden çekildikten sonra Altı Mermer dolaylarında bir Kadiri tekkesi yaptırmış ve buraya bir miktar para vakfetmiştir. Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, Ankara 1972, s.186-187.

⁵⁵ Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s.171.

⁵⁶ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.204-205.

⁵⁷ Esad Efendi, *Vak'aniüvis Es'ad Efendi Tarihi*, s.650-651; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C.XII, s.183.

Keza, Halet Efendi'nin Mevlevîlerle sıkı bir teması söz konusuydu. Galata ve Yenikapı Mevlevîhaneleri onun desteğiyle ayakta kalmıştı⁵⁸. Hasluck'a göre Halet Efendi, Yeniçeri-Bektaşilik ittifakının düşmanıydı. Hatta Tepedelenli Ali Paşa'yla Bektaşîlerle irtibat halinde bulunmasından dolayı mücadele etmişti⁵⁹. Toplantıya katılan Beşiktaş Mevlevîhanesi Şeyhi Kadri Dede ise Sultan II. Mahmud'un huzurunda tertip edilen küme fasıllarına davet edilmekteydi. Bu arada Sultan, Kadri Dede'ye ve kardeşlerine çeşitli ihsanlarda bulunmakta, Beşiktaş Mevlevîhanesi'ne tahsis edilen piring bu dönemde büyük bir hassasiyetle gönderilmekteydi⁶⁰. Bununla birlikte toplantıya İstanbul'un en önemli Mevlevîhanesi olan Yenikapı'nın şeyhi Hüseyin Hüsni Dede katılmamıştı. Oysa Halet Efendi bu Mevlevîhane ile de özel olarak ilgilenmiş, onun aracı olmasıyla Sultan II. Mahmud'un desteği sağlanmış, tekke esaslı bir tamirat görmüş ve 1817'de törenle açılmıştı. Dahası Sultan II. Mahmud bu Mevlevîhanenin müdavimleri arasındaydı ve Hüsni Dede'den önceki şeyh Abdülbakî Nasır Dede'ye karşı son derece muhabbeti vardı⁶¹.

Öte yandan bu meşveret meclisinde Halvetî tarikatından da üç şeyh hazır bulunmuştu. Bunlar Koca Mustafa Paşa tekkesi zakirbaşı Şikarizâde Ahmed Efendi, Merkez Efendi tekkesi şeyhi Seyyid Ahmed Efendi ve Üsküdar Nasûhî tekkesi şeyhi Şemseddin Efendi idi. Koca Mustafa Paşa ve Merkez Efendi tekkeleri Halvetî tarikatının Sünbûliye kolunun İstanbul'daki iki önemli tekkesiydi. Koca Mustafa Paşa tekkesi şeyhi, Şehzâde Abdülmecid'in rahatsızlığı dolayısıyla Sultan II. Mahmud ve Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından saraya çağrılmış, yapılan dualar neticesinde şehzadenin iyileşmesi üzerine şeyhe büyük ihsanlarda bulunulmuştu⁶². Üsküdar'daki Nasuhî tekkesi ise Halvetî tarikatının Şabaniye koluna bağlıydı. Meşveret meclisine bu tekkenin şeyhi olarak katılan Şemseddin Efendi, yalnız yaşayan, katıldığı meclislerde vaaz ve

⁵⁸ Abdülkadir Özcan, "Halet Efendi", *DİA*, C. XV, İstanbul 1997, s.250; M. Baha Tanman, "Galata Mevlevîhânesi", *DİA*, C. XIII, İstanbul 1996, s.317.

⁵⁹ Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, s.132.

⁶⁰ Sezai Küçük, "Yenileşme Döneminde Mevlevîler ve Siyâset (XIX. Yüzyıl)", *Türkler*, C. XIV, Ankara 2002, s.98, 108.

⁶¹ Abdülbakî Gölpinarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul 1969, s.163; S. Küçük, a.g.m, s.99; Ayrıca Mevlevîlerin Yeniçerilerin ilgisi karşısında tarafsız kalmaları Sultan II. Mahmud tarafından güzel kabul görmüş, bu münasebetle Sultan birçok Mevlevîhaneyi tamir ettirmiştir. S. Küçük, a.g.m, s.98; Mehmet Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, Ankara 1992, s.65.

⁶² Nâzif Velikâhyaoğlu, *Sünbûliye Tarikatı ve Kocamustafapaşa Külliyesi*, İstanbul 1999, s.219.

nasihat eden, tefsir ve hadis ilimlerini bilen, şeriata ve tarikata ait meselelerde kendisine başvurulmuş bir zattı⁶³.

Mecliste Nakşî tarikatı iki şeyh ile temsil edilmişti. Bunlardan Balmumcu Mustafa Efendi, Eyüp İdrisköşkü'ndeki Çolak Hasan (Yekdest) Efendi tekkesi meşihatında bulunuyordu. Bu tekke Halvetî şeyhleri idaresindeyken Balmumcu Mustafa Efendi'nin şeyhliğinde Nakşî tarikatına geçmişti⁶⁴. Sultan II. Mahmud döneminde Nakşî şeyhlerin padişahla ilişkileri sadece İstanbul Nakşîleri için söz konusu değildi. Keza bu dönemde Hokand'dan bir Nakşî heyet sırf Sultan II. Mahmud'u ziyaret için İstanbul'a gelmiş, bu ziyarette hediye olarak bir Kur'an-ı Kerim ve Şeyh Muhammed Masum'un eserini Sultan'a sunmuştu⁶⁵. Mecliste bulunan ikinci Nakşî şeyhi Beşiktaş Yahya Efendi tekkesi türbedarı Hafız Ahmed Efendi'ydi. Bu tekke de Sultan II. Mahmud tarafından tamir ettirilerek genişletilmişti⁶⁶.

Toplantıya Celvetî tarikatını temsilen Haşim Efendi tekkesi şeyhi Mehmed Galib Efendi ve Üsküdar Hüdâî tekkesi şeyhi Abdurrahman Nesib Efendi katılmıştı. Haşim Efendi tekkesi Bektaşîliğe yakınlığı ile biliniyordu. Keza bu tekke Bandırmalizâde ailesinin Cafer-i Sadık soyundan gelmesi hasebiyle Bektaşî geleneği içinde yer almaktaydı. Bununla birlikte Galip Efendi'nin Bektaşîlik konusunda tavrının ne olduğu bilinmemekte, ancak yasaklılık sonrası Bektaşîleri kendi tarikatı içerisine kabul ettiği tespit edilmektedir⁶⁷. Ayrıca Nesib Efendi'nin 1827 yılında ordu vaizliği yaptığı nakledilmektedir⁶⁸.

Öte yandan Esad Efendi toplantıya Kadirî ve Şazeli tarikatlarından da temsilci geldiğini söylemekte, ancak bunların kim olduklarını belirtmemektedir⁶⁹. Ayrıca meşveret meclisine Rufâî tarikatından herhangi bir temsilci katılmamıştı. Oysa o dönemde Eyüp Yahyazâde tekkesi şeyhi Hasib er-Rufâî gibi Sultan II. Mahmud'un saygısını kazanmış Rufâî şeyhleri bulunmaktay-

⁶³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C. V, haz. Nuri Akbayan, İstanbul 1996, s.1579.

⁶⁴ Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, İstanbul 1996, s.103.

⁶⁵ Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. IV, s.77.

⁶⁶ M. Baha Tanınan, "Yahya Efendi Tekkesi", *DBİA*, C. VII, İstanbul, 1994, s.409-411.

⁶⁷ Ekrem Işın, "Haşim Efendi Tekkesi", *DBİA*, C. IV, İstanbul 1994, s.15.

⁶⁸ Yücer, *age*, s.401, 434, 439.

⁶⁹ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s. 207; Esad Efendi, *Vak'aniyis Es'ad Efendi Tarihi*, s.649.

dı⁷⁰. Bununla birlikte mecliste haklarında hayati bir karara varılacağı anlaşılan Bektaşîleri temsilen de herhangi bir şeyh bulunmamıştı.

2. Meşveret Meclisinde Yapılan Tartışmalar

Toplantı, Şeyhülislam'ın şeyhlere hitaben yaptığı konuşma ile başladı. Şeyhülislam, Hz. Ali'ye mensup olan Hacı Bektaş Veli ve diğer tarikat şeyhlerinin saygıdeğer ve “ehlullah” kişiler olduklarını, onlara katiyen diyecek bir söz olmadığını, bu tarikatlara girenlerin eski gelenek ve kuralları üzere gidip din kurallarına, farz, vacip ve sünnete hakkıyla uymaları, ahlaklarını güzelleştirmeleri ve nefislerini terbiye etmeleri gerektiğini belirtti. Ayrıca dinde mekruh olanın tarikatta haram sayıldığını hatırlatarak, bazı cahil kimselerin Bektaşîlik adıyla hevâ-yı nefisine uyup dinde farz olan şeyleri yerine getirmek bir yana, ibadeti bile küçümseyerek kötü gözle baktıklarını, bu nedenle halk arasında “kafir” olarak nitelendirildiklerini ve fesada sebep olduklarını sözlerine ekledi. Konuşmasının sonunda ise şeyhlere bu hususta duyduklarının ve bildiklerinin neler olduğunu, bunlar hakkında ne düşündüklerini sorarak bir tartışma başlattı.

Şeyhlerden bazıları “Onlarla ülfetimiz olmadığından hallerini hakikati üzere bilmeyiz” derken, bazıları Üsküdar tarafında dini inkar eden davranışların görüldüğü yolunda söylentiler işittiklerini ifade ettiler⁷¹. Bazı şeyhlerin “Hallerini bilmeyiz” cevabı ya herhangi bir sorumluluk almak istemediklerini ya da aslında Bektaşîliğin lağvedilmesine karşı olduklarını, ancak bunu açık olarak ifade edemediklerini göstermekteydi. Bazı şeyhlerin “hallerini bilmeyiz” cevabı Bektaşîliğin ilgası konusunda en azından gönülsüz oldukları veya bunu kendilerini ilgilendirir bir husus olarak düşünmedikleri anlamına geliyordu. Ayrıca padişahın Bektaşîliği ilga edeceği yolunda kesin bir kanaatinin varlığı düşünülmüş veya anlaşılmış olacak ki, bazı tarikat şeyhleri karşı çıkmak yerine pasif kalmayı tercih etmişler ve “hallerini bilmeyiz” gibi ifadeyle lehte veya aleyhte bir söz söylememişlerdi.

Öte yandan, toplantıda şeyhlere nazaran ilmiye mensupları daha açık fikirli ve kararlıydı. Nitekim hazır bulunan ilmiye mensuplarından bazıları,

⁷⁰ Yücer, *a.g.e.*, s.401, 541, 543.

⁷¹ BOA, HAT, 290/17351; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s. 181-182; Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, 150; Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.207-208.

“Bektaşîlerin dine aykırı hareketlerinin dilden dile dolaştığını” ifade ettiler. Zaten eskiden beri ilmiye mensuplarının zihninde Hacı Bektaş Veli riyazet, ibadet ve keramet ehli bir zat olarak görülürken, ona mürid olduklarını iddia eden Bektaşîler itikadları, hal ve tavırlarıyla aynı itibara sahip değillerdi⁷². Esad Efendi’ye göre ilmiye mensuplarından Taşköprüzâde’nin Şakayık’ında, Ali’nin Kühü’l-Ahbar’ında ispatladığı gibi küfre sebep olan sözleri dilden dile dolaşan Bektaşîlerin, Hacı Bektaş Veli’ye mensubiyet iddiaları doğru değildi. Kühü’l-Ahbar’a göre zamanın mezhepsiz Bektaşî dervişlerinin Hacı Bektaş Veli’ye intisapları kuru bir sözden ibaretti. Hatta Hacı Bektaş Veli’nin evladı olduklarını iddia edenlerin amel ve itikadlarının bu zatla alakaları yoktu⁷³. Taşköprüzâde’ye göre de XVI. yüzyılda bazı dalalet ehli Hacı Bektaş Veli’ye mensubiyet davasında bulunmaktaydı. Ancak bu kişiler her ne kadar onun müridiyiz deseler de, dinden dönmeleri ve bidat işlemeleri sebebiyle Hacı Bektaş Veli’nin müridi olmaları mümkün değildi. Keza, Hacı Bektaş Veli bunlardan beriydi⁷⁴. Yine 1667 yılında Edirne Babaeski’deki Kanber Baba türbesi, ilmiye mensuplarından Vanî Mehmed Efendi’nin burada bazı cahillerin sade halkı ifsat ettiklerini ve türbeden yardım dileyerek şirke düştüklerini haber vermesiyle yıktırılmıştı⁷⁵.

Bu rivayetler öteden beri ilmiye mensuplarının Bektaşîlere kuşkuyla baktıklarını göstermekteydi. Ancak meşveret meclisinde tereddütte kalanlar da vardı. Bunlar, Bektaşîlerin her birinin dine aykırı söz ve hareketleri sabit olmadığı takdirde, geneli hakkında hükmün nasıl verilebileceğini sordular. Keza, onlara göre ceza suçlulara verilmeliydi. Bu soru üzerine ilmiye mensuplarından biri “Bektaşî ileri gelenlerinden Kıncı Baba, İstanbul Ağasızâde Ahmed ve Salih Efendi’nin oruç yedikleri ve namaz kılmadıkları gibi halifeler hakkında kötü söz söylediklerinin herkesçe bilindiğini, bu sebeple katledilmeleri gerektiğini” söyledi⁷⁶.

⁷² Ahmed Eflaki, Hacı Bektaş Veli’nin menkıbelerini anlaurken bir Mevlevî dervişinin onun namaz kılmamak gibi dine aykırı davranışlarını gördüğünü nakletmektedir. Ahmed Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, C. I, s.481.

⁷³ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.200.

⁷⁴ Mecdî Efendi, *Terceme-i Şakâyık-ı Nu’mâniye*, s.44.

⁷⁵ Mehmed Raşid, *Tarih-i Raşid*, İstanbul 1282, s.139-140; J. Von Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. XI, trc. Mehmed Atâ, İstanbul 1947, s.173.

⁷⁶ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.182.

Bunun üzerine her Bektaşî'nin şahsen mülhid olarak itham edilmesinin gereksizliği dile getirilmişse de, tarikatın önde gelenlerinin mülhid olduklarının kanıtlanmasının cezalandırma için yeterli olacağı ileri sürüldü. Bu durumda Bektaşî olduğu tespit edilen herkes, suçlu olsun olmasın tarikat liderleri mülhid olduğundan cezalandırılacaklardı. Oysa daha önce Şeyhülislam, Yunan isyanının bastırılması sırasında toplu cezalandırmaya karşı çıkmış, devlete sadık tebaanın bu isyandan mesul tutulamayacağına hükmetmişti⁷⁷. Bu tartışma ve tereddütler toplantıda ilmiye mensupları arasında bir fikir birliği oluşmadığını göstermekteydi. İlmiye mensuplarının çoğu Bektaşîlerin tamamının mülhid olarak görülemeyecekleri düşüncesindeydi.

Toplantıda en fevri davranan Medine kadısı Melekpaşazâde Abdülkadir Efendi olmuştu. Cevdet Paşa, Abdülkadir Bey'in Bektaşîler aleyhinde konuştuğunu, hatta evliya kerametlerini inkar edecek kadar ileri gittiğini nakletmektedir. Mecliste Bektaşî büyüklerinden kabul edilen Karaca Ahmed'in kerametlerine dair söz söylendiğinde Abdülkadir Bey, bu zatın keramet sahibi biri olduğunu inkâr etmiş hatta hakkında kötü ifadeler kullanmıştı. Bunun üzerine Kazaskerlerden Rahmi Bey, "Abdülkadir Bey neylersin ehlullahı kötölemek ve Allah'ın kudretiyle zuhur eden kerametleri inkar olur mu?" diyerek ona kızmış, o da adeti olduğu üzere kötü sözlerle bunu reddederek "Veli ise beni çarpsın" demiş, böylece aralarında bir tartışma meydana gelmişti⁷⁸.

Bu tartışmaların daha önce sessiz kalan tarikat şeyhlerini cesaretlendirdiği ve yönlendirdiği görülmektedir. Nitekim Halvetî tarikatından Nasuhî tekkesi şeyhi söz alarak, "Kıncı Baba ve İstanbul Ağasızâde'nin halifeler hakkında kötü söz söylediklerinin kendisinin de malumu olduğunu, bu sebeple katledilmeleri gerektiğini" dile getirmişti. Buna karşın Hüdaî şeyhi, "Onlarla ülfetim olmadığından ahvallerini bilmem" derken⁷⁹ ve Celvetî şeyhi Galip Efendi sükût edip cevap vermezken⁸⁰, Nakşî şeyhi Balmumcu Mustafa Efendi Bektaşîlerin isimlerinin yer aldığı bir defter ibraz etmişti⁸¹. Sadrazam bu girişimi "Ahvallerini sonra tecessüs ederiz" diyerek geri çevirmişti. Ayrıca Kovacı

⁷⁷ BOA, HAT, 289/17328; Faroqi, *a.ge.*, s.174.

⁷⁸ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.183.

⁷⁹ Esad Efendi, *Vak'aniüvis Es'ad Efendi Tarihi*, s.652

⁸⁰ Yücer, *a.ge.*, s.543.

⁸¹ Bu defterin mahiyeti hakkında başka bir yerde bilgi bulunamamıştır.

tekkesi şeyhinin “Benim tarikim ricali dahi bozuktur, teftişini fakire havale buyurun” demesi üzerine, bu defa da Şeyhülislam “Sonra bakılır” diyerek şeyhi adeta azarlamıştı⁸².

Şeyhülislam ve Sadrazam’ın bu tavırlarından meseleyi başka noktalara çekmek istemedikleri ve tartışmayı daha ileri götürmek istemedikleri anlaşılmaktaydı. Bu sırada söz alan eski şeyhülislamlardan Yasincizâde Abdülvehhab Efendi, “Bektaşîlerin siyaseten cezaları caizdir. Söz ve hareketlerinin şahıs şahıs üzerlerine sabit olmasına da lüzum yok” diyerek tartışmaya son vermek istemiştir⁸³. Uzunçarşılı’ya göre Yasincizâde bu tavırla müzakereyi dinlemekte olan Sultan II. Mahmud’un gözüne girmek istemişti⁸⁴. Suçun şahsiliği prensibine aykırı olan bu görüş, Bektaşîliğin yasaklanmasında hukuka uygunluk şartının aranıp aranmadığını tartışmalı hale getirmektedir. Keza İslam hukukuna göre ceza kişinin suçuna göre verilirdi. Ancak Yasincizâde’nin görüşü itibar görmemiş olacak ki yasağın uygulanmasında Bektaşîlerin kötülük derecelerine, töhmetlerine⁸⁵ ve suçlarına⁸⁶ göre cezalandırılmaları istenmişti. Ayrıca Bektaşîlerin çok istisnai olanlarının idam edilmesi ve diğerlerinin daha ziyade sürgüne gönderilmeleri söz konusu olmuştu⁸⁷.

Meşveret meclisinde Bektaşîler hakkında müspet kanaate ulaşılammıştı⁸⁸. Tarihçi Lütî’ye göre Sadrazam, Şeyhülislam ve bazı tarikat temsilcileri Bektaşîliğin yasaklanmasına taraftar değillerdi ve idare-i maslahat yolunu tut-

⁸² Esad Efendi, *Vak’anivüs Es’ad Efendi Tarihi*, s.652.

⁸³ BOA, HAT, 290/17351; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, XII, s.182; Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.208-209; Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütî*, C. I, s.150.

⁸⁴ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, C. I, s. 569.

⁸⁵ “...Bektâşilik nâmıyla su-i hâl ve iğfâd-ı fesâd ashâbından olan eşhasın... derece-i habâset ve töhmetlerine göre haklarında icâb iden ahkâm-ı şer’iyyenin icrâsı...” BOA, HAT, 314/19475.

⁸⁶ “...her birlerinin hâline göre habs veyâhud nefy ile te’dib veyâhud katl ve i’dâm ile cezâsı tertib olunmak...” BOA, HAT, 340/19426.

⁸⁷ BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s.91.

⁸⁸ Reşad Ekrem Koçu, “Yeniçeriler ve Bektaşîlik”, *Hayat Tarih Mecmuası*, C. II, Sayı 10, İstanbul 1970, s.14; Noyan, *a.ge*, C. V, s.2.

muşlardı⁸⁹. Her ne kadar toplantı sonunda alınan kararların “icma-i umum”⁹⁰ ve “kararyâfte-i icmâ”⁹¹ ile kabul edildiği belirtiliyorsa da, toplantıda çekimser davrananlar ve alınan kararları onaylamayanlar da mevcuttu.

3. Meşveret Meclisi’nde Alınan Kararlar

Yasincizâde’nin sözlerinin ardından Bektaşîlerin dine aykırı davrandıkları ve Yeniçerilerin de bunlardan etkilendikleri fıkırının oluşmasıyla Üsküdar, Eyüp ve sair yerlerde bulunan Bektaşî tekkelerinin eski olanlarının bırakılıp, yeni yapılmış olanlarının yıktırılması kararı alındı⁹². Ancak bu defa da eski ve yeni tekkelerin hangileri olduğu, kaç yıl önce yaptırılan tekkelerin eski veya yeni kabul edileceği tartışması yapıldı. Neticede 60 seneden önce (1766 yılı) yapılan tekkelere “kadîm” kabul edilerek bırakılması, bu tarihten sonra yaptırılan tekkelerin ise Şeyhülislamıktan memur tayiniyle ve Mimar Ağa’nın da katılımıyla yıktırılması kararlaştırıldı⁹³. Ancak neden 60 yıl sınırı getirildiği tam olarak anlaşılmamaktadır. İrfan Gündüz, 1760 tarihini bozulmanın başlangıcı olarak veriyorsa da buna katılmak imkanı yoktur⁹⁴. Ayrıca öyle anlaşıyor ki, meşveret meclisi Bektaşî tekkelerinin toptan yıktırılması kararına sıcak bakmamıştı. Keza, atmış yıl tartışması ve Şeyhülislam ile tarikat temsilcilerinin bu karara ses çıkarmamaları mecliste böyle bir havanın belirdiğini göstermektedir⁹⁵. Bununla birlikte altmış yıl tartışması sözü edilen idare-i maslahatın bir başka yönü olabilir.

Toplantı sonunda Anadolu ve Rumeli’ye gönderilen emirname okunarak Kıncı Baba’nın Üsküdar’da, İstanbul Ağasızâde’nin kadılık görevinden alınıp Tophane’de; Salih Efendi’nin de hocalık görevine son verilerek Babühümayun’da idam edilmeleri; batıl itikada sahip oldukları tespit

⁸⁹ Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s. 169, 171; Lütfi Efendi, Şeyhülislam’ın Bektaşîler hakkında “mu’âmelât-ı şiddetkârâneye derûni re’yi olmadığı bazı evraktan fehmi olunmuştur”, demektedir. Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s. 169.

⁹⁰ BOA, Defter-i Mansure-i Asakir, nr. 26, s. 72, 88, 192; *Burdur Şer’iye Sicili*, nr. 204, s. 27; *Bursa Şer’iye Sicili*, nr. B.317/558, v. 6a.

⁹¹ Esad Efendi, *Vak’anivis Es’ad Efendi Tarihi*, s. 649.

⁹² Şamil Mutlu, Bektaşîlerin Alemdar Mustafa Paşa olayında Yeniçerileri kışkırtmaları ve halk arasında Rafiziliğin yayılmasında rol oynadıkları gerekçesiyle tekkelerinin kapatılıp yıktırılması kararı alındığını ifade etmektedir. Mutlu, *a.g.e.*, s. 24-25.

⁹³ BOA, HAT, 290/17351; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s. 182; Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s. 150; Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s. 209.

⁹⁴ Gündüz, *a.g.e.*, s. 177.

⁹⁵ Işın, “Bektaşîlik”, s. 136.

edilen Kapan Veznedarı Aziz ve Haremeyn Veznedarı Arif'in sürgünleri, Balcıyokuşçuzâde'nin ise yaşının küçük olmasından dolayı tövbe ettirilerek kötü itikadından vazgeçirilmesi kararı alındı. Ayrıca idam olunacak kişilerle ilgili padişaha sunulmak üzere bir yazı ve pusula hazırlandı⁹⁶.

Eski ve yeni tekkelerin içlerinde bulunan şeyh ve dervişlerin araştırılması⁹⁷, bunlardan dinen veya siyaseten cezalandırılması gerekenlerin cezalandırılması, ancak Bektaşîlerin hepsinin mühlid ve Rafizî olmadıkları, bazı iyi hal sahibinin de mevcut olduğu, bu tür kendi halinde ve ehl-i sünnet inancında olanların sarf-ı nazar olunması, Rafizî oldukları anlaşılanların ise kendilerine dini telkin yapılarak itikadlarının düzeltilmesi için Kayseri, Hadim, Birgi gibi ilmiye mensuplarının bol olduğu mahallere sürgün edilmeleri kararı alındı. Bu arada Üsküdar'da Aziz Mahmud Hüdayi tekkesi civarında gizlice türbedar olup oraya Bektaşî tekkesi yapmak niyetinde olan kişinin bundan men edilerek türbedarlığın Bektaşî olmayan birine verilmesi istendi. Ayrıca mahalle aralarında bulunan Bektaşîlerin araştırılıp haber verilmesinde mahalle imamlarına ve ahaliye tembihte bulunması için İstanbul kadısına buyruldu yazılması, ancak mahalle ahailerinin garazkar davranacakları ihtimaline karşı onların sadece ihbarda bulunmaları, Bektaşîlerin takibatının zabıtlara bırakılması, alınan bu kararların şimdilik İstanbul'daki Bektaşîlere uygulanması, Anadolu ve Rumeli'deki Bektaşîlerin ne şekilde def edileceklerinin ise daha sonra düzenlenecek bir mecliste tartışılması kararlaştırıldı⁹⁸.

Toplantıda alınan kararlarda tekkelerin türbelerini ilgilendiren bazı noktalara da temas edildi. Meclis, yıkılmasına karar verilen tekkelerin türbelerinde medfun şahısların evliya olmaları ihtimalini göz önüne alarak türbelere dokunulmamasına, hatta bakımlarının yapılabilmesi için buralara birer türbedar tayin edilmesine karar verildi⁹⁹. Anadolu'da bulunan Hacı Bektaş Veli tekke-

⁹⁶ BOA, HAT, 290/17351; Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütîf*, C. I, s.150.

⁹⁷ Vakanüvis Esad Efendi ve Cevdet Paşa tekkelerin içlerinde bulunan Bektaşî baba ve müridleri hakkında "veled-i zina" tabirini kullanırlar. Esad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, s.649; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.182.

⁹⁸ BOA, HAT, 290/17351; Esad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, s.652; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.182; Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütîf*, I, s.150; Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.209-210; Esad Efendi, meşveret meclisinde Anadolu ve Rumeli'deki Bektaşîlerin durumlarının görüşüleceği bir meclis toplanması kararı alındığını haber veriyorsa da böyle bir meclisin toplandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

⁹⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.182.

si ve Çirmen civarındaki Kızıldeli Sultan tekkesi gibi kadîm tekkelere, belde alimleri vasıtasıyla diğer tarikatlardan birer mütedeyyin türbedar tayini kararlaştırıldı. Ayrıca türbedarlara tekke gelirlerinden yeterli miktarda maaş tayin edilmesi ve gelirin fazlasının ise devlet hazinesine aktarılması uygun görüldü¹⁰⁰.

Toplantıda Bektaşîlerin ikamet yerleri ve faaliyet alanları olan tekkelerinin yıkılması kararı dışında Bektaşîler ile Yeniçeriler arasındaki ilişkiye de temas edilmişti. Burada Bektaşîlerin, Yeniçerilere dayanmak suretiyle Hacı Bektaş Veli tekkesine bağlı diğer tekke ve zaviyelerin isimlerini değiştirerek kendilerine mal ettikleri, vakıfların gelirlerine el koydukları, tekkeler kurup açık ve gizli olarak pek çok kötülüğü yaydıkları vurgulanmıştı. Bu gerekçe ile Bektaşîlere ait vakıfların da ellerin alınması kararlaştırıldı¹⁰¹. El konulan tekke ve vakıfların uygun olanlarının cami, medrese ve mektep haline getirilmesi istendi¹⁰².

II. YASAĞIN UYGULANMASINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR

A. Hazırlık Çalışmaları

1. Fermanlar ve Fetvalar

Meşveret meclisinde görüşülen konular ve alınan kararlar, toplantının hemen ardından Sadrazam Selim Paşa tarafından bir yazıyla padişaha arz edildi. Sadrazam bu yazısında bir süredir Üsküdar, Eyüp, Boğaziçi ve sair mahallerdeki Bektaşî tekkelerinde bir takım ibâhi, rıfz ve mülhidin içki içip, namaz ve orucu terk ederek dini emirlere aykırı hareket ettiklerini; bunların tekkelerinde matem gecelerinde ve ayin-i cem toplantılarında nebilere ve sahabeye dil uzatarak tövbeleri kabul olunmayacak ve katledilmelerine sebep olacak kötü sözler söylediklerini; kendileri küfür ve dalaletle düştükleri gibi cahil pek çok kimseyi de doğru yoldan saptırdıklarını ve böylece giderek çoğalmakta olduklarının rivayet edildiğini; halkın huzur ve güvenliği açısından bunların kötü hareketlerinin mutlaka def ve izale edilmesinin zaruri olduğunu ifade etmişti. Ayrıca bu “gürûh-ı melâhîde”nin meşhurlarından altı kişinin tutuklandığını ve bu kişiler hakkında hükmün ne olacağı ile ilgili bir meşveret meclisi toplandığını belirtip toplantıda alınan kararları yazısına eklemişti¹⁰³.

¹⁰⁰ Esad Efendi, *Vak'ânivîs Es'ad Efendi Tarihî*, s.649.

¹⁰¹ BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s.192.

¹⁰² BOA, C.ADL, 29/1734.

¹⁰³ BOA, HAT, 290/17351.

Bunun üzerine 10 Temmuz 1826'da Sultan II. Mahmud meşveret meclisi kararlarını onaylayan ve bazı ilmiye mensuplarının sürgün edilmesini emreden bir ferman yayınladı¹⁰⁴. Sultan II. Mahmud bu fermanında, öncelikle ilga edilen Yeniçeri Ocağı'nın uzun zamandır devlete pek çok kötülük yaptığını, bu "güruh-ı mekruh" ortadayken hiçbir işe layıkıyla bakılmadığını, bu durumun iç işlerini de çığırından çıkararak isyanlara sebep olduğunu, hatta Frenklerin dahi bu hali anladıklarından devleti tehdit etmeye başladıklarını dile getiriyor; ardından Yeniçerilerle ilişki içerisinde olan Bektaşîlerin, sadrazamın yazısında belirtilen halleri üzere bırakılmaları halinde günden güne çoğalarak halkı da doğru yoldan saptıracaklarının bilindiğini ve artık bunların icabına bakılmasının vaktinin geldiğini vurguluyordu¹⁰⁵. Daha sonra şimdilik İstanbul civarında olan Bektaşîlerin tahkik ve icrasına bakılmasını; son 60 yıl içinde inşa edilen tekkelerin yıkılmasını, "kadîm" denilen tekkelerin ise sayıları tespit edilerek bunlara dokunulmamasını; buralarda ikamet eden şeyh ve müridlerin kaçırılmağa gelmeyeceğini, bu sebeple önce bu kişilerin ele geçirilerek bir yere konulmalarını ve her birinin halleri araştırıldıktan sonra kanunlara göre gereğinin yapılmasını emretti. Sultan'a göre, her ne kadar bazı tekkeler "kadîm" ise de içlerinde bulunan kişilerin nasıl kimseler olduğu bilinemeyeceğinden bunların kötü halleri, tekke dışındakilere sıçraması bir yana, kendi tariklerinde olanlara da sirayet etmiş olabilir¹⁰⁶.

Sultan II. Mahmud bu fermanının sonunda Sadrazam'dan, tutuklanan ve yargılanan altı Bektaşî'den üçünün idam edilmesini, diğer üçünün ve il-

¹⁰⁴ BOA, HAT, 290/17351; BOA, C.ADL, 29/1734; Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.213; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.182; Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C.I, s.151; Sultan II. Mahmud'un bu fermanı Bektaşî tekkelerinin kapatılmasında, eşya ve mallarının zapt ve müsadere edilip satılmasında dayanak noktası olmuştur. Devamlı olarak gerek İstanbul'da gerekse eyalet ve sancaklardaki tekkelerin kapatılmasında bu fermanın gereği olarak işlem yapıldığı zikredilmiştir. "Anadolu ve Rumeli'deki Bektaşî tekke ve zaviyelerinin yıkılması ve içlerinde olan mühlidlerin uzaklaştırılıp emval, emlâk ve sairlerinin hazinece zapt ve satılması hususuna irâde-i seniyyeye bağlı olarak ol bâbda sudür eden hatt-ı hümayûn mantukınca ısdâr ve tesyâr olunan emr-i şerifim havâle ve zikr olunan tekkelerden...". BOA, MAD, 9732, s.14, 79, 109; BOA, MAD, 9774, s.23; BOA, MAD, 9773, s.55; BOA, C.EV, 39/27216; Bu ilk padişah fermanına ilave olarak Rumeli'deki bazı tekkelerin kapatılmasında Dimetoka'daki Kızıldeli Sultan tekkesi için gönderilen emir de dayanak olarak gösterilmiştir. BOA, MAD, 9732, s.5.

¹⁰⁵ BOA, C.ADL, 29/1734; BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr.26, s.88-90, 192-194; *Bursa Şer'iye Sicili*, nr. B.317/558, v.6a-8a; *Edirne Şer'iye Sicili*, nr.342, v.27b-29a.

¹⁰⁶ BOA, C.ADL, 29/1734; BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr.26, s.88-90, 192-194; *Kütahya Şer'iye Sicili*, nr.14, Hüküm 423; *Isparta Şer'iye Sicili*, nr.181, s.65-67.

miye mensuplarından eski Vakanüvis Şanizâde Ataullah Efendi ile Müderris Cığalizâde Tahir Bey'in sürgün edilmelerini, Şeyhülislam'ın başka bir işle uğraşmamasını, hep birlikte Bektaşîlerin ortadan kaldırılmalarına gayret etmelerini istedi¹⁰⁷.

Bektaşîliğin ilgası kararının ilk olarak İstanbul'da uygulanmasını emreden bu fermanın ardından, Anadolu ve Rumeli'deki eyalet ve sancak yöneticilerine meşveret meclisinde alınan kararlar ile padişahın yayınladığı ferman esas alınarak hazırlanan, ilga kararını haber veren ve mahalli idarecilere yapmaları gerekenleri sıralayan fermanlar ile bunlara ilave olarak fetvalar gönderildi. Böylece Bektaşîlere yönelik uygulamalar meşrulaştırılmaya ve taşra halkı bilgilendirilerek kamuoyu oluşturulmaya çalışıldı.

Bu fermanlarda ilk olarak meşveret meclisinde alınan kararlar ile bu kararları onaylayan fermanla Bektaşîlerle ilgili iddialar sıralanarak, Hacı Bektaş Veli'ye mensubiyet davasıyla bu zata bir takım ifturalar atan Bektaşîlerin topluma verdikleri zararların önlenmesinin zaruri olduğu dile getiriliyordu. Ayrıca Bektaşîler hakkında meşveret meclisi toplanarak Bektaşî tekkelerinin kapatılması ve içlerinde bulunanların kanunlara göre cezalandırılmaları kararının alındığı; hatta İstanbul'da bulunan Bektaşîlerden bazılarının idam edildiği, bazılarının ise itikadlarının düzeltilmesi gayesiyle ilmiye mensuplarının yoğun olduğu yerlere sürgün edildikleri duyurularak, aynı işlemin oralarda da uygulanması isteniyordu. Öte yandan sözü edilen fermanlarda Sultan II. Mahmud, dinin koruyucusu ve müminlerin emîri olarak herkesi dini emirleri yerine getirmeye davet ediyordu¹⁰⁸.

Ayrıca eyalet ve sancaklara Yeniçeri Ocağı ile Bektaşîliğin ilga edildiğini duyuran bu fermanlarda Bektaşîlerin, Osmanlı fetihlerinde bulunan, kendilerine zikir ve ibadet için tekkeler vakfedilen Hacı Bektaş Veli gibi isimlerinde abdal, dede, sultan geçen tekkeleri Yeniçerilerin gücünden faydalanarak zorla ele geçirdikleri, bu "gürûh-ı Alevî ve revâfız"ın devlet arazilerini zapt ederek üzerlerine tekkeler yapıp birer uydurma vakfiye tertip ederek bu vakıflardan elde ettikleri gelirleri kendi menfaatlerine harcadıkları belirtiliyordu. Bununla birlikte fermanlarda Bektaşîlerin ellerinde bulunan vakıfların geçerli olmadığı

¹⁰⁷ BOA, HAT, 290/17351.

¹⁰⁸ BOA, HAT, 290/17351; BOA, C.ADL, 29/1734; BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr.26, s.88-90.

ve yönetimin bu vakıfları başkasına verebileceği ile ilgili fıkıh kitaplarında geçen hükümlerle birlikte Şeyhülislam Tahir Efendi'nin iki adet fetvasına, ayrıca eski Şeyhülislam Ataullah Efendi'nin Bektaşîlerin tasarrufundaki vakıfların elerinden alınabileceğini onaylayan fetva ve görüşlerine yer verilmişti¹⁰⁹.

Bu fermanlara göre, mahalli idareciler mütebedeyyin memurlar tayin ederek eyalet ve sancaklarında Bektaşîlerin elinde bulunan köy, mezra, arazi, vakıf gibi emlak ve eşyaları araştırıp bunlara el koyarak, tekkelerin içlerinde bulunan şeyh ve dervişleri çıkartacaklardı. Boş kalan eski ve yeni tekkeler o memleketin ileri gelenlerinin isteğine göre ya cami, mescid, mektep ve medreseye dönüştürülecek ya da buralarda diğer tarikatlardan herkesin güvenini kazanmış, ehl-i sünnet şeyhler ikamet ettirilecekti. Bu arada kimin yaptırdığı belli olmayan, lüzumsuz ve zararlı görülen, altmış yıldan yeni tekkeler ise yıktırılacaktı¹¹⁰.

Ayrıca bu tekkelerdeki mazanna-i kiramdan olmaları muhtemel zatların türbeleri bırakılarak, buralara mahallin müftü ve ilmiye mensupları marifetiyile diğer tarikatlardan, mütebedeyyin türbedarlar tayin edilecekti. Bununla birlikte tekkelerin emval ve eşyalarının kaydedildiği defterler ile buralara tayin edilen türbedarların isimleri İstanbul'a bildirilecekti. Ayrıca memurlar vasıtasıyla Bektaşîlerin ellerinde bulunan evrak ve kitaplar da alınıp incelenecekti¹¹¹.

¹⁰⁹ Şeyhülislam Tahir Efendi'den alınan ve aynı muhtevaya sahip fetvalarda, "Zeyd bazı köyleri ve mezarları temlik ve vakfederek elde edilen geliri bir zaviyede şeyh olanlar ile bu zaviyede bulunanlara şart ve tayin etse, bir müddet bu kişiler vakıf gelirlerine mutasarrıflar iken fevt olsalar, daha sonra burada oturanlar ehl-i bid'at, medmen-i hamr ve fiskdan olsalar, vakıf gelirlerine müstahak olmasalar, İslam padişahı vakıf gelirlerini başkasına sarfa kadir olur mu? El-cevâb: Olur", ve "Zeyd bazı köy ve mezrayı Amr'a temlik etse, Amr bunları vakfederek gelirini bir zaviyede şeyh olanlara ve zaviye hücrelerinde oturanlara şart ve tayin etse, bu kişiler vakfın gelirlerine mutasarrıflar iken vefat etseler, daha sonra zaviyede şeyh ve sakin olanlar fasıklardan ve bid'at ehlinde olarak vakfın gelirlerine müstahak olmasalar, padişahın vakfın gelirlerini başkasına sarf etmesi caiz olur mu? El-cevab: Olur" denilerek eyalet ve sancak yöneticilerinin nasıl hareket edecekleri ve neler yapacakları bildirilmişti. Ayrıca Eski Şeyhülislam Ataullah Efendi'nin aynı mealde Bektaşî tekkelerinin kapatılması ve vakıfların padişah tarafından başka birine devredilmesini onaylayan iki adet fetvasına yer verilmişti. Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.217-218; BOA, C.ADL, 29/1734; BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr.26, s.88-90, 192-194; *Bursa Şer'iye Sicili*, nr. B.317/558, v.6a-8a.

¹¹⁰ BOA, C.ADL, 29/1734; BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr.26, s.88-90, 192-194; *Burdur Şer'iye Sicili*, nr. 204, s.27-30; *Isparta Şer'iye Sicili*, nr.181, s.65-67.

¹¹¹ BOA, C.ADL, 29/1734; BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr.26, s.88-90, 192-194.

Bununla birlikte Şeyhülislam'ın da onaylamasıyla Bektaşî tekkelerinin el konulan mal varlıkları satılarak veya iltizam olunarak elde edilen gelirler devlet hazinesine aktarılacak ve bu gelirler yeni kurulacak ordunun masraflarına harcanacaktı. Bektaşîlere ait vakıflar ise Bursa'daki Hüdavendigar ve Sultan Bayezid vakıfları gibi bir miktar peşinat ile iltizama veya kiraya verilecekti. Buna karşılık zapt edilen vakıfların Halvetî, Celvetî ve Kadirî gibi diğer tarikatlara ait olması durumunda, kayıtlardan hangi tarikata ait olduğu tespit edilerek, bu vakıflar o tarikatlara devredilecekti. Bektaşîler ve tekkeleri hakkında bu işlemler yapılırken memurlar garaz veya himayeden sakınılacaklardı¹¹².

Öte yandan Sultan II. Mahmud, Bektaşî tekkelerinin kapatılmasını emreden bu fermanlarında “dünkü gün akd olunan meclis-i şuranın kararına dayanarak”¹¹³, “mecliste müzakere olunduğu üzere”¹¹⁴ gibi ifadelerle bu uygulamanın kişisel bir karar olmadığını, gerektiği şekilde tartışıldığı ve neticenin buna göre ortaya çıktığını da vurgulamayı ihmal etmemişti.

Sultan II. Mahmud'un yayınladığı fermanlardan Bektaşîlerle ilgili alınan kararların titizlikle ve ivedi olarak uygulanmasını istediği anlaşılmaktaydı. Bununla birlikte, Sultan ilkinden yirmi gün sonra yeniden ferman göndererek işin geciktirilmemesi ihtarında bulunmuştu. Keza, Sultan II. Mahmud'a göre Bektaşîler bu halleri üzere bırakılmamalı, bir an önce ümmet-i Muhammed arasından temizlenmeliydi. Bu arada rıfz ve ilhad hareketinde bulunmayanların kendilerine, emlak ve arazilerine müdahale edilmemesini tembih etmişti¹¹⁵.

Oysa Sultan II. Mahmud, bir başka fermanında işin geciktirildiğini, pek çok konuda kendisinden izin istenip ve tekkeler kapatılıp öylece bırakıldığını, bir işe başladıktan sonra arkasının getirilmesi gerektiğini, şimdiye kadar bir şey söylemediğinden memurların aşırıya gitmeye başladıklarını, her birinin hizmet beğendirmeye çalışırken işleri karıştırdıklarını ve kimsenin ayrıcalıklı olmadığını belirterek memurların hizmet etmeye bakmalarını istiyordu¹¹⁶.

¹¹² BOA, C.ADL, 29/1734; BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr.26, s.88-90.

¹¹³ BOA, HAT, 290/17351.

¹¹⁴ BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s.15.

¹¹⁵ BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr.26, s.61.

¹¹⁶ BOA, HAT, 290/17386; Bir başka fermanında Sultan II. Mahmud, Anadolu'daki Bektaşî tekkelerine memur edilen Ali Ağa'dan hiçbir haber olmadığını, neler yapığının bildirilmesini, İstanbul'da yıkılan tekkelerin öylece bırakıldığını, bunların mevcut halleriyle veya bahçe yapıp satılmasını istemişti. BOA, HAT, 291/17406.

Padişahın sertleşmesinin sebebi şeyhülislam ile sadrazamın Bektaşiliğin ortadan kaldırılması işini geciktirmeleriydi. Keza, padişahın ifrata gittiğini düşünen Şeyhülislam Kadızâde Mehmet Tahir Efendi ve Sadrazam Selim Paşa, Bektaşilik konusunda mesuliyeti birbirlerine yüklemeye çalışmışlardı. Tarihçi Lütfi'ye göre, Şeyhülislam Bektaşilerin idam veya sürgün edilmelerine taraftar değildi. Sadrazam ise kendisi de Bektaşî olmasından ve mensubu bulunduğu tarikatın müridlerine yardım edemediğinden sorumluluğu Şeyhülislama yüklemek istiyordu¹¹⁷. Bu arada Şeyhülislam'ın isteksizliği ve padişahın ifrat derecesinde meseleyi takibi Sadrazam'ı rahatsız etmiş olacak ki, sonunda Sadrazam, Şeyhülislam'ın hoşgörülü davrandığını beyan ederek Bektaşilerin ortadan kaldırılmalarına Şeyhülislam'ın bizzat görevlendirilmesini emreden bir ferman yazılmasını istihdam etmişti¹¹⁸.

Bunun üzerine Sultan II. Mahmud, Bektaşî işinin halledilmesine çalışmasını ve Şeyhülislam'ın bu defa da meseleyi geciktirdiği anlaşılırsa nasıl sıkıştırılması gerektiğini bildirmesini Sadrazam Selim Paşa'ya ifade etmişti¹¹⁹. Ancak Sadrazamın da bu işte isteksiz olduğu açıktı. Önce Şeyhülislamı baha ne etmiş, bu olmayınca padişaha, Bektaşî tekkelerinin yıktırılmaktansa cami, mescid veya lüzumuna göre medrese yaptırılmasını önermişti¹²⁰.

Öte yandan Uzunçarşılı'ya göre Sultan'ın endişesi Sultan III. Selim ve Alemdar Mustafa Paşa vakalarında yaşanan hadiselerdi. Bu hadiselerde Bektaşilerin Yeniçerilere destek verdiklerini hatırladıkça, bunların tamamen ortadan kaldırılması için sadrazama baskı yapıyordu¹²¹. Yine Sultan II. Mahmud, "bu defaki fesadın menşei Bektaşiler olmak hasebiyle..." diyerek başladığı bir diğer fermanında İstanbul ve Üsküdar çevresindeki mahallerde olan Bektaşilerin diğer tarikat şeyhleri, ders hocaları, memurlar vasıtasıyla ve mahalle imamı ve sair bir takım garazsız kişiler eliyle ahvalleri araştırılıp tekkelerinden çıkarılmalarını ve haklarında dini hüküm ne ise uygulanmasını istiyordu. Bu fermanında zenginle fakirin eşit olduğunu ve hangi sınıftan olursa olsun korunmamasını, böylece Bektaşî fesadının ehl-i sünnet arasında tamamen kaldırılmasına hep birlikte çaba sarf edilmesini emrediyordu¹²².

¹¹⁷ Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s. 171.

¹¹⁸ BOA, HAT, 289/17322.

¹¹⁹ Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s. 169-170.

¹²⁰ BOA, HAT, 290/17386.

¹²¹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, C. I, s. 574.

¹²² BOA, HAT, 290/17383.

Sultan II. Mahmud, Bektaşiliğin yasaklanmasının ve bu konudaki uygulamaların bizzat takipçisi olmuştu. Dahası padişahın dışında bu işin bitirilmesini can-ı gönülden arzulayan belki de yoktu. Keza, meselenin bir an önce halledilmesi için muhtelif zamanlarda ihtarlarını sürdürdü. Zaman zaman vezirini “arkasını gevşetmeğe gelmez, daima üzerinde olmak lazımdır”¹²³, “bu Bektaşiliğin kaldırılmasına hep birlikte gayret ve ihtimam gösterin” sözleriyle uyardı. Zaman zaman ise üslubunu daha da sertleştirdi. Mesela Sultan, bazı şeyhler ve yeni kurulan orduya Yeniçerilerden sızmalar olduğu hakkında kulağına gelen söylentileri anlatıp yapması gerekenleri söyledikten sonra Sadrazam’ı “ben söylerken rüzgarın şiddetiyle camların vurmasından iyi işite-memişin” istihzası ile sert bir şekilde uyarmaktaydı¹²⁴.

Padişahın bu uyarı ve ikazlarının arkası kesilmedi. Her vesile ile sadrazamı uyarmaya, işlerin hızlı bir şekilde ve layıkıyla yapılmasını istemeye devam etti¹²⁵. Bununla birlikte padişahın her uyarısının ardından sadrazam, Şeyhülislamla müzakerede bulunduğunu ve onu lazım gelen ihtimamın gösterilmesi konusunda ikaz ettiğini bildiriyordu¹²⁶.

Bektaşî tekkelerinin kapatılması ve Bektaşîlerin takibatının yapılmasıyla ilgili bütün bunlar olurken, bir taraftan da sancak mutasarrıflarına ve kadı-lara adaletnameler gönderildi. Bu adaletnamelerde Anadolu’da rızf ve ilhadın yaygınlaştığı, bunlara karşı önlem olarak en azından beş vakit namazın cema-atle kılınması, Müslümanlar arasında huzur ve güvenliğin bozulmasına izin verilmemesi istendi¹²⁷. Zira Selanik valisi Mustafa Paşa’dan gelen bir yazıda

¹²³ BOA, HAT, 500/24493.

¹²⁴ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, C. I, s.575.

¹²⁵ Padişah, 24 Temmuz 1827’de “bundan böyle gevşetilmeyip Şeyhülislam ile haberleşerek Bektaşîlerin temizlenmesine ve ele geçenlerin hal ve keyfiyetlerini layıkıyla tetkik ederek, haklarında ne şekilde tedbir alınması bildirilirse, bunu hemen icra edesin” (BOA, HAT, 314/19475) ve ardından 6 Ağustos 1827 tarihinde “bu makule mühlid ve zenâdika itikadında çok kişi vardır ve henüz layıkıyla temizlenemedi, bu sebeple bundan böyle yine ihtimamla araştırılmalarına gayret olunsun” (BOA, HAT, 293/17438), diyor.

¹²⁶ BOA, HAT, 314/19475.

¹²⁷ Bu adalet fermanlarında dini kuralları yerine getirmeyen bazı zındık ve mühlidlerin halkı ızlal ettikleri, bazı köylerde camilerde ezan okunmayıp namaz kılınları terk etmeleri telkininde bulunanların olduğu, ayrıca çocuklarını mektebe göndermeyerek cahil kalmalarına sebep olanların bulunduğu, böylece cahilliğin alıp yürüdüğü, bu ortamda adı geçen kişilerin toplumu daha fazla etkiledikleri dile getirilerek belde ileri gelenlerinden, bilhassa ilmiye mensuplarından

bir süredir halkın Bektaşîlere uyarak namazı terk ettikleri, Cuma namazı ve beş vakit namazın cemaatle edası için kapanmış olan cami ve mescitlerin tekrar açılmasının tembih edildiği bildirilmekteydi¹²⁸. Bu tür durumlar karşısında merkezî hükümette Bektaşîlerin Rafizî olduklarına ve Rafizîliğin yayıldığına dair kesin bir inanç oluşmuş olmalı ki, Bektaşî tekkeleri kapatıldıktan sonra Tophane'deki Kadirî asitanesine gönderilen emirde de tekke şeyhliğine dine ve tarikat adabına vâkıf bir kişinin getirilmesi istenmişti. Bu uygulamaya gerekçe olarak da Rafizî cereyanların ortaya çıkmış olması gösterilmişti¹²⁹. Aynı şekilde Edirne'deki tekke şeyhlerine gönderilen fermanda her tekke şeyhinin muhib ve dervişlerine mühürlü bir vesika vermesi, elinde böyle bir belge bulunmayanların derviş kıyafeti ile dolaşmasına müsaade edilmemesi istenmişti¹³⁰. Böylece hükümet sadece Bektaşîlere yönelik değil, ama Bektaşîliğin şahsında tüm tekkelerle ilgili genel bir kontrol mekanizması meydana getirmiş oluyordu.

2. Tekkelerin Kapatılmasında Görevlendirilen Memurlar, Görev ve Yetkileri

Sultan II. Mahmud, Bektaşîlerin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak gerekli düzenlemeleri yapmaya ilk olarak Sadrazam'ı, ardından da Şeyhülislam'ı yetkili kılmıştı¹³¹. Şeyhülislam'ın görevi, Bektaşîlik namıyla fesat çıkaranların araştırılması, her birinin suçlarına ve kötülüklerine göre kanun neyi emrediyorsa ona göre işlem yapılması, böylece Bektaşîlerin ümmet-i Muhammed arasından uzaklaştırılmalarıydı¹³². Ayrıca Şeyhülislam nerelerde eski ve yeni tekkeler bulunduğunu, bunların sayısını tespit edecekti¹³³.

Bununla birlikte Bektaşî tekkelerinin ve içlerindeki dervişlerin hallerinin araştırılması, haklarında ne gerekiyorsa uygulanması amacıyla güvenilir

din ve diyanetin halka öğretilmesine çalışılması, beş vakit namazın cemaatle eda edilip, Cuma namazlarındaki sünnet namazlara ehemmiyet verilmesi istenmiştir. *Amasya Şer'iye Sicili*, nr. 72, s.46-47, 58; *Çankırı Şer'iye Sicili*, nr. 24, s.183, *Sivas Şer'iye Sicili*, nr. 14, s.64-65, 104; *Tokat Şer'iye Sicili*, nr. 31, s.166-167; Esad Efendi, *Vak'ânivîs Es'ad Efendi Tarihi*, s.652-654.

¹²⁸ BOA, C.ADL, 94/5659.

¹²⁹ BOA, C.EV, 32/1597.

¹³⁰ BOA, C.EV, 355/18014.

¹³¹ BOA, HAT, 289/17322.

¹³² BOA, HAT, 314/19475.

¹³³ BOA, HAT, 500/24493.

ve dindar memurlar tayinine bakıldı¹³⁴. İstanbul'daki tekkelerin kapatılması ilmiyeden temayüz etmiş kişiler ile kapıcıbaşılıktan gönderilecek memurlardan oluşan bir heyet tarafından gerçekleştirilmesi istendi. Buna göre heyet varacağı tekkeyi gizlice basacak, tekkede bulunan şeyh ve müridleri tutuklayarak tekkenin kapılarını mühürleyecek, esir edilen tekke mensupları cephaneye götürülerek hapsedileceklerdi. Bunun üzerine her tekkeye tayin olunan memurların isimlerinin işaret edildiği bir defter hazırlanarak padişahın onayına sunuldu. Şehitlik tekkesinin kapatılması için İçelli Ahmed Paşa kethüdası Osman Ağa¹³⁵; Çamlıca'da Tahir Baba, Üsküdar'da Mürüvvet Baba, Eyüp'te Karyağdı, Süt-lüce, Öküz Limanı, Karaağaç ve Kazlıçeşme tekkelerini kapatmaya ve yıktırmaya hâcegân divanından ve mektubi defteri hülefâsından Esseyyid İbrahim Nazif Efendi ile hassa mimarı halifelerinden Tahir Efendi memur edildi¹³⁶. Bundan sonra Anadolu ve Rumeli'deki tekkelere 26 Temmuz 1826 tarihinde biri hükümetten, diğeri bilirkişi sıfatıyla ilmiye mensuplarından (Dersiâm hocalarından) olmak üzere ikişer kişi görevlendirildi¹³⁷.

Rumeli halkının çoğunun Bektaşî meşrep olduğunu¹³⁸ düşünen merkezî yönetim buradaki Bektaşî tekkelerinin kapatılması ve korulara el konulması için ilk olarak Mirahur-ı evvel Hacı Ali Bey'i tayin etti¹³⁹. Ancak Yeniçeriliğin kaldırılmasında Bosna'da problemlerin yaşanması üzerine Ali Bey oraya gönderilince Bektaşîlik meselesine Mektub-i sabık Arif Bey ile müderrislerden eski sadrazam müfettişi Pirlepeli Ahmed Efendi¹⁴⁰ tayin edildi. Bununla birlikte Hacı Ali Bey'in Bektaşî tekkeleri için Rumeli'ye memuriyetinin İstanbul'da duyulmasından dolayı tekrar görev değişikliği yapıldı. Arif Bey ve Pirlepeli Ahmed Efendi Bosna'ya, Hacı Ali Bey ise Bektaşî tekkelerini kapatmak vazifesiyle Edirne'ye gönderildi. Ayrıca Hacı Ali Bey'in emrine Şeyhülislam'ın seç-

¹³⁴ Hafız Hızır İlyas, *Letaif-i Enderun (Tarih-i Enderun)*, s.286.

¹³⁵ BOA, HAT, 500/24493.

¹³⁶ BOA, MAD, 9766, s.338, 339, 393, 443.

¹³⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.183.

¹³⁸ BOA, Ayniyat Defteri, nr. 326, s. 11.

¹³⁹ BOA, MAD, 9772, s.37; BOA, C.EV, 431/21839; BOA, Ayniyat Defteri, nr. 325, s.82.

¹⁴⁰ Müderris olan bu zat evkaf müfettişliği görevindeyken 1826'da Bektaşî tekkelerini kapatmak üzere Rumeli'ye gönderilmiştir. 1830 tarihine kadar bu görevde kalmış, 1835'te Şam, 1836'da Medine-i Münevvere mollası olmuştur. 1837'deise İstanbul payesini almıştır. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. I, haz. Nuri Akbayer, İstanbul 1996, s.169.

tiği müderrislerden Adanalı Seyyid Ali Remzi Efendi bilirkışı olarak atandı¹⁴¹. Bir süre sonra Hacı Ali Bey'in görevine tamamen son verilerek yerine sırasıyla kapıcılar kethüdası Şehsüvarzâde Derviş Bey, Mirâhur-ı sâni Musa Ağa ve Davudpaşa kışlası bina emîni Mirâhur-ı sâni Mehmed Ağa tayin edildi¹⁴².

Bektaşî tekkelerinin imhasında Anadolu tarafına ise başlangıçta, saray hocalarından ve müderrislerden Çerkeşi Mehmed Efendi¹⁴³ ile Cebecibaşı-yı esbak Ali Ağa memur edildi¹⁴⁴. Ayrıca Anadolu'daki tekkeleri kapatmak üzere kapıcıbaşılardan Ali Ağa ve Başmuhasebe kalemi katiplerinden Mehmed Said Efendi tayin edildi¹⁴⁵. Bunlardan Ali Ağa'nın görevi sırasında Uşak'ta ölmesiyle yerine kapıcıbaşılardan Behram Paşa kethüdası Mehmed Ağa atandı¹⁴⁶. Mehmed Ağa'ya, Said Efendi ile Kütahya'da birleşerek Bektaşî tekkeleri işine bakmaları emredildi¹⁴⁷.

Ayrıca eyalet ve sancak yöneticilerinden bu memurların maiyetlerine yardımcı memurlar atanması istendi¹⁴⁸. Keza, bu memurların gittikleri bölgeyi yerel yöneticiler kadar tanımaları mümkün değildi. Bu emre uygun olarak taşra idarecileri tekkeleri kapatmakla görevli memurlara eşlik etmek ve yardımcı olmak için adamlar göndermişlerdi. Mesela, Manastır kaymakamı İbrahim Bey, tekkelere memur edilen Hacı Ali Bey'in Paşa sancağı Cumapazarı ve Eğribucak çevresindeki kazalara ulaşması sırasında emrine adamlar gönder-

¹⁴¹ BOA, HAT, 290/17386; BOA, HAT, 293/17438-C; BOA, C.ADL, 29/1734; BOA, Ayniyat Defteri, nr. 326, s.11; BOA, Ayniyat Defteri, nr. 207, s.32; BOA, MAD, 9772, s.142; Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.212-213; Çirmen sancağının Kırkkilise, Pınarhisar, Havass-ı Mahmud Paşa, Babaeski, Hayrabolu, Tekfurdağı, Keşan, İpsala, Cisir-i Ergene ve Edirne kazalarında bulunan tekkeler Ali Remzi Efendi tarafından kapatılmıştır. BOA, MAD, 9772, s.142.

¹⁴² Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s.151; Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.213.

¹⁴³ BOA, MAD, 9732, s.97; Hafız Hızır İlyas, *Letaif-i Enderun (Tarih-i Enderun)*, s.286.

¹⁴⁴ BOA, HAT, 290/17386; BOA, C.ADL, 29/1734; BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s.61; Esad Efendi, *Vak'aniyis Es'ad Efendi Tarihi*, s.649-650.

¹⁴⁵ *Kütahya Şer'iye Sicili*, nr. 14, Hüküm 424; Mehmed Said Efendi, Eski Cebecibaşı Ali Bey'in maiyetine memur edilmiştir. BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s.72.

¹⁴⁶ BOA, HAT, 1571/10; BOA, MAD, 9732, s.97; BOA, MAD, 9772, s.303.

¹⁴⁷ BOA, Ayniyat Defteri, nr.18, s.34; Bu kişilere görevleri karşılığında 14.000 gurus tahsilat ayrılmıştır. BOA, MAD, 9731, s.408; *Tokat Şer'iye Sicili*, nr.31, s.204.

¹⁴⁸ *Kütahya Şer'iye Sicili*, nr. 14, Hüküm 424.

mişti¹⁴⁹. Bununla birlikte Üsküp sancağının Kırçova kazasındaki Hızır Baba tekkesi Üsküp nazırı Mustafa Paşa tarafından yıktırılmıştı¹⁵⁰. Bektaşî tekkelerinin müsadere edilen eşya ve emlakının muhafaza edilmesinde, satılmasında ve işletilmesinde sancaklardaki mütesellim ve ayanlar da görevlendirildi¹⁵¹. Paşa sancağının Köprülü kazasındaki Hacet Baba tekkesinin zapt edilerek sayılıp dökümü yapılan eşya, emlak ve hayvanları kaza ayanı Emin Ağa tarafından muhafaza edildi¹⁵². Bununla birlikte Anadolu ve Rumeli'deki pek çok tekkenin eşya, emlak ve hayvanları sancak mutasarrıfları ve mütesellimleri tarafından satıldı veya iltizama verildi¹⁵³.

Tekkelerin kapatılması ve mal varlıklarına el konulması konusunda tekke başına görevlendirilenler de oldu. Mesela, Eski Zağra'daki Mü'min Baba tekkesi için Tophane-i Âmire Nâzırı Hacı Ali Bey görevlendirildi¹⁵⁴. Eskişehir'deki Bektaşî tekkelerinin teftişine kapıcıbaşılardan Mehmed memur edilerek maiyetine yukarıda adı geçen müderrislerden Çerkeşi Mehmed Efendi verildi¹⁵⁵. Elmalı'daki Abdal Musa tekkesine ise Aydın'da mahkeme katibi olarak görev yapan İzmirli Hasan Edip Efendi tayin edildi¹⁵⁶.

Anadolu ve Rumeli'ye gönderilen bu görevliler başlangıçta gizli tutulmaya çalışıldı. Fakat bunların kimler olduğu ortaya çıkınca, Bektaşîlerin direnişe geçme ihtimali göz önüne alınarak gizliliğe son verildi. Böylece Bektaşîlerin takibâtı ve tekkelerin kapatılması açıktan yapılmaya başlandı. Mesela, Mirahur-ı

¹⁴⁹ BOA, HAT, 293/17438-C.

¹⁵⁰ BOA, MAD, 9772, s.236.

¹⁵¹ Bektaşî tekkelerinin eşya ve emlakının satış işlemleri gerçekleşinceye kadar kaza ayanlarına teslim edilmesi emredildi. BOA, MAD, 9772, s.300.

¹⁵² BOA, MAD, 9772, s.139.

¹⁵³ Bursa sancağındaki tekkeler sancak mütesellimi Derviş Bey (BOA, MAD, 9732, s.150), Biga sancağındaki tekkeler sancak mutasarrıfı Hacı Hafız Ali Paşa (BOA, MAD, 9772, s.396), Elmalı kazasındaki Abdal Musa tekkesinin Karadiken çiftliği Teke sancağı mütesellimi Mehmed Said (BOA, MAD, 9774, s.51) tarafından satıldı.

¹⁵⁴ BOA, C.EV, 431/21839.

¹⁵⁵ *Konya Şer'iye Sicili*, nr. 71 /F-31, s.90.

¹⁵⁶ İzmirli Hasan Edip Efendi, *Ziyâü'd-Dehr ve Cildâü'l-Âsr*, İzmir Milli Kütüphane, Yazma nr. 1441, s.573; Mehmet Şeker, "1826 Yılında Bektâşî Zâviyelerinin Denetim Altına Alınması ile İlgili Uygulamaya Abdal Musa Zâviyesi (Elmalı) Örneği", *XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 4-8 Ekim 1999) Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 2002, s.446.

evvel Hacı Ali Bey'in memuriyeti başlangıçta gizli tutulmuştu. Bektaşî tekkeleriyle ilgili görevinin her tarafta duyulması üzerine de koru işlerine yönlendirilmiş, böylece Ali Bey koru işleriyle görevliymiş gibi gösterilmişti. Çünkü merkezî yönetim görevlileri gizlemekle, hem onların vazifelerini rahat yapabilmelerine olanak sağlamak hem de olayın duyulup Bektaşîler elden kaçırılmadan meseleyi halletmek istiyordu. Ancak zamanla Bektaşîlere yönelik uygulamaların bütün ülkede duyulmasıyla Ali Bey'in ve diğerlerinin memuriyetleri açık olarak ilan edildi¹⁵⁷. Ayrıca memurların açıklanmasında Çirmen mutasarrıfı Esad Paşa'nın, Ali Bey'in memuriyetinin zaten herkes tarafından duyulduğunu bu sebeple Bektaşî tekkeleriyle ilgili görevine devam etmesini ve bunun açıktan ilan edilmesini istemesi de etkili olmuştur¹⁵⁸.

Öte yandan tekkeleri araştırmak ve kapatmak için atanan memurlara muhtelif görevler tevdi edilmiş, bu memurlar görevlerini kusursuz bir şekilde yapabilmeleri için de bir takım yetkilerle donatılmışlardı. Bu memurlar öncelikle tekkelerdeki şeyh ve dervişlerin isimleriyle; tekkelerin köy, mezra, arazi ve sair her nesi var ise etraflıca araştırarak ve sahip oldukları mal varlıklarını hatasız olarak tespit ederek defterlere kaydedecekler ve bu defterleri İstanbul'a göndereceklerdi. Sonra tekkelerde yaşayan şeyh ve dervişlerin sürgün edilip edilmemelerine karar vereceklerdi. Bunu yaparken verilen fetva ve iradeye göre hareket edecekler, emirlere aykırı iş yapmaktan sakınacaklardı¹⁵⁹. Bununla birlikte boş kalacak tekkelerin meydan odaları cami, mescit, mektep veya medrese olarak değerlendirilmesine veya bölge ileri gelenlerinin de onaylamasıyla tekkeleri diğer tarikat şeyhlerinden ve ehl-i sünnetten birine tahsis edeceklerdi. Ayrıca ihtiyaç olması durumunda tekke binaları tertip edilmekte olan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun ikametına tahsis edilecekti. Hükümet ise bu görevlilerin yaptıkları araştırmaların sonucunun merkeze ulaşmasından sonra gerekli gördüğü uygulamaları yapacaktı¹⁶⁰.

Tekkeleri kapatmaya, emlak ve eşyalarını tespit ederek gerekli işlemleri yapmaya özel olarak memur edilen bu kişilerin yanı sıra tekkelerin bulunduğu vilayet ve kazalardaki mahalli yöneticilere de sorumluluklar yüklenmişti. Buna

¹⁵⁷ BOA, HAT, 291/17406.

¹⁵⁸ BOA, HAT, 1056/43477-K.

¹⁵⁹ *Külahya Şer'iye Sicili*, nr. 14, Hüküm 424; BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s. 72.

¹⁶⁰ BOA, HAT, 290/17386; Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.219.

göre mahalli yöneticiler öncelikle tekkeleri kapatmaya gelen memurlara yardımcı olacaklardı. Sürgüne tabi tutulan Bektaşilerin sürgün yerlerine ulaşmalarını sağlayacaklar ve orada ikamet ettirilmelerini temin edeceklerdi. Sürgün edilen Bektaşilerin itikadlarının düzeltilmesi konusundan kadı, naib, müftü ve imam gibi görevliler sorumlu tutulmuştu. Ayrıca mahalle imamları mahalle aralarında saklanan Bektaşileri görevli memurlara haber vereceklerdi. Naipler sürgün edilen kişileri sürgün mahallerinde ikamet ettirecekler ve başka bir yere salıvermeyeceklerdi. Müftüler ise Bektaşileri sözleriyle ve kalpleriyle itikadlarından vazgeçirerek onları ıslah etmekle yükümlüydü. Ayrıca bu görevliler dinin emirleri dışında harekete mahal vermeyeceklerdi¹⁶¹.

Bununla birlikte evkaf ve mukataat nazırları kapatılan Bektaşî tekkelelerinin müsadere edilerek satılan veya iltizama verilen mülklerinin kayıtlarını tutacaklardı. Merkezî hükümet tekke mülkleri hakkında bilgi istediğinde buna gerekli cevabı vereceklerdi¹⁶². Ayrıca mukataat nazırın tekke mülklerinin hasılatlarının tahsil edilip edilmediğinin takibini yapacak, hazineye teslim edilmeyen gelirler hakkında merkezî hükümeti uyarcaktı¹⁶³.

B. İdam Edilen Bektaşiler

Meşveret meclisinde Bektaşilerin idam edilmeleri kararı alındıktan ve Sultan II. Mahmud bu kararı onayladıktan sonra Darphane'de tutuklu bulunan altı Bektaşî ileri gelenlerinden Kıncı Baba Üsküdar'da, İstanbul Ağasızâde Ahmed Tophane'de ve Salih Efendi Babühümayun'da 10 Temmuz 1826'da halkı sözleriyle kalben ve fiilen azdırmak, Yeniçeri isyanına destek vermek gibi suçlamalarla idam edildiler¹⁶⁴. Ayrıca Vak'a-i Hayriye'de Yeniçerileri kıskırtıkları tespit edilen Esad Baba ile Yedikule tekkesi şeyhi Hüseyin Baba da

¹⁶¹ *Kayseri Şer'iye Sicili*, nr. 193, s.99.

¹⁶² BOA, MAD, 9774, s.51; Mesela Elmalı kazasındaki Abdal Musa tekkesinin arazilerinin satılması ve iltizama verilmesi sırasında tekke mülkleri ve bu mülklerden elde edilen gelirler hakkında mukataat nazırın Seyyid Abdurrahman Nafiz'dan bilgi alınmıştı. BOA, MAD, 9774, s.52-57, 63.

¹⁶³ BOA, MAD, 9732, s.288; Burada Mukataat Nazırın Seyyid Abdurrahman Nafiz, Elmalı'daki Abdal Musa tekkesinden üç dört yıldır hiçbir hasılatın gönderilmediğini bildirmekte ve bu konuda mahalli idarecilere bir emir gönderilmesini istemekteydi. BOA, MAD, 9732, s.288

¹⁶⁴ BOA, HAT, 290/17351; Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.209; Esad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, s.649; Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s 151; Kıncı Baba, Üsküdar Nuhkuyusu'ndaki tekkesi civarına defnedildi. BOA, MAD, 9766, s.443.

idam edildi¹⁶⁵. Ahmed Rıfı'ya göre Çamlıca tekkesinin şeyhi Mehmed Baba da idam edilmişti¹⁶⁶. Tutuklananlardan diğer üç kişi ise ilmiye mensuplarının bol olduğu bir mahalle sürgüne gönderildi¹⁶⁷. Her ne kadar bunların hangi beldelere gönderildiği anlaşılmıyorsa da, Bektaşilerin sürgün merkezleri olan Kayseri, Amasya veya Bursa gibi şehirlerden birisi olmalıdır.

Bu kişilerin idamları Şeyhülislam Kadızâde Mehmet Tahir Efendi tarafından verilen fetva esas alınarak gerçekleştirilmişti¹⁶⁸. Bu fetvada Bektaşilerin açıkça zındıklık ve ilhad içinde oldukları, fitne ve fesat çıkardıkları ve meşihat iddiasında bulunduklarından dolayı siyaseten katledilmelerinin uygun olduğu ifade edilmişti. Öte yandan idam öncesi yapılan sorgulamada Kıncı Baba'ya "hangi dine ve hangi mezhebe mensup olduğu" sorulmuş, bunun üzerine Kıncı Baba kelime-i şهادet getirerek Müslüman olduğunu ifade etmişti. Buna karşın, "Yeis halinde iman makbul değildir. Öleceğini anladığı için şahadet getirdi" denilerek idamına karar verilmişti¹⁶⁹.

Esad Baba ise, Rumeli'deki bir tekkenin yıkımına karşı çıkmış, bir ayaklanma başlatmak istemiş, daha sonra ise kaçmıştı. Esad Baba, Bektaşileri teftişe memur edilen Hacı Ali Bey ve Remzi Efendi'nin Manastır'da bulundukları sırada haberci Hüseyin Ağa tarafından yakalandı. Bu arada yapılan araştırmada Esad Baba'nın bir süredir kendi memleketi olduğu yalanıyla Manastır'da bulunduğu, fakat bir mahalde durmayarak dolaştığı ve gittiği yerlerde Müslümanları rahatsız ettiği anlaşılmıştı. Esad Baba ilk olarak Manastır'da, ilmiye mensupları ve belde ileri gelenleri ile Remzi Efendi tarafından akaidinden ve yanında bulunan kitapta yazılanlardan sorgulandı. Esad Baba bu sorgulama-

¹⁶⁵ BOA, HAT, 293/17438; Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s.178; Ahmet Cevdet Paşa'ya göre Hüseyin Baba, Hadim'e sürgün edilmiştir. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s. 183; Ahmed Lütfi Efendi ise ilk önce onun Birgi'ye sürün edildiğini belirtmektedir. Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s.151.

¹⁶⁶ Ahmed Rıfı, *Bektaşî Sırrı*, C. II, s.65.

¹⁶⁷ BOA, HAT, 290/17351.

¹⁶⁸ Fetva şu şekildedir: "Müslim namında Zeyd meşihat iddiasında olup, ilhad ve zındıka itikadında olduğunu izhar ve bu vecih ile fitne ve fesatçı olduğu dinen sabit olsa Zeyd'in siyaseten katli meşru mudur? El-Cevap: Allah bilir ki olur. Zeyd vech-i muharrer üzere ilhad ve zındıka ile ahz olunduktan sonra tövbesi makbul olur mu? El-Cevap: Allah bilir ki olmaz, belki katl olunur. Fesad içinde olan Zeyd katle't-tevbe ahz olunsa, Zeyd'e ne lazım olur? El-Cevap: Allah bilir ki katl olunur." Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s.179.

¹⁶⁹ Abdülkadir Sezgin, *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşîlik*, İstanbul 1995, s.165.

da dine aykırı hareketlerini, yanında bulunan kitapta tespit edilen Bektaşîlerin Kur'an ayetlerine kendilerine göre manalar vermeleri ve ilaveler yapmalarını reddederek, "ehl-i sünnet ve'l-cemaattenim" cevabını vermişti. Ancak bu cevap Remzi Efendi'yi ikna etmemiş olacak ki, "İslamiyeti inkârı 'yüzünden' anlaşılmıştır" diyerek Esad Baba'yı, üzerinde bulunan parası, eşyası, kitapları, hayvanları ve bir hizmetçisini kayda geçirerek İstanbul'a göndermişti¹⁷⁰.

Esad Baba, İstanbul'da yapılan sorgulamada da kendisine atfedilen suçlamaları reddetti. Ayrıca yanında bulunan kitabın dört senedir kendisinde bulunduğunu, ancak okuma-yazma bilmediğinden bu kitapta yazılı şeylerden habersiz olduğunu söylediye de, kendisine inanılmayarak hapse atıldı. Yanında ele geçen kitapların toplatılıp yakılması istendi. Kısa bir süre sonra da, beş on seneden beri Bektaşîliğe sapıp Rumeli taraflarında dolaşarak uygunsuz işlerle halkı ızlal etmekte olduğu ifade edilerek ve Şeyhülislamın fetvasına dayanılarak idam edilmesi emredildi¹⁷¹.

Öte yandan Esad Baba'nın yanında kitaplardan başka, Selanik mutasarrıfı Ömer Paşa'nın mühürdarı Mahmud Bey tarafından yazılmış Elbasan'daki Müderriszâde Yahya Efendi'ye Esad Baba'yı tavsiye eden bir mektup bulunmuştu. Bu sebeple Baba'yı tavsiye eden ve mektubu ele geçen Mahmud Bey'in de yakalanarak hemen sürgüne gönderilmesi için Selanik mutasarrıfına bir yazı yazıldı¹⁷².

Bütün bunlara karşın, Bektaşî şeyh ve dervişlerinin sorgulanmasının ve haklarında kesin hükmün verilmesinin İslam hukuk kaidelerine uyup uymadığı tartışmalıdır. Keza, İslam hukukunda hükmün zahire göre verildiği bilinen bir husustur. Ayrıca dönemin Vakanüvislerinden Ahmed Lütfi, Esad Baba'nın yargılanmasını, mahkemeden çıkan idam kararını ve buna dair verilen fetvayı eleştirmektedir. Lütfi Efendi, Esad Baba'nın dinden uzaklaştığına ve zındık olduğuna dair ipucu bulunamamasına karşın, Şeyhülislam'ın fetvasının ne surette uygulandığını sormakta; ayrıca dine ve fetvaya göre hareket edilecekse bu durumda ispat aranması ve Esad Baba'nın ihtar edilmesi gerektiğini, yalnız ihbar ile idamın uygulanamayacağını savunmaktadır. Lütfi Efendi'ye göre dini

¹⁷⁰ BOA, HAT, 293/17438-C; BOA, HAT, 293/17438-B.

¹⁷¹ BOA, HAT, 293/17438; Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s.178; Esad Baba, İstanbul Aksaray'da idam edilmiştir. Noyan, *a.g.e.*, C. VI, s.152.

¹⁷² BOA, HAT, 293/17438.

hüküm iyice tedkik edilmeden ve “hakkında fetva verildi” diyerek bir kişiyi idam etmek büyük bir kabahatti. Keza, hükümetin birinci vazifesi meseleyi takip etmek ve adaleti sağlamaktı¹⁷³.

Görüldüğü gibi, hükümetin Bektaşiler ile ilgili kararları ve uygulamaları bütünüyle siyasi idi. Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması ve Yeniçeriliğin izlerinin silinebilmesi için Bektaşiliğin de kaldırılması gerektiğine inanıldığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Bektaşiliğin kaldırılması için, Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasının araç olarak kullanıldığını da savunabiliriz. Bu cümleden olarak ilk idamların amacının bir yönüyle Bektaşilere gözdağı vermek ve yıldırma olduğu ileri sürülebilir. Keza bu durum resmi kayıtlarda, “içlerinden gayet kötü olan birkaç neferi idam edilerek cezaları icra olundu” şeklinde ifade edilmiştir¹⁷⁴.

C. Sürgün Edilen Bektaşiler

1. Hacı Bektaş Veli Tekkesi Şeyhi Hamdullah Efendi’nin Sürgün Edilmesi

Sultan II. Mahmud daha bir yıl önce merkez tekke şeyhi Hamdullah Efendi’nin şeyhliğini onaylarken, onu “takva sahibi” olarak nitelemekte¹⁷⁵, tarikatın ilgasından birkaç ay önce Bektaşî şeyhi Feyzullah Efendi’nin katillerinin bulunup cezalandırılmasını emrederken, Bektaşilere yönelik saldırılara karşı önlem alınmasını istemekteydi¹⁷⁶. Ayrıca ilga fermanında Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi Çelebi Hamdullah Efendi ve yakınları hakkında herhangi bir karar bulunmamaktaydı¹⁷⁷. Hatta tekkelerin ilgası sonrası bile Hamdullah Efendi’nin merkez tekke ile Ankara çevresinde on dört tekkeyi ve vakıflarını yönetmesine izin verilmişti¹⁷⁸. Bütün bunlara rağmen merkez tekke şeyhi Hamdullah Efendi, kapatma kararından bir süre sonra tekke vakfında sorun çıkardığı ve beldede fesada sebep olduğu gerekçesiyle¹⁷⁹ şeyhlik görevinden

¹⁷³ Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s. 179.

¹⁷⁴ BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s.15.

¹⁷⁵ Fermanın matbu metni için bkz. Ahmed Cemaleddin Efendi, *Mudâfaa*, s.56-62.

¹⁷⁶ BOA, C.ADL, 30/1824; BOA, C.ZB, 31/1548; BOA, C.DH, 208/10367.

¹⁷⁷ Mehmed Hamdullah Çelebi, 1820 yılında Yeniçeri Ağasının iltimasıyla öldürülen babası Feyzullah Çelebi’nin yerine tekkeye şeyh olarak atanmıştı. BOA, HAT, 725/34510.

¹⁷⁸ Anton Jozef Dierl, *Anadolu Aleviliği*, çev. Fahrettin Yiğit, İstanbul 1991, s.71.

¹⁷⁹ Hamdullah Efendi’nin vefatından sonra vakıf hissesinden çocuklarına pay ayrılması

uzaklaştırılıp Amasya'ya sürgün edildi¹⁸⁰. Şeyhin sürgün kararı Şeyhülislam Tahir Efendi'nin işaretiyle 1827 yılı Mart ayında çıktı. Bu arada onun sevkine dikkat ve özen gösterilmesi istenip, sürgün mahallinde gözetim altında tutulması emredildi¹⁸¹.

Hamdullah Efendi, sürgün yeri olan Amasya'ya 2 Mayıs 1827'de ulaştı¹⁸². Sürgününden yedi yıl kadar sonra merkezî hükümete gönderdiği bir arzualde, affedilmesi isteğinde bulunup, Amasya'ya bazı kötü niyetli kişilerin iftirası sebebiyle sürgün gönderildiğini dile getirerek, evlat ve akrabalarının yanına gitmesine müsaade edilmesini talep etti. Ayrıca vakıf gelirlerinden faydalanamamasından dolayı fakir düştüğünü, ailesinin perişan olduğunu¹⁸³, hatta günlük yiyeceklerle dahi muhtaç duruma geldiklerini belirtti¹⁸⁴. Ancak şeyhin bu isteğine o tarihte olumlu bir cevap verilmedi.

konusunda açılan bir davada, Bektaşî şeyhi Çelebi Cemaleddin onun “beldede fesada sebep olduğu ve vakfa ihanette bulunduğunu”, bu sebeple sürgün edildiğini ifade etmektedir. *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.15, s.84-86; *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.16, s.62-65; *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.14, s.92.

¹⁸⁰ BOA, HAT, 501/24588-D; BOA, C.EV, 236/11793; “...ifsâd-ı beldeye dâir bazı harekât-ı nâmerziyye ictisân sebebiyle meşihattan azl ve vâcibü't-te'dib Amasya'ya nefy ve iclâ olunması...” BOA, MD, nr.242, s.231; Ahmed Lütfi'ye göre Hamdullah Efendi, “belde işlerine müdahalesi” yüzünden sürgün edilmiştir. Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, 234.

¹⁸¹ *Amasya Şer'iye Sicili*, nr.72, s.91; BOA, C.EV, 405/20538; BOA, C.EV, 236/11793.

¹⁸² BOA, HAT, 501/24588-D.

¹⁸³ Hamdullah Efendi sürgünde bulunduğu yıllarda “Hasreti” mahlasıyla şiirler yazdı. Şu mısralar şeyhin sürgün hayatında yaşadığı sıkıntıları yansıtmaktadır:

Zât-ı Pâkinden haberdar olduğum mudur suçum
Emrine her daim boynum eğdiğim midir suçum
Halk-ı âlem atlas-ı zıbâ'ya gark olmuş gezer
Ben garibin bu abâ'yı giydiğim midir suçum
Mücrime lâ taknatü min Rahmetellillâh var deyu
Eyledim isyân-ı cürmüm affeder settar deyu
Gece gündüz dergâhına yüz sürüp gaffar deyu
Her cihetten sana îman ettiğim midir suçum
Meşrebine bunca hikmet vermedin ruhsat ile
Zerrece âmân mı verdin sana râm olan kula
Hamdullah bilmez ki cürmün istiğfar kıla
Gözlerimden kanlı yaşlar döktüğüm müdür suçum.
Hüseyin Piroğlu, *Evlîyalar Yatağı Anadolu*, Ankara 1992, s.158-159.

¹⁸⁴ BOA, HAT, 501/24588-A.

Hamdullah Efendi'nin affedilmesi için Sivas Valisi Reşid Paşa'nın da bazı girişimlerde bulunduğu tespit olunmaktadır¹⁸⁵. Bu talepler üzerine şeyhin affedilerek memleketi olan Kırşehir'e gelmesinin uygun olup olmadığı gündeme geldi. Ancak Kırşehir'e gelmesi durumunda tekrar tekke ve vakıf işlerine karışacağı ihtimali düşünüldüğünden ve Hacı Bektaş Veli vakfının ne şekilde idare olduğu bilinmediğinden, gerek vakfın durumunun ve gerek şeyhin orada ikamet ettirilmesinin uygun olup olmadığına Karaman valisi ve Kırşehir mütesellimi tarafından araştırılması istendi. Bu araştırmanın neticesine göre konunun haliye bakılması uygun görülüp, tahkikatın sonucuna göre şeyhin affını isteyen Sivas valisine de münasip bir cevap verilmesi istendi¹⁸⁶.

Bu girişimi yaklaşık bir ay sonra bir diğeri izledi. Burada da şeyh efendinin arzuhalı mevzu bahis edilerek evlat ve akrabalarının yanına gitmesine müsaade edilmesi istenmekteydi¹⁸⁷. Öte yandan yapılan araştırmada Hacı Bektaş'ta Hacı Bektaş Veli'nin sadece türbe ve tekkesinin olmadığı, buranın büyükçe bir köy olduğu ve şeyh denilen kişilerin Hacı Bektaş Veli'nin nefes evladı tabiriyle bu köyde hem mütevellî hem zabıt olarak vakfı idare ettikleri, tekkede mücerred postu tabiriyle postnişin bulundukları, Bektaşî tarikatı ilga edilirken bu vakfa dokunulmayarak istisna kılındığı ortaya çıkarıldı. Yine bu araştırmada Hamdullah Efendi'nin beldede fesada yönelik hareketi sebebiyle sürgün edildiği ifade edilerek, şimdi affedilmesi durumunda yine Hacı Bektaş kasabasına gelerek vakıf münasebetiyle işe karışabileceği endişesi dile getirildi¹⁸⁸.

Merkezî yönetimin vakıfla ilgili endişeleri şeyhin o tarihte affına engel oldu. Şeyhin affı, kasabada ikamet etmesinde mahzur olup olmadığı, vakfın kimler tarafından idare edildiği, ayrıca Hamdullah Efendi'nin Hacı Bektaş kasabasında ikameti mümkün olmadığı durumda istediği başka bir yerde vakıf gelirlerinden kendisini idare edecek miktarın tahsis olunarak ikamet ettirilmesinin münasip olup olmayacağı konularının Karaman valisi ve Kırşehir mütesellimine sorularak, gelen cevaba göre bir karar verilmesi uygun görülerek, ertelendi¹⁸⁹.

¹⁸⁵ BOA, HAT, 501/24588-C; BOA, HAT, 695/33564.

¹⁸⁶ BOA, HAT, 501/24588; BOA, HAT, 695/33564.

¹⁸⁷ BOA, HAT, 501/24588-B.

¹⁸⁸ BOA, HAT 501/24588-E.

¹⁸⁹ BOA, HAT, 501/24588-E.

Hamdullah Efendi affedilmeden önce hakkında ciddi bir soruşturma yapıldığı görülmektedir. Bu soruşturma da onun Hacı Bektaş Veli'nin yüce tarikatından mıdır yoksa dalalet ehlinde midir, affedilmesi halinde yine ifsada dair kendisinden bir hareket meydana gelir mi sorularına cevap arandı. Bu sorulara olumlu cevaplar alınması durumunda affi ve serbest bırakılması konusunda bir engel olmayacağı dile getirildi¹⁹⁰.

Şeyhin affedilmesi ve saliverilmesi için bir defa da Halep valisi Esad Paşa ricacı oldu¹⁹¹. Ayrıca 1840 yılında Hamdullah Efendi, affedilmesi için bir defa daha müracaatta bulundu. Şeyh bu talebinde on üç seneden fazla süredir sürgünde bulunduğundan hareketle zarurete düştüğünü belirtiyor, vatan-ı asliyesine dönmesinde bir mahzur olup olmadığını soruyordu¹⁹².

Bu arada Kırşehir mütesellimi Abdurrahman Emin Bey, şeyhin sürgün yerinde itikadının düzeldiğini ve ıslah olduğunu ifade ederek affedilebileceğini belirtmişti. Ancak Hamdullah Efendi ile Hacı Bektaş ahalisi arasındaki uyuşmazlık ve fesadın tamamen ortadan kalkmadığını vurgulayarak, şeyhin Kırşehir'e dönmesine sıcak bakmamıştı¹⁹³. Bununla birlikte şeyhin müracaatı ve Esad Paşa'nın ricası bir defa da Kırşehir mahalli meclisinde görüşülüp, on dört yıldır Amasya'da sürgünde bulunan Hamdullah Efendi'nin bu süre zarfında ıslah olduğu kanaatine varılarak, affedilmesi gerektiği ve bu konuda bir mahzur olmadığı kararı alındı¹⁹⁴.

Ayrıca şeyhlik vazifesinden uzaklaştırılarak Amasya'ya sürgün edilen Hamdullah Efendi'nin affedilmesi konusunda görüşüne başvuru olan diğer kişiler de şeyhin affedilmesi yönünde görüş bildirdi. Daha önce şeyhin sürgün edilmesini isteyen Şeyhülislam'ın, bu defa şeyhin affedilmesine yönelik tezkere hazırladığı görülmektedir. Neticede şeyhin affedilmesini isteyen Esad Paşa'nın tahrirâtı, Kırşehir meclisinin mazbatası ve Şeyhülislam'ın tezkeresi padişaha sunuldu¹⁹⁵. Bunun üzerine Temmuz 1840'da Hamdullah Efendi'nin, "meşihat uhdesine tevcih olunmamak şartıyla" affedilerek saliverilmesine karar verile-

¹⁹⁰ BOA, HAT, 695/33564.

¹⁹¹ BOA, C.EV, 464/23489.

¹⁹² BOA, İ.DH, 32/1518.

¹⁹³ BOA, C.EV, 464/23489.

¹⁹⁴ BOA, İ.DH, 32/1518.

¹⁹⁵ BOA, İ.DH, 32/1518.

rek¹⁹⁶, Hacı Bektaş'a gitmesine müsaade edildi¹⁹⁷. Hatta 13 Ekim 1842'de Hacı Bektaş Veli tekkesi vakfının gelirlerinin on beşte üçü, maaş olarak Hamdullah Efendi'ye ayrıldı¹⁹⁸. Ancak Hamdullah Efendi Kırşehir'e dönmeyerek bir süre daha Amasya'da kaldı¹⁹⁹ ve 1846 yılında burada vefat etti²⁰⁰. Amasya'da Pırler mevkiine defnedildi ve 1847 yılında mezarı üzerine türbe yaptırıldı²⁰¹.

Hamdullah Efendi'nin sürgün edilmesinden sonra Çelebilik payesini Veli-yüddin Efendi aldıysa da 18 Ağustos 1834 tarihinde Çelebilğin kaldırılmasıyla, o da evlat ve akrabalarının tekkeye ayak basmamaları kaydıyla Sivas'a sürüldü. Her ne kadar Veliyüddin Efendi'nin sürgününün tekkenin düzeni ile ilgili tartışmalardan kaynaklandığı ifade edilmişse de, ileride de görüleceği üzere bu sürgün tekkenin Nakşî şeyh Mehmed Said Efendi'nin idaresine bırakılmasından kaynaklanmıştı. Veliyüddin Efendi Sivas'ta vefat etti ve buraya defnedildi²⁰². Bu arada Hacı Bektaş Veli tekkesindeki türbedar Sivaslı Mehmed Nebi Baba sürgün edilmemiş, o da adı geçen Nakşî şeyhin gözetimi altında tutulmuştu²⁰³.

2. Bektaşî Tekkelerinden Sürgün Edilenler

İstanbul Bektaşî tekkeleri kapatılırken tutuklanan şeyh ve dervişler Darphane'ye hapsedilerek, burada dini bir sorgulama ve imtihandan geçiril-

¹⁹⁶ BOA, MD, nr. 242, s.231; BOA, İ.DH, 32/1518.

¹⁹⁷ Şeyhin af sonrası Hacı Bektaş'a dönmesine izin verildiğini ve burada ikamet ettiğini söyleyenler de vardır. Yılmaz Soyver, *Sosyolojik Açıdan Alevî Bektaşî Geleneği*, İstanbul 1996, s.115; Baki Yaşa Alunok, *Alevilik Hacı Bektaş Veli Bektaşîlik*, Ankara 1998, s.311; İ. Melikoff, şeyhin 1833'te affa uğradığını ve Hacı Bektaş'ta ikametine izin verildiğini savunmaktadır. İrene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları*, çev. T. Alptekin, İstanbul 2006, s.221.

¹⁹⁸ BOA, C.EV, 26/1294.

¹⁹⁹ *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr. 8, s.2.

²⁰⁰ Abdzade Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. I, İstanbul 1327, s.187.

²⁰¹ Muzaffer Doğanbaş, "Hamdullah Çelebi Türbesi", *Cem*, Sayı 77, Nisan 1998, s.46; Bu türbe 1867 ve 1896 yıllarında tamir ettirilmiştir. Muzaffer Doğanbaş, "Amasya Yöresi Alevî Ziyaretgahları", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 17, Ankara 2001, s.106; Hamdullah Efendi'nin vefatından sonra kızı Rahime ile torunları Hamdullah Efendi ve İbrahim Selamet Efendi Amasya'da kalmışlar (*Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.16, s.62-65), bir ara merkez tekke vakfından hisse almak için Kırşehir'de ikamet etmişlerdir. *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.16, s.45; *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.14, s.62-63.

²⁰² Veliyüddin Efendi'nin Konya'ya sürgün edildiği de nakledilmektedir. Yücer, *a.g.e.*, s.470.

²⁰³ Hülya Küçük, *Kurtuluş Savaşında Bektaşîler*, İstanbul 2003, s.35.

diler. Bu sorgulamada Bektaşî şeyh ve dervişlerinin pek çoğu din yolundan ayrılmadıklarını belirttilerse de, bu durum cezalandırılmalarına, en azından sürgün edilmelerine mani olamadı. Bektaşîlerin sorgulama sırasındaki cevapları tatmin edici bulunmamış, takıyye yaparak ehl-i sünnet suretinde göründüklerine dair kanaat oluşmuştu. Bu sebeple bir hafta içerisinde Bektaşî şeyh ve dervişleri çeşitli bölgelere sürgün edildiler. Kayıtlardan Bektaşîlerin sürgün sebepleri olarak, onların rız ve ilhad, oruç tutmama, içki içme, haramı helalleştirme, dine muhalif hareket etme, küfre sapma gibi hareket veya durumlara sahip olduklarının gerekçe gösterildiği tespit olunmaktadır²⁰⁴.

İstanbul'dan ilk olarak Rumelihisarı'ndaki Şehitlik tekkesinden Mahmud Baba yedi dervişle birlikte Kütahya'ya²⁰⁵; aynı tekkedeki Seyyid Mehmed Salih, Derviş Hüseyin ve Derviş Ali Kayseri'ye²⁰⁶; Öküz Limanı tekkesinden Ahmed Baba ve Yedikule'de Kazlıçeşme Mehmed Baba tekkesinden Hüseyin Baba ikiyeş müridiyle Hadim'e²⁰⁷; Hacı Bektaş vekili olan Karaağaç tekkesi şeyhi İbrahim Baba sekiz dervişle²⁰⁸, Sütlüce'de Bademli tekkesinden Mustafa Baba ve Eyüp'te bulunan Karyağdı Baba tekkesinden diğer Mustafa Baba üç dervişle Aydın Birgi'ye; Karaağaç tekkesinde misafir olan Yusuf Baba

²⁰⁴ Bazı örnekler için bkz. BOA, C.ZB, 17/843; BOA, MD, nr. 242, s.126; BOA, C.DH, 125/6218; BOA, C.ADL, 33/2002; BOA, C.ZB, 17/843; BOA, C.EV, 216/10764; BOA, C.ZB, 34/1680; BOA, C.ZB, 46/2282; *Kayseri Şer'iye Sicili*, nr. 193, s.99.

²⁰⁵ BOA, HAT, 502/24676; Bunların Birgi'ye sürgün edildiklerini bildirenler de bulunmaktadır. Ayvansarâyî Hüseyin Efendi-Ali Sâtu Efendi-Süleymân Besim Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmî': İstanbul Câmileri ve Diğer Dini-Sivil Mî'mârî Yapılar*, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul 2001, s.530-531; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, C. III, haz. Nuri Akbayan, İstanbul 1996, s.909; Esad Efendi'ye göre Kayseri'ye sürgün edilmişlerdir. Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.211.

²⁰⁶ *Kayseri Şer'iye Sicili*, nr. 193, s.99.

²⁰⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s. 183; Ahmed Lütfi Efendi, Hüseyin Baba'nın Birgi'ye sürgün edildiğini belirtmektedir. Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s.151.

²⁰⁸ Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-Cevâmî*, s.387; Rivayete göre İbrahim Baba sürgün edilmeden önce Şeyhülislamın huzuruna getirilip kendisine sualler sorulmuş, hepsine uygun cevapları vermesi üzerine şaşırın Şeyhülislam; "bu suallerin cevaplarını biliyorsun da bu Bektaşîlik nedir?" diyerek adeta onu azarlamış ve sürgününe karar vermişti. Emin Efendi, İbrahim Baba'nın Fatih Camiine gidip Hoca Abdurrahim Efendi'nin ikinci derslerinde hazır bulunduğunu, ikinci namazını kaldıktan ve ders okunduktan sonra tekrar tekkesine döndüğünü, Bektaşîler camide pek görülmediklerinden herkesin onu başındaki fahiyesiyle görüp hayret ettiğini haber vermektedir. Ayrıca İbrahim Baba'nın tekkesine sarhoş gelen veya terbiyesizlik yapan olursa kovduğunu nakletmektedir. Emin Efendi, *Menâkıb-ı Kelhüdâzâde el-Hâc Mehmed Ârif*, Dersââdet 1302, s.71-72.

Amasya'ya²⁰⁹, Antepli Mustafa Baba Güzelhisar'a; Kıncı Baba'nın kardeşi Mehmed Baba, Çamlıca'da Tahir Baba tekkesinden diğer Mehmed Baba²¹⁰, Merdivenköy tekkesinden Ahir Mehmed Baba dört dervişleriyle ve Üsküdar'da Kasım Ağa mahallesindeki Mürüvvet Baba tekkesi şeyhi Mustafa Baba Tire'ye sürgün edildiler²¹¹. Ayrıca Karaağaç tekkesinden Derviş Yusuf, Derviş Ali, Derviş Hacı Talip, Derviş Hacı Hasan, Derviş Mehdi ile misafir Hacı Süleyman ve Derviş Mehmed Şeyhülislam Kadızâde Mehmet Tahir Efendi'nin de onayıyla Amasya'ya sürgün edildiler²¹².

İstanbul'da tekkelerin dışında Bektaşî oldukları haber verilen başka kişiler de sürgün edildi. Bunlardan Kumkapı sakinlerinden Cerrah Hacı Ali ile Atpazarı sakinlerinden Cambaz Salih Manisa'ya²¹³; Saraçhane Dellalı Ahmed ve refikî Yenikapı'da Çedikçi Hafız Hüseyin Bayındır'a sürgün edildiler²¹⁴. Üsküdar İhsaniyeli Kahveci İsmail ve Atpazarı'nda bulunan Cambaz Nazif ise itikadları düzelmeden ve ıslah olmadan salıverilmemeleri koşuluyla Güzelhisar'a sürgün edildiler²¹⁵. Yine Kapan Veznedarı Aziz ve Haremeyn Veznedarı Arif Birgi'ye gönderildiler²¹⁶. Üsküdar sakinlerinden diğer Derviş Ali ise önce Hadim'e, daha sonra sürgün yeri değiştirilerek Bursa'ya gönderildi²¹⁷. Sürgün yeri Bursa olan bir başka İstanbullu Bektaşî, Yazıcı Hacı Ahmed isimli şahıstı²¹⁸.

Öte yandan Üsküdar'da Aziz Mahmut Hüdayi tekkesi civarında gizlice türbedar olan ve oraya yeni bir tekke yapmak isteyen bir Bektaşî dervişinin,

²⁰⁹ Ahmed Lütfi Efendi, bu kişinin Güzelhisar'a sürgün edildiğini belirtmektedir. Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s.151.

²¹⁰ Ahmed Rıfla'ya göre Mehmed Baba idam edilmiştir. Ahmed Rıfla, *Bektaşî Sırrı*, C. II, s.65.

²¹¹ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.211-212; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.182-183.

²¹² BOA, C.ZB, 34/1680.

²¹³ BOA, HAT, 512/25094-D; BOA, HAT, 512/25094-E; BOA, HAT, 512/25094-F; BOA, HAT, 512/25094-G.

²¹⁴ BOA, HAT, 512/25094-G.

²¹⁵ BOA, C.ZB, 17/843.

²¹⁶ BOA, HAT, 290/17351; BOA, C.DH, 125/6218.

²¹⁷ BOA, C.ZB, 28/1368.

²¹⁸ *Bursa Şer'iye Sicili*, nr. B-317/558, v.18b-19a.

bu niyetinden vazgeçirilmesi ve buradaki türbedarlığın Bektaşî olmayan başka bir kimseye verilmesi istendi²¹⁹. Yine Üsküdar Doğancılar'da oturan Şumnulu Hoca Fatma, Bektaşîlik ve sehharelik (büyücülük) yoluna saptığı iddiasıyla bir daha buraya gelmemek üzere memleketine gönderildi. Yapılan araştırmada Hoca Fatma'nın büyü ve hile ile sade dil kadınları etkilediği anlaşılmıştı. Bu sebeple Hoca Fatma'nın İstanbul'dan uzaklaştırılmasında Bektaşîlik asıl sebebi teşkil etmemiş, adeta bir bahane olmuştu²²⁰.

İstanbul'daki Bektaşî tekkelerinin şeyh ve dervişleri sorgulamalarında "ta-kıyye" yapıkları düşünüldüğünden, bunların hemen hepsi ehl-i sünnet ilmiye mensuplarının çok olduğu Anadolu şehirlerine sürgün edildiler²²¹. Ancak Bektaşî tekkelerinde bulunan her dervişe mutlaka sürgün edilmeli gözüyle bakılmadı. Sürgün emri veren belgelerde gerek yeni ve gerekse eski tekkelerin şeyh ve dervişlerinin layıkıyla araştırılması, bunlardan dinen veya siyaseten gerekli olanların cezalandırılması, Bektaşî olanların hepsinin mülhid ve Rafizî olmadıkları, içlerinde bazı iyi hal sahibinin mevcut olduğu, içlerinde ehl-i sünnet itikadında ve kendi hâlinde oldukları anlaşılanlara müdahale edilmemesi istendi²²².

Bu itibarla sürgünlerin sıkı bir soruşturma neticesinde yapıldığı görülmektedir. Temmuz 1827'de İstanbul'da daha önce Lüleci Bektaşî ve beraberindeki on üç kişi Bektaşîdir diye haber verilerek tutuklanıp hapsedilmişlerdi. Şeyhülislamlık bu kişilerin durumlarını gizli ve açık olarak araştırdıktan sonra hapis-te tutulan bu on dört kişiden yedisi ehl-i sünnet ve düzgün itikadlı oldukları anlaşılarak salıverildi. Geriye kalanlar ise kötü itikadlı oldukları gerekçesiyle sürgün edildiler²²³.

²¹⁹ BOA, HAT, 290/17351.

²²⁰ BOA, C.ZB, 11/536; Bu arşiv belgesinden hareketle Hoca Fatma'nın Şumnu'ya gönderilmesini eleştiren Ahmet Hezarfen, onun kendisine yabancı bir memlekete gönderildiği sonucuna varmakta; ayrıca orada nasıl yaşadığının, kendisine göz kulak olacak kimsenin bulunup bulunmadığının karanlıkta kaldığını dile getirmektedir. Oysa arşiv belgesi Hoca Fatma'nın memleketi olan Şumnu'ya gönderildiğini ifade etmektedir. Hezarfen'in bu mesnetsiz eleştirisi için bkz. Ahmet Hezarfen, "1826 Sonrası Aleviler-Bektaşîler Bir Sürgün, Bir Atama!", *Cem*, Sayı 106, Kasım 2000, s.56-57; Bektaşîlik münasebetiyle Amasya'ya sürgün edilen Güzide Hanım'ın ise Ankara'ya bağlı Balıșeyh köyüne gelerek burada gizlendiği rivayet edilmektedir. İbrahim Bahadır, *Alevî ve Sûnnî Tekkelerinde Kadın Dervişler*, İstanbul 2005, s.184-185.

²²¹ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s. 211.

²²² BOA, HAT, 290/17351; BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s.61.

²²³ BOA, HAT, 314/19475; Ahmed Lütü Efendi, *Tarih-i Lütü*, C. I, s.170.

İstanbul'daki Bektaşî tekkeleri kapatılırken bir taraftan da Yeniçeri ve Bektaşî takibi sürdü. Meşveret toplantısından bir gün öce 7 Temmuz 1826'da kanunnamesi çıkarılan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna Yeniçerilerin ve Bektaşîlerin sızmalarının önlenmesi için tedbir alınması istenmişse de bir süre sonra yeni kurulan orduya Yeniçeri taraftarı Bektaşî zabitlerin sızdıkları ve orduyu bozmaya çalıştıkları ihbarı geldi. Bunun üzerine takibatlar daha da sıkılaştırıldı ve yeni orduya katıldıkları tespit edilen Yeniçerilerden 800'ü Sakız, Midilli ve Bozcaada gibi yerlere gönderildi²²⁴. Ayrıca İhtisap Ağası Mustafa da İstanbul'dan sürgün edildi²²⁵.

Bu arada 17 Eylül 1826'da Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu içine giren Yeniçerilerin ve taraftarlarının bir isyan çıkarmak istedikleri tespit edildi. Serasker kapısındaki bazı askerler arasında kararlaştırılan bu isyana Bektaşîlerden Lüleci Ahmed, Şeyh Mehmed, Unkapanı'nda Hafız İbrahim ve Laleli'de Perşembe tekkesi şeyhi Mehmed gibi üç yüzden fazla dervişin destek verecekleri ve bu konuda tahriklerde bulundukları ihbarı geldi²²⁶. Bunun üzerine yeni orduya katılan bazı Yeniçerilerin, Bektaşî kıyafetinde biriyle görüşerek ocağın yeniden kurulacağına dair rüyalar üzerine konuştukları tespit edilip, sekizi kurşuna dizilerek, dokuzu çarşı ve pazarda idam edilerek ortadan kaldırıldı. Bununla birlikte 1826 yılı sonlarında Asakir-i Mansure içine girmiş Yeniçerilerin tahrikiyle Serasker Paşa ve Osman Ağa'yı öldürmek ve böylece Yeniçeri Ocağı'nı ihya etmek üzere bir isyan çıkarılmış, ancak bunlar da kısa zamanda dağıtılmışlardır²²⁷.

Öte yandan tekkelerin yıkılmasını izleyen zamanda İstanbul'daki Bektaşî takibinin sürüncemede kaldığı anlaşılmaktadır. Zira 12 Temmuz 1828 tarihinde sadrazam padişaha bilgi verirken o zamana kadar bazı zaruretlerden dolayı Bektaşîlerin ortadan kaldırılamadıklarını söylemektedir²²⁸. Demek ki 1826'da tekkeler basılıp içlerindeki Bektaşîler sürgün edildikten sonra işin üzerine fazla gidilmemiş, olay giderek sıcaklığını kaybetmiştir. Ayrıca zamanla padişahın tavrında da bir yumuşama görülmektedir. Padişah, ilk zamanlar "gevşetmeye

²²⁴ BOA, HAT, 340/19426; BOA, HAT, 340/19438.

²²⁵ BOA, HAT, 500/24495.

²²⁶ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, C. I, 582-594.

²²⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.187-188.

²²⁸ BOA, HAT, 340/19426.

gelmez” diyerek tamamen ortadan kaldırılmalarını istediği Bektaşîlerin daha sonraları kötülük derecelerine, töhmet²²⁹ ve cürümlerine²³⁰ göre cezalandırılmalarını istemiştir.

Rumeli’deki tekkelerden de Anadolu’nun muhtelif yerlerine sürgünler olmuştur. Mirahur-ı evvel Ali Bey Hasköy’deki Osman Baba ve Ali Baba tekkeleri ile diğer kazalardaki zaviyelerden on yedi Bektaşî dervişini Çirmen’e yollamıştı. Bu on yedi Bektaşî’nin Edirne’den Tekfurdağı iskelesine, oradan da Bursa’ya gitmek üzere Mudanya iskelesine gönderilmeleri Çirmen mutasarrıfı Esad Paşa’ya bildirilmiş, Bursa’ya vardıklarında ise ikişer üçer münasip kazalara gönderilmeleri emredilmişti²³¹. Yol masraflarının devlet tarafından karşılandığı bu on yedi Bektaşî’nin uzak yere gönderilmemek istendiği, bu sebeple Bursa’ya sürgün edildiği anlaşılmaktadır²³². Yine Ali Bey’in memuriyetiyle Eski Zağra ve çevre kazalardaki tekkelerden iki Bektaşî Çirmen’e gönderilmiş, bunların da öncekiler gibi Bursa’nın ilmiye mensuplarının yoğun olduğu kazalarından birinde ikamet ettirilmeleri istenmiştir²³³.

Dimetoka’daki Kızıldeli Sultan tekkesinde bulunan 20 Bektaşî’nin de öncelikle Edirne’ye, oradan Anadolu’nun münasip yerlerine sürgünleri istendi²³⁴. Gelibolu’da Eceabad kazasındaki Dağı Mehmed Efendi, İlyas Baba ve Ece Sultan tekkeleri ile diğer on bir tekkedeki çıkıncı ve rençber taifesi bu tekkelerden çıkarıldılar. Ayrıca Tekfurdağı’nda bulunan Sersem Ali Baba tekkesi şeyhi Seyyid Mehmed Reşid Baba şeyhlik görevinden alınarak tekkeden uzaklaştırıldı²³⁵. Elbasan’a yarım saat mesafede bulunan Hacılar Çeşmesi’ndeki Bektaşî tekkesi memurlar tarafından basıldığında tekke şeyhi İbrahim Dede’nin tekkede iki üç dervişini bırakarak kaçtığı ve bir mahalde gizlendiği haber alınmıştı. Bunun üzerine bu iki üç derviş de buradan çıkarılarak tekke yıktırıldı. Ayrıca kasaba sakinlerinden Bektaşî bulunanlar varsa onların da sürgün edilmeleri istendi²³⁶.

²²⁹ BOA, HAT, 314/19475.

²³⁰ BOA, HAT, 340/19426.

²³¹ BOA, Ayniyat Defteri, nr.14, s.186.

²³² Rumeli’den sürgün edilen bu on yedi Bektaşî 2 Mayıs 1827 tarihinde Bursa’nın İnegöl kasasına ulaşmışlardır. BOA, Ayniyat Defteri, nr.207, s.53.

²³³ BOA, Ayniyat Defteri, nr.14, s.234.

²³⁴ BOA, Ayniyat Defteri, nr.207, s.32.

²³⁵ BOA, C.EV, 651/32819.

²³⁶ BOA, C.ZB, 35/1717; BOA, C.EV, 216/10764.

Dimetoka'daki Mürsel Baba tekkesinde bulunan Konyalı Derviş Mustafa ve Ali isimli iki Bektaşî dervişi ise Bektaşî tekkelerine memur Ali Bey'in dine ait suallerine cevap veremedikleri ve tekkede ele geçen üç kitabın içeriğinin kendilerini dalaletle düşürdüğü ileri sürülerek Amasya'ya²³⁷, tekke şeyhi Hasan Dede Tokat'a sürüldü²³⁸. Dimetoka'dan Tokat'a sürgün edilen bir diğer Bektaşî Kilerci Derviş Ali'ydi. Çoban kethüdası Derviş Muhammed ve Değirmenci Derviş Muhammed ise Tosya'ya sürgün edildiler²³⁹. Ayrıca Kırçova kazasına beş saat mesafede harap halde bulunan Bektaşî tekkesindeki beş altı nefer Bektaşî'nin de sürgün edilmeleri istendi²⁴⁰. Üsküp'te Tekkeköy'deki Karaca Ahmed türbesinde misafir olarak bulunan yedi sekiz Bektaşî de buradan çıkarılarak sürgün edildiler²⁴¹.

Anadolu'daki Bektaşî tekkelerinden de sürgün edilenler oldu. Mese-la, Eskişehir'in Seyid Gazi kazasındaki Uryan Baba tekkesi şeyhi Ali Baba Konya'ya²⁴² sürgün edilirken, Mihaliç'teki tekkelerden yedi Bektaşî dervişi Birgi'ye gönderildi. Ayrıca bu yedi dervişin Birgi'ye sağ salım ulaştırılmaları için güzergah yetkilileri uyarıldı. Bu kişiler hangi kazaya ulaşırlarsa yolculuklarının devamı maksadıyla binek tedariki ve yanlarına yeterli miktarda adam verilmesi emredildi. Bununla birlikte firar etmelerinin önüne geçilmesi emri verilerek, eğer içlerinden biri firar edecek olursa öncelikle o kazanın hakim ve zabitlerinin sorumlu tutulacağı belirtildi²⁴³.

Öte yandan Hacı Bektaş Veli tekkesinde bulunan 26 derviştten sekizi sürgüne yollandı. Geride kalanların ise başlarından tacları atılarak ve kendilerinden Nakşî tarikatı üzere olacakları sözü alınarak tekkede kalmalarına izin verildi²⁴⁴. Hacı Bektaş kazası ahalisinden Abdülaziz ise Sadullah Çavuş gözeti-

²³⁷ *Amasya Şer'iye Sicili*, nr. 72, s.82.

²³⁸ Halis Turgut Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, C. III, Tokat 1951, s.136.

²³⁹ *Amasya Şer'iye Sicili*, nr. 72, s.82.

²⁴⁰ BOA, C.AS, 203/8714.

²⁴¹ BOA, C.AS, 213/9108.

²⁴² *Konya Şer'iye Sicili*, nr. 71/F-31, s.90.

²⁴³ BOA, MD, nr. 242, s.126-127.

²⁴⁴ BOA, C.EV 464/23489; G. Goodwin tekkede 24 derviş bulunduğunu belirtmektedir. Godfrey Goodwin, *Yeniçeriler*, çev. Derin Türkömer, İstanbul 1997, s.248.

minde Kayseri'ye sürgün edildi²⁴⁵. Yine Bozok sancağının Akdağ kazasındaki Devletşahkulu ve Derviş Şah tekkelerindeki Hasan, Mehmed, Haydar ve Kallender isimli Bektaşîlerin buradan uzaklaştırıldıkları tespit olunmakta, ancak nereye gönderildikleri anlaşılamamaktadır²⁴⁶.

1826 yılında Bektaşî tekkelerinin kapatılmasının ve yıktırılmasının hemen ardından yaşanan bu idam ve sürgünler bu kadarla sınırlı kalmadı. Bektaşî takip ve sürgünleri Sultan II. Mahmud döneminin sonlarına kadar devam etti. 1830'larda o tarihe kadar Bektaşîlerin elinde kalmış olan Mısır'daki Kasrû'l-Ayn tekkesi şeyhi Bosnalı Kurbançı İsmail Baba yirmi altı dervişleriyle beraber tekkeden çıkarıldı. Dokuz ay Manastırlı İsmail Sırrı Paşa'nın konağında misafir kalan İsmail Baba ve dervişleri, bu dokuz ayın sonunda Medine'ye gittiler. Ancak İsmail Baba'nın yanında yalnızca Sadık adında bir derviş kaldı. 1835'te İsmail Baba Medine'de vefat edince, Derviş Sadık Mısır'a dönmüş, ancak burada kalamayarak Hacı Bektaş Veli tekkesine gitmiştir²⁴⁷.

Sürgünlerin yapıldığı bölgeler genel olarak "ilmiye mensuplarının yoğun olduğu yerler (makarr-ı ulema)" olarak ifade edilmişti. Bunlar Bursa, Kayseri, Hadim, Amasya, Bayındır, Güzelhisar, Konya, Manisa, Kütahya, Tire ve Birgi'dir. Sürgünler genelde itikad yoklamasının ardından bir çavuş mübaşeretinde gerçekleşmiş, bazen sürgün güzergâhında bulunan yetkililer sürgünlerin sorunsuz gerçekleşmesi için uyarılmışlardır. Ayrıca sürgünleri istenen Bektaşîlerin yerlerine ulaşip ulaşmadıkları gibi bir takım konularda naib ve müftü gibi yerel idarecilere sorumluluk yüklenmişti. Naibin ilk görevi bu kişilerin sürgün yerlerine ulaştıklarını bildirmektir. Sonra bunları ikamet ettirip başka yerlere salıvermemektir. Salıverilmeleri durumunda mesul ve muhatap olacağını bilip ona göre muhafazalarına çalışmaktı. Müftülerin görevi ise Bektaşîleri hem sözle hem de kalple itikadlarından döndürüp ıslah olmalarını sağlamaktı. Naib ve müftülerin ortak vazifeleri ise rehavetten ve dine aykırı hareketten sakınmak, Bektaşîler itikadları düzelmeden ve kendilerine ıslah hali gelmeden salıvermemektir²⁴⁸.

²⁴⁵ BOA, C.ZB, 4/152.

²⁴⁶ BOA, MAD, 9771, s.98.

²⁴⁷ F. Köprülü, "Mısır'da Bektaşîlik", s.27.

²⁴⁸ HAT, 512/25094-G; BOA, C.DH, 125/6218; BOA, C.ADL, 33/2002; *Kayseri Şer'iye Sicili*, nr. 193, s.99; *Bursa Şer'iye Sicili*, nr. B-317/558, v.18b-19a; *Amasya Şer'iye Sicili*, nr. 72, s.82; *Manisa Şer'iye Sicili*, nr. 262, s.81.

3. Bektaşîlik Suçlamasıyla Sürgün Edilenler

Bektaşî tekkelerinin kapatılması kararından sonra başlangıçta sınırlı şekilde cereyan eden sürgünler kısa süre içinde Bektaşîlik muhibbanına, Bektaşî tekkeleriyle dolaylı veya dolaysız ilişki içinde olan ilmiye sınıfı mensuplarına ve devlet memurlarına kadar genişletildi.

Öncelikle Bektaşîlerle yakın ilişkisi olan kişileri tespit etmek için Saray hocası Kürd Abdurrahman Efendi²⁴⁹ ile Anadolu'daki Bektaşî tekkelerinin yıkımına memur edilen Çerkeşi Mehmed Efendi'nin üyeleri arasında bulunduğu bir komisyon oluşturuldu²⁵⁰. Bu komisyonda ilk olarak Bursa kadısı Mehmed Arif Efendi'nin İstanbul'a ayak basmamak üzere Aydın Güzelhisar'a, Medine-i Münevvere kadısı Melekpaşazâde Abdülkadir Efendi Manisa'ya, eski vakânüvis Şanizâde Ataullah Efendi'nin Tire'ye ve Şıkk-ı salis defterdarı İsmail Ferruh Efendi'nin önce Bursa'ya sonra yeri değiştirilerek Kadıköy'e sürgün edilmeleri kararı alındı²⁵¹. Ardından bu kişiler aynı gün yalılarından alınarak Üsküdar'a geçirildiler ve oradan sürgün yerlerine gönderildiler²⁵².

Bunlardan Melekpaşazâde Abdülakdir Efendi ve Mehmed Arif Efendi, Bektaşîlerle görüşmek, onlarla dostluk ve ahabplik etmekle; zamane Bektaşîliğine saparak dine aykırı hareketlerde bulunmakla suçlanmışlardır²⁵³. Halbuki Melekpaşazâde meşveret meclisinde Bektaşîler aleyhine konuşmasına ve bu konuda çok ileri gitmesine rağmen bahsedilen gerekçelerle sürgün edilmişti²⁵⁴. Üstelik o, meşveret meclisinde Üsküdar'da türbesi bulunan Karaca Ahmed Sultan'ın kerametleri söz konusu olduğunda bunu inkar ederek, "Veli ise beni çarpsın" demişti. Esad Efendi bunu istihza ile anıp Melekpaşazâde'nin sürgüne gönderilmesini bu sözlerine bağlamaktadır. Ayrıca o, sürgününe dair haber kendisine ulaştığında "Şeyhülislam Efendi içimizden çürüklerimizi ve

²⁴⁹ İ. Gündüz'e göre Halidi-Nakşî olan Kürd Abdurrahman Efendi, sürgün listesi hazırlanmasında en etkili kişilerdendi. Gündüz, *a.g.e.*, s.142.

²⁵⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.183.

²⁵¹ BOA, C.ADL, 33/2002; BOA, HAT, 503/24730; BOA, HAT, 500/24493; BOA, HAT, 290/17351.

²⁵² Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütüf*, C. I, s.169.

²⁵³ BOA, C.ADL, 33/2002.

²⁵⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.184.

işe yaramazlarımızı ayırdı” ifadesinde bulunmuştu²⁵⁵. Öte yandan Cevdet Paşa’ya göre, Melekpaşazâde Abdülkadir Efendi, çok kültürlü ve bilgin bir kişi değilse de, en azından Bektaşilik düşüncelerinden uzak, ilim ve kültür dostu biriydi. Fakat mezhep ve meşrebi geniş, lâubâli, dünyaya bağlı bir mizaca sahipti. Ferruh Efendi ve Şânizâde ile sık sık görüşmesi, Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi’ne devam etmesi sürgününü hazırlayan başlıca etkenlerden olmuştu. Ferruh Efendi ise Londra’da elçilik yapmış, yabancıların gözünde itibar kazanmış, ender yetişir vasıfta bir zattı. Böyle her yönüyle dört dörtlük birini Bektaşilikle suçlamak insafsızlıktı²⁵⁶. Bununla birlikte Ferruh Efendi o sırada Tefsir-i Mevakıb adlı bir eserin yazımıyla uğraştığından, bu eseri tamamlayabilmesi için sürgün yeri Tire’den Kadıköy’e çevrildi²⁵⁷.

Her biri bir tarafa sürülen bu kişilerin ortak özelliği kendi aralarında kurdukları Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi üyeleri olmalarıydı²⁵⁸. Amaçlarının ilme hevesli kişileri eğitmekten öte bir şey olmadığını açıklamışlardı²⁵⁹. Bu kişilerin sürgün edilmeleri için Şeyhülislam yazdığı yazıda “dini emirlere dikkat etmeyip Bektaşilerle görüşmek ve onlarla dostluk etmek, böylece onlara meyletmiş olmak” suçlamasında bulunmuştu. Buna “zamane Bektaşiliği yoluna saptıkları” hükmünü de eklemişti. Bununla birlikte Cemiyet-i İlmiye’de bir araya gelen bu kişilerin “Bektaşilerle arkadaşlık ve dostluk” ettikleri şeklinde suçlanmala-

²⁵⁵ Esad Efendi, *Vak’anivis Es’ad Efendi Tarihi*, s.650-651.

²⁵⁶ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.184.

²⁵⁷ BOA, HAT, 503/24730; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.183; Ferruh Efendi 1840 yılında vefat etmiş ve Ortaköy’de Yahya Efendi tekkesi yanındaki kabristana defnedilmiştir. “Ferruh Efendi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. X, İstanbul 1971, s.5692.

²⁵⁸ İlk “Mahfil-i İlmiye” olarak değerlendirilen bu cemiyet, haftada bir-iki defa İsmail Ferruh Efendi’nin Ortaköy’deki yalısında toplanarak, burada felsefe, şiir ve diğer ilimlere dair konuşmalar yapıldı. Cemiyet toplantılarında kendilerine müracaat eden gençlere Şânizâde fen ve up alanında, Kethüdazâde astronomi ve felsefe alanında, İsmail Ferruh Efendi edebiyat alanında, Süleyman Fehim Efendi Farsça dersler verirdi. Melekpaşazâde Abdülkadir Bey ise daha çok idari işlerle ilgilenirdi. Bununla birlikte meclise tanımadıkları kimseleri kabul etmezlerdi. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.184; Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi, *Şânizâde Târîhi*, C. I, s.XCVII-XCVIII; Cemiyet ve üyeleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmet Karaçavuş, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim Cemiyetleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, s.47-97; Ekmeleddin İhsanoğlu, “19. Yüzyıl Başında Kültür Hayatı ve Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi”, *Belleten*, C. LI, Sayı 200, Ankara 1987, s.815-830.

²⁵⁹ Cevdet Paşa, Cemiyet-i İlmiye’nin amacını şöyle aktarıyor: “heveskâr-ı ulûm ve ma’ârif olanlardan her kim tedrise talip olur ise onu ta’lim etmeği yâhûd ettirmeği müte’ahhid imiş.” Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.184.

rına cemiyet toplantılarına katılan Rumelihisar'ndaki Şehitlik tekkesi şeyhi Mahmud Baba sebep olmuştu²⁶⁰. Ayrıca cemiyet üyelerinin gizlilikleri ve dini konulardaki serbest tavırları kendilerini “Beşiktaş İtikadı” diye isim takılmasına sebep olmuştu²⁶¹. Kethüdazâde Arif Efendi'nin Menâkıb'ını yazan Emin Efendi ise bu kişilerin Bektaşî olmadıkları gibi sofı da bulunmadıklarını, bu durumun onlara iftira atılması için yeterli olduğu kanaatindeydi²⁶².

Ayrıca Beşiktaş Cemiyeti üyeleri olan bu kişilerin sürgünlerinde Hekimbaşı Behcet Efendi'nin de rolü bulunmaktaydı. Behcet Efendi ile Şanizâde arasında yaşanan politik çekişme ve rekabet beraberinde birbirini çekememezlik ve husumet doğurmuştu. Bunda bilhassa İzzet Molla'nın “erkân-ı devletin haline bak bir müverrihi hekimbaşı ve başhekimî vakanüvis ettiler” demesi ve bunu sanki Şanizâde söylemiş gibi etrafa yayması etkili olmuştu. Behcet Efendi, önce Şanizâde'yi vakanüvislikten azlettirmiş, sonra Beşiktaş Cemiyeti'ni Bektaşîlikle suçlayıp hem Şanizâde'nin hem de Abdülkadir Bey ve Ferruh Efendi'nin sürgünlerine sebep olmuştu²⁶³.

Şanizâde Ataullah Efendi, arpalığı olan Tire'ye sürüldü²⁶⁴. Genel kanaate göre, Bektaşîlik meselesi ortaya çıkınca Şanizâde'yle arasında politik rekabet ve çekememezlik bulunan Behcet Efendi, ona Bektaşîlik suçlamasında bulunmuştu. Bu itibarla Şanizâde'nin görünürdeki suçu, Bektaşîliğe meyletmek ve fesat tertipleme²⁶⁵. Konağında meclisler düzenlemesi sebebiyle medreselilerin hışmına uğradığını dile getirenler de olmuştur²⁶⁶. Cevdet Paşa, Şanizâde'nin

²⁶⁰ Mahmut Cevat, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-yi Teşkilat ve İcrası-XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi*, haz. Taceddin Kayaoğlu, Ankara 2001, s.62-63; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, C. I, İstanbul 1969, s.115-116.

²⁶¹ Şanizâde Mehmed Atâullah Efendi, *Şânizâde Târîhi*, C. I, s. XCVIII.

²⁶² Emin Efendi, *Menâkıb-ı Kethüdâzâde*, s.34-35.

²⁶³ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.185; İbnülemin bu durumu; “Erbâb-ı garaz ve hasetteki melanete bakınız ki padişah Bektaşîlerin izalesine azmetmiş, fırsattan bil istifade Şanizâde de Bektaşî grubuna idhal ve imha edilmiştir. Padişah Hristiyanların izalesine teşebbüs etseydi biçare adam Hristiyan addedilerek daha feci surette ocağına incir dikilecekti” şeklinde yorumlamaktadır. İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, C. I, s.112.

²⁶⁴ Ahmed Cevdet Paşa'ya göre Menemen'e sürgün edilmiştir. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.183

²⁶⁵ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Çoşkun Üçok, Ankara 1982, s.375.

²⁶⁶ Ortaylı, *a.g.e.*, s.135; Z.N. Aksun'a göre Şanizâde, devletin en nizamlı askeri olarak görüldüğü Yeniçerilerin ilga edilmesinden ziyade güçlendirilmesi gerektiğini savunduğu için sürgün edilmişti. Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, C. III, İstanbul 1994, s.183.

Matematik ve Tabiat İlimlerinde çok yetenekli, Tıp ilminde ise emsalsiz bir zat olduğunu belirterek onun, Bektaşilik düşüncesinden uzak bulunduğunu belirtmektedir²⁶⁷. Şanizâde'nin Bektaşilikle bir bağı olmadığı ve sürgün edilmesinin yanlışlığı dile getirilse de, büyük babası Şani Ahmed Dede'nin bir Bektaşî şeyhi olması dikkatten kaçmamış olmalıdır. İhtimal Bektaşiliğin yasaklandığı dönemde bu ailevi ilişki bir şekilde muhafaza edilmekteydi²⁶⁸. Şanizâde, sürgün yeri olan Tire'ye geldiğinde bölge ileri gelenleri tarafından törenle karşılanmış ve Tire eşrafından Hacı Ahmet Reşit Efendi'nin evinde misafir edilmişti²⁶⁹. Şanizâde'nin yaklaşık iki ay süren bu sürgün hayatı, affına dair müjdeyi idam haberi zannederek fenalaşması ve ardından ölümüyle sona ermişti²⁷⁰.

Görüldüğü üzere bu sürgünlerin bazıları siyasi amaçlara hizmet ediyordu ve bunların Bektaşilikle hiçbir alaka ve münasebeti yoktu²⁷¹. Üstelik bu sürgün-

²⁶⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.184.

²⁶⁸ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, çev. M. Türköne vd., İstanbul 1998, s.259.

²⁶⁹ Şanizâde Mehmed Atâullah Efendi, *Şânizâde Târîhi*, C. I, s.LVII.

²⁷⁰ Feridun Nafiz Uzluk, *Şanizâde Mehmet Ataullah*, Ankara 1951, s.21-22; Babinger, *a.ge*, s.375; Şanizâde'nin Tire'ye sürgün edilişinden iki ay sonra affına dair ferman çıkarılmış, ancak fermanı Tire'ye getiren Eğinli Ali Bey, bir dil sürçmesi olarak "itlakınıza (affınıza)" yerine "itlafınıza (idamınıza)" ferman getirdim deyince fenalaşan Şanizâde bir iki gün sonra 5 Ağustos 1826'da vefat etmiştir. Rivayete göre Şanizâde, af fermanı göğsüne konularak Tire'ye defnedilmiştir. Şanizâde Mehmed Atâullah Efendi, *Şânizâde Târîhi*, C. I, s.LVIII; İnal, *a.ge*, C.I, s.117; Ahmed Lütfi Efendi'ye göre Şanizâde Tire'de oturduğu konağında bazı adamların acele koşturduklarını görünce idam fermanının geldiğini zannederek aniden rahatsızlanarak vefat etmişti. Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s.184; Mehmet Cemalettin ise onun suçsuz yere sürgün edilmesi üzerine meydana gelen üzüntüden öldüğünü söylemektedir. Mehmet Cemalettin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Ayine-i Zürefa*, haz. M. Arslan, İstanbul 2003, s.69.

²⁷¹ Komisyonunda Bektaşî alimlerin İstanbul dışına sürülmesinde önemli rolü bulunan Kürd Abdurrahman Efendi'nin "Kethüdazâde Arif Efendi de Bektaşî'dir. Şanizâde'yi sürgün ettiğimiz gibi onu da sürgün edelim" demesi üzerine, daha sonra kazasker olacak olan Çerkesli Muhammed Refî'i Efendi "Adam utanın. Kethüdazâde hepimizin hocasıdır. Ben de onda okudum. Mezhebi ve itikadı pak bir adamdır" diyerek Arif Efendi'yi sürgünden kurtarmıştı. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.183; Oysa Cevdet Paşa'nın naklettiğine göre Bektaşî şeyhi Mahmud Baba ile Kethüdazâde Mehmed Arif Efendi arasında dostluk ve arkadaşlık bulunuyordu. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.181-182; Ayrıca Kethüdazâde, İstanbul Bektaşîlerinden Morali Ahmed Baba ile de sık sık görüşmekteydi. Keza bu görüşmelerden birinde Ahmed Baba Kethüdazâde'ye; "Erenler bizim içimizde avam çoğaldı. Bize bir şey olacak ama ben görmeyeceğim" demiş, gerçekten 1823 yılında vefat eden Ahmed Baba Yeniçeri Ocağı'nın ilgası sırasında Bektaşiliğin de yasaklanmasını görememişti. Bu hadiseyi nakleden Kethüdazâde, Bektaşîlerin sonraki yıllarda daha da bozulduklarını, "Ahmed Baba gelse de Bektaşîyye içerisindeki avamı şimdi görse. Yazık! Yazık! O tarik-i nâzenine" sözleriyle ifade etmekteydi. Emin Efendi, *Menâkıb-ı Kethüdâzâde*, s.86-87.

ler beraberinde jurnalcılığı de getirmiş, devlet erkanının dikkatinin Yeniçeri ve Bektaşî izalesine yoğunlaştığı bir zamanda, ülkenin her köşesinden jurnaller ve ihbarlar birbirini takip etmişti²⁷². Böylece Bektaşî takibi birçok kimsenin yerli yersiz suçlanarak sürgünlerini getiren bir “ihbar mekanizmasına” dönüşmüştü. Ayrıca Bektaşî takibatı bazı ilim adamlarını karalamak için de iyi bir fırsata dönüşmüş, bu arada rakipleri tarafından sindirilmek istenen bir takım söz sahipleri de sürgüne yollanmıştı²⁷³.

Bu sürgünlere Sultan II. Mahmud’un Bektaşîlerin meşhurlarından olduklarını söyleyerek Hadim’e sürgün edilmeleri emrini verdiği müderrislerden Cığalizâde Tahir Bey ve Balcıyokuşcuzâde Raşid’i ilave etmek gerekmektedir. Cığalizâde Tahir Bey sürgün edilirken, Balcıyokuşcuzâde yaşının küçük olması münasebetiyle hak ve batılı ayırmaya kudreti olmadığı düşünülüp tövbe ettirmekle yetinildi. Sultan II. Mahmud bu kişilerin sürgünlerini sonraya bırakmaya niyetliken, Şeyhülislam’ın derhal sürgünlerini istemesi üzerine kararını değiştirmişti. Ayrıca bu vesile ile Sultan II. Mahmud, bir defa daha sadrazamı uyarmış, ilmiye mensuplarından Bektaşî olanların araştırılmasına dikkat ve ihtimamla devam edilmesini istemişti²⁷⁴.

Öte yandan Bektaşîlik suçlaması diğer tarikat mensuplarına da sıçramıştı. Keza, o dönemde Bektaşîlik şüphesi veya iftirası ile Üsküdar’da başka tarikatlara mensup yedi şeyh sürgüne gönderilmişti. Bunlar Manisa’ya sürülen Nakşî tarikatından Enderun’da Buhari hocası Şeyh Hasib Efendi ve tesis ettiği tekkenin kubbesine on iki imamın isimlerini yazdıran Bedevi tarikatından Mustafa Efendi; Hadim’e sürülen Bayramiye tarikatından Hz. Himmet Han-kahı şeyhi Ali Efendi; Konya civarına sürülen Celvetî tarikatından Şeyh Galip Efendi; Kayseri’ye sürülen Kadirî tarikatından şair Vecdi Efendi; Sivas’a sürülen Nakşî tarikatından Karaca Ahmed tekkesinde ikamet eden Ahmed Dede; Sinop’a sürülen Konyalı Ali Behcet Efendi halifelerinden Nakşî Halil Sahip Efendi; Kastamonu’ya sürülen eserlerinde Bektaşî neşesi görülen, devrin edebiyatçılarından Kandizâde Ahmed Erib ve Fodlacızâde Rasim Efendi’dir. Bu şeyhler uzun süre sürgünde kaldıktan ve haklarında ıslah olduklarına dair ka-

²⁷² Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütîf*, C. I, s. 168-169.

²⁷³ Ahmed Rıfkı, *Bektaşî Sırrı*, C. II, s. 75; İlber Ortaylı, “Tarikatlar ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Yönetimi”, *Osmanlı Barış*, İstanbul 2004, s. 139-140.

²⁷⁴ BOA, HAT, 500/24493.

naat oluştuktan sonra Nasuhizâde Şemseddin Efendi'nin aracılığıyla affedilip İstanbul'a dönebilmişlerdir²⁷⁵.

Görüldüğü üzere merkezî hükümet, Bektaşilik yolunda olanları idamdan daha çok ilmiye mensuplarının yoğun olduğu bölgelere sürgün ederek itikadlarını düzeltme yoluna gitti. Cevdet Paşa'nın bildirdiğine göre kalanlar "Sünni kıyafetine girdiler ve meydanda Bektaşî kıyafetinde kimse kalmadı."²⁷⁶ Bazı Bektaşiler ise, on iki dilimli Bektaşî tacı yerine dört dilimli tac giyerek kendilerini gizlemeye çalıştılar²⁷⁷.

D. Tekkelerdeki Şeyh Yakınlarının Durumu

Sürgün kararı ve uygulamaları şahsi tutulduğu için, sürgüne yollanan Bektaşilerin ailelerinin ve varislerinin sosyal ve hukuki durumu ile mağduriyetleri önemli bir problemi ortaya çıkarmıştı. Çünkü tekkelerin mallarının müsadere edilmesi, buradan geçinen ailelerin geçim kaynaklarından uzaklaşmalarına neden olmuştu. Bunun giderilmesi için tekkelere "mülk" olarak kaydedilmiş olan emlak ve arazinin sürgüne yollanan kişilerin ailelerinin geçim sıkıntısına düşmelerine engel olmak için onlara tahsisinin uygun olacağı kararına varıldı²⁷⁸.

Merdivenköy'deki Şahkulu tekkesinin sürgün edilen şeyhinin hanımına tekke bitişiğindeki dört odalı ev ve iki dönüm bağ bırakıldı²⁷⁹. Rumelihisarı'ndaki Şehitlik tekkesinde daha önce ölen şeyhin hanımı, kız kardeşi ve üç küçük kızının ikametleri için beş odalı hane yıkılmayarak bunlara terk edildi²⁸⁰. Eyüp'teki Karyağdı tekkesinin meydan odası yıkıldıktan sonra üç odalı hanesinde tekke şeyhi Mustafa Dede'nin validesi, zevcesi, kızı ve küçük oğlunun ikametlerine izin verildi²⁸¹.

²⁷⁵ Yücer, *a.g.e.*, s.518.

²⁷⁶ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.183.

²⁷⁷ Hasluck, *Bektaşilik Tedkikleri*, s.49.

²⁷⁸ İstanbul'daki tekkelerin memurlar vasıtasıyla yıktırılmalarını isteyen belgelerde sık sık "...vakf olan hâne, arsa, tarla ve bağların vakf-ı müşârunileyh tarafından ve mülk olanların dahi varis-i ma'rûfları var ise anlara terk..." edilmesi emredilmiştir. BOA, MAD, 9766, s.338-339, 393, 443; BOA, MAD, 9731, s.406-407.

²⁷⁹ BOA, MAD, 9731, s. 407.

²⁸⁰ BOA, MAD, 9731, s. 407; BOA, MAD, 9766, s.339.

²⁸¹ BOA, MAD, 9766, s. 339.

Sütlüce tekkesinin bütün binaları yıkıldıktan sonra sürgün edilen Şeyh Mustafa'nın, hanımı ve çocukları mağdur olduklarından, tekke enkazından yeni bir ev yapılmasına izin verildi. Ayrıca tekke civarında bulunan bir kapılı hane de Şeyh Mustafa'nın varislerine bırakıldı²⁸². Öküz Limanı'ndaki tekkenin ise sürgün edilen şeyhine ait iki adet oda ve bir adet ev yıkılmamış fakat müzayedeye çıkarılarak satılmıştı. Ancak bir süre sonra, sürgün edilen şeyhin hanımının verdiği bir arzuhal ile tekkenin durumu tekrar incelenip bu emlakın satış işlemleri iptal edilerek tekkenin bahçe, iki oda ve bir evi şeyhin varisleri olan zevcesi, validesi, bir erkek ve kız çocuğuna iade edildi. Böylece bu kişilerin mağduriyetleri giderildi²⁸³.

Üsküp'e bağlı Kırçova kazasında bulunan Hızır Baba tekkesinde biraz daha farklı bir hadise yaşanmıştı. Bu Bektaşî tekkesinin şeyhi 1826'dan önce ölmüş ve yerine on dört yaşındaki oğlu Cabir ile onun amcazâdesi on bir yaşındaki Ali tekkeye şeyh olmuşlardı. Tarikatın ilgası sırasında Bektaşîlerin tekkelere kaçmalarına veya kovulmalarına rağmen bunlar yanlarında 15-20 kadar daha çocuk ve diğer yakınları ile gidecek başka yerleri bulunmadığından ve geçimlerini sağlayacak güçte olmadıklarından tekkede ikamete devam etmişlerdi. Merkezî hükümet Kırçova halkının da talebi üzerine bu insanların tekkede ikametlerine izin vermiş, tekkeye ait çiftlik, emlak ve hayvanları da bunlara terk etmişti. Ancak verilen ikamet izni bir daha Bektaşîlik kelamını ağzlarına almamak üzere olmuştu²⁸⁴.

Ayrıca Eskişehir'deki Seyid Gazi kazasındaki Seyid Gazi tekkesi şeyhi Pîr Mehmed Baba'nın ailesinin kasabada bulunan evlerinde ikamet etmelerine, yine bu kazadaki Şuca tekkesi şeyhi Seyyid Şuca Baba'nın yirmi civarındaki çocukları ve yakınlarının ise medreseye çevrilen bu tekkenin odalarında yaşamalarına müsaade edilmişti²⁸⁵. Bununla birlikte bazı tekkeler ehl-i sünnet itikadında olduğu ifade edilen mevcut şeyhlerinin veya yakınlarının idaresinde bırakılmıştı. Eceabad kazasındaki Dağı Mehmed Efendi tekkesinin şeyhi buradan uzaklaştırılırken tekke kardeşi Ahmed Efendiye bırakılmıştı²⁸⁶. Demir-

²⁸² BOA, MAD, 9766, s. 339; BOA, MAD, 9731, s.406.

²⁸³ BOA, MAD, 9731, s. 406-407; BOA, MAD, 9766 s.393.

²⁸⁴ BOA, MAD, 9772, s.236.

²⁸⁵ BOA, C.MF, 184/9179.

²⁸⁶ BOA, MAD, 9772, s.143.

hisar'daki Bektaşî tekkesi yıktırıldıktan sonra burada medfun bulunan Kanber Baba'nın muhterem bir zat olduğu düşünülerek buraya bir türbedar tayini gerekli görülmüştü. Türbeye Bektaşîlerden Seyyid Ahmed Halife tayin edilip, türbenin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için türbe civarında bulunan bir-iki odalı tekke binası ile bir-iki dönümlük tarla ve bahçesi bu kişiye bırakılmıştı²⁸⁷.

Tekkelerde şeyh ve dervişler ile onların yakınlarının dışında şeyh sülalesinden olanlar ile çiftçi, ırgat, köy ve mezra halkı gibi kişiler de bulunuyordu. Bunların başka yerlere toptan sürgün edilmelerine dair elimizde bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnız zamanla tekkelere gelir getiren çiftlik ve arazilerin satılmasıyla ve bu mülkleri tasarruf edenlerin değişmesiyle meydana gelen göçlerle tekkelere bağlı hane sayıları azalmıştır. Bunun dışında mezra gibi yerlerde bulunan ve arşiv kayıtlarına sayılarına çok nadir olarak rastlanan kişilerin mezranın bulunduğu köy ve kasabalara gittikleri anlaşılmaktadır. Mesela Yatağan Dede tekkesine ait Şeyh Yatağan mezrasında bulunan 35 kişi buradan ayrılarak Yatağan'a gitmişlerdir²⁸⁸. Eğribucak kazasındaki Mü'min Baba tekkesinin Karakarye toprağında bulunan çiftliğindeki hanelerde yaşayan kişiler de tekkenin kapatılıp mal varlıklarının zapt edilmesinden sonra sağa sola dağılmışlardır²⁸⁹.

Bununla birlikte tekkelerin topraklarını işleyen, bağ ve bahçelerini çekip çeviren köylü, çiftçi ve rençberlerin yeni yöneticiler idaresinde işlerine devam ettikleri de vaki olmuştu. Dağı Mehmed Efendi, İlyas Baba ve Ece Sultan gibi Gelibolu'nun Eceabad kazasındaki on bir tekkede bulunan çiftçi ve rençber taifesine itikadları düzeltilmek üzere nasihat edilmesi yeterli görülerek işlerine devam etmeleri sağlanmıştı²⁹⁰.

²⁸⁷ BOA, MAD, 9772, s. 344.

²⁸⁸ Tuncer Baykara, *Yatağan*, Tokyo 1984, s.28.

²⁸⁹ BOA, MAD, 9731, s.412.

²⁹⁰ BOA, MAD, 9772, s.143.

İKİNCİ BÖLÜM

BEKTAŞİLİĞİN YASAKLI YILLARI

I. KAPATILAN VE YIKTIRILAN BEKTAŞÎ TEKKELERİ

A. İstanbul Bektaşî Tekkeleri

Bektaşî tekkelerinin kapatılmasına 10 Temmuz 1826'da İstanbul'dan başlandı¹. Tekkelerin kapatılması için ilmiyeden temayüz etmiş kişiler ile kapıcıbaşıktan gönderilen memurlardan bir heyet oluşturulup, bu heyet ile tekkelerin gizlice basılması, tekkede bulunan şeyh ve müridler tutuklanarak Darphane'ye hapsedilmeleri istendi². Ayrıca İstanbul ve Üsküdar'da yıktırılacak tekkelerinin eşya, arsa ve diğer mülklerinin vakıf olanlarının ilgili vakıflara dahil edilmesi, mülk olanların varislerine bırakılması, varisleri yoksa hazineye aktarılması emredildi³.

Bunun üzerine İstanbul ve Üsküdar'daki tekkeler basılarak içlerinde bulunan şeyh ve dervişler tutuklanıp, Şeyhülislamlik tarafından dini akideleri sorgulandı. Vakanüvislere göre Bektaşî şeyhleri ve dervişleri bu sorgulamada “takıyye”ye teşebbüs ettilerse de⁴, bazı cahil olanları amel ve itikad meselelerinde gerekli cevapları verememişlerdi⁵. Sonuçta gerek “takıyye” yapanların gerekse yapmayanların dış görünüşlerinden, tutum ve davranışlarından yalan söylediklerine hükmedilip, tevatüren nakledilen çirkin davranışları ve kötü sözleri gerekçe gösterilerek sürgün edilmeleri kararı alındı⁶.

¹ Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.211.

² BOA, HAT, 500/24493.

³ BOA, HAT, 293/17453.

⁴ Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.211; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.182.

⁵ İshak Efendi, *Kâşîfî'l-Esrâr ve Dâfi'ü'l-Esrâr*, s.9.

⁶ Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.211; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.182; Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s.151.

Yedikule Kazlıçeşme'deki Mehmed Efendi (Perişan Baba) tekkesinin binası yıktırılıp ortaya çıkan etrafı taş duvarla çevrilip 390 dönümlük arsasına el konuldu. Bu arsa üzerinde bulunan ve birkaç Bektaşî mezarından oluşan türbe ise bırakıldı⁷. Karaağaç'taki Ali Baba tekkesi yıktırıldıktan⁸ sonra çevresindeki 49.378 metrakare (86.000 zira) arsası bahçe haline getirilip Bektaşî olmayan bir kişinin tasarrufuna verildi. Arsa üzerinde bulunan üzeri kapalı türbenin ise yalnızca demirleri söküldü⁹. Ayrıca Karaağaç'ta Şeyh Ali Dede'nin üzerinde bulunan Sarı Sufi tekkesi de yıktırılıp, 10 dönüm arazisine el konuldu¹⁰.

Üsküdar Atik Valide'de bulunan Mürüvvet Baba tekkesi de tamamen yıktırılıp, tekke yakınında bulunan ve kimsenin ikamet etmediği eski bir ev bırakıldı. Ayrıca bu tekkeye ait 3.368 dönüm arsanın 1.722 dönümünün Haremeyn vakfına ait olduğu, 1.646 dönümünün ise mülk olduğu tespit edilip, vakıf olanlar ilgili vakfa aktarılırken mülk olanlar varislerine bırakıldı¹¹.

Büyük Çamlıca'daki tekkenin kapatılması sırasında şeyhi Tahir Baba'nın vefat ettiği, buranın Tahir Baba'nın bir dervîşi tarafından idare edildiği anlaşıldı. Bunun üzerine dervişler sürgüne gönderilip, tekkenin meydan odası ve derviş odaları yıktırıldı. Burada bulunan harem odaları ile etrafı duvarla çevrili ve üzeri kiremitle kaplı türbeye ise dokunulmadı¹². Tahir Baba'nın çocuksuz olarak vefat ettiği anlaşıldığından tekkenin Sarıkaya denilen yerdeki sekiz dönüm bağı ve enkazı satıldı. Ayrıca Tahir Baba'nın Sultan I. Abdülhamid vakfına bağlı olarak tesis ettiği 12 dönümlük arsa Bostancıbaşı Abdullah Ağa vakfına aktarıldı¹³.

Rumelihisarı'ndaki Şehitlik tekkesinin de binası yıkılıp¹⁴, tekkenin bitişiğindeki beş odalı hane bırakıldı. Tekke şeyhi Mahmud Baba ise yedi dervîşi

⁷ BOA, MAD, 9766, s.338; BOA, MAD, 9731, s.406; M. Baha Tanman, "Perişan Baba Tekkesi", *DBİA*, C. VI, İstanbul 1994, s.242.

⁸ BOA, EVHMH, Defter nr.8367, v.15b.

⁹ BOA, MAD, 9766, s.338; BOA, MAD, 9731, s.406; BOA, C.ZB, 34/1680.

¹⁰ BOA, MAD, 9766, s.338.

¹¹ BOA, MAD, 9766, s.338; BOA, MAD, 9731, s.407.

¹² Bu tekke yıkıldıktan sonra türbe mahallinin idaresi Kadiri tarikatına devredildi. BOA, EVHMH, Defter nr.8367, v.15a.

¹³ BOA, MAD, 9766, s.339; BOA, MAD, 9731, s.407; Birge'ye göre tekke şeyhi Mehmed Baba, Tire'ye sürgün edilip, orada idam edilmiştir. Birge, *a.ge*, s.77.

¹⁴ BOA, EVHMH, Defter nr.8367, v.15b.

ile birlikte Birgi'ye sürüldü¹⁵. Tekkenin sekiz dönümlük bağı olduğu ve bunun beş dönümünün Mahmud Baba tarafından tekkeye vakfedildiği anlaşıldı¹⁶. Bununla birlikte Mahmud Baba ve Ali Dede'nin Bedreddin Baba tekkesinin şeyhi oldukları haber verilerek bu görevlerine son verildi. Ayrıca tekke mallarının vakıf olanlarının ilgili vakfa, mülk olanlarının ise varislerine verilmesi emredildi. Tekkeye ait beş odalı eve dokunulmadı¹⁷.

Üsküdar'da Nuhkuyusu civarında Kıncı Baba tekkesi de yıktırılıp¹⁸ zapt edilen enkazı ile 25 dönüm bağı ve 602 metrekare (1.050 zira) arsası satıldı. Ayrıca Kıncı Baba'nın tekkeye vakfettiği 164 metrekare (287 zira) arsa hazinece zapt edildi¹⁹. Öküz Limanı'ndaki Bektaşî tekkesinin ise yalnızca meydan odası yıktırılıp, tekke şeyhi Ahmed Baba Hadim'e sürgün edildi. Bu arada tekke haziresinin de bir kısmı zarar gördü. Tekke şeyhine mahsus iki oda ile bitişindeki yeni yapılmış bir hane bırakıldı. Tekke mahalli ile 103 metrekarelik (180 zira) bahçesine ise el konuldu²⁰.

1758 yılında Bosnalı Derviş Mustafa Dede adlı bir Bektaşî tarafından kendi arsası vakfedilerek kurulan Karyağdı Baba tekkesi ise altmış yıldan eski bir tekke olmasına rağmen yıktırıldı. Ancak yalnızca meydan odası yıkılan tekkenin, üç odalı hanesi ile Derviş Mustafa Dede'ye ait üzeri kiremitle örtülü türbeye dokunulmadı. Tekke civarında bulunan 746 metrekarelik (1.300 zira) bahçeye ise el konuldu²¹.

Nakşî şeyhlerinden Derviş Mehmed Ağa tarafından Sütlüce'de yaptırılan Kiremitli tekkesinin (Caferâbâd tekkesi) ise uzun zamandır Nakşî şeyhler idaresindeyken 1814 yılında Bektaşî şeyhlerinden Hafız Ahmed Baba'nın yö-

¹⁵ BOA, HAT, 502/24676; BOA, MAD, 9766, s.339.

¹⁶ Bir başka kayda göre şeyh on dönüm bağını tekkeye vakfetmiştir. BOA, MAD, 9731, s.407.

¹⁷ BOA, MAD, 9766, s.339; BOA, MAD, 9731, s.406-407; *Kayseri Şer'iye Sicili*, nr. 193, s.99; Şevki Koca, "Boğaziçi'nde Bir Bektaşî Dergâhı: Şehitlik", *Cem*, Sayı 106, Kasım 2000, s.45.

¹⁸ BOA, EVHMH, Defter nr. 8367, v.15a.

¹⁹ BOA, MAD, 9766, s.443; BOA, MAD, 9731, s.407; BOA, MAD, 9773, s.177.

²⁰ BOA, MAD, 9766, s.393; BOA, MAD, 9731, s.407; Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.211-212.

²¹ BOA, MAD, 9766, s.339; BOA, MAD, 9731, s.406; Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.212; Thierry Zarcone, "Karyağdı Tekkesi", *DBİA*, C. IV, İstanbul 1994, s.475-476; Müfit Yüksel, "Eyüp-Karyağdı Baba Bektaşî Tekkesi (Hafız Baba Dergâhı)", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IX. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler (13-15 Mayıs 2005)*, İstanbul 2005, s.200.

netimine bırakıldığı anlaşıldı. Bu tekkenin üç tarafı ve harem kısmı tamamen yıktırılıp, 3.490 metrekaare (6.080 zira) arsası müsadere edildi. Ayrıca tekke şeyhi Mustafa Baba sürgün edilip, şeyhin senelik on dört guruş kira ile tekkeye vakfettiği tekke civarında bulunan beş kapılı hanesi zapt edildi²².

İstanbul'un en eski Bektaşî tekkesi Şahkulu Sultan tekkesinin de yalnızca meydan odası yıktırıldı. Ancak bu tekkenin bitişiğinde bulunan dört odalı hane ile tekke Mısriye tarikatı ayini icra edilen mahal bırakıldı. Ayrıca Merdivenköy sınırında tekke şeyhine ait 50 dönüm bağ ve tarla olduğu tespit edilirken tekkenin vakfiesine dair bir bilgiye ulaşılamadı²³.

Bunların dışında İstanbul'da başka Bektaşî tekkelerinin de var olduğu ve 1826 yılında kapatılarak yıktırıldıkları bilinmektedir. Birer küçük tekke olarak varlıklarını sürdürmüş olan ve önemli mal varlıklarına sahip olmayan bu tekkeler arşiv vesikalarna yansımamıştır. Mesela, Çiğerci Baba, Ağlamış Baba (İstranca Tekkesi), Daver Baba²⁴, Evlice Baba ve Bıçakçı Baba tekkeleri 1826'da tahrip edilmişlerdir. Ayrıca Beykoz'daki Akbaba tekkesi de kapatılarak, içinde bulunan dervişler sürgün edilmiştir²⁵. Fatih'te bulunan Çiğerci Baba tekkesi yıktırılıp türbe mahalli bırakılmıştır. Belgrat ormanları yakınlarında bulunana Ağlamış Baba (İstranca) tekkesi ise Yeniçerilerle birlikte ortadan kaldırılmıştır²⁶. XV. yüzyılda Bektaşîlere intikal eden Daver Baba tekkesi de kapatılıp kısmen yıktırılmıştır²⁷.

Görüldüğü gibi İstanbul'daki Bektaşî tekkelerinin bazıları tamamen yıktırılırken bazılarının sadece meydan odaları yıktırıldı. Ayrıca tekkelere ait odalar ve sair eklentiler bırakıldı. Tekkelerin emlak ve arazilerinin vakıf olanları ilgili vakıflara aktarılıp, mülk olanları varislerine iadesi edildi. Ayrıca tekkelerde bulunan türbeler yıktırılmak yerine buralara Nakşî şeyhlerinden türbedarlar atandı²⁸.

²² BOA, MAD, 9766, s.339; BOA, MAD, 9731, s.406.

²³ BOA, MAD, 9731, s. 407; M. Baha Tanman, "Şahkulu Sultan Tekkesi", *DBİA*, C. VII, İstanbul 1994, s. 129; M. Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C. I, İstanbul 2001, s.481.

²⁴ "Daver Baba Tekkesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul 1966, s.4276.

²⁵ Murat Küçük, "Beykoz'da Yitik Bir Bektaşî Dergahı: Akbaba", *Cem*, Sayı 103, İstanbul 2000, s.11.

²⁶ Yücer, *a.ge*, s.493.

²⁷ M. Baha Tanman, "Daver Baba Tekkesi", *DBİA*, C. III, İstanbul 1994, s.5.

²⁸ BOA, MAD, 9766, s.338, 339, 393, 443; BOA, MAD, 9731, s.406-407; BOA, HAT, 293/17453.

B. Rumeli Bektaşî Tekkeleri

1. Malları Müsadere Edilen Rumeli Tekkeleri

Arşiv kayıtlarından anlaşıldığına göre Rumeli’de Bektaşî tekkeleri Çirmen, Silistre, Paşa, Niğbolu, Üsküp, Selanik, Vidin ve İşkodra sancaklarında yoğunlaşmaktaydı. Merkezi hükümet sayılan sancaklara gönderdiği yazıda Rumeli ahalisinin çoğunluğunun Bektaşî olduğu göz önüne alınarak herhangi bir dedikoduya mahal bırakmadan kapatma ve müsadere işlemlerinin yapılmasını tenbih etmişti²⁹.

Bu itibarla Rumeli’de Bektaşî yasağının ilk uygulamaya konulduğu yer Çirmen sancağına bağlı Dimetoka kazası oldu. Buradaki Kızıldeli tekkesi Rumeli tekkeleri içerisinde merkezi bir konumdaydı ve zengin mülklere sahipti. Dimetoka kazasında bu tekkeye bağlı 24 köy bulunuyordu. Ayrıca tekkenin yedi değirmeni, üç bine yakın büyük ve küçükbaş hayvanı mevcuttu. Bununla birlikte Kızıldeli tekkesinin köylerinde çift hizmetkârı, çoban, değirmenci ve hergele hademesinden başka yedi-sekiz yüz Kızıldeli Sultan’a nispet edilen erzâdeler adıyla kişiler bulunmaktaydı. Ayrıca Kızıldeli tekkesi büyük ve küçük olmak üzere iki adet olup bu tekkelerde 200 kadar bekar Bektaşî dervişi vardı³⁰. Öte yandan burada her yıl bir Tatar panayırı düzenlenir, panayıra çevre kasaba ve köylerden tekkeye bağlı binlerce kişi katılırdı. Ayrıca bu tekkelerde Muharrem ayında matem toplantıları yapılırdı³¹.

Bektaşî tekkelerinin kapatılması Tatar panayırı ve matem toplantılarının birbirine çok yakın olduğu bir döneme denk gelmişti. Bu durumu bilen Çirmen mutasarrıfı Esad Paşa, Bektaşîlerin herhangi bir taşkınlık çıkarmalarından ve çevre köylerin ekili alanlarına zarar vermelerinden endişe ederek Kızıldeli tekkesinin acil olarak kapatılması emrinin gönderilmesini istedi. Ayrıca bir yolunu bularak tekkedeki şeyh ve dervişleri kontrol altına alıp, tekkelerdeki mal varlıklarının ve hayvanların muhafaza edilmesi için girişimde bulundu. Fırar eden ve bu tekkelere sığınan Yeniçerilerin yakalanması için ise bölgeye asker sevk etti. Diğer taraftan gerekli olan emir gelinceye kadar Çirmen’deki Bektaşî tekkelerinin İstanbul’da icra edilen usule göre kapatılacağını bildirdi³².

²⁹ BOA, Ayniyat Defteri, nr. 326, s.11.

³⁰ BOA, HAT, 292/17411; BOA, Ayniyat Defteri, nr. 325, s.82.

³¹ BOA, HAT, 294/17515.

³² BOA, HAT, 292/17411; BOA, Ayniyat Defteri, nr. 325, s.82.

Merkezi hükümet bu talebi yerinde bularak, Esad Paşa'dan Bektaşî şeyhlerini nazikçe kendi tarafına çekmesini, panayırlar ve matemlerin yakınlığından işin geciktirilmemesini, Bektaşîlerin matem ayınlarının men edilmesini, Kızıldeli tekkelerinin hayvan ve değirmenlerinin satılmasını, iki adet olan Kızıldeli tekkesinin meydan odalarının camiye çevrilmesini, Çirmen sancağındaki diğer on altı tekkenin ise yıktırılmasını, türbe mahallerinin bırakılarak buralara birer türbedar tayin edilmesini; bölgedeki Bektaşîlerin uygulamalara muhalefet etmeleri, hatta bir araya toplanmaları ihtimaline karşı da hızlı hareket edilmesini istedi³³.

Kısa bir süre sonra Bektaşî tekkelerini kapatmaya memur edilen Hacı Ali Bey Dimetoka'ya ulaşp, Bektaşî tekkeleri konusundaki görev ve yetkileri sancak ileri gelenleri ve halkın huzurunda okunarak görevine başladı³⁴. İlk olarak Kızıldeli Sultan tekkesi kapatılıp meydan odaları yıktırılıp, tekkedeki dervişler de sürgün edildi³⁵. Hasluck'un naklettiğine göre tekke şeyhi İbrahim Cefâi Baba tekkenin kapatılmasına karşı çıkmış ve bu direnişi sırasında öldürülmüştü³⁶. Bununla birlikte ana binası camiye çevrilip türbe mahalleri bırakılan tekkeye Hatipoğlu Molla Mehmed türbedar tayin edildi. Daha sonra bu göreve büyük oğlu Mehmed Emin getirildi³⁷.

Kızıldeli Sultan tekkesi dışında kapatılan Rumeli tekkeleri içerisinde Çirmen sancağında Göbekli Saraç Baba, Nefes Baba, Gaziler, Sancakdar Baba, Hızır Baba, Kıdemli Baba, Yaran Baba, Binbiroklu Ahmed Baba, Evhad Baba, Rüstem Baba, Elmalı Baba, Arız Baba, Kanber Baba, Gaibler Baba; Paşa sancağında Piri Baba, Mü'min Baba, Ali Baba, Emmini Baba; Silistre sancağında Hazergrad'daki Musa Baba, Yenipazar'daki Musa Baba, Demir Baba, Hüseyin Baba, Koç Doğan, Hacet Baba; Niğbolu sancağında Tay Hızır Ali Baba, Horasanî Ali Baba ve Ali Koç Baba tekkeleri eşya, emlak ve hayvan varlıkları açısından zengindi³⁸. Bu tekkeler kapatılırken merkezi hükümet tüm

³³ BOA, HAT, 292/17411.

³⁴ BOA, HAT, 1056/43477-K; BOA, MAD, 9771, s.42, 106, 107.

³⁵ BOA, MAD, 9775, s.44; KKA, Edirne Evkaf Defteri, nr. 562, v.126; BOA, Ayniyat Defteri, nr.207, s.32; BOA, MAD, 9732, s.5; Bedri Noyan, bu tekkenin 1826 yılında Rumlar tarafından da tahrip edildiğini belirtmektedir. Noyan, *a.ge*, C. V, s.85.

³⁶ Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, s.25; Koca, *Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları*, s.297.

³⁷ BOA, MAD, 9771, s.5, 56; BOA, MAD, 9773, s.193.

³⁸ BOA, MAD, 8248, s.7, 10, 15-16, 26; BOA, MAD, 9731, s.410-412; BOA, MAD, 9732, s.5; BOA, MAD, 9766, s.416; BOA, MAD, 9771, s. 8, 10, 12-13, 15-22, 42-45, 47; BOA, MAD, 9772, s.35, 37, 107-108, 139-140, 142-143, 230-231, 261-263, 322-323; BOA, MAD, 9773,

mal varlıklarını ve eşyalarını zapt edip defterlere kaydettirdi. Bu arada el konulan eşya, emlak ve hayvanların daha sonra satılarak veya iltizama verilerek elde edilen gelirlerin Asakir-i Mansure ordusunun masraflarına tahsis edilmesi emredildi³⁹.

Kaynaklardan Rumeli'de kapatılan veya yıktırılan Bektaşî tekkelerinin zengin bir mal varlığına sahip olduğu tespit olunmaktadır. Buna göre tekkelerin 74.749 dönümden fazla tarla, çayır, koru, mera, mezra, bağ ve bahçe gibi arazileri bulunmaktaydı. Rumeli tekkeleri içerisinde arazi büyüklüğü bakımından 20.000 dönümden fazla arazisiyle Hüseyin Baba tekkesi ilk sırada yer alırken, 18.757 dönümle Demir Baba tekkesi ikinci sırada geliyordu. Bunları 7.522,5 dönümle Rüstem Baba, 6.312 dönümle Kıdemli Baba, 3.745,5 dönümle Eski Zağra kazasındaki Mü'min Baba ve 3.574 dönümle Tay Hızır Ali Baba takip ediyordu⁴⁰.

Bu araziler tekkelerin iktisadi faaliyetlerinin tarım ve hayvancılık noktasında yoğunlaştığını göstermekteydi. Bu sayede tekkelerdeki dervişler devlet adamları ve şahıslardan gelen yardımların dışında büyük oranda kendi ihtiyaçlarını yine kendileri karşılıyorlardı. Bununla birlikte az da olsa bazı tekkeler meyve, sebze ve gül bahçelerine sahipti. Kıdemli Baba tekkesinin 18 dönüm sebze bahçesi, Eski Zağra'daki Mü'min Baba tekkesinin 11,5 dönüm gül bah-

s.272, 304-305, 385; BOA, MAD, 9774, s.5, 10, 17, 22, 23, 46, 59-60, 125, 175; BOA, MAD, 9775, s.10, 43; BOA, MAD, 9776, s.32, 306, 374; BOA, HAT, 294/17515-A; BOA, C.EV, 166/8263; BOA, C.EV, 284/14496.

³⁹ BOA, MAD, 9772, s.5, 37.

⁴⁰ BOA, MAD, 9771, s.11,14, 22; BOA, MAD, 9774, s.125; Rumeli'deki Mü'min Baba (Eğribucak) tekkesinin 2.373,5 dönüm (BOA, MAD, 9731, s.411-412); Hızır Baba tekkesinin 2.037 dönüm (BOA, MAD, 9771, s.19); Kızıldeli Sultan tekkesinin 1.862 dönüm (BOA, AE-II. Mahmud, nr. 9950); Piri Baba tekkesinin 1.798 dönüm (BOA, MAD, 9731, s.410-411); Musaca tekkesinin 900 dönüm (BOA, MAD, 9771, s.22); Gaziler tekkesinin 763 dönüm (BOA, MAD, 9771, s.18); Elmalı Baba tekkesinin 753 dönüm (BOA, MAD, 9771, s.42); Nefes Baba tekkesinin 679 dönüm (BOA, MAD, 9771, s.17); Musa Baba (Hazergrad) tekkesinin 621 dönüm (BOA, MAD, 9771, s.12); Gaibler tekkesinin 378 dönüm (BOA, MAD, 9773, s.272; BOA, MAD, 9776, s.374); Arz Baba tekkesinin 374 dönüm (BOA, MAD, 9773, s.272; BOA, MAD, 9776, s.374); Yaran Baba tekkesinin 355 dönüm (BOA, MAD, 9771, s.22); Binbiroklı Ahmed Baba tekkesinin 272 dönüm (BOA, MAD, 9771, s.23) ve Kasım Baba tekkesinin 242,5 dönüm (BOA, MAD, 9731, s.412-413; BOA, MAD, 8248, s.16-17) arazisi zapt edildi. Ayrıca daha az arazisi olan tekkeler için Tablo 12'ye bakınız.

çesi⁴¹, Kızıldeli Sultan tekkesinin 4 dönüm meyve bahçesi⁴², Hasköy'deki Osman Baba tekkesinin 4 dönüm sebze bahçesi vardı⁴³. Bu alanlar mevsimlik sebze ve meyvelerin yetiştirilip değerlendirildiği yerlerdi. Merkezi hükümet, el koyduğu bu arazileri duruma göre ya satarak ya da iltizama veya kiraya vererek elde edilen gelirleri yeni kurulan ordunun masraflarına harcanmak üzere hazineye aktardı. Böylece o güne kadar Bektaşiler için iktisadi bağımsızlıklarına hizmet eden mülkler ellerinden alınmış oldu.

Öte yandan Rumeli'deki Bektaşî tekkelerinin mutfak, ahır ve ambar gibi eklentilerinde bulunan çeşitli hububat, tuz, pekmez, peynir, un, revgan gibi yiyecekler de zapt edildi⁴⁴. En fazla yiyecek 20.845 kilogram (16.260 kıyye) ile Rusçuk'taki Tay Hızır Ali Baba tekkesinde bulunup el konuldu⁴⁵. Yiyecek miktarları bakımından ikinci sırada 15.744 kilogram (12.281 kıyye) ile Hüseyin Baba, üçüncü sırada ise 13.966 kilogram (10.894 kıyye) ile Demir Baba tekkesi geliyordu⁴⁶. Bu yiyecekler öncelikle tekkede bulunan dervişlerin, üretim yapan çiftçi ve rençberlerin beslenmesi için kullanılmakta, geri kalanı ise satılmaktaydı. Bu satışlardan elde edilen gelir tarım faaliyetinin sürdürülebilmesi için gerekli malzemelerin teminine harcanırdı. Ayrıca buğday, arpa ve çavdar gibi hububatların bir bölümü gelecek yıl toprağa ekilmek üzere tohumluk olarak çiftçi veya ortakçılara verilirdi⁴⁷. 1826'da tekkeler kapatılırken el konulan bu yiyecekler açık artırma ile satıldı ve geliri yeni kurulan ordunun masraflarına harcanmak üzere

⁴¹ BOA, MAD, 9771, s.22.

⁴² BOA, Ali Emiri (II. Mahmud), nr. 9950.

⁴³ BOA, MAD, 9732, s.100; Rumeli'deki tekkelerin sahip oldukları diğer bahçeler ve miktarları için Tablo 12'ye bakınız.

⁴⁴ Rumeli'deki Bektaşî tekkelerinde zapt edilen bu yiyecekler 67.457 kilogram (52.619 kıyye) kadardı. Detaylı bilgi için Tablo 10'a bakınız.

⁴⁵ BOA, MAD, 9771, s.14.

⁴⁶ BOA, MAD, 9771, s.10-11; Köprülü'deki Hacet Baba tekkesinin 4.836 kilogram (3.772,5 kıyye); Yenipazar'daki Musa Baba tekkesinin 2.293 kilogram (1.789 kıyye); Cuma'daki Piri Baba tekkesinin 1.140 kilogram (1.124 kıyye); Hazergrad'daki Musa Baba tekkesinin 1.369 kilogram (1.068 kıyye) yiyeceklerine el konuldu. BOA, MAD, 9771, s.12-13, 20; BOA, MAD, 9772, s.139-140; BOA, MAD, 9731, s.410-411; Diğer tekkelerdeki yiyecek miktarları için Tablo 10'a bakınız.

⁴⁷ Tay Hızır Ali Baba tekkesinin arazilerine ekilmek üzere 1827 yılında 4.922 kilogram (192 kile) buğday ve 7.615 kilogram (297 kile) arpa ahali zimmetine verilmiştir. BOA, MAD, 9771, s.14.

hazineye aktarıldı⁴⁸. Bunlara ilave olarak Rumeli'deki Bektaşî tekkelerinin 699 adet ceviz, zeytin, dut, çam ve palamut ağaçları zapt edilmişti⁴⁹. Bunlarda diğer mal varlıkları ile birlikte ya satıldı ya da kiraya verildi.

Kapatılan ve yıktırılan yirmi bir Rumeli tekkesinde toplam 7.196 adet büyük ve küçükbaş hayvan zapt edildi. Bu hayvanlar içerisinde küçükbaş olarak koyun ve kuzu başta geliyordu. Keçi olarak ise daha çok sağlabilen, yani sütünden istifade edilenler yoğunlukta idi. Tekkelerin büyükbaş hayvanlarının başını tarım arazilerinin işlenmesi için kullanılan koşumluk öküzler çekiyordu. Kısarak ve at ise neredeyse her tekkede bulunmaktaydı. At yetiştiriciliği, yük taşıma ve binek hizmetinin yanı sıra satışa yönelikti. Ancak bunlardan bir kısmı binilmeye veya yük taşımaya elverişli olmadığından satılmak ya da damızlık olarak kullanılmak üzere Çirmen sancağında toplanmışlardı⁵⁰. Rumeli'deki tekkelerde hayvan mevcudiyeti bakımından ilk sırada 3.991 hayvanla Paşa sancağındaki Mü'min Baba ve Piri Baba tekkeleri geliyordu. Bunları sırasıyla 1.989 hayvanla Mekri kazasındaki Hızır Baba, 1.432 adetle Nefes Baba, 1.068 adetle Demir Baba, 696 adetle Hüseyin Baba tekkesi takip ediyordu⁵¹. Bazı tekkelerde arıcılık da yapılmaktaydı. Keza, Rumeli tekkelerinde 448 adet arı kovana zapt edilmişti. Bunlar içerisinde Nefes Baba tekkesi 120 kovanla ilk sırada yer alıyordu⁵².

⁴⁸ BOA, MAD, 9771, s.10, 11, 13, 15; BOA, MAD, 9774, s.125-127.

⁴⁹ Kızıldeli Sultan tekkesinin 9 dönüm dut bahçesi ve 117 adet dut ağacı (BOA, Ali Emiri (II. Mahmud), nr. 9950); Hızır Baba tekkesinin 148 adet zeytin ve 355 adet palamut ağacı (BOA, MAD, 9771, s.19); Sancakdar Baba (Mekri) tekkesinin 92 zeytin ve 4 adet palamut ağacı (BOA, MAD, 9771, s.18); Arz Baba tekkesinin 3 adet ceviz ağacı (BOA, MAD, 9773, s.272; BOA, MAD, 9776, s.374); Kayataşlı tekkesinin ise bir miktar çam ağacı (BOA, MAD, 9732, s.6) bulunuyordu.

⁵⁰ BOA, MAD, 9771, s.11, 13-15.

⁵¹ BOA, MAD, 9771, s.10-11, 17, 19; BOA, MAD, 9772, s.108-109; Hayvanları zapt edilen diğer tekkelerden ve hayvan sayısından bazıları şunlardır: 510 adetle Yenipazar'daki Musa Baba (MAD, 9771, s.13), 679 adetle Tay Hızır Ali Baba (MAD, 9771, s.14; MAD, 9772, s.322-323), 261 adetle Hacet Baba (MAD, 9771, s.20; MAD, 9772, s.139), 223 adetle Kasım Baba (MAD, 9772, s.109), 193 adetle Göbekli Saraç Baba (MAD, 9771, s.17), 181 adetle Piri Baba (MAD, 9731, s.410-411), 140 adetle Ali Koç Baba (MAD, 9771, s.16) tekkesi. Daha az sayıda-kiler için Tablo 11'e bakınız.

⁵² Ayrıca Piri Baba tekkesinin 93 (BOA, MAD, 9731, s.410-411); Evhad Baba tekkesinin 57 (BOA, MAD, 9774, s.125); Horosani Ali Baba tekkesinin 45 (BOA, MAD, 9771, s.15; BOA, MAD, 9772, s.322-323); Demir Baba tekkesinin 43 (BOA, MAD, 9771, s.10-11); Tay Hızır Ali Baba tekkesinin 28 (BOA, MAD, 9771, s.14; BOA, MAD, 9772, s.322-323); Hüseyin Baba tekkesinin 14 (BOA, MAD, 9771, s.11); Koç Doğan tekkesinin 12 (BOA, MAD, 9771, s.12); Kasım Baba tekkesinin 2 (BOA, MAD, 8248, s.16-17) adet arı kovanına el konuldu. Diğerleri için Tablo 11'e bakınız.

Rumeli tekkelerinin pek çoğunun sahip olduğu değirmenler tekkelere kira gelirin yanında tahıl ürünlerinin günlük hayatta kullanılır hale getirilmesi hizmeti veriyordu. Tekkelerin el konulan değirmenleri bu defa hazine için devamlı surette gelir getiren birimlere dönüştürüldü. Rumeli tekkelerinin 81 adet değirmenine el konuldu. Bunların dokuzu Osman Baba tekkesine⁵³, sekizi Kızıldeli tekkesine⁵⁴, yedisi Yenipazar'daki Musa Baba tekkesine⁵⁵ ve yine yedisi Hacet Baba⁵⁶ tekkesine aitti. Ancak bu değirmenlerden bazıları harap bir haldeydi⁵⁷. Ayrıca Rumeli'deki tekkelerin tasarrufunda bulunan 24 adet dükkan da müsadere edilip, Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun masrafları için kiralanmaya devam edildi⁵⁸.

İlga sırasında tekkelerin emlak ve hayvanlarının yanı sıra pek çok eşyaya da el konuldu. Bunlar kilim, minder, yastık, seccade gibi ev eşyaları; sofraya, sini, tas, tabak, tencere, fincan, kahve takımı, güğüm, kazan gibi mutfak araç ve gereçleri; tırpan, orak, saban, pulluk gibi tarım aletleri; testere, satır, kılıç, tüfek gibi kesici alet ve silahlar; hırka, kuşak, yelek, gömlek, ihram gibi günlük hayatta kullanılan giysiler ve aydınlanmada kullanılan şamdanlardır. Rumeli'deki tekkelerde bu ve benzeri 1.023 adet eşya bulunup zapt edildi⁵⁹. Ayrıca tekkelerden hazineye gelir getiren 4.478 kilogram (3.493 kıyye) bakır, demir ve kurşun müsadere edildi⁶⁰.

⁵³ BOA, MAD, 9732, s.100.

⁵⁴ BOA, Ali Emiri (II. Mahmud), nr. 9950.

⁵⁵ BOA, MAD, 9771, s.13.

⁵⁶ BOA, MAD, 9771, s.20; BOA, MAD, 9775, s.22; BOA, MAD, 9772, s.139-140; Diğer tekkelerdeki değirmen sayıları için Tablo 8'e bakınız.

⁵⁷ Hasköy'deki Osman Baba tekkesinin sekiz değirmeninden üçü harap haldeyken (BOA, MAD, 9732, s.1004), Göbekli Saraç Baba tekkesinin sahip olduğu tek değirmen de harap durumdaydı. BOA, MAD, 9771, s.17.

⁵⁸ BOA, MAD, 9771, s.77; BOA, MAD, 9773, s.100.

⁵⁹ Eşya mevcudiyeti bakımından Rumeli tekkeleri içerisinde en zengin tekke 250 adetle Hazergrad'daki Demir Baba tekkesidir (BOA, MAD, 9771, s.10). Daha sonra 124 adetle Hüseyin Baba (BOA, MAD, 9771, s.11), 121 adetle Tay Hızır Ali Baba (BOA, MAD, 9771, s.14) tekkesi gelmektedir. Diğer tekkeler ve eşya miktarları için Tablo 9'a bakınız.

⁶⁰ Tekkeler içerisinde bakır mevcudiyeti bakımından 1.129 kilogram (881 kıyye) ile Demir Baba tekkesi ilk sırada gelmektedir (BOA, MAD, 9771, s.10). Bunu 633 kilogram (494 kıyye) ile Nefes Baba tekkesi takip etmektedir (BOA, MAD, 9771, s.17). Üçüncü sırada ise 488 kilogram (381 kıyye) ile Hızır Baba tekkesi bulunmaktadır (BOA, MAD, 9771, s.19). Ayrıca Yaran Baba tekkesinde 338 kilogram (264 kıyye) kurşun (BOA, MAD, 9771, s.21); Demir Baba, Hüseyin Baba ve Musa Baba (Yenipazar) tekkelerinde 146 kilogram (114 kıyye) demir mevcuttu (Bkz. Tablo 9).

Öte yandan arşiv kayıtlarında Rumeli'deki tekkelerin bazılarının eşya ve emlakının zapt edilip satıldığı zikredilirken bunların miktarları hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu sebeple aslında daha fazla eşyanın müsadere edilmiş olduğu açıktır. Mesela Kırkkilise'deki Bükük (?) Baba ve Musaca; Babaeski'deki Sarı Saluk ve Kaygusuz Baba⁶¹; Hayrabolu'daki Kara Ali Baba⁶²; Akpınar'daki Kara Baba⁶³; Dimetoka kazasındaki Mürsel Baba⁶⁴; Çirmen sancağının merkez kazasındaki Demir Baba⁶⁵ ve Şeyh Ali Baba⁶⁶; Fericek'teki Ece Baba ve Mekri'deki Taşlık⁶⁷ tekkeleri emlak, eşya ve hayvanları zapt edilip satılmış, ne var ki bunların miktarları hakkında bir kayıt tutulmamıştır.

Bununla birlikte Rumeli'de kapatılan bazı tekkelerin çok az emlak ve eşyaya sahip oldukları görülmektedir. Mesela, Edirne çevresindeki Gül Baba tekkesi⁶⁸ ve Büklüce Baba tekkesi sadece bir miktar eşya ile bir hane ve ahıra sahipti⁶⁹. Akpınar kazasındaki Kadıncık tekkesinin bir değirmeni ile 12 dönümlük bağ ve bahçesi bulunuyordu⁷⁰. Naslıç kazasındaki Derviş Ali tekkesinin de yalnızca bir miktar arazisi vardı⁷¹. Keşan kazasındaki Erşen Baba⁷² ve Şumnu kazasındaki Hafız Baba tekkesi de birer miktar emlak ve eşyaya sahipti⁷³. Bu yüzden adı geçen tekkeler yeni kurulan ordu için önemli bir katkı

⁶¹ BOA, MAD, 9771, s.44; BOA, HAT, 294/17515-A.

⁶² BOA, MAD, 9771, s.19, 44; BOA, HAT, 294/17515-A; BOA, C.ML, 27/1285.

⁶³ BOA, EVMH, 132/33; BOA, MAD, 9774, s.64.

⁶⁴ BOA, MAD, 9771, s.43, 64, 107.

⁶⁵ Michael Kiel, Das Ausland gazetesinin 1832 tarihli haberinden bu tekkenin yıkıldığını, dervişlerin bazılarının öldürüldüğünü, bazılarının sürgün edildiğini ve mallarının yağmalandığını nakletmektedir. Kiel, "Sarı Saluk ve Erken Bektaşılık Üzerine Notlar", s.10.

⁶⁶ BOA, MAD, 9771, s.19, 43; BOA, C.ML, 27/1285; BOA, MAD, 9774, s.5, 17, 23.

⁶⁷ BOA, MAD, 9771, s.42-43; BOA, HAT 294/17515-A.

⁶⁸ BOA, HAT 294/17515-A; Şeyhülislam Çelebizâde Asım'ın Divan'ın da yer verdiği Gül Baba'nın türbesi XVIII. yüzyılda önemli bir ziyaret yeri idi. Çelebizâde Âsım, *Divân*, İstanbul 1268, s.40.

⁶⁹ BOA, MAD, 9771, s.19; VGMA, Defter nr. 2057, s.46.

⁷⁰ BOA, MAD, 9771, s.19, 46.

⁷¹ BOA, MAD, 9731, s.412; BOA, MAD, 9772, s.107; BOA, MAD, 8248, s.16.

⁷² BOA, MAD, 9771, s.21, 45; BOA, MAD, 9772, s.142-143.

⁷³ BOA, C.EV, 183/9120.

sağlamadı. Bu tekkelerin zaten az olan gelir ve emlakı buralara atanan türbedarlara bırakıldı.

Rumeli'deki Bektaşî tekkelerinin pek çoğu oda, ev, ahır, ambar gibi merkezi hükümet tarafından el konulup satılan ve böylece hazineye gelir getiren binalara da sahipti. Bu binalar tekkelerin iktisadi faaliyetlerinin sürdürülebilmesinde gerekli yerlerdi. Tarımı arazilerinde, çiftliklerde üretilen ürünler ve beslenen hayvanlar buralarda muhafaza edilirdi. Bu tür eklentiler tekkelerde yaşayan şeyh ve dervişlerin günlük hayatlarının yaşandığı mekanlar olmanın dışında tekkeye hizmet eden çiftçi, ortakçı, ırgat vs. gibi kişilere de hizmet veriyordu. Ayrıca misafirler ve yolcular için birer barınak durumundaydı. Rumeli'deki Bektaşî tekkelerinin 760 adet binasına el konuldu. Bu binalar içinde 222 ev, 132 oda, 64 ambar ve 59 ahır bulunuyordu⁷⁴. Tekkeler içerisinde bina çokluğu bakımından Kızıldeli⁷⁵, Tay Hızır Ali Baba⁷⁶, Hacet Baba⁷⁷, Kasım Baba⁷⁸, Nefes Baba⁷⁹ ve Elmalı Baba⁸⁰ tekkeleri gelmekteydi.

2. Kapatılan ve Yıkılan Rumeli Tekkeleri

Malları müsadere edilerek faaliyetlerine son verilen bu tekkelerin yanı sıra Rumeli'de pek çok Bektaşî tekkesinin faaliyetlerine son verildi. Yeni Zağra kazasında yıkılan iki tekkeden biri olan Kıdemli Baba tekkesinin türbe mahal-line dokunulmayıp, tekke enkazı Yeni Zağra ahalisinin isteği üzerine kazadaki harap camilerin tamirine sarf edildi⁸¹. Tekfurdağı'ndaki Sersem Ali Baba ve Çoban Baba tekkelerinin meydan odaları yıkıldı. Sersem Ali Baba tekkesi şeyhi Seyyid Mehmed Reşid Baba buradan uzaklaştırıldı. Bununla birlikte ka-

⁷⁴ Diğer binalar ve sayıları için Tablo 8'e bakınız.

⁷⁵ BOA, Ali Emiri (II. Mahmud), nr. 9950; Bina sayıları için Tablo 8'e bakınız.

⁷⁶ BOA, MAD, 9771, s.14; Bina sayıları için Tablo 8'e bakınız.

⁷⁷ BOA, MAD, 9771, s.20; BOA, MAD, 9775, s.22; BOA, MAD, 9772, s.139-140; Bina sayıları için Tablo 8'e bakınız.

⁷⁸ BOA, MAD, 9731, s.412-413; BOA, MAD, 8248, s.15-17; Bina sayıları için Tablo 8'e bakınız.

⁷⁹ BOA, MAD, 9771, s.17; Bina sayıları için Tablo 8'e bakınız.

⁸⁰ Elmalı Baba tekkesine ait 137 adet bina ve eklenti vardı. BOA, MAD, 9771, s.42; BOA, MAD, 9776, s.88, 90.

⁸¹ BOA, MAD, 9771, s.21-22, 47; BOA, MAD, 9775, s.43; BOA, MAD, 9772, s.35; BOA, MAD, 9775, s.43; BOA, MAD, 9766, s.416; BOA, MAD, 9732, s.5; BOA, MAD, 9776, s.32.

zadaki birer türbeden ibaret olan Karaca Ahmed ve Musa Baba tekkelerinden Bektaşiler uzaklaştırılıp, türbe mahalleri bırakıldı⁸².

Edirne, Bektaşilerin yoğun olarak faaliyette bulundukları ve pek çok tekke açtıkları bir bölge olup 1826'da bu bölgede yirmi kadar tekke kapatıldı⁸³. Evreşe kazasındaki Sancakdar Baba (Seydi Kavağı) ve İpsala kazasındaki Fülful Baba tekkelerinin faaliyetlerine son verildi⁸⁴. Bunlardan Sancakdar Baba tekkesi medreseye çevrilip buraya Mehmed Efendi müderris olarak atandı. Fülful Baba tekkesinin ise arazi ve değirmeninden elde edilen gelirin İpsala kazasındaki Sultan Murad Camii için ayrıldığı anlaşılp, yine bu camiye sarf edilmesi istendi⁸⁵.

Edirne civarındaki Cısr-i Mustafa Paşa nahiyesinde Hızır Baba tekkesi emlak ve hayvanları zapt edilerek kapatıldı⁸⁶. Çöke nahiyesinde ise Muhyiddin Baba ve Hacı Baba tekkeleri kapatıldı. Muhyiddin Baba tekkesinin iki meydan odası yıktırıldı. Ayrıca tekkenin şeyhliğine Nakşî tarikatından Şeyh Davud Efendi getirildi. Her iki tekkenin ele geçen eşya, zahire ve emlakı satıldı⁸⁷. Hasköy'deki Osman Baba ve Ali Baba tekkeleri de kapatılarak içlerinden Bektaşiler çıkartıldı. Başta Ali Baba tekkesi olmak üzere, bu tekkelerin zapt edilen emlak ve eşyalarının bir kısmı satılırken bir kısmı iltizama verildi⁸⁸. Bununla birlikte Osman Baba'nın türbesi ve tekkeye bağlı Malkoç Bey'in bina ettiği cami Bektaşilerin elinden alınarak buraların imam, hatip ve türbedarlık vazifeleri Bektaşî olmayan bir kişinin yönetimine bırakıldı⁸⁹.

⁸² BOA, MAD, 9771, s.44; BOA, C.EV, 651/32819; BOA, C.EV, 651/32819; BOA, C.AS, 213/9108.

⁸³ Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.22.

⁸⁴ BOA, MAD, 9771, s.46, 108; BOA, MAD, 9732, s.5; BOA, MAD, 8248, s.12, 22.

⁸⁵ BOA, MAD, 9772, s.143.

⁸⁶ BOA, HAT, 294/17515-A; BOA, MAD, 9771, s.8.

⁸⁷ BOA, MAD, 9771, s.46, 47, 106; BOA, MAD, 9776, s.212; BOA, MAD, 9773, s.277; BOA, MAD, 9732, s.79, 99; BOA, HAT 294/17515-A; BOA, MAD, 8248, s.11, 21; Şeyh Davud Efendi, Muhyiddin Baba tekkesine bağlı mezraayı Edirne'de Sevindik Fakih Mahallesi'nde ihya ettiği Nakşî tekkesine bağladı. BOA, C.EV, 253/12880.

⁸⁸ BOA, MAD, 9775, s.86; BOA, MAD, 9773, s.283; BOA, MAD, 9774, s.94, 101, 187, 193-196; BOA, MAD, 9732, s.88, 99-100; BOA, MAD, 8248, s.11-13, 22.

⁸⁹ BOA, MAD, 9732, s.76, 28; BOA, MAD, 9771, s.42, 107; BOA, Ayniyat Defteri, nr.207, s.52.

Paşa sancağı Bektaşîlerin yoğun olduğu bir diğer bölgeydi. Ağustos 1827 itibarıyla sancağa ulaşan Hacı Ali Bey, Paşa sancağı ve kazalarında bulunan Bektaşî tekkelerini tahrir ile emval ve eşyalarını, arazi, çiftlik, bağ, bahçe, zahi-re ve hayvanlarını zapt etti⁹⁰. Böylece sancağın Demirhisar, Cuma, Eğribucak, Naslıç ve Kesriye isimlerindeki beş kazasında bulunan toplam dokuz Bektaşî tekkesi kapatılıp, şeyh ve dervişler bu tekkelerden çıkarılıp Bektaşî alametleri ortadan kaldırıldı⁹¹. Kesriye kazasının girişinde eski ve mühim bir tekke olan Kasım Baba tekkesi de kapatıldı ve kısmen yıktırıldı⁹². Ayrıca bu kazada bulunan Aydın Baba tekkesi emlak ve arazisi zapt edilip kapatıldı⁹³. Yine Kesriye kazasına bağlı Vodorina'daki tekke yıktırıldı⁹⁴.

Silistre sancağının Demirhisar kazasındaki Kanber Baba tekkesi ise faaliyetlerine son verilerek medreseye çevrildi⁹⁵. Tekkeden geri kalan ve türbedarlığa şart kılınmış olan eşya, bir-iki oda ve tekke çevresindeki bir-iki dönüm arazi ve bahçe Kanber Baba türbesine türbedar tayin edilen Seyyid Ahmed Halife'ye tahsis edildi⁹⁶. Köprülü'deki Hacet Baba tekkesinin meydan odaları yıktırılırken türbe mahalline dokunulmadı. Bununla birlikte bu tekkenin kendisine tevcih edilmesini isteyen Nakşî tarikatından İbrahim Efendi'nin talebi, Bektaşî tekkelerinin emlak ve eşyalarının hazine aktarılacak üzere müsadere edildiği belirtilerek reddedildi⁹⁷. Tekkenin emlak ve eşyası satılarak elde edilen gelir diğerlerinde olduğu gibi yeni kurulan Asakir-i Mansure ordusu masraflarına tahsis edildi⁹⁸. Yenipazar kazasının Kozluca köyündeki Musa Baba tekkesi de türbe ve camii mahalli bırakılarak yıktırıldı⁹⁹. Varna ile Balçık arasındaki Akyazılı Sultan tekkesi de muhtemelen kapatılıp kısmen yıktırılmıştı. Bununla birlikte 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı sırasında bu tekke Rus ordusu tarafın-

⁹⁰ BOA, HAT, 293/17438; BOA, HAT, 293/17438-C.

⁹¹ BOA, MAD, 9772, s.107; BOA, MAD, 9731, 410-413; BOA, 8248, s.26.

⁹² BOA, MAD, 9771, s.9, 20; BOA, MAD, 9731, s.412-413; BOA, MAD, 8248, s.16-17.

⁹³ BOA, MAD, 9731, s.412; BOA, MAD, 9772, s.107; BOA, MAD, 8248, s.16-17.

⁹⁴ Hasluck, *Bektâşilik Tecdikleri*, s.30.

⁹⁵ BOA, MAD, 9771, s.6, 9.

⁹⁶ BOA, MAD, 9772, s.344.

⁹⁷ BOA, MAD, 9774, s.57.

⁹⁸ BOA, MAD, 9775, s.22; BOA, MAD, 9773, s.385; BOA, MAD, 9772, s.139-140, 230-231.

⁹⁹ BOA, MAD, 9771, s.13; BOA, MAD, 9774, s.46.

dan yakılarak tamamen yok edilip sadece türbe mahalli ayakta kalabildi¹⁰⁰. Aynı bölgede Balçık'taki Sarı Saltık tekkesi de 1826 yılında yıktırılmıştı¹⁰¹.

Niğbolu sancağının Rusçuk kazasında bulunan Tay Hızır Ali Baba, Horasanî Ali Baba ve Ali Koç Baba tekkeleri de yıktırıldı. Zengin mülklere sahip olan, ancak askeri bir hareket sırasında harap hale gelen Tay Hızır Ali Baba tekkesinin meydan odası yıkılıp türbe mahalli ve camiine dokunulmadı¹⁰². Horasanî Ali Baba¹⁰³ ve Ali Koç Baba¹⁰⁴ tekkelerinin de meydan odaları yıktırılıp faaliyetleri sonlandırıldı.

Vidin sancağındaki Selahaddin Baba tekkesi de yıktırılırken müsadere edilen bir miktar bakırı Vidin kalesi cephanelisine konuldu. Ayrıca mazanne-i kiramdan olan ve türbesi bırakılan Selahaddin Baba türbesine herkesin güvenini kazanmış Hacı Mehmed tayin edilerek, tekkenin beş dükkanının geliri kendisine tahsis edildi¹⁰⁵. Bununla birlikte Belgrad'da XVI. yüzyılda Mehmet Paşa tarafından kurulan bir Bektaşî tekkesi faaliyet gösteriyordu. Evliya Çelebi Belgrad'ı ziyaretinde bu tekkede Derviş Mehmet isimli bir şeyhin postnişin olduğunu haber vermişti. Bu tekke ilga kararı üzerine yıktırılmış olmalıdır. Çünkü 1863 yılında çizilen Belgrad şehir planında metruk bir halde bulunmaktaydı¹⁰⁶.

Öte yandan Selanik ve çevresindeki Bayezid Baba, Kara Baba ve Süleyman Baba tekkelerine yıkım için memurlar ulaştığında bu tekkeler şeyhleri tarafından terk edilmişti. Bunun üzerine bunların meydan odaları imha edilerek ele geçen kitap ve eşyaların sayımı yapıp kaydedilen defterler İstanbul'a ulaştırıldı¹⁰⁷. Selanik'teki Kara Baba ve Süleyman Baba türbelerine ehl-i sünnetten ve herkesin güvenini kazanmış Derviş Ahmed; Bayezid Baba türbesine ise ortadan kaybolan Şeyh Ömer'in yerine Rufaî tarikatından Şeyh Hüseyin türbedar olarak atandı. Öte yandan Yenice-i Vardar'daki birer mezardan iba-

¹⁰⁰ Eyice, a.g.m, s.573.

¹⁰¹ Tekke uzun yıllar yıkık bir halde kalmıştır. BOA, EV.MKT, 720/127.

¹⁰² BOA, MAD, 9771, s.14, 15; BOA, C.EV, 284/14496; BOA, MAD, 9772, s.263, 322-323; BOA, MAD, 9774, s.10; BOA, MAD, 9773, s.304-305; BOA, MAD, 9776, s.306.

¹⁰³ BOA, MAD, 9771, s.15; BOA, MAD, 9772, s.322-323; BOA, MAD, 9774, s.10.

¹⁰⁴ BOA, MAD, 9771, s.10, 15, 16; BOA, MAD, 9774, s.10; BOA, MAD, 9772, s.148.

¹⁰⁵ BOA, MAD, 9771, s.6; BOA, MAD, 9772, s.148; BOA, EVMH, 2/86.

¹⁰⁶ İzeti, a.ge, s.239.

¹⁰⁷ BOA, MAD, 9771, s.9; BOA, MAD, 9772, s.144; BOA, MAD, 9773, s.73; BOA, MAD, 9732, s.18, 109; BOA, MAD, 9776, s.127.

ret olan Cafer Baba ve Bayram Dede tekkeleri Kadirî tarikatından birer türbedar tayin edilerek bu halleri üzere bırakıldılar¹⁰⁸.

Gelibolu sancağında ondan fazla Bektaşî tekkesi kapatıldı. Bunlar Eceabad kazasındaki birer türbe ve birkaç binadan ibaret, bir miktar da arazisi olan Dağı Mehmed Efendi, Ece Baba, İlyas Baba, Akbaş Baba, Eltutan Baba, Kara Baba; Cisir-i Ergene'deki Çakmak Baba; Kilidbahir'deki Kayataşlı; Burhanlı köyündeki Hızır Baba; Kale-i Seddülbahir'deki ve Büyük Anafarta köyündeki İlyas Baba tekkeleridir. Bu tekkelerdeki Bektaşîler çıkarılıp, emlak ve eşyaları zapt edildi¹⁰⁹. Bunlardan Dağı Mehmed Efendi tekkesinin evlada şart olunmuş bir vakfı bulunduğu görüldü. Ayrıca yapılan araştırmada bu tekkenin Kadirî tarikatına ait olduğu tespit edilip Bektaşî şeyhi buradan uzaklaştırılarak yerine ehl-i sünnet inancında olan kardeşi Molla Ahmed türbedar tayin edildi¹¹⁰.

Üsküp sancağının Kırçova kazasındaki Hızır Baba tekkesi kapatıldığında tekke Hüseyin isimli Bektaşî şeyhinin vefat ettiği, geride Câbir ve Ali isimlerinde iki evlat bıraktığı görüldü. Tekke mal varlıklarına el konulup kapatıldı¹¹¹. Ayrıca Kırçova kazasına beş saat mesafedeki Bektaşî tekkesi kaza ayanı Veliyüddin Bey tarafından yıktırıldı. Harap bir halde bulunan tekke, içinde bulunan beş altı Bektaşî dervişinin uzaklaştırılmasının ardından ortadan kaldırıldı. Bununla birlikte tekkenin yıkılması Yeniçeri Ocağı'nın ilgasi üzerine kazaya ulaşan Bektaşî tekkelerinin kapatılması emri dikkate alınarak, kaza ileri gelenlerinin bilgisi ve ortak kararı dahilinde gerçekleşti¹¹². Bununla birlikte Üsküp sancağı merkezindeki Karaca Ahmed Sultan, Uryan Baba ve Kadı Baba tekkelerinin zaviyedarlıkları Seyyid Ahmed ve Sinan isimlerindeki Bektaşîlerin üzerinde bırakılırken, Murad Baba tekkesine türbedar olarak Molla Hüseyin atandı. Üsküp merkez köylerinden Tekkeköy'deki Karaca Ahmed türbesi burada misafir olarak bulunan yedi sekiz Bektaşî dervişini uzaklaştırıldıktan sonra Bektaşî olmayan üç kişinin denetiminde bırakıldı¹¹³.

¹⁰⁸ BOA, MAD, 9772, s.144; BOA, MAD, 9732, s.18, 109; BOA, MAD, 9773, s.73.

¹⁰⁹ BOA, MAD, 9771, s.46, 109; BOA, HAT, 294/17515-A; BOA, C.EV, 651/32819; BOA, MAD, 8248, s.12, 22-23; BOA, MAD, 9732, s.5-6; BOA, MAD, 9772, s.143; BOA, EVBKB, 2/32.

¹¹⁰ BOA, MAD, 9772, s.143.

¹¹¹ BOA, MAD, 9771, s.8.

¹¹² BOA, C.AS, 203/8714.

¹¹³ BOA, MAD, 9771, s.8; BOA, C.AS, 213/9108.

Kalkandelen kazasındaki Koyun Baba tekkesi ise burada bulunan dervişler uzaklaştırılarak 20-30 kadar sekban askerlerinin ikametine tahsis edildi¹¹⁴. Bu kazada kapatılması emredilen Harabatı Baba (Sersem Ali Baba) tekkesinin durumu ise diğerlerinden çok faklıydı. Bu tekkenin binalarının tamir edilmesinde ve büyütülmesinde yardımda bulunan Recep Paşa, Yeniçeri Ocağı'nın ilgasını bahane ederek başlattığı isyan hareketinde burayı merkez olarak kullanmıştı¹¹⁵. Ayrıca Bektaşîlerin karşı çıkmalarına rağmen tekkenin meydan odası yıktırıldı. Ardından Kalkandelen kazasında medrese olmadığı, bu sebeple ilim talebelerinin sıkıntı çektikleri belirtilerek tekke medreseye çevrilmek istendi¹¹⁶. Ancak Receppaşazâdelerin tekkenin medrese yapılmasına da karşı çıkmaları üzerine buraya Nakşî usulü yürütmek şartıyla Köprülülü Emin Baba şeyh tayin edildi¹¹⁷.

Hasluck'a göre İşkodra'dan daha Tepedelenli Ali Paşa zamanında siyasi sebepler yüzünden Bektaşîler sürgün edilmişlerdi¹¹⁸. Tekkelerin ilgası kararı kısa sürede buraya gönderilemediğinden diğer bölgelerden uzaklaştırılan bazı Bektaşîler bu bölgeye sığınmışlardı. Bunun üzerine İşkodra, Ohri ve Elbasan sancaklarına Bektaşî tekkelerin yıktırılması ve Bektaşîlerin buralardan uzaklaştırılmaları emri gönderildi¹¹⁹. Böylece İşkodra ve çevresindeki yedi Bektaşî tekkesi de tahribe uğradı¹²⁰.

Elbasan'da Hacılar Çeşmesi mevkiindeki Mustafa ve İbrahim Dede, Tepedelenli Ali Paşa'nın desteğiyle bir Bektaşî tekkesi ihdas etmişlerdi. Tekkelerin kapatılması sırasında bu iki şeyhin dinden sapmış oldukları iddia edildi. Bunun üzerine altmış yıldan yeni olan bu Bektaşî tekkesinin yıktırılması ve içindeki dervişlerin çıkarılması istendi. Yapılan araştırmada İbrahim Dede'nin tekkede iki üç derviş bırakıp kaçtığı anlaşılarak, bu dervişler uzaklaştırılıp tekke yıktırıldı. Ayrıca Elbasan'da bulunan Bektaşîlerin sürgün edilmeleri emredilip,

¹¹⁴ BOA, MAD, 9771, s.8.

¹¹⁵ Mehmet İbrahim, "Eski Yugoslavya Sınırları Dahilinde Tarikat Hareketlerinin Tarih İçindeki Gelişimi ve Önemi", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 14, Ankara 1994, s.297.

¹¹⁶ BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s.61.

¹¹⁷ Noyan, *a.g.e*, C. V, s.238.

¹¹⁸ Hasluck, *Bektâşîlik Tecdikleri*, s.48.

¹¹⁹ BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s.192-194.

¹²⁰ Noyan, *a.g.e*, C. V, 122.

tekkenin medrese veya mektebe çevrilmesi mümkün olmadığından mal varlıkları Elbasan ulemasından birine satıldı¹²¹.

Yine XVIII. yüzyılın sonlarında Recep Baba tarafından Pıştine’de Piri Nazır Camii avlusunda bir Bektaşî tekkesi yaptırılmıştı. Bu tekke 1826’da faaliyetleri durdurularak medreseye dönüştürüldü. Daha sonraki yıllarda ise hem medrese hem de tekke olarak varlığını sürdürdü¹²².

Öte yandan Dimetoka kazasındaki Yağmur Baba ve Seyyid Mehmed¹²³, Cısr-i Mustafa Paşa’daki Cafer Baba tekkeleri ise bir türbeden ibaret kaldığı görülüp bu hali üzere bırakıldılar¹²⁴. Bununla birlikte zapt, müsadere ve satış işlemleri sırasında Bektaşî olmayan tekkelere de müdahale edildiği görülmektedir. Mesela Eski Zağra kazasındaki Mü’min Baba tekkesi eşya ve emlakına el konulup kapatıldı¹²⁵. Hatta bu tekkenin eşya ve emlakı yine aynı kazada bulunan ve bu sırada kapatılan Veli Baba tekkesinin emlakı ile birlikte kaza ayanı Müderris Hacı Farsî’ye satıldı¹²⁶. Ancak daha sonra buranın Bektaşî tekkesi olmadığı, tekkenin satılan mallarının Eski Zağra kazasında Mü’min Baba tarafından yaptırılan caminin vakfına ait olduğu, vakıf gelirlerinin bu cami ile tekke misafirhanesinde ilim tahsil edenlere ve tekkeye gelip gidenlere yemek vermek için tahsis edildiği anlaşıp, tekke mallarından elde edilen 35.000 guruş tekke şeyhi Hüseyin Halife’ye bırakıldı. Bu arada Hacı Farsî’nin Mü’min Baba tekkesi için masraf yaptığı tespit olunarak, bu masrafın Şeyh Hüseyin Halife’den tahsil edilmesi emredildi¹²⁷.

¹²¹ BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s.91, 192-194; BOA, C.EV, 216/10764; BOA, HAT, 432/21953; BOA, C.ZB, 35/1717.

¹²² İzeti, *a.g.e.*, s.240.

¹²³ BOA, EVMH, 132/33; Bu iki tekke birer türbeden ibaret olmakla birlikte buralarda herhangi bir Bektaşî dervişine tesadüf olunmamıştı. Bununla birlikte Seyyid Mehmed tekkesinin vakfına ait olan Eymirli köyünün herhangi bir gelirinin bulunmadığı tespit edilmişti. BOA, MAD, 9766, s.456.

¹²⁴ BOA, MAD, 9771, s.8.

¹²⁵ BOA, MAD, 9771, s.21; BOA, MAD, 9766, s.416; BOA, C.EV, 431/21839.

¹²⁶ BOA, MAD, 9773, s.54; BOA, MAD, 9732, s.5, 14, 131, 216; BOA, MAD, 9766, s.416.

¹²⁷ BOA, MAD, 9773, s.54; BOA, MAD, 9732, s.14.

C. Anadolu Bektaşî Tekkeleri

1. Malları Müsadere Edilen Anadolu Tekkeleri

Anadolu'da merkez tekke kapatılmadığından eşya ve emlakı müsadere edilmemişti. Ancak merkez tekkeden sonra ikinci büyük tekke olan Elmalı'daki Abdal Musa tekkesi kaza mütesellimi Said Efendi ve İzmirli Hasan Edip Efendi tarafından kapatılıp, türbe mahalli ve türbedarlara ait bir oda bırakılarak diğer binaları yıktırıldı. Bununla birlikte tekke şeyhi Mustafa Baba sürgün edilip, buraya Nakşî ayini icra etmek şartıyla Hacı Hüseyin Efendi türbedar tayin edildi¹²⁸.

Abdal Musa tekkesi Anadolu tekkeleri içerisinde en zengin mal varlığına sahip olanıydı. Fenike'deki Kâfi Baba, Kaş'taki Kerâmeddin ve Elmalı'daki Haydar Baba tekkelerinin mülkleri de Abdal Musa tekkesine bağlıydı¹²⁹. Tekkeyi kapatmaya memur edilen İzmirli Hasan Edip Efendi'nin naklettiğine göre Abdal Musa tekkesi çok geniş bağ ve bahçeler ile gayet sağlam bina ve odalara sahipti¹³⁰. Bu sebeple Abdal Musa tekkesinin 9.525 dönüm arazisi bulunuyordu. Bu arazilerin 20 dönüm kadarı bahçe, 48 dönüm kadarı bağ, geri kalanı çiftlik arazisiydi. Bununla birlikte tekkenin toprakları tek bir mahalde toplanmamış, Elmalı, Kaş, Finike, İstanos ve Kalkanlı kazalarında çok geniş bir alana yayılmıştı. Bu toprak parçalarından sadece ikisi -Beğler ve Karadiken- açık bir şekilde çiftlik olarak tabir edilmişti. Tekkenin müsadere edilen arazisi gelirleri mansure hazinesine aktarılacak üzere bir miktar hayvan ve tohum tedarik edilerek çiftlik haline getirildi¹³¹.

Abdal Musa tekkesi eşyalar bakımından da zengindi. Müsadere sırasında tekkenin 146 cilt kitabı, 125 şamdanı, 119 büyük-küçük kilimi ve pek çok eşya

¹²⁸ BOA, MAD, 9771, s.56-63,180-181; BOA, C.ML, 91/4125; BOA, C.ML, 431/17497; İzmirli Hasan Edip Efendi, *Żiyâü'd-Dehr ve Cildü'l-Asr*, s.576-577; Ayrıca tekkeye ait emlak ve eşya muhafaza edilmek ve daha sonra satılmak üzere Elmalı Ayanı Salih Bey'e teslim edildi. BOA, MAD, 9772, s.265.

¹²⁹ Abdal Musa tekkesi şeyhi tarafından idare edilen Kâfi Baba tekkesi ve burada medfun Bektaşî şeyhinin kabri XIX. yüzyılın başlarında bir tamir görmüştü. Oysa Elmalı'daki Haydar Baba ve Kaş'daki Kerâmeddin tekkelerinin binalarından eser kalmamıştı. Bununla birlikte bu tekkelerin 1.120 dönüm tarlalarının gelirleri Abdal Musa tekkesine sarf ediliyordu. BOA, MAD, 9771, s.61-63; Faroqi, *a.ge*, s.98-99.

¹³⁰ İzmirli Hasan Edip Efendi, *Żiyâü'd-Dehr ve Cildü'l-Asr*, s.576.

¹³¹ BOA, C.EV,132/6560; İzmirli Hasan Edip Efendi, *Żiyâü'd-Dehr ve Cildü'l-Asr*, s.576.

ve aletleri zapt edildi¹³². Ayrıca tekkenin 5.333 kilogram (4.160 kıyye) kalay, bakır ve kurşununa el konuldu¹³³. Yine bina, yiyecek ve hayvan mevcudiyeti açısından da bu tekke Anadolu tekkeleri içerisinde ilk sırada geliyordu. Keza, ilgası sırasında tekkenin 145 adet de binası, 857 adet büyük ve küçükbaş hayvanı ile 16.471 kilogram (12.848,5 kıyye) yiyeceği müsadere edildi¹³⁴.

Abdal Musa tekkesinin dışında Anadolu'da malları müsadere edilen başka tekkelerin de bulunduğu tespit olunmaktadır. Abdal Musa tekkesinden sonra Anadolu'da arazi varlığı bakımından ikinci sırada 7.723 dönümle Demirci kazasındaki Hacı Baba¹³⁵, üçüncü sırada 1.596 dönümle Eğirdir kazasındaki Sureti Baba (Baba Sultan)¹³⁶, dördüncü sırada 1.356,5 dönümle Gördek'teki Yatağan Baba¹³⁷ tekkesi gelmektedir. Bunlardan Hacı Baba tekkesinin meydan odası yıktırılırken, buradaki zaviyedar odası ve Hacı Baba türbesine dokunulmamıştı. Ayrıca bu tekke 7.633 dönümlük bağlarıyla diğer tüm tekkelerden ayrılıyordu¹³⁸.

Bununla birlikte Anadolu'daki tekkelerin bir kısmının yüz dönümden az veya biraz fazla arazisi bulunmaktaydı¹³⁹. Araziler içerisinde ilk sırayı tarım alanları oluştururken bağ ve bahçeler daha az yer kaplamaktaydı. Kaynak Baba, Ramazan Baba, Kara Baba ve Ahmed Baba tekkelerinin cüzi de olsa dut bahçeleri vardı. Ayrıca Ramazan Baba tekkesinin bir miktar kestane koru-

¹³² Ayrıca Abdal Musa tekkesinde 650 ağaç ve tahta, 103 saban, 96 teber, 86 fincan, 59 zarf, 48 seccade, 45 parça ayaklı sahan, 43 astar, 40 makrame, 40 Antalya alacası, 30 bez, 29 bez gömlek, 27 entari, 25 kazan, 24 top hasır, 23 aba, 20 top ipek alacası, 18 uçkur, 16 pabuç, 15 sini, 15 balta ve kılıç, 11 reçel tabağı, 12 bohça ve 10 nacak bulunup zapt edildi. BOA, MAD, 9771, s.57, 60, 61, 168; Bununla birlikte Abdal Musa tekkesindeki diğer eşyalar için Tablo 9'a bakınız.

¹³³ BOA, MAD, 9771, s.57, 60, 61, 168.

¹³⁴ BOA, MAD, 9771, s.57, 60-63, 168.

¹³⁵ BOA, MAD, 9771, s.70-75.

¹³⁶ BOA, MAD, 9771, s.85.

¹³⁷ BOA, MAD, 9771, s.64, 66-68.

¹³⁸ BOA, MAD, 9771, s.70-76; BOA, MAD, 9775, s.35.

¹³⁹ Burdur'daki Hüseyin Dede tekkesinin 764 (BOA, MAD, 9771, s.86); İlyas Dede tekkesinin 724 (BOA, MAD, 9771, s.68-69); Tuzla'daki Ekmekyemez Sultan tekkesinin 379 (BOA, MAD, 9771, s.81); Halife Sultan tekkesinin 313 (BOA, MAD, 9771, s.68) ve Kallı Işık Baba tekkesinin 270 (BOA, MAD, 9771, s.64) dönüm arazisi müsadere edilmiştir. Anadolu'da arazileri yüz dönümden az veya biraz fazla tekkeler için Tablo 12'ye bakınız.

su bulunuyordu¹⁴⁰. Eğirdir'deki Sureti Baba tekkesi ise göl hissesine sahip olup balıkçılık yapılan yegâne tekkeydi¹⁴¹. Yine Anadolu tekkelerinin şeyh ve dervişleri tarafından yetiştirilmiş birçok meyve ağaçları da bulunmaktaydı. Mesela Abdal Musa tekkesinin Karadiken çiftliğinde 80 adet ceviz ağacı mevcuttu¹⁴². Canlı Ali Baba tekkesinin 1.112, Bayezid Baba tekkesinin 237 ve Yatağan Dede tekkesinin 152 adet zeytin ağacı bulunuyordu. Bunlar hükümet görevlileri tarafından tek tek sayımı ve dökümü yapıp müsadere edildi¹⁴³.

Bu durum Anadolu'daki Bektaşî tekkelerinin iktisadi faaliyetlerinin daha çok ziraatla sınır olduğunu göstermektedir. Zira Hacı Bektaş ve Abdal Musa gibi büyük tekkelerin arazileri tekkelerdeki derviş ve hizmetkarlar ile buralara gelen misafirlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanılmaktaydı. Bununla birlikte Anadolu tekkelerinde hayvancılık yoğun olarak görülmemektedir. Tekkeler içerisinde Elmalı'daki Abdal Musa ve Bursa'daki Ramazan Baba tekkesi gibi sadece iki tanesinde hayvanlar bulunup müsadere edilmişti¹⁴⁴. Yine ilginç bir şekilde sadece bu iki tekkede yiyecek maddelerine rastlanılmıştı¹⁴⁵. Ayrıca Anadolu'daki tekkelerde pek fazla eşya da bulunamamıştı. Yukarıda belirttiğimiz gibi Elmalı'daki Abdal Musa tekkesi eşyalar bakımından zengin durumdaydı. Abdi Bey tekkesinin 77 kilogram (60 kıyye) bakır¹⁴⁶ ile Kerâmeddin tekkesinin 8 adet demir sabanının¹⁴⁷ dışında eşyaları müsadere edildiğini tespit ettiğimiz tek tekke Bursa'daki Ramazan Baba tekkesiydi¹⁴⁸.

¹⁴⁰ BOA, MAD, 9771, s.78, 80-81, 85; BOA, MAD, 8248, s.12; *Bursa Şer'iye Sicili*, nr. B-317/558, v.10b-11a.

¹⁴¹ BOA, MAD, 9771, s.85; Faroqhi, *a.g.e.*, s.113.

¹⁴² BOA, MAD, 9771, s.62-63.

¹⁴³ BOA, MAD, 9771, s.77-78, 83, 87; BOA, MAD, 9775, s.16.

¹⁴⁴ Abdal Musa tekkesinin 857 adet hayvanına karşılık Ramazan Baba tekkesinde sadece 3 adet hayvan mevcuttu. BOA, MAD, 9771, s.60-61; *Bursa Şer'iye Sicili*, nr. B-317/558, v.10b.

¹⁴⁵ Abdal Musa tekkesinin 16.471 kilogram (12.848,5 kıyye) yiyeceği zapt edilirken Ramazan Baba tekkesinde yalnızca 2,5 kilogram (2 kıyye) pekmez ve tuz bulunmuştu. *Bursa Şer'iye Sicili*, nr. B-317/558, v.10b-11a.

¹⁴⁶ BOA, MAD, 9771, s.87; BOA, MAD, 9776, s.316; BOA, MAD, 8248, s.19.

¹⁴⁷ BOA, MAD, 9771, s.60-61.

¹⁴⁸ Bu tekkede 30 teber, 24 sahan, 16 parça hırdavat, 14 şamdan, 10 kazma, 10 tas, 12 şikest, 9 balta ve kazma, 8 teneke, 8 çorba tası, 6 tencere, 6 çuval, 3 bel, 2 tepsi, 2 kilim, 2 balta, bir miktar demir hırdavat, keşkül, parmaklık, tahta saat, sini ve tekne bulunup zapt edildi. *Bursa Şer'iye Sicili*, nr. B-317/558, v.10b-11a.

Anadolu'daki tekkelerin türbe, oda, mutfak, camii, ev, menzil, ahır ve ambar gibi 231 adet binası zapt edildi. Bunlar içerisinde kira geliri olan 13 değirmen ve 10 dükkan vardı. Yukarıda belirtildiği üzere bina mevcudiyeti açısından en zengin tekke 145 adet binasıyla Abdal Musa tekkesi iken bunu 42 adetle Tire'deki Kurd Baba tekkesi takip etmekteydi¹⁴⁹. Bununla birlikte Anadolu'da tekke binası ve türbe mahalli dışında herhangi bir yapıya sahip olmayan tekkeler çoğunlukta idi. Mesela Turgutlu kazasındaki Okçu Baba tekkesi Bektaşiler uzaklaştırılarak medreseye çevrilen tekke binasından başka herhangi bir yapıya sahip değildi¹⁵⁰. Keza Anadolu'daki Bektaşî tekkelerinin önemli bir bölümü bir türbeden ibaret durumdaydı.

2. Kapatılan ve Yıkılan Anadolu Tekkeleri

Anadolu'da emlak ve eşyaları müsadere edilen tekkelerle beraber kapatılan ve yıktırılan başka Bektaşî tekkelerinin de bulunduğu tespit olunmaktadır. 1826'da Bursa vilayetinde yirmiden fazla Bektaşî tekkesi faaliyetliydi. Bunlardan Bursa yakınlarındaki Ramazan Baba tekkesinin yıktırılması Bursa mütesellimi ile tekkelere memur edilen Mehmet Efendi ve Mehmed Said Efendi tarafından, belde ahalisinin de hazır bulunmasıyla gerçekleştirildi. Tekkenin iki odası, mutfak ve bir meydan odası yıktırılıp, türbe mahalli bırakıldı. Burada şeyh bulunan Abdülhalim Baba dervişlerle birlikte sürgün edilip¹⁵¹, türbe mahalli Nakşî şeyhlerin idaresine bırakıldı¹⁵². Gönen kazasının Kale köyündeki Ramazan Baba tekkesi de kapatılıp bağ ve tarlalarına el konuldu¹⁵³. Yine bu kazaya iki saat mesafedeki Hacı Menteş tekkesi kapatılıp, tekke çevresindeki arazi zapt edildi¹⁵⁴. Kirmastı'nın Paşalar köyündeki Kara Baba tekkesi ile Reşadiye köyündeki Eğrinmez Sultan tekkesi, kazaya üç saat mesafedeki Kötü-

¹⁴⁹ BOA, MAD, 9771, s.77; Bununla birlikte Hacı Baba tekkesinin 12 (BOA, MAD, 9771, s.65-66), Ramazan Baba (Gönen) tekkesinin 9 (*Bursa Şer'iye Sicili*, nr. B-317/558, v.10b-11a), Hacı Baba (Demirci) tekkesinin 4 (BOA, MAD, 9771, s.75), Kara Baba (Kirmastı) tekkesinin 4 (BOA, MAD, 9771, s.80) adet binası bulunup zapt edildi. Ayrıca diğer tekkelerin binaları için Tablo 8'e bakınız.

¹⁵⁰ BOA, MAD, 9771, s.69-70; BOA, YB.04, Defter nr. 121/D.317; Anadolu'da bir türbeden ibaret kalan tekkeler için bkz. BOA, MAD, 9771, s.94-100.

¹⁵¹ *Bursa Şer'iye Sicili*, nr. B-317/558, v.10b, 36a.

¹⁵² Yücer, *a.g.e.*, s.509.

¹⁵³ BOA, MAD, 9771, s.79; MAD, 9775, s.15.

¹⁵⁴ BOA, MAD, 9771, s.79.

rüm Baba ve Hacı Menteş tekkeleri de yıkılarak sadece türbe mahalleri bırakıldı. Ayrıca bu tekkelerin eşyalarıyla birlikte arazileri de zapt edilip satıldı¹⁵⁵.

Öte yandan Mihaliç kazasında Kum Baba ve bu kazanın Sincan nahiyesinde Veli Baba tekkesinin faaliyetlerine son verildi. Kum Baba tekkesinin meydan odası yıkıldıktan sonra ortaya çıkan tekke mahalli ve arazilerine el konuldu. Ayrıca Bursa sancağına bağlı Tuzla kazasının Paşalar köyündeki Ekmekyemez Sultan tekkesi de kapatılıp emlakı müsadere edildi¹⁵⁶. Bursa'nın Kite kazasına tabi Hasan Ağa köyünde bulunan Ahmed Baba, Bigadiç kazasındaki Davud Baba ve Edremit kazasındaki Canlı Ali Baba tekkeleri de yıktırılıp malları zapt edildi¹⁵⁷. Yine Said Efendi'nin uhdesinde senelik bin gurusu hasılatı sahip olan Yenişehir'deki Postınpuş Baba tekkesi meydan odası yıktırılırken buradaki Postınpuş Baba türbesine dokunulmayıp buraya kaza ulemasından bir kişi türbedar olarak atandı¹⁵⁸.

Kocaeli sancağına bağlı Karamürsel nahiyesindeki Ali Dede ve Karşı Baba tekkelerinin de kapatıldığı tespit olunmaktadır¹⁵⁹. Ayrıca Karesi sancağına bağlı Biga kazasındaki Kurd Baba tekkesi ile Lapseki kazasındaki Burçaklı Baba, Ayazmend kazasındaki Abdal Musa, Çardak kasabasındaki Açıkbash Baba ve Bayramiç kazasındaki Sarı Baba Sultan tekkeleri meydan odaları yıktırılarak faaliyetlerine son verildi¹⁶⁰. Yine Saruhan sancağında da pek çok Bektaşî tekkesi kapatıldı. Gördes'deki Hacı Baba tekkesinde şeyh olarak vakıf evladından, ziraatla meşgul olan İbrahim ve Seyyid Ali bulunmaktaydı. Tekke kapatılırken geride kalan emlakı yine bu kişilerin tasarrufuna terk edildi. Aynı kazadaki Menteş Sultan tekkesi de, arazileri zapt edilerek kapatıldı. Gördek kazasındaki Musaca, Yatağan Baba, İlyaslar köyündeki İlyas Dede ve Musaca köyündeki Halife Sultan, Palamut kazasının Sart köyündeki Abdal Musa,

¹⁵⁵ BOA, MAD, 772, s.266; Bunlardan Kara Baba tekkesine 1845 yılında türbedar olarak Bektaşî Mustafa Dede atandı. Ancak bu atama şartlı olarak gerçekleştirildi. Bu şarta göre Mustafa Dede, Kara Baba tekkesinin satılan arazisine müdahale de bulunmayacaktı. BOA, MAD, 9771, s.80.

¹⁵⁶ BOA, MAD, 9771, s.79-80.

¹⁵⁷ BOA, MAD, 9771, s.81-83; BOA, MAD, 8248, s.6-7.

¹⁵⁸ BOA, MAD, 9771, s.94; Tekkeye ait hamam ise tamir ettirildi. BOA, C.EV, 370/18786.

¹⁵⁹ BOA, EV.MKT, 1337/127.

¹⁶⁰ BOA, MAD, 9771, s.86-87; BOA, EV.MKT, 1337/127; BOA, MAD, 9772, s.186; BOA, MAD, 9775, s.16; BOA, MAD, 9732, s.15.

Baba köyündeki Kılılı Işık Baba tekkeleri arazileri zapt edilerek kapatıldı. Ayrıca Manisa kazasındaki Haki Baba ve Menemen kazasındaki Haykıran Baba tekkeleri yıktırıldı¹⁶¹.

Kütahya'nın Ayazmend kazasında Abdal Musa¹⁶², Güzelhisar Karaağaç'ın Yatağan köyündeki Abdi Bey tekkesi de yıktırıldı¹⁶³. Kula kazasındaki Şah Çelebi tekkesinin ise çevresindeki arazisi, dağı ve köyüne el konulup faaliyetlerine son verildi¹⁶⁴. Uşak'taki Hacım Sultan tekkesi ise türbedarı Murtaza Baba buradan uzaklaştırıldıktan sonra yıktırılıp, türbe mahalli ehl-i sünnet inancında olduğu tespit edilen ve ziraat erbabı olan tekkenin mevcut şeyhi Veliyüddin Ağa'nın idaresinde bırakıldı¹⁶⁵.

Aydın sancağının Tire, Birgi ve Güzelhisar kazalarında da birer Bektaşî tekkesi bulunup, eşya ve malları müsadere edilerek kapatıldı. Bunlar Tire'de Kurd Baba, Birgi'de Yatağan Dede ve Güzelhisar'da Kaynak Baba tekkele-riydi¹⁶⁶. Ayrıca Yatağan'da Yatağan Baba ve Abdi Bey adlı iki Bektaşî tekkesi vardı. Yatağan Baba tekkesi yıktırılıp, içinde bulunan dervişler çıkartılırken, Abdi Bey tekkesi dervişlerin bölgedeki medreseye gelerek himayelerini istemeleri üzerine yıkımdan kurtuldu¹⁶⁷.

Elmalı kazasında Haydar Baba ve Kaş kazasında Kerâmeddin tekkeleri bulunuyordu. Kapatılma sırasında bu zaviyelerin herhangi bir binaya sahip olmadıkları, birer türbeden ve bir miktar vakıf arazisinden ibaret oldukları görülmüştü. Bu vakıf arazilerine el konularak bu iki tekkenin de faaliyetlerine son verildi¹⁶⁸. Isparta sancağının Eğirdir kazasındaki Sureti Baba tekkesi de Bektaşîler uzaklaştırılarak kapatıldı¹⁶⁹. Bu arada tekkenin türbedarlığına Hafız

¹⁶¹ BOA, MAD, 9771, s.64-68, 76, 96-97; BOA, MAD, 9772, s.266-267; BOA, MAD, 8248, s.12, 20; BOA, MAD, 9776, s.51.

¹⁶² BOA, MAD, 9771, s.87; BOA, MAD, 9775, s.16.

¹⁶³ BOA, MAD, 9771, s.86-87; BOA, MAD, 9776, s.316; BOA, MAD, 8248, s.19.

¹⁶⁴ BOA, MAD, 9771, s.84; BOA, MAD, 9772, s.267.

¹⁶⁵ VGMA, Defter nr.295, s.96.

¹⁶⁶ BOA, MAD, 9771, s.77-78; BOA, MAD, 9772, s.265, 315.

¹⁶⁷ Tuncer Baykara, "Yatağan'da Abdi Beğ-Sultan Tekkesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 32, İstanbul 1979, s.109.

¹⁶⁸ BOA, MAD, 9771, s.63.

¹⁶⁹ BOA, MAD, 9774, s.7; BOA, MAD, 9732, s.154; BOA, MAD, 9774, s.7.

İsmail'in getirilmesi istenmişse de Bektaşî olduğundan bu istek yerine getirilmeyip, daha sonra buraya Nakşî tarikatından İbrahim Edhem Efendi atandı¹⁷⁰. Yine Burdur kazasındaki Efendioğlu Hüseyin Dede ve Yavice'deki Şeyh Doğan tekkelerinin faaliyetlerine son verildi¹⁷¹. Konya'daki Ali Kav Sultan tekkesi ise bir türbeden ibaret kalmasına rağmen Nakşî tarikatına devredildi¹⁷².

Eskişehir'in Seyid Gazi kazasında eşya ve arazilerine el konulan üç Bektaşî tekkesi Seyid Gazi Sultan, Şuca Baba ve Uryan Baba tekkeleriydi. Bu tekkeler zapt edildiğinde Seyid Gazi Sultan tekkesinde Pîr Mehmed Baba, Şuca Baba tekesinde Seyyid Şuca Baba ve Uryan Baba tekkesinde Seyyid Ali Baba isimli Bektaşî şeyhleri bulunuyordu¹⁷³. Bu şeyhler Bektaşî tekkelerini kapatmakla görevlendirilen Kapıcıbaşı Mehmed ve Müderris Çerkeşi Mehmed Efendi tarafından itikad ve amel konularında sorgulandı. Bu sorgulamada Seyyid Şuca Baba ve Pîr Mehmed Baba'nın ehl-i sünnet inancında oldukları ve dine aykırı hareketlerinin olmadığı tespit edildi. Uryan Baba tekkesi şeyhi Seyyid Ali Baba'nın ise din ve imanla bağdaşmayan hal ve tavırlarının bulunduğu anlaşıldı. Bu tespitlerin ardından Seyyid Şuca Baba ve Pîr Mehmed Baba'nın Bektaşîlikle irtibatlarını keserek Nakşî tarikatı üzere zikir ve ibadetle meşgul olmak şartıyla tekkelerinin yine uhdelerinde bırakılması kararı alındı. Seyyid Ali Baba'nın ise tövbe ettirilip itikadı düzeltilmek üzere Konya'ya sürgün edilmesi istendi. Ayrıca Seyid Gazi Sultan ve Şuca Baba tekkesi mevcut haliyle bırakılırken, Uryan Baba tekkesi medreseye çevrilip buraya Seyid Gazi ulemasından Seyyid İsmail müderris olarak atandı¹⁷⁴.

Amasya sancağında da Bektaşî tekkeleri denetim altına alındı. Merzifon kazasında üç Bektaşî tekkesi bulunmaktaydı. Bunlardan Piri Baba tekkesi alt-

¹⁷⁰ BOA, MAD, 9771, s.85; BOA, C.MF, 160/7969.

¹⁷¹ BOA, MAD, 9771, s.86; BOA, MAD, 9774, s.163, 177; BOA, EVMKT, 1337/127.

¹⁷² BOA, MAD, 9771, s.95, 99.

¹⁷³ BOA, MAD, 9771, s.95.

¹⁷⁴ *Konya Şer'iye Sicili*, nr. 71/F-31, s.90; Seyid Gazi tekkesi ilga sırasında ayakta kalmakla birlikte buradaki han yıkılmış, derviş odalarından bazıları kundaklanmış, tekkenin batı kapısı kırılmıştı. İlyas Küçükcan, *Nakoleia'dan Seyitgazi'ye Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi*, İstanbul 2004, s.43; Seyid Gazi vakfının tevliyeti ise Eskişehir Mütesellimi Hacı Mahmud Bey'e ihale edildi. BOA, C.ML, 488/19872; Uryan Baba tekkesinin 1837-1839 yılları arasındaki hasılatı 1390 gurus olup, bunun büyük bir kısmı tekke masraflarına, kalanı adı geçen medreseye sarf edilmiştir. BOA, EVZMT, 98/95; BOA, EVZMT, 101/239; VGMA, Defter nr.3590, s.462.

miş yıldan eski olmasına rağmen 1826'da kapatıldı. Tekkenin kapatılması Siyas valisi Mehmed Paşa'nın emriyle Merzifon'da oluşturulan bir komisyon tarafından gerçekleştirildi. Bu komisyon arazi, eşya ve sair emlakını tahrir ettikten sonra tekkenin meydan odası yıktırılıp, Piri Baba'ya ait olan türbe mahalli bırakıldı. Bu arada tekke şeyhi İbrahim Dede bu göreve ehil görülmeyle buradan uzaklaştırıldı. Bırakılan türbe mahalline türbedar olarak Merzifon ulemasından ve Nakşî tarikatından Osman Efendi tayin edildi. Tekkeye ait emlak, eşya ve mal varlığına devlet hazinesi için el konulması emredilmişse de, bu mal varlığının az olması ve geride kalan türbe mahallinin bir takım hizmetlerinin yerine getirilmesi göz önünde bulundurularak mevcut arazisi, emval ve eşyası Osman Efendi'ye devredildi¹⁷⁵. Ayrıca meydan odası yıktırılan tekke, buradaki Piri Baba'nın adıyla anılan mescitle¹⁷⁶ birleştirilerek ve bir minber konularak camiye çevrildi¹⁷⁷. Merzifon'da bir miktar geliri bulunan Hızır Baba tekkesi de kapatılıp sürgün edilen şeyhi Derviş Mehmed'in yerine Nakşî tarikatından Şeyh Ali türbedar olarak atandı¹⁷⁸.

Bozok sancağının Akdağ kazasındaki Devletşahkulu ve Derviş Şah tekeleri Bektaşiler buradan uzaklaştırıldıktan sonra çiftliklerine el konuldu¹⁷⁹. Gaziantep'te Dülük Baba tekkesi de yıktırılarak şeyhi Abdurrahman Efendi sürgün edip, buraya türbedar olarak Nakşî şeyhi Abdülkadir Efendi atandı¹⁸⁰. Yine Niğde kazasındaki Kesikbaş Ahmed Baba tekkesinde iki senedir bir Bektaşî dervişinin ikamet ettiği anlaşılıp bu derviş uzaklaştırılıp tekke kapatıldı.

¹⁷⁵ BOA, C.EV, 268/13680; BOA, MAD, 9771, s.94; 1835 yılında Osman Efendi kendisine devredilen emlakı zarar uğrattığından bu görevden uzaklaştırılmış ve yerine Nakşî Seyyid Ali Efendi getirilmiştir. BOA, EV.BKB, 23/85; VGMA, Defter nr. 280, s.260; Oysa Ahmed Rıfka Baba, Piri Baba tekkesinin yıktırılmadığı fikrindedir. Ona göre tekke tarik-ı Bedeviye şeyhlerinden Bekir Vahdeti Efendi'nin yönetimine bırakılmıştır. Ahmed Rıfka, *Bektaşî Sırrı*, C. II, s.131.

¹⁷⁶ Piri Baba tekkesinde bulunan mescide 1705-1786 yılları arasında yapılan imam atamaları için bkz. VGMA, Hurufat D., nr. 1157, v.126b; VGMA, Hurufat D., nr. 1148, v.82a; VGMA, Hurufat D., nr. 1156, v.71b; VGMA, Hurufat D., nr. 1154, v.30b; VGMA, Hurufat D., nr. 1155/1, v.37a.

¹⁷⁷ BOA, C.EV, 141/7045; Tekke camiye çevrildikten yıllar sonra bu caminin imamlık vazifesi sebebiyle yeniden gündeme gelmiştir. 1840'ta Sultan Abdülmecid'in cülusu münasebetiyle Piri Baba Camiinin imamlık beratı yenilenmiştir. BOA, C.EV, 188/9399.

¹⁷⁸ BOA, MAD, 9771, s.94, 98.

¹⁷⁹ BOA, MAD, 9771, s.98.

¹⁸⁰ Rivayete göre bu tekkeye Nakşî bir şeyhin atanması tekedeki dervişler tarafından tepki görmüş, dervişlerden katledilenler olmuştu. Noyan, *a.ge*, C. V, 115.

dı¹⁸¹. Ayrıca Anadolu'da yeri belirtilmeyen ancak kapatılarak kayıtlara geçirilen bir de Kapıcı Baba tekkesi bulunmaktaydı¹⁸².

3. Kapatılmayan ve Harap Halde Bulunan Anadolu Tekkeleri

Merkez tekke olan Hacı Bektaş Veli tekkesi kapatılmamış, tekkede şeyh bulunan Mehmed Hamdullah Efendi Amasya'ya sürgün edilip, yerine kardeşi Veliyüddin Efendi, Nakşî usulü yürütmek şartıyla tayin edilmişti¹⁸³. Bununla birlikte Anadolu'da şeyhleri ehl-i sünnet olan tekkelerin kapatılmayıp kendi halleri üzerine bırakılmaları istenmişti¹⁸⁴. Keza, tüm Bektaşîlerin zındık ve mühlid olmadıkları dile getirilerek bu tür tekkelerin kapatılmaması ve buralara zarar verilmemesi emredilmişti¹⁸⁵. Ayrıca kapatılmayan tekkelerin pek çoğu ya harap bir halde olup bir türbeden ibaretti ya da çok az emlakı ve geliri bulunuyordu. Bu sebeple bu tür tekkeler şeyhleri değiştirilerek faaliyetlerini sürdürdüler veya itikadi açıdan bir sorun oluşturmaması durumunda mevcut şeyhlerin idaresinde bırakıldılar. Bazı tekkeler hakkında ise hiçbir bilgi elde edilemediğinden bunlara dokunulmadı.

Mesela Hacı Bektaş kasabasında bir miktar araziye sahip olan Sersem Ali Baba tekkesi itikadi açıdan bir sakıncası olmayan ve ziraatla meşgul olan mevcut Bektaşî şeyhinin idaresinde bırakıldı¹⁸⁶. Eskişehir'deki Bahşayış Baba ve Sultan Abdullah (Akdoğan Baba), Seyid Gazi kazasındaki Gül Nebi Baba tekkesi ile Karacaşehir'deki Betaş ve Taşlıca tekkeleri birer türbeden ibaretti. Bu tekkelerin bir miktar arazileri var ise de arazilerden elde edilen gelir gelen gidene yemek verilmek için kullanılıyordu. Bu tekkeler, şeyhlerinin itikatlarının da düzgün olması sebebiyle mevcut halleri üzere bırakıldılar. Yine herhangi bir geliri bulunmayan bu bölgedeki Hamza Sultan (?) tekkesi de mevcut hali üzere bırakıldı¹⁸⁷.

¹⁸¹ Tekkeye şeyh olarak Seyyid Numan bin Süleyman atandı. BOA, MAD, 9771, s.99.

¹⁸² BOA, MAD, 9771, s.95; Elmalı'da Kapıcı Baba isminde bir tekkenin 1826 sonrasında faaliyetlerine devam ettiği tespit olunmaktadır. VGMA, Defter nr. 4121, s.4; VGMA, Defter nr. 3296, s.67; VGMA, Defter nr. 3282, s.195.

¹⁸³ BOA, MAD, 9771, s.95.

¹⁸⁴ BOA, MAD, 9771, s.5.

¹⁸⁵ BOA, YB.04, Defter nr. 121/D.317.

¹⁸⁶ BOA, MAD, 9771, s.98; BOA, EV.THR, 65/133.

¹⁸⁷ BOA, MAD, 9771, s.94-95, 97.

Ankara sancağında on beş civarında Bektaşî tekkesi bulunuyordu. Çubuk'taki Şeyh Hızır tekkesi bir süre daha Bektaşîlerin idaresinde bırakıldı¹⁸⁸. Haydar Sultan tekkesi üç kişinin idaresinde bulunuyordu. Şeyh Musa, Şeyh Mehmed ve Şeyh Mustafa adlı bu kişilerin düzgün itikadlı oldukları tespit edildi. Gül Baba tekkesinin durumu da diğerlerinden farklı değildi. Bu tekkenin başında düzgün itikada sahip olduğu belirtilen Mehmed Arif Efendi vardı. Ayrıca bu son tekkenin 25,6 kilogram (1 kile)¹⁸⁹ hasılatı olan bir tarlasının mevcut olduğu anlaşıldı. Keskin kazasında ise dört tekkenin faaliyetleri incelendi. Yavaş Abdal ve Ata Abdal tekkelerinin binalarından eser kalmamıştı. Kara Baba tekkesi Şeyh Abdülaziz'in, Koçi Baba tekkesi ise Şeyh İsmail ve Şeyh Abdülkadir'in tasarrufunda bulunuyordu. Bununla birlikte Kalecik'teki Koyun Baba tekkesinin bir türbeden ibaret kaldığı görülmüştü¹⁹⁰. Polatlı kazasında ise Karaca Ahmed tekkesi kısmen tahrip edilmiş, ancak buradaki türbe mahalline dokunulmamıştı¹⁹¹.

Öte yandan Ankara'nın Yabanabad (Kızılcahamam) kazasında İncik Baba isimli iki tekke, hasılatlarının az olması ve zaviyedarlarının itikadi açıdan sorun oluşturmaması sebebiyle kapatılmamıştı. Yine bu kazaya bağlı Bedirler köyünde Pembe Dede ismini taşıyan bir tekke bulunduğu tespit edilmiş, ancak bu tekkenin binasından eser kalmamıştı. Tekkenin üç beş kitadan ibaret olan tarlasından ise yıllık 450-500 kilogram (18-20 kile) mahsul elde edilmekteydi. Bu sebeple tekkenin şeyhliği eskiden olduğu gibi Derviş Mehmed'in uhdesinde bırakıldı. Haymana ve Şorba kazalarında da birer tekke bulunup, bunların da harap halde oldukları ve pek az mülklerinin olduğu görülerek bu halleri üzere bırakıldılar¹⁹². Beypazarı ve Karahisar-ı Nallı kazalarında da birer Bektaşî tekkesi vardı. Beypazarı'ndaki İvaz Baba tekkesi Hafız Mehmed uhdesinde senelik 256 kilogram (10 kile) mahsulü ile bir bağ ve korusu bulunan bir tekkeydi.

¹⁸⁸ 1828'de bu tekke şeyhliğine Seyyid Numan ve Seyyid Mehmed müşterek olarak atandılar. BOA, MAD, 9771, s.8.

¹⁸⁹ Hububat ölçęği olarak kullanılan kile'nin bir ölçęęi, İstanbul'da 25,656 kilogram olarak hesaplanırdı. Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, İstanbul 1990, s.51.

¹⁹⁰ BOA, MAD, 9771, s.97-98.

¹⁹¹ 1833 yılında buradaki Karaca Ahmed türbesi Şeyh Mehmed ve Şeyh Ali tarafından tamir ettirilerek faaliyetlerini sürdürmüştür. Alev Çakmakoglu Kuru, "Ankara, Polatlı Karaca-ahmet Köyünde Karaca Ahmed Zaviyesi", *Bilig*, Sayı 35, Güz 2005, s.55.

¹⁹² BOA, MAD, 9771, s.97-98.

Şeyh Hafız Mehmed'in itikadı düzgün olduğundan tekke yine onun idaresinde bırakıldı. Karahisar-ı Nallı kazasındaki Bacım Sultan tekkesi ise herhangi bir mülke sahip olmayıp, bir türbeden ibaretti¹⁹³.

Bozok sancağının Akdağ kazasındaki Kılıç Abdal, Boğazlıyan kazasında ki Yolageldi, Hızır Halife, Sarı Mehmedlü ve Yakub Abdal tekkeleri itikadi yönden uygun görülen eski şeyhlerinin uhdesinde bırakıldılar¹⁹⁴. Bozok sancağında yeri belirtilmeyen Musa Dede tekkesi ise boş bir haldeydi. Muhtemelen, memurlar buraya ulaşmadan önce tekke dervişler tarafından boşaltılmıştı. Amasya sancağının Gelgiras kazasındaki Hızır Dede tekkesi harap bir haldeydi. Bir kabirden ibaret kalan Gedegra kazasındaki Hacı Mürvet (?) tekkesi ilmiye mensuplarından Hasan Efendi'ye bırakılmıştı. Ladik kazasında geliri pek az olan Seyfi Dede tekkesinin ise boş bulunması münasebetiyle buraya bir şeyh atanması istenmişti. Merzifon'da Gönen Baba tekkesinin şeyhleri dindar ve düzgün itikadlı kişiler olduklarından bu tekkeye de dokunulmamıştı¹⁹⁵.

Sivas sancağının Kazabad kazasında Baba Hamid (?) ve Dürdane Baba tekkeleri tespit edildi. Baba Hamid (?) tekkesinin ahşap bir türbesi dışında herhangi bir bina ve emlakı bulunamadı. Dürdane Baba tekkesinin Seyyid Hacı Ömer'in uhdesinde bir mezraasının bulunduğu görüldü. Yine Niksar kazasında bir türbeden ibaret olan Kulhan Dede tekkesi türbedarlığı iyi halleri ile bilinen Mahmud ve Ali kardeşlerin uhdesinde bırakıldı. Divriği kazasında Kalender Sultan tekkesi olduğu haber alınmışsa da yeri bulunamadığından herhangi bir işleme tabi tutulmadı. Budaközü kazasındaki Derviş Mehmed tekkesi ise şeyhinin hüsn-i itikad ile meşhur olmasından dolayı kapatılmadı. Hüseyinabad kazasındaki Turhan tekkesi hakkında da fazla bir bilgi elde edilemediğinden buraya da dokunulmadı¹⁹⁶. Yine Taşabad kazasındaki Mihman Dede tekkesinin bir kabirden ibaret kaldığı ve 153 kilogram (6 kile) zahire gelirinin olduğu görülüp bu hali üzere bırakıldı¹⁹⁷.

Çorum sancağı da 1826'da Bektaşî tekkelerin yoğun olarak bulunduğu bölgelerden biri olup kaza ve köylerinde yirmiye yakın Bektaşî tekkesi faali-

¹⁹³ BOA, MAD, 9771, s.94, 96.

¹⁹⁴ BOA, MAD, 9771, s.95.

¹⁹⁵ BOA, MAD, 9771, s.94, 98.

¹⁹⁶ BOA, MAD, 9771, s.98-99.

¹⁹⁷ BOA, MAD, 9771, s.95.

yetteydi. Bunlardan Güllücük, Kalınca Dede (?), Seydi Baba (?), Erku Baba, Abdal Ata, Şeyh Mezid, Şeyh Kılavuz, Abdaldudu, Karadonlu, Koçi Baba, Balım Sultan tekkeleri, Mecitözü kazasındaki Teslim Abdal ve Balım Sultan tekkeleri, Kulubaba köyündeki Evliya Baba tekkeleri ilim talebelerinden ve ehl-i sünnetten şeyhler idaresinde oldukları tespit edilip, mevcut şeyhlerinin idaresinde bırakıldılar. Derviş Nuri ve Maksud Derviş tekkeleri ise hakkında bilgi bulunmayan şeyhleri Seyyid Mustafa'nın buradan uzaklaştırılmasıyla yettinildi. Osmancık kazasındaki Ahmed Dede (?) tekkesi ise bir türbeden ibaret olduğundan mevcut hali üzere bırakıldı¹⁹⁸.

Aksaray'daki Şeyh Gaznevi, Hırkalı Sultan ve Merkeblü Baba tekkelelerinin yapılan tahkikat sonucunda düzgün itikada sahip kişiler uhdesinde oldukları anlaşılmış ve kapatılmamıştı. Niğde'deki Ali Baba tekkesinin ise altmış yıldır boş olduğundan harap bir halde olduğu görülmüştü. Kayseri Develi'deki Yalınca Sultan tekkesi de bir türbeden ibaret olup bir miktar hasılatı bulunuyordu. Bu hasılatın bir kısmı Karahisar Medresesine tahsis edilirken, bir kısmı düzgün itikada sahip tekke şeyhlerinin tasarrufunda bırakıldı. Yine bir kabirden ibaret olan Pazarcık kazasındaki Zikir Baba tekkesinin senelik 20 gurusu iltizam geliri vardı. 1826'da tekkenin şeyhi Şeyh İsmail'in vefat etmesi sebebiyle boş bir halde olduğu görülüp bu hali üzere bırakıldı¹⁹⁹.

Karahisar-ı Şarki (Şebinkarahisar) kazası Akıncı köyündeki Çomaklı Baba tekkesi de bir türbeden ibaret kalmış olmalı ki, bu tekkenin herhangi bir emlak ve eşyası tahrir edilmemişti. Ayrıca 1829 yılında tekkenin neden kapatılmadığı sorulduğunda ve hakkında bilgi istendiğinde tekke kayıtlarının kaybolduğu anlaşılmıştı²⁰⁰. Bununla birlikte 1831 yılında bu tekkenin vakıf ve zaviyedarlık hisseleri vakıf evladından yedi kişinin uhdesine verilmişti. İlginç bir şekilde aynı durum Kastamonu Himmec Dede tekkesi için de vaki olmuştu. Merkezi hükümet bu tekkeye 1833 yılında şeyh ataması yapılırken atamaların Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi arzıyla olduğunu, bu sebeple neden emlak ve eşyalarının tahrir edilmediğini sormuştu. Ayrıca yıllık hasılatının bildirilmesini istemişti. Bu durum tekkenin faaliyetlerine son verilmediğini göstermektey-

¹⁹⁸ BOA, MAD, 9771, s.99-100; BOA, HAT, 626/30930

¹⁹⁹ BOA, MAD, 9771, s.96, 99.

²⁰⁰ BOA, C.EV, 539/27216; BOA, C.EV, 539/27228.

di²⁰¹. Bununla birlikte Tosya'da Hamza Baba ve Yahya Dede isimlerinde iki Bektaşî tekkesi bulunmaktaydı. Bunlardan Hamza Baba tekkesi bir türbeden ibaret olup, uzun süredir faaliyetinin olmadığı anlaşılmıştı. Yahya Dede tekkesi hakkında ise tekkenin eskiden Şeyh Ali'nin idaresinde bulunduğu dışında hiçbir bilgi elde edilememişti²⁰².

İzmir'de üç dervişin ikamet ettiği ve bir haneden ibaret olan Bayezid Baba tekkesi Cuma gecelerinde ilim talebelerine ve fakirlere yemek verilmesi kaydıyla yine Bektaşîlerin idaresine verildi²⁰³. Öte yandan Süleyman ve Ali isimli iki zatın uhdesinde bulunan Burhan Baba (?) tekkesi, Uşak kazasında ilim tahsiliyle meşgul olan Seyyid Hafız Ahmed ve kardeşi Seyyid Mustafa uhdesinde bulunan Banaz'daki Veliyüddin Baba ve ulemadan Mehmed Efendi'nin uhdesinde bulunan Ahi Baba tekkeleri yine adı geçen kişilerin idaresinde bırakıldı²⁰⁴. Manisa'nın Nif kazasındaki Hamza Baba tekkesi de kapatılmayıp faaliyetlerini sürdürdü²⁰⁵.

Bursa ve çevresinde de harap halde bulunan tekkeler vardı. Gönen'de Akbakan ve Hacı Baba, Yenişehir'de Şekerim Baba tekkesi ve Bilecik'te Sitti Baba tekkeleri harap bir haldeydi. Yenişehir'deki Karaca Ahmed Sultan tekkesi türbeden ibaret olup 60 dönümlük bir araziye sahipti. İnegöl'deki Doğan Baba tekkesi hakkında herhangi bir bilgi elde edilememişti. Bu kazadaki Şeyh Yusuf Baba tekkesi harap halde olup sadece senelik bin guruş iltizam geliri bulunuyordu²⁰⁶. Kirmastı kazasındaki Garipçe tekkesinin sayımı yapılan emlak ve eşyaları ise ziraat ile meşgul olan tekkenin mevcut şeyhine terk edildi²⁰⁷. Saruhan sancağındaki Seydi Baba tekkesi hakkında da herhangi bir malumat bulunamamıştı. Çok az geliri sahip olan Borlu'daki Nasuh Baba tekkesi, Bergama'daki Abdal Musa tekkesi, Kale-i Sultaniye'deki İnci Baba tekkesi²⁰⁸,

²⁰¹ BOA, MAD, 9771, s.4-5; BOA, EV.THR, 143/3.

²⁰² BOA, MAD, 9771, s.97.

²⁰³ BOA, C.EV, 360/18275.

²⁰⁴ Bu tekkelerin yüzer dönümlük arazileri de bu kişilere bırakıldı. BOA, MAD, 9771, s.100.

²⁰⁵ İsmail Onarlı, *Hamza Baba*, İstanbul 2001, s.97-99.

²⁰⁶ BOA, MAD, 9771, s.94, 96.

²⁰⁷ BOA, MAD, 9771, s.80.

²⁰⁸ VGMA, Defter nr. 386, s.3-4.

Gördes'deki Sinan Baba tekkesi ile Yolageldi Sultan tekkesi ehl-i sünnet inancına sahip mevcut şeyhlerinin uhdesinde bırakıldı²⁰⁹.

Kütahya sancağının Eğrigöz kazasındaki Kudret Dede tekkesi beş yüz dönümlük arazisinin geliriyle gelen gidene yemek vermek şartıyla yine Bektaşîlerin uhdesinde; Homa kazasındaki çok az geliri olan Hacı Baba tekkesi Homalızâde Mustafa Efendi uhdesinde bırakıldı. Yine Şuhut kazasındaki Baba ve Kurd Baba tekkeleri itikatlarının sahih ve ehl-i sünnet oldukları belirlenen mevcut şeyhleri idaresine verildi²¹⁰. Şeyhlü kazasındaki bir türbe ve bir miktar araziden ibaret olan Kıran Baba tekkesi ise şeyhi ehl-i sünnetten olması sebebiyle memurlara haber verilmemiş ve böylece kapatılmayıp mevcut hali üzere terk edilmiştir²¹¹.

Karahisar-ı Sahip sancağındaki Balım Sultan, Çay kazasındaki Sinan Baba, İshaklı kazasındaki Ahi Sultan ve Merdan Dede tekkelerinin de ehl-i sünnet ve düzgün itikatlı kişilerin uhdesinde oldukları görülüp buralara dokunulmamıştı. Aynı sancaktaki Şirin Baba tekkesinin ise herhangi bir binaya sahip olmadığı, yalnızca Mustafa Dede'nin tasarrufunda bir mezraasının bulunduğu anlaşıp bu hali üzere bırakılmıştı²¹².

Konya sancağının Larend, Ilgın, İnsuyu ve Akşehir kazalarında Bektaşî tekkeleri vardı. 1826'da Larend kazasındaki Ketenci Baba tekkesi bir türbeden ibaretti. Şeyh Yatağan tekkesi Mevlevî tarikatından şeyhler idaresindeydi. Ilgın kazasındaki Hayran Baba tekkesi ile Mahmudhisarı köyündeki Dedîğî Dede tekkesi itikatlarının düzgün olduğu tespit edilen şeyhler denetimindeydi. İnsuyu kazasındaki Taşgun (Taşkın) Dede tekkesi de bir türbeden ibaret olup burada herhangi bir Bektaşî dervişine rastlanılmamıştı. Yine Akşehir kazasında Bektaşî tekkelerinden olan Seyyid Mahmud Hayran Sultan tekkesinin mütevellisi İstanbul'da ikamet eden Yahya Efendi olup bu tekkeler mevcut halleri üzere bırakılmışlardı²¹³.

²⁰⁹ BOA, MAD, 9771, s.96-97.

²¹⁰ BOA, MAD, 9771, s.96-97.

²¹¹ BOA, MAD, 9774, s.127; 1830 tarihinde tekke şeyhi Mehmed Emin Efendi'nin vefatı üzerine yerine oğlu şeyh tayin edildi. Ancak bu görev değişikliği sırasında tekkeye bağlı emlak ve arazilerin gelirleri mukataat hazinesi tarafından zapt edildi. BOA, MAD, 9771, s.87; BOA, MAD, 9774, s.127.

²¹² BOA, MAD, 9771, s.95-97.

²¹³ BOA, MAD, 9771, s.95, 99.

İçel sancağında İbrahim Bey zaviyesinin 1832 tarihli zaviyedar tayini tekkenin denetim altına alındığını ancak faaliyetlerinin sürdüğünü göstermekteydi. Bu tarihte tekkeye vefat eden Şeyh Muslih'in yerine oğulları Ahmed Celaeddin ve Mehmed Sadreddin müştereken mutasarrıf tayin edildiler. Bir türbeden ibaret kaldığı görülen Bolu Geyve'deki Sinan Baba tekkesi hakkında başkaca bir bilgi elde edilememiştir²¹⁴.

Bazı tekkeler ise şeyh ve dervişleri ziraat ehli olduğundan kapatılmayıp, mevcut şeyhlerinin idaresinde bırakılmıştı. Böylece denetim altında olmak şartıyla tekkelerin iktisadi faaliyetlerini sürdürmeleri uygun görülmüştü. Mesela Kirmastı kazasındaki Garibçe Baba tekkesinin 103 dönüm arsa, 80 adet hayvan ve yaklaşık 2,5 ton (100 kile) kapasiteli ambarı mevcut olup, şeyhi ziraat ehli olduğundan tekke kapatılmayıp bu mülkler mevcut Bektaşî şeyhinin yönetimine terk edilmişti²¹⁵.

Bütün bu saydıklarımızın dışında Anadolu'da 26 adet daha tekkenin Bektaşî oldukları düşünülerek memurlar tarafından sayımı yapılmıştı. Ancak bunların Bektaşî tekkesi olmadığı, ilim talebesinden ve ehl-i sünnetten oldukları anlaşılarak mevcut halleri üzere bırakıldılar. Bunlar Mihaliç'te Kâbil Baba; Yalakabad'da Yartarış Baba ve Ali Dede; Gördes'te Göncü Baba; Gördek'te Yatağan Baba; Çal'da Beyce Sultan; Uluborlu'da Veli Baba²¹⁶ ve Zekeriyâ Baba; Şeyhlü'de Er Baba, Umur Baba, Dülbend Baba ve Sarı Baba; Ağlasın'da Hızır Abdal; Isparta'da Er Sultan Baba, Arslan Baba ve Hızır Baba; İrle-Yavice'de Eser Baba, Hayreddin Baba ve Emir Sultan; Sandıklı'da Koyun Baba, Şeyh Kavaf Dede, Hacım Sultan, Yalıncağ Baba ve Menteş Baba²¹⁷; Burdur'da Piri Baba ve Hayrân Baba tekkeleridir. Bu tekkelere daha sonra verilecek emirlere göre şeyh ataması yapılması istenmiştir²¹⁸. Yine Tire kazasının Hacı köyündeki

²¹⁴ BOA, MAD, 9771, s.4, 96.

²¹⁵ BOA, MAD, 9772, s.266-267.

²¹⁶ Bu tekke XVII. yüzyılın başlarında isyan eden Kara Haydar'ın tecavüzüne uğramıştır. Zorla tekkede ikamet eden Kara Haydar'ın öldürülmesi üzerine oğlu Mehmed intikam almak için tekkeyi basmış, burada bulunan dervişleri öldürüp firar etmiştir. Naimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, C. III, s.1109.

²¹⁷ Bedri Noyan, eskiden Sandıklı'da üç Bektaşî tekkesinin bulunduğunu belirtmektedir. Noyan, *a.ge*, C. V, s.313.

²¹⁸ BOA, MAD, 9771, s.88; BOA, MAD, 9772, s.186-187; BOA, EV.MKT, 521/172; BOA, EV.MKT, 1337/127; VGMA, Defter nr. 386, s.3-4.

bir türbeden ibaret olan Ali Baba tekkesinin de yapılan incelemede Bektaşî değil Kadirî tekkesi olduğu, tekke şeyhi Hafız Hüseyin Efendi'nin Ayasofya camiinin birinci imamı bulunduğu anlaşıldı. Ayrıca bu tekkenin gelirlerinin Ali Baba türbesi ve Tire'deki Hocazâde mektebinin tamirine ayrıldığı görülmektedir. Ayrıca burada bulunan ilim talebesi ve ehl-i sünnet dervişlerin idaresine bırakıldı²¹⁹.

D. Diğer Bölgelerdeki Bektaşî Tekkeleri

Girit adası fethi sırasında ve sonrasında Bektaşîlerin yoğun olarak yerleştikleri ve tekkeler açtıkları bir yerdi. Girit seraskeri Lütfullah Paşa'dan alınan bilgilere göre 1826'da adanın köylerinde cami ve mektep bulunmadığından halkın cahil kaldığı ve Rumca'dan başka dil bilmedikleri anlaşılmıştı. Bu sebeple Kandiye kalesi dışında bulunan tekkeler içlerinden Bektaşîler çıkarıldıktan sonra yıkılmayıp, mescit veya mektebe çevrilerek tekkelerin gelirleri bu mescit ve mekteplere tahsis edildi. Ayrıca bu tekkelerin çiftliklerinde çalışanlar ile Kandiye halkı arasında bulunan Bektaşîlerin uzaklaştırılması ve köylerde birer mescid ve mektep yapıp ilmihi bilgileri tahsil ettirilmesi emredildi. Resmo'da bulunan tekkeler de yıktırılıp, şahıslar elinde kalanlar dahil olmak üzere mal varlıkları tespit edilerek bunlara el konulup Bektaşîler tekkelerden uzaklaştırıldı²²⁰.

Mısır, yasaklılık sonrası takibata uğrayan Bektaşîlerin sığındıkları bir bölge olmuştu²²¹. Ancak bu durum fazla uzun sürmemiş, 1830 yılında Kasrû'l-ayn tekkesi kapatılarak şeyhi Kurbancı İsmail Baba yirmi altı dervişleriyle beraber tekkeden çıkarılmıştı²²². Daha sonra tekke Mısır Valisi Abbas Paşa'nın emriyle Kadirî tarikatuna devredildi²²³. Halep'teki Bayram Baba tekkesi ise Bektaşî tekkesi olduğu düşünülerek kapatılmış ve mallarına el konulmuştu. Bu tekkenin Bektaşî tekkesi olarak değerlendirilmesinin sebebi kısa bir süre önce vefat eden tekke şeyhi Ömer Dede'nin yerine Bektaşî şeyhlerinden Hüseyin Dede'nin atanmış olmasıydı. Ancak daha sonra buranın Halvetî tekkesi olduğu anlaşıp,

²¹⁹ BOA, MAD, 9772, s.235.

²²⁰ BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s.88-90, 158.

²²¹ Şevki Koca, "Mısır'da Bir Erenler Ocağı: El-Magaravi (Kaygusuz) Bektâşi Dergâhı", *Cem*, Sayı 119, Mart 2002, s.27.

²²² F. Köprülü, "Mısır'da Bektaşîlik", s.27.

²²³ Noyan, *a.ge*, C. V, s.225, 227.

1831 yılında yeniden açılmış ve şeyhliğine Abdülhamid Dede tayin edilmiştir²²⁴.

Bağdat merkezindeki Gürgür Baba ve Hızır İlyas tekkeleri kapatılırken, Hızır İlyas tekkesinin binası darülhadis olarak kullanılmaya başlandı. Ayrıca Bağdat vilayetinde on iki imamın türbeleri etrafında bulunan bazı tekkeler tahribattan kurtuldu. Mesela Kerbela'daki tekke İmam Hüseyin'in türbesi ve Ncef'teki tekke Hz. Ali türbesi ile bağlantılarından dolayı halktan gelebilecek tepkiler nedeniyle 1826 sonrası tahrip edilmedi. Ancak Bektaşîlerin elinden alınarak vakıf mallarına kısmen el konuldu²²⁵. Oysa Hille kasabasındaki Seyyid Battal Gazi tekkesi kapatılmayıp, Bektaşîlerin idaresinde bırakıldı. Ancak bu dönemde tekkede şeyh bulunan Kazım Dede, misafirlere ve dervişlere kötü davrandığından şeyhlikten uzaklaştırılmış ve yerine Derviş Ahmed atanmıştı²²⁶. Kıbrıs'taki tekkelere gelince, buradaki Zuhurat Baba tekkesi tahrip edilirken, Kâtip Osman Baba tekkesi Halvetî tarikatına, Bayraktar Baba tekkesi ise Nakşî Mustafa Nuri Efendi'nin yönetimine bırakıldı²²⁷.

II. BEKTAŞI TEKKELERİNE AİT EŞYA, EMLAK VE HAYVANLAR

A. Bektaşî Tekkelerine Ait Bina ve Vakıflar

Yukarıda ifade edildiği üzere Bektaşî tekkelerinin altmış yıldan eski olanlarının yıktırılmaması kararı alınmıştı. Ayrıca sadrazam muhdes olan tekkelerin yıktırılmaktansa bulundukları mahallerde lüzumuna göre cami, mescid veya medreseye dönüştürülmelerini istemiş, bu istek padişah tarafından da uygun görülmüştü. Tekkelerin bu tür mekanlara dönüştürülmesinde tekkenin bulunduğu memleketin ileri gelenlerinin de uygun görmesi ve o memleket halkınca istenmesi şartı getirilmişti²²⁸. Bunlar aynı zamanda başka tarikatlara devredilmeyen tekkelerdi. Yıkılan tekkelere gelince onların da enkazları ya satıldı ya da çeşitli işlerde kullanıldı.

²²⁴ BOA, MAD, 9771, s.56; BOA, MAD, 9773, s.55; Y. Soyoyer, Sosyolojik Açıdan Alevî-Bektaşî Geleneği, s.115; Hâlbuki bu tekkeden 1616 yılında "Rafizî ve mücrim" oldukları bildirilen Bektaşî dervişleri uzaklaştırılarak buraya Halvetî dervişleri yerleştirilmişti. BOA, MD, nr. 81, s.28; Keza 1699 yılında Bektaşî Şeyh Abdurrahman'ın idaresindedir. VGMA, Defter nr. 229, s.202.

²²⁵ Karakaya-Stump, a.g.m, s.705-711.

²²⁶ Noyan, a.ge, C. V, s.120.

²²⁷ Koca, *Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları*, s.200-202.

²²⁸ BOA, HAT, 290/17386; BOA, C.EV 383/19414; C.ADL 29/1734; BOA, C.EV 268/13680.

Girit'te Kandiye kalesi dışındaki Bektaşî tekkesi camiye çevrildi. Tekkenin mevcut olan vakfı, tekke etrafındaki çiftlik, iki-üç yüz guruş hasılatı ve ahalisiyle birlikte bu camiye vakıf olarak tahsis edildi. Tekkenin camiye çevrilmesinde Girit köylerinde cami olmaması etkili olmuştu. Ayrıca halkının çoğu Bektaşî olan Girit köylerinde cami ve mektep bulunmamasından dolayı halkın manastırlarda papaz ve ruhbanların anlattıklarının etkisinde kaldıkları dile getirilmiş, bu sebeple tekke camiye çevrilirken Kandiye muhafızı Lütfullah Paşa'dan Müslümanların oturdukları köylere ayrıca mescid inşa ettirilmesi istenmişti²²⁹. Ancak bu istek yerine getirilmemiş olacak ki mesele bir yıl sonra tekrar gündeme getirilmiş, bölge ahalisinin Bektaşî fesadından temizlenmesi Girit köylerine cami ve mektep inşa edilmesi tedbirinin alınmasıyla mümkün görülmüştü²³⁰.

Dimetoka kazasındaki Kızıldeli Sultan tekkesi, meydan odaları yıkılarak camiye dönüştürüldü. Ayrıca bu tekkenin beraberinde Çirmen sancağında bulunan on altı tekkenin daha meydan odalarının camiye dönüştürülmesi istendi²³¹.

Meydan mahalli tahrip edilen Kalkandelen Bektaşî tekkesi ise kaza ile ri gelenlerinin isteğiyle derviş hücrelerinde talebelerin ikametı kararlaştırılarak medreseye dönüştürüldü. Ayrıca talebelerin meşakkat çekmemeleri için tekkedeki mescid, hem mescid olarak hem de derslane olarak kullanılmak üzere düzenlendi²³². Yine XVIII. yüzyılın sonlarında Recep Baba tarafından Priştine'de Piri Nazır Camii avlusunda yaptırılan Bektaşî tekkesi de 1826 yılında medreseye çevrildi. Daha sonra hem tekke hem de medrese olarak faaliyetlerini sürdürdü²³³. Evreşe kazasındaki Sancakdar Baba tekkesi medreseye çevrildi ve herkesin güvenini kazanmış Mehmet isimli bir müderris burada ikamet ettirildi. Tekkenin hane, tarla, bağ, on adet hayvan ve eşyalarının sayımı yapıp, bu mal varlığının senelik 120 guruşluk hasılatı kurulan medreseye bırakıldı²³⁴. Yine Demirhisar kazasındaki Kanber Baba tekkesi²³⁵, Saruhan

²²⁹ BOA, HAT, 289/17345.

²³⁰ BOA, HAT, 293/17474-B.

²³¹ BOA, HAT, 292/17411.

²³² BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s.61.

²³³ İzeti, *a.ge*, s. 240.

²³⁴ BOA, MAD, 9772, s.143.

²³⁵ Müderrisliğine Salih Sabri Efendi atandı. BOA, MAD, 9771, s.6.

sancağı Azizli kazasındaki Okçu Baba tekkesi²³⁶ ve Keşan'daki Rüstem Baba tekkesi medreseye çevrildi²³⁷.

Bazı tekkeler ise mektebe çevrildi. Mesela Demirci kazasındaki Hacı Baba tekkesi yıktırılmak yerine mektebe çevrildi²³⁸. Hasköy'deki Osman Baba tekkesi sıbyan mektebi olarak kullanıldı. Tekkeden Bektaşiler çıkarıldığı gibi buraya bağlı olarak Malkoç Bey tarafından yaptırılan camide imam ve hatiplik yapan Bektaşî Sadullah ibn Said Halife görevinden uzaklaştırıldı. Mektebe çevrilen tekkede ilim tahsil ettirmek, Osman Baba tekkesinin türbedarlığını yürütmek, adı geçen camide imam ve hatiplik yapmak üzere Cafer Halife tayin edildi. Kendisine bu hizmetlerin görülmesi için tekkenin vakıf hasılatından senelik 1.025 kilogram (40 kile) buğday ile 180 gurus para ayırdı. Bunun üzerine Cafer Halife bir an olsun başka şeylerle meşgul olmadan vazifelerini yerine getirme taahhüdünde bulundu²³⁹. Yine Sultanyeri kazasındaki Elmalı Baba tekkesi de mektebe çevrildi²⁴⁰.

Farklı işler için kullanılan tekkeler de oldu. Seddülbahir Kalesi'ndeki İlyas Baba tekkesi sahile yakın olmasından dolayı, kaza halkının ve ileri gelenlerin isteği üzerine buradaki kalenin muhafazasında bulunan askerlerin hizmetine tahsis edildi²⁴¹. Askeri amaçlar için kullanılan bir diğer tekke Kalkandelen'deki Koyun Baba tekkesiydi. Tekke Bektaşiler uzaklaştırıldıktan sonra yirmi-otuz kadar sekban askerinin ikametine tahsis edildi²⁴².

Öte yandan tekkelerin vakıfları yakınında bulunan başka vakıflara ya da daha önce şart kılındıkları vakıflara ilhak edildi. Isparta sancağının Eğirdir kazasındaki Sureti Baba (Baba Sultan) tekkesinin Deregörme köyündeki arazisinin 600 gurusluk yıllık geliri kaza merkezindeki Firdevs Paşa medresesine bırakıldı. Böyle bir karar alınmasında adı geçen medresede müderris bulunan

²³⁶ Müderrisliğine Hacı Veliyüddin atandı. BOA, MAD, 9771, s.69.

²³⁷ BOA, MAD, 9771, s.8; Rüstem Baba tekkesinin şeyhliğine Hafız Ömer isimli bir kişi talip olmuş, ancak buraya Sultan Mehmed Han Camii Dersiamlarından İspirli Hoca İbrahim Efendi tayin edilmiştir. BOA, MAD, 9774, s.59-60.

²³⁸ BOA, MAD, 9771, s.75.

²³⁹ BOA, MAD, 9732, s.76.

²⁴⁰ BOA, EVMKT:CHT, 332/98; BOA, EVMKT, 2223/33.

²⁴¹ BOA, MAD, 9772, s.144; BOA, MAD, 8248, s.12, 22-23.

²⁴² BOA, MAD, 9771, s.8; BOA, MAD, 9772, s.236.

Hacı Hamdi bin Zeynelabidin Efendi'nin maddi bir gelirinin olmaması etkili oldu²⁴³. Yine Afyon'da Emre Sultan tekkesi vakıflarından Sarıcaova çiftliğinin gelirleri Alaca Medrese müderrisi ve kaza müftüsü Ali Feyzi Efendi'ye tahsis edildi²⁴⁴. İlgadan önce Naslıç kazasındaki Eminî Baba tekkesinin Belazim köyündeki beş dükkanın gelirleri köy camisi vakfına, oradan da caminin yanındaki mektebin hocalarına ayrılmıştı. İлга olayından sonra bu durumun devam ettirilmesi uygun görüldü. Kesriye kazasındaki Aydın Baba tekkesi vakfına bağlı, aynı kazada bulunan semerci dükkanı ve tekke civarındaki bir dönüm bahçe ile bir dönüm bağın geliri, Kesriye'de bulunan medresenin bir odasında, kasabanın çocuklarını eğitmek için ahali tarafından bu göreve layık olduğu bildirilen Mustafa adlı birine bırakıldı²⁴⁵. Selanik'in Büyük Vardar nahiyesindeki Bayezid Baba tekkesine bağlı köyün hasılatı ise 1837 yılına kadar hazineye aktarılmış, bu tarihte bir miktarı türbedara bırakıldıktan sonra kalanı eskiden olduğu gibi nahiyyede bulunan Bali Bey ibn Malkoç Bey vakfına tahsis edilip, vakıf mütevellisi olarak Seyyid Ali ve Seyyid Mahmud tayin edildi. Ayrıca vakfa dışarıdan yapılan müdahalelerin önlenmesi emredildi²⁴⁶.

Ancak bazen ihtiyaca göre tekkelerin gelir getiren mülkleri bir cami veya medrese gibi farklı kurumların ihtiyaçları için de harcandı. Yani cami, medrese veya mektebe çevrilen tekkeler olduğu gibi geliri bu tür hizmetlere sarf edilen tekkeler de vardı. İpsala kazasındaki Fülful Baba zaviyesinin tarla, arazi ve bir yel değirmeninden elde edilecek yıllık gelir kaza ahalisinin isteğiyle eskiden olduğu gibi kazadaki Sultan Murad Camii'ne tahsis edildi²⁴⁷. Ferecik'teki Göbekli Saraç Baba ve Gaziler isimli iki tekkenin enkazı ve gelirleri bu bölgede inşa edilen cami ve medresenin tamirine sarf olunması uygun görüldü²⁴⁸. Bunun üzerine Gaziler tekkesinin enkazı Ferecik kazasındaki medresenin mü-

²⁴³ BOA, C.MF, 160/7969.

²⁴⁴ Yücer, *a.g.e*, s.469.

²⁴⁵ BOA, MAD, 9772, s. 108.

²⁴⁶ BOA, MAD, 9776, s.127; 1828 yılında bu köyün öşür ve hasılatının hazineye aktarılması kararı alınmış olup o dönemde yıllık geliri 1.230 buçuk gurus 30 akçe idi. BOA, MAD, 9732, s.109.

²⁴⁷ BOA, BOA, MAD, 9772, s.143.

²⁴⁸ BOA, MAD, 9771, s.17; BOA, MAD, 9772, s.37, 236, 324; BOA, C.EV, 356/18055; Ferecik tekkelerine ait araziler daha sonra Maarif nezareti adına zapt edilerek gelirleri bölgedeki mekteplere sarf edilmiştir. BOA, MF:MKT, 174/33.

derrisi Ahmed Efendi'ye teslim edildi²⁴⁹. Ayrıca Gaziler tekkesinin 763 dönüm tarla, koru ve bağının gelirleri yine kazadaki medresenin müderrislerine maaş olarak tahsis edildi²⁵⁰. Eskicuma kazasındaki Nasuh Baba tekkesinin ise 110 dönüm tarla ve korusunun gelirleri kaza uleması ve ileri gelenlerinin ricası üzerine burada bulunan ve herhangi bir geliri bulunmayan Salih Alemdar Camii'ne tahsis edildi. Yenipazar kazasının Kozluca köyündeki Musa Baba tekkesinin senelik gelirlerinden 125 guruşu ise kaza merkezinde bulunan mektebin hocalarına ayrıldı²⁵¹.

Ruşçuk kazasındaki Horasanî Ali Baba tekkesinin emlak ve arazilerinin kullanılamayacağını anlaşılmaması üzerine tekkenin yıktırılmasına ve enkazının Rusçuk'ta harap halde bulunan Hüseyin Hoca Medresesi'nin tamirinde kullanılmasına karar verildi. Merkezi hükümet bu kararında Rusçuk uleması ve ileri gelenlerinin taleplerini dikkate aldı. Bununla birlikte tekkenin enkazının Rusçuk'a taşınması sırasında oluşacak masrafların halk tarafından karşılanarak medresenin tamir ettirilmesi konusunda mahallin idarecilerine emir gönderildi²⁵².

Cisr-i Mustafa Paşa nahiyesindeki Hızır Baba zaviyesinin emlak, arazi ve hayvanlarından elde edilen hasılat Hızır Baba'nın nahiye'deki üç adet camisine sarfı emredildi²⁵³. Çirmen sancağında Eski Zağra kazasındaki Mü'min Baba tekkesinin emlak ve arazisi Mayıs 1829'dan itibaren Mü'min Baba'nın inşa ettirdiği camiye harcanmak kaydıyla Babüssaade Ağası nezaretinde bulunan vakfa bırakıldı. Ayrıca bu vakfın gelirinden hasılat ayrılp, tekke binasının ilim talebeleri için misafirhane olarak kullanılması ve ehl-i sünnet kimseler idaresine aktarılması istendi²⁵⁴. Yeni Zağra kazasındaki Kıdemli Baba tekkesinin enkazı ise ahalinin isteği üzerine kazadaki harap camilerin tamirine sarf edildi²⁵⁵.

²⁴⁹ BOA, MAD, 9772, s.37; BOA, MAD, 9771, s.18.

²⁵⁰ BOA, MAD, 9772, s.236-237.

²⁵¹ BOA, MAD, 9772, s.262-263; BOA, MAD, 9771, s.13.

²⁵² BOA, MAD, 9771, s.14; BOA, MAD, 9772, s.263.

²⁵³ BOA, MAD, 9771, s.8.

²⁵⁴ BOA, MAD, 9771, s.22; Tekkenin vakıf olarak hizmet vermeye devam ettiği görülmektedir. 1834'te buradaki mescide vakıf gelirinden günlük üç akçe maaş ile Mehmed Efendi imam ve müezzin olarak atanmıştır. 1850 yılında ise bu göreve kendisinin vefatıyla oğlu Hüseyin Halife getirilmiştir. BOA, C.EV, 147/7332.

²⁵⁵ BOA, MAD, 9772, s.35; BOA, MAD, 9766, s.416.

Yine Köprülü'deki Hacet Baba tekkesinin değirmenlerinin geliri Hacı Mehmed tarafından kazada yaptırılan medreseye tahsis edildi²⁵⁶. Vidin'deki Selahaddin Baba tekkesinin 6 bakkal dükkanı ve bir ekmek dükkanının gelirleri Yahya Paşa camiinde Birgivi şerhi ve İlmihal okutmak, Cuma ve Salı günlerinde vaaz etmek üzere dersiam tayin edilen Ömer Efendi'ye tahsis edildi²⁵⁷.

Öte yandan Bektaşilerin eline geçmiş olan ancak Halvetî, Celvetî, Kadirî gibi diğer tarikatlara ait vakıflara dokunulmaması, bunların hangi tarikata ait olduğu araştırılarak geri verilmesi istendi. Mesela Gelibolu'daki Dağı Mehmed Efendi tekkesinin Kadirî tarikatına ait olduğu tespit edilerek bu tekkenin yıktırılmasından, emlak ve eşyalarının zapt edilmesinden vazgeçilerek tekke vakfının idaresi yine bu tarikata bırakıldı²⁵⁸.

Tekkelerin kapatılması ve mal varlıklarının müsadere edilmesi sırasında dışarıdan emlak ve vakıflara müdahalede bulunulduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu tür beklenmeyen durumlarda görevli memurların dikkatli davrandıkları görülmektedir. Mesela bu müdahalelerden biri Selanik'teki Bayezid Baba zaviyesi vakfına yapılmış, ancak bu fırsatçı girişim sonuçsuz kalmıştır. Diğer bir müdahale İbrahim Paşa vakfından olan Hazergrad'daki Hüseyin Baba tekkesi emlak ve arazisine yapılmış, nitekim bu müdahale de engellenmiştir. Ayrıca bir müdahale de Keşan'daki Erşen Baba tekkesine olmuş, bu da kısa zamanda ortadan kaldırılmıştır²⁵⁹.

B. Bektaşî Tekkelerinde Bulunan Evrak ve Kitaplar

Bektaşî tekkelerinin el konulan eşyaları arasında kitaplar ve çeşitli evraklar önemli bir yer tutmaktaydı. Bunlar ortaya çıkarılıp sayıldıktan sonra isimleri defterlere kaydedilmişti. Zapt edilen evrakların bir kısmı tekkelerin gelir kaynaklarına aitti. Mesela Rusçuk'taki tekkelerde tuz kayıtlarıyla ilgili evraklar bulunmuştu. Yine Tay Hızır Ali Baba tekkesinde Eflak'tan gelen tuzun kayıtlarını içeren evraklar ile Eflak Voyvodası tarafından mühürlenerek gönderilen tezkireler bulunuyordu²⁶⁰.

²⁵⁶ BOA, MAD, 9772, s.139-140.

²⁵⁷ BOA, MAD, 9772, s.148; MAD, 9771, s.6; MAD, 9774, s.10; MAD, 9773, s.304-305.

²⁵⁸ BOA, MAD, 9772, s.143.

²⁵⁹ BOA, MAD, 9771, s. 9, 11, 45.

²⁶⁰ Meryem Kaçan Erdoğan, "Rusçuk'ta Bektaşî Tekkeleri: Tay Hızır Ali Baba ve Horasanî Ali Baba Tekkeleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 19, İstanbul 2008, s.67.

Meşveret meclisinde Bektaşilerin ellerinde bulunan kitaplarının araştırılması ve içlerindeki bilgilerin anlaşılması için zorla da olsa ellerinden alınması kararı alınmıştı²⁶¹. Sultan II. Mahmud tekkelerde bulunan evrak ve kitapların incelenmek üzere zapt edilmesini, bazen bu tür kitapların sahaflarda satıldığının haber alındığını²⁶², bunların tespit edilerek ortaya çıkarılmasını ve gerekirse imha edilmesini emretmişti²⁶³. Daha sonraki emirlerde de tekkelerdeki kitapların tetkik edilmesi, içlerinde nıfz ve ilhada dair olanlarının ortadan kaldırılması istenmişti²⁶⁴.

Bu itibarla Arnavutluk'un Berat şehrindeki Ali Baba tekkesinin Arapça ve Farsça el yazma eserleri yakılmıştı²⁶⁵. Ancak tekkelerde bulunan kitapların akıbeti noktasında tek yönlü bir değerlendirme yapmak doğru değildir. İmha edilen vesika ve kitapların yanında satılan, başka kütüphanelere nakledilen veya dervişler tarafından alıp götürülenler de olmuştu. Merkez tekkedeki kitap ve belgelerin Hamdullah Çelebi tarafından sürgüne giderken götürüldüğü bildirilmektedir²⁶⁶. Bunların bazıları yolculuk esnasında harap olmuş, bazıları ise Amasya'da geçim sıkıntısından şeyh tarafından elden çıkartılmıştı. Kahire'deki Kaygusuz tekkesindeki kitaplar ise muhafaza edilmişti²⁶⁷. Bazılarıyla bölgede bulunan kütüphanelere konulmuştu. Mesela Vidin kazasındaki Selahaddin Baba tekkesinde ortaya çıkan 2 cilt Kur'an-ı Kerim ile 31 cilt kitap bölge ileri gelenlerinin ricası üzerine Vidin kalesindeki kütüphaneye nakledilmişti²⁶⁸.

²⁶¹ Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.211.

²⁶² Ahmed Rıfka, *Bektaşî Sırrı*, C. II, s.92, 111.

²⁶³ BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s.61.

²⁶⁴ BOA, MAD, 9772, s.107; İdam edilen Esad Baba'nın da elinde kitaplar bulunmuş, bu kitaplarda Kur'an ayetlerine yanlış anlamlar verildiği iddia edilerek yakılmaları emredilmişti. BOA, HAT, 293/17438.

²⁶⁵ Muhammed Movako, "Arnavutluk'ta Bektaşî Edebiyatı", çev. Mürsel Öztürk, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 10, Ankara 1999, s.51; Bektaşî tekkelerinde bulunan eserlerin pek çoğunun yakıldığı rivayet edilmektedir. Bir iddiaya göre Bektaşî tekkelerinden toplatılarak yakıtılan eser sayısı seksen binden fazla idi. Hüseyin Tuğcu, *Türk Aile Yapısında Bektaşî Geleneklerinin Yeri ve Bir Bektaşî Köyü*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992, s.122; Ancak arşiv kayıtlarında veya başka kaynaklarda bunu ispatlayan bir bilgiye rastlanmamıştır.

²⁶⁶ Piroğlu, *a.ge*, s.158.

²⁶⁷ Dierl, *a.ge*, s.70.

²⁶⁸ BOA, MAD, 9771, s.6; BOA, MAD, 9772, s.148; BOA, EVMH, 2/86.

Tekkelerde bulunan kitapların bir kısmı yapılan incelemelerin ardından diğer eşyalarla birlikte satılmıştı. Mesela Paşa sancağındaki Piri Baba, Mü'min Baba ve Emin Baba tekkelerinde bulunan kitaplar diğer eşyalarla birlikte satılmıştı. Selanik'teki Kara Baba tekkesinin emval ve eşyaları arasında kitaplarda bulunmaktaydı. Bu tekkede 18 cilt kitap müsadere edilmişti. Bunlar *Mushaf-ı Şerif*, *Mesnevi-i Şerif*, *Kütüb-i Fıkah*, *Sadrü's-Şerife*, *Fıkhiye Şerhi*, *Na'at-ı Resûl*, *Atik-i Avâmîl*, *Şerh-i Vasat*, *Dâr Dibacesi*, *Evrâk-ı Perîşân*, *Atik-i Ferâ'iz* gibi eserlerdi. Bu eserler de muhtemelen diğer eşyalarla birlikte satılmıştı. Bu tür eserlerin Bektaşî tekkelerinde bulunması Bektaşîlerin dinin emirlerini öğrenme gereksinimi duyduklarını ve bu konuda kaynak eserlere sahip olduklarını göstermektedir. Yine Hazergrad'daki Demir Baba zaviyesinde diğer eşyalarla birlikte satılması emredilen 7 cilt eser kayıtlara geçirilmişti. Bunlar *Sure-i Vaki'a tefsiri*, *Siyer-i Nebî*, *Kıssâ-i İbrahim ibn Edhem*, *Envârü'l-Âşıkân*, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, *Gazâvât-ı İmâm Hasan ve Gazâvât-ı İmâm Ali* gibi eserlerdi²⁶⁹.

Ferecik'teki Göbekli Saraç Baba tekkesinde *Kur'an-ı Kerim* ile birlikte çeşitli konularda 17 cilt kitap, Nefes Baba tekkesinde ise bir *Kur'an-ı Kerim*, bir *Tarih-i Ebu Müslim* ve iki cilt Tarih kitabı bulunmuştu. Bu kitaplarda diğer eşyalarla birlikte satılmıştı. Mekri'deki Hızır Baba tekkesinde birer cilt *Enâm*, *Yusuf ile Züleyha* ve manzum *Gülzâr* kitabı bulunmuş ve tekkenin diğer eşyalarıyla birlikte satılmıştı. Yine Hazergrad'daki Demir Baba tekkesinde bulunan kitapların da diğer eşyalarla birlikte satılması istenmişti²⁷⁰.

Abdal Musa tekkesinde bulunan 146 cilt kitap ise görevli memurlarca zapt edilip kayda geçirilmişti (Tablo 2). Bu kitaplardan 13 adeti 731 guruşa satılmıştı²⁷¹. Bununla birlikte Abdal Musa tekkesindeki bu eserler Bektaşî tekkelerinin kültürel ve dini yapısı hakkında bazı ipuçları vermekteydi. Tekke kütüphanesinde on üç adet ile en fazla rastlanılan *Kur'an-ı Kerim*'di. Dua kitapları olarak *En'am-ı Şerif* ve bir *Risale-i Tevhid* bulunmaktaydı. Ayrıca tecvid ilmine dair bir eserin yanında dini kitaplar arasında Birgivi'nin risalesi ile birlikte, *Üstüvani'nin risalesi* de vardı. Bunun anlamı Abdal Musa tekkesi Bektaşîlerinin muarızlarının kitaplarını da ihmal etmemiş olmasıydı. Çünkü Üstüvanî, suflerin sema, semah ve devranlarına karşı olmakla tanınmaktaydı²⁷².

²⁶⁹ BOA, MAD, 9771, s.9-10, 107.

²⁷⁰ BOA, MAD, 9771, s.10-11, 17, 19.

²⁷¹ BOA, C.ML, 91/4125; BOA, C.ML, 431/17497.

²⁷² BOA, MAD, 9771, s.56.

Öte yandan menakıbnâme olarak birer nüsha *Hamzaname*, Emir Sultan, Hacı Bektaş Veli menkıbeleri ile ikişer nüsha Seyyid Battal Gazi ve Ebu Müslim menkıbeleri bulunmaktaydı. Ayrıca tekke kütüphanesinde ağırlıklı olarak tasavvufi ve edebi eserlere rastlanmaktaydı. Mevlana'nın *Mesnevi-i Şerifi'nden* üç nüsha mevcut iken, müellifi belirtilmeyen bir de şerhi bulunuyordu. Ayrıca Mevlana'nın şathiye türünde yazdığı bir gazelin Farsça şerhi (*Şerh-i Ebyât-ı Rûmî*) mevcuttu. Feridüddin Attar'ın, içlerinde ünlü *Tezkiretü'l-Evliya'sının* bulunduğu üç eseri kütüphanede yer alıyordu. Tasavvufi edebiyatın derinlerine inmek isteyen dervişler bunun dışında Necmeddin Daye'nin *İrşadü'l-Mürîd'i* ile Mahmud Şebüsteri'nin *Gülşen-i Râz'ını* okuma imkanına sahiptiler. Bu tür eserlere ilave olarak tekkede Aşık Paşa'nın bir eseri ile Gelibolulu Ahmed Bican'ın *Hikâyât'ı* mevcuttu²⁷³.

Bu eserlerin çoğunun Bektaşilik ile doğrudan bir ilgisi bulunmuyordu. Bektaşilikle doğrudan ilgili olarak nitelendirilebilecek eserlerin çok fazla olmadığı görülmekteydi. Bu durum merkezi hükümetin Bektaşî tekkelerini kapatma gerekçesi olarak kamuoyuna sunduğu Rafiziliğin fikri temelini bulunmadığını göstermekteydi. Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât* adlı eserinden Türkçe ve Farsça iki nüshası mevcuttu. Hz. Ali'ye atfedilen *Hutbetü'l-Beyan'ın* Abdal Musa kütüphanesinde iki nüshası vardı. Bunlardan biri tek bölümden oluşuyordu. Kaygusuz Abdal'ın ise *Dilgûşâ* adlı eseri zaviyenin kütüphanesinde mevcuttu. Hurufî metinlerinden, *Şair Vîrani'nin Risale'si* ve *Divan'ına* da rastlanabilmekteydi. Ancak Fazlullah Hurufî veya Nesimi gibi başka Hurufîlere ait metinlerin bulunmayışı dervişlerin Hurufî temayülleri hakkında kesin bir yargıda bulunmamızı güçleştirmektedir. Tekkenin kütüphanesinde muhtemelen Birge tarafından hülâsa edilen *Fevaidname* ile aynı eser olan *Faidename* adlı bir kitap da yer alıyordu²⁷⁴.

Tekkede edebi eserlere ağırlıklı olarak yer verilmişti. Cami, Hafız, Nabi, Baki, Vehbi, Fuzuli, Gevheri ve Cemî gibi şairler divanları ile tekke kütüphanesinde temsil ediliyordu. Şairlerin hayatlarıyla ilgili bilgi alınmak istendiğinde ise bu konuda Hasan Çelebi'nin bir eseri ile *Tezkiretü's-Şuara* bulunuyordu. Ayrıca Nabi'nin Hayriye'si, Fuzuli'nin *Hadikatü's-Süedâ'sı*, Cami'nin *Baharistan* ve *Bostan'ı*, Sa'dî'nin *Gülistan'ı* ve bunlara ait şerhler de mevcuttu. Tekke ayrıca Hakani Mehmed Bey'in *Hilye-i Şerifi* ve Larende Kadısı Ziyaeddin Yahya'nın

²⁷³ BOA, MAD, 9771, s.56.

²⁷⁴ BOA, MAD, 9771, s.56.

Gencine-i Hikmet adlı bir esere daha sahipti. Aşk konulu *Hüsrev ve Şirin*, *Yusuf ve Züleyha* ve *Mecnun ve Leyla* gibi eserlerin nüshaları da bulunuyordu. Bunlar genel olarak tasavvuf konulu içeriğe sahip edebi eserlerdi. Divanların dışında Gazeliyatlar da kitap listesinin edebi metinlerini çoğaltmaktaydı. Tekkenin kitap listesinde bu ihtiyaca cevap veren Arapça ve Farsça sözlüklerin yanında çeşitli gramer ve sarf kitapları da bulunmaktaydı²⁷⁵.

Başvuru kitapları kabilinden fıkıh ile ilgili bazı eserlere de tekkede rastlanıyordu. *Mülteke*, *Kudurî ve Vıkaye* gibi Hanefî fıkının temel eserlerinin tekkede bulunuyor olması Bektaşîlerin fıkhi konulara olan ilgi ve alakalarıyla izah olunabilir. Müellifi bilinmeyen bir *Kanunname*, Ali Efendi ismi ile geçen bir fetva mecmuası da bunlara eklenmelidir. Ayrıca Mantıkla ilgili *Misbah* ve şerhi, tarihi içeriğe sahip *Tarih-i Altıparmak* ve *Siyer* kitapları ile bir Osmanlı şeceresi tekke kütüphanesinde yerini almıştı. Ayrıca tekkede XIX. yüzyılın *Menafîü'n-Nas* diye bilinen ünlü tıp eseri ile Hekimbaşı Salih bin Nasrullah'ın *Gayetü'l-Beyân* adlı eserinin bir nüshası, Felsefe kitabı olarak ise el-Ebherî'nin *Telhisü'l-Hakayık* bulunmaktaydı²⁷⁶.

Genel olarak değerlendirildiğinde Abdal Musa tekkesinde bulunan kitapların herhangi bir tarikat kütüphanesinde bulunanlardan çok da farklı olmadığı görülmektedir²⁷⁷. Tekkede tasavvufî ve edebi eserlerin yoğun olması şeyh ve dervişlerin çok yönlü edebi bir eğitim vermeye çalıştıkları izlenimi vermektedir. Ayrıca tekkede inzivaya çekilip kitaplarını da buraya vakfeden bazı iyi eğitilmiş dervişlerin olması da muhtemeldir. Tekkede ilmi ve kültürel hayatı canlı tutmak için çaba harcadığı söylenilebilir. Bu eserler tekkede okuma-yazma oranı konusunda da bir fikir sahibi olmamıza olanak sağlamaktadır. Tekkede en azından şeyhlerin ve birçok dervişin okuma-yazma bildikleri, tekkenin müdavimlerine bir şeyler okuyacak kimselerin olduğunu tahmin etmekteyiz. Bazı eserlerin harap durumda olmaları fazlaca kullanılıyor, yani okunuyor olmasından kaynaklanmış olmalıdır²⁷⁸.

Bektaşî tekkelerinin 1826 sonrası tekrar açıldığı dönemlerde devletin de-

²⁷⁵ BOA, MAD, 9771, s.56.

²⁷⁶ BOA, MAD, 9771, s.56.

²⁷⁷ Esmâü'l-Hüsna, Bostan, Misbâh, Hadikatü's-Süedâ, Pend-i Attar ve Gülistân gibi eserler Hanya Mevlevîhanesi kütüphanesinde de bulunmaktaydı. İsmail Kara, *Hanya Girit Mevlevîhânesi Şeyh Ailesi-Müştemilâtı-Vakfyesi-Mübadelesi*, İstanbul 2006, s.105-112.

²⁷⁸ BOA, MAD, 9771, s.56; Değerlendirmeler için bkz. Faroqi, *a.ge*, s.148-154; Soyyer, *19. Yüzyılda Bektaşîlik*, s.140-154, 170-171.

netimi devam ettiği gibi tekkelerdeki kitaplara el koyma uygulaması da sürmüştü. 1877 yılında Bektaşiler tarafından basılıp satılan *Hüsniye* ve *Cavidan* isimli eserlerin toplatılması ve basanlar hakkında kanuni işlemin yapılması emredilmişti²⁷⁹. Bağdat'taki Gürgür Baba tekkesi şeyhi Hüseyin Mazlum Baba 1885 yılında vefat ettiğinde Bağdat valisi Takiyüddin Paşa dervişleri tekkeden çıkardığı gibi tekkedeki kitapları dervişlerin almasına müsaade etmemişti²⁸⁰.

Bu durum yıllar sonra bile devletin Bektaşilere ait kitap ve risalelere bakışında bir değişim yaşanmadığını göstermekteydi. 11 Mart 1905'te Yanya valisi Osman Bey'den gelen bir yazı Ergiri'deki Haydar Baba tekkesinde zuhur eden kitap, risale ve evraklarla ilgiliydi. Tekkede 10 nüsha Arnavutça risale ile ayrıca 27 cilt kitap bulunmuştu²⁸¹. Bunlar tek tek tetkik ve muayene edildikten sonra kısmen matbu ve çoğu yazma olan bu risalelerden birinin -Türkçe ve Farsça üç kıtası dışında- içeriğinin Bektaşî tarikatının ayinine taalluk edip bir takım hurafelerle ve İslam dinine aykırı, küfür ve ilhada dair sözlerle dolu olduğu, bundan başka yedi sekiz parçadan oluşan Arnavutça yazıların Arnavutların bağımsız olma arzularıyla bağlantılı bulunduğu anlaşılmıştı²⁸².

C. Bektaşî Tekkelerine Ait Eşya, Emlak ve Hayvanlar

İstanbul'daki Bektaşî tekkeleri eski ve yeniliğine bakılmaksızın yıktırılarak eşya ve malları müsadere edilmişti. Bu tekkelerin yıkılması sonucunda ortaya çıkan enkaz ve taşları satılıp; vakıf olan tarla, bağ ve bahçeleri ilgili vakfa, mülk olanlar ise varislerine terk edildi. Kazlıçeşme'deki tekkenin enkazı ve taşları; Çamlıca'daki tekkenin enkazı ve 8 dönüm bağ; idam edilen Kıncı Baba'nın vakfettiği 165 metrekare (287 zira) arsası ilgili vakfa nakledilirken, şeyhin Üsküdar'daki 603 metrekare (1.050 zira) arsası ve 25 dönüm baği açık artırmayla 3.500 guruşa satıldı²⁸³. Ayrıca Sötlüce'deki tekkenin 3.491 metrekare (6.080 zira) arsası her metrekaresi kırkar paraya satışa çıkarıldı²⁸⁴. Karaağaç'taki Sarı

²⁷⁹ BOA, MF.MKT; 47/22; BOA, MF.MKT; 50/139.

²⁸⁰ Ahmed Rıfka, *Bektaşî Sırrı*, C. II, s.156.

²⁸¹ BOA, Y.MTV, 272/15.

²⁸² BOA, Y.MTV, 272/142.

²⁸³ BOA, MAD, 9766, s.338-339, 443; BOA, MAD, 9731, s.407, 443; BOA, MAD, 9773, s.177; Kıncı Baba tekkesinin bulunduğu mahal ise uzun süre sonra maliye nezaretinin idaresine bırakılmıştı. BOA, EV.MKT.CHT, 169/41.

²⁸⁴ BOA, MAD, 9766, s.339.

Sufi zaviyesinin 10 dönüm arsasının senelik 400 akçelik geliri ise mukataat hazinesine tahsis edildi²⁸⁵.

Öte yandan hükümet tarafından yaptırılan incelemede İstanbul tekke-lerinin vakıf malı olan arazi ve gelirlerinin bulunduğu tespit edildi. Bu tür mülkler hangi vakfa ait ise yine o vakfa ilhak edildi. Mesela Kazlıçeşme'deki tekkenin Sultan Abdülhamid vakfından olan senelik 120 akçe gelirli 12 dönüm arsası tekrar bu vakfa bağlandı²⁸⁶. Sütlüce'deki tekkenin yıkılmasıyla ortaya çıkan etrafı taş duvarla çevrili 390 dönüm arsası²⁸⁷ ile Karaağaç tekkesinin 49.378 metrekare (86.000 zira) arazisi Sultan Bayezid vakfına bırakıldı. Şeyhi Ali Dede'nin üzerinde bulunan Sarı Sufi zaviyesinin 80 akçelik öşür bedeli de yine Sultan Bayezid vakfına tahsis edildi²⁸⁸.

Karyağdı tekkesinin 746 metrekare (1.300 zira) bahçesi müsadere edilmişti. Ancak tekkenin kurucusu Derviş Mustafa'nın tekkeyi kendi arazisi üzerine kurarak bir vakıf tesis ettiği ve vakıf gelirlerinden senelik 180 akçeyi Eyüp Camii'ne ayırdığı tespit edildi²⁸⁹. Tekke yıkılıp bahçe, arazi ve hane gibi mülkleri zapt edildikten sonra bu vakıf şartına riayet edilip, tekkenin mülk olan bahçesi varislere bırakıldı²⁹⁰. Yine Üsküdar'da Atik Valide denilen mevkideki Mürüvvet Baba tekkesinin 3.368 dönüm arsasının 1.722 dönümü Haremeyn vakfına, 1.646 dönümü mülk olduğundan varislerine teslim edildi²⁹¹.

Burada dikkati çeken husus tekkelerin şahıslara ait mülklerinin varislerine verilmesiydi. Böylece merkezî yönetim tekke yararına kullanılan vakıf malları ile mülkiyetleri birbirinden ayırmıştı. Bu durum Bektaşîlerin şahsi mülklerinin ellerinden alınmadığını göstermekteydi. Keza, Öküz Limanı'ndaki tekkenin şeyhe mahsus iki odası ve bitişiğindeki bir adet yeni hanesi ile 103 metrekare (180 zira) genişliğindeki bahçesi hazine tarafından zapt edildikten sonra sürgün edilen tekke şeyhinin yakınlarına bırakıldı. Ayrıca Şehidlik tekkesinin yıkımı sırasında tekke şeyhi Mahmud Baba'nın üzerindeki 8 dönüm tarlası ve

²⁸⁵ BOA, MAD, 9766, s.338.

²⁸⁶ BOA, MAD, 9766, s.339; BOA, MAD, 9731, s.407.

²⁸⁷ BOA, MAD, 9766, s.338.

²⁸⁸ BOA, MAD, 9766, s.338.

²⁸⁹ BOA, C.EV, 477/24138.

²⁹⁰ BOA, MAD, 9766, s.339.

²⁹¹ BOA, MAD, 9766, s.338; BOA, MAD, 9731, s.407.

bağı zapt edilmişti. Yapılan araştırmada Mahmud Baba'nın tekke şeyhliğini evladına şart koşarak tarla ve bağının beş dönümünü tekkeye vakfettiği tespit edilmiş, sekiz dönümlük tarla ve bağın beş dönümü Sultan Bayezid Veli vakfına, kalanı mülk olarak Mahmud Baba'nın varislerine bırakılmıştı²⁹².

Anadolu ve Rumeli'deki pek çok tekkenin eşya, emlak ve hayvanları zapt edilmişti. Bunlardan hububat, tuz ve pekmez gibi yiyecekler uzun süre muhafaza edilmeye müsait olmadıklarından en kısa zamanda elden çıkarılmaları gerekmektedir. Merkezî hükümet bunların hemen satılıp elde edilen gelirin İstanbul'a gönderilmesini istedi. İlk olarak Dimetoka'daki Kızıldeli tekkesine ait eşya ve hububat, tekkenin bulunduğu mahallin ileri gelenleri tarafından müzayedeye çıkarılarak 1828 yılında 30.783 guruş karşılığında satıldı²⁹³. Yine Elmalı'daki Abdal Musa, Yeni Zağra'daki Kıdemli Baba, Keşan'daki Erşen ve Evhad Baba, Mekri'deki Sancakdar Baba ve Taşlık, Ferecik'teki Ece Baba, Göbekli Saraç Baba ve Nefes Baba tekkelerinin erzak ve hububatları satılarak elde edilen 65.232 guruş mukataat hazinesine teslim edildi²⁹⁴. Buna rağmen bazı tekkelere ait yiyecek maddelerinin zayi olmasının önüne geçilemedi. Mesela Rusçuk'taki tekkelerin 2.922 kilogram hububatı çürüyerek telef oldu²⁹⁵.

Ayrıca merkezî hükümetin tekke mallarının rayiç fiyatla satılması emrine rağmen, buna dikkat edilmemiş ve mallar piyasa fiyatlarının altında satılmıştı. Rusçuk'ta 1827 yılı narh kayıtlarına göre peynirin kıyyesi on iki akçe iken, tekkelere ait peynirlerin kıyyesi onar akçeye satılmıştı. Ayrıca Tay Hızır Ali Baba tekkesinin sırahanesi iki guruş gibi çok düşük bir fiyata elden çıkarılmıştı. Bu para ile o dönemde ancak bir kıyye cevizli helva satın alınabiliyordu. Bu tekkelerin tüm gelir kaynakları hakkında sıkı bir inceleme başlatan merkezî hükümet, çeşitli bölgelerden gönderilen tuz, pirinç gibi gelirlerin son durumunu da tahkik ettirmişti. Hükümetin yaptığı araştırmaların sonucunda bu tekkelere Ahyolu tuzlasından gelen tuz ile Filibe'den gönderilen günlük 25 kilogram tutarındaki pirinç tahsisatları da müsadere edilerek yeni kurulan orduya tahsis edildi²⁹⁶. Bununla birlikte Tay Hızır Ali Baba tekkesinin müsadere

²⁹² BOA, MAD, 9766, s.339.

²⁹³ BOA, MAD, 9771, s.43; BOA, MAD, 9731, s.409; BOA, MAD, 9772, s.72, 324.

²⁹⁴ BOA, MAD, 9771, s.21, 42, 43, 168, 174.

²⁹⁵ Erdoğan, a.g.m, s.77-78.

²⁹⁶ BOA, MAD, 9772, s.262.

edilen 16.025 kilogram (12.500 kıyye) tuzunun 12.330 kilogramı (9.618 kıyye) satılırken, şamdanları satıştan hariç tutulup bölgedeki camilere bırakıldı²⁹⁷.

Öte yandan tekkelerin arazi, dükkan ve değirmen gibi taşınmazları eskiden olduğu üzere iltizama veya kiraya verilerek işletilmeye devam edildi²⁹⁸. Ancak bu tür mülklerin iltizam ve kira bedellerinin zamanında tahsil edilememesi, tahsil edilen gelirlerin ise büyük oranda bölge idarecilerinin zimmetinde kalarak²⁹⁹ bir türlü hazineye ulaştırılamaması, ayrıca bazı tekkelere ait arazilerin boş kalması, binaların bakımsızlıktan harap hale gelmesi gibi sebeplerle bu mülkler bir miktarı peşin, kalanı taksitle veya defaten ödenmek üzere³⁰⁰ açık artırma yöntemiyle satışa çıkarıldı. Mesela 1830 yılında Çirmen kaymakamı Vecihi Paşa'nın riyasetinde yapılan açık artırmada Kızıldeli tekkesinin arazi, değirmen, dükkan ve sair emlakı 73.605 gurus peşin ve geriye kalanı yıllık 433 gurus vermek üzere satılıp bu miktara vergiler de eklenerek toplam 77.376 buçuk gurus hazineye teslim edildi³⁰¹.

²⁹⁷ Erdoğan, a.g.m, s.69, 76.

²⁹⁸ Örnekler için bkz. BOA, MAD, 9772, s.266-267.

²⁹⁹ Ferencik'teki tekkelerin iltizam gelirleri Mekri kazası ayanı Ahmed Bey'in (BOA, MAD, 9771, s.18); Hazergrad'daki tekkelerin kira gelirleri Hazergrad ayanı Ali Bey'in (BOA, MAD, 9774, s.46); Saruhan sancağı tekkelerinin iltizam gelirleri Saruhan sancağı eski mütesellimi Hasan Paşa, Saruhan mütesellimi Hacı Mehmed Ağa ve Voyvoda Hacı Bilal Ağa'nın (BOA, MAD, 8248, s.6); Hamid sancağındaki tekkelerin iltizam gelirleri Hamid sancağı eski mütesellimi Mehmed Bey'in (BOA, MAD, 9774, s.7; BOA, MAD, 9732, s.154; BOA, MAD, 9776, s.316; BOA, MAD, 9771, s.85); Kula'daki Şah Çelebi tekkesi mülklerinin hasılatları kaza voyvodaları Kayserili Seyyid Hacı Ahmed ve Ali Ağa'nın (BOA, MAD, 9773, s.276) zimmetlerinde kalmıştı.

³⁰⁰ Bu usule icâreteyn denilmekteydi Buna göre tekkelere bağlı mal varlıkları birer miktar muaccel (peşinat) ve müeccel (peşin olmayan) ile müşterisine devredilmekteydi. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul 1993, s. 17-18; Bu usule göre müşteri, belirlenen peşinat ile birlikte binde 25 oranında tellâklık vergisini vererek, "temliknâme" veya "mülknâme-i hümayûn" denilen ve miri arazinin gelirine sahip olduğunu gösteren belgeyi ediniyordu. Peşinatın dışında kalan meblağ ise genellikle kaç yılda ödeneceği belirsiz olmak üzere daha sonraya bırakılıyordu. BOA, MAD, 9732, s.5, 272; BOA, MAD, 9772, s.396; Müşteriden alınan paraya gelince, bu para memur tarafından yeni kurulan Asâkir-i Mansure ordusunun masraflarının karşılanmasında kullanılmak üzere mukataat hazinesine gönderilmekteydi. BOA, MAD, 9766, s.443; BOA, MAD, 9766, s.332; BOA, MAD, 9732, s.154; BOA, MAD, 9773, s.265; MAD, 9774, s.127.

³⁰¹ BOA, MAD, 8248, s.25; Yıllık hasılatları tahsil edilemeyen Sultanyeri kazasındaki El-malı Baba tekkesinin değirmen ve arazileri de açık artırma yöntemiyle satılmıştı. İlk olarak tekke emlakına 16.250 gurus peşinat ile tekke şeyhi Hafız Ahmed talip olmuş, ancak bir süre sonra İstanbul'dan daha yüksek fiyat öneren bir müşterisi daha çıkmıştı. Bunun üzerine Hafız Ahmed teklif ettiği fiyatı biraz daha artırarak vergilerle birlikte 20.400 gurus tekke mülklerine sahip olmuştu. BOA, MAD, 9774, s.178; BOA, MAD, 9771, s.42; MAD, 8248, s.13; Bir süre sonra bu

Tekke mülklerinin satışında her ne kadar açık artırma usulü takip edilmişse de zaman zaman ilk satışın dışına çıkıldığı, pazarlıkların bitmesinden sonra bile satışa devam edildiği görülmektedir. Mesela Rusçuk'taki Tay Hızır Ali Baba tekkesi arazisinin 1.001 guruş peşin fiyata müşterisi çıkmış, merkezî hükümetin de onayı alınarak bu fiyata satış gerçekleştirilmişti. Ancak bir süre sonra daha yüksek bir fiyat teklif edilmesi üzerine ilk satıştan vazgeçilerek tekke arazileri yeni müşteriye satılmıştı³⁰². Bununla birlikte merkezî hükümetin beklediği fiyatın verilmediği durumlarda ya satıştan vazgeçilmiş ya da mülkler zarar görmemesi için değerinin altında bir fiyata satılmıştı. Ayrıca müşterisi çıkmayan mülklerin en kârlı ve yararlı şekilde kullanılması mahalli idarecilerin inisiyatifine bırakılmıştı³⁰³. Böyle durumlarda mülkler kaza ayanlarına bırakılarak satış gerçekleşinceye kadar onlara işlettirilmişti³⁰⁴.

Anadolu ve Rumeli'deki tekkelerin arazilerinin pek çoğu küçük parçalar halinde kiraya veya satışa sunulmuştu. Böylece merkezî hükümet kira veya satış bedellerinin tahsili için zor bir yola başvurmuştu. Zira çok sayıda kişiden ayrı ayrı para toplamak masraflı ve bir o kadarda zahmetli bir işti. Ancak bu durum biraz da tekke mülkleri satın alabilecek maddi yeterlilikte sermaye birikiminin olmayışından ya da hükümetin tekke mülklerine az sayıda kişinin sahip olmasını istemeyişinden kaynaklanmıştı. Kızıldeli tekkesi arazi ve değirmenlerinin satışına bölge halkının bir hayli rağbet ettiği görülmekteydi. Satış sonunda otuzdan fazla kişi tekkeye ait mal varlıklarına küçük parçalar halinde sahip olmuştu³⁰⁵.

mülklere Elmalı kazasından bazı kişiler tarafından müdahale edilmiş, bunun engellenmesi amacıyla merkezî hükümet araştırma yapılmasını emretmişti. Bu araştırmada müdahale edilen mülklerin Hafız Ahmed Efendi'ye satılanlar içinde yer alıp almadığının öğrenilmesi, çıkan sonuca göre muamele yapılması istenmişti. BOA, MAD, 8248, s.13; Yine Keşan'daki Rüstem Baba ve Evhad Baba tekkelerinin mülkleri satışa çıkartılmış, yapılan açık artırma sonucunda ilk tekliften 500 guruş fazlasına, toplam 24.450 guruş satış gerçekleştirilmiştir. BOA, MAD, 9774, s.125-127, 138.

³⁰² BOA, C.EV. 284/14496; İkinci müşterinin tekke arazilerine verdiği fiyat 1.326 guruştur. Bununla birlikte tekke mülklerini alan kişinin birkaç yıl sonra vefat etmesi üzerine bu mülkler yeniden satışa çıkarıldığında bu defa fiyat daha da artarak 1.530 guruşa çıkmıştı. BOA, MAD, 9771, s.14; BOA, MAD, 9776, s.306; BOA, MAD, 8248, s.18.

³⁰³ Rusçuk kazasındaki Tay Hızır Ali Baba ve Horasani Ali Baba tekkeleri mülklerinin en iyi şekilde idare edilmesi istenerek bu konuda kaza idarecileri sorumlu kılınmıştı. BOA, C.EV, 346/17567.

³⁰⁴ BOA, MAD, 9772, s.300, 325.

³⁰⁵ BOA, MAD, 8248, s.11, 21, 24-25; BOA, MAD, 9773, s.134-135; BOA, Ali Emiri (II. Mahmud), 9950; BOA, İMVL 248/9069.

Bununla birlikte Menemen'deki Haykiran Baba tekkesinin arazilerini satın alan on beş kişiden hiç biri 10 dönümden fazla toprak elde edememişti³⁰⁶. Aynı şekilde Kılı İşı tekkesinin satışında da benzer bir durum yaşanmış, bu tekkenin arazilerini satın alan kırk üç kişiden sadece dördü 10 dönümden fazla toprağa sahip olabilmişti³⁰⁷. Manisa'daki Haki Baba tekkesi vakfına ait 179 dönüm bağ ise kişi başına ortalama bir iki dönüm düşmek üzere toplam 85 kişiye paylaştırılmış³⁰⁸, Demirci kazasındaki Hacı Baba tekkesinin tarla ve bağları küçük parçalar halinde 435 kişiye kiraya verilmişti³⁰⁹. Yine Elmalı'daki Abdal Musa, Gördes'teki Menteş Sultan, Gördek'deki Yatağan Baba ve İlyas Dede tekkelerinin arazileri de küçük parçalara ayrılarak satışa sunulmuştu³¹⁰. Arazi ve değirmenler için söz konusu olan bu satış şekli zeytin ağaçları için de geçerli olmuştu. Aydın sancağına bağlı Birgi'deki Yatağan Baba tekkesinin 152 adet zeytin ağacı 14 kişiye satılmış, kişi başına ortalama 10-11 ağaç düşmüştü³¹¹. Bu satış yöntemiyle merkezî hükümet kira ve iltizam bedellerini tahsil edilebilmek için onlarca kişinin peşinde koşmak durumunda kalmıştı.

Öte yandan tekke mülklerini satın alan veya kiralayan kişilerin çoğunun orta gelirli kişiler olduğu tespit edilmektedir. Bunlar tekke mülklerini güçleri yettiği oranda kiralayıp veya satın alıp kendi şahsi mülkleriyle birleştirerek kullanmışlardır³¹². Bununla birlikte Şah Çelebi tekkesinin arazileri de kişi başına ortalama altı yedi dönüm düşmek üzere yirmiden fazla kişiye kiraya verilmişken³¹³, kira bedellerini tahsil etmekte zorlanan³¹⁴ merkezî hükümet 1831

³⁰⁶ BOA, MAD, 9771, s.69.

³⁰⁷ BOA, MAD, 9771, s.64.

³⁰⁸ BOA, MAD, 9771, s.65.

³⁰⁹ BOA, MAD, 9771, s.70-75.

³¹⁰ BOA, MAD, 9771, s.62-63, 66-99.

³¹¹ BOA, MAD, 9771, s.77-78; Hasköy'deki Osman Baba ve Ali Baba tekkelerinin emlakı ise yirmiden fazla kişiye saulmuştu. BOA, MAD, 9732, s.99-100.

³¹² BOA, Ali Emiri (II. Mahmud), 9950; BOA, MAD, 9773, s.265; Şah Çelebi tekkesine ait tarlaların pek çoğu bunlara sınır olan diğer tarlaların sahipleri tarafından kiralananmıştı. BOA, MAD, 9773, s.265.

³¹³ BOA, MAD, 9771, s.84; BOA, MAD, 9773, S.265-266.

³¹⁴ Bu tekkeye ait kira bedellerinden 1827 yılına ait olanı zayı olmuş, 1828 ve 1829 yıllarına ait olanlar ise mahalli idarecilerin zimmetlerinde kalmıştı. Merkezî hükümet ısrarla bu yıllara ait 400 guruş hasılatın hazineye gönderilmesini istemişti. BOA, MAD, 9773, s.276.

yılında bu mülkleri toplu olarak sadece bir kişiye satarak parça parça satma yöntemini terk etmek durumunda kalmıştı³¹⁵.

Tekke mülklerini satın alan kişilerin daha sonra bu mülkleri başkalarına sattıkları görülmektedir. Bu tür satışlarda mülkler ya aynı fiyata ya da çok daha kârlı bir bedelle alıcı bulmuştu. Mesela Pınarhisar'daki Binbiroklu Ahmed Baba tekkesinin mal ve mülkleri 1830 yılında yapılan açık artırmada 16.000 guruşa satılmış, fakat 1839 yılında bu mülkler el değiştirirken değeri artarak 42.500 guruşa çıkmıştı. Böylece tekke mülklerini ilk alan kişi dokuz yılın sonunda aşağı yukarı üç katı kâr etmişti³¹⁶. Aynı durum Havass-ı Mahmud Paşa kazasındaki tekkeler için de söz konusu olmuştu. Buradaki Arız Baba, Kamber Baba ve Gaibler tekkelerinin mülkleri 13.211 guruşa satılmış, ancak bir süre sonra bu mülkler 35.000 guruşa satıldığında müşterileri iki katı kâr elde etmişlerdi³¹⁷. Bununla birlikte Hazergrad'daki Hüseyin Baba tekkesinin çok cüzi bir fiyata satılan³¹⁸ emval ve emlakı 1857 yılında Mirliya Mazhar Paşa tarafından 530.000 guruşa satın alınarak tam teşekküllü bir çiftliğe dönüştürülmüştü³¹⁹.

Tekke mülklerinin harap duruma geldiği veya satış sırasında çeşitli suiistimallerin yaşandığı da vaki olmuştu. Kızıldeli tekkesinin küçük meydanına ait 1.800 dönüm tarla, 30 dönüm çayır ve Sıçanlı'daki koruları da satışa çıkarılmış, ancak talibi çıkmaması üzerine kira karşılığında bölgedeki köylülere bırakılmıştı. Köylülerin tekke topraklarını işlememeleri ve ilgisiz kalmaları üzerine araziler atıl durumda kalmış, bu sebeple 1835 yılında bu mülkler tekrar satışa çıkarılmıştı. Ancak bu defa da mülkler gerçek değeri göz önüne alınmadan satılmıştı. Bu süreç içinde bazı suiistimallerin yaşandığı da tespit olunmaktadır. Bu cümleden olarak tamamı 20.400 guruşa satılan mülklerin, daha sonra müşterisi tarafından 237.500 guruşa satıldığı istihbar edilmiş, durumu inceleyen merkezî hükümet tekke mülklerinin satışı sırasında meydana gelen bu suiistimali ortaya çıkarmış, bu defa 237.500 guruşun yarısının müşteriden tahsil edip hazineye aktarılmasını temin etmişti³²⁰.

³¹⁵ BOA, MAD, 9773, s.265.

³¹⁶ BOA, MAD, 9774, s.5-6; BOA, MAD, 9771, s.23.

³¹⁷ BOA, MAD, 9771, s.45; BOA, MAD, 9773, s.272; BOA, MAD, 9776, s.374.

³¹⁸ BOA, MAD, 9774, s.164.

³¹⁹ BOA, MAD, 9771, s.11; Mazhar Paşa, tekke arazisine sahip olmakla kalmamış, çevre köylerin mera ve ağaçlıklarını da zapt etmeye çalışmıştı. BOA, C.DH, 162/8071.

³²⁰ BOA, MAD, 9776, s.26, 36-37, 276-277, 329; BOA, MAD, 8248, s.9, 17, 19; BOA, MAD, 9771, s.43; BOA, MAD, 9775, s.44.

Başka bir suiistimal de Sureti Baba tekkesinin mülklerinin işletilmesi sırasında yaşanmıştı. Bu tekkenin mülklerinin yıllık 1.500 guruşluk iltizam geliri 600 guruş gösterilerek aradaki meblağ Isparta'daki Hacı Mehmed Hamdi medresesine ilhak edilmek istenmiş, ancak merkezî hükümet böyle bir tasarrufa izin vermemişti³²¹.

Bununla birlikte mansure hazinesi tarafından zapt edilen, ancak bakımsızlıktan arazileri boş kalıp, değirmenleri harap olan bir başka tekke Güzelhisar kazasındaki Abdi Bey tekkesiydi. Merkezî hükümet tekke mülklerinin tamamen telef olmasının önüne geçmek için açık artırmaya çıkarılarak satılmasını istemişti³²². Neticede beklenen fiyatı veren olmamakla birlikte Abdi Bey tekkesinin emlakı olan 113 dönüm tarla, iki değirmen ve 77 kilogram (60 kıyye) bakır 7.650 guruşa satılmış ve tahsil edilen bu meblağ hazineye teslim edilmişti³²³.

Yine ilgadan sonra bakımsız kalması sebebiyle boş kalan Abdal Musa tekkesi arazileri emaneten³²⁴ idare olunmak üzere çiftliğe dönüştürülmüştü³²⁵. Ayrıca bu birkaç yıl içerisinde yağmur ve rüzgarlarda harap hale gelen tekke binalarının kurulan çiftlik için yeterli sayıda bırakılarak diğerlerinin yıkılması kararı alındı³²⁶. Bununla birlikte tekkenin kapatılması sırasında müsadere edilen hububatın bir kısmı tekke arazi ve çiftliklerini işleyen ortakçı ve köylülere dağıtılmıştı. Ayrıca bu kişilere toprağı işlemeleri amacıyla çift öküzü ve saban demiri; hayvanları barındırmaları, hububatı muhafaza etmeleri ve konaklamaları için ise ahır, ambar ve çiftçi hanesi verilmişti³²⁷. Böylece gelecek yıl

³²¹ BOA, MAD, 9732, s.154.

³²² BOA, MAD, 9776, s.316; BOA, MAD, 9732, s.154.

³²³ BOA, MAD, 9776, s.316; BOA, MAD, 8248, s.19; BOA, MAD, 9771, s.87.

³²⁴ Tekkelerin emlak, arazi ve sair mallarını satın almak isteyen taliplerin verdikleri miktarın bu malların değerlerinden aşağıda oldukları görüldüğünde, bu malların bozulmasını önleyip korumak üzere merkezî hükümet veya tekkenin bulunduğu yörenin ayanları tarafından, güvenilir bir kişi görevlendirilerek, bu kişi hükümet adına bu malları yönetir ve gelirini de mukataat hazinesine gönderirdi. BOA, MAD, 9772, s.325.

³²⁵ BOA, C.EV, 120/5988; Tekkeye ait Karadiken çiftliği ise birkaç yıldır ekilmediğinden oldukça bakımsız kalmış, ancak buna rağmen vergilerle birlikte 10.200 guruşa satılmıştı. BOA, MAD, 9771, s.61; BOA, MAD, 9774, s.51.

³²⁶ BOA, MAD, 9774, s.52, 56, 63; BOA, MAD, 9773, s.276; BOA, C.ML, 3/133.

³²⁷ Köylülere 38.767 kilogram (1.512 kile) buğday, 17.319 kilogram (675,5 kile) arpa, 8.922 kilogram (348 kile) burçak ve 512 kilogram (20 kile) mercimek tohumluk olarak verilirken 145 çift öküzü ve 70 saban demiri ile 15 ahır, 2 ambar ve 16 çiftçi hanesi verildi. BOA, MAD, 9771, s.60-61.

üretilcek olan tahıl ürünlerinin bir kısmı yine tohumluk ve yemeklik olarak ayrıldıktan sonra geri kalan kısmı satılıp tahsil edilen gelir zirai faaliyetlerin sürdürülebilmesi için gerekli malzemeler alınmasına harcanacak, mültezimin de payı verildikten sonra kalanı hazineye aktarılacaktı³²⁸.

Öte yandan Rusçuk'taki Tay Hızır Ali Baba tekkesinin sahip olduğu Meşe Köyü arazisi Rusçuk muhafızı ve mütesellimi Hasan Ağa'ya yıllık 500 gurus bedel ile iltizama vermişti³²⁹. Bununla beraber iltizama verilen tekke arazisi bölgede büyük tahribata sebep olan 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşları sırasında zarar görmüş, iltizam gelirleri savaş süresince hazineye düzenli olarak intikal etmemişti. Ayrıca muhtemelen bu savaşın etkisiyle, tekke topraklarını işleyen halk da toprağı terk ederek etrafa dağılmıştı³³⁰. Böylece tekke toprakları işletilememiş ve tamamen atıl bir duruma düşmüştü³³¹. Yine Rusçuk'taki Horasanî Ali Baba tekkesi yıkıldıktan sonra emlak ve arazileri tamamen atıl duruma gelmiş³³², bu durum tekke arazisinin 1840 yılında Kızılsu köyünden bir kişi tarafından işletilmeye başlamasına kadar devam etmişti. Böylece yeniden canlılık kazanan tekke emlak ve arazilerinin gelirleri fakir insanlara yardım etmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştı³³³.

³²⁸ 1831 yılında kurulan bu çiftlikte 181.351 kilogram (7.073 kile) buğday ve 142.378 kilogram (5.553 kile) arpa üretildi. BOA, MAD, 8252, s.16, 32; Bir yıl sonra ise ambara 121.790 kilogram (4.750 kile) buğday ve 86.150 kilogram (3.360 kile) arpa kaldırıldı. Bu durumda üretilen hububatın geçen yıla oranla daha büyük bir kısmı gelecek yıl için tohumluk olarak ayrılmıştı. 1833 yılında ise 38.767 kilogram (1.512 kile) buğday ve 59.305 kilogram (2.313 kile) arpa üretilirken, bunlara ilave olarak 70.894 kilogram (2.765 kile) danı eklenmişti. BOA, MAD, 8252, s.35; Bununla birlikte Abdal Musa tekkesinin çiftliği dönüştürülen arazilerini işlemek üzere köylülere verilen hayvanlarda zamanla önemli oranda azalma meydana gelmiş, koşumluk öküzlerin sayısı 78'e, manda ve atların sayısı 18'e düşmüştü. Faroqi, *a.ge*, s.110.

³²⁹ BOA, MAD, 9772, s.322-323; BOA, MAD, 9771, s.14-15.

³³⁰ BOA, MAD, 9771, s. 10, 14.

³³¹ BOA, MAD, 9774, s. 196.

³³² Savaşlardan bir süre sonra yapılan incelemede Tay Hızır Ali Baba ve Horasanî Ali Baba tekkelerinin arazi ve sair emlakı bulunmadığı, bu iki tekkenin sadece bulundukları köylerin gelirlerine sahip oldukları tespit edilmişti. Tay Hızır Ali Baba tekkesi Tay Hızır köyü zeameti toprağı içinde olduğundan buranın gelirinin zeamet sahibine ait olduğu kabul edildi. Horasanî Ali Baba tekkesinin mevcut bulunduğu köyün ise sipahiye ödediği senelik 500 akçe maktu vergisi dışında kalan diğer gelirlerinin mukataat hazinesine göndermesi istendi. BOA, MAD, 9774, s.128-129.

³³³ Erdoğan, *a.g.m*, s.80.

Bazı tekkelerin mülkleri ise satışa çıkarıldığı halde müşterisi çıkmadığından atıl durumda kalmıştı. Bu durumda satıştan vazgeçilip mülkler kiraya veya iltizama verilmekte ya da değerinin çok altında bir fiyata elden çıkarılmak zorunda kalınmaktaydı. Burdur kazasındaki Hüseyin Dede tekkesinin arazileri müsadere edildikten sonra açık artırma ile satışa çıkarılmış, ancak aradan dört yıl geçmesine rağmen müşterisi çıkmadığından boş kalmıştı. Sonuçta tekkenin 42 dönüm tarlası 300 guruşa tekke şeyhine satılmıştı³³⁴.

Tekkelerin bakır ve kurşun gibi değerli eşyaları da satılıp elde edilen gelirler hazineye teslim edilmişti. Paşa sancağındaki tekkelerde bulunan bir miktar bakır diğer mallarla birlikte 21.041,5 guruşa³³⁵, Eski Zağra'daki Mü'min Baba ve Uşak'taki Hacım Sultan tekkelerinin müsadere edilen bakırı 2.146 guruşa satılmıştı³³⁶. Bununla birlikte tekkelerde bulunan kurşunlar da genelde satılarak değerlendirilmişti. Hasköy'deki tekkeler ile Kıdemli Baba ve Kızıldeli Sultan tekkesine ait bir miktar kurşun 877 guruşa satılmıştı³³⁷. Öte yandan Elmalı'daki Abdal Musa tekkesi kapatıldıktan sonra birkaç yıl bakımsız kalması sebebiyle binalarının çatılarındaki kurşunların rüzgarda düşüp zayi olması üzerine³³⁸, merkezî hükümet bu kurşunların toplanarak İstanbul'a gönderilmesini istemişti³³⁹. Nitekim tekke binalarından elde edilen 22.304 kilogram (17.397,5 kıyye) kurşun İstanbul'a gönderilmiş, ancak burada yapılan yeni bir hesaplamada kurşunun miktarı 2.176 kilogram (1.697,5 kıyye) eksik çıkmıştı. Merkezî hükümet bu kurşunları askeri mühimmat arasına koyarak, bedeli olan 19.625 guruşu hazineye aktarmıştı³⁴⁰.

Tekke mülklerinin işletilmesi veya satılması sırasında başka gelişmeler de yaşanmıştı. Güzelhisar kazasındaki Kaynak Baba tekkesi emlakı ilk zamanlar kira yoluyla işletilmişti. Merkezî hükümet kira bedellerinin tahsilinde yaşadığı

³³⁴ BOA, MAD, 9774, s.163, 177.

³³⁵ BOA, MAD, 9771, s.9.

³³⁶ BOA, MAD, 9771, s.21, 97; BOA, MAD, 9732, s.97; Oysa Vidin kazasındaki Selahaddin Baba tekkesinin müsadere edilen 460 kilogram (359 kıyye) bakırın Vidin kalesi cephaneliğine konulmuştu. BOA, MAD, 9772, s.148; MAD, 9771, s.6; BOA, MAD, 9774, s.10; BOA, MAD, 9773, s.304-305.

³³⁷ BOA, MAD, 9771, s.42-43, 47.

³³⁸ BOA, MAD, 9773, s.276; BOA, MAD, 8252, s.7; BOA, MAD, 9774, s.56, 63.

³³⁹ BOA, MAD, 9774, s.52, 56, 63; BOA, MAD, 9773, s.276.

³⁴⁰ BOA, C.ML, 3/133.

zorluğu gidermek için bu tekkenin mülklerinin de satılması kararı aldı. Ancak 5.000 guruşa kadar çıkan teklifler gelmesine rağmen mahalli idarecilerin satışa karşı çıkmaları üzerine bu satışı gerçekleştirememiş ve bir miktar kira geliri ile yetinmek zorunda kalmıştı³⁴¹. Bununla birlikte 1828-1836 yıllarına ait hasılatların bir türlü tahsil edilememesi Kaynak Baba tekkesi mülklerinin bir kısmının satılmasına yol açmıştı³⁴².

Eski Zağra kazasındaki Mü'min Baba tekkesinin durumu ise diğerlerinden çok farklıydı. Emval ve emlakı müsadere edilen, hatta satılan bu tekkenin³⁴³, daha sonra yapılan incelemede Bektaşî tekkesi olmadığı, bu tekkenin emlak ve hayvanlarının Eski Zağra kazasında Sultan II. Bayezid'in silahtarı Mü'min Mehmed Paşa tarafından yaptırılan camiye vakfedildiği, ayrıca tekke mülkleri satılırken bu caminin eşyalarının da satıldığı anlaşılmış, bunun üzerine tekke emlakının satışından vazgeçilerek bu mülkler tekke şeyhi Hacı Hüseyin Halife'nin idaresine bırakılmıştı³⁴⁴.

Tekkelerin vakıf malı olan mülklerinin satışı söz konusu edilmeyerek bu tür mülklerin kira, iltizam veya emaneten idaresi yoluna gidilmişti. Mesela Birgi kazasındaki Yatağan Baba tekkesinin arazi ve zeytin ağaçlarından bir kısmının vakıf malı olduğu anlaşıp, bunların satışından sarfi nazar olunmuş, eskiden beri alınmakta olan vergi gelirlerinin tahsil edilmesi yöntemi benimsenmişti³⁴⁵.

Tekkelerin satışa çıkarılan, özellikle de kiraya ve iltizama verilen mallarının bedellerinin tahsilinin kolay olmadığı, merkezî hükümetin tekkelere ait tahsilatların toplanması ve hazineye teslim edilmesi için mahalli idarecilere defalarca emirler gönderdiği tespit olunmaktadır³⁴⁶. Mesela Paşa sancağının

³⁴¹ BOA, MAD, 9774, s.180; BOA, MAD, 9772, s.308, 315-316.

³⁴² BOA, MAD, 8248, s.12.

³⁴³ BOA, MAD, 9732, s.5; MAD, 9766, s. 443; MAD, 9776, s.306; MAD, 9773, s.283.

³⁴⁴ BOA, MAD, 9773, s.54; BOA, MAD, 9732, s.14, 216; BOA, C.EV, 431/21839.

³⁴⁵ BOA, MAD, 9772, s.315.

³⁴⁶ Selanik'teki tekkelerin 1827, 1828 ve 1829 hasılatlarının kimlerin elinde kalmış ise tahsil edilmesi emri için bkz. BOA, MAD, 9771, s.9; BOA, MAD, 9773, s.73; BOA, MAD, 9732, s.109; Paşa sancağı tekkelerinin eşya ve zahiresinin satışından zapt edilemeyen 49.985,5 guruşun tahsili emri için bkz. BOA, MAD, 9772, s.300; Edirne, Dimetoka ve Hasköy kazalarındaki tekkelerin 1829 senesinden 1836 senesi sonuna kadar tahsil edilemeyen 6.158,5 guruş kiralalarının tahsili emri için bkz. BAO, MAD, 8248, s.13-14; Niğbolu sancağındaki Tay Hızır Ali Baba, Horasani Ali Baba ve Ali Koç Baba tekkelerinin 1827-1831 yılları arasındaki hasılat ve iltizam

çeşitli kazalarında bulunan tekkelerin 1827 ve 1828 yıllarına ait 62.000 gurusluk iltizam geliri dört yıl sonra tahsil edilebilmiş³⁴⁷, bunlardan Eğribucak'taki Mü'min Baba zaviyesinin 1832 yılına ait 7.500 gurusluk iltizam geliri ise aradan 6 yıl geçmesine rağmen bir türlü tahsil edilememişti³⁴⁸.

Bazı tekkelerin eşya ve mallarının az olması sebebiyle bunlar satılmak veya kiralanmak yerine ehl-i sünnet inancında olan şeyhlerine tahsis edilerek tekkelerin ihtiyaçları için kullanıldı³⁴⁹. Demirhisar kazasındaki Kanber Baba tekkesinin bir iki oda ile bir miktar bahçe ve araziden ibaret olan malları kimsenin talip olmayacağı düşünülerek türbedarının tasarrufuna bırakıldı³⁵⁰. Merzifon'daki Piri Baba tekkesi de aynı uygulamaya tabi tutuldu. Bu tekkenin meydan odası yıktırılıp buraya türbedar olarak Merzifon ulemasından ve Nakşî tarikatından Osman Efendi tayin edildi. Tekkeye ait emlak, eşya ve mal varlığının az olması ve geride kalan türbe mahallinin bir takım hizmetlerinin yerine getirilmesi göz önünde bulundurularak mevcut arazisi, emval ve eşyası Osman Efendi'ye devredildi³⁵¹. Üsküp sancağının Kırçova kazasındaki Hızır Baba tekkesinin satıldığında 1.000 gurus edeceği belirtilen çiftlik, hayvan ve

bedellerinin gönderilmediği ifade edilerek bunların kimlerin elinde bulunuyorsa tespit edilip en kısa zamanda tahsil edilmesi emri için bkz. BOA, MAD, 9773, s.304-305; Ali Koç Baba tekkesinin üç yıllık iltizam bedeli olan 4.500 gurusun Bosna valisi zimmetinde bulunduğu ifade edilmişti. BOA, MAD, 9774, s.128-129; Sultanyeri kazasındaki Elmalı Baba tekkesinin 1827-1837 yılları arası hasılatının kimler tarafından zapt ve tahsil edildiğini öğrenilmesi amacıyla verilen emir için bkz. BOA, MAD, 9774, s.178; BOA, MAD, 8248, s.13; Kula kazasındaki Şah Çelebi tekkesinin 1827-1829 yıllarına ait kira gelirleri tahsil edilmekle birlikte mahalli idarecilerin zimmetlerinde kalmıştı. Merkezî hükümet 600 gurus tutarındaki bu hasılatların hazineye gönderilmesini istedi. BOA, MAD, 9773, s.276; Kızıldeli tekkesinin 1830-1836 seneleri tahsil edilemeyen hasılatının tahsil edilmesi emredildi. BOA, MAD, 9771, s.43; Dimetoka'daki tekkelerin 1827 yılına ait 26.681 gurus zimmet geliri tahsil edilememişti. BOA, C.EV, 356/18055; BOA, MAD, 9766, s.456; Edirne, Dimetoka ve Hasköy kazalarındaki tekkelerin yedi yıldır tahsil edilemeyen 6.158,5 gurusun tahsili istenmişti. BOA, MAD, 9776, s.43; Yine Girit Resmo'da kapatılan tekke mallarından bazı kişilerin zimmetlerinde 17.000 gurus kaldığı ve bunların araştırılarak bir akçesi kalmaksızın tahsil edilmesi Resmo muhafızı ve kadısından talep edilmişti. BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s.158; BOA, MAD, 9731, s.409.

³⁴⁷ BOA, MAD, 9771, s.8.

³⁴⁸ BOA, MAD, 9771, s.10.

³⁴⁹ BOA, MAD, 9771, s.5.

³⁵⁰ BOA, MAD, 9772, s.344.

³⁵¹ BOA, C.EV, 268/13680.

sair emlakı tekkede ikamet eden şeyh yakınlarına bırakıldı³⁵². Bununla birlikte yukarıda görüldüğü üzere İpsala kazasındaki Fülül Baba ve Evreşe kazasındaki Sancakdar Baba tekkeleri³⁵³ gibi bazı az gelire sahip tekkelerin mülkleri ise cami, medrese ve mektep gibi kurumlara bırakıldı.

Öte yandan tekke mallarının alıcıları ve mütezimleri arasında mütesellim³⁵⁴, muhtar³⁵⁵ gibi mahalli idarecilerin yanı sıra ilmiye mensupları da mevcuttu. Ancak satış ve iltizam senetlerinde sadece alıcının ve babasının adı belirtildiği için bu kişilerin kimliğine dair başka bir bilgi elde edilememektedir. Bununla birlikte alıcıların unvan veya mesleki sıfatlarının isimlerinin önüne eklenmiş olması bu kişilerin sosyal ve ekonomik durumları hakkında bir sonuca varılmasına imkan vermektedir. Alıcıların isimlerinde geçen “Ağa” ve “Bey” gibi unvanlar tekke mülklerinin ayan ve eşraf çevrelerinde de müşterilerinin olduğunu göstermektedir. Mesela Abdal Musa tekkesinin arazi ve değirmenlerinin mütezimleri genelde Elmalı, Kaş, Fenike ve Kalkanlı kazalarının ayanlarıdır³⁵⁶. Yine alıcı isimlerinin pek çoğunda “Hacı” ve “Hacızâde” unvanının bulunması bu kişilerin gerçekten hac farızasını yerine getirdikleri düşünüldüğünde maddi durumları iyi kişiler olduğunu akla getirmektedir³⁵⁷. Hepsinden önemlisi özellikle Batı Anadolu’daki tekkelerin mülklerinin kiracıları arasında Hancı, Semerci, Kasap, Sabuncu, Berber, Ekmekçi gibi esnaf ve zanaat gruplarından pek çok kişi bulunmaktadır³⁵⁸. Bu durum alıcıların tekke mülklerini ticari faaliyetlerine dahil etmek istedikleri izlenimi vermektedir.

³⁵² BOA, MAD, 9772, s.236.

³⁵³ BOA, MAD, 9772, s.143.

³⁵⁴ Kızıldeli tekkesinin mülkleri Çirmen muhassılı Mustafa Nuri Paşa’ya (BOA, MAD, 9776, s.37; BOA, MAD, 8248, s.9, 17); Abdal Musa tekkesinin Kalkanlı kazasındaki mülkleri ise Teke sancağı mütesellimi Osman Paşa’ya iltizama verilmişti (BOA, MAD, 8252, s.36).

³⁵⁵ Mihaliç kazasındaki Veli Baba ve Kirmastı kazasındaki Kara Baba tekkelerinin mülklerini satın alanlar arasında bölge köy halkıyla birlikte Çamlıca ve Çıtalar köyleri muhtarları da yer almaktaydı. BOA, MAD, 9732, s.150.

³⁵⁶ BOA, MAD, 9774, s.52-53, 55-56; BOA, MAD, 8252, s.36-37; BOA, MAD, 9773, s.276

³⁵⁷ Güzelhisar’daki Kaynak Baba tekkesinin tarla ve bahçelerinin kiracıları olan on üç kişiden altısı bu unvanla anılmaktadır. BOA, MAD, 8248, s.12-13; Yine Edremit kazasındaki Ali Baba tekkesinin zeytin ağaçlarını satın alan üç kişiden ikisi “Hacı” unvanına sahipti. BOA, MAD, 9772, s.362.

³⁵⁸ BOA, MAD, 9773, s.265; BOA, MAD, 9732, s.150.

Bununla birlikte tekke mülklerinin alıcıları arasında ilmiye mensupları önemli bir yer tutmaktadır. Mesela Hasköy'deki Osman Baba tekkesinin emlakının önemli bir kısmı kaza müftüsü Seyyid Ali Vehbi Efendi tarafından satın alınmıştı³⁵⁹. Manisa'daki Haki Baba tekkesine ait mülkleri satın alan seksen üç kişiden sekizi, Gördes'deki Menteş Sultan tekkesinin mallarının alıcıları olan otuz kişiden yedisi, Gördek kazasındaki tekke emlakının alıcılarından beşi kendilerini ulema ve ulemazâde olarak ifade etmektedir³⁶⁰. Bununla birlikte Şah Çelebi tekkesinin tarlalarının kiracıları arasında "Hocazâde" unvanıyla bir kişi bulunmaktadır³⁶¹. Elbasan'daki Mustafa ve İbrahim Dede tekkelerinin mal ve mülkleri ise Elbasan ulemasından Şeyhülislamzâde Mehmed Emin Efendi'ye satılmıştı³⁶².

Ayrıca pek çok alıcı için "Hatib", "Hafız", "Hoca" ve "Molla" unvanlarının kullanılması Bektaşîlerin tasarrufundayken müsadere edilen tekke mülklerinin hangi sosyal çevreye devredildiği konusunda bir ipucu vermektedir³⁶³. Ayrıca tekke mallarını satın alanlar arasında kadınlar da bulunmaktadır. Mesela Üsküdar'da Kıncı Baba'ya ait olan tarla ve bahçeleri iki kadın tarafından satın alınmıştı³⁶⁴. Bazı bölgelerde ise alıcı ve kiracılar arasında zımmî olarak nitelendirilen gayrimüslimler bulunmaktaydı. Kızıldeli tekkesinin küçük meydanına ait arazi ve değirmenlerinin alıcıları arasında çok sayıda gayrimüslim yer almaktaydı³⁶⁵. Yine Manisa kazasındaki Haki Baba tekkesi³⁶⁶ ile Tire kazasındaki Kurd Baba tekkesi vakfına ait olan hane ve dükkanların aşağı yukarı tamamı gayrimüslimlere kiralanmıştı³⁶⁷.

Tekkelerdeki hayvanlar ise satılıp gelirleri hazineye aktarılarak veya duruma göre damızlık olmak üzere beslenerek değerlendirildi. Bazı tekkelerdeki hayvanlar tekke arazilerini işleyen köylülere bırakıldı. Kızıldeli Sultan tekke-

³⁵⁹ BOA, MAD, 9773, s.283.

³⁶⁰ BOA, MAD, 9771, s.65-67; Faroqhi, *a.g.e.*, s.169-170.

³⁶¹ BOA, MAD, 9773, s.265.

³⁶² BOA, HAT, 432/21953.

³⁶³ Bektaşî tekkelerinin alıcıları arasında bu tür unvanları taşıyan kişiler için bkz. BOA, MAD, 9771, s.64-75, 85; BOA, MAD, 9732, s.99-100.

³⁶⁴ BOA, MAD, 9766, s.443.

³⁶⁵ BOA, MAD, 8248, s.21, 24-25; BOA, MAD, 9773, s.134-135; BOA, İ.MVL 248/9069.

³⁶⁶ BOA, MAD, 9771, s.65-66.

³⁶⁷ BOA, MAD, 9771, s.77.

sinin 1.324 koyun ve keçisi Dimetoka kazası ayanı Mehmed tarafından muhafaza edilmişti³⁶⁸. Ancak bir kısmının telef olduğu anlaşılan bu hayvanların kalanı 36.758 guruşa satıldı. Bununla birlikte satış bedelinin ancak yarısı tahsil edilebildi. Daha sonra tekkenin on bir adet hayvanı daha 514 guruşa satılarak toplam 18.893 gurus mukataat hazinesine teslim edildi. Ayrıca ilk satışın tahsil edilemeyen bölümünün de en kısa zamanda tahsil edilerek hazineye teslim edilmesi istendi³⁶⁹. Yine Paşa sancağındaki Mü'min Baba, Piri Baba³⁷⁰ ve Kasım Baba tekkelerinin müsadere edilen hayvanlarından pek çoğu 25.175 guruşa satıldı. Eğribucak'taki Mü'min Baba tekkesinin geride kalan 50 kadar hayvanı ile Cuma'daki Piri Baba tekkesinin hayvanları tekkelerin demirbaş kalmak kaydıyla tekke arazilerini işleyen halka verildi. Daha sonra 17.345 gurus değerindeki bu hayvanlar iki sene içerisinde bedelleri ödenmek üzere birer ikişer çevre kazalardaki çiftliklere gönderildi³⁷¹. Ayrıca Niğbolu'daki Ali Koç Baba, Yeni Zağra'daki Kıdemli Baba, Eski Zağra'daki Mü'min Baba, Elmalı'daki Abdal Musa, Keşan'daki Erşen ve Evhad Baba, Uzuncaabad Hasköy'deki Ali Baba ve Osman Baba tekkelerinin müsadere edilen küçük ve büyükbaş hayvanları 141.422 guruşa satıldı³⁷².

Öte yandan Rusçuk'taki Tay Hızır Ali Baba tekkesinde bulunan ve satışı söz konusu olan koyun ve keçilerin otuz dördü telef olmuştu. Benzer şekilde arı kovanlardaki zayıat da dikkat çekiciydi. Bu tekkenin yirmi sekiz adet kovanından on beşi içindeki arıların ölmesi dolayısıyla zayı olmuş, ancak on üç adet kovanın satışı yapılabilmisti. Ayrıca aynı kazadaki Horasanî Ali Baba tekkesinde mevcut kovanların satışı ile ilgili kayıtlarda herhangi bir bilgiye rastlanmadığına göre muhtemelen bu kovanlar da telef olmuştu³⁷³.

³⁶⁸ BOA, MAD, 9766, s.332.

³⁶⁹ BOA, MAD, 9766, s.415; BOA, MAD, 9771, s.43.

³⁷⁰ Cuma kazasındaki Piri Baba tekkesinin 54 bargir, 4 merkep, 4 çift kara sığır öküzü ve 5 çift manda öküzü satılmak üzere kaza ayanı Keçecizâde'ye teslim edilmişti. BOA, MAD, 9772, s.300-301.

³⁷¹ BOA, MAD, 9774, s.294; BOA, MAD, 9776, s.195-196, 294, 390, 394-395; BOA, MAD, 8248, s.17-20; Daha sonra bu hayvanlar halka satılarak 17.345 gurus tahsil edilmiştir. MAD, 8248, s.24.

³⁷² BOA, MAD, 9771, s.16, 21, 42, 168, 174; Paşa sancağındaki Mü'min Baba, Piri Baba ve Kasım Baba tekkelerinin yiyecek ve hayvanları ise telef olacakları endişesiyle 1827 yılında 38.900 guruşa satıldı. BOA, MAD, 9772, s.264, 108-109.

³⁷³ Erdoğan, a.g.m, s.77.

Ruşçuk tekkelerinin sahip oldukları büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar 8.266 guruşa³⁷⁴ satıldığı halde özellikle atlar için böyle bir yola gidilmemişti. Gerçi merkezî hükümet başlangıçta atların satılması yönünde karar almış, ancak daha sonra Hacı Ali Bey'in görüşleri doğrultusunda bu kararından vazgeçmişti. Keza tekkelerdeki atların çoğunun iyi durumda oldukları anlaşılmış ve bunların gerek damızlık gerekse orduda binek hayvanı ve top çeken olarak kullanılması için harekete geçilmişti. Özellikle damızlık olarak kullanılmaya elverişli atların belirlenerek Çirmen sancağı mutasarrıfı Mehmed Esad Paşa'ya teslim edilmesi, geri kalanların ise binek hayvanı olarak kullanılmak ve top çekmek için istihdam edilmek üzere İstanbul, Silistre veya Vidin taraflarına gönderilmesi kararı alınmıştı³⁷⁵. Sonuçta tekkelerde bulunan atlardan çoğunun damızlık olarak kullanılmasının daha uygun olduğu görülerek Ruşçuk tekkelerine ait toplam 73 adet hergele Çirmen sancağı mutasarrıfına gönderilmek üzere Ruşçuk mütesellimine teslim edilip, topal ve ihtiyar atlar satıldı³⁷⁶. Bunlara ilave olarak Silistre sancağındaki tekkelerde bulunan 217 adet hayvanın damızlık olarak beslenmeye uygun olanlarının Çirmen sancağı mutasarrıfı Esad Paşa'ya, uygun olmayanların ise İstanbul'a gönderilmesi istendi³⁷⁷. Ancak el konulan bu hayvanların telef olmalarının söz konusu olması üzerine bir an evvel satılmaları uygun görülerek³⁷⁸, 217 hayvan 5.236 guruşa satıldı. Ayrıca Hazergrad'daki Hüseyin Baba tekkesinin 630 büyük ve küçükbaş hayvanın satılması emredildi³⁷⁹.

Müsadere sırasında tekkelerin nakit parası³⁸⁰ ile alacaklarının da bulunduğu tespit edilmişti. Mesela Demir Baba tekkesinin 3.100 guruş³⁸¹, Abdal Musa tekkesinin 5.949,5 guruş³⁸²; Ali Koç Baba, Hızır Baba ve Hacet Baba tekkele-

³⁷⁴ BOA, MAD, 9771, s.15.

³⁷⁵ BOA, MAD, 9772, s.261-263; BOA, C.EV, 346/17567.

³⁷⁶ BOA, MAD, 9772, s.322-323; BOA, MAD, 9771, s.14; BOA, C.EV, 346/17567; BOA, C.İKTS, 34/1688.

³⁷⁷ BOA, MAD, 9771, s.11, 13, 14, 15.

³⁷⁸ BOA, MAD, 9766, s.332

³⁷⁹ BOA, MAD, 9771, s.10-11.

³⁸⁰ Keşan kazasındaki Rüstem Baba tekkesinde nakit para bulunmuştur. BOA, MAD, 9772, s.142.

³⁸¹ BOA, MAD, 9771, s.10.

³⁸² Abdal Musa tekkesine borçlu olan 111 kişinin çoğu borçlarını zamanında ödeyememiş olan Elmalı çevresindeki köy halkıydı. Bu meblağın ancak 4.883 guruşu tahsil edilebilmiş (BOA, MAD, 9771, s.174), kalan miktarın da tahsil edilerek hazineye teslim edilmesi istenmişti (BOA, C.ML, 91/4125).

rinin 1.803 guruş alacağı bulunmaktaydı³⁸³. Yine Paşa sancağındaki tekkelerin 7.940,5 guruş³⁸⁴ alacağı vardı. Merkezî hükümet muhtelif defalar gönderdiği emirlerle bu zimmetlerin kimlerin elinde bulunduğunun araştırılarak tahsil edilmesini istedi.

Öte yandan tekke mülklerinden elde edilen gelirlerin çoğu yeni kurulan ordunun masrafları için mukataat hazinesine gönderilip³⁸⁵, bunun önemli bir kısmı topçu ve arabacı askerlerinin elbise masraflarına harcandı³⁸⁶. Bununla birlikte mesela Selanik'teki Kara Baba tekkesinin 1831 ve 1832 yıllarına ait gelirlerinden 350 guruş tekke şeyhine maaş olarak verildi³⁸⁷. Yine Pınarhisar'daki Binbiroklı Ahmed Baba, Dimetoka'daki Kızıldeli Sultan, Mekri'deki Sancakdar Baba ve Taşlık, Keşan'daki Erşen ve Evhad Baba, Edirne'deki Muhyiddin Baba, Hacı Baba, Büklüce ve Gaybler tekkelerinin gelirlerinden 10.785 guruş bu tekkelerin tamiri ile buralardaki şeyh ve dervişlerin gıda giderlerine tahsis edildi³⁸⁸.

Görüldüğü üzere Bektaşî tekkelerinin müsadere edilen eşya, bina, arazi gibi mal varlıkları hükümet tarafından tasarruf edilmeye ve işletilmeye başlandı. Bu mali işlemler Bektaşî tekkelerinin mallarının hazineye toplam olarak ne kadar gelir getirdiği sorusunu da öne çıkarmaktadır. Arşiv kayıtlarından tespit olunduğuna göre Anadolu ve Rumeli'deki tekkelerin 1827-1839 yılları arasında eşya, emval ve emlakının satış, iltizama veya kiraya verilme gibi işlemlerin sonucunda yaklaşık 1.974.758 guruş gelir elde edildi³⁸⁹.

³⁸³ BOA, MAD, 9771, s.16, 19, 20.

³⁸⁴ BOA, MAD, 9772, s.107.

³⁸⁵ Bektaşî tekkelerinden gelmeye devam eden paralar bir süre sonra ihdas edilen asakir-i mansure hazinesinde toplanmaya başladı. BOA, MAD, 9776, s.329, 374; BOA, MAD, 9766, s.390, 394; Maliye nezaretinin kurulmasından sonra ise Bektaşî tekkelerinin gelirleri maliye hazinesi tarafından zapt edildi. BOA, EVMKT, 765/105; BOA, İML, 9/1311 Ş-09.

³⁸⁶ BOA, MAD, 9766, s.443; BOA, MAD, 9732, s.154; BOA, MAD, 9773, s.265; Rumeli tekkelerinin mülklerinden elde edilen gelirlerden 90.446 guruşu asakir-i mansureye, 34.554 guruşu topçu askerlerinin elbise masraflarına tahsis edilmiştir. BOA, MAD, 9771, s.47; Yine Silistre sancağındaki tekkelerin 1828 yılına ait olan 16.215 guruş hasılatının yarısı mansure askeri ile topçu ve humbaracı zabıtlarının ihtiyaçları için harcanmıştır. BOA, MAD, 9771, s.4.

³⁸⁷ BOA, MAD, 9771, s.9.

³⁸⁸ BOA, MAD, 9771, s.43, 45-46.

³⁸⁹ Sadece Çirmen sancağındaki tekkelerin eşya, hayvan ve sair mallarından 1827-1828 yıllarında satış, iltizam ve zimmet işlemlerinden toplam 354.005,5 guruş gelir elde edilmiştir. BOA, C.EV, 356/18055; Tekke mallarından elde edilen gelirlerin tamamı için Tablo 13 ve 14'e bakınız.

II. BEKTAŞİLERE KARŞI DEVLETİN ALDIĞI BAZI TEDBİRLER

A. Bektaşî İmajı ve Propaganda

1826 sonrası alınan bazı tedbirler ve uygulamalar Bektaşîlerin sürekli kontrol altında tutulmalarına ve bu sayede Sünnileştirilmelerine yönelikti. Mevcut halleriyle ve itikatlarıyla, hatta giyim ve kuşamlarıyla Bektaşîleri beğenmeyen merkezi hükümet itikatlarını düzelterek onları, isteği çizgiye getirmek amacıyla öncelikle ulemanın yoğun olduğu bölgelere sürgün etmişti. Bektaşîler sürgün yerlerine vardıklarında, mahallin ilmiye ensupları ehl-i sünnet yolunu telkin ederek onları gözetim ve tesir altına alıp eski itikatlarını terk etmelerini sağlayacaktı. Bununla birlikte merkezi hükümet kendi din anlayışına yaklaştırmayı ve bu doğrultuda dönüştürmeyi düşündüğü Bektaşîlerin, ıslah oluncaya kadar sürgün yerlerinden salıverilmemelerini de emretmişti³⁹⁰. Ayrıca Bektaşîlerin Kayseri, Birgi ve Hadim gibi ulemanın yoğun olduğu bölgelere sürgün edilmelerinin sebebi onları pasif duruma düşürerek, inanç ve düşüncelerini yaymalarına fırsat vermemektir³⁹¹.

Öte yandan Bektaşî tekkelerinin kapatılması işlemini başarıya ulaştırmak, yapılanları haklı göstermek ve kamuoyu oluşturmak için propaganda-lara da girildi. Bu faaliyet, tekkelerin kapatılması sırasında yürütüldüğü gibi, Bektaşîlerin Sünnileşmeleri için yasaklı yıllarda da sürdü. Bu yolla Bektaşîlerin düşünce, inanç ve yaşayış biçimleri hakkında kamuoyunda genel bir husumet havası oluşturulmak istendi³⁹².

Öncelikle Bektaşîlerin durumunu görüşmek üzere toplanan meşveret meclisinde ilmiye sınıfından bazı kişiler Bektaşîler hakkında mülhid ve zındık iddiasında bulunmuşlardı. Daha sonra ise bu mecliste alınan kararları kanunlaştıran ve Bektaşîliğin yasaklanmasını emreden padişah fermanında, Bektaşîlerin ümmet-i Muhammed arasından temizlenmemesi durumunda günden güne çoğalarak halkın itikadını bozacakları endişesi dile getirilmişti. Bununla birlikte Sultan II. Mahmud bu fermanı ile eyalet ve sancaklara gönderilen fermanlarında Bektaşîlerin isimlerini dahi anmaktan imtina etmiş, Bektaşîler için

³⁹⁰ BOA, C.ZB, 17/843; HAT, 512/25094-G; BOA, C.DH, 125/6218; *Kayseri Şer'iye Sicili*, nr. 193, s.99; *Bursa Şer'iye Sicili*, nr. B-317/558, v.18b-19a; BOA, C.ADL, 33/2002; *Amasya Şer'iye Sicili*, nr. 72, s.82; *Manisa Şer'iye Sicili*, nr. 262, s.81.

³⁹¹ Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.210.

³⁹² Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, C. I, s.566.

sık sık “gurûh-ı mekrûha”, “gurûh-ı melâhide”, “gurûh-ı Alevi ve revâfız”, “gurûh-ı ibâhiye”, “erbâb-ı rîfz ve ilhad” gibi tabirler kullanmıştı³⁹³. Mesela Bursa, Edirne ve Kütahya’ya gönderilen fermanların her birinde bu tabirler on yedişer defa tekrar edilmekteydi³⁹⁴. Bununla birlikte eyalet ve sancaklara gönderilen her yazıda Bektaşilerin zındık ve mülhid oldukları en az birkaç defa tekrar edilerek ve halka Bektaşilerin kötülükleri anlatılarak, Bektaşilerden ümmet-i Muhammedi kurtarmak için tekkelerin kapatılmasının zorunlu olduğu mesajı veriliyordu³⁹⁵. Ayrıca yayınlanan fermanlarda mülhid ve zındık olan Bektaşilerin cezalandırılmalarını bizzat dinin emrettiği, bu yüzden ilga kararının alındığı ifade ediliyordu³⁹⁶. Bu fermanlarda “Kızılbaş” tabiri açıkça geçmiyordu. Bunun yerine merkezi hükümet, “gurûh-ı Alevi ve revâfız” tabirini kullanmış ve Alevilerle Bektaşileri adeta özdeşleştirmişti.

Görüldüğü üzere Yeniçerilerle ilişkileri sebebiyle, siyaset icabı ortadan kaldırılmalarına karar verilen Bektaşiler, uygulamada zındık ve mülhid olarak gösterilmişlerdi. Tekkelerin kapatılmasını ve Bektaşilere gereken cezanın verilmesini emreden belge ve kayıtlarda Bektaşilere isnat edilen itikadi yanlışlıklar rîfz ve ilhadla sınırlı değildi. Hacı Bektaş Veli’ye mensubiyet davasıyla ve Allah’a ulaşmak, hidayete ermek iddiasıyla, iftira eseri olarak ona bir takım nesneler isnad etmek; dini hükümlere uymamak ve muhalif olmak; namazı ve orucu terk etmek; içki içmek; üç halifeye dil uzatmak, kin ve düşmanlık beslemek; bozuk itikadlı ve din düşmanı olmak; Müslümanlar arasında şeytani vesveseye neden olmak, sade dil olan bir takım Müslümanları dalalete saptırmak ve hidayet-i Ahmediyeden döndürmek; farz, sünnet, vacip, gusül

³⁹³ BOA, C.ADL, 29/1734; Bursa’ya gönderilen bir fermanla “...bazı rîfz ve ilhad Hacı Bektaş Veli hazretlerine mensubiyet davasıyla iftirâ-yı mahz olmak üzere bir takım nesneler isnad ederek şer-i şerife münafi...” deniliyordu. *Bursa Şer’iye Sicili*, nr. B.317/558, s.6; Başka bir yerde ise “zamane Bektaşiliği yoluna saparak şer-i şerife münafi ve mugayir...ve terk-i salât ve salavat ve rîfz ve ilhad misillü şenâat...” denilmekteydi. BOA, MD, nr. 242, s.126.

³⁹⁴ BOA, C.ADL, 29/1734; BOA, HAT, 290/17386; BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s. 89-90, 108-110, 192-194; *Burdur Şer’iye Sicili*, nr. 204, s.28-29; *Bursa Şer’iye Sicili*, nr. B-317/558, v.6a-8a; *Edirne Şer’iye Sicili*, nr. 342, v. 27b-29a; *Isparta Şer’iye Sicili*, nr. 181, s.65-67; *Kütahya Şer’iye Sicili*, nr. 14, Hüküm 423; *Karaman Şer’iye Sicili*, nr. 285, s.63; *Tokat Şer’iye Sicili*, nr. 31, s.177-179; Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.213-221.

³⁹⁵ BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, 61, s.91; BOA, C.EV 383/19414; Bektaşiler hakkında bu tür tabirler Karahisar-ı Şarki naibine gönderilen yazıda 4 defa geçmektedir. BOA, C.EV, 539/27216.

³⁹⁶ BOA, C.AS, 203/8714.

ve tahareti inkar etmek ve bunlar hakkında kötü söz söylemek; dinde tahribat yaparak Kur'an ayetlerini kendilerine göre yorumlamak; Hz. Ali hakkında gerçek dışı sözler söyleyerek bunları Kur'an ayetlerine tercih etmek; kitabı ve sünneti tamamen inkar etmek; dalalet ve fesat yerleri olan tekkelerinde Ramazan günlerinde alenen içki içip oruç yiyerek her türlü işret ve ahlaksızlık yapmak; Muharrem'in onunda ve matem gecelerinde ayin-i cem tabir ettikleri toplanularında gazeller okuyup ashab-ı kiram ve halifeler hakkında tövbeleri kabul olunmayacak ve katledilmelerini gerektirecek kötü sözlerle meşgul olmak gibi pek çok suç isnat edilmişti³⁹⁷.

Oysa Bektaşilik, daha kuruluş yıllarından beri meşru bir tarikat olarak varlığını sürdürmüş ve bu tarikat mensuplarının dini sınırlar dışına çıkıp çıkmadıkları resmi açıdan mevzu bahis olmamıştı. Merkezi hükümetin tekkelerin kapatulmasına ve Bektaşilerin sürgün edilmelerine sebep olarak bu tür gerekçeler göstermesinin gayesi doğabilecek tepkileri en aza indirmek ve halkın desteğini almaktır. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi 1826 sonrasında Bektaşilerden söz eden her resmi kayıta bu tür ithamlara yer verilmesi ciddi bir propagandanın eseri idi.

Ayrıca sözü edilen propaganda beraberinde Bektaşilere karşı çeşitli iddia ve iftuların atulmasını da getirmişti. Böylece Bektaşilerin kötü görülen davranışlarının izale edilmesi ve ortadan kaldırılması için toplumsal baskı unsurları kullanıldı. Resmi kayıtların yanı sıra ilmiye mensupları da, merkezi hükümetin icraatlarının yerinde olduğuna kamuoyunu inandırmak için Bektaşiliğin "fırka-i zenadika" olduğundan başlayarak, Bektaşilerin dinle imanla alakalarının bulunmadığına varıncaya kadar pek çok şey yazdı ve anlattı. Mesela Esad Efendi'nin *Üss-i Zafer*'i hem Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışını hem de Bektaşî tekkelerinin kapatulmasını anlatmak ve propaganda yapmak için yazılmıştı³⁹⁸.

³⁹⁷ BOA, MD, nr. 242, s.126; BOA, HAT 293/17474-B; BOA, HAT, 293/17438-B; BOA, C.ADL, 33/2002; BOA, C.DH, 125/6218; BOA, C.EV 383/19414; BOA, C.ZB, 17/843; BOA, C.ZB, 34/1680; BOA, C.EV, 216/10764; BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s.15, 61, 88,192; *Bursa Şer'iye Sicili*, nr. B.317/558, s.6; *Kayseri Şer'iye Sicili*, nr. 193, s.99; Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.200-202, 213; Şirvanlı Fatih Efendi, *Gülzar-ı Fütûhat*, s. 19, 21, 81; İzmirli Hasan Edib Efendi, *Ziyâü'd-Dehr ve Cılâü'l-Asr*, s.573-579.

³⁹⁸ Esad Efendi'nin yükselişi Yeniçeri Ocağı'nın ilgasına dair fermanı Sultan Ahmet Camii'nde halka okumasıyla başladı. Esad Efendi, *Üss-i Zafer*'i yazıp Sultan II. Mahmud'a sunduktan sonra, Vak'a-i Hayriye'de yaptığı hizmetlerden ve kaleme aldığı bu eserden dolayı İstanbul kadısı vaka katipliğinden "Mevleviyete" terfi ettirildi ve vakıf müfettişliği görevine getirildi. BOA, HAT, 289/17350.

Bununla birlikte *Üss-i Zafer*, yazarının bizzat şahit olduğu Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını anlatan bir eser olmasına ve daha ziyade resmi görüşü ihtiva etmesine rağmen bir takım dedikoduları da aksettiriyordu. Zira bu eser çok zeki, ama bir o kadarda mütecessis bir devlet adamının kaleminden çıkmıştı³⁹⁹. Esad Efendi, Bektaşiler hakkındaki iddialarını sıralarken bunları bazen duyumlara ve söylentilere de dayandırmaktaydı. Mesela, Esad Efendi'ye göre Bektaşî tekkelerini kapatmaya giden memurlar Bektaşîlerin helalardaki testile- rin ağzına Kur'an yapraklarını tıkaç yaptıklarını haber vermişlerdi. Memurların rivayetine dayandırılan böyle bir iddiayı müverrih sanki kendi görmüş gibi anlatıyordu⁴⁰⁰. Ayrıca Esad Efendi, Bektaşîleri yalan söyleyen, namaz kılmayan, oruç tutmayan kişiler olarak tarif etmekteydi⁴⁰¹. Oysa Bektaşîlerin Kur'an ve Peygambere inandıkları; Bektaşî dervişleri arasında dinin temel inanç ve ibadetlerinden olan gusül, abdest, namaz, oruç ve hac gibi vecibeleri yerine getirenlerin olduğu biliniyordu⁴⁰². Yine Esad Efendi'ye göre Bektaşî tekkele- rinde bol miktarda içki ele geçirilmişti⁴⁰³. Halbuki Esad Efendi'nin Bektaşîler hakkındaki bu iddiasını doğrulayan deliller Bektaşî tekkelerinin el konulan eşya ve malzemeleri arasında bulunmamaktaydı. Zira şarap ve benzeri içe- cekler bulunması halinde muhalefat defterlerine kaydedilmiş olması gerekirdi. Fakat bu defterlerde kahve ve tütünden başka içecek türü kayıtlı değildi⁴⁰⁴. Bunlar sözünü ettiğimiz propagandanın bir parçasıydı. Keza, Mustafa Nuri Paşa, Esad Efendi'nin eserinde olayları "birin yanına beş katarak" anlattığını, eserin yazılış amacının Yeniçeriler ve Bektaşîler hakkında "herkesin nefretini istilzam eylemek" olduğunu söylemektedir⁴⁰⁵.

³⁹⁹ Ahmed H. Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, haz. A. Uçman, İstanbul 2006, s.81-82.

⁴⁰⁰ Aksun, *a.ge*, C. III, s.182.

⁴⁰¹ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.200-210.

⁴⁰² Örnekler için bkz. Ahmet Yıldırım, "Alevi-Bektaşîlerin Dinin Temel Kaynaklarından Kur'an ve Sünnete Bakışı", *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu-I (28-30 Eylül 2005) Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta 2005, s.287-296; Cenksu Üçer, "Geleneksel Alevilikte İbadet Te-lakkileri", *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu-I (28-30 Eylül 2005) Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta 2005, s.297-308.

⁴⁰³ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.212.

⁴⁰⁴ BOA, MAD, 9771, s.15, 57-61.

⁴⁰⁵ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât (Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi)*, C. II, haz. Yılmaz Kurt, Ankara 2008, s.289.

Esad Efendi, Bektaşîlerin her türlü itikadi bozukluklarını saydıktan sonra İran'a meylederek tarih boyunca Anadolu'da Şah kılıcı salladıklarını söylemekteydi. Buna Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşanan Kalender isyanını örnek göstermekteydi. Esad Efendi'ye göre Hacı Bektaş Veli tekkesinde postnişin olan Kalender, onun evladındanım diyerek başına otuz binden fazla kötü mezhep kişiyi toplayarak isyan etmiş, Serdar-ı Ekrem İbrahim Paşa birkaç yerde yapılan savaşlar sonunda bu isyanı zorla bastırabilmişti. Yine ilga fermanına ve Esad Efendi'ye göre Bektaşîler, Anadolu, Rumeli ve diğer bölgelerdeki sultan, baba ve abdal lakaplı ne kadar Nakşî, Kadirî ve sair tarikat şeyhlerine ait tekke ve türbe varsa hepsini zorla kendi ellerine geçirmişler, adeta istila etmişlerdi. Mesela, Kahire'deki Kasrû'l-Ayni mahallindeki Mevlana Aynî'ye nispet olunan tekkeyi Aynî Baba diyerek ve yine Bursa'da Nakşî tarikatından Ramazan Baba tekkesini zapt etmişlerdi⁴⁰⁶. Dahası Esad Efendi'ye göre Bektaşîler halkın masum çocuklarını gizlice kaçırarak fisk u fucur yerleri olan tekkelerine kapatmaktaydılar. Keza böyle bir olayı İznik'te oturan Kadirî tarikatından bir derviş kendisine anlatmıştı. Buna göre adı geçen Kadirî derviş iki küçük çocuğuyla Bursa'ya gitmiş, burada çocuklarından biri kaybolmuş, tüm aramalara rağmen bulunamamıştı. Daha sonra İznik'e gelen bir başka derviş bu çocuğu Hacı Bektaş Veli tekkesinde gördüğünü haber vermiş, bunun üzerine adı geçen Kadirî derviş Hacı Bektaş Veli tekkesine giderek çocuğunu bin zahmetle kurtarabilmişti⁴⁰⁷.

Esad Efendi, Bektaşî tekkelerinin eski-yeni ayrımı yapılmadan yıktırılmasını savunmuştu. Buna gerekçe olarak, Bektaşîlerin eskiden olduğu gibi şimdi de din ve devlete karşı geldiklerini, onların bu kötü isyancı geleneklerinin kitaplar doldurduğunu gösteriyordu. Ona göre eskilik veya yenilik önemli değildi. Önemli olan Bektaşî tekkelerinin batıl ile dolu olması ve batıl için odak haline gelmiş olmalarıydı. Bu halleriyle özellikle İstanbul'daki tekkeler baştan-başta yıkılmayı hak ediyorlardı⁴⁰⁸.

⁴⁰⁶ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.201.

⁴⁰⁷ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.203.

⁴⁰⁸ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.210; Esad Efendi'nin bu görüşlerinin bir kısmı daha sonra Ahmed Lütfi Efendi ve Ahmed Cevdet Paşa gibi tarihçiler tarafından da eserlerine alınarak dile getirilmiş, böylece bu dönemin tarihi süreci Esad Efendi'nin bakış açısıyla ve verdiği bilgilerle yazılmış, Bektaşîler hakkındaki resmi bakış açısı ve propaganda sürmüştür. Esad Efendi'nin *Üss-i Zafer*'indeki bilgilere dayalı olarak kaleme alınan ve bu eserdeki bakış açısını yansıtan bölümler için bkz. Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütîf*, C. I, s.149-150, 168-174; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.180-185.

Vak'a-i Hayriye'yi görmüş ve bu olay üzerine Gülzâr-ı Fütûhat adıyla bir eser yazmış olan Şirvanlı Fatih Efendi de, Yeniçeri Ocağı ile birlikte Bektaşî tekkelerin kapatılmasını çok yerinde bir uygulama olarak göstermekteydi. Ona göre Hak'tan görünen ancak cahil ve batıl bir gurûh olan Bektaşîler, İslam'a kafirlerden daha şiddetle düşmandılar. Keza, Bektaşîler Hz. Peygamber'e ve ehl-i beyte karşı saygılı olduklarını ifade etmelerine rağmen davranış ve hareketleriyle tam tersi bir durum içerisindeydiler. Hatta Bektaşîler İslam'ın ilk ortaya çıkışında Hz. Peygamber'e düşmanca davranan Ebu Cehil, Ebu Leheb gibi Osmanlı hanedanına ve devlet adamlarına karşı her zaman düşmanca bir tutum sergilemişlerdi. Bu sebeple izaleleri ve idamları gerekmekteydi⁴⁰⁹.

Şirvanlı Fatih Efendi, kişisel görüşlerine ve hissiyatına yer verdiği bu satırlarla Bektaşîler aleyhinde oluşan menfi propagandaya ortak olmuştu. Yine Tarih-i Enderun ismiyle bir eser kaleme alan Hafız Hızır İlyas, Bektaşîlerin Yeniçerilerin gücünden istifade ederek Anadolu ve Rumeli'de tekkeler kurup bunlara gelir bağlattırarak mamur yerleri fakirleştirdiklerini, bu konuda kendilerine soru sorulduğunda ise "ser verip sır vermeyiz" diyerek konuyu kapattıklarını ifade etmekteydi. Hafız Hızır İlyas'a göre topluma zarar veren Bektaşîlerin ıslah edilmeleri için önlemler alınmıştı⁴¹⁰.

Bununla birlikte tekkeleri kapatmaya görevlendirilen memurlar arasında da eser kaleme alarak resmi görüşü yansıtanlar ve bu propagandaya katılanlar olmuştu. Mesela, Abdal Musa tekkesini kapatmaya memur edilen İzmirli Hasan Edip Efendi *Ziyâü'd-Dehr ve Cilâü'l-Âsr* adlı eserinde Bektaşîlerle ilgili Sultan II. Mahmud'un fermanında ve Esad Efendi'nin *Üss-i Zafer*'inde dile getirilen iddiaları tekrarlamaktaydı. Bu durum propagandanın etkili olduğunu, Bektaşîler hakkında devlet ricali ve ilmiye sınıfının yanı sıra halk arasında da genel bir kabulün oluştuğunu göstermekteydi. Edip Efendi'nin naklettiğine göre o dönemde Yeniçerilerin ve Bektaşîlerin din ve devlet düşmanı oldukları dilden dile dolaşıyor, her dindar Müslüman "mülhid ve zındık" Bektaşîlerin içine düştükleri dalaletten dönüş yapmaları, böylece İslam ülkesinde bu türlü sapıklıkların yok olup gitmesi için dua ediyordu. Ayrıca Edip Efendi'ye göre Bektaşîlerin eskiden beri din ve devlete zarar verdikleri herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Yüzleri iman nurundan uzak olan Bektaşîler, "namazımız

⁴⁰⁹ Şirvanlı Fatih Efendi, *Gülzar-ı Fütûhat*, s.19-20, 81.

⁴¹⁰ Hafız Hızır İlyas, *Letaif-i Enderun (Tarih-i Enderun)*, s.382-383.

kılınmış, kefenimiz dikilmiş” diyerek halkın arasında dolaşırlardı. Edip Efendi kapatmaya memur edildiği Abdal Musa tekkesinde içki dolu bir odadan, ayrıca tekkenin bağ ve bahçeleri içerisinde şaraphane kurularak burada içki imal edildiğinden bahsetmekte, onların pek çok kötülüklerini kendi gözüyle gördüğünü iddia etmekteydi⁴¹¹.

Bu arada Esad Efendi, Bektaşiler hakkında “veled-i zina” tabirini kullanarak karalama kampanyasının boyutlarını doruğa çıkarmıştı⁴¹². Böylece Bektaşiler ister istemez kendileriyle ilgili oluşan kötü imajı silmek için hareketlerine çeki düzen verme gereksinimi duyacaklardı. Bu da onları ya “takıyye” yapıp, olduğundan farklı görünme ya da tümünden değişme şıklarından birine itecekti.

Zamanla Yeniçeri ve Bektaşileri karalayıp, kamuoyunun destek ve sempatisinden uzaklaştırmak için yeni propaganda tekniklerine de başvurulmuştu. Takvim-i Vekayi’nin 6 Ağustos 1833 tarihli sayısında Tırnova’da cadılık vakası diye bir haber veriliyordu. Haberde Abdi Alemdar ve Ali Alemdar isimli iki yeniçerinin mezarlarının açıldığı, bunların saç, sakal ve tırnaklarının uzadığı, geceleri dirilip vampirlik yaptıklarının anlaşıldığı bildiriliyordu⁴¹³. Bu arada tarikata ait kaide ve ayin şekillerinin unutulduğu, tekkelere dışarıdan bir takım kişilerin girerek tarikat kurallarına aykırı şeyler yaparak kabahati Bektaşiliğe yükledikleri de vaki olmuştu⁴¹⁴.

Ayrıca bu dönemde Bektaşilere yönelik olarak diğer tarikat mensuplarından da tenkidler gelmişti. Mesela Esad Efendi’nin de müntesipleri arasında bulunduğu nakledilen Halvetî tarikatı şeyhlerinden Kuşadalı İbrahim Halvetî, din adına en çok korktuğu şeyin laubalilik, lakaytlık, Rafizilik ve ibahiyecilik olduğunu belirterek bunların Bektaşilikte bulunduğunu, bu sebeple müteşerrî olmayı Bektaşî olmamaya tercih ettiğini ifade etmekteydi. Kuşadalı’ya göre dine bağlı olmak Bektaşî olmamayı gerektiriyordu⁴¹⁵.

⁴¹¹ İzmirli Hasan Edib Efendi, *Ziyâü’l-Dehr ve Cılâü’l-Âsr*, s.576-578; Şeker, a.g.m, s.446-447.

⁴¹² Esad Efendi, *Vak’aniyis Es’ad Efendi Tarihi*, s.649; Bektaşiler hakkında aynı tabiri daha sonra Ahmed Cevdet Paşa da kullanmıştır. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.182.

⁴¹³ *Takvim-i Vekâyî*, nr. 68, 6 Ağustos 1833; Ortaylı, a.g.m, s.140.

⁴¹⁴ BOA, C.EV, 312/15889.

⁴¹⁵ Bu düşünceler Esad Efendi’nin Kuşadalı’dan etkilendiğini göstermektedir. Yaşar Nuri Öztürk, *Kuşadalı İbrahim Halvetî*, İstanbul 1982, s.3.

Öte yandan yürütülen propagandanın kısmen başarılı olduğu da görülmekteydi. Zira tekkeler kapatılmaya başlandıktan bir süre sonra, bazı mahallerin ileri gelenleri ve ahalisi sözü edilen dini sebepleri gerekçe göstererek bölgelerindeki Bektaşî tekkelerinin kapatılması isteğiyle merkezi hükümete başvurmaya başlamışlardı. Mesela Elbasan kazasında Hacılar Çeşmesi civarındaki Bektaşî tekkesi ile Kalkandelen kazasındaki tekke kaza ileri gelenleri ve ahalinin arzusuyla kapatılmıştı. Hatta Kalkandelen'deki tekke yine halkın isteğiyle medreseye çevrilmişti⁴¹⁶.

Bütün bunlarla birlikte 1826 sonrası Bektaşîlere karşı yapılan propaganda faaliyetleri sırasında Hacı Bektaş Veli ve bazı Bektaşî büyükleri hep saygı ve hürmet ile anılmıştı. Böylece tarikatın kurucularının değil o dönemin Bektaşîlerinin hedef alındığı izlenimi verilmeye çalışılmıştı⁴¹⁷. Ayrıca Bektaşî tarikatının kurucuları olan Hacı Bektaş Veli ve Abdal Musa gibi şeyhler Nakşî tarikatından, saygıdeğer kişiler olarak gösterilerek “zamane Bektaşîleri” bu şeyhlerin itikadi çizgilerine döndürülmeye çalışılmıştı⁴¹⁸.

B. Bektaşî Tekkelerine Diğer Tarikat Şeyhlerinin Atanması

Bektaşîlerin denetim altına alınmaları ve Sünnileşmeleri için bir taraftan propaganda yapılırken bir taraftan da tekkelere diğer tarikatlardan şeyhler atanıp, Bektaşîler sürekli denetim altında tutulmaya ve Sünnileştirilmeye çalışıldı⁴¹⁹. Bu arada merkez tekkeye ve önemli tekkelere genelde Nakşî şeyhleri

⁴¹⁶ BOA, C.EV, 216/10764; BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s.61.

⁴¹⁷ Meşveret meclisinin açılış konuşmasında Şeyhülislam, Hacı Bektaş Veli'nin ve diğer tarikat kurucularının saygıdeğer kişiler olduklarını ve onlara denilecek söz bulunmadığını dile getirerek söze başlamıştı. BOA, HAT, 290/17351; Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.207-208; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s. 181-182; Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, 150; Daha sonra meşveret meclisinde alınan kararları kanunlaştıran ve uygulamaya koyan fermanlarda başta Hacı Bektaş Veli olmak üzere Bektaşî tarikatının şeyhleri devam olarak “kuddise sürrehül-aziz, hazretleri” gibi saygı ve hürmet belirten ifadelerle anılmıştı. Örnekler için bkz. BOA, C.ADL 29/1734; BOA, C.EV 464/23489; Abdal Musa için de “kuddise sürrehü”, “hazretleri” ifadeleri kullanılmaktadır. BOA, A.MKT.UM 223/58.

⁴¹⁸ Esad Efendi, Ahmet Yesevî'yi Nakşî şeyhlerinden Abdülhalık Gucduvani'nin müşşidi Yusuf Hemadani'nin halifeleri arasında göstererek Hacı Bektaş Veli'yi Nakşibendi tarikatına bağlamaktaydı. Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.200; Ayrıca Abdal Musa tekkesini kapatmaya memur edilen İzmirli Hasan Edib Efendi, Abdal Musa'nın Nakşî olduğunu iddia ediyordu. İzmirli Hasan Edib Efendi, *Ziyâü'd-Dehr ve Cildâü'l-Asr*, s.574; Şeker, a.g.m, s.447.

⁴¹⁹ Türbe mahalleri bırakılan Bektaşî tekkelerine mahallin ileri gelenlerinin de uygun görmesiyle diğer tarikat şeyhlerinden ve ehl-i sünnetten, herkesin güvenliğini kazanmış bir zatın

gönderildi. Bazı tekkeler ise Nakşî usulü üzere zikir ve ayin icra etmek şartıyla tekke mensuplarından birinin idaresine bırakıldı⁴²⁰. Bektaşî tekkelerine Nakşî şeyhlerin gönderilmesinin Bektaşîleri Sünni veya Nakşî yapmanın dışında bir takım sebepleri göze çarpyordu. Buna göre Bektaşî tekkelerine Nakşî şeyhlerin atanması iki tarikatta da var olduğu dile getirilen Yesevîlik'ten kaynaklanmıştı⁴²¹. Hacı Bektaş Veli'yi silsile itibarıyla Ahmet Yesevî'ye bağlı gösteren kaynaklar göz önüne alınarak Bektaşîliğin bozulmuş olduğu, Nakşîlerin ise Sünni akidelere bağlılıkları söz konusu edilerek Bektaşî tekkeleri Nakşî şeyhlerine bırakılmıştı⁴²².

Öte yandan meşveret meclisinde bir konuşma yapan Şeyhülislam'ın sözlerine Hacı Bektaş Veli'yi Hz. Ali'ye ve oradan da Hz. Peygamber'e kadar uzanan bir silsileye bağlayarak ve O'nun saygıdeğer bir "ehlullah" olduğunu vurgulayarak başlaması, onun da aynı kanaatte olduğu göstermekteydi⁴²³. Resmi görüşü aksettiren Esad Efendi ise Hacı Bektaş Veli'den bahsederken onun tarikat silsilesini Ahmet Yesevî'ye kadar götürmüş, Ahmet Yesevî'yi Nakşî tarikatına mensup Abdülhalık Gücdüvani'nin müridi Yusuf Hemedanî'nin talebesi olarak tanıtmıştı. Ayrıca Hacı Bektaş Veli'nin keramet sahibi, riyazet ve ibadet ehli bir zat olduğundan söz etmişti⁴²⁴. Böylece Esad Efendi Bektaşîliğin köklerini Nakşî tarikatına bağlama gayretinde bulunmuştu. Bununla birlikte Bektaşîliğin Nakşî tarikatının bir kolu olduğu ifadeleri resmi belgelere de yansımıştı⁴²⁵.

Hasluck'a göre ise bu durum öteden beri Hacı Bektaş Veli'nin Sünni ve Nakşî şeyhi olarak gösterilmesinden ileri geliyordu⁴²⁶. Halbuki bu iki tarikatın

"türbedar" olarak atanması ve bu zatların isimlerinin İstanbul'a bildirilmesi emredilmişti. BOA, C.EV, 268/13680.

⁴²⁰ Ali Cevad, *Mükemmel Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1316, s.362.

⁴²¹ Gölpinarlı, Alevî-Bektâşî Nefesleri, s.3.

⁴²² Gündüz, *a.ge*, s.69.

⁴²³ BOA, HAT, 290/17351; Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.208.

⁴²⁴ Esad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s.199-200.

⁴²⁵ BOA, Y. PRK. AZJ, 54/82; 1874 tarihli Ankara Vilayeti Salnâmesi'nin kenarına düşülen bir notta Hacı Bektaş Veli'nin Nakşî tarikatından olduğu ve Ahmet Yesevî'ye mensup bulunduğunun Münecimbaşı Tarihi'nden anlaşıldığı belirtilmektedir. *Ankara Vilayeti Salnâmesi*, Ankara 1290, s.125; Ancak Münecimbaşı tarihinde böyle bir bilgiye tesadüf edilmemektedir.

⁴²⁶ Hasluck, *Bektâşîlik Tecdiklari*, s.4.

Yesevîliğin kolu olmaları kesin değildi. Köprülü'ye göre Hacı Bektaş Veli'nin Yesevî müridlerinden olması ihtimali vardı. Ancak Bektaşilikle Yesevîlik arasında hiçbir hakiki bağ bulunmamaktaydı⁴²⁷. Bu itibarla böyle bir tasarrufun Bektaşileri Sünnileştirmek için yapıldığı anlaşılmaktaydı. İlga fermanında “ehl-i sünnetten” ifadesi yer almış, Bektaşilik dışında diğer tarikat şeyhlerinin bu anlayışa sahip oldukları vurgulanmıştı. Burada yalnızca Sünnileştirme hedefi söz konusu olsa bile, bunun illa da Nakşilik eliyle yapılması gerekmiyordu. Nakşîlerin daha evvel medrese-tekke münakaşalarını asgariye indirici ve ullaştırıcı bir tavrı söz konusu olmuştu⁴²⁸. Bu itibarla Nakşîlere bu defa dönemin şartları içerisinde Bektaşileri merkezi yönetimin istediği çizgiye yaklaştırma işlevi verilmek istenmişti. Ayrıca Nakşîler gerek Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasında gerekse Bektaşiliğin yasaklanmasında kesin bir tavır takınmışlardı. Örneğin Halidî-Nakşî Kürd Abdurrahman'ın gayretleri⁴²⁹ Nakşîlerin yönetim nezdinde o an için en güvenilir tarikat haline geldiğini göstermekteydi⁴³⁰.

Ayrıca Nakşîler merkezi hükümete yakın ilmiye mensupları arasında önemli bir nüfuza sahiptiler⁴³¹. Bektaşî tekkelerine Nakşî şeyhlerin atanması Nakşî tarikatına mensup ve yönetimde söz sahibi bu kişiler sayesinde gerçekleşmişti⁴³². Bununla birlikte Nakşî tarikatının birleştirici bir silsileye sahip olmasının da dikkate alındığı muhakkaktı. Bektaşilik ile prensipleri bakımından farklılıklar gösteren Nakşiliğin zamanla Melamîlik ile karışması iki tarikat arasında yakınlaşma olarak görülmüştü⁴³³. Ancak iki tarikat arasında temelde bir benzerliğin olması ve bu yüzden Bektaşî tekkelerinin Nakşî şeyhlerine verilmesi ihtimali zayıftı. Kuvvetli bir ihtimal Bektaşiliğin Nakşî tarikatı içinde eritilmesi düşüncesi idi⁴³⁴.

⁴²⁷ F. Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, s. 48-54, 112.

⁴²⁸ Gündüz, *a.ge*, s.144.

⁴²⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.158.

⁴³⁰ O dönemde Nakşiliğin yönetim nezdindeki nüfuzu için bkz. Butrus Abu-Manneh, “1826'da Nakşibendî-Müceddidî ve Bektaşî Tarikatları”, *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayrîler*, İstanbul 1999, s.113-127.

⁴³¹ Gündüz, *a.ge*, s.144.

⁴³² Boz, *a.ge*, s.84.

⁴³³ Gündüz, *a.ge*, s.66-67, 145.

⁴³⁴ Bektaşî tekkelerine Nakşî şeyhlerin atanması yeni bir olay değildi. Bu konuda benzer bir atama Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşanmıştı. Kanuni, Batini ve Şii faaliyetlerine

Bektaşî tekkelerine diğer tarikat şeyhlerinin atanması tekke eşya ve emlakının bu şeyhlere tahsis edildiği anlamına gelmiyordu. Tekkeler yıktırılırken ele geçen eşya, emlak ve hayvanları ya satılarak ya da iltizama verilerek elde edilen gelirler Asakir-i Mansure hazinesine aktarılmıştı. Bu şeyhler tekkelerin bırakılan türbe mahallerine türbedar olarak ve kendilerine bir miktar gelir tahsis edilerek tayin edilmişlerdi. Bazen diğer tarikatlardan şeyhlerin Bektaşî tekkelerinin kendilerini verilmesini istemeleri mevzu bahis olduysa da buna izin verilmemişti. Mesela Nakşî tarikatından İbrahim Efendi, Köprülü kazasındaki Hacet Baba tekkesinin Nakşî tarikatına devredilerek kendi idaresine bırakılması talebinde bulunmuş⁴³⁵, ancak bu talebi Bektaşî tekkelerinin gelirlerinin Asakir-i Mansure ordusunun masraflarına tahsis edildiği belirtilerek reddedilmişti. Ayrıca bu durumun her tekke için geçerli olduğu ve dışarıdan gelen bu tür taleplere müsaade edilmemesi istenmişti⁴³⁶.

Öte yandan Bektaşîliğin Nakşî denetimi altına sokulmasından sonra, merkezi hükümetin Mevlevîliğe olan ilgi ve desteği de artmıştı⁴³⁷. Tekkeler daha çok Nakşîlere verilirken, yeni kurulan ordunun manevi eğitimi Mevlana Celaleddin Rumi'nin kudsiyetine havale edilmişti. Bu arada daha önce Yeniçeri Ocağı'nda "Miralay" rütbesinde bir Bektaşî şeyhi ikamet ettirilirken Asakir-i Mansure ordusu ile birlikte bu göreve "Meraşal" rütbesiyle bir Mevlevî şeyhi tayin edilmişti⁴³⁸. Aynı zamanda sultana kılıç kuşatma konusundaki imti-

karşı Eskişehir'deki Seyid Gazi tekkesine Nakşî tarikatından Şeyh Enver'i tayin etmişti. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.251-252; Ayrıca münferit olaylar olmak üzere daha önce çeşitli sebeplerle kapatılan veya yıktırılan Bektaşî tekkeleri de vardı. Mesela Edirne'de gayet büyük ve eski bir tekke olan Hızırlık tekkesi, 1641 yılında ahalinin "bu Bektaşî tekkesinde nice fisku fücur olur, men edilmesi için emr-i padişahî rica ederiz" demeleriyle Edirne bostancıbaşı Kırkayak Sinan Paşa tarafından yıktırılmıştı. Tekkedeki dervişler ise dört bin adet olan bakır sahan ve tencereleri bostancıbaşıya teslim ettikten sonra, tekkenin yıktırılmasına sebep olanlara "fena gülbang"ı çekip her biri bir tarafa dağılmışlardı. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.251-252: Yıkım emrini veren Kara Mustafa Paşa tekkeye ait bakır tencere ve kazanları sattırarak elde ettiği geliri Meriç nehri üzerine yaptırdığı köprünün masraflarına sarf etmişti. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, s.260; 1826 olayında ise tekkelerin emlakından elde edilen gelirler yeni kurulan ordunun masraflarına tahsis edilmiştir.

⁴³⁵ BOA, MAD, 9773, s.385; BOA, MAD, 9774, s.57.

⁴³⁶ BOA, MAD, 9774, s.7, 57.

⁴³⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s.321.

⁴³⁸ Hasluck, *Bektaşîlik Tedkikleri*, s.133; Gündüz, *a.ge.*, s.146. Hasluck'a göre Mevlevî şeyhlerinin aldığı bu askeri rütbe, Yeniçerilerle Bektaşîlere karşı yürütülen mücadelede Sultan II.

yaz da Mevlevî şeyhine verilmişti. Bu sebeple Bektaşî olduğu söylenen Sultan Abdülaziz'in ve daha sonra Sultan II. Abdülhamid'in kılıç kuşanmaları Mevlevî şeyhleri eliyle olmuştu⁴³⁹.

1. Nakşî Şeyhi Atanan Bektaşî Tekkeleri

a. Hacı Bektaş Veli Tekkesi

Bektaşî tekkelerinin kapatılması ve yıktırılması sırasında Hacı Bektaş Veli tekke ve türbesi yıktırılmamış, hatta bu zata olan saygı sebebiyle tekkenin kapatılmasına da gerek görülmemiştir⁴⁴⁰. Bu durum Hacı Bektaş Veli tekkesinin tamamen kontrol dışı bırakıldığı anlamına gelmiyordu. Keza bir süre sonra tekke şeyhi Hamdullah Efendi'nin Amasya'ya sürgün edilmesiyle tekkenin meşihat ve tevliyeti âtil durumda kaldı. Bu sebeple Mucur kazası naip ve müteselliminden tekkede oturan, takva sahibi ve alim bir kişinin şeyhliğe getirilmesi istendi⁴⁴¹. Bunun üzerine Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhliğine 5 Mart 1828 tarihinde, Nakşî tarikatı usulünü sürdürmek şartıyla Hamdullah Efendi'nin kardeşi Velîyüddin Efendi atandı⁴⁴². Ayrıca tekkenin vakıf köylerinin 4.290 gurusu olan yıllık geliri ve mahsulü ile emval, eşya ve emlakının idaresi de kendisine bağlandı. Velîyüddin Efendi'nin bu göreve getirilmesinde kendi halinde meşguliyeti, düzgün itikadlı olması, Nakşî tarikatına rağbet etmesi ve köy halkı ile iyi geçinmesi etkili olmuştu⁴⁴³.

Mahmud'u desteklemelerinden kaynaklanmıştı. Ayrıca Hasluck, Sultan II. Mahmud dönemindeki Galata Mevlevihanesi şeyhi hakkında Rolland'ın şu sözlerini nakletmektedir: "Filhakika imparatorluğun kafalı adamlarından biridir... Mahmud'un dostu olan bugünkü döner dervişlerin reisi, ıslahatın muzaffer olması için en kudretli bir tarzda çalışan, meçhul fakat müessir aletlerden biri olmuştur. Müteveffa imparatora ulemanın muhalefetine boşa çıkarmak ve Kur'an'daki mâni'leri kelâmî tefsirler tarihiyle tesviye etmek hususunda hiç kimsenin onun kadar yardımı olmamıştır." Rolland'ın bahsettiği 1826'da Bektaşîleri mahkum eden meşveret meclisinde Mevlevîleri temsil eden şeyh olmalıdır. Böylece Sultan II. Mahmud'un, Yeniçerilerle müttefikleri olan Bektaşî dervişleri aleyhine Mevlevî tarikatıyla bir ittifaka girmiş olduğunu anlamaktayız. Yine Hasluck'a göre babası gibi bir ıslahatçı olan Sultan Abdülmecid de Mevlevîlere meyilliydi. Hasluck, *Bektaşîlik Tedkikleri*, s.133-134.

⁴³⁹ Hasluck, *Bektaşîlik Tedkikleri*, s.134-135.

⁴⁴⁰ Abdülkadir Sezgin, *Sosyolojik Açıdan Alevilik-Bektaşîlik*, Ankara 2002, s.41.

⁴⁴¹ BOA, MD, nr. 242, s.231-232.

⁴⁴² *Kırşehir Şer'îye Sicili*, nr. 15, s.84.

⁴⁴³ BOA, C.EV, 464/23489.

Öte yandan Nakşî ayını emrinden sonra uzun süre tekkede bulunan şeyh ve dervişlere dokunulmaması dikkat çekiciydi. Bu dönemde Kırşehir ve çevresinde yaşanan istikrarsızlığın ortadan kalkmasının beklenildiği anlaşılmaktaydı. Zira bu yıllarda Pehlivanlı Aşireti Beyi Halid, Nevşehir, Kırşehir ve Bozok sancaklarını zapt etmiş, hatta kendi saflarına kattığı Ürgüp voyvodasına 1833 yılında Hacı Bektaş Veli türbesinde kurbanlar kestirmiş, Yeniçeri Ocağı'nda olduğu gibi beldeye serdar ve odabaşı tayin ederek, kendisi geldiğinde mükemmel silahlar ile hazır olmalarını istemişti⁴⁴.

Nitekim 18 Ağustos 1834 tarihinde Çelebilik payesinin kaldırılmasıyla Veliyüddin Efendi'nin de görevine son verildi. Ayrıca bir daha tekkeye ayak basmamak kaydıyla Sivas'a sürgün edildi⁴⁵. Dönemin türbedarı ve mücerred erkanını devam ettiren Mehmed Nebi Baba tekkede bırakıldı. Kısa bir süre sonra ise tekkeye, Nakşî usulünün idamesi için Nakşî şeyhlerinden Kayserili Mehmed Said Efendi atandı⁴⁶. Bunun üzerine Kırşehir'e gelen Said Efendi, şehrin girişinde Mehmed Nebi Baba tarafından karşılanarak tekkeye götürülüp görevine başladı⁴⁷.

⁴⁴ BOA, HAT, 363/20142-C; 1824 yılında aşiret halkına zulmünden dolayı Pehlivanlı aşireti reisliğinden azledilen (BOA, HAT, 679/33088) Halid Bey, sürgün edildikten bir süre sonra affedilmiştir (BOA, HAT, 652/31852). 1832 yılı sonlarında bölgede eşkıyalık hareketine başlayan Halid Bey, Nevşehir'de adam toplayarak (BOA, HAT, 657/32120-A) Bozok sancağına saldırmış, oradan çıkarıldıktan sonra Aksaray ve Niğde taraflarına gitmiştir (BOA, HAT, 907/39746-G). Oralarda da tutunamayınca Kayseri'ye kaçmış ve o sırada Anadolu'da bulunan Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın ordusuna ilhak etmiştir (BOA, HAT, 658/31228-A; BOA, HAT, 658/32128; BOA, HAT, 363/20142; BOA, HAT, 657/32120). Ardından Halid Bey, Mısır ordusuyla birlikte bazı aşiretleri de isyana teşvik etmekle kalmamış (BOA, HAT, 655/32026; BOA, HAT, 658/32128-B), Çankırı'ya buranın İbrahim Paşa tarafından kendisine verildiğine dair buyurulduklar göndermiştir (BOA, HAT, 1233/48018-D). Halid Bey'in fıarından sonra bölgede taraftarlarının devam ettirdikleri isyan, Çankırı mütesellimi Hüseyin Ağa ve Çankırı naibi Süeda Efendi'nin gayretleriyle 1833 yılı ortalarında bastırılmıştır (BOA, HAT, 690/33403-T; BOA, HAT, 690/33403-Ü; BOA, HAT, 690/33403-D).

⁴⁵ Yücer, *a.ge*, s.470, 471, 479, 486; Ayrıca 4 Mart 1840'da şeyhi hâlâ görevinin başında gösteren bir kayıt için bkz. BOA, C.EV, 464/23489.

⁴⁶ Mehmed Said Efendi'ye yol harçlığı olarak 1.500 gurus verilmiştir. BOA, C.EV, 216/10776.

⁴⁷ Rivayete göre Said Efendi görevli memur ile birlikte Kırşehir'e giderken tekkeye ulaşacağı gece Hacı Bektaş Veli'yi rüyasında görmüştür. Rüya da Hacı Bektaş Veli bir zat-ı nuranın elinden tutup "İşte benim derviş-i şefikim, hadim-i tarikim budur. Gasba çalışan kâziplerden hankâhımı ve türbemi temizleyecek! Muinin olsun" tavsiyesinde bulunmuş, Şeyh Said Efendi kendini karşılamaya gelenler içerisinde rüyasındaki bu zatın Mehmed Nebi Baba olduğunu görüp ona saygı göstermiştir. Yücer, *a.ge*, s. 487.

Mehmed Said Efendi'nin tekkede ifa edeceği vazife Hacı Bektaş Veli'nin medfun olduğu tekke ve kasabanın mülhid ve zındık Bektaşilerden temizlenmesi olup, bu görev dairesinde tekkenin eski "şeyh-i bâtılları" def edilerek meşihatı kendisine verilmişti⁴⁴⁸. Bununla birlikte Said Efendi tekkede Nakşî ayini yaptıracak, tekke vakfının tevliyetini yürüterek gelirlerini tahsil edecekti. Ayrıca vakıf gelirleriyle tekkenin ve misafirlerinin ihtiyaçlarını karşılayacak, ayrıca irşad faaliyetinde bulunarak tekkedeki dervişlere dini ilimlerin öğretilmesine çalışacaktı⁴⁴⁹. Dahası Said Efendi tarikatın hukukunu koruyarak tekkede Allah'ın rızasına aykırı hal ve hareketin meydana gelmesini engelleyecekti⁴⁵⁰. Böylece merkez tekkedeki tarikat faaliyetlerinin yanı sıra her türlü ekonomik tasarruflar da Nakşî şeyhine havale edildi.

Mehmed Said Efendi, Hacı Bektaş Veli tekkesinde vazifesine başladıktan sonra 3 Temmuz 1835'te merkezi hükümete, bu tekkeye şeyh tayin edilmesinden dolayı teşekkürünü bildiren bir yazı yazarak, tekkede Nakşî ayinine itina ile devam edildiğini, Bektaşilerin kötü hallerinin son bulduğunu, dini emirlere teslim olup beş vakit namazı âdet edindiklerini ve nefislerini ıslah ettiklerini haber vermişti⁴⁵¹. Bununla birlikte Said Efendi yazısında kendisinden önce şeyh bulunanların tekkeye bakmamaları sebebiyle tekke mescidinin harap olduğunu bildirerek, halkın dini ihtiyaçlarını gidermek için buradaki küçük mescidin yıktırılarak yerine minareli bir cami yapılmasını istedi. Ayrıca yazısına Hacı Bektaş Veli tekkesinin Bektaşilerden kurtarılmasına vesile olmaktan duyduğu memnuniyetini ve kasaba halkının fakirliği nedeniyle duyduğu üzüntüyü eklerken, kendisinin tekke hüccesinde yalnız olarak oturduğunu, ailesiyle kalabileceği birkaç odalı harem dairesi yapılmasını da rica etti⁴⁵². Bunun üzerine merkezi hükümet Karaman valisi Hacı Ali Paşa'ya ve Evkaf nazırına öncelikle keşif ve muayene yapıp inşa masraflarının anlaşılmasını, kış gelmeden de

⁴⁴⁸ BOA, HAT, 553/27362.

⁴⁴⁹ BOA, C.EV, 26/1294.

⁴⁵⁰ Ahmed Rıfka, *Bektaşî Sırrı'nın Müdaafasına Mukabele*, s.28.

⁴⁵¹ BOA, HAT, 553/27362-A.

⁴⁵² BOA, HAT, 553/27362.

camii⁴⁵³ ve harem dairesi yapımına başlanılmasını emretti⁴⁵⁴. Ayrıca yapılacak caminin masrafları için senelik 3.600 gurus ayrıldı. Yine Said Efendi'nin isteği üzerine Hacı Bektaş Veli vakfına bağlı köylerden alınan vergiler de inşa masraflarına tahsis edildi⁴⁵⁵. Cami ve konak inşasının yanı sıra tekkede de geniş ölçüde tamirat yapıldı⁴⁵⁶. Neticede cami ve harem dairesi yaptıırma meselesi tekkenin baştan aşağı yenilenmesini sağlamış, böylece tekke 1826 sonrasında Said Efendi'nin şeyhliği sırasında ilk defa tamir ettirilmiştir.

Said Efendi, 1842 yılında vefat edinceye kadar⁴⁵⁷ Cuma namazından sonra tekkede Nakşî ayini icra ederek, tekkeyi sekiz yıl yönetmiştir. Bu arada oğlunu Bektaşî dervişlerinden birinin kızıyla evlendirmiş, dervişler arasında büyüyen torunu Arif ise, Mehmet Ali Hilmi Baba'dan nasip alarak Bektaşî olmuştur⁴⁵⁸.

Said Efendi'nin vefatından sonra oğlunun bu göreve ehil olmaması sebebiyle buraya yine Nakşî hatmi⁴⁵⁹ icra etmek üzere yeni bir şeyh arandı. Bu

⁴⁵³ İmam ve hatipliği Said Efendi'ye verilmesinden dolayı bu camiye "Nakşibendi Camii (Mehmed Said Camii)" adı verilmiştir. Buraya daha sonra yapılan tayinler için bkz. *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.11, s.158; *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr. 3, s.138.

⁴⁵⁴ BOA, HAT, 553/27362.

⁴⁵⁵ BOA, HAT, 551/27175; Said Efendi'nin ölümünün ardından, mirasçılarının bu parayı kendi işlerinde kullanmaları şikayet konusu oldu. Hacı Bektaş kasabası ileri gelenleri ve tekke mensupları Said Efendi'nin evlatlarının bu meblağı kendi zimmetlerine geçirmeleri sebebiyle caminin bakımsız kaldığı ve harap olduğunu dile getirmişler, şeyh efendinin evlatlarının işlediği kötülükleri bir bir saymışlardı. Buna göre bu kişiler cami için tahsis edilen parayı zimmetlerine geçirmekle kalmamışlar, Kırşehir sancağının müdür vekilliğini elde ederek kasaba halkına zulümde bulunmuşlardı. Böylece her geçen gün bu kişilerin fitne ve fesatları artmış, kasabada emniyet kalmamıştı. Ayrıca Said Efendi'nin yakınları "sizleri kasabadan attırırım" tehdidiyle ahaliden yüz-iki yüz gurus fazladan para tahsil etmişlerdi. Bunun üzerine kasaba ileri gelenleri ile Hacı Bektaş Veli soyundan gelen evlâd-ı vakıf, tekkede bulunan postnişin ve dervişler Said Efendi'nin yakınları olan bu kişilerin asıl memleketleri olan Kayseri'ye gönderilmelerini ya da kendileri için başka bir yer gösterilmesini istemişlerdi. Kasaba halkı meydana gelen bu can, mal ve ırz emniyetsizliğinin Tanzimat Fermanı gereği olarak ortadan kaldırılmasını talep etmişlerdi. BOA, ADVN.MHM, 7-A/69.

⁴⁵⁶ BOA, HAT, 551/27175; BOA, HAT, 552/27271.

⁴⁵⁷ BOA, C.EV, 26/1294; Said Efendi'yi 1840 yılı itübarıyla Hacı Bektaş Veli tekkesinde şeyh gösteren bir kayıt için bkz. BOA, C.EV, 388/19668; Ayrıca şeyhin iki adet dişi ve bir adet erkek devesinin çalınmasını konu alan bir kayıt için bkz. BOA, A.MKT.MHM, 12/22.

⁴⁵⁸ Yücer, a.g.e, s.487.

⁴⁵⁹ Hatm-i Hâcegân, Nakşî tarikaunda cemaatle yapılan zikrin adıdır. Bu zikir tarikat adabını bilen bir şeyh tarafından yaptırılırdı. Hatm, zikre katılanların sayısına göre büyük ve küçük

arada göreve Nakşî tarikatından ve müderrislerden Şeyh Ebubekir Efendi talip oldu. Ayrıca tekke vakfının gelirleriyle ilgili merkezi hükümete başvurarak bilgi almak, muhtemelen şeyhi olacağı tekkede elde edeceği geliri öğrenmek istedi⁴⁶⁰. Merkezi hükümet Ebubekir Efendi'nin isteğini reddederek bu göreve Nakşî şeyhlerinden Ispartalı Mehmed Nuri Efendi'yi atadı⁴⁶¹. Ayrıca bu görev değişikliği sırasında Hacı Bektaş Veli tekkesi vakfı da teftişten geçirildi. Tekke vakfının ne kadar gelirinin bulunduğu araştırılarak vakfın gelirinin gerekli miktarı tekkede bırakılmak şartıyla hazineye aktarılması istendi. Ancak daha sonra vakıf gelirlerinin hazine tarafından zaptının uygun olmayacağına karar verilerek bu gelirler on beş hisseye taksim edildi. Bunlardan dördü meşihat ve tevliyet görevini yapan kişiye, üçü daha önce şeyhlikten uzaklaştırılmış olan Hamdullah Efendi'ye, dördü Hacı Bektaş Veli türbesi ve tekkesinin tamirine, kalan dördü ise tekkedeki dervişlerin yiyecek masraflarına tahsis edildi⁴⁶².

Öte yandan Hacı Bektaş Veli tekkesi vakfı ile ilgili bu yeni düzenleme üzerine 1849'da tekke vakfı hissedarlarıyla arasında meydana gelen muarazadan dolayı Nuri Efendi istifa etti⁴⁶³. Bunun üzerine Nuri Efendi'ye vekalet etmek üzere Nakşî tarikatından Nevşehirli Yusuf Ziya Efendi tayin edildi⁴⁶⁴. Bu arada tekkede Nakşî şeyhlerle birlikte yer alan, ancak herhangi bir işe karıştırılmayan

olarak isimlendirilirdi. Bu zikirde dervişler hep birlikte İnşirah ve İhlas surelerini ya da Ya Baki ente'l-Baki zikrini okurlardı. Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 2005, s.387.

⁴⁶⁰ BOA, İ.DH, 58/2856; Soyger, 19. *Yüzyılda Bektaşılık*, s.77.

⁴⁶¹ Nuri Efendi, Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhliğine atandığı sırada Beşiktaş Yahya Efendi türbesi türbedarlığında bulunuyordu. BOA, C.EV, 388/19668.

⁴⁶² BOA, C.EV, 26/1294; BOA, İ.DH, 58/2856; BOA, İ. DH, 68/3399; BOA, A.MKT, 2/84; BOA, A.MKT, 2/45; *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr. 15, s.78; 1842 yılındaki bu taksim ve araştırma sırasında Hacı Bektaş Veli tekkesi vakfının Kırşehir, Aksaray ve Nevşehir kazalarında vakıf mallarına ve gelirlere sahip olduğu anlaşıldı. Buna göre 1841 ve 1842 yıllarında vakfın toplam 40.571 gurus 9 akçe gelirinin bulunduğu tespit edildi. BOA, C.EV, 26/1294; Bununla birlikte tekke vakfının gelir ve giderleri bir defada 1852 yılında teftiş edildi. İzzet Efendi tarafından yapılan bu teftiş sırasında geride kalan iki üç yıl içerisinde tekke vakfının gelirlerinin harcanmasında bazı yanlışlıklar yapıldığı, tekkenin tamir masraflarının ve tekke şeyhinin maaşının doğru hesaplanmadığı anlaşıldı. Vakıf hasılatından tamirat ve şeyhin maaşı için 8.700 gurus ayrılması istendi. BOA, İ.DH, 258/15932.

⁴⁶³ Nuri Efendi istifasının ardından Isparta'ya giderek burada Nakşî tarikatına bağlı bir tekke kurmuş ve bir süre şeyhlik yaptıktan sonra 1871 yılında vefat etmiştir. Süleyman Sami Böcüzade, *Isparta Tarihî*, sadeleştiren. Suat Seren, İstanbul 1983, s.125.

⁴⁶⁴ Nuri Efendi'ye 500 gurus, kendisine vekalet edecek Yusuf Ziya Efendi'ye ise 300 gurus maaş tahsis edilmiştir. BOA, A.MKT.MHM, 18/48.

türbedarların mevcudiyetleri devam etti. Bu dönemde Sivaslı Mehmed Nebi Baba'nın 1834 yılında vefatından sonra sırasıyla tekkede Merzifonlu İbrahim Baba, Vidinli Mahmud Baba, Sofyalı Ali Baba, Çorumlu Hasan Baba ve Yanbolulu Türcü Ali Baba⁴⁶⁵ türbedarlık yaptı.

b. Abdal Musa Tekkesi

Antalya'nın Elmalı kasabesindeki Abdal Musa tekkesine Nakşî usulü yürütmek üzere ve geçici olarak Bektaşî şeyhi Hüseyin Efendi atandı. Tekkenin emlak ve vakfının idaresi de Hüseyin Efendi'nin uhdesinde bırakıldı. Böylece Bektaşîler ile Abdal Musa'nın soyu tekkede varlığını korumuş oldu⁴⁶⁶. Ancak merkez tekkenin benzeri bu uygulama 1831 yılında değişti. Hüseyin Efendi'nin vefatı üzerine tekkeye kayd-ı hayat şartıyla ve vakıf hazinesinden aylık 30 gurus maaşla, zaviyedarlık vazifesi ortadan kaldırılıp türbedarlık tesis edilerek Hacı Halil Efendi tayin edildi⁴⁶⁷. Ancak Halil Efendi'nin bir süre sonra hastalandığı ve bundan dolayı Nakşî usulünü zaviyede icra edemediği, zaviyenin emlak ve arazisini ihyaya hali olmadığı anlaşılarak, bundan böyle bir şeye karışmaması, kendisine bir hücre inşa edilerek yeterli miktarda maaş tahsisı kararına varıldı⁴⁶⁸.

Halil Efendi'nin vefatından sonra ise tekkeye, Şubat 1837'de Nakşî tarikatına göre ayine devam etmek, fakir dervişlerin ve yaşlıların ihtiyaçlarını karşılamak üzere türbedar olarak Şeyh Haydar Efendi tayin edildi⁴⁶⁹. Şeyh Haydar Efendi ilk olarak yapacağı vazife için daha önce Halil Efendi'ye yapılması planlanan hücrenin kendisi için yapılmasını ve tekkenin Asakir-i Mansure hazinesince zapt edilen emlakın hasılatından kendisine senelik bir miktar

⁴⁶⁵ Ahmed Rıfat Efendi, *Miratü'l-Mekasid fî Def'i'l-Mefasid*, İstanbul 1293, s.182-183; Türcü Ali Baba, tekkenin yemek işlerine bakmak, ayın gecelerinde Nakşî ayini icra etmek üzere 1849 yılında türbedar olarak atanmış (BOA, HR.MKT, 36/60; BOA, DH.MUİ, 63/46); vefat ettiği 1868 yılına kadar görevine devam etmiştir. Ramazan Muslu, *Anadolu'da Tasavvuf Yolları*, İstanbul 2007, s.69.

⁴⁶⁶ BOA, MAD, 9771, s.61; BOA, MAD, 9774, s.57.

⁴⁶⁷ BOA, Y.MTV, 67/24; BOA, Y.PRK.AZJ, 7/14; BOA, C.EV, 120/5988; BOA, EV.MKT.CHT, 112/55; BOA, EVMKT, 950/76; BOA, C.EV, 277/14143.

⁴⁶⁸ BOA, C.EV, 132/6560; BOA, C.EV, 120/5988; BOA, MAD, 9774, s.57.

⁴⁶⁹ Haydar Efendi'ye aylık 120 gurus maaş ve ekmek parası tahsis edildi. BOA, C.EV 134/6667.

maaş verilmesini talep etti⁴⁷⁰. Bu talepleri yerine getirilen Haydar Efendi'nin tekkedeki görevi 1845 yılında vefatına kadar devam etti⁴⁷¹. Haydar Efendi'nin vefatından sonra Abdal Musa tekkesi türbedarlığının Nakşî tarikatından Şeyh Abdullah Efendi ve Derviş Mehmed Efendi isminde iki taliplisi ortaya çıktı. Bunlardan Derviş Mehmed Efendi'nin türbedarlığa ehil olduğu, Şeyh Abdullah Efendi'nin ise maddi olarak acınacak bir halde bulunduğu görülerek ikisi birlikte bu göreve getirildi⁴⁷².

Daha sonra tekke Nakşî-Halidî şeyhlerinden ve ulemadan Şeyh Hacı Hüseyin Hüsnü Efendi'nin yönetimine verildi. Hüseyin Hüsnü Efendi, ikamet ettiği medreseye⁴⁷³ müdahaleler sebebiyle bir mağduriyet ve huzursuzluk yaşadıysa da tekkede on beş yıl ilim ve irşad ile meşgul oldu. Ancak onun vefatından sonra tekkenin şeyhlik ve tevliyeti bir süre münhal duruma düştü. Nitekim 1848 yılında tekkeye yine Nakşî şeyhi olan Hasan Tahsin Efendi atandıysa da⁴⁷⁴ onun şeyhliği de fazla uzun sürmedi. Kısa bir süre sonra yerine Mevlevî Şeyh İsmail Hakkı Efendi görevlendirildi ve Teke muhassılına kendisine yardımcı olması emredildi⁴⁷⁵. Böylece Abdal Musa tekkesinde ilk defa bir Mevlevî şeyhi görev aldı. Bu arada İsmail Hakkı Efendi döneminde Abdal Musa tekkesi vakfı gelirlerine çevre kaza halkı ve Bektaşî İdris oğlu Salih Ağa taraflarından yapılan müdahaleler ortadan kaldırıldı⁴⁷⁶. Ancak daha sonra tekke vakfına bir müdahale de İsmail Hakkı Efendi'den geldi. İsmail Hakkı Efendi, tekke vakfına bağlı arazilerin kira gelirlerinin toplanması sırasında yanına on-on beş adam alarak Elmalı, Kaş, Kalkanlı ve Fenike kazalarında bazı kişileri zorla tutup tekke binasında bir odayı hapisaneye çevirerek buraya hapsedmiş, bazı kişilerden fazla para toplamış, bazılarının ise arazilerini zapt etmişti. İsmail

⁴⁷⁰ BOA, C.EV, 132/6560.

⁴⁷¹ BOA, İ.DH, 103/5192; Ahmet Hezarfen-Cemal Şener, *Osmanlı Arşivi'nde Mühimme ve İrade Defterlerinde Aleviler-Bektaşiler*, İstanbul 2002, s.265.

⁴⁷² BOA, İ.DH, 103/5192; Ayrıca bu kişilere tahsis edilen aylık 125 guruş maaşın eşit olarak aralarında bölüştürülmesi emredildi. Bu itibarla 1845 yılı Mayıs-Temmuz arasında bu kişilere 306 guruş 4 para maaş olarak ödenmiştir. BOA, C.EV, 277/14143.

⁴⁷³ Hüseyin Hüsnü Efendi, Elmalı'nın Haydar Baba mahallesindeki medresede müderrislik yapmaktaydı. BOA, HR.MKT, 193/40.

⁴⁷⁴ BOA, A.MKT.NZD, 265/50.

⁴⁷⁵ BOA, A.MKT, 203/29.

⁴⁷⁶ BOA, A.MKT.DV 2/89; BOA, A.MKT.UM 199/30.

Hakkı Efendi, hakkında şikayetçi olunması üzerine kurulan mahkemeye gelmedi. Bunun üzerine tutuklanarak Konya'ya gönderilmesi ve hakkında gerekli incelemenin yapılması emredildi⁴⁷⁷.

Ayrıca İsmail Hakkı Efendi'nin Abdal Musa tekkesindeki türbedarlık görevine de son verilerek yerine Şeyh Mustafa Efendi tayin edildi. Bu arada Bektaşî tekkelerinin emlak ve arazilerinin hasılatlarının mütevellisine ait olmadığı dile getirilerek bu tür hasılatların hazineye aktarılması, türbedara ise mal sandığından maaş tahsis edilmesi istendi⁴⁷⁸. Öte yandan 1860 yılında yapılan görev değişikliği ile tekkeye geçici olarak Nakşî Şeyh Hüseyin Hüsnü Efendi tayin edildi. Ayrıca eskiden Abdal Musa tekkesine ait olan Elmalı kazasındaki arazi ve değirmenler tekrar tekkeye bırakıldı⁴⁷⁹. Bununla birlikte yapılan araştırmada tekkenin cami, mektep, vakıf ve diğer hayratının mahvolacağı anlaşılarak Hüsnü Efendi'nin şeyhliği sürekli hale getirildi⁴⁸⁰.

c. Nakşî Şeyhi Atanan Diğer Bektaşî Teekkeleri

Nakşî şeyhi atanan bir diğer tekke Tekfurdağı'ndaki Sersem Ali Baba (Ser-ver Baba Sultan) tekkesiydi⁴⁸¹. Tekfurdağı naibine göre bu tekke, Bektaşî'dir

⁴⁷⁷ BOA, A.MKTUM 223/58; Tekkedeki görevi sona eren İsmail Hakkı Efendi daha sonra, Sığırtaç Ali isimli bir kişinin ölümüne sebep olmaktan yargılanmış, bu arada firar ettiyse de yakalanarak kürek cezasına çarptırılmış, cezasını çekerken hastalanması üzerine de kefaletle ve İstanbul'dan ayrılmamak şartıyla serbest bırakılmıştır. Ancak İsmail Hakkı Efendi, tahliye şartlarına uymayıp İstanbul'dan ayrılmış, bunun üzerine saklandığı yerde yakalanması ve tekrar kürek cezasına konulması kararı alınmıştır. BOA, MVL, 577/15; BOA, A.MKT.UM, 376/21; BOA, A.MKTUM, 464/28; BOA, A.MKTUM, 327/84; BOA, MVL, 814/122; BOA, MVL, 363/54; BOA, MVL, 579/68; BOA, MVL, 578/76; Öte yandan İsmail Hakkı Efendi'nin zimmetinde tekke vakfına ait öşür hasılatından 14.254 gurusu bulunduğu anlaşılmış, kendisi firari olduğundan ve mülkü de bulunmadığından bu para tahsil edilememiştir. BOA, İ.MVL, 553/24818; Nitekim bir süre sonra ele geçirilen İsmail Hakkı Efendi, tersane zindanına hapsedilmişse de, yaptığı başvuruda bir iftira sebebiyle hapiste bulunduğunu, Ali isimli kişinin sara hastalığından dolayı suya düşerek öldüğünü, tekkeyi tekrar kendi idarelerine almak isteyen Bektaşîlerin kendisine iftira atarak bu kişinin ölümünü üzerine yıktıklarını dile getirerek salverilmesini ve Konya'da ikametine izin verilmesi istemiştir. BOA, C.ADL, 9/568; İsmail Hakkı Efendi, Haziran 1858'de tahliye edilmiştir. BOA, MVL, 807/112; Şeyh İsmail Hakkı Efendi ile ilgili diğer gelişmeler için bkz. BOA, MVL, 576/53; BOA, MVL, 577/42; BOA, MVL, 588/23.

⁴⁷⁸ BOA, A.AMD, 81/18; BOA, İ.MVL 376/16503; BOA, İ.MVL, 454/20303.

⁴⁷⁹ BOA, İ.MVL, 454/20303.

⁴⁸⁰ BOA, A.MKT.MHM, 212/74; BOA, A.MKT.MHM, 215/21.

⁴⁸¹ Bu tekke uzun yıllar Nakşî şeyhlerin idaresinde kalmıştır. BOA, İ. MVL, 381/16711; BOA, EV.MKT, 104/61; BOA, EV.MKT, 1207/120; BOA, EV.MKT, 3470/96; BOA, EV.MKT.CHT, 286/136.

diye meydan mahalli yıkılmışsa da, aslında eskiden beri Nakşî idi. Meydan mahalli yıkılarak sadece türbesi bırakılan bu tekkeye Nakşî şeyhlerinden Hacı Hafız Mehmed Esad türbedar olarak atanıp, zaviyedarlık ve vakıf mütevelliliğinden vazgeçildi. Zira henüz o dönemde Sersem Baba tekkesinin bu görevleri Bektaşî Seyyid Mehmed Reşad'ın üzerinde gözükiyordu⁴⁸². 1843 yılında tekkeye yine Nakşî şeyhlerinden Şeyh Ali Efendi görevlendirildi⁴⁸³.

Kıbrıs'taki Bektaşî tekkelerinden Bayraktar Baba tekkesi de Nakşî şeyhi atananlardandı. Tekkeye 1826 sonrası Nakşî şeyhi Moralı Mustafa Nuri Efendi gönderilmişti⁴⁸⁴. Mısır'daki Kaygusuz Baba tekkesi ise 1833 yılında Kadiri tarikatı şeyhlerinin emrine verilmişti. Ancak bu tekke de Sultan Abdülaziz döneminin başlarında Ali Baba tarafından, burada ikamet eden Nizameddin Efendi uzaklaştırılarak Nakşî tarikatına devredildi⁴⁸⁵.

Edirne'nin Çöke nahiyesinin Hamza Bey köyündeki Hacı Baba tekkesi Seyyid Mehmed İlyas ve Seyyid Mehmed Refi'nin üzerinde bulunuyordu. Bu şeyhler tekkeyi yeniden inşa ettirmiş, mutasarrıf oldukları emlak ve arazi ise tekkeye vakfetmişlerdi⁴⁸⁶. Bektaşî tekkelerinin ilgası sonrası bu tekkeye Nakşî tarikatından Şeyh Davud Efendi tayin edildi⁴⁸⁷. Ayrıca Davud Efendi iki bin gurusu peşinat ile Hacı Baba tekkesinin emlak ve arazilerini satın alıp Edirne'deki tekkesine bağladı⁴⁸⁸. Bununla birlikte Davud Efendi, her yıl Hıdırellez'de Edirne'de bir panayır düzenlenmesini ve panayırdan elde edilecek gelirin bir kısmının zaviye masraflarına harcanmasını istedi. 2 Mart 1843 tarihiyle Davud Efendi'nin bu isteği kabul edilmiş, böylece Bektaşî tekkesindeki postnişin, derviş ve misafirlerin iaşelerinin karşılanması kolaylaşmıştır⁴⁸⁹. Ayrıca Davud Efendi, tekkeden talep edilen 120 gurusu verginin de alınmamasını istemiş, bunda da muvaffak olmuştur⁴⁹⁰.

⁴⁸² BOA, C.EV, 651/32819.

⁴⁸³ BOA, MAD, 9771, s.23.

⁴⁸⁴ Şevki Koca, "Kıbrıs Bektaşî Dergâhları", *Cem*, Sayı 113, İstanbul 2001, s.18.

⁴⁸⁵ Şevki Koca, "Mısır'da Bir Erenler Ocağı El-Magaravi (Kaygusuz) Bektâşî Dergâhı", *Cem*, Sayı 119, İstanbul 2002, s.27.

⁴⁸⁶ BOA, HAT, 542/26765; BOA, MAD, 9771, s.47.

⁴⁸⁷ BOA, C.EV, 504/25491.

⁴⁸⁸ BOA, MAD, 9773, s.277.

⁴⁸⁹ BOA, A.MKT, 6/34.

⁴⁹⁰ BOA, C.EV, 253/12880.

Vidin'deki Selahaddin Baba ve Yanya'nın Göreke kazası Melcan köyündeki Yusuf Baba tekkeleri şeyhlerinin ölümü ve geride evlatlarının kalmaması üzerine sahipsiz kalmıştı. Nakşî şeyhlerinden İsmail Kani bu tekkelerden birinin bir akçe dahi vakıf gelirlerine dokunulmamak şartıyla kendi idaresine verilmesini istemiş, bölge halkının ve ileri gelenlerin de buna razı olmasıyla Bektaşî tekkelerinden biri daha Nakşî tarikatına geçmişti⁴⁹¹. Yine Teselya'daki Durbalı Sultan tekkesi geride çocuk bırakmadan vefat eden şeyhi Hasan Dede'nin yerine Şeyh Muharrem Eendi atanarak Nakşî tarikatına devredilmişti⁴⁹². 1826 sonrası yıkılan ve sadece türbe mahalli bırakılan Merzifon'daki Piri Baba tekkesi şeyhi Derviş İbrahim Dede buradan uzaklaştırılmış, yerine Merzifon ulemasından ve Nakşî tarikatından Osman Efendi türbedar olarak atanmıştı. Ayrıca tekkenin mal ve eşyaları da Osman Efendi'ye bırakılmıştı⁴⁹³.

Bursa yakınlarındaki Ramazan Baba tekkesi de Nakşî tarikatına geçti. Gerçi bu tekke daha önceleri Nakşî denetiminde bulunuyordu. Bektaşîler tarafından bir müddet önce ele geçirilen tekkenin 1826'da meydan odası ve bazı binaları yıkılmıştı. Tekke vakfının mütevellisi ve şeyhi Halim Baba buradan uzaklaştırılarak, Bursa sakinlerinden ve ilmiye mensuplarından Şeyh Ali Semerkandî sülalesinden, Nakşî Hacı Ahmed Hikmet Efendi bu göreve getirildi. Ayrıca tekkenin vakfı da onun tasarrufuna bırakılıp tekkeden uzaklaştırılan Bektaşîlerin müdahale ettirilmemesi istendi⁴⁹⁴. 1848 yılında tekke şeyhi Hacı Hikmet Efendi'nin vefatı üzerine geride kalan iki oğlunun küçük olmaları sebebiyle bunların şeyhliğe muktedir olmalarına kadar tekkenin vekil tarafından yönetilmesi söz konusu oldu. Vekil Ali Halife, diğer tarikat şeyhleri, Evkaf Nazırı ve Meclis-i Vâlâ'nın ortak kararıyla Ramazan Baba tekkesi şeyhliği Bursa halkından Şeyh Abdülgafur Efendi'ye verildi. Bu arada daha önce tekkenin tamiratına bir hayli para sarf eden Şeyh Abdülgafur Efendi, tekkede âyin icra

⁴⁹¹ BOA, A.DVN, 136/73.

⁴⁹² Machiel Kiel, "Orta Yunanistan'daki Durbalı Sultan Bektaşî Tekkesi (Mimarisi, Epigrafisi ve Tarihi Üzerine Birkaç Not)", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Süfler*, haz. A. Yaşar Ocak, Ankara 2005, s.416.

⁴⁹³ BOA, C.EV, 268/13680.

⁴⁹⁴ BOA, EV.MKT, 1337/127; BOA, C.EV, 425/21510; *Bursa Şer'iye Sicili*, nr. B-317/558, v.36a; Mustafa Kara, Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler, C. II, Bursa 1993, s.62; Hikmet Efendi, Ramazan Baba tekkesinde şeyh bulunduğu sırada bir yandan da Hazret-i Emir Medresesi'nde müderrislik ve Cami-i Kebir'de vaizlik yapmıştır. Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, haz. M. Kara-K. Atlansoy, Bursa 1997, s.359.

etmek ve ileride Hacı Hikmet Efendi'nin çocukları bu göreve ehil olduklarında şeyhliğe talip olmamak kaydıyla bu göreve getirildi⁴⁹⁵.

Rumeli'de Nakşî şeyhin idaresine verilen diğer bir tekke Sultanyeri kazasındaki Elmalı Baba tekkesidir. Buraya Bektaşiler uzaklaştırıldıktan sonra Nakşî şeyhi Horasanî Ahmed Dede atanmıştır⁴⁹⁶. Çirmen sancağındaki Şeyh Ali Baba tekkesi de Nakşî tarikatına devredilerek, 1833 yılında buraya ilim talebelerinden Nakşî Ali bin Ahmet şeyh tayin edildi⁴⁹⁷. Yine Çöke'deki Hacı Baba, Muhyiddin Baba⁴⁹⁸ ve Babaeski'deki Sarı Saltık tekkelerinin Nakşî şeyhi idaresine verildiği tespit olunmaktadır⁴⁹⁹.

Anadolu'da Ayazmend kazasındaki Haydar Baba tekkesi ise ilga olayından çok sonra Nakşî tarikatından Abdülgani Dede'ye bırakıldı⁵⁰⁰. Yine Isparta'daki Suret Baba tekkesine de bir Nakşî şeyhi olan Hafız İsmail atandı. Ancak onun vefat üzerine 1844'te buraya yine Nakşî şeyhlerinden İbrahim Edhem Efendi görevlendirildi⁵⁰¹. Larende'deki Ketenci Baba⁵⁰², Bozok'taki Emirci Sultan⁵⁰³ ile Giresun'daki Hasan Dede⁵⁰⁴ tekkelerine de Nakşî bir şeyh atanmış ve tekke uzun süre bu tarikata bağlı kalmıştı. Kerbela'daki Abdülmü'min Baba tekkesi ise Nakşî ayini icra edilmek üzere yine Bektaşî şeyhlerin idaresinde bırakılmıştı⁵⁰⁵.

Görüldüğü üzere Bektaşî tekkelerinin büyük ve önemli konuma sahip olanları Nakşî şeyhler idaresine bırakılıp, buralardaki Bektaşîler Sünnileştirilmeye, en azından denetim altında tutulmaya çalışıldı. İlga kararından yıllar

⁴⁹⁵ BOA, A.MKT, 142/85; BOA, MVL, 26/25.

⁴⁹⁶ BOA, EV.MKT.CHT, 332/98; BOA, EV.MKT, 2223/33.

⁴⁹⁷ BOA, MAD, 9771, s.43.

⁴⁹⁸ BOA, C.EV, 253/12880; BOA, HAT, 542/26765.

⁴⁹⁹ BOA, EV.MKT.CHT, 766/107.

⁵⁰⁰ BOA, C.EV, 506/25592.

⁵⁰¹ BOA, MAD, 9771, s.85.

⁵⁰² VGMA, Defter nr. 2180, s.94.

⁵⁰³ 1888 tarihinde tekke şeyh bulunan Mehmed Nureddin'e verilen Nakşî icazetnamesi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Emirci Sultan ve Zaviyesi XIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu (Bozok)'da Bir Babai Şeyhi: Şeref'ud-Din İsmail b. Muhammed", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 9, İstanbul 1978, s.178-200.

⁵⁰⁴ *Giresun Şer'ye Sicili*, nr.1445, s.73.

⁵⁰⁵ BOA, EV.MKT, 54/118; BOA, EV.MKT, 55/19; BO, EV.MKT, 2380/115.

sonra Bektaşilik aleyhinde Mesud Efendi tarafından kaleme alınan bir risale- nin yayınıyla ilgili görüş belirten Şeyhülislam Ömer Lütfi Efendi, bu risalenin yayınlamamasından ise vefat eden Bektaşî şeyhlerinin yerine Nakşî şeyhlerin atanmasına devam edilmesini, ayrıca Bektaşî şeyhlerine nasihatte bulunulma- sını tavsiye etmişti⁵⁰⁶. Bu durum ilmiyenin başı olan Şeyhülislamlık makamının yıllar sonra bile Bektaşiliğe bakışının değişmediğini göstermektedir.

2. Diğer Tarikatlardan Bektaşî Tekkelerine Atanan Şeyhler

Bektaşî tekkelerine Nakşî şeyhlerin dışında başka tarikatlardan da şeyhler atandı. Gelibolu'daki Dağı Mehmed Efendi tekkesi bunlardan biriydi. Zira bu tekke 1826 olayından sonra Kadirî tarikatına devredildi⁵⁰⁷. Ancak bu tekkenin vakfı diğer pek çoğunda olduğu gibi evlada meşruttu. Bu sebeple 1832 tari- hinde vakfın mutasarrıfları olan Mehmed Emin ve Süleyman Şerif kaybolan beratlarının yenilenecek kendilerine teslimini istemişlerdi⁵⁰⁸.

Üsküp'teki Uryan Baba tekkesine Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhinin arzıyla zaviyedar atanıyorsa da yapılan araştırma neticesinde buranın Kadirî tarika- tına bağlı olduğu anlaşıldı. Buna rağmen tekke yıktırılarak 6 Aralık 1831 tari- hinde türbedarlık ve mezarıcılık vazifelerine Kadirî tarikatından Seyyid Abdül- kadir görevlendirildi⁵⁰⁹. Kadirî şeyhlerin idaresine verilen tekkelerden biri Eski Zağra kazasında bulunan Mü'min Baba tekkesi idi. Burası da tekke vakfından senelik yiyecek ayrılarak Kadirî şeyhleri idaresine bırakıldı. Mayıs 1859'da tek- kedeki görev değişikliğinde vefat eden Kadirî şeyhi Hüseyin Efendi'nin yerine oğlu Mehmed Efendi atandı⁵¹⁰.

Kadirî meşihatına geçen bir başka tekke Üsküdar'daki Yarımca Baba tek- kesiydi. Tekke 1826'dan sonra Şeyh Ahmed Şerif Efendi tarafından Kadiriliğe bağlanmış, oğulları Mehmed Arif Efendi ve Mehmed Kâzım Efendi 1925'e kadar burada Kadirî meşihatını temsil etmişlerdir⁵¹¹. Kahire'deki Kasrû'l-ayn

⁵⁰⁶ BOA, Y.PRK.BŞK, 21/2; BOA, Y.MTV, 49/91.

⁵⁰⁷ Bir başka kayıta Dağı Mehmed Efendi tekkesinin Halvetî tarikatına mensup olduğu belirtilmektedir. BOA, C.EV, 330/16775.

⁵⁰⁸ BOA, C.EV, 330/16775.

⁵⁰⁹ BOA, C.EV, 142/7057.

⁵¹⁰ BOA, C.EV, 70/3468.

⁵¹¹ Işın, "Bektaşilik", s.136.

tekkesi de İbrahim Paşa tarafından Kadirî tarikatına devredilmiştir⁵¹². Yine Osmancık'taki Koyun Baba tekkesi⁵¹³, Yenice-i Vardar'daki Cafer Baba ve Bayram Dede tekkeleri ile Esirlik köyündeki Hasan Baba türbesi üzerlerinde Kadirî alametleri görüldüğünden yine bu tarikata bırakılmışlardır⁵¹⁴. Bursa'daki Geyikli Baba tekkesi de 1850 yılında tamir ettirildikten sonra Kadirî tarikatından İsyani Baba'nın idaresine verilmiş, İsyani Baba tekkenin vakıf gelirlerinin artırılması için gayret sarf etmiştir⁵¹⁵.

Öte yandan Tırhala'daki Şişko Mehmed Efendi tekkesinin kapatılması ve emlakının halka kiralanması sırasında mal varlıkları kasaba sakinlerinden olan tekke şeyhi Tırhalalı Ahmed Efendi tarafından zapt edilmişti. Ancak Ahmed Efendi'nin tekke için gerekli olan hizmeti layıkıyla yerine getirmemesi şikayete sebep oldu. Bunun üzerine Ahmed Efendi kendi rızasıyla tekkenin şeyhlik ve mütevellilik görevini Mehmed Hurşid Efendi'ye bıraktı⁵¹⁶. Fakat bir süre sonra Ahmed Efendi tekkeye yeniden şeyh tayin edildi. Bu arada 1852 yılı sonlarında, Rufaî tarikatından Gazi Ali Baba bu tekkenin kendi nezaretine verilmesi talebinde bulunduysa da⁵¹⁷, daha sonra bundan vazgeçip, tekke şeyhliğinin Ahmed Efendi'den alınarak damadı Nakşî Hafız Selim Efendi'ye verilmesini istedi. Öte yandan Ali Baba, dönemin Evkaf Nazır'ıyla da görüşerek Ahmed Efendi'nin vazifesini yapmadığına dair mazbata hazırlattı. Bu arada Tırhala mahallî meclisinin Ahmed Efendi'nin hizmetinde devam ettiği ve tekkede âyin icra ettirmekte olduğunu bildirerek görevinden alınmamasını istemesi üzerine mesele içinden çıkmaz bir hale geldi. Dahası Gazi Ali Baba kendisine tahsis edilen maaş ve Hafız Selim Efendi'nin şeyhliği için berat talebinde bulundu⁵¹⁸. İsrarla devam eden Ali Baba'nın isteğinin yerine getirilmesi için Evkaf Nazır'ın devreye girmesiyle⁵¹⁹ konu Meclis-i Vâlâ'nın gündemine alındı. Meclis-i Vâlâ konunun mahallî sancak meclisinde bir daha görüşülme-

⁵¹² Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, s.19.

⁵¹³ Saim Savaş, "Efsanelerin Gölgesinde Tarihi Bir Sima: Koyun Baba", *Alevilik*, haz. İsmail Engin-Havva Engin, İstanbul 2004, s.202.

⁵¹⁴ BOA, MAD, 9772, s.144.

⁵¹⁵ Çift, *a.ge*, s.53.

⁵¹⁶ BOA, A.MKT.MHM, 19/56; BOA, İ.DH, 210/12158.

⁵¹⁷ BOA, A.MKT.U, 129/94; BOA, HR.MKT, 64/47.

⁵¹⁸ BOA, A.MKT.U, 122/60.

⁵¹⁹ BOA, A.MKT.U, 129/94.

sini, vakıf müdürlerinin de reyine başvurularak karara bağlanmasını ve ondan sonra Ali Baba'ya cevap verilmesini istedi⁵²⁰. Aynı dönemde Gazi Ali Baba'nın talebi konusunda Şeyhülislam'ın da mütalaası soruldu⁵²¹. Bu arada Tırhala mutasarrıfına Ali Baba'nın Şişko Mehmed Efendi tekkesinin şeyhliğinin kendisine verilmesini istediği bildirildi⁵²².

Kısacası yıkılan ve mal varlıkları kiralanan bir Bektaşî tekkesinin şeyhliği konusu pek çok tartışmaya ve resmi yazışmaya neden oldu. Zira Ali Baba, Veliyüddin Paşa'nın ihya ettiği Mehmed Dede zaviyesinin kendisine verilmesi isteğini 1857 yılında yeniledi. Bu arada yirmi beş yıldır Ahmed Efendi tarafından idare edilen tekke, onun redif askeri olarak başka bir yere gitmesiyle mahlul duruma düştü. Sonuçta Şeyhülislam'ın konuyla ilgili mütalaası da olumlu olacak ki Şişko Mehmed Efendi zaviyesi Rufaî tarikatından Gazi Ali Baba'ya bırakıldı⁵²³. Ancak uzun süre daha kendisine postnişinlik beratı verilmediğinden 1862 yılında bunun yerine getirilmesini talep etti⁵²⁴. Selanik yakınlarında Baba köyünde bulunan Bayezid Baba tekkesinde müteveli bulunan Ömer Efendi'nin tarikatın ilgası sırasında ortadan kaybolması üzerine buraya Rufaî Şeyh Hüseyin türbedar olarak tayin edilmiş, böylece bu tekke de Rufaî tarikatına geçmişti⁵²⁵.

Kale-i Sultaniye'deki İnci Baba tekkesi ise Sa'diye tarikatı tarafından atanan bir şeyhin idaresine bırakıldı. 1850 tarihinde tekke şeyhi Mustafa Efendi'nin ölümü ile burada görev değişikliği oldu. Mustafa Efendi çocuksuz olarak ölmüştü. Bu sebeple gelene ve gidene yemek verilen ve yıllık seksen guruş geliri bulunan İnci Baba tekkesine Şeyh Ali bin Mustafa tayin edildi⁵²⁶.

Bektaşî tekke ve türbelerinin başka tarikatlara devredilmesinde çevrede yaygın olan tarikatlar da tercih edilmişti. Mesela Ankara'da Hüseyin Gazi'nin

⁵²⁰ BOA, A.MKTMVL, 66/61.

⁵²¹ BOA, A.MKTNZD, 103/79.

⁵²² BOA, A.MKTUM, 37/5.

⁵²³ BOA, A.MKTUM, 265/16.

⁵²⁴ BOA, A.MKTNZD, 53/28.

⁵²⁵ BOA, MAD, 9772, s.144; BOA, MAD, 9732, s.18; Selanik'teki Kara Baba ve Süleyman Baba türbelerine ise herkes tarafından güvenilen ehl-i sünnet Derviş Ahmet türbedar tayin edilmiştir. Ancak bu kişinin hangi tarikattan olduğu tespit olunamamaktadır. BOA, MAD, 9732, s. 18.

⁵²⁶ *Çanakkale Şer'iye Sicili*, H. 1266-1269, s.17.

medfun bulunduğu tekke Bayramî tarikatı idaresine verilmişti⁵²⁷. Bununla birlikte çok az sayıda olmak üzere Halvetî ve Mevlevî tarikatına geçen tekkeler de olmuştu. Mesela Midilli adasındaki İbrahim Baba⁵²⁸, Teselya'da Tempe boğazı girişindeki Hasan Baba ve Reni'deki Balı Baba tekkeleri Mevlevî tarikatına⁵²⁹, Selanik'teki Kara Baba tekkesi Halvetî tarikatına devredilmişti⁵³⁰. Babaeski'deki Sarı Saltık tekkesine ise Gülşeni tarikatının Sezaîye koluna bağlı Derviş Mehmed türbedar tayin edilmişti⁵³¹.

C. Yasaklılık ve Propaganda Yıllarında Bektaşiler

Bektaşilerin Sünnileşmelerine yönelik çalışmalar beklenen sonucu vermediği gibi tekkelere görevlendirilen ve Bektaşî olmayan şeyhlerin -bilhassa Nakşî şeyhler- onları Sünniliğe döndürmek hususunda başarılı olmadıkları görülmektedir⁵³². Yeni şeyhlerin gücü tekkelerle devlet arasındaki yazışmalara imza koymaktan, cuma ve bayram günleri Bektaşî olmayanlara namaz kıldırmaktan öteye geçmemişti⁵³³. Yasaklı dönemleri takip eden yıllarda kaleme alı-

⁵²⁷ BOA, BEO, 18/1322; Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.7.

⁵²⁸ BOA, EVMH, 1172/2.

⁵²⁹ Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.34; Hasluck, 1850'lerde Hasan Baba tekkesindeki dervişlerin "çâk serpuşlu" olmalarından hareketle buranın Mevlevî tarikatına devredildiği sonucuna varmakta, ancak tekkenin Nakşiler tarafından da benimsendiğini haber vermektedir. Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.35.

⁵³⁰ BOA, EVMKT, 6/6; BOA, EVMKT, 397/44.

⁵³¹ BOA, EVMH, 649/74.

⁵³² Abdal Musa tekkesinde türbedarlık yapan ve başka bir tarikata mensup olan İsmail Hakkî Efendi, tekke vakfına ait öşür geliri olan 14.254 guruşu zimmetine geçirmişti. BOA, İ.MVL, 553/24818; Yine Besim Atalay, Nakşî şeyhlerin birazcık dünyalık görünce vazifelerini unuttuklarını söylemektedir. Besim Atalay, *Bektaşilik ve Edebiyatı*, İstanbul 1340, s.24; Bedri Noyan, merkez tekkeye atanan Nakşî şeyhi Hacı Abdullah Efendi'nin "Ben bu dergahın resmen tayin edilmiş şeyhiyim. Buranın idaresi ve gelirini toplamak bana ait olmalıdır. Halbuki altınlar Çelebiler ile Arnavut Babalar arasında dağılıyor, benim elime yalnız aylığım kalıyor" dediğini nakletmektedir. Noyan, *a.g.e.*, C. V, s.32; Bu tür örnekler Bektaşileri denetim altında tutmak ve Sünnileştirmek için görevlendirilen Nakşî şeyhlerin başarısız olmalarında rol oynamış olmalıdır.

⁵³³ Merkez tekkeye tayin edilen bazı Nakşî şeyhlerinin Bektaşileri Nakşî yapmak bir yana kendilerinin Bektaşî oldukları iddia edilmiştir. Mimar Hikmet, "Bektaşilik ve Son Bektaşiler", *Türk Yurdu*, C. XIII, ed. Murat Şefkatli, Ankara 2001, s.313; Bu şeyhlerden Yahya Efendi, merkez tekke'deki Bektaşî dervişleriyle kaynaşmak ve onlarla uyumlu bir şekilde görevini icra etmek amacıyla kendisinin de Bektaşî olduğunu ifade etmiştir. *Mektûbât-ı Sırrı Paşa*, nşr. Kitapçı Ârâkil, İstanbul 1303, s.179.

nan eserlerde öncelikle itikad konusundaki şiddetli eleştiriler de devam etmişti. Bu cümleden olarak Hüseyin Vassâf, XX. yüzyılın başlarında, 1826'da Sünnileşmeye zorlanan Bektaşilerin o dönemde itikadi bozukluklarının devam ettiğini ve halkı izlal etmekten geri durmadıklarını dile getirmişti⁵³⁴. Yine Fındıklılı Süleyman Efendi aynı dönemde yayınladığı eserinde gerçek Bektaşilerin zamanla azaldığını, Bektaşilik adı altında toplanıp haramları helal sayarak nefsin kötü arzularına serbesttir diyen, kötü ruhlu insanların halk arasında yayıldığını ifade etmiştir⁵³⁵. Ahmed Sâfi Bey ise, Bektaşilerin mühlid ve zındık olduklarını; Bektaşilikte namaz, oruç ve guslün olmadığını, namaz kılan bir Bektaşî görüldüğünde “Şeriata büründük, Yezidilere göründük” sözleri dikkate alınarak bu hallerine inanılmamasını söylemektedir⁵³⁶.

Öte yandan XIX. yüzyılın ikinci yarısında Bektaşilere karşı ağır suçlamalarda bulunan İshak Efendi, Bektaşileri ahlaksızlıkla nitelemekte, Bektaşî şeyhlerini kadın düşkünü olarak gösterip ağza alınmayacak ithamlarda bulunmaktaydı. Ona göre Bektaşiler, halkı dalaletle düşürenlerin başını çekip hal ve sözlerinden Müslüman olmadıkları malum ise de bu hallerini dışa vurmadıklarından 1826'ya kadar haklarında bir şey yapılamamış, bu tarihte ise küfürleri bir miktar ortaya çıktığından tekkeleri kapatılmıştı⁵³⁷. Bununla birlikte İshak Efendi, yasaklı yılların ardından Bektaşilerin “bütün batıl itikatlarını izhar” ettiklerini ve o dönemde yayınlanan *Câvidan*'dan hareketle Bektaşiliğe Hurufiliğin karıştığını iddia etmekteydi⁵³⁸.

⁵³⁴ Hüseyin Vassâf'a göre Bektaşiler, hurafe-perest bir zihniyete sahip olup dinde bidatler ihdas ederek cahil halkı dinden uzaklaştırıp, nefsanî ve şeytani amellere sevk ediyorlardı. Hz. Peygambere sevgi göstermeleri halkı kandırmak içindi. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. I, çev. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul 1990, s.401; Esad Efendi'nin 1826'da Bektaşiler hakkında yazdıklarıyla Vassâf'ın bu ifadeleri ilginç bir şekilde birbiriyle örtüşmektedir. Bununla birlikte merkezi hükümetin itikadi yönden beğenmediği ve değiştirmeye çalıştığı Bektaşilerin 1826 sonrası daha da bozulduklarını düşünenler de bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Kethüdazâde, yasaklı dönemde Bektaşî şeyhlerinin ehil olmayan kimselere, rastgele ikrar verdiklerini, hatta bunu bazen maddi çıkar için yapuklarını belirtmekte, “Yazık! Yazık! O Tarîk-i Nâzenine” diyerek hayıflanmaktadır. Emin Efendi, *Menâkıb-ı Kethüdâzâde*, s.87.

⁵³⁵ Şem'dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mürî't-Tevârih*, C. I, İstanbul 1338, s.393.

⁵³⁶ Ahmed Sâfi Bey, *Sefîne-i Sâfi*, C.IV, Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi, nr.2096, s.361.

⁵³⁷ İshak Efendi, *Kâfî'ül-Esâr ve Dâfi'ül-Esrâr*, s.2, 5, 29.

⁵³⁸ Bektaşiliği İslam tarikatları içerisinde görmeyen ve Bektaşilikte günah çıkarmanın bile bulunduğunu iddia eden İshak Efendi'nin Hurufilikle ilgili sözleri şu şekildedir: “...Fazlullah

Bu tür eserlerin yanı sıra merkeze ulaşan raporlarda veya arzuhallerde Bektaşilerin, mevcut dini anlayışa aykırı hal ve tavırları şikayet konusu olmuştu⁵³⁹. 1911 yılında bir eser kaleme alan ve burada Türk toplumu ile ilgili gözlemlerine yer veren Edwin Pears de, bu dönemde Bektaşilere din kurallarına uyma konusunda şüphyle bakıldığını ve Bektaşilerin “dinsiz” olarak nitelendirildiklerinden bahsetmektedir⁵⁴⁰.

Öte yandan yasaklı dönemde Bektaşilere karşı merkezi hükümetin başvurduğu takibat ve Sünnileştirme uygulamalarının başarısız olmasında Bektaşilerin aldıkları bazı tedbirler etkili olmuştu. Bektaşiler yasaklılığın getirdiği travmayı atlatmak için hızlı bir şekilde içe kapanmaya ve karşı tedbirler almaya yöneldiler⁵⁴¹. Kılık ve kıyafet değişikliği alınan ilk tedbirdi. Ergiri'deki Asım Baba tekkesi şeyhleri, her zaman giydikleri on iki dilimli taç yerine dört dilimli olanını giymişlerdi⁵⁴². Cevdet Paşa'nın naklettiğine göre Bektaşiler Sünni kılığına büründükle-

Hurufî'nin, Aliyyü'l-Alâ isimli halifesi Anadolu'da Hacı Bektaş tekkesine gelip inziva ederek ve Cavidan'ı gizlice ehl-i tekkeye talim eyleyip...cümlesi cahil ve nâdân olmakla Cavidan'ı, tekliât-ı ilâhiyyeyi inkâr ve nefs-i emmârenin hevasına muvafakatı aşıkâr olduğundan kabul eyleyip ismini sır koydular.” İshak Efendi, *Kâşîfü'l-Esrâr ve Dâfi'ü'l-Eşrâr*, s.5, 10-14, 31.

⁵³⁹ Mesela 1890 yılında Mesud Efendi tarafından kaleme alınan Bektaşilik aleyhindeki bir risale hakkında görüş belirten dönemin Şeyhülislamı Ömer Lütfi Efendi, Bektaşilerin terbiye ve ıslaha muhtaç hallerinin devam ettiğini belirtmişti. BOA, YMTV, 49/91.

⁵⁴⁰ Edwin Pears, *Turkey and Its People*, Londra 1911, s.304; Bu anlayışın yıllar sonra bile canlılığını koruduğu tespit olunmaktadır. Yakup Kadri, 1922 yılında yayınladığı Nur Baba isimli eserinde “günümüzde bu tarikat gerek şeklen, gerek ruhen hakiki an'aneleri haricine çıkmış ve büsbütün tanınmaz bir hale girmiştir” diyordu. Yakup Kadri, *Nur Baba*, İstanbul 1922, s.5-6; 1924 yılında Besim Atalay ile Bektaşilik konusunda tartışmaya girişen M. Ali Aynî'nin Bektaşiliğin mahiyeti ile ilgili sorusuna Mevlevî Veled Çelebi, “...tekkede içkili meclisler kurup, içine biraz ayin ve erkan karıştırmakla Müslümanca bir iş yapmış olmazlar. Onların yaptıkları Müslümanların istediği gibi eğlenip, günahını bilerek Cenab-ı Hakkın af ve merhametine iltica eylemesine nispetle çok nâmerdâne bir harekettir” cevabını vermişti. Ali Kemal Aksüt, *Mehmed Ali Aynî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1944, s.393-396; 1925 yılında ise tüm tekke ve zaviyelerin kapatılması konusu mecliste tartışılırken Yozgat milletvekili Süleyman Sırrı İçöz, iki yıl Hacı Bektaş nahiyesinde görev yaptığını, orada “alçaklık ve zillet evi” olan tekkeyi yakından gördüğünü dile getiriyor, tekkeler kapatıldığı için Allah'a şükrediyordu. *TBMM Zabıt Cidesi*, C. XIX, Ankara 1341, s.316; 1926 yılında Büyük Gazete'de H.A. rumuzlu bir kişi tarafından kaleme alınan “Bir Bektaşî Babasının Hâtrâtı: Bektaşî Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm”, yazı dizisinde ise tekkeler “kahraman Türklerin sırtına birer sülük gibi yapışmış, tembellik, fuhuş ve rezalet yuvaları” olarak gösterilmektedir. *Büyük Gazete*, 30 Kanun-ı evvel 1926; Büyük Gazete'de Bektaşilik aleyhine çıkan bu yayın üzerine S. Luzat bir mektup kaleme almıştır. BCA, Dosya nr: 8620, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 86.567.4.

⁵⁴¹ Rüya Kılıç, *Osmanlıdan Cumhuriyete Süfi Geleneğin Taşınmaları*, İstanbul 2009, s.37.

⁵⁴² Hasluck, *Christianity and Islam Under the Sultans*, C. II, s.541; On iki dilimli tac, On İki İmamı temsil eden Bektaşilere mahsus bir başlıktı. Dört dilimli tac ise Nakşilere ait olup Tâc-ı

rinden ortada “Bektaşî” adında ve kıyafetinde kimse kalmanuştu⁵⁴³. Bazı şeyhler ise Bektaşilikle bağlarını inkar ederek başta kendileri olmak üzere dervişlerini kurtarmaya çalışmışlardı⁵⁴⁴. Ayrıca tarikat mensupları, takibat karşısında izlerini kaybetürmek için kendilerine “Tarik-i Nâzenin” adını vermişlerdi⁵⁴⁵.

Bununla birlikte gizlenmek için “takıyye” en çok başvurulan yöntem olmuştu. İstanbul’da tutuklanan ve Şeyhülislamlık tarafından itikadî açıdan sorgulanan Bektaşiler “takıyye”ye başvurarak ehl-i sünnet görünmeye gayret etmişlerdi⁵⁴⁶. Yine merkez tekkede bulunan yirmi altı dervişten sadece sekizinin tekkeyi terk ettiği, kalanların ise Nakşiliği kabul ettikleri görülmüştü. Şehitlik tekkesi dervişleri için de durum bundan farksızdı. Muhtemelen diğer tekkelerde de bu türlü bir taraf değişiklikleri yaşanmıştı⁵⁴⁷. Sürgün edilen Bektaşiler de zamanla Nakşiliği kabul etmiş görünerek sürgünden kurtulmaya çalışmışlardı. Şehitlik tekkesi şeyhi Mahmud Baba sürgüne gönderildiği Kütahya’dan Nakşî şeyhi olarak geri dönmüştü⁵⁴⁸. Bu durum Bektaşilerin merkezî hükmet ve ilmiye mensupları tarafından eleştirilen ve beğenilmeyen itikadi durumlarını sorgulama ve bir öz eleştiri yapma gereği duymadıklarını göstermekteydi⁵⁴⁹.

Edhemî olarak bilinirdi. Cavit Sunar, *Melâmîlik ve Bektaşilik*, İstanbul 2003, s.161; 1826 sonrası İstanbul’daki Şehitlik tekkesini yeniden ihyâ edenlerden Halil Revnaki Baba’nın mezar taşındaki başlık da on iki dilimli olmayıp, alışılmışın dışında dört dilimli idi. Koca, *Bektâşîlik ve Bektâşî Dergâhları*, s.250; Yine Üsküdar’daki Tahir Baba tekkesinin haziresinde dört dilim taşlı Bektaşilere ait pek çok mezar taşı vardır. Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C. I, s.506.

⁵⁴³ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.182.

⁵⁴⁴ Faroqhi, “Bektaşilerin 1826 Öncesi Tarihine Bir Katkı”, s.21.

⁵⁴⁵ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1990, s.283.

⁵⁴⁶ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.211; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.182; Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s.151; Esad Efendi, Bektaşilerin yapukları “takıyye”nin onlara fayda sağlamadığını belirtmektedir. Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.211.

⁵⁴⁷ Faroqhi, *a.ge*, s.174.

⁵⁴⁸ Ali Birinci, “Rumelihasan’nda Bir Bektaşî Şeyh Ailesi”, *Dergâh*, Sayı 134, Nisan 2001, s.9.

⁵⁴⁹ Yasaklı yıllarda Bektaşilerin düşüncelerini ifade ettikleri yayınlara sahip olunmadığından, onların yasaklılıkla birlikte ne gibi bir travma yaşadıkları, bu süreçte düştükleri hatalarla ilgili bir sorgulama yapıp yapmadıkları ve Yeniçeri Ocağı ile ilişkilerinden herhangi bir rahatsızlık duyup duymadıkları konularında fikir sahibi olunamamaktadır. Bu konuda kesin bir yargıya ulaşabilmek için yasaklı yılların zihniyet tarihi açısından daha derin bir şekilde incelenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak şu kadarını belirtmek gerekir ki, Bektaşiler kendilerini sorgulamaktan çok yöneltilen Rafizilik, Hurufilik, ve itikadi bozukluk gibi eleştirilere bir savunma psikolojisi içerisinde yaklaşarak 1870’lerden itibaren yaptıkları yayınlarda bunların doğru olmadığını ispatlamaya çalışmışlardır. Yayın faaliyeti hakkında çalışmamızın üçüncü bölümüne bakınız.

Yasaklı yıllarda bu şekilde kendilerini korumak amaçlı çeşitli yöntemler geliştiren Bektaşilerin diğer tarikatlarla temasları da değişmiş, hatta artmıştı. Zira 1826 sonrasında Bektaşiler varlıklarını daha çok diğer tarikat mensuplarının kisvelerine bürünerek, kendilerini bu tarikatların samimi birer bağlısı gibi göstererek sürdürmüşlerdi⁵⁵⁰. Fakat bu durum Bektaşilerin takipten kurtuldukları anlamına gelmiyordu. İlga sonrası diğer tarikatlara sığınanların Bektaşî elbisesi ile dolaşmaları da yasaklanmış, bu tür kıyafet giyenlerin bir daha giymemeleri konusunda uyarılmaları emredilmişti⁵⁵¹. 1853 yılında yapılan bu uyarı on yıl sonra yenilenmişti. Ancak bu defa sadece başı taçlı, beli teslim taşlı ve eli nefirli⁵⁵² Bektaşiler kıyafet değiştirmeye zorlanmamış, Bektaşilerin bu tür kıyafet giymemeleri konusunda mensup oldukları tarikatların şeyhlerine de sıkı bir tembihte bulunulması istenmişti⁵⁵³.

Bektaşilerin varlıklarını kendilerine yakın hissettikleri tarikatlar içerisinde sürdürmek ve izlerini kaybettirmek istemeleri gayet normal bir durumdu. Zira Vak'a-i Hayriye neticesinde tekkeleri kapatılıp yıkılarak bir kaçının öldürüldüğü, büyük bir kısmının ise değişik bölgelere sürgün edildiği ortamda bu karışma zaruret halini almıştı. Bununla birlikte Bektaşilerin başka tarikatlar içerisinde yaşayabilmeleri için onların akidelerini kabul etmelerinin yanı sıra kendi fikirlerini onlara benimsetmeleri veya en azından mevcut halleriyle kabul görmeleri de gerekiyordu⁵⁵⁴. Keza Hüseyin Vassâf'a göre yasaklılık döneminde Bektaşiler diğer tarikatlara sızmakla kalmamışlar onları kendi inançları doğrultusunda etkilemişlerdi. Bu etki daha çok Mevlevîler, Sa'dîler ve Rûfâiler arasında yayılmış, sadece “sedd-i sedîd (sağlam, dayanıklı)” olduğundan Şabanî tarikauna sirayet edeme-

⁵⁵⁰ İshak Efendi, Bektaşilerin başka tarikatlara girmelerini şu şekilde izah etmektedir: “... mezburlar otuz-kırk sene zarfında kimisi Sa'dî kimi Rûfâî ve kimi Kadirî ve bazıları Nakşibendî meşayih ve dervişânı kıyafetlerine girerek her biri bir mahale yerleşip gizlice küfürlerini talim ederler...” İshak Efendi, *Kâşîfu'l-Esrâr ve Dâfi'ü'l-Esrâr*, s.5-6.

⁵⁵¹ BOA, A. MKT. NZD, 86/57.

⁵⁵² Bu giyim şekli Bektaşilere has bazı anlamlar ifade etmekteydi. Mesela on iki dilimli tac ve on iki turlu teslim taşı Bektaşilerin, On İki İmam geleneğine bağlı olduklarını simgelemektedir. Nefir ise öküz boynuzundan yapılmış bir tür düdüktü. Üflenerek öttürüldüğünde, yaşarken yeniden dirilmeyi ya da Hakk'a yürüdükten sonra ruhun yeni bir bedende canlanacağını, Tanrı nefesinin dışı taşmasını, Hz. Adem'in canlanmasını, Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya babasız hamile kalmasını temsil etmekteydi. Esat Korkmaz, *Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005, s.230; Necdet Sakaoğlu, “Bektaşî Babasının Giyim Kuşamı”, *Toplumsal Tarih*, C. XVII, Sayı 97, Ocak 2002, s.31; Brown, *a.ge*, s.148-151.

⁵⁵³ BOA, A. MKT. MHM, 265/4.

⁵⁵⁴ Gündüz, *a.ge*, s.172.

mişti. Dahası Vassâf'a göre Sultan II. Mahmud zamanında çoğu Bektaşî kendilerine gelebilecek zararlardan korunmak için tebdil-i kıyafetle bazı tekkelere sokulmakla kalmamış, oralarda da fesada sebep olarak dervişlerin huzurunu bozmuşlar ve bu durum XX. yüzyılın başlarına kadar sürmüştü⁵⁵⁵.

Ayrıca yine Vassâf'a göre Bektaşîler tarihlerinde karşı karşıya kaldıkları en zor ve kritik dönemden bile güçlenerek çıkmışlar, benliklerini kaybetmedikleri gibi diğer tarikatlara kendi inançlarını benimsetmeyi başarmışlardı. Bununla birlikte yine bu etkiden kaynaklanıyor olsa gerek, XIX. yüzyılın sonlarında muhtelif tarikat kisveleri altında Bektaşîlere rastlanılıyordu. Mesela Halvetiye'nin bir kolu olarak kurulan Uşşakiye tarikatı Sünnî tarikat iken bu tarikatın bir kolu gibi gösterilen Nâzenin-i Uşşakiye'nin gerçek Uşşakilikle hiçbir alakası yoktu. Zira bu kolu kuranlar Uşşakilik içerisinde kendilerine yer bulan Bektaşîlerdi⁵⁵⁶. Yine Üsküdar'da Menzilhane Yokuşu'ndaki Rufaî Asitanesi şeyhi Ziyâeddin Efendi kendini müctehid göstererek Rufaî tarikatına Bektaşîlik neş'esiyle bir takım hurafeler karıştırmıştı⁵⁵⁷.

1826 sonrasında Bektaşîler daha çok Mevlevî tarikatına sığınmışlar, uzun yıllar Mevlevîlerle birlikte hareket ederek hem varlıklarını sürdürmek hem de bu ittifak neticesinde tekrar güç kazanmak istemişlerdi. Bu arada Mevlevîlerin içinden Bektaşîliğe meyleden ve her iki tarikattan da icazet alan şeyhlerin sayısında da bir artış olmuştu. Bu dönemde daha çok rind-meşrep olan ve Bektaşîliğe meyleden Mevlevîler arasında yedi dilimli taç giyen Celâleddin Ergun Çelebi; on iki dilimli taç giyerek Irak-Horasan seyahatine kırk Mevlevî ve kırk Bektaşî dervîşiyle çıkan Dîvâne Mehmed Çelebi ve Yenikapı Mevlevîhânesi'nde postnişin olmadan önce Bektaşîliğe intisap eden Sabûhî Ahmed Dede gibi Mevlevîler bulunmaktaydı⁵⁵⁸.

Bu dönemde Bektaşî-meşrep Mevlevîlerinden en dikkat çekeni Konya Mevlana dergâhı postnişinlerinden Abdülvâhid Çelebi'ydi. Halifelik icâzetnâmesini İzmirli Rûhî Bey Baba'dan alan Abdülvâhid Çelebi, Konya'ya

⁵⁵⁵ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. I, s.400

⁵⁵⁶ Gündüz, *a.ge.*, s.173-174.

⁵⁵⁷ Şeyh Ziyâeddin Efendi başında "Bektaşî fahr"ı ile dolaşır, mevlidin veladet kısmı okunurken herkes hürmeten ayağa kalkıp kıbleye döndüğü halde, o herkesin tersi yöne dönerek "Allah'ın vechi her yöndedir" sırnın kendisinde tezahür ettiğini iddia edermiş. Bu da ondaki Bektaşîlikten kaynaklanıyormuş. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. I, s.226.

⁵⁵⁸ Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul 2003, s.425.

Merdivenköy Bektaşî tekkesi şeyhi Mehmed Ali Hilmi Baba tarafından gönderilmişti. Abdülvahid Çelebi'nin Bektaşîliğe intisap etmesiyle Bektaşî dervişleri de Mevlana Dergahı'na gelip gitmeye başlamışlardı. Ayrıca Çelebi'nin Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi ile mektuplaşması Mevlevîlerle Bektaşîler arasında daha da yakınlaşma sağlamıştı⁵⁵⁹. Sultan II. Abdülhamid döneminde Bektaşîlikle Mevlevîliğin bu şekilde kaynaşması büyük bir kuvvet teşkil edecekleri vehmini doğurmuş ve hükümet bu halden son derece rahatsız olmuştu. Nitekim 1891 yılında konağına topladığı müridleriyle gündüzleri oruç tutarak, geceleri Hadikatü's-Süedâ okuyup zikir icra ederek geçiren Çelebi Efendi'nin, bu âyinin Mevlevî değil Bektaşî adeti olduğu öne sürülerek Konya'dan sürgün edilmesi emredilmişti⁵⁶⁰.

Öte yandan İstanbul Mevlevîhaneleri arasında, Yenikapı Mevlevîhanesi zahid Mevlevîlerin merkezi olarak bilinirken; Galata, Bahariye ve Kasımpaşa Mevlevîhaneleri rind ve Bektaşî-meşrep Mevlevîlerin merkezi olarak meşhur olmuştu. Kasımpaşa dedelerinin sikkeleri altında Bektaşî taçları vardı. Bununla birlikte Beşiktaş Bahariye Mevlevîhanesi şeyhlerinden Hasan Nazif Dede (ö. 1860)'nin Bektaşîliğe bağlı olduğu bilinmekteydi⁵⁶¹.

Bektaşî tekkelerinin genelde Nakşî şeyhlerin idaresine verilmesi iki tarikat arasındaki ilişkilerde de değişiklikler getirmişti. Bazı Bektaşî şeyhleri, bir Nakşî şeyhten Nakşî olduklarını gösteren "icazetnameler" alarak, tekkelerini Nakşî tekkesi adı altında yeniden açmışlardı⁵⁶². Ancak Bektaşîler kapatılma olayının

⁵⁵⁹ S. Küçük, *a.ge*, s.426.

⁵⁶⁰ BOA, Y.PRK.UM, 22/80.

⁵⁶¹ Kasımpaşa Mevlevîhânesi de bu dönemde daha ziyade Bektaşî-meşrep Mevlevîlerden meydana geliyordu. Zira 1826 olayı neticesinde bazı Bektaşîler bu tekkeye kaulmışlardı. Bunlar "Mevlevî sûret, Bektaşî sûret (Görünüş bakımından Mevlevî, itikad ve inanış yönünden Bektaşî)" dervişlerdi. Tahirül-Mevlevî'nin 1896 tarihinde Kayseri'de bulunan Ahmed Remzi Dede'ye yazdığı bir mektupta Kasımpaşa hücrenişinlerinden neyzen Bektaşî Hamdi'nin fışkından bahsetmektedir. Bu durum Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde Bektaşî-meşrep Mevlevîlerin bulunduğunu göstermekteydi. Mısır Mevlevî şeyhi Azmi Dede'nin oğlu ve Galata Mevlevîhanesi şeyhi Ahmed Celâleddin Dede (1853-1946) de bunlardan biriydi. Onun kişiliğinde Ehl-i Beyt taraftarı ve Bektaşî-meşrep Mevlevîlik tekkelerin kapatıldığı 1925 tarihine kadar İstanbul Mevlevîliğine damgasını vurmuştu. Yine bir Mevlevî şairi olan Seyyid Battal Gazi tekkesinin şeyhi ve türbedarı Ali İlhamî Efendi tarikattaki yerini şu mısralarla anlatmaktadır: "Merkezi sırr-ı hakikatte durur bir Nakşîyiz/Mevlevîyiz pak diliz, ikrarde Bektaşîyiz." Bu mısralar XIX. yüzyıl Bektaşî-meşrep Mevlevîlerinin anlayışını ifade etmektedir. S. Küçük, *a.ge*, s.147, 175, 426-428.

⁵⁶² Özellikle İstanbul'daki tekkeler Nakşî tekkesi adı altında yeniden açıldı. 1890 tarihinde İstanbul'da Nakşî olarak görünen dokuz Bektaşî tekkesi faaliyetlerini sürdürüyordu. Bunlar

şeriatı sıkı sıkıya bağlı Nakşilerin başının altından çıktığına ve düşmanlıklarının bir göstergesi olduğuna da inanmışlar⁵⁶³, her fırsatta Nakşilerin tekkelerini gasp ettiklerini dile getirmişlerdi⁵⁶⁴. Bu arada Nakşi tarikatına intisap eden Bektaşilerin yanı sıra Bektaşiliğe geçen Nakşiler de olmuştu⁵⁶⁵.

Bektaşilerin kendilerini korumak ve düşüncelerini yaymak için izledikleri yol sadece başka tarikatlara katılmakla da sınırlı kalmadı. Kendilerine göre “da’vet” denilen bir prensip geliştirip meşhur şahsiyetleri tarikatlarındanmış gibi göstererek, onların şöhretinden istifade etmeye çalıştılar. Mesela Fuzuli, Şeyh Galip, Yunus Emre⁵⁶⁶ gibi meşhur ve sevilen kişilere önem vererek onların da Bektaşî olduklarını savundular. Ayrıca yine “takıyye” yapmanın bir parçası olarak toplum içinde birbirlerini, kendi aralarında belirledikleri ve yalnızca kendileri tarafından bilinen bir giyim kuşam, tokalaşma, küpe takma ve yemek yeme şekliyle tanıma tercihinde bulundular⁵⁶⁷. Bununla birlikte tarikatın doğasında az çok var olan gizlilik unsuruna “Sır” kavramı etrafında daha da önem vermeye başladılar⁵⁶⁸. Yine tekkelerinin kapatılmasına karşı tepkile-

Şahkulu, Tahir Baba, Karyağdı, Karaağaç, Perişan Baba, Şehidlik, Takkeçiler ve Bademlik tekkeleriydi. Bandırmalızâde Ahmed Münib Efendi, *Mecmûa-yı Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 3, 7, 13-15.

⁵⁶³ Ziya, “Bektaşilik”, *Yenigün*, 6 Mart 1931, s.9; Bektaşiliğin yasaklanmasından yaklaşık iki yıl sonra Nakşi-Halidi şeyhlerinden bazılarının İstanbul’dan Sivas’a sürgün edilmeleri söz konusu olmuştu. Merkezi hükümet görünürde mahzuru yoksa da ilmiye mensuplarından haylice zevatın Nakşi tarikatına intisabını sakıncalı görmüş ve itiyadi bir tedbir olarak bu sürgün gerçekleştirmişti. Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütüfi*, C. I, s.285-286; Bu durum Bektaşilerin merkezi hükümete yön verdikleri düşüncelerinde hakikat payının bulunabileceğine işaret etmektedir. Butrus Abu-Manneh, Bektaşî tekkelerinin kapatılmasının temel sebeplerinden birinin Nakşibendi-Müceddidi ve Halidiliğin kamuoyu ve hükümet çevrelerinde kuvvet kazanması olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre Bektaşiliğin yasaklanmasının başını Nakşiler çekmiştir. Abu-Manneh, a.g.m, s.123-127.

⁵⁶⁴ BOA, C.ADL, 9/568.

⁵⁶⁵ Hülya Küçük, “Cumhuriyet Dönemi Bektaşiliği”, *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu-I (28-30 Eylül 2005) Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta 2005, s.72.

⁵⁶⁶ Hasluck, Bektaşilerin Yunus Emre’yi kendilerine mensup bir aziz olarak gösterme iddiasında olduklarını söylemektedir. Hasluck, *Bektaşilik Tedkikleri*, s.7.

⁵⁶⁷ Gündüz, a.ge, s.174-175.

568 Birge, a.ge, s.79; Sır kavramı yıllar sonra Bektaşileri de rahatsız etmeye başlamıştı. Ulvî Baba, 1922 tarihli Bektaşilik Makâlâtı adlı eserini yazma amacını, halk arasında “Bektaşî Sırrı” ismiyle hayret ve müphemiyet oluşturan nazariyeleri izale etmek ve halka hakiki Bektaşiliği açıklamak olarak açıklıyordu. Ali Ulvî Baba, *Bektaşilik Makâlâtı*, haz. İ. Kasap-Y. T. Günaydın, İstanbul 2006, s.25.

rini yazdıkları nefeslerde dile getirerek⁵⁶⁹ ve ilga hadisesini fıkralara dahi konu yapılarak olayı hafızalarında daima canlı tutmaya çalıştılar⁵⁷⁰.

1826 olayı Bektaşilerin iktisadi bağımsızlıklarını da ellerinden almıştı. Mal varlıkları devlet adına müsadere edilmiş, eşyaları satılmış, arazi ve sair mülkleri kiraya verilmiş veya iltizam edilmişti. Mali güç olmadan tekkelerin faaliyetlerini yürütmeleri zor olduğundan tekkelerini açıp tekrar mal varlıkları oluşturunca kadar yeni iktisadi çareler aradılar. Kendi aralarında gizlice “Hakkullah” denilen vergiler toplamaya başladılar. İhtiyaca göre değişen bu vergiler mürşid hakkı, kara kazan akçesi, çerağ hakkı, adak akçesi, niyaz akçesi ve dem akçesi gibi değişik isimlerle anılmaktaydı⁵⁷¹.

Bektaşiler tekkelerini kapatan Sultan II. Mahmud’a karşı da tavır almışlardı. İsmi söylemekten imtina ederek ona “Sultan Maymun” derlerdi. Ayrıca Sultan II. Mahmud’a bir tepki olarak tuğrasının bulunduğu sikkelere veya Di-

⁵⁶⁹ Hakkı isimli bir derviş tarafından yazılan nefes bunun en çarpıcı örneğidir. Nefes şöyledir:

Kavm-i Yezid Yezidliğin bildirdi
Yetiş Allah, ya Muhammed, ya Ali
Sürgün edip her dervişi öldürdü
Yetiş Allah, ya Muhammed, ya Ali
Eridi fakirin yürekte yağı
Arttı münkirlerin kalbi ferağı
Yanmaz oldu türbelerin çerağı
Yetiş Allah, ya Muhammed, ya Ali
Sene bin iki yüz kırk iki aman
Dünyada bu fesat olmuştur ayan
Şimden sonra sürülmez oldu erkan
Yetiş Allah, ya Muhammed, ya Ali

Şevki Koca, *Yeniçeri Ocağı ve Devşirmeler*, İstanbul 2000, s.96; Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, C. I, İstanbul 1998, s.178.

⁵⁷⁰ Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Tıpine Bağlı Fıkralar (İnceleme-Metin)*, Ankara 1976, s.156, 227-228.

⁵⁷¹ 1889 yılında Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi Çelebi Cemaleddin Efendi’nin Hüseyinabad nahiyesine gelip köyleri dolaşarak buralardaki Bektaşilerden hediye adı altında nakit para ve çeşitli eşyalar toplamaya şikayet konusu olmuştu. BOA, DH.MKT, 1643/81; Yine 1893 yılında Edirne ve Kırkkilise (Kırklareli) çevresinde halktan mürşid hakkı, irşadiye ve kurban adıyla yardım toplayan Tevfik Baba şikayet edilmişti. BOA, Y.PRK.UM, 27/14; Bu vergilerin Sultan Abdülaziz’in Bektaşilere “iade-i itibar” etmesinden sonra kalkması beklenirken alışkanlık haline gelmiş, hatta günümüze kadar da devam etmiştir. Abdülkadir Sezgin, “İslâm Düşüncesinde Tarikat ve Bektaşî Tarikatı”, *Erdem*, C. VIII, Sayı 23, Ocak 1996, s.350-351.

vanyolu'ndaki türbesine tükürmek gibi adetler edinmişlerdi⁵⁷². Arnavutluk'ta ise Bektaşiler, Sultan II. Mahmud'un ismini "Allah onu dünyaya yeniden bir domuz (veya tavşan) olarak getirsin" bedduasını etmeden anmazlardı⁵⁷³. Bununla birlikte Bektaşiler, Sultan Abdülaziz döneminde üzerlerindeki baskının hafiflemesi ve hatta kalkmasıyla tekkelerini yeniden açmaya ve buralardaki Nakşî şeyhleri uzaklaştırmaya başladıkları dönemde Sultan II. Mahmud'a karşı gayet saygılı ve hürmetkar olmaya özen göstermişlerdi. Mesela Abdal Musa tekkesinin Bektaşilere iadesini rica eden bir arzuhalde Sultan II. Mahmud, "merhum", "cennetmekan" ve "adli" sıfatlarıyla anılmaktaydı⁵⁷⁴. Böylece Bektaşiler tekrar meşru bir zemine kavuşmak ve devlet ile barışmak amaçındaydılar.

⁵⁷² Birge, *a.ge*, s.79.

⁵⁷³ Avlonyalı Ekrem Bey, *Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar (1885-1912)*, çev. Atilla Dirim, İstanbul, 2006, s.290.

⁵⁷⁴ BOA, YPRK.AZJ, 7/14.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BEKTAŞÎ TEKKELERİNİN FAALİYETLERİNE YENİDEN BAŞLAMASI

I. TEKKELERİN FAALİYETLERİNE YENİDEN BAŞLAMASI

A. Sürgün Sonrası Affedilen Bektaşiler

Bektaşilerin affedilebilmeleri itikadın düzelmesi ya da Nakşî olunması ön koşuluna bağlanmıştı. Sultan II. Mahmud'un saltanatı sona ermeden Bektaşilere karşı uygulanan sert politikanın yavaş yavaş yumuşadığı, sürgüne gönderilmiş olan Bektaşilerin affedilmeye başlandığı tespit olunmaktadır. Mesela Kütahya'ya sürgün edilen Şehitlik tekkesi şeyhi Mahmud Baba'nın affı için yapılan başvuruda şeyhin Bektaşilikten vazgeçerek Nakşî tarikatına bağlandığı ifade edilmişti. Ayrıca şeyhin acınacak bir halde bulunduğu ve merhamet gösterilerek affedilmesi isteği sadrazam tarafından padişaha iletilmişti. Bunun üzerine Sultan II. Mahmud, Mahmud Baba'nın son durumunun Nakşî şeyhler tarafından incelenerek çıkan sonuca göre saliverilmesini emretti¹. Neticede Nakşî şeyhler tarafından hali incelenen Mahmud Baba, 1832 yılında affedilerek tekrar İstanbul'a döndü. Bu arada Nakşî icazeti de alan Mahmud Baba, Şehitlik tekkesini tekrar kurarak 1860 yılında vefat edinceye kadar burada ikamet etti; cenazesi de tekke mezarlığına defnedildi².

¹ BOA, HAT, 502/24676; Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, s.156-157.

² Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, C. III, s.909; Tarihçi Ahmet Lütfi'ye göre Mahmud Baba, ırfan ehli ve maneviyat sahibi, kâmil bir mürşitti. Özlem Düzlü, *Dîvânçe-i Vak'a-nüvîs Ahmed Lütfî (İnceleme-Metin)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2008, s.194-196; Affı sonrası Sultan II. Mahmud ile karşılaşan Mahmud Baba, padişahın "Ben buradaki babaları sürmüş ve hiç bırakmamıştım. Sen nasıl kaldın?" sorusu üzerine, "Efendim kulunuzu tohumluk olarak alıkoydular" cevabını vermişti. Bu cevap Sultan II. Mahmud'un hoşuna gitmiş olacak ki Mahmud Baba padişahın iltifatına nail olmuştu. Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, s.157; Yıldırım, *a.ge*, s.227.

Ayrıca Bayındır'a sürgün edildikten sonra yedi sene burada kalan Saraçhane Dellalı Ahmed ile refiki Hafız Hüseyin ise 1833 yılında itikadlarının düzeltiliği ve ehl-i sünnet yolu üzere oldukları kanaatiyle mahalli yetkililerin görüşü de alınarak affedilmişlerdi³. Yine Karaağaç tekkesinden Amasya'ya sürgün edilen Derviş Hasan, hanımının iki çocuğu ile yalnız kaldığını belirtip affedilmesini istemesi üzerine 1840 yılında salıverilmişti⁴. Aynı tekkede Hacı Bektaş vekili sıfatıyla bulunan ve sekiz müridi ile Birgi'ye sürgün edilmiş olan İbrahim Baba hakkında Birgi ileri gelenlerinin itikadının düzeltilmesine dair kanaati hasıl olmuş ve bu yolda merkezî hükümete bir mektup yazmışlarsa da affına muvaffak olamamışlardı. Ancak İbrahim Baba daha sonra affedilmiş ise de İstanbul'a gelmeyerek Birgi'de kalmış ve orada vefat etmişti⁵.

Güzelhisar'a sürgün edilen Cambaz Nazif ise burada hayatını kaybetmişti. Onunla birlikte sürgün edilen Üsküdar İhsaniye'deki Kahveci İsmail ise affedilmişti. Kahveci İsmail'in affı Güzelhisar müftüsü Mustafa Efendi'nin isteğiyle gerçekleşmişti. Bir seneden fazla sürgün yerinde kalan Kahveci İsmail'in itikadının islah olduğu bildirilmiş, yakınlarının perişan hallerine merhameten affedilerek salıverilmesi kararı alınmıştı⁶. Keza, Amasya'ya sürgün edilen Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi Hamdullah Efendi de 1840 yılında affedilerek salıverilmişti⁷.

Bektaşilik suçlamasıyla sürgün edilenler de zamanla affa uğramışlardı. Bunlardan Şanizâde affedildiği haberini öğrendiği sırada rahatsızlanarak hayatını kaybetmişti⁸. Manisa'ya sürgün edilen Melekpaşazâde Abdülkadir Efendi kısa bir süre sonra İstanbul'a geri dönmüş, 1827 yılında İstanbul kadılığına,

³ BOA, HAT, 512/25094; BOA, HAT, 512/25094-D; Bayındır'da müftü, müderris, imam ve hatipler gibi mahallin ileri gelenlerinin katıldıkları bir meclis toplanmış ve meclisten bu kişilerin islah oldukları, namaz ve oruç gibi dini vecibeleri eda ettikleri yönünde bir fikir birliği oluşmuştu. BOA, HAT, 512/25094-F; Bu karar Bayındır eşraf ve ahalisinin de onaylamasıyla (BOA, HAT, 512/25094-G), bu kişilerin afları için hazırlanan belgeler merkezi hükümete gönderilip merkezî hükümetin onayından sonra af gerçekleşmişti. BOA, HAT, 512/25094-E.

⁴ BOA, C.ZB, 34/1680.

⁵ Emin Efendi, *Menâkıb-ı Kethüdâzâde*, s.71-72.

⁶ BOA, C.ZB, 17/843.

⁷ BOA, MD, nr. 242, s.231; BOA, İ.DH, 32/1518.

⁸ Uzluk, *a.ge*, s.21-22.

Aralık 1840'da on bin guruh maaşla Ahkam-ı Adliye azalığına tayin edilmişti⁹. İsmail Ferruh Efendi'nin ise sürgün edildikten sadece dört ay sonra Kadıköy'e yerleşmesine izin verilmişti¹⁰.

B. Tekkelerin Faaliyetlerine Yeniden Başlaması

Bektaşiler 1832 yılından itibaren peyderpey affedilip salıverilmeleri üzerine kapatılan ve yıktırılan tekkelerini yeniden açmaya başladılar¹¹. Bu tarihte affedilerek İstanbul'a dönen Mahmud Baba Şehitlik'teki tekkeyi yeniden inşa ederek faaliyete geçirdi¹². Sultan II. Mahmud döneminin sonlarında Bektaşilere karşı başlayan bu yumuşama, 1839 yılında Sultan Abdülmecid'in tahta geçişiyle devam ederek Halil Revnaki Baba ve Ahmed Baba tarafından Şahkulu Sultan tekkesinin açılmasıyla Bektaşilerin İstanbul'daki faaliyetleri hız kazandı¹³.

Bununla birlikte 1840 tarihinde İstanbul'da Bektaşî tarikatı vekili olarak bulunan Seyyid Abdülkadir Bey, tekke şeyhlerinin derviş olmayan kişileri tek-

⁹ BOA, C.ADL, 29/1752; Abdülkadir Bey, affedildikten sonra 1828 yılında Anadolu payesi alarak 1834 yılında Anadolu kazaskeri oldu. 1836'da Rumeli sadareti payeliğine yükselerek aynı yıl Rumeli sadaretine getirildi. 1843 yılında ise reisi'l-ulema mevkiine getirildi. Bunu 1845'te ilköğretim okullarının ıslahı için oluşturulan Meclis-i Muvakkat başkanlığı izledi. Ancak bu son görevinin ardından 1846 yılında İstanbul'da vefat etti. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmani*, C. I, s.115.

¹⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.183.

¹¹ Sultan II. Mahmud'un saltanatının son döneminde Bektaşilerin bertaraf edilmesinde tatmin edici bir düzeye ulaşılmış, ayrıca Yeniçerilik de tamamen ortadan kaldırıldığından hükümetin Bektaşilere karşı uyguladığı sert politika giderek yumuşamıştı. Mesut Ayar, *Yeniçeri Ocağı'nın İlgasından Sonra Bektaşî Tarikatı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998, s.64.

¹² BOA, HAT, 502/24676; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmani*, C. III, s.909.

¹³ Gündüz, *a.ge*, s.147; Sultan Abdülmecid, Bektaşî olduğu rivayet edilen annesi Bezm-i Âlem Sultan'ın etkisiyle tekkelerin açılmasına göz yummuş (Noyan, *a.ge*, C. V, s.4; Noyan, *a.ge*, C. VI, s.85), hatta Şehitlik tekkesine birkaç defa hediye göndermişti (Ahmet Rıfka, *Bektaşî Sır-ı*, C. II, s.125). Yine rivayete göre Bezm-i Âlem Sultan, Merdivenköy'deki Bektaşî tekkesinde bulunan dilek taşına basmış ve bunun üzerine Valide Sultan'lık makamına yükselmişti. Böylece Valide, Bektaşilere karşı sempati duymaya başlamış, Bektaşiler ise devletin en üst kademesinden bir desteğe sahip olmuşlardı. Lucy M. J. Garnett, *Mysticism and Magic in Turkey*, New York 1912, s.73-74; Birge, *a.ge*, s.80; Ayrıca Bezm-i Âlem Sultan, Dolmabahçe Camisi yapurılırken burada bulunan Bektaşî Kara Abalı Mehmed Baba'nın mezarını parmaklıkla çevirttirerek korunmasını sağlamıştı. Kolağası Mehmed Râif, *Mir'at-ı İstanbul*, İstanbul 1314, s.323-327.

kelere sokmamaları ve kendi tarikat mensupları ile ibadetlerine devam etmeleri için uyarılmalarını istemişti. Zira Abdülkadir Bey'e göre bu dönemde İstanbul'daki Bektaşî tekkelerine dışarıdan giren bazı kişiler tarikat âyinlerine aykırı hareketler yaparak kabahati Bektaşîliğe yüklemekteydiler¹⁴. Bu durum sözünü ettiğimiz tarihte İstanbul'da Bektaşîliğin faal olduğunu göstermektedir. Ayrıca aynı tarihte Amasya'da sürgünde bulunan Hacı Bektaş Veli tekkesi eski şeyhi Hamdullah Efendi affedilerek memleketine dönmesine izin verilmiş¹⁵, ayrıca tekke vakfına ait gelirlerden kendisine hisse ayrılmış¹⁶.

Bu gelişmelerle birlikte yasakçı politika biraz daha yumuşamış¹⁷, Bektaşîler gizlenmeye gerek duymadan faaliyetlerini açıktan yürütmeye başlamışlardı¹⁸. Böylece ilga hadisesinden yirmi üç yıl sonra (1849) tarikat yeniden dikkate değer bir güce ulaşmıştı. Zira bu tarihlerde İstanbul ve Bursa'ya seyahatte bulunan ve Bektaşî şeyhleriyle görüşen Charles Mac Farlane, tarikatın o sırada hızla gelişmekte olduğunu görmüş, özellikle Bursa çevresinde çok sayıda Bektaşî dervişine rastlamıştı¹⁹. Ayrıca Birge'nin naklettiğine göre bu dönemde Bektaşîler sadece varlıklarını sürdürmekle kalmamışlar, Sünnileri endişeye düşürecek kadar da kalabalıklaşmışlardı²⁰.

¹⁴ BOA, C.EV, 312/15889.

¹⁵ BOA, MD, nr. 242, s.231; BOA, İ.DH, 32/1518.

¹⁶ Hacı Bektaş Veli tekkesi vakfından kendilerine hisse ayrılması Çelebiler açısından çok önemliydi. Zira bu durum onların Hacı Bektaş Veli'nin evladı olduklarını kanıtlıyordu. 1842'de Hacı Bektaş Veli tekkesi vakfının üç hissesi daha önce tekke şeyhliğinden uzaklaştırılan Hamdullah Efendi'ye tahsis edilmiştir. BOA, C.EV, 26/1294; Ayrıca Hacı Bektaş Veli vakfı müstesna vakıflardan sayılarak hesaplarının ve işlemlerinin mütevellisi tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. BOA, MV, 139/44.

¹⁷ 1845 tarihli yazma bir Bektaşî ayini, yasaklılığa rağmen Bektaşîlerin gizli olarak tarikat usullerini sürdürdüklerini göstermektedir. A. Yılmaz Soyoyer, "19. Yüzyılda Yapılan İki Bektaşî Nasib/İkrar Ayini", *Alevilik*, haz. İsmail Engin-Havva Engin, İstanbul 2004, s.259.

¹⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuf*, İstanbul 2000, s.226.

¹⁹ Charles Mac Farlane, *Turkey and Its Destiny*, C. I, Philadelphia 1850, s.296-300; Farlane, görüştüğü Bektaşîler'de kendisine yakınlık bulmuştu. Mesela Bektaşîlerin ilmiye sınıfından hoşlanmamasıyla, kendisinin papazlardan nefret etmesi arasında benzerlik kurmuştu. Ona göre, Bektaşîler Bayram namazlarının dışında camiye gitmezler ve dini emirleri küçümserlerdi. Hatta içki içen ve domuz eti yerlerdi. Ayrıca 1826'da tarikat ilga edilmemiş olsaydı Bektaşîler, Sünnilerin karşısında büyük bir güç olacaklardı. Farlane, *a.ge*, C. I, s.297-299.

²⁰ Birge, *a.ge*, s.79.

Ayrıca 1853 yılında İstanbul'da Bektaşî elbiseleri giyen şahısların bir daha giymemeleri için uyarılmalarının istenmesi²¹, gerçekten de Bektaşîlerin artık kendilerini gizlemediklerini göstermekteydi. Bektaşîler tekkelerini yeniden canlandırmaya başladılarsa da resmi bir izin bulunmadığından, hakikatte, faaliyetlerini hâlâ yasaklı olarak sürdürüyorlardı.

Bektaşîler asıl serbestliğe Sultan Abdülaziz'in tahta çıkmasıyla kavuştular²². Sultan Abdülaziz Avrupa seyahati dönüşünde Bektaşî tekkelerinden Gül Baba tekkesini ziyaret etmiş²³, ayrıca annesi Pertevniyal Valide Sultan Edirnekapı'da Bektaşî şeyhi Emin Baba'ya bir tekke yaptırmıştı²⁴. Bu itibarla uzun yıllar diğer tarikat kisvesi altında "tarik-i nâzenin" adıyla varlıklarını sürdüren Bektaşîler, 1860'lardan sonra faaliyetlerine açıktan devam etmeye başlamışlar, hatta İstanbul'daki Bektaşî tekkeleri yasaktan önceki durumlarına geri dönmüşlerdi²⁵.

²¹ BOA, A.MKT.NZD, 86/57.

²² İ. Mélikoff'a göre Bektaşîlerin Sultan Abdülaziz döneminde serbest kalmalarında padişahın tarikatın muhibbi olmasının etkisi büyüktü. Mélikoff, *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, s.305.

²³ Cemal Kutay, *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*, İstanbul 1991, s.68; Fuat Bozkurt, "Gül Baba ile Veli Baba", *Topumsal Tarih*, Sayı 44, Ağustos 1997, s.24-28.

²⁴ BOA, Ayniyat Defteri, nr. 1562, Sıra nr. 5993; BOA, Y.PRK.AZJ, 54/82.

²⁵ Sultan Abdülaziz'in bu olumlu tavrı bu dönemde Hacı Bektaş Veli tekkesi türbedarı ve şeyhi Türebî Baba'nın kendisini metheden gazeline konu olmuştu. Gazel şöyledir:

Abdülaziz'e Methiye
 Ey şehinşâh-ı cihân Abdülaziz Hân-ı sehâ
 Bu zaif kullarının zahmın bilüb kıldı devâ
 Böyle bir lütf u kerem kânı felek görmüş değil
 Nice bir hâtem derinde kul olubdur mutlaka
 Râhına oldu mübeddel fikrat-ı mahzûnumuz
 Hamdü'lîllâh sen kerîm şâhânenen olduk rızâ
 Yâ İlâhi devletin dâ'im kulub düşmanların
 İsm-i Kakhâr'inla kahr eyle kamusun dü serâ
 Kuvvet-i Haydar Hudâ vîrsün hemân şemşirine
 Kâfir-i bed-hâhımın gerdânına olsun revâ
 Eylesün el-'Ali her dem nûfûsun Zü'l-fikâr
 Hakk bilür Hakk'a cayan edciyemizdir bi-riyâ
 'Ömr-i efvûn eyle taht-ı şevketinde ber-karâr
 Eylesün olsun mu'ini Hâlık-ı arz u semâ
 Pâdişâh-ı 'âlem-penâhın sâye-i zirindeyiz
 Vâcib oldu her dem ü her rûz u şeb kılmak duâ
 Her birimiz bin zebân ile teşekkür eylesek
 Mümkün olmaz şükürünün bir dânesin kılmak edâ

Öte yandan 1826'dan sonra Bektaşîler ile Bektaşî muhipleri devlet görevlerinden de uzaklaştırılmışlardı. Tekkelerin yeniden faaliyete geçtiği yıllarda bu durumda da değişiklik olmuş, Bektaşîler sadece tekkelerini açabilmekle kalmamışlar, aynı zamanda devlet kademelerinde de yer bulmaya başlamışlardı. 1856'da memleketi Rusçuk'a gönderilen Fatih medresesi hocalarından müderris Bektaşî Mustafa Efendi bunlardandı²⁶. Yine İznik naibi Bektaşî Mehmed Efendi, 1860'dan önce bu görevde bulunmaktaydı. Bu tarihte bir sarrafa olan borcundan dolayı gündeme gelmişti²⁷. Sivas valisi Halil Bey ise göreve atanıp Sivas'a giderken Hacı Bektaş Veli tekkesine uğranış, yanına aldığı on Bektaşî dervişini Sivas'a götürerek, vilayet merkezinde Bektaşîliği yaymaları için onlara destek olmuştu²⁸. Bununla birlikte Bursa eşrafından Bektaşî Mehmed Şerif Bey, Isparta, Antalya, Muğla ve Burdur'da kaymakamlık görevlerinde bulunmuştu²⁹. Keza, İstinaf mahkemesi azasından İzzet Bey de Bektaşî olup İstanbul'da yine kendisi gibi Bektaşî olan arkadaşlarıyla toplantılar yapmaktaydı³⁰.

Rumelihisarı tekkesi şeyhi Nafî Baba'dan babalık icazeti alan Hasan Cemali Baba, 1879 yılında Tekirdağ'da belediye başkanı olmuş ve belediye başkanlığı makamında Bektaşî giysileri ile oturmuş, hatta bazı vezir ve paşaların da Bektaşî olmalarına vesile olmuştu³¹. Yine Meclis-i Vala ile Şura-yı Devlet

Rahmin erzânî kılursun mücrim ü elkendeye

Sensin ol hâzık tabib ya'ni derin dârü's-şifâ

Bâb-ı cûdunda kamu atşâneler sîrâb olur

Can bulur bir nâm-nigâh itsen Tûrâb olmuş gedâ.

Birol Azar, *Tûrabî Divânı (İnceleme-Metin)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2005, s.374.

²⁶ BOA, İ. DH, 354/23368.

²⁷ BOA, A.MKT.DV, 152/92; BOA, A.MKT.DV, 152/96.

²⁸ BOA, YPRK.UM, 30/85.

²⁹ Çift, *a.ge.*, s.54; Bunlara Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Manisa mebusluğu yapan Şekib Bey (Noyan, *a.ge.*, C. VI, s.305) ile Büyük Millet Meclisi'nde Kırşehir milletvekilliği ve meclis başkan vekilliği yapan merkez tekke şeyhi Çelebi Cemaleddin'i, mecliste Denizli ve Ergani milletvekilleri Mazlum Baba ve Ahmed Nüzhet Bey'i eklemek gerekmektedir. H. Küçük, *a.ge.*, s.107.

³⁰ Kırımı-zâde Mehmed Neş'et Efendi, *Sultan İkinci Abdülhamîd Han'a Takdim Edilen Jurnallerin Tahkik Raporları (1891-1893)*, İstanbul 2006, s.17.

³¹ Aynı zamanda şair olan Cemali Baba, Tekirdağ'da resmî merasimlerde kendi şiirlerini okur ve halkın takdirini kazanırdı. Ayrıca Yusuf Dede ve Zikri Baba gibi şair dervişler yetiştirmişti. Kemal Samancıgil, *Alvî Şairleri Antolojisi*, İstanbul 1946, s.46, 280, 288; Refik Engin, "Hasan Cemali Baba", *Yol*, Sayı 5, Ankara 2000, s.122-123.

azalışında bulunan ve çeşitli komisyonlarda görev alan Mehmed Aziz Bey (ö.1914), Bektaşî tarikatına mensuptu³². Bektaşî müşşidlerinden Asım Kerimî Baba (ö.1920), yıllarca Çanakkale, Manisa, Denizli ve Aydın vilayetlerinde Posta ve Telgraf müdürlüğü yapmıştı³³. İzmir’de rüsumat memurluğunda bulunan Ahmet Behcet Efendi (ö.1915) de, Bektaşî tarikatına intisap edenlerdendi³⁴. 1826’da Şehitlik tekkesinden sürgün edilen Mahmud Baba’nın torunu Mahmud Cevad Bey, Gümrük memurluğunda istihdam edilmiş, ayrıca Dârülfünûn’da muallimlik yapmıştı³⁵. Bir müddet mahkeme katipliğinde bulunduktan sonra 1884’de Mukavelet Muharriri (noter) olan Servet Baba ise bu dönemde etrafta tanınan Bektaşî şeyhlerinden Tevfik Baba’nın damadıydı³⁶. Ayrıca Mahmud Baba’nın müridlerinden Rıza Ali Efendi (ö.1860) Gümrük memurluğu ve rüsumat muhasebeciliği yapmıştı³⁷.

Yasaklılık sonrası ilmiye mensuplarından da Bektaşî tarikatına intisap edenler görölmüşü. Mesela bu dönemde müftülük yapan Servili Sadık Efendi, Bektaşî tarikatı mensuplarındandı³⁸. Şehitlik tekkesi şeyhi Nafî Baba’dan icazet alarak İzmir’de Bektaşîliği yayan Şeyhülislam Zeynelabidin Efendi’nin oğlu Ruhî Baba, Edirne ve Bağdat vilayet merkezlerinde kadılık yapmıştı³⁹.

Ayrıca bu dönemde Bektaşî tarikatı mensuplarının askeri kademelerde de görev aldıkları görölmektedir. Mesela 1893’te 3. Ordu kumandanlığından azledilen Fazlı Paşa, Bektaşî tarikatına bağlıydı⁴⁰. Bektaşîliğe intisap eden ve aynı

³² M. Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, C. IV, haz. Hava Selçuk, Ankara 2008, s.11-12.

³³ M. Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, C. III, haz. Gülbadi Alan, Ankara 2008, s.139.

³⁴ Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, C. IV, s.41.

³⁵ M. Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, C. XI, haz. Mustafa Keskin, Ankara 2008, s.34-35.

³⁶ M. Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, C. XVI, haz. Serdar Sakin, Ankara 2008, s.152-153.

³⁷ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, C. V, s.1388.

³⁸ Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, C. III, s.56.

³⁹ M. Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, C. XV, haz. Ayhan Öztürk, Ankara 2008, s.118.

⁴⁰ Manastır’da görev yapan Fazlı Paşa, Manastır’ın o dönemde hassas bir mevkiye bulunması sebebiyle ve Bektaşîliğin ordu mensupları arasında yayılmasının çevreye kötü tesir edeceği endişesiyle başka bölgeye gönderilmişti. Açıkçası o bölgede bir birlik etrafında toplanmaya başlayan ve ekserisi Bektaşî olan Arnavutların endişe verici olmaları merkezi hükümeti böyle bir karar almaya itmmişti. Yoksa bu uygulama hükümetin Fazlı Paşa gibi Bektaşî tarikatına bağlı kişilerin orduda istihdam edilmesinden rahatsızlık duymasından kaynaklanmamıştı. BOA, Y. PRK. ASK, 89/52.

zamanda şair olan Kazım Paşa (ö.1889) ise, orduda görev alıp refik mertebesine kadar yükselmişti⁴¹. Yine bir şair olan Şevki Bey (ö.1907), yarbay rütbesiyle Edirne 78. Alay komutanı iken Bulgar komitacıları tarafından şehit edilmişti⁴². XX. yüzyılın başlarında hazineye ait keresteleri zorla yakmak ve emrindeki hayvanlar için ahaliden at ve saman toplamakla suçlanıp berat eden Üçün Fırka'ya bağlı Cebel Alay Kumandanı Adil Efendi de Bektaşî idi⁴³. Dahası sözünü ettiğimiz dönemde merkezî hükümet, İran'da siyasi nüfuz temini için Bağdat'a Bektaşî meşrep bir valinin tayin edilmesinin faydalı olacağı kanaatindeydi⁴⁴.

Öte yandan Hacı Bektaş nahiyesinde bir hükümet konağı inşa ettiren Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi Çelebi Cemaleddin ve kardeşi Velîyüddin Efendi'ye Mecidiye Nişanı⁴⁵, donanmaya yaptığı yardımlarından dolayı Çelebi Cemalettin Efendi'ye gümüş donanma madalyası verilmişti⁴⁶. Yine 1902 yılında dönemin sadrazamı Halil Paşa'nın eşi Fatma Nuriye Hanım tarafından merkez tekkeye "Üçler Çeşmesi" adıyla anılan bir çeşme inşa ettirilmişti⁴⁷. Bununla birlikte Bektaşîler, I. Dünya Savaşı'nda "Mücahidin-i Bektaşîyye" adıyla kurulan askeri birlikte görev almışlardı⁴⁸. Bu gelişmeler zamanla Bektaşîlik-Devlet

⁴¹ Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, C. V, İstanbul 1314, s.3811; Yine 1877 yılında şehit edilen Tersâne kolağalarından (kıdemli yüzbaşı) Şükrü Bey, Şahkulu Sultan tekkesi şeyhi Mehmed Ali Hilmi Baba'nın müridlerindendi. Noyan, *a.ge*, C. VI, s.317.

⁴² Aydın Ayhan, "Şehit Bektaşî Şairi Şevki Baba'nın Şiir Dünyası", *II. Uluslararası Türk Kültürü Evreninde Alevilik ve Bektaşîlik Bilgi Şöleni (17-19 Ekim 2007) Bildiri Kitabı*, C. II, Ankara 2007, s.870.

⁴³ BOA, DH.İ.UMEK, 58/41.

⁴⁴ BOA, Y. PRK. HR, 7/27.

⁴⁵ BOA, DH.MKT, 604/25.

⁴⁶ BOA, MV, 235/104; BOA, İ.TAL, 494/1323 B-51; Çelebi Cemaleddin donanmaya 6.965 gurusu yardımıda bulunmuş (BOA, DH.KMS, 23/36), ayrıca Hacı Bektaş nahiyesinde medrese, Ilıca köyünde cami inşa ettirmişti. *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.16, s.414; *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.11, s.19.

⁴⁷ "Hacı Bektaş Veli'yi Tanıyalım", *Cem Gazetesi*, Sayı 29, Eylül 1997, s.4.

⁴⁸ Hakimiyet-i Milliye, Sayı 499, 5 Mayıs 1338 (1922), s.2; İlk olarak Kırşehir'de Hacı Bektaş Veli tekkesindeki şeyh ve dervişlerden oluşturulan Bektaşî alayına merkezi hükümet tarafından sancak verilmiştir. BOA, İ.HB, 170/1333 Ş-02; Rivayete göre bu sancak halen Çelebi Cemaleddin'in Hacıbektaş'taki türbesinin başucunda durmaktadır. H. Küçük, *a.ge*, s.103; Yedi binden fazla kişinin katıldığı bu Bektaşî alayı Erzurum cephesindeki mücadeleye kaulmış, Çelebi Cemaleddin alaya kaulanları çoğaltmak için Doğu Anadolu'da Aleviler arasında dola-

ilişkilerinin normalleştiğini ve Bektaşilerin devlet nazarında yeniden itibar gördüklerini göstermekteydi⁴⁹.

Bektaşiler üzerlerindeki baskının hafiflemesinden itibaren bir taraftan kapatılan ve yıktırılan tekkelerini yeniden ihya edip tarikatı yaymak amacıyla faaliyette bulunurlarken, diğer taraftan tekkelerine tayin edilen Nakşî şeyhlerini buralardan uzaklaştırmaya çalışmışlardı. Bektaşiler tekkelerdeki her şeyh değişikliğinde Nakşî şeyh atanmasına son verilmesi ve kendi içlerinden kişilerin şeyh yapılması isteğinde bulunmuşlardı⁵⁰. Nisan 1910'da Resmo muhibbânı adına Resmo tekkesi şeyhi Hüseyin Baba Hariciye Nezaretî'ne gönderdiği telgrafta, Hacı Bektaş Veli'nin Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda hayır dua ve himmette bulunduğunu, hatta müntesiplerini bu uğurda feda ettiğini dile getirerek kendi zamanlarında Bektaşilerin son derece tahkir edildiğini, her yerden hafiyeler uzaklaştırılmışken Nakşî şeyhlerin hâlâ Hacı Bektaş Veli tekkesinde bulunduğunu, bu sebeple başvurularının hükümsüz kaldığını, adalet ve eşit-

şarak destek aramıştı. Vatan Özgöl, "I. Dünya Savaşı'nda Rusya'ya Karşı Savunmada Bektaşî Mücahit Alayı ve Balabanlılar", *Toplumsal Tarih*, Sayı 151, İstanbul 2006, s.54-55; Hacı Bektaş Veli vakfından almakta olduğu maaşının Ankara Evkaf Müdürü tarafından engellendiğine dair Erzurum'da Mücahidin-i Bektaşîye Kumandanı ve Hacı Bektaş Veli vakfının mütevellisi Çelebi Cemaleddin'in şikayetini bildiren telgrafi için bkz. BOA, DH.İ.UM.EK, 15/44; Ayrıca Bektaşilerin büyük çoğunluğu Kurtuluş Savaşı'na da destek vermişlerdi. Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi Çelebi Cemaleddin, Amasya Tamimi'ni hazırlayan heyette yer almıştı. Bektaşilerin Kurtuluş Savaşı'ndaki rollerinin detaylı anlatımı için bkz. H. Küçük, *a.ge*, s.69, 117-182.

⁴⁹ Bektaşî tekkelerinin hazirelerinde bulunan mezarlar Bektaşiliğin devlet adamları nezdinde yeniden itibar kazandığına delalet etmektedir. Birkaç misal vermek gerekirse Harabati Baba tekkesinde 1892 tarihli kitabesiyle Esad Paşa'nın mezarı; Perişan Baba tekkesinin haziresinde Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa (ö. 1887), Mirliva Settariyeli Süleyman Paşa (ö.1907) ve eşi Behiye Hanım (ö.1914), Ergirili Mustafa Tefvîk Paşa (ö. 1889), Beyrut Valisi İbrahim Halil Paşa'nın eşi ve Ahmed Nazım Paşa'nın kızı Fatma Hanım (ö. 1907) gibi devlet ricali veya onların yakınları medfundur. Hazirede medfun diğer şahsiyetler için bkz. Müfid Yüksel, "Eryek Baba", *Cem*, Sayı 70, İstanbul 1997, s.54; İzeti, *a.ge*, s.245; Karyağdı tekkesi haziresindeki mezar taşları üzerine yapılan araştırma burada da Paşa ve Naip hanımları yanında üst sınıftan kişilere ait mezarlara rastlanmıştır. Nicolas Vatin-Thierry Zarcone, "İstanbul'da Bir Bektaşî Tekkesi: Karyağdı (Eyüp) Tekkesi", çev. A. Aktaş, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 11, Ankara 1999, s.143-154; Şahkulu tekkesinin haziresinde Hariciye Nazım Mustafa Reşid Paşa (1860-1924) ve diğer üst tabakadan kişilerin mezarları bulunmaktadır. Aynı şekilde Tahir Baba tekkesi mezarlığında tarikata mensup olup kadasker ve komiserlik yapmış kişilerin mezarları vardır. Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C. I, s. 486, 507; Yine Edirnekapı'daki Emin Baba tekkesinin haziresinde bulunan üst düzey şahsiyetlerin isimleri için bkz. M. Nermi Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, İstanbul 1994, s.106-107.

⁵⁰ *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr. 21, s.113; BOA, DH.İD, 33/36.

lik icrâ edilmesini, meşrutiyet hükümlerinin Bektaşîler için de geçerli olmasını, hafiye olarak gördüğü Hacı Bektaş Veli tekkesindeki Nakşî şeyhi Hamza Efendi'nin tekleden uzaklaştırılmasını istemişti⁵¹.

Ayrıca zaman zaman meclis-i meşayihe başvuran Bektaşîler, tarikatlarının yeniden resmî olarak tanınmasını ve serbest bırakılmasını talep etmişlerdi. Ancak her defasında Bektaşîliğin Sultan II. Mahmud tarafından yasaklandığı ve bu karara aykırı hareket edilemeyeceği cevabını almışlardı⁵². Böylece resmî izin alamayan Bektaşîler, tekkelerini Nakşî adı altında açıp içlerinde Bektaşî ayini icra etmişler⁵³, tarikatlarını yasaklı pozisyonundan kurtarmak ve meşru bir zemine kavuşturmak, hatta toplum nezdinde itibar kazanmak için yoğun bir faaliyete girişmişlerdi⁵⁴.

İshak Efendi, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Bektaşîlerin 1826'dan sonra kontrol altına alınan yayınlarına başladıklarını da haber vermektedir⁵⁵. Bu itibarla 1867 yılından itibaren yoğunlaşan Bektaşî yayın faaliyeti⁵⁶, Bektaşîliğin

⁵¹ BOA, HR.TO, 539/79.

⁵² Sultan II. Mahmud zamanında Nakşîlik adı altında muhafaza ettikleri Bektaşîliğin resmen tanınması amacıyla Bektaşî babaları tarafından verilen arzuhaller için bkz. BOA, BEO, 3599/269902; BOA, BEO, 3652/273837; BOA, ŞD, 2111/10; Bektaşîlerin bu müracaatları Meclis-i Meşayih tarafından Sultan II. Mahmud zamanında Bektaşî tekkelerine Nakşî şeyhlerinin atanacağı kararı alındığını gerekçe göstererek reddetmiştir. Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul 1990, s.422-423; Buna benzer bir teklifi merkez tekke şeyhi Çelebi Cemaleddin, Çelebiler için yapmış, ancak istediği sonucu alamamış. H. Küçük, *a.ge.*, s.101; Ancak bir görüşe göre ilga fermanı 1918 yılına (H.M. Yücer, *a.ge.*, s.507), diğerine göre 1920 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. M. Yüksel, "Eyüp-Karyağdı Baba Bektâşi Tekkesi", s.200.

⁵³ R. Ekrem Koçu, "Bektaşîler, Bektaşî Tekkeleri", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul 1961, s.2447.

⁵⁴ Mustafa Kara, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul 1990, s.211.

⁵⁵ İshak Efendi, 1871 yılında Karyağdı Baba tekkesi şeyhi Necib Baba'nın Cavidan ve Aşknâme-i İlahî gibi Hurufî kitaplarını basması üzerine bu eserlerden hareketle bazı Bektaşîlerin hal ve hareketleriyle İslamiyetle bağdaşmadıklarını dile getirmiştir. Böylece Bektaşîlerin batıl itikatlarını izhar eylediklerini, Sultan II. Mahmud'un döneminden beri denetim altına alınan yayınlarına bile başladıklarını anlatmaktadır. İshak Efendi, *Kâşîfî'l-Esrâr ve Dâfî'ül-Eşrâr*, s.2.

⁵⁶ İlga sonrası Bektaşîliği ilgilendiren ilk yayın, 1833'teki yazma Virâni Risâlesi'dir. Ali Ulvi Baba, *Bektaşîlik Makâlâtı*, s.13; 1836 yılında ise Haşim Baba Divanı basılmıştır. Onu 1844'te iki kere basılan Nesîmî'nin Divan'ı izlemiştir. Ayrıca Nesîmî'nin Divan'ı 1869 ve 1881 yıllarında birer defa daha basılmıştır. Salih Çift, "1826 Sonrasında Bektâşîlik ve Bu Alanla İlgili Yayın Faaliyetleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XII, Sayı 1, Bursa 2003, s.254; Oysa Birge'ye göre Nesîmî bir Bektaşî değil, Hurufî'dir. Ancak onun şiiirlerinin basılmasıyla Bektaşîler arasındaki mevcut öğretiler halk içinde ifade bulmuştur. Birge, *a.ge.*, s.80.

savunulması ve tekrar meşru bir zemine oturması açısından önemli bir hizmet görmüştür⁵⁷. Ayrıca bu dönemde Bektaşilerin ve Bektaşiliğin eleştirildiği yayınlar da ortaya çıkmış, bu durum dönemin şartları içerisinde Bektaşiliğe duyulan ilgi ve alakanın artmasına neden olmuştu. Mesela 1871 yılında Harputlu İshak Efendi tarafından *Kâşifu'l-Esrâr ve Dâfu'l-Eşrâr* kaleme alınmıştı. İshak Efendi *Câvidan*'dan hareketle Bektaşiliğe Hurufiliğin karıştığını ve böylece Bektaşilerin zındıklaştıklarını ifade ederek şiddetli bir eleştiri getirmişti⁵⁸. Oysa aynı yıl Bektaşî bakış açısıyla başka bir Hurufî kitabı, Virani Baba'nın *Risale*'si yayınlanmış, 1876 yılında ise Bektaşiliğin savunulduğu ve *Kâşifu'l-Esrâr*'a bir cevap mahiyetinde *Mir'âtü'l-Mekâsıd fî Def'i'l-Mefâsîd* neşredilmişti⁵⁹. Bu eser Bektaşiliğin tarihi, âyin şekilleri, gelenek ve görenekleriyle tanıtıldığı, kendisinden sonra başlayan yazılı Bektaşî tarihinin ilk örneğiydi. Eser o dönemde Bektaşî fikirlerinin alenen ortaya çıkmasını sağlamıştı⁶⁰. Bu arada İshak Efendi'ye karşı bir *Reddiye* de Mehmet Ali Hilmi Baba tarafından hazırlanmıştı⁶¹.

⁵⁷ Şahkulu tekkesi şeyhi Azbî Baba'nın Tahmis'i 1867'de, Ömer b. Mehmed Karakaşzâde'nin Nûrû'l-Hüdâ Limen İhtedâ'sı ve Menkıbe-i Hazret-i Tefvîk Baba adlı eser 1870'de; Feriştahoğlu'nun Aşkıname'si, Üsküdarlı Hâşim Mustafa Baba'nın Devriyye-i Feriyye'si, Hacı Bektaş Veli Vilayetname'si (tashih edilerek), Kaygusuz Abdal'ın Risâle (Budalanâme)'si ve Cafer-i Sadık'ın Mehalat'ı 1871 yılında basılmıştı. Çift, "1826 Sonrasında Bektaşilik ve Bu Alanla İlgili Yayın Faaliyetleri", s.254-256; Birge, *a.ge*, s.80.

⁵⁸ İshak Efendi, *Kâşifu'l-Esrâr ve Dâfu'l-Eşrâr*, s.2-3; 1873 yılında ikinci baskısı yapılan bu eserin bir amacı da Sultan Abdülaziz'in Bektaşiliğe olan merakını gidermekti. Enver Demirepolat, "Harputlu İshak Hoca'nın Hayatı ve Eserleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 9, Konya 2003, s.404.

⁵⁹ Bektaşiler bu eserin basılmasının Sultan Abdülaziz'in annesi Vâlide Sultan'ın desteğiyle mümkün olduğunu; Vilâyetnâme, Aşkıname ve Kâşifu'l-Esrâr'a cevap olarak çıkan *Mir'âtü'l-Mekâsıd*'ın onun parasıyla basıldığını düşünmüşlerdir. Birge'ye göre bu yıllardaki yayın faaliyeti Bektaşilerin "beklenmeyen halka açılma patlaması"dır. Birge, *a.ge*, s.80-81.

⁶⁰ Yücer, *a.ge*, s.529.

⁶¹ Bu eser Kâşifu'l-Esrâr Reddiyesi adını taşıyordu. Ancak baskıya girmeyip yazma olarak kalmıştı. Ahmed Rifkî, *Bektâşî Sırrı*, C.I, İstanbul 1325, s.113; Yine bu dönemde Cafer-i Sadık'tan ders görmüş bir kızla Sünnî bir âlimin tartışmasını anlatan Hüsnîye bir kez daha bastırılmış, İshak Efendi bu esere karşılık Tezkiye-i Ehli Beyt'i yazmıştı. Bunu Kaygusuz Risâlesi takip etmişti. Bir yandan da Bektaşî yayınlarına cevabî yayınlar sürmüştü. Mısır Mevlevihanesi şeyhi de yapmış olan Azmi Hüseyin Dede, Hüsnîye adlı kitapta yazılanları reddetmek amacıyla Râfî eş-Şikâk adlı eseri kaleme almıştı. Ayrıca Farmasonluğun ve Bektaşiliğin zararlarından bahsetmek amacıyla Mühimmetü'l-Beyân isimli risaleyi yazmıştı. Yücer, *a.ge*, s.529-530.

Öte yandan Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkmasının ardından Bektaşî yayınlarında bir durgunluk yaşanmış, ancak yayınlar tamamen kesilmemişti⁶². II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise Bektaşîlikle ilgili yayınlar tekrar hız kazandı. Hatta Dierl'e göre bu dönemde "Bektaşîliğin küçük Rönesansı" meydana geldi. Zira artık Genç Abdal'ın, Tûrâbî'nin, Edip Harabî'nin ve Mehmet Ali Hilmi Baba'nın şiirleri açıkça okunmakta ve tartışılmaktaydı⁶³. Bu cümleden olarak 1909'da Ahmed Rıfka Baba'nın *Bektaşî Sırın* adlı eseri yayınlanmaya başladı⁶⁴. Bu eser özellikle İshak Efendi'nin yayınlarına ve Bektaşîliğin tenkit edildiği yayınlara cevap niteliğindeydi⁶⁵. Ancak bu eser Bektaşîliği savunmaktan çok Bektaşîler arasında bir tartışmanın doğmasına yol açmıştı⁶⁶. Bu sebeple Müncî Baba unvanıyla bilinen Mehmed Süreyyâ (Müncî Baba) 1914'te yazdığı *Bektaşîlik ve*

⁶² 1877 yılında Bektaşîler tarafından basılıp saulan Hüsniye ve Cavidan isimli eserlerin toplatılması ve basanlar hakkında kanuni işlemin yapılması emredilmiştir. BOA, MFMKT, 47/22; BOA, MFMKT, 50/139; Sultan II. Abdülhamid döneminde az da olsa yayınlar devam etti. Tûrâbî Baba'nın Divan'ı 1878 yılında basıldı. Bektaşîliğin âdâb ve erkânından bahseden iki risâle hazırlandı. Bunlardan biri üzerinde Hüseyin Zühri Hasenî Baba ismi bulunan Hüve Sûretü Erkânâme-i Tarikat-ı Aliye-i Bektaşîye ismini taşımaktaydı. Yine bu dönemde İshak Efendi'nin Bektaşîliği tenkit üslubunu sürdüren ve müellifi belli olmayan İzâhü'l-Esrâr yayınlandı. Eserin ana teması Bektaşîliğin Hurufilikten neş'et ettiği, evrad ve ezkarının bulunmadığı, Bektaşî tekkelerinin fık-ı fücûr yuvası haline geldiği düşüncelerine dayanıyordu. Ayrıca eserde yer yer Bektaşîliğe karşı Nakşîlik tavsiye ediliyordu. Çift, "1826 Sonrasında Bektâşîlik ve Bu Alanla İlgili Yayın Faaliyetleri", s.256; Yücer, *a.g.e.*, s. 530-531.

⁶³ Dierl, *a.g.e.*, s.67.

⁶⁴ Hükümet bir süre sonra bu eserin yayınlanmasını yasaklamıştır. BOA, MFMKT, 1153/59.

⁶⁵ Ahmed Rıfka, *Bektaşî Sırın*, C. I-IV, Dersââdet 1325-1327; Ayrıca Sakallı Rıfka, Deli Rıfka ve Derviş Ruhullah isimleriyle bilinen Ahmed Rıfka'nın hayatı ve eserleri hakkında bkz. Hayriye Topçuoğlu, "Bektaşî Ahmed Rıfka, Hayatı ve Eserleri (I-II)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 19, Güz 2001, s. 87-142; Sayı 20, Kış 2001, s.135-220.

⁶⁶ Ahmed Rıfka'nın eseri yayınlandığı dönemde Bektaşîler tarafından da tepkiyle karşılanmış, yazarın bir Bektaşî olmasına rağmen burada yer alan bilgiler Bektaşîlerin tümü tarafından kabul görmemişti. Ayrıca bu eser Bektaşîleri, kendi içlerinde bir tartışma ortamına sokarak reddiyeler silsilesi meydana getirdi. İlk olarak 1911 yılında Bektaşî Sırın Nâm Risâleye Mûdafaâ ortaya çıktı. Kısaca Mûdafaâ olarak da bilinen bu eserin yazarı Çelebi Cemalettin, Ahmed Rıfka'ya cevap vererek Hacı Bektaş Veli'nin neslinin devam ettiğini savunmuş ve eserini bu konu üzerinde yoğunlaştırmıştı. Mûdafaâ'ya Rıfka Baba'nın cevabı gecikmemişti. Ahmed Rıfka 1912 yılında, Bektâşî Sırın Mûdafaasına Mukabele adlı eserini kaleme almıştı. Ayrıca Ahmed Rıfka'nın eserine bir cevap da Ahmed Sâfi Bey tarafından yazılmıştı. Safi Bey'in Sefine-i Sâfi adlı eserinin dördüncü cildinde "Bektaşî Sırın Nâmıyla Yazılan Risâleye Cevap" isimli bir bölüm vardı. Safi Bey burada Bektaşîlerin namaz, oruç ve gusûl gibi ibadetleri yapmadıklarını, mülhid ve zındık olduklarını iddia etmekteydi. Ahmed Sâfi Bey, *Sefine-i Sâfi*, C. IV, s.360-361.

Bektaşiler isimli eseriyle *Bektaşî Sırrı* ile başlayan Bektaşilik tartışmalarının kamuoyunda meydana getirdiği kötü izlenimi ortadan kaldırmak istemişti⁶⁷. Münci Baba'nın Bektaşiliğe itibar kazandırma gayreti beklenen etkiyi yapmamış olacak ki, *Bektaşî Sırrı*'nın uyandırdığı ön yargıları silmek amacıyla *Bektaşilik Makâlâtı* adıyla bir eser de Ali Ulvî Baba tarafından kaleme alınmıştır⁶⁸.

II. Meşrutiyet döneminde cemiyet kurmak, dergi ve gazete çıkarmak gibi tarikat mensuplarının önüne yeni bir hizmet alanı açılmış, Bektaşiler de bu alanda faaliyet göstererek toplum nazarında da meşru bir zemine kavuşmak istemişlerdi. Bu itibarla 1909 yılından itibaren Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar tarafından yayınlanan *Muhıbbân* dergisi mesaisinin çoğunu Bektaşiliğin tanıtılmasına ve yeniden resmî bir hüviyete kavuşmasına hasretmişti⁶⁹. Yine bu

⁶⁷ Mehmed Süreyyâ (Münci Baba), *Bektâşilik ve Bektâşiler*, s.2-3; Münci Baba'nın 1919 tarihli Tarikat-ı Aliyye-i Bektaşîye adlı eseri de bu reddiyeler içerisinde. Münci Baba, bu eseri yazma amacının "Bektaşiler hakkında her nasılsa münteşir olan türrehâta mukâbele eylemek" olduğunu belirtmektedir. Bu zatın Bektaşilerin düşünce yapılarını esprili bir dille kaleme aldığı *Bektâşî Hikayeleri* (1922) isimli eseri de bulunmaktadır. Yücer, *a.ge*, s.532-533.

⁶⁸ Bektaşilik Makâlâtı kendisi de bir Babagân olan Ali Ulvî Baba'nın yine Babagân'dan Ahmed Rıfkı'ya karşı yazmış olduğu bir eser olması bakımından dikkat çekicidir. Müellif, Ahmed Rıfkı'nın bazı görüşlerini çürütmek ve "Bektaşiliğin gerçeklerini halka açıklamak" amacındadır. Ulvî Baba'ya göre sultanların istibdadı karşısında gizli kalan bazı hakikatler Bektaşî Sırrı namıyla dillerde dolaşarak bir muammaya ve Bektaşilik aleyhinde tuhaf bir şekle dönüşmüştür. İşte Ulvî Baba halkı bu manasız düşüncelerden kurtarmak için bu risâleyi kaleme almıştır. Ali Ulvî Baba, *Bektaşilik Makâlâtı*, s.12-14, 16, 25; II. Meşrutiyet dönemi ve sonrasında Bektaşilik hakkındaki yayınlarından bazıları Mehmed Ali Hilmi Dede'nin *Divan'ı* (1909), Mehmed Yemini Tosun Babazâde'nin, *Faziletname-i Cenâb-ı Şâh-ı Velâyet'i* (1909), Derviş Rûhullah (Rıfkı Baba)'ın *Bektaşî Nefesleri* (1921), Besim Atalay'ın *Bektaşilik ve Edebiyatı* (1924), Mehmed Seyfeddin b. Zülfikârî Derviş Ali'nin *Bektaşî İlmi'hâlî* (1925)'dir. Ayrıca 1922'de Tahsin Bey tarafından Bektaşî Nefesleri adıyla bir eser daha neşredilmiş, bu eser vasıtasıyla Bektaşilik yayılmaya çalışılmıştır. TİTE, Kutu nr.57, Belge nr.59; Bu dönemdeki diğer yayınlar ve tartışmalar için bkz. Yücer, *a.ge*, s.532-535; Yakup Kadri, *Nur Baba*, İstanbul 1922, s.5-8; H.A., "Bir Bektaşî Babasının Hâtıratı: Bektaşî Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", *Büyük Gazete*, 10-30 Kanun-ı evvel 1926; BCA, Dosya nr.8620, Fon nr.30.10.0.0, Yer nr.86.567.4.

⁶⁹ Kendisini Rûfai olarak tanıtan Ahmed Muhtar, Bektaşiliğin de sözcülüğünü yapmakta idi. Bununla birlikte dergiyi destekleyen ve takdir edenler arasında Kosova, Kalkandelen, Selanik, Manastır, Girid, Yanya, Mısır ve İşkodra'da bulunan Bektaşî, Kadiri, Rûfai ve Sadî tarikatlarına mensup şeyhler vardı. Mustafa Kara, "İkinci Meşrutiyet Devrinde Dervişlerin Sosyal ve Kültürel Etkinlikleri", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Süfler*, haz. A. Yaşar Ocak, Ankara 2005, s.543; Muhıbbân dergisinin diğer amacı Bektaşî Şeyhi Nailî Efendi'nin gayretleri ile kurulmak istenen "Cemiyet-i Süfiye-i İttihadiye"ye destek olma idi. Dergi hakkında detaylı bilgi için bkz. Cengiz Gündoğdu, "Osmanlı'nın Son Döneminde Yayınlanan Tasavvufî Muhtevalı Muhıbbân Dergisi ve 1327/1911 Yılı 4. Sayısında Yer Alan Bazı Makaleler", *Tasavvuf*, Sayı 7, Ankara 2001, s.296, 303.

dönemde kurulan Cemiyet-i Sufiyye'nin kurucuları arasında Rumelihisarı tekkesi şeyhi Mahmut Baba da yer almıştı⁷⁰.

Bektaşîlerin bu meşruiyet arayışları onları Jön Türklere yaklaştırmıştı. Bu dönemde Bektaşî şeyh ve dervişleri meşrutiyet yönetimine geçilmesi için İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni desteklemişler, bazı İttihatçılar ise Bektaşîlerden yararlanmak amacıyla tekkelerini ziyaret etmişlerdi. Rumelihisarı'ndaki Bektaşî tekkesini ziyaret eden Hurşit Paşa tekkeye girişinde "tozlu çizmelerle odaya girmek münasip olmayacak, çıkaralım" deyince Nafi Baba "İslamiyet'in namusunu izhar, hilafet makamının binasını imar maksadıyla çalışan hürriyetperver askerlerimizin çizmelerindeki tozlar, toz değil bizim gibi bilcümle muhibban-ı meşrutiyetin tütüydür" karşılığını vermişti⁷¹. Bununla beraber Bektaşîler, merkezi hükümet tarafından sürgün edilen İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarına da yardımda bulunmuşlardı⁷². Ayrıca Girit tekkesi şeyhi Hüseyin Nesimi-i Giridi gibi bazı Bektaşî şeyhleri bizzat İttihat Terakki'ye mensup olmuşlardı⁷³. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde önemli bir etkisi bulunan Resneli Niyazi propaganda yapmak maksadıyla Babaeski'deki Sarı Saltuk tekkesine uğramış, buradaki Sarı Saltuk türbesini meşrutiyet propagandası faaliyetlerinde buluşma yeri olarak kullanmıştı⁷⁴. Yine Resneli Niyazi hatıralarında Arnavutluk'taki Melcan tekkesi şeyhi Hüseyin Baba'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin meşrutiyetin ilanı düşüncesini kutsal kabul ettiğini ve gerekirse müridlerini bu uğurda feda edebileceğini anlatmaktadır⁷⁵.

⁷⁰ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. I-II, İstanbul 1977, s.300.

⁷¹ Osman Fevzi, "Aynen", *Muhibban*, nr. 8, 29 Nisan 1910, s.71; R. Kılıç, *a.g.e.*, s.73; Meşrutiyet taraftarı Bektaşîlerden bir diğeri Sıdkı Baba olup, 1908 yılında II. Meşrutiyet ilan edildiğinde "Hürriyet ve Müsavat" adını verdiği 96 beyitlik bir destan yazmıştı. Muhsin Gül, *Sıdkı Baba Hayatı ve Divan'ından Seçmeler*, Ankara 1984, s.24.

⁷² Ernest Ramsaur, *Jön Türklük ve 1908 İhtilali*, çev. Nuran Ülken, İstanbul 1972, s.132-133.

⁷³ Osmanlı Devleti'nin çöküş sebeplerini ve bu kötü gidişin düzeltilmesi için yapılması gerekenleri anlatan bir eser (*Sahib-i Zuhur*, İstanbul 1332) kaleme alan Hüseyin Nesimi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gelecekte mevkiinin çok büyük olacağı görüşündeydi. Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, İstanbul 2002, s.74; Yine Sakallı Eşref olarak tanınan ve Bektaşîliğe intisap eden Telgraçı Eşref Bey, İttihat ve Terakki Fırkası üyelerindendi. Orhan Koloğlu, "Bektaşî, İttihatçı ve Telgraçı Sakallı Eşref'in Anıları (1873-1956)", *Tarih ve Toplum*, C. XX, Sayı 115, Temmuz 1993, s.9-19.

⁷⁴ Kolağası Resneli Ahmed Niyazi, *Hürriyet Kahramanı Resmî Niyazi Hatıratı (Hâtırat-ı Niyazi)*, haz. Nurer Uğurlu, İstanbul 2003, s.228, 230, 302.

⁷⁵ Resneli Niyazi, *Balkanlarda Bir Gerillacı*, haz. İhsan Ilgar, İstanbul 1975, s.171; Sultan II. Abdülhamid'e yakınlığı ile bilinen Şahkulu tekkesi şeyhi Mehmed Ali Hilmi Baba ise İttihat ve

Bektaşiler, Masonlarla da irtibata geçerek kendilerine onlar arasında da destek aramışlardı⁷⁶. Anlaşılan bu dönemde Jön Türkler, Masonluk ve Bektaşilik arasında açık olmamakla birlikte bir ilişki söz konusuydu⁷⁷. Zira 1889 yılında Bektaşiler, Limni’de Masonlara benzer bir mezhep teşkil etmekten dolayı merkezi hükümete şikayet edilmişlerdi. Ancak yapılan tahkikatla bunun tarikat faaliyetinden başka bir şey olmadığı anlaşılmıştı⁷⁸. Bununla birlikte Jön Türklerin öncülerinden Şinasi, Ziya Paşa, Abdülhak Hâmid, Namık Kemal ile İttihatçılardan Talat Paşa, Rıza Tevfik⁷⁹ ve Şeyhülislam Musa Kazım Efendi’nin hem Bektaşî hem de Mason oldukları iddia edilmektedir⁸⁰.

Terakki’ye mensup Bektaşilere karşı katı bir tutum takınmıştı. Bu sebeple olsa gerek vefatından sonra tekkesindeki mezarı İttihatçı Bektaşilerin girişimleriyle başka bir yere nakledilmişti. Koca, *Bektâşilik ve Bektâşî Dergahları*, s.258; Ayrıca rivayete göre bazı Arnavut Bektaşiler, Hareket Ordusu’yla birlikte İstanbul’a gelerek Sultan II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesine yardımcı olmuşlardı. Yücer, *a.ge*, s.651.

⁷⁶ Ramsaur, *a.ge*, s.132; Ernest Ramsaur, “The Bektashi Dervishes and the Young Turks”, *The Moslem World*, Sayı 32, January 1942, s.7-14; Ricahard Davey’e göre Bektaşilerin Masonlarla temasını uzun süre Paris’te bulunan ve İstanbul’a döndüğünde tarikata hür düşünce fikrini sokan Fazıl Bey (İzzet Bey) sağlamıştı. Richard Davey, *The Sultan and His Subject*, Londra 1907, s.65-66, 155; Ayrıca rivayete göre Jön Türklerin tahta geçirmek istedikleri Sultan V. Murad’la yakın ilişki içerisinde olanlar arasında Şehitlik tekkesi şeyhi Nafî Baba’nın müridlerinden ve Mason Bektaşilerden Ruhi Baba da vardı. Işın, “Bektâşilik”, s.137.

⁷⁷ Berkes, *a.ge*, s.160, 384; İrene Mélikoff, *Kırklar’ın Cem’inde*, çev. T. Alptekin, İstanbul 2007, s.63-64.

⁷⁸ BOA, DH.MKT, 1657/37.

⁷⁹ TİTE, Kutu nr.64, Belge nr.221; Rıza Tevfik, Edip Harabî Baba’dan “muhibb-i muh-teremim” şeklinde söz etmekte, böylece kendisiyle Bektaşilik arasında bir münasebet bulunduğunu ortaya koymaktadır. *Rıza Tevfik’in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri*, haz. Abdullah Uçman, Ankara 1982, s.216.

⁸⁰ İrene Mélikoff, “Namık Kemal’in Bektaşiliği ve Masonluğu”, *Tarih ve Toplum*, C. X, Sayı 60, İstanbul 1988, s.337-339; Mélikoff, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, s.305; Talat Paşa hatıralarında Bektâşî ve Mason oluşunu, “Ben tarikat olarak Bektaşiyim ve Al-i abâ muhibbiyim... Hiçbir an saklama ihtiyacı duymadım... Nasıl Bektaşiliği milli bir yol olarak kucakladımca Masonluğu da âlemşumul beşeri muhabbet ve uhuvvetin, tüm insanlık için saadet ve huzuru temin edecek yol olarak kabul ettim” diyerek izah etmektedir. “Bir Devrim Aydınlanıyor: Talat Paşa’nın Gurbet Hâtıraları”, haz. Cemel Kutay, *Tercüman*, 1 Mart 1983, s.6; Ayrıca Talat Paşa sadrazamlığı sırasında Kızılbaş ve Bektaşileri araştırması için Baha Said’i görevlendirmişti. Ancak Baha Said’in araştırmasının yayınlanmasına o dönemde sansür uygulanmış, bunlardan bir kısmı 1926-1927 yılında Türk Yurdu’nda yayınlanmış, günümüzde ise Nejat Birdoğan tarafından *İttihat-Terakki’nin Alevilik-Bektaşilik Araştırması-Baha Said Bey* (İstanbul 1994) adlı eserde bir araya getirilmiştir. Baha Said, “Tekke Aleviliği-İctimâi Alevilik”, *Türk Yurdu*, Sayı 21, Eylül 1926, s.193-210; Baha Said, “Gizli Mabedlerden Bektaşiler”, *Türk Yurdu*, Sayı 26, Şubat 1927,

Öte yandan II. Meşrutîyetin ilanıyla üzerlerindeki baskı tamamen kalkan Bektaşîler, 1826 öncesinde faaliyet göstermedikleri şehirlerde de tekkeler açmaya ve müridler toplamaya başladılar. Mesela Sinop'ta müridleri günden güne çoğalmakta olan ve toplanmalarına izin verilmemesini isteyen bir arzuhalde Bektaşîlerin ülkenin her yerinde mensuplarının bulunduğu belirtilmektedir. XX. yüzyılın başlarında Sinop'ta yüzden fazla müntesibi bulunan tarikatın, yeni müridler kazanmakta zorlanmadığı da anlaşılmaktadır⁸¹. Zira bu dönemde Diyarbakır ve köylerinde Bektaşîliğin faaliyette olduğu tespit olunmaktadır⁸².

Bektaşîler yasaklı yılların ardından Kızılbaşlar⁸³ üzerinde de propaganda yaparak, tarikatlarını onlar arasında da yaymışlardı. Bu dönemde Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi bir dervişini düzenli aralıklarla Kızılbaş köylerine göndermiş, ayrıca Kızılbaşlar şeyhi görmek için zaman zaman merkez tekkeyi ziyaret ederek maddi yardımda bulunmuşlardı⁸⁴. Yine Aksaray'ın Kızılbaş ahalinin yoğun olduğu Sarıatlı, Acem, Delihabbe, Sarı Karaman ve Abdallar köylerinde Bektaşî propagandası yapılmış, köylüler şehir merkezindeki Baba Yusuf Hakiki tekkesine bağlanmaya çalışılmıştı⁸⁵. Bununla birlikte Bektaşî şeyhleri yeni müridler kazanmak ve tarikatı yaymak amacıyla seyahatlere de çıkmışlardı. 1895 yılında Kerbelâ'yı ziyarete giden Şahukulu Sultan tekkesi şeyhlerinden Mehmet İlhami Baba, bir süre Antep'te kalmış, burada Şair Hamdi Baba ve Enderi gibi kişileri Bektaşî yapmıştı⁸⁶. Yine Kalkandelen tekkesi dervişlerinden Mahmud Baba ve Daver Baba birlikte Rumeli, Mısır, Anadolu ve İstanbul'a

s.128-150; Sayı 27, Mart 1927, s.196-216; Sayı 28, Nisan 1927, s.305-341; Ayrıca Şahukulu tekkesi şeyhi Mehmed Ali Hilmi Baba'nın Mason olduğu rivayet ediliyorsa da esasen bu kişi isim benzerliği olan Giritli Mehmed Ali Baba'dır. Koca, *Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları*, s.259.

⁸¹ BOA, DH.MKT, 1154/35.

⁸² BOA, BEO, 306/22926.

⁸³ BOA, Y.A.HUS, 462/44; Bu kayıta bazı Bektaşîlerin ve Kızılbaşların avam halkı ifsat etmelerine mani olunması için başvurulacak tedbirleri arz eden Sadrazam Ferit Paşa, Bektaşîler ve Kızılbaşlar için "aynı tarîk ve meslek-i bâtila" tabirlerini kullanmaktadır. Yine Sivas'tan "bir vatansever" tarafından Ankara valisine gönderilen yazıda, Sivas valisi Halil Bey'in Bektaşî olması sebebiyle vilâyet dahilinde yaşayan yüz otuz bin Kızılbaşın valiyi "tarafatır ve meclûb" oldukları bildirilmektedir. BOA, Y.PRK.UM, 30/85.

⁸⁴ Birge, *a.ge*, s.82.

⁸⁵ BOA, Y.PRK.UM, 46/44.

⁸⁶ Halil İbrahim Yakar, "Son Dönem Bektaşî Şairlerinden Gaziantep'li Hamdi Baba", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 28, Ankara 2003, s.175-176.

seyahatlerde bulunmuşlar, Bektaşiliği yaymak için yoğun bir çaba harcamışlardı⁸⁷.

Görüldüğü üzere Bektaşiler, Sultan II. Mahmud döneminin sonlarından başlayarak üzerlerindeki baskının azalmasıyla yoğun bir faaliyet dönemine girmişlerdir. Bu arada İstanbul'dan başlayarak Anadolu, Rumeli, Bağdat ve Mısır'da 1826 yılında kapatılan ve yıktırılan tekkeleri tekrar açmışlar, hatta bunlara yenilerini eklemişlerdir.

II. YENİDEN AÇILAN VE İLK DEFA KURULAN TEKKELER

A. İstanbul Bektaşî Tekkeleri

Bektaşiliğin kısmî bir serbestliğe kavuşması üzerine, İstanbul Bektaşilerinin birbirinden farklı üç sahada faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları tespit olunmaktadır. Bunların ilki kökenleri Yeniçeriliğin ilgasından önceye dayanan mahalle tulumbacılığı idi. Onlar bu vesile ile yeniden halk arasına girme imkanı bulmuşlardır. Mesela Şehitlik tekkesi şeyhi Nafî Baba'nın müridlerinden Ramî (ö. 1920) son dönem tulumbacı Bektaşilerin en tanınmışlarından. Bu cümleden olarak aşık kahvehaneleri, Bektaşilerin devam ettikleri önemli mekanlardan birisiydi. İstanbul'da yeniden açılan Bektaşî tekkeleri ile bu kahvehaneler arasında kültürel bir alışveriş ve dolaşım başlamıştı. Yine bu dönemde tarıkata ait tekkeler eskiden olduğu gibi sur dışında faaliyet gösterirken, Bektaşiliğin sur içindeki etkinliğini Beyazıt, Şehzadebaşı, Aksaray ve Çemberlitaş civarında yoğunluk kazanan bu kahvehaneler üstlenmişlerdi. Bu mekânlarda Perişan Baba tekkesi şeyhi Hasan Baba'nın müridlerinden Ceyhunî (ö. 1888) ve Hüs-nü Baba (ö. 1894) ile Bademli tekkesi şeyhi Münir Baba'nın müridlerinden Çınarî (ö. 1899) Bektaşiliğin sözcülüğünü yapmışlardı⁸⁸.

Bektaşilerin 1826 sonrası İstanbul'da faaliyet gösterdiği ikinci saha askeri ve sivil bürokrasidir. Bu dönemde Çamlıca tekkesi kültür ve müzik alanında faaliyet gösterirken, Rumelihisarı'ndaki Şehitlik tekkesi Jön Türklerin toplantı yeri haline gelmiştir⁸⁹. Bu toplantılar sırasında tekkeye gelip gidenler arasında

⁸⁷ Vâsîf Hiç, "Daver Baba", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul 1966, s.4273-4274.

⁸⁸ Yücer, *a.ge*, s.498; Işın, "Bektaşilik", s.136; El yazması bir şiir mecmuası da bulunan Ceyhunî'nin, Çınarî ve oğlunun yetişmesinde katkısı olmuştu. Samancıgil, *a.ge*, s.51.

⁸⁹ Nicolas Vatin-Thierry Zarcone, "İstanbul'da Bir Bektaşî Tekkesi: Karyağdı (Eyüp) Tekkesi", çev. A. Aktaş, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 11, Ankara 1999, s.152.

Esad Toptani Bey, Mabeynci Emin Bey ve Sultan II. Abdülahmid'in başyaveri Fehim Paşa da bulunmaktadır⁹⁰. İstanbul'daki Bektaşiler, Jön Türklerin dikka-tini çektiğine göre zamanla hem sayı hem de nitelik bakımından iyi bir duruma gelmişlerdir⁹¹. Ayrıca resmen yasaklı bir tarikatın üst tabakadan müntesipleri ve muhibleri olmuştur. Bu üst tabaka üyeleri arasında Sadrazam Yusuf Kamil Paşa'nın eşi Zeynep Hanım gibi konağında Bektaşî ayinleri düzenletenler ol-duğu gibi, Yahya Kemal ve Yakup Kadri gibi bizzat Bektaşî tekkelerine devam edenler de vardır⁹².

1826 sonrasında İstanbul'da Bektaşîlerin üçüncü faaliyet alanları toplu-mun orta ve üst tabakalarıydı. Bunun için kapalı tekkelerini yeniden açma-ları ve tarikat faaliyetlerini buralarda yürütmeleri gerekmekteydi. Bu sebeple İstanbul'da kapatılan ve yıktırılan Bektaşî tekkeleri yeniden açıldığı gibi, bun-lara Edirnekapi'da Emin Baba tekkesi gibi yenileri eklendi⁹³. Ancak Sultan II. Mahmud'un Bektaşî tekkelerinin kapatılması fermanı hâlâ yürürlükte oldu-ğundan bu tekkeler isim değiştirip Nakşî tekkesi adıyla açılıp içlerinde Bektaşî ayini yapıldı. Mesela 1840 tarihinde İstanbul'da bazı Bektaşî tekkelerinde Mu-harrem ayının onuncu günü aşure pişirilerek mersiye okutulmuştu⁹⁴.

Öte yandan İstanbul'da bir grup Bektaşî ise, Ahmed Baba'nın başkan-lığında konaklarda sohbet meclisleri düzenleyerek yasaklı yılları bu şekilde atlarmaya çalışmışlardı⁹⁵. Ancak zamanla Bektaşîlerin üzerlerindeki baskının

⁹⁰ Noyan, *a.ge*, C. V, s.179.

⁹¹ H. Küçük, *a.ge*, s.44.

⁹² Işın, "Bektaşîlik", s.137.

⁹³ BOA, Y.MTV, 2/16; BOA, Y.PRK.AZJ, 52/21; Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, s.21; Has-luck burada, 1826'dan sonra Bektaşîlerin, İstanbul'da kapatılmış olan dokuz tekkeden yedi-sini tekrar tesise ve bunlara bir tanesini ilaveye muvaffak olduklarını nakletmektedir. Ayrıca Bandırmalizâde, 1890 yılında İstanbul'da Bektaşî tekkelerinin açık olduğunu, ancak bunlardan ayin günü Perşembe olan Beykoz'da Ak Baba, Sütlüce'de Bademli, Kazlıçeşme'de Perişan Baba, Nerdiban köyünde Şahkulu, Rumelihisarı'nda Şehitler, Büyük Çamlıca'da Tahir Baba, Kara-ağaç, Karyağdı, Edirne kapısı dışında Valide Sultan (Emin Baba) tekkelerini Nakşî; ayin günü Cuma olan Üsküdar İnadiye mahallesindeki Bandırmalı tekkesini Halveti; ayin günü Cumartesi olan Üsküdar Paşa Limanı'ndaki Yarımcı Baba tekkesi ile ayin günü Pazar olan Hasköy Davud Paşa'daki Erdek Baba tekkesini Kadiri tarikatuna bağlı olarak göstermektedir. Bandırmalizâde Ahmed Münib, *Mecmu'a-i Tekâyâ*, s.3, 7, 13-15.

⁹⁴ BOA, C.EV, 312/15889.

⁹⁵ Bu toplanılara katılan İshak Efendi buralarda "yalandan ibaret olan" Hamzanâme, Battal Gazi Cengi gibi kitapların okunduğunu haber vermektedir. Ona göre bu toplanılar-

hafiflemesiyle Ahmed Baba, Halil Revnaki Baba'nın da desteğiyle ilk olarak Merdivenköy'deki Şahkulu tekkesini faaliyete geçirdi⁹⁶. 1835 yılında bu tekkeye hükümet tarafından "Muharremiye" adıyla 30 gurusu yardım yapıldığına göre tekke bu tarihte açıldı⁹⁷. Revnaki Baba'dan sonra tekkede Üsküplü Sadık Baba⁹⁸, Şeyh Mehmed, İspartalı Derviş Hasan, Derviş Ali Efendi ve Derviş Hasan Rıza Efendi şeyhlik yaptı⁹⁹. Ancak tekke en fazla Mehmed Ali Hilmi Baba'nın şeyh olduğu dönemde (1863-1907) faaldi. Bir süre Hacı Bektaş Veli tekkesinde de şeyhlik yapan Mehmet Ali Hilmi Baba, aynı zamanda XIX. yüzyılın en meşhur Bektaşîlerindendi. Onun döneminde tekke yoğun bir imar faaliyetine sahne olmuş, yapılan ek binalarla tam bir külliye halini almıştı. Ayrıca yine Mehmet Ali Hilmi Baba'nın çalışmalarıyla burası icazetname veren bir Bektaşî tekkesine dönüşmüş, böylece Bektaşî dervişlerinin, özellikle de Balkanlar'da yaşayanların uzun yolculuklar yaparak Hacı Bektaş'a gitmesine gerek kalmamıştı¹⁰⁰. Bununla birlikte İstanbul Bektaşîleri arasında nefesleriyle tanınan ve evinde muhibleriyle sohbetler düzenleyen Edib Harabî bu dö-

da katılımcılar Bektaşî yoluna teşvik edilmektedir. İshak Efendi sade dil bir büyüğün konağında yapılan bu toplantılarda Gümrük kantarcılarından Şahkulu tekkesini canlandıran Ahmed Baba'nın kendisiyle çekişmekten vazgeçmediğini, ne zaman gerçek ehlullahın keramet ve ibadetlerinden bahsedecek olsa, Ahmed Baba'nın söze karışıp kaynak göstermeksizin babaların asılsız hikayelerini anlatmaya başladığını aktarmaktadır. İshak Efendi bu toplantılarda Ahmed Baba'nın yanı sıra Halil Baba ile de pek çok tartışma yapmış, sonuçta Bektaşîlerin hal ve tavırlarının Hz. Ali'nin davranışlarıyla bağdaşmadığına karar vermiştir. İshak Efendi, *Kâşîfü'l-Esrâr ve Dâfi'ü'l-Esrâr*, s.9-18.

⁹⁶ Gündüz, *a.ge*, s.146-147; Brown, XIX. yüzyılın ikinci yarısında bu tekkenin pek çok ziyaretçisinin bulunduğunu belirtmektedir. Brown, *a.ge*, s.165.

⁹⁷ BOA, EV.MKT.CHT, 717/57; "Muharremiye" adı verilen bu para İstanbul'daki tüm tekkelere her yıl verilmektedir. Şahkulu tekkesine de uzun yıllar verilmeye devam edildi. 1857 yılında verilen 30 gurusu için bkz. BOA, EV.MKT, 173/53.

⁹⁸ Üsküplü Sadık Baba, tekkede iki yıl şeyhlik yapmış, onun görevde bulunduğu dönemde Şahkulu tekkesinin arazisi genişletilmişti. Koca, *Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları*, s.252.

⁹⁹ BOA, EV.MKT, 13/9; BOA, EV.MH, 640/121; BOA, EV.MH, 640/115; BOA, EV.MKT, 173/53; 1851 yılında Şeyh Mehmed'in vefatı üzerine tekkede sırasıyla Derviş Hasan Halife (1851-1857), Derviş Ali Halife (1857-1863), Seyyid Mehmed Ali Halife (ilk dönemi 1863-1875) ve Derviş Hasan Rıza Efendi (1875-1907) şeyhlik yapmıştır. BOA, EV.MKT.CHT, 741/80; BOA, EV.MKT, 246/86; BOA, EV.MH, 1019/2; BOA, EV.MKT.CHT, 680/77.

¹⁰⁰ Nicolas Vatin-Thierry Zarccone, "Merdivenköy Bektaşî Tekkesi-I", çev. Ali Aktaş-Didem Çankaya, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 33, Ankara 2005, s.413.

nemde Şahkulu tekkesinde tarikata intisap etmişti¹⁰¹. Mehmet Ali Hilmi Baba tekkeye ait olup da daha önce Mihrimah Sultan vakfına ilhak olunan arazinin tekrar Şahkulu tekkesine iade edilmesi için girişimlerde bulunmuş¹⁰², ayrıca şahsî mülklerini de tekkeye vakfetmişti¹⁰³. Mehmet Ali Hilmi Baba'dan sonra ise tekkeye Nakşî usulü icra etmek şartıyla Hacı Ahmed Efendi şeyh tayin edilmişse de¹⁰⁴, bir süre sonra bu görevi Bektaşî Yalvaçlı Topal Tevfik Baba devralmıştı¹⁰⁵.

İlga sonrası İstanbul'da en erken faaliyete geçen Bektaşî tekkelerinden biri Şehitlik tekkesidir. Daha önce Kütahya'ya sürgün edilen tekke şeyhi Mahmud Baba, 1832 yılında affedildikten¹⁰⁶ sonra burayı yeniden inşa ettirmişti¹⁰⁷. Bu arada Sultan Abdülmecid, Balta Limanı'nda oturan kızını görmeye giderken iki defa bu tekkeyi ziyaret edip Mahmut Baba'ya iltifat olmak üzere oğlu Nafi Efendi'ye ilmi paye vermiştir. Ayrıca medreseye alınan ve zamanla unvanı Halep mollalığına kadar yükselen Nafi Baba da, zaman zaman padişahı ziyaret

¹⁰¹ Noyan, *a.ge.*, C. VI, s.119; M. Baha Tanman, "Şahkulu Sultan Tekkesi", *DBİA*, C. VII, İstanbul 1994, s.129.

¹⁰² BOA, EVMKT, 793/124.

¹⁰³ BOA, EVMKT.CHT, 521/51; Mehmet Ali Hilmi Baba'nın tekkeye vakfettiği şahsî mülkleri arasında tekke yakınlarındaki hane, arsa ve bağ bulunmaktadır. VGMA, Defter nr. 144, s.172; Mehmet Ali Hilmi Baba'nın hayatı ve faaliyetleri hakkında detaylı bilgiler için bkz. M. Yüksel, *Bektâşîlik ve Mehmed Ali Hilmi Dedeaba*, İstanbul 2002.

¹⁰⁴ BOA, EVMKT.CHT, 741/80; BOA, EVMKT.CHT, 680/77.

¹⁰⁵ 1912 yılında Ahmed Efendi'nin vefatıyla tekkeye Abdullah Efendi atanmış, ona vekalet etmek üzere de önce İbrahim Efendi, sonra Tevfik Baba tayin edilmiştir. 1919 yılında ise tekkenin şeyhliğine Tevfik Baba'nın itirazına rağmen İsmet Efendi getirilmişse de iki yıl sonra bundan vazgeçilerek bu göreve Tevfik Baba atanmış, ayrıca bu dönemde tekke onarımdan geçirilmiştir. VGMA, Defter nr. 144, s.172; TİTE, Kutu nr. 44, Belge nr. 129; Tevfik Baba, bu dönemde kişiliği ve siyasi faaliyetleri bakımından olumsuz olarak görülen davranışlar sergilemişti. Önce para karşılığında Nakşî icazetnamesi alan Tevfik Baba, Şahkulu tekkesine şeyh olduktan sonra Hürriyet ve İtilaf Partisi'nden görünmüş, diğer taraftan Tarık-i Salâhiye'ye sızarak Milli Mücadele lehinde casusluk yapmıştı. Tevfik Baba'nın bu ilginç yaşamı için bkz. TİTE, Kutu nr.56, Belge nr.12; TİTE, Kutu nr.63, Belge nr.151; TİTE, Kutu nr.64, Belge nr.221; H. Küçük, *a.ge.*, s.149, 245-246; Koca, *Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları*, s.265-271; Bununla birlikte İstanbul'daki Bektaşî tekkelerinden Topkapı, Çamlıca ve Kayağdı tekkeleri şeyhlerinin Arnavut olması sakıncalı görülerek Şehitlik tekkesine Tevfik Baba'nın atanması faydalı görülmüştür. TİTE, Kutu nr.57, Belge nr.136.

¹⁰⁶ BOA, HAT, 502/24676.

¹⁰⁷ Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, s.156-157.

etmekten geri durmamıştır¹⁰⁸. Ayrıca Nafi Baba, babasının vefatından sonra 1914 yılına kadar Şehitlik tekkesinde şeyhlik yapmış, tekke en önemli ve faal dönemini onun zamanında yaşamıştır¹⁰⁹. Nafi Baba, özellikle Edirne ve Tırdağ bölgesindeki Bedreddinî ve Babaileri Bektaşiliğe bağlamak için yoğun bir çaba gösterdi. Ayrıca bu dönemde tekke devlet adamları tarafından sık sık ziyaret edilirdi. İstanbul polis müdürü Halil Bey ve şair Rıza Tevfik tekkenin müdavimlerindendi¹¹⁰. Nafi Baba, 1870 yılında Robert College'in kuruluşuna ön ayak olmuş ve kurucu heyetinde yer almıştı¹¹¹. Nafi Baba'dan sonra ise tekkede oğlu Mahmud Bey şeyhlik yapmış, ayrıca Gümrük memurluğu ve Darulfünûn'da muallimlik görevlerinde bulunmuştu¹¹².

Yedikule (Kazlıçeşme) tekkesi Sultan II. Mahmud dönemini yıkık olarak geçirdikten sonra, Sultan Abdülmecid döneminde Perişan Baba tarafından yeniden ihya edilmiş ve eski canlılığına kavuşmuştur. Bu sebeple burası Perişan Baba tekkesi olarak da bilinmektedir. Perişan Baba'dan sonra şeyh olan Seyyid Mustafa Baba tekkede bir vakıf tesis etmiştir¹¹³. Tekkenin haziresi son dönem devlet ricali ve yakınlarının mezarlarıyla doludur. Bu da tekkenin üst tabakadan muhibleri ve müntesipleri bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte XIX. yüzyılın sonlarında tekkede beş dervişi ile birlikte Hasan Baba

¹⁰⁸ M. Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, C. XIII, haz. Cengiz Kartun, Ankara 2008, s.3; Bununla birlikte Nafi Baba, Fatih dersiamlarından Musa Kazım Efendi'den ders almış, Arapça ve Farsça'nın yanı sıra İngilizce ve Fransızca da öğrenmişti. Ali Birinci, "Mahmut Bey Baba-Bir Bektaşî Babası, Dârü'l-Fünun İngiliz Edebiyatı Müderrisi ve Maarifin İlk Tarihçisi", *Maarif-i Umumiye Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı-XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi*, haz. T. Kayaoglu, Ankara 2001, s.XLIII; Oysa Ahmed Sâfi Bey, Nafi Baba hakkında: "Nafi Baba'yı tanım. İlmi olmakla beraber konuşkan, esprili, hazır cevap bir adamdır. Hasan Baba ve Hacı Zikri ve saire ile de aşinalığımız vardır. Bunlardan cümlesi ehl-i iştettir. İçki içilmesi şeriat-ı Muhammediye de memnudur. Evvelâ şarap içmek ve menhiyyât-ı irtikâb eylemek hangi tarikte vardır" şeklinde eleştirir de bulunmaktadır. Ahmed Sâfi, *Sefîne-i Sâfi*, C.IV, s.360.

¹⁰⁹ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, C. I, İstanbul 1996, s.149; Şehitlik tekkesi, Nafi Baba tekkesi olarak da bilinmektedir. XX. yüzyıl başlarında burayı ziyaret eden Dwight, tekkenin faaliyette olduğunu görmüştü. H. G. Dwight, *Constantinople Old and New*, Londra 1915, s.390

¹¹⁰ TİTE, Kutu nr.64, Belge nr.221.

¹¹¹ Koca, *Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları*, s.187-189; Ş. Koca'nın naklettiğine göre tekkenin son şeyhi Nüzhet Baba bu okuldaki mezun olmuştur.

¹¹² Birinci, a.g.m, s.XLIII; Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, C.XI, s.34-35.

¹¹³ VGMA, Tekâyâ ve Zevâyâya Mahsûs Defter, nr. 109 (366), s.19.

ikamet etmekteydi¹¹⁴. Tekkenin son postnişini ise Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi Feyzullah Efendi'nin halifesi Yanyalı Abdullah Baba'dır. Abdullah Baba'nın o dönem tekke kuralları ve tarikat âdabı ile ilgili verdiği bilgiler dikkat çekicidir. Baba terceme-i hâl evrakında tarikata girecek olanlara ilahi emirlere ve dini hükümlere uyma, haramlardan sakınma konularında nasihatler yapıldığını; her akşam ve sabah namazlarında münacat ile Hz. Peygambere salâvat getirildiğini belirtme gereği duymuştu¹¹⁵.

1826'da yıktırılan Sütölçe'deki Bademli (Caferâbâd) tekkesi ise Sultan Abdülaziz döneminde tekrar açıldı. Bu tekkenin kurucusu olan Münir Baba 1855'te Sütölçe'deki Fodlacıbaşı Konağı'nı satın alıp bir süre burada faaliyette bulunmuş, daha sonra Bademli tekkesini yeniden inşa ettirmiştir¹¹⁶. İstanbul Bektaşiliğinde önemli bir yeri olan Münir Baba, bir süre Yedikule Bektaşî tekkesi şeyhliğinde bulunmuş, ayrıca Nureddin Cerrahi tekkesi şeyhlerinden İbrahim Fahreddin Efendi'yi Bektaşî yapmıştı. Ayrıca şeyhin müntesipleri arasında Neyzen Tevfik ve Bahariye Mevlevihanesi Postnişini Hüseyin Fahreddin Dede de bulunmaktadır¹¹⁷.

Tekrar açılan İstanbul tekkelerinden diğeri Eyüp İdrisköşkü'ndeki Karyagdı Baba tekkesidir. Tekkeyi yeniden ihya eden¹¹⁸ Necib Baba'ya 6 Mart 1858 tarihinden itibaren et tayin edildiğine¹¹⁹ göre tekke bu tarihten önce faaliyete geçirilmiş olmalıdır. Tekkede bir matbaa kuran Necib Baba, bu sebeple “Matbaacı Baba” lakabıyla anılmıştır¹²⁰. Necib Baba tarafından yeniden inşa

¹¹⁴ Tanman, “Perişan Baba Tekkesi”, s.243.

¹¹⁵ Yücer, *age*, s.498.

¹¹⁶ Münir Baba on bir odadan meydana gelen bu tekkeyi, etraftaki altı parça ev ve arsa ile Telgrafçı Nazif Bey'e ait olan haneyi satın alarak büyütüştü. Bilgin Turnalı-Esin Yücel, “İstanbul'daki Bazı Tekkelerin Yerlerine Dair Bir Araştırma”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 18, Ankara 1984, s.148.

¹¹⁷ Süleyman Faruk Göncüoğlu, *Tarihte Hasköy (Hasköy, Sütölçe ve Halıcıoğlu Semtleri Monografisi)*, İstanbul 2005, s.124.

¹¹⁸ M. Yüksel, “Eyüp-Karyagdı Baba Bektâşî Tekkesi”, s.200.

¹¹⁹ BOA, A.DVN, 144/67-2; BOA, A.MKT. NZD, 287/90.

¹²⁰ Burada basılan eserlerden ilki Fadlullah Hurûfî'nin Câvidânnâme'sinin tercümesi olan Feriştahzâde Abdülmecid İzzeddin'in Aşknâme-i İlâhî'sidir. Necib Baba bu eserin taş baskısını gerçekleştirmiş, önce onar gurişâ müridlere sonra Ramazan ayında cüzî bir fiyata Bâyezid ve Fatih Camileri civarında halka satmıştır. Ancak Necib Baba'nın bu faaliyeti gerginliğe neden olmuş, hatta beraberinde Bektaşiliğin tartışıldığı menfi ve müspet yayınların yapılması sürecini

edilen bu tekke, meydanevi, aşevi ve derviş hücreleri ile tam teşekküllü hale getirilmişti. Tekkenin ana binası geniş bir bahçe içerisinde büyük, ahşap bir konak şeklindeydi¹²¹. Bununla birlikte Necib Baba'nın 1876 yılında vefatı üzerine yerine Tokmak Baba olarak bilinen İhlasi Baba¹²² geçmiş, onu Hafız Salih Baba izlemiştir. Hafız Salih Baba (ö. 1917) medrese eğitimi almasının yanı sıra “Şeyh Salih” mahlasıyla şiirler yazan, şair bir kimsedir. Şeyhlikle birlikte imamlık da yaptığından Bektaşiliğin sunni cemaat içinde taraftar bulmasını sağlamıştır¹²³. Hafız Salih Baba'nın vefatından sonra uzun süre boş kalan tekke şeyhliğine son olarak 9 Ocak 1925'te Yaşar Baba tayin edilmiştir¹²⁴.

Karaağaç tekkesi ise Hasib Baba tarafından faaliyete geçirilmiştir. Kitab-ı Cebbar Kulu adlı eser 1865 yılında bu tekkede istinsah edildiğine¹²⁵ göre tekke bu tarihten önce açılmış olmalıdır. Hasib Baba'dan sonra bu tekkede şeyhlik yapan Hüseyin Zeki Baba, Bektaşiliğin İstanbul'da yayılması için büyük çapa harcamıştır. Bu arada Kasımpaşa'da bir Bayramî-Melamî merkezi olan Haşimi Osman Efendi tekkesinin son postnişini Mehmed Süreyya Baba'ya icazet vererek bu tekkeyi Bektaşiliğe bağlamıştır¹²⁶.

başlatmıştır. H. M. Yücer, a.g.e, s.499, 528-529; Bu matbaada basılan bir diğer eser Tasavvufi hikmetlerin derlendiği Risâle-i Lâihât-ı Câmî'dir. Kitabın ilk sayfasında “Maarif Nezaret-i Celilesi ruhsatı ile Karyagdı tekkesinde Necib Baba'nın matbaasında tab olunmuştur”, şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. Thierry Zarcone, “Karyagdı Tekkesi”, *DBİA*, C.IV, İstanbul 1994, s.476.

¹²¹ M. Yüksel, “Eyüp-Karyagdı Baba Bektâşî Tekkesi”, s.217.

¹²² Karamürselli İhlâsî Baba (ö. 1899) Karyagdı tekkesinde yetişen şair bir zattır. Bu zatın “sürek olsun, çörek olsun, ehl-i beyti seven olsun” sözü XIX. yüzyılın sonlarında İstanbul Bektaşîleri arasında meşhur olmuştur. Sadettin Nüzhet, *Bektaşî Şairleri*, İstanbul 1930, s.186-187.

¹²³ Hafız Salih Baba, Eyüp İdris Köşkü yakınlarındaki Zeynep Hatun Camiinde imamlık yapmıştı. Hatta bu görevi, başında Bektaşî tacı ile yaptığından Şeyhülislam'a şikayet edilmiş, bunun üzerine Şeyhülislam “İyi ya daha ne istiyorsunuz? O adam, ‘Bektaşîler namaz kılmaz’ diye şayi olan rivayetin asılsızlığını ispat ediyor” demiştir. Sadettin Nüzhet, *Bektaşî Şairleri*, s.129; Hafız Salih Baba'dan dolayı bu tekke Hafız Baba tekkesi olarak da anılmaktadır.

¹²⁴ Rûfâî tarikatına da mensup olan Yaşar Baba, İstanbul tekkelerine sık sık davet edilerek zikirler yaptırmış, son dönemin ünlü zakirbaşlarındanır. Hayatı ve Karyagdı Baba tekkesi şeyhliği için 9 Ocak 1925 tarihinde kendisine verilen icazetnâme için bkz. M. Yüksel, “Eyüp-Karyagdı Baba Bektâşî Tekkesi”, s.206-216.

¹²⁵ *Üveysilikten Bektaşîliğe Kitab-ı Cebbâr Kulu*, haz. Hasan Yüksel-Saim Savaş, Sivas 1997, s.4.

¹²⁶ Göncüoğlu, a.g.e, s.128; Aynı zamanda şair olan Zeki Baba, zamanın tanınmış şairlerindendir. Samancıgil, a.g.e, s.283.

Çamlıca'daki Tahir Baba tekkesi ise, Nuri Baba'nın gayretiyle Nakşî tekkesi olarak ancak XIX. yüzyılın sonlarında açılabilmişti¹²⁷. Bununla birlikte tekke, Nuri Baba'nın postnişinliğinde İstanbul'un ileri gelenleri tarafından rağbet edilen bir merkez durumuna gelmişti¹²⁸. Ayrıca Nuri Baba sadece Bektaşîler arasında değil, İstanbul halkı arasında da tanınan bir Bektaşî şeyhiydi. Çok sevilen ve sayılan bir mizaca sahip olan Nuri Baba, pek çok şiire de konu olmuş, kurduğu tekkede kadın-erkek birçok şair yetişmişti¹²⁹. Tahir Baba tekkesi yazlık olduğundan kışın kapatılır, Nevruzla beraber bütün şeyh ve dervişler bir araya toplanıp, şenlikler yapılarak açılırdı. Bu dönemde Nuri Baba'nın tekkede devamlı ikamet eden on bir dervişi vardı¹³⁰. Nuri Baba'dan sonra yerine önce Tefvîk Baba, sonra oğlu Ali Nutkî Baba meşihat görevini üstlenmişti¹³¹.

Öte yandan İstanbul Edirnekapı'da Emin Baba tarafından ilk defa bir tekke kuruldu. Bu tekke 1867 yılında Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan'ın vakfına bağlı olarak Valide'nin de desteğiyle inşa edildi¹³².

¹²⁷ Bandırmalızâde Ahmed Münib, *Mecmu'a-i Tekâyâ*, s.3-15.

¹²⁸ Bu özelliğinden dolayı tekke, Yakup Kadri'nin Nur Baba adlı romanına konu olmuş, romandaki Bektaşî tiplmesi bir takım tartışmaları beraberinde getirmiştir. İlk olarak Akşam gazetesinde neşredilen bu yayın İslam aleminde ayrılığa neden olacağından dolayı takibe alınmış (TİTE, Kutu nr.57, Belge nr.72), gazetede yayınlanan yazıların kitap haline getirilip bastırıldığı, hatta filme çekilerek sinemalarda oynatıldığının haber alınmasıyla konunun üzerine gidilmiş, bu faaliyetin 3,5 milyon Bektaşinin millet meclisine kin gütmelerine ve İslam aleminde ayrılık yaratmasına sebep olacağından konuya hassasiyetle yaklaşılması istenmiştir. TİTE, Kutu nr.57, Belge nr.152.

¹²⁹ Noyan, *a.ge*, C. V, s.133; Şair Münire Hanım'ın (ö.1911) mezarı tekke haziresindedir. Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C. I, s.507.

¹³⁰ Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C. I, s.505, 507.

¹³¹ VGMA, Tekâyâ ve Zevâyâya Mahsûs Defter, nr. 109 (366), s.35; Yücer, *a.ge*, s.505.

¹³² BOA, Y.PRK.AZJ, 54/82; VGMA, Tekâyâ ve Zevâyâya Mahsûs Defter, nr. 109 (366), s.20; M. N. Haskan, Eyüp Sultan Tarihi, s.105; Rivayete göre Valide Sultan, Emin Baba tarafından Bektaşî yapılmış, böylece Bektaşîler bu dönemde Valide Sultan'ın da desteğiyle kendilerini savunabilmişlerdir. Valide Sultan'ın Bektaşîliğe intisabına sebep olan olay Sultan Abdülaziz'in çıktığı Avrupa seyahati sırasında yaşanmıştır. Sultan'ın seyahatten dönmesi gecikince Valide Sultan gördüğü rüyalarında tesiriyle endişeye kapılmış, tavsiye üzerine oğlunun geri dönüp dönmeyeceğini Emin Baba'ya sordurmuştur. Emin Baba'nın ilk cevabı, "Padişah değil mi, canı ne vakit isterse o vakit gelir, ben kahyası değilim ya" olmuştur. Fakat ısrar üzerine, "Önümüzdeki Çarşamba değil, öbür Çarşamba" haberini göndermiş ve dediği tarihte Sultan Abdülaziz seyahatten dönmüştür. Bu olay üzerine Valide'nin Emin Baba'ya olan güveni artırmış, onu ödüllendirmek için Hassa Hazinesi nazırına göndermiş ve ne isterse yapılmasını emretmiştir. Baba'nın isteğiyle şeyhi Salih Baba'nın mezarı ve Edirnekapı'daki Kuyubası (Kuyulukahve) denilen yerde tekkesi inşa edilmiş, ayrıca Valide Sultan o tarihten sonra Emin Baba'yı sık sık ziyaret etmiştir. Ali Rıza-Mehmed Galib, *XIII. Asr-ı Hicride Osmanlı Ricâli (Geçen Asırda Devlet Adamlarımız)*, C. II, haz. F. Çetin Derin, İstanbul 1977, s.10.

Kayıtlarda Âbkeşlik tekkesi olarak da geçen bu tekkeye Emin Baba'nın 1886 yılında vefatından sonra Lofçalı İbrahim Aziz Bey atandı. Aziz Bey bu görevde iki buçuk ay kaldıktan sonra Meclis-i Meşayih tarafından görevinden alınarak yerine Halil Efendi isminde muhtemelen bir Nakşî şeyhi atandı¹³³. Bunun üzerine İbrahim Aziz Bey, tekkenin yirmi senedir Emin Baba'nın uhdesinde bulunduğunu, kendisinin Emin Baba'nın hem mirasçısı hem de sağlığında müridleri arasından seçtiği halifesi olduğunu, bu sebeple görevin kendisine iadesini istedi. Ancak Meclis-i Meşayih tekkenin Bektaşî değil Nakşî tarikatına bağlı olduğu gerekçesiyle Aziz Bey'in başvurusunu geri çevirdi. Oysa İbrahim Aziz Bey'e göre Bektaşî tarikatı zaten Nakşîliğin bir koluydu, hatta Hacı Bektaş Veli tekkesi bile Nakşî tekkelerinden sayılmıştı. Sonuçta İbrahim Bey'in görevine geri dönmesi mümkün olmadı¹³⁴. Bununla birlikte 1911 yılında bu tekkede kendisine bir oda yaptırmak isteyen Hasan Baba'nın şeyh bulunduğu tespit olunmaktadır¹³⁵.

Rumelihisan'ndaki Durmuş Dede tekkesi de faaliyetlerine başlamıştır¹³⁶. 1867 yılında faaliyette olduğu anlaşılan tekkeye bu yılın Muharrem ayında Evkaf Nezareti tarafından eskiden beri sürmekte olan ve "Muharremiye" adıyla anılan bir miktar yardımda bulunulmuştur¹³⁷. Ayrıca tekke XX. yüzyılın başında Mehmed Eşref Efendi'nin şeyhliği döneminde¹³⁸, burada bulunan Durmuş Dede türbesiyle birlikte tamir ettirilmiştir¹³⁹.

¹³³ BOA, Ayniyat Defteri, nr. 1562, Sıra nr. 5993.

¹³⁴ BOA, Y.PRK.AZJ, 54/82.

¹³⁵ BOA, EVMH.TİK, 112/97.

¹³⁶ Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.21; Burası uzun süre Cerrahi tarikatına bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmüş, 1841 yılından beri tekkede şeyh bulunan Şeyh Mustafa'nın 1860 yılında vefatı üzerine, tekkeye Seyyid Mehmed Said ve Mehmed Nureddin şeyh olarak atanmış (BOA, EVMKT, 94/104), daha sonra bu göreve Mehmed Sadık getirilmişti. BOA, EVMKT.CHT, 399/14.

¹³⁷ Evkaf Nezareti tarafından tekkeye 30 guruş yardım yapılmıştır. BOA, EVMH, 1267/65.

¹³⁸ 1894 yılında şeyhliğe atanan Eşref Efendi (BOA, EVMKT.CHT, 421/9), ilk olarak tekkenin zeytinyağı ve piriç gibi tahsisatlarının verilmesi isteğinde bulundu. BOA, EVMKT, 2201/49; BOA, EVMKT, 2201/50.

¹³⁹ BOA, EVMH.TİK, 62/35; Tekkede şeyh bulunan Eşref Efendi'nin arzuhalisiyle gerçekleşen bu tamirat, 75.656 guruşa mal oldu. BOA, DH.MKT, 2403/87; EVMKT, 2604/75; Ayrıca tekkedeki camide imamlık yapan Eşref Efendi'ye aylık 100 guruş maaş tahsis edildi. BOA, EVMKT, 2726/68.

İstanbul'da faaliyete geçirilen bir diğer Bektaşî tekkesi, Topkapı civarındaki Büyük Abdullah Baba tekkesidir¹⁴⁰. Daha önce aynı yerde Takiyyeci (Takkeci) Baba tekkesi adıyla bir tekke bulunmaktaydı. Burası Avlonyalı Hacı Abdullah Baba tarafından 1908 senesinde yeniden bina edildi. Abdullah Baba, Kahire'deki Kaygusuz tekkesi şeyhi Abbas Baba'nın müridi olup Filibeli Tü-rabi Baba'dan da icazet almıştı¹⁴¹. Yeniden inşasından iki yıl sonra bu tekke bitişindeki kahvede içki satıldığı iddiasıyla gündeme gelmişti. Ancak bunun aslı olmadığı, yalnız kahve bahçesine bir iki iskemle atılarak oturulduğu anlaşılmış, bu uygulamaya müsaade edilmemesi istenmişti¹⁴².

Bir Celvetî tekkesi olarak kurulan, fakat 1752'den sonra Bektaşîliğe bağ-lanan Bandırmalı tekkesi ise, Mustafa Haşim Efendi ve çocukları tarafından 1925'e kadar idare edilmiştir. Celvetiliğin yanı sıra Bektaşî meşihatını da üstle-nen bu şeyhler, Bektaşî tekkelerinin kapatılması toplantısına katılan Mehmed Galib Efendi'nin (ö. 1831) dışında, Selamet Efendi (ö. 1849), Fahreddin Efendi (ö. 1893) ve diğer Mehmed Galib Efendi (ö. 1911)'dir. Bu dönemde tekke geniş ilgi gören bir musiki merkezine dönüşmüştür¹⁴³. Tekkenin son postnişini ise tanınmış Bektaşî şeyhlerinden Yusuf Fahir Baba (ö. 1967)'dir¹⁴⁴.

¹⁴⁰ Safer Baba, *Islahat-ı Sufiyye fî Vatan-ı Aslıyye*, İstanbul 1998, s.27.

¹⁴¹ Yücer, *a.g.e.*, s.506; 1921 yılında Abdullah Baba'nın vefatı üzerine bu tekkeye Bektaş Baba tayin edilmişti. TİTE, Kutu nr.64, Belge nr.145; Bektaş Baba'nın tayin edilmesinde Polis Müdürü Hasan Tahsin Bey etkili olmuş, ayrıca sadece bu Bektaşî tekkesinde değil, diğer bazı kurumlara da Arnavut kökenli kişilerin atanmasına ön ayak olmuştu. Böylece bir kadrolaşma hareketinin ortaya çıktığı istihbar edilmişti. TİTE, Kutu nr.64, Belge nr.145; Keza, bir süre sonra Bektaş Baba'nın Türk aleyhtarı faaliyetlerde bulunduğu tespit edilmişti. Gelen istihbarata göre Bektaş Baba tekkesinde İngilizleri misafir ederek ziyafet vermiş, bu ziyafete çok sayıda Arnavut da katılmış, ziyafet sırasında Türklük ve Kuva-yı Milliye aleyhinde nutuklar söylenip, "Yaşasın İngilizler, Yaşasın Yunanlılar, Yaşasın Arnavutlar, Kahrolsun Türkler" şeklinde tezahü-rat yapılmıştı. Oysa daha sonra Bektaş Baba, kendini kurtarmak için vatansever görünmüştü. TİTE, Kutu nr.63, Belge nr.151; TİTE, Kutu nr.59, Belge nr.37.

¹⁴² BOA, DH.EUM.THR, 46/5.

¹⁴³ İstanbul Bektaşîlerinden bestekar ve musikişinas şahsiyetler için bkz. Ömer Tuğrul İnancı, "Bektaşî Musikisi", *DBİA*, C. II, İstanbul 1994, s.129-131.

¹⁴⁴ A. Bilgin Turnalı-E. Yücel Turnalı, "Celvetilik ile Bektaşîliği Birleştiren İlgi Çekici Bir Dal Hâşimîyye Kolu ve Üsküdar'da Bandırmalı Tekkesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 66, İstanbul 1990, s.114-118; Ekrem Işın, "Haşim Efendi Tekkesi", *DBİA*, C. IV, İstanbul 1994, s.15-16; Fahir Baba, yaşadığı dönemde Bektaşîlik ve Bektaşîlerle ilgili oluşan kötü imajı ve kanaatleri ortadan kaldırmak için pek çok yazı kaleme almış, Hacı Bektaş Veli gibi büyük bir zat hakkında atılan iftiralara tashih ederek, son zamanlarda çılgından çıkan ve esasından uzaklaşan

Öte yandan Üsküdar Öküz Limanı'ndaki Yarımcı Baba tekkesi Şeyh Ahmed Şerif Efendi (ö. 1846) tarafından yeniden kurulmuş, ancak Kadiri tarikatına bağlanmıştır¹⁴⁵. Tekke kapatılana kadar da Kadiriliğe bağlı kalmış, şeyhliği Şerif Efendi'nin oğulları tarafından yürütülmüştür. Ancak tekke haziresindeki Bektaşî mezar taşlarından Kadiriğin yanında Bektaşî usulünün de devam ettirildiği anlaşılmaktadır¹⁴⁶. Uzun süre boş kalan Beykoz'daki Akbaba tekkesi ise İstanbul merkez komutanı Abdulkadir Paşa'nın aracılığıyla Sultan II. Abdülhamid tarafından 1876 yılında Nakşî şeyhlerinden Buharalı Abdülhakim Efendi'ye verilmiştir. Daha sonra oğlu Ahmed Mansur Efendi 1925'e kadar burada Nakşî meşihatını yürütmüştür¹⁴⁷.

Nakşî tekkesi olarak İstanbul'da yeniden açılan bir başka Bektaşî tekkesi Daver Baba tekkesidir¹⁴⁸. Hasköy'ün Davud Paşa mahallesindeki Erdek Baba tekkesi ise Kadiri tarikatına bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmüştü¹⁴⁹. Yine Söğütözü'deki Sarı Sufi Hüseyin Baba tekkesi faaliyete geçirilmişti¹⁴⁹. Bununla birlikte tarihi boyunca Halvetî, Kadiri, Bayramî gibi çeşitli tarikat mensuplarına hizmet vermiş olan Saçlı Emir tekkesi, XIX. yüzyılın sonlarında buraya Süreyya Baba'nın şeyh olarak atanmasıyla Bektaşî tarikatına bağlanmıştır¹⁵⁰. Bununla birlikte İstanbul yakınlarındaki Silivri'de Sadi Baba, Çatalca'da Kara Baba tekkeleri mevcudiyetlerini devam ettirmişlerdir¹⁵¹.

Bektaşîlikle, Hacı Bektaş Veli'nin bir alakası olmadığını ispatlamaya çalışmıştır. Yusuf Fâhîr Baba, "Bektaşîlik", *Tarih Dünyası*, Sayı 25, İstanbul 1951, s.1051-1053; Sayı 26, İstanbul 1951, s.1079-1081; "Bektaşîlik ve Tarihi", *Tarih Dünyası*, Sayı 36, İstanbul 1952, s.1439-1442.

¹⁴⁵ Bandırmalızâde Ahmed Münib, *Mecmu'a-i Tekâyâ*, s.7.

¹⁴⁶ Yücer, *a.g.e.*, s.506-507; Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C. I, s.511; Tekke haziresi için bkz. Müfid Yüksel, "İstanbul Bektâşî Tekkeleri", *Cem*, Sayı 71, Ekim 1997, s.38.

¹⁴⁷ M. Baha Tanman, "Akbaba Tekkesi", *DBİA*, C.I, İstanbul 1993, s.154.

¹⁴⁸ Tanman, "Daver Baba Tekkesi", s.5; Rivayete göre Sultan Abdülaziz'in ziyaret ettiği tekkelerden biri olan Daver Baba tekkesinde arıcılık yapılmakta ve saraya bal gönderilmekteydi. "Daver Baba Tekkesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul 1966, s.4276.

¹⁴⁹ BOA, C.EV, 135/6717; Safer Baba, *İslahat-ı Sufiyye fi Vatân-ı Asliyye*, s.27.

¹⁵⁰ Mehmed Süreyyâ Baba, Bektaşîlik icazetini Karaağaç tekkesi şeyhi Hüseyin Baba'dan almıştı. Şeyh Haşimî Osman Baba'nın şiirlerini Divançe-i Haşimî adıyla yayınlayan Süreyyâ Baba'nın Bektaşîlik ve Bektaşîler adlı eseri bulunmaktadır. Ekrem Işın, "Saçlı Emir Tekkesi", *DBİA*, C. VI, İstanbul 1994, s.384; Mehmed Süreyyâ, *Bektaşîlik ve Bektaşîler*, Dersaadet 1330-1332.

¹⁵¹ BOA, DH.MKT, 2434/113; BOA, C.EV, 641/32329; BOA, ŞD, 201/21; BOA, EV.MKT.CHT, 53/34; BOA, EV.MH.TİK, 158/52.

İstanbul ve çevresindeki Bektaşî türbeleri de mevcudiyetlerini korumuşlardı. Üsküdar'daki Karaca Ahmet Sultan'ın tamire muhtaç olan türbesi 1857 yılında tamir ettirilmişti¹⁵². Ayrıca İstanbul'da kişisel gayretlerle açılan ve Bektaşî tekkesi gibi kullanılan evler de bulunmaktaydı. Mehmet Baba (ö.1895) tarafından bir ev satın alınarak faaliyete geçirilen ve Deniz Abdal zaviyesi olarak anılan yer¹⁵³ ile Ahmet Münip Efendi tarafından kurulan Kadıköy'deki Mecîdiye tekkesi de bunlardandı¹⁵⁴.

Görüldüğü üzere İstanbul'daki Bektaşî tekkeleri yeniden tesis edilmiş ve değişik sahalarda faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bektaşiliğin yaygınlaştırılmasında çok başarılı oldukları anlaşılan İstanbul tekkeleri, Muharrem ayında aşure pişirme ve mersiye okuma gibi çeşitli adetleri de sürdürmüşlerdi. Bu cümleden olarak her yıl sırayla bir Bektaşî tekkesinde aşure pişirilir ve gelen gidene dağıtılırdı. Ayrıca aşure hangi tekkede pişiriliyorsa orada mersiyeler okunurdu. İstanbul'da tekkelerin yeniden tesis edilmesiyle başlayan¹⁵⁵ bu adeti 1894'te Merdivenköy tekkesi, 1895'te ise Çamlıca tekkesi yerine getirmişti¹⁵⁶. Bununla birlikte aynı dönemde İstanbul'daki Bektaşî tekkelerinde içki imal edildiği ve buralara bekar kadınların gittiği istihbar edilmiş, bu tür dine uygun olmayan hallerin men edilmesi istenmişti¹⁵⁷. Böylece devletin tekkeler üzerindeki kontrol ve denetimleri sürmüştü.

B. Rumeli Bektaşî Tekkeleri

Çirmen sancağının Dimetoka kazasındaki Kızıldeli tekkesi kapatılırken buradaki dervişlerin bir kısmı sürgün edilmiş, bir kısmı tekke çevresindeki evlerine çekilerek faaliyetlerini bir süre buralarda sürdürmüşlerdi. Bu arada Lâtif Dede

¹⁵² Bu tamir yirmi bin guraş Minas Kalfa'ya yaptırılmıştı. BOA, İ.MVL, 380/16649; BOA, MVL, 354/77; Burası XIX. yüzyılın sonlarında faaliyetlerine devam etmekteydi. BOA, İ.ŞE, 10/1315 R-5.

¹⁵³ Deniz Abdal mahallesinde bir türbe etrafında oluşturulan bu tekke ve şeyhi hakkında şikayet vaki olmuş, Polis müdüriyetinin takibatı ve Meclis-i Meşâyın'ın tahkikatı sonucunda burada şeyhlik iddiasında bulunan kişinin sûfi elbisesi giydiği, etrafına bir takım insanları, özellikle de kadınları topladığı anlaşılmış, polis müdüriyetinin ısrarı üzerine bu şahsın İstanbul'dan def edilmesi kararı alınmıştı. İMMA, Tekke ve Zaviye Defterleri, nr. 1769, s.144.

¹⁵⁴ Noyan, *a.g.e*, C. V, s.142, 150.

¹⁵⁵ 1840 yılının Muharrem ayının 10. günü İstanbul'daki Bektaşî tekkelerinde aşure pişiriliş mersiye okutulmuştur. BOA, C.EV, 312/15889.

¹⁵⁶ BOA, Y. PRK. ZB, 13/42; BOA, Y. PRK. ZB, 16/6.

¹⁵⁷ BOA, BEO, 38/2850; BOA, DH.MKT, 1975/31; BOA, DH.MKT, 1983/15.

ve Bektaş Dede gibi şeyhler Bektaşî dervişlerini derleyip toparlamaya çalışmışlardı¹⁵⁸. Taşrada yasağın ilk olarak uygulandığı bu tekke, Bektaşîlere karşı izlenen sert politikanın zamanla yumuşamasıyla birlikte yeniden faaliyetlerine başlamış, Bektaşîler tekkeyi canlandırmakla kalmamışlar, daha önce el konulan mallarının da yeniden vakıf olarak tekkeye iadesine gayret göstermişlerdir¹⁵⁹.

1852 yılında yapılan ilk başvuruda, bir ziyaretgah olan Kızıldeli tekkesine pek çok misafir geldiği, bu misafirlerin türbedar Hüseyin Dede tarafından layıkıyla ağırlandığı, fakat kendisinin ekonomik olarak zor durumda bulunmasından dolayı eskiden tekke vakfından olan arazilerin ve dört değirmenin satın alınıp tekkeye vakfedilmesine müsaade edilmesi istendi. Ancak merkezî hükümet, Sultan II. Mahmud döneminde Bektaşî tekkelerinin kapatılması sırasında mal varlıklarının satıldığını, bu uygulamaya aykırı bir işlem yapılamayacağını ileri sürerek bu isteği reddetti¹⁶⁰. Bunun üzerine türbedar Hüseyin Dede, sekiz yıldır alamadığı maaşının ve tekkeye tahsis edilen zahirenin verilmesini istedi¹⁶¹.

Hüseyin Dede'nin vefatından sonra 1855 yılında Kızıldeli tekkesine Süleyman Dede ve Veli Dede türbedar olarak atandı¹⁶². 1861 yılında ise tekkeye yiyecek olarak Filibe mukataasından bir miktar pirinç tahsis edildi¹⁶³. Ayrıca bu dönemde eskiden Kızıldeli tekkesine ait olan mezarlar da bu tekkeye bırakıldı¹⁶⁴. Böylece tekrar faaliyete başlayan Kızıldeli tekkesinin 1890 tarihinde önemli bir güce ulaştığı görülmektedir. Bu tarihte Ferecik mülazım-ı sanisi İbrahim Mehmed'in tekke ile ilgili yazısı, bölgede Bektaşî faaliyetlerinin ne derece yaygınlaştığını haber vermektedir. Buna göre o sırada Kızıldeli tekkesi etrafında oluşan Bektaşî faaliyeti, on bin kişiyi etkisi altına alabilecek ölçüdeydi.

¹⁵⁸ Hezarfen, *Kızıldeli Sultân Dergâhı*, s.26.

¹⁵⁹ 1839 yılında tekke şeyhi ve mütevellilerinin çevre köylere müdahaleleri vaki olmuştur. Böylece daha önce kamulaştırılan tekke malları tekrar elde edilmek istenmiştir. BOA, C.EV, 436/22064.

¹⁶⁰ BOA, A.MKT.MVL, 57-A/7234; BOA, İ.MVL 248/9069; Tekkeye tekrar iade edilmesi gündeme getirilen arazi ve değirmenler için bkz. BOA, İ.MVL 248/9069.

¹⁶¹ BOA, A.MKT.MHM, 22/54.

¹⁶² BOA, EVMH, 1223/83; Süleyman Dede'nin vefatının ardından bu göreve oğlu getirilmiş (BOA, EVMKT, 2422/24), bir görev değişikliği de 1885 yılında olmuştur. BOA, EVMKT, 2422/89.

¹⁶³ BOA, C.EV, 398/20186; 1867 yılında ise vefat eden türbedar Şeyh Hüseyin'in yerine oğlu Mehmed Bektaş Efendi getirilmiştir. BOA, EVMKT.CHT, 190/107; BOA, EVMH, 1431/72; VGMA, Defter nr.174, s.282; VGMA, Defter nr.725, s.254.

¹⁶⁴ 1890 yılında mezarlar tekrar tekkeye iade edilmiştir. BOA, ŞD, 2532/13.

Ayrıca Binbaşı Said Efendi, Yüzbaşı Ali ve telgraf müdürü Hilmi Efendi gibi Ferecik taburunda görevli kişiler sahip oldukları memuriyetlerin nüfuzundan faydalanarak Bektaşiliğin yayılması için çaba harcamaktaydı¹⁶⁵. Ayrıca bir süre sonra Kızıldeli tekkesine ait olan ve Mehmed Said Efendi tarafından tasarruf edilen arazinin mahsulünün hükümet tarafından zapt edilmesine son verilerek, bu arazinin varislerine iade edilmesi ve bir daha müdahale edilmemesi istenmişti¹⁶⁶. Bu surette tekke XIX. yüzyılın sonlarına kadar Makedonya ve Kosova bölgesi Bektaşî tekkelerinin merkezi konumunu sürdürmüştü¹⁶⁷.

Dimetoka'da tekrar açılan bir başka Bektaşî merkezi Mürsel Baba tekkesiydi¹⁶⁸. Bu tekke, şeyh Ahmed Hulusi Efendi'nin isteği üzerine 1856 yılında hayli vakitten beri harap halde bulunması sebebiyle buradaki dervişlerin faaliyetlerini yürütmekte zahmet çekmeleri göz önüne alınarak tamir ettirilmişti¹⁶⁹. Yine Dimetoka'ya bağlı Cebel nahiyesindeki Yağmur Baba ve Sultanyeri nahiyesindeki Elmalı Baba tekkeleri de faaliyetlerine yeniden başlamışlardı¹⁷⁰.

¹⁶⁵ İbrahim Mehmed, tekke mensuplarından bazılarının “tekkemiz 366'a ulaştığı zaman bir Abbasi devleti teşkil eder, beşinci mezhebi ve Bektaşî tarikatını ihya ederiz” dediklerini nakledip, Bektaşîlerin kötülüklerini sayarak Şeyhülislamlıktan bir memur görevlendirilerek konunun araştırılması tavsiyesinde bulunmuştu. BOA, Y.PRK.ASK, 67/49.

¹⁶⁶ BOA, DH.MKT, 91/5; 1892 yılında Kızıldeli tekkesine derviş ve ziyaretçilerin yemek masraflarına harcanmak üzere yıllık 1.200 guruş tahsis edilmişti. *Salname-i Vilayet-i Edirne*, Edirne 1310, s.587.

¹⁶⁷ Mehmet İbrahim, a.g.m, s.297; 1918 yılından itibaren Dimetoka bölgesinde Seyyid Ali Sultan'a bağlı bulunan kişiler Türkiye'ye göç etmeye başlamışlar ve özellikle İstanbul'da Demirköy, Muratlı ve Ortaköy'e yerleşmişlerdir. Ayrıca o dönem Şahkulu Sultan tekkesi şeyhi Tahsin Baba'ya bağlanarak bu tekkeye gidip gelmeye başlamışlardır. Hezarfen, *Kızıldeli Sultân Dergâhı*, s.26-27

¹⁶⁸ Bu tekke Nakşî tekkesi olarak faaliyetlerini sürdürmüştü. *Salname-i Vilayet-i Edirne*, Edirne 1309, s.208; *Salname-i Vilayet-i Edirne*, Edirne 1310, s.340.

¹⁶⁹ Tamir isteği Edirne Valisi Abdi Bey tarafından hükümete bildirilmiş, yapılan keşifte tamir için 6.000 guruşun gerektiği anlaşılmıştı. Bu masrafın karşılanabilmesi için tekkenin varidatının olup olmadığı araştırılmış, ancak Bektaşî tekkelerinin mallarının müsadere edilip satıldığı sırada bu tekke mallarının da satıldığı tespit edilmiştir. Bu arada Evkaf-ı Hümayun, tekkenin arazi ve sair malı olduğunu bildirmiş, ancak bunların diğer ihtiyaçlara sarf edilmesi kararlaştırılarak tamir için gerekli paranın hazine tarafından karşılanması kararı alınmıştı. BOA, A.MKT.NZD, 90/68; BOA, A.MKT.NZD, 96/24; BOA, A.MKT.UM, 146/26; BOA, A.MKT.MHM, 96/91; BOA, MVL, 144/5; BOA, A.MKT.UM, 242/40; BOA, EVMH, 677/39; Ayrıca tekkedeki postnişinler için bkz. BOA, C.EV, 217/10829; BOA, MVL, 559/45; BOA, EVMH, 1304/106; BOA, EV.MKT, 767/12; BOA, EV.THR, 315/53; VGMA, Defter nr.876, s.6.

¹⁷⁰ BOA, EVMH, 1044/34; BOA, EVMKT, 276/78; BOA, EVMKT.CHT, 549/59; BOA, EVMKT, 3280/46; Elmalı Baba'nın türbesi kaza müdürü Hırsovalı Mustafa Efendi tarafından tamir ettirilmiştir. *Salname-i Vilayet-i Edirne*, Edirne 1309, s.231.

Mekri'de yıktırılan Sancakdar Baba ve Hızır Baba tekkelerinin türbe mahalleri hizmet vermeye devam etmişti¹⁷¹. Keşan'da bir şeyh ve Arnavut dervişler tarafından idare edilen küçük bir tekke faaliyete geçirilmişti. Aynı kazada bulunan ve 1826 yılında yıktırılan Rüstem Baba tekkesi türbe mahalli ve vakfı ile hizmet vermeye devam etmişti¹⁷². XX. Yüzyıl başlarında Rüstem Baba tekkesi bir çiftliğe sahipti¹⁷³. Yine Keşan civarında Domuzdere'deki Bektaşî tekkesi bir şeyh ile üç dört dervişin idaresindeydi. Bektaşîler buraya, 1836-1839 yılları arasında meydana gelen salgın hastalık sebebiyle Çeltik köyünden gelip yerleşmişlerdi¹⁷⁴. Edirne merkezindeki Demirtaş Bey (Hızır Baba)¹⁷⁵, Hayrabolu'daki Kara Ali Baba¹⁷⁶ ve Cisir-i Mustafa Paşa'daki Hızır Baba tekkeleri faaliyetlerini sürdüren diğer tekkelerdir. Bunlardan Hızır Baba tekkesinde şeyh bulunan Mestan Ağa, eşi ve çocuklarıyla birlikte tevliyet meselesi yüzünden 1867 yılında öldürülmüşlerdir¹⁷⁷.

Edirne'den Kırcaali ve Gümölcine'ye giden anayolun çatal noktasındaki Evhad Baba tekkesi de yeniden açılmıştı. Bununla birlikte Havsa kazasındaki Arız Baba ve Kanber Baba tekkelerinde şeyh bulunan Tevfik Bey, 1890'larda Kırkkilise (Kırklareli) civarında, imam ve muhtarlar tarafından şikayete konu olacak derecede Bektaşîliği yaymak için çaba harcamıştı¹⁷⁸. Aynı zamanda Mason olduğu da rivayet edilen ve 1895'te Trablusgarp'a sürülerek bir yıl sonra burada vefat eden¹⁷⁹ Tevfik Bey, bu çabalarında başarı elde etmişti. Tevfik

¹⁷¹ Salname-i Vilayet-i Edirne, Edirne 1310, s.580.

¹⁷² VGMA, Defter nr. 1850, s.212; VGMA, Defter nr. 864, s.208; BOA, EV.MKT, 1384/98.

¹⁷³ BOA, DH.H, 3-1/32.

¹⁷⁴ Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.23-24.

¹⁷⁵ BOA, EV.MKT.CHT, 162/118; BOA, EV.MKT, 351/47; VGMA, Defter nr. 993, s.61.

¹⁷⁶ BOA, EV.MH, 947/29; *Salname-i Vilayet-i Edirne*, Edirne 1310, s.694.

¹⁷⁷ Mestan Ağa, tekkedeki tevliyet görevini vefatından sonra diğer zevcesinden olan evladı Ali'ye bırakacağının büyük oğlu Ali tarafından öğrenilmesi üzerine, bu kişi ve arkadaşları tarafından öldürülmüştür. BOA, İ.DA, 2/23; Bu tekkeye ait mezranın 1865 yılında 3.000 gurusu geliri bulunmaktadır. BOA, EV.MH, 1060/54; Edirne çevresinde Sazlıdere'de Hacı Bektaş Veli'nin soyundan kabul edilen Murtaza Çelebi'nin kurduğu bir tekke daha faaliyetlerini sürdürmüştür. Salname-i Vilayet-i Edirne, Edirne 1309, s.79; *Salname-i Vilayet-i Edirne*, Edirne 1310, s.199; Bu bölgedeki Darıdere'de ise Karaca Ahmed Sultan'ın türbesi bulunmaktadır. *Salname-i Vilayet-i Edirne*, Edirne 1310, s.479.

¹⁷⁸ BOA, Y.PRK.UM, 27/14; BOA, Y. PRK.SRN, 4/1; Bu sırada Havsa kazasındaki Gâibler tekkesi de faaliyete geçirilmiştir. BOA, EV.MH, 378/47; BOA, EV.MH, 636/67.

¹⁷⁹ Refik Engin, "Tevfik Bey Baba", *Yol*, Sayı 5, Ankara Mayıs-Haziran 2000, s.119.

Bey, eskiden Şeyh Bedreddin'e mensup olan ve Trakya çevresine yerleşerek yirmi beş kadar köy kuran Amuca kabilesi Türkleri arasında Bektaşiliği yaymış, bu kabilenin birçok efradını da kendisine bağlamıştı¹⁸⁰. Ayrıca Tevfik Bey, Babaeski'deki Sarı Saltık tekkesinin 93 Harbi'nde bölgenin Ruslar tarafından işgali sırasında kiliseye çevrilerek bir kule yapılp çan takılması üzerine, bir takım teşebbüslerde bulunarak Sarı Saltık tekkesinden çanı indirtmişti¹⁸¹.

Bununla birlikte Tevfik Bey, 1893 yılında Edirne valisi vasıtasıyla da şikayet edilmişti. Şikayetin sebebi Tevfik Bey'in Havsa ve Kırkkilise'de Bektaşiliği yaymaya yönelik çalışmalarıydı. Tevfik Bey bölgedeki Ertuğrul köyünü kendisine merkez seçerek bir "cemiyet-i ilhâdiye" teşkil etmiş, Karıncak ve Dede Sancağı gibi çevre köylerde faaliyetlerini sürdürmüş, bölgenin imam ve muhtarlarına göre ahaliyi iğfal ile sade vatandaşları doğru yoldan saptırmaya çalışmıştı¹⁸². Karıncak köyü muhtarı, Tevfik Bey hakkındaki bu iddialara yenilerini eklemişti. Ona göre Tevfik Bey, "tarik-i şen'iyye ve mezheb-i bâtiliyyesine" halkı dahil etmekle kalmamış, halktan irşadiye ve kurban adıyla hane başına ikişer lira ile birer koyun toplamıştı. Ayrıca mürşid hakkı diyerek her kişiden sanki resmi vergi gibi yıllık beşer guruş talep etmişti. Karıncak köyü muhtarının büyük endişeleri vardı. Tevfik Bey'in teşvikiyle "tarik-i müstakimi" terk eden kişiler her gün yalan sözlerle Müslüman ahaliyi alaya almaktaydılar. Durum böyle giderse ileride büyük bir "fenalık ve ihtilal"ın meydana gelmesi kaçınılmazdı. Muhtar böyle bir durumda köylerini terk etmeye mecbur olacaklarından Tevfik Bey'in faaliyetlerinin durdurulmasını ve hakkında kanunî muamelenin yapılmasını istiyordu¹⁸³. Sonuçta Tevfik Bey'in kimliğinin ve maksadının araştırılması için hususi bir memur sevki, olmazsa Tevfik Bey'in İstanbul'a getirilmesi istendi¹⁸⁴. Oysa aynı yıllarda merkezi hükümet, Bektaşî şeyhlerinden Adanalı Ali Baba'nın erzak toplamak için gideceği Aydın, Halep, Beyrut ve Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetleri yöneticilerinden kendisine kolaylık gösterilmesini emrediyordu¹⁸⁵.

¹⁸⁰ Noyan, *a.ge*, C. V, s.180.

¹⁸¹ R. Engin, "Tevfik Bey Baba", s.120.

¹⁸² BOA, Y.PRK.SRN, 4/1.

¹⁸³ BOA, Y.PRK.UM, 27/14.

¹⁸⁴ BOA, Y. PRK.SRN, 4/1.

¹⁸⁵ BOA, DH.MKT, 1704/30.

Tekkeleri ellerinden alınan Bektaşilerin Sultan II. Mahmud'un ölümünden sonra buraların tekrar kendi idarelerine geçmesi için çalıştıklarını vurgulamıştık. Bu çalışmalardan biri Köstendil sancağı Dobnice kazasındaki Hızır Baba tekkesinde yaşanmıştır. Bu tekke Bektaşî dervişleri çıkarıldıktan sonra medreseye çevrilmiş ve buraya müderris olarak Kadı Mustafa Efendi atanmıştı. Ancak bir süre sonra Bektaşî şeyhi Mustafa Baba bu duruma itiraz etmişti. Mustafa Baba'ya göre, Sultan Süleyman Han zamanında Bektaşî fukaralarına şart olunmuş olan bu tekkeyi Kadı Mustafa Efendi medrese kaydettirerek uzun zaman zapt etmiş, tekkenin vakfını oğlu Said Efendi'nin üzerine geçirmiş, bu esnada tekke harap olmuştu. Mustafa Baba, Kadı Efendi ve oğlunun bu eski Bektaşî tekkesine hizmetleri olmadığını, üstüne üstlük üzerlerinde Bektaşî kıyafeti dahi bulunmadığını, kendisinin dokuz yaşından beri Bektaşî tarikatına hizmet ettiğini, hâsılı bu tekkenin ve vakfının kendi idaresine verilmesini istemişti¹⁸⁶.

Mustafa Baba'nın bu girişimi yasaklılık sonrası Bektaşî gayretlerinden yalnızca bir tanesiydi. Keza aynı gayret başka tekkelerde de görülmüştü. Mesela Çöke nahiyesindeki Hacı Baba tekkesi sadece yeniden açılmakla kalmamış, ilga olayında satılan arazi varlığına da kavuşmuştu. Tekkenin mal varlığının devletin güvencesi altına alındığına şahit olunmaktaydı. Zira tekke arazisine bağlı korunun Rumeli-i Şarkî'de kalan kısmına Bulgarlar tarafından yapılan müdahale 1892'de men edilmişti. Bu tarihte Nakşî şeyhlerinden Abdülbaki Efendi hem bu tekkenin hem de aynı bölgedeki Muhyiddin Baba tekkesinin postnişini bulunuyordu¹⁸⁷. Ancak bir süre sonra Muhyiddin Baba tekkesi tekrar Bektaşilerin ve vakıf evladından olan kişilerin idaresine geçmiş, ayrıca bazı vergilerden de muaf tutulmuştur¹⁸⁸.

¹⁸⁶ BOA, C.EV, 441/22348; Şeyh Mustafa'nın bu girişimlerinin başarılı olduğu tespit olunmaktadır. Hızır Baba tekkesi tekrar Bektaşilerin idaresine bırakılırken Dobnice'deki iki kapılı değirmen, birer miktar tarla, bağ, çayır ve yaylak ile pek çok dükkân tekke vakfına bağlanmıştı. 1869 yılında tekke vakfına ait bu mülklerin 3.128 gurusu geliri olup, tamamı tekkenin masraflarına harcanmıştı. BOA, EVMH, 1358/54; BOA, EVMH, 257/134.

¹⁸⁷ BOA, C.EV, 253/12880; BOA, DH.MKT, 194/51; BOA, DH.MKT, 1976/28; XIX. yüzyılın sonlarında Hacı Baba tekkesi bir miktar arazi ile bir gözlü ambar, iki kapılı ahır ve iki adet odaya sahipti. BOA, EVMH, 1919/80; Diğer gelişmeler için bkz. BOA, DH.MKT, 1937/54; BOA, DH.MKT, 1491/83; BOA, DH.MKT, 1517/22; BOA, DH.MKT, 1574/65; BOA, DH.MKT, 1595/101; BOA, HR.TO, 178/77; BOA, HR.TO, 179/96.

¹⁸⁸ BOA, BEO, 1425/106851; BOA, BEO, 952/71380; BOA, ŞD, 2982/40; Edirne'deki Gül Baba tekkesi de faaliyetlerini sürdürmüştür. BOA, DH.MKT, 1941/51; BOA, EVMH, CHT, 113/126; BOA, EVTHR, 42/89; BOA, EVMH, 2932/67.

Kırkkilise (Kırklareli)'de Bektaşilik 1826 sonrası tekrar faaliyet alanı bulmuş, XIX. yüzyılın ikinci yarısında çeşitli tekke ve şahıslarla temsil edilmişti. Bunlardan ilki şiirlerinde Bektaşî motifleri görülen şair Hasibî Ahmed Efendi (ö.1870) idi¹⁸⁹. Yine Bektaşiliğe intisap etmiş sûfî şair Servet Efendi (ö.1897) bölgede tarikatın temsilcileri arasındaydı. Bölgedeki tekkelere gelince, Babaeski'deki Sarı Saltık tekkesi, 1826 tarihinde yıkılan Bektaşî tekkelerinden biriydi. Sarı Saltık türbesine Edirne'de Sezaî tekkesinden Derviş Mehmed şeyh olarak tayin edilmişti. Bu tekke Sultan Abdülmecid döneminin sonlarında Kalbî Baba'nın girişimleriyle yeniden inşa edildi¹⁹⁰. Daha sonra tekkenin idaresi Bektaşî şeyhlerinden Kırkkiliselî Hacı Râsih Dede'ye bırakıldı. Hacı Râsih Dede, Hacı Bektaş Veli tekkesinde bulunmuş ve pek çok memleketi gezdikten sonra, ömrünün sonlarında Sarı Saltık tekkesine şeyh olmuştu¹⁹¹. Pınarhisar'daki Binbiroklî Ahmed Baba tekkesi, Kırkkilise'nin birkaç kilometre yakınındaydı. 1826 yılında yıktırılan tekkeden geride kalan Birbiroklî Ahmed Baba türbesi son zamanlara kadar bir ziyaret yeri olmuştu¹⁹². Bununla birlikte Kırkkilise'de Kırklar ve Sinan Dede tekkeleri tekrar faaliyete geçirilmişti¹⁹³.

Eski Zağra'daki Turhan Baba tekkesi gelen ve gidene yemek hizmeti verirken¹⁹⁴, Yeni Zağra'daki Kıdemli Baba tekkesi türbe mahallî ile birlikte varlığını devam ettirmiş, ancak yerleşim yerlerine uzak oluşundan dolayı tekrar

¹⁸⁹ Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940, s. 284.

¹⁹⁰ Kalbî Baba harap halde bulunan tekkenin tamir ettirilmesine aracılık etmiş, bu tamir sırasında 62.270 guruş harcanmıştı. BOA, EVMH, 649/74; BOA, EVMKT, 464/21.

¹⁹¹ Selami Şimşek, "Kırklareli'de Tarikatlar ve Tekkeler", *Tasavvuf*, Sayı 18, 2007, s.215-217; Bununla birlikte buraya Nakşî şeyh atandığı da tespit olunmaktadır. BOA, EVMKT.CHT, 766/107; Yeniden inşası ahşap olarak gerçekleştirilen bu tekke (Salname-i Vilayet-i Edirne, Edirne 1317, s.316), Balkan savaşları sırasında Bulgarlar tarafından yıkılmıştır. Nazmi Sevgen, "Sarı Saltık ve Aiyos Spiridon-4", *Tarih Konuşuyor Dergisi*, Sayı 36, Ocak 1967, s.3020; Babaeski'deki Kaygusuz Baba türbesi de mevcudiyetini korumuştur. *Salname-i Vilayet-i Edirne*, Edirne 1310, s.545.

¹⁹² Ayrıca bu tekkenin senelik 125 guruş geliri olan bir miktar vakıf malı mevcuttu. BOA, EVMH, 833/49; BOA, EVMKT, 2863/75; BOA, EVMH, 574/139.

¹⁹³ VGMA, Defter nr.2816, s.7; BOA, EVMKT, 2463/23; BOA, EVMKT, 2315/62; BOA, EVMKT, 2066/2; Salname-i Vilayet-i Edirne, Edirne 1310, s.44-495.

¹⁹⁴ BOA, EVMKT, 59/97; Bu kazadaki Mü'min Baba tekkesi 1826 yılında kapatıldıktan sonra Bektaşî tekkesi olmadığı tespit edilerek yeniden açılmıştı. BOA, MAD, 9773, s.54; MAD, 9732, s.14; Ayrıca buranın 1826 sonrası faaliyetleri için bkz. BOA, EVMKT, 928/118; BOA, EVTHR, 246/20.

canlı bir tekke olamamıştı¹⁹⁵. Bunlarla birlikte Hasköy'deki Ali Baba ve Osman Baba tekkeleri de faaliyetlerine yeniden başlamışlardı¹⁹⁶. Osman Baba tekkesinin 1826 yılında malları zapt edilirken bir miktar arazisi bırakılmış, bu arazi tekkenin türbe mahallinin ve ziyaretçilerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanılmıştı¹⁹⁷.

1826'da Halvetî tarikatına devredilen Gelibolu'daki Dağı Mehmed Efendi tekkesinin mevcudiyetini koruduğu görülmektedir. Burası 1857'de postnişin ve tevliyet çekişmesiyle gündeme gelmişti. Bu tarihte tekke eşya ve hayvanlarıyla önemli bir vakfa sahipti ve gelen gidenin ihtiyaçlarına cevap vermekteydi. Evlad-ı vakıftan Seyyid Mehmed Emin Efendi ile Seyyid Derviş Ali arasında yaşanan bu çekişme Ali Efendi'nin müdahalesinin men edilmesi kararıyla neticelenmiştir¹⁹⁸. Oysa Ali Efendi ciddi iddialar gündeme getirmişti. Tekke vakfının üçte bir hissesinin kendisine ait olduğunu savunarak, müştereki Mehmed Emin Efendi'nin tekkeyi harap ettiğini, tamiratını yaptırmadığını savunmuştu¹⁹⁹.

Gelibolu'daki bir diğer Bektaşî tekkesi, Eceabad nahiyesi Yalakabad köyü civarındaki Akbaş Baba tekkesidir²⁰⁰. XIX. yüzyılın sonlarında tekkenin faaliyetinde olduğu görülmektedir. 1890 yılında zaviye türbedarı Mehmet Ali Dede'ye Derviş Dayı isimli zat vekalet etmektedir. Derviş Dayı bir ara kaza zabıta memuru tarafından 15 gün hapsedilmiş ve tekke mühürlenmiştir. Bu arada tekkedeki dervişler açıkta kalmış, buradaki hububat ve hayvanlar mahvolma tehlikesi yaşamıştır. Ancak Mehmet Ali Dede'nin bu tekkeye sahip çıkmasıyla

¹⁹⁵ Machiel Kiel, "Bulgaristan'da Eski Osmanlı Mimarisinin Bir Yapıtı Kalugerevo-Nova Zagora'daki Kıdemli Baba Sultan Bektaşî Tekkesi", *Belleten*, C. XXXV, Sayı 137, Ankara 1971, s.48.

¹⁹⁶ BOA, EV.MH, 696/6; BOA, EV.MH, 1121/26; BOA, EV.MKT.CHT, 166/14.

¹⁹⁷ BOA, EV.MKT.CHT, 437/56.

¹⁹⁸ BOA, A.MKT.NZD, 242/68.

¹⁹⁹ BOA, A.MKT.UM, 265/11; Tekke, 1865 yılında çok daha ciddi bir şikayete konu olmuştu. Tekkenin Tayfur nahiyesindeki arazisi bölgedeki Rumlar tarafından zapt edilip, bölgede iki kilise varken bir tane daha yapmışlardı. Şikayet sahibine göre Gelibolu naibi ve ayanlarına rüşvet vererek kilise için ruhsat temin etmişlerdi. Bunun üzerine durumun incelenerek halledilmesi ve kilisenin yıkınması istenmişti. BOA, C.EV, 246/12293

²⁰⁰ BOA, EV.MKT, 463/29; EV.MKT, 502/76; 1856 yılında Akbaş Baba türbesinde türbedar bulunan Salih Dede, bir suikast sonucunda öldürülmüştü. BOA, A.MKT.UM, 235/99; HR.MKT, 145/54.

durum düzeltilmiştir²⁰¹. Kildülbahr'daki Akbaş tekkesi ise, Gazi Fazıl Bey'in türbesini bekleyen tek bir derviş tarafından ayakta tutulmuştu²⁰². Burada Saka Baba adında bir tekke daha XX. yüzyıl başlarında faaliyetliydi²⁰³. Yine 1890 yılında Eceabad'da Hasan Baba'nın yoğun bir Bektaşî propagandası yaptığı tespit olunmaktadır. Zira Hasan Baba bazı sade ahaliyi ızlal etmek ve dine muhalif hareket etmekten Trablusgarp'a sürgün edilmişti²⁰⁴. Bununla birlikte aynı kazadaki İlyas Baba, Ece Sultan ve Hızır Baba tekkeleri de faaliyetlerine yeniden başlamıştır²⁰⁵. Ayrıca Gelibolu'ya bağlı Cisir-i Ergene'deki Çakmak Baba tekkesi de faaliyetlerini devam ettirmiştir²⁰⁶.

Rumeli'de Bektaşîlerin yoğun olarak faaliyet gösterdikleri en önemli bölge Arnavutların meskun oldukları Yanya ve İşkodra vilayetleriydi. Bektaşîliğin ilgası bu bölgede etkisini daha az hissettirmiş, 1826'da buralardaki tekkelere sadece üçte biri kapatılabilmiş²⁰⁷ ve bölge Bektaşîler için bir sığınak yeri olmuştu²⁰⁸. Daha sonra kapatılan tekkeler yeniden açıldığı gibi bunlara pek çok yenileri eklenerek bölgede en fazla tekke yasaklılık sonrası tesis edilmiş²⁰⁹, 1878-1912 tarihleri arasında sadece Güney Arnavutluk'taki Bektaşî tekkesi sayısı yirmiden ellilere çıkmıştı²¹⁰.

²⁰¹ BOA, DH.MKT, 1722/76.

²⁰² Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, s.14, 22.

²⁰³ Saka Baba tekkesi şeyhi Faik Baba 1910 yılında vefat etmişti. *Muhibban*, nr.6, 1 Mart 1910, s.46.

²⁰⁴ BOA, İ.DH, 1171/91568.

²⁰⁵ BOA, EV.MKT, 2109/15; BOA, C.EV, 651/32819.

²⁰⁶ BOA, EV.MKT, 1786/91; Ayrıca buradaki Mahmud Baba türbesi de varlığını sürdürmüştür. BOA, C.EV, 504/25495.

²⁰⁷ Nathalie Clayer, "Bektâşîlik ve Arnavut Ulusçuluğu", çev. O. Koloğlu, *Toplumsal Tarih*, Sayı 2, Şubat 1994, s.58.

²⁰⁸ Hasluck, *Christianity and Islam Under the Sultans*, C. II, s.538.

²⁰⁹ Metin İzeti, "Arnavutlar ve Bektâşîlik", *Uluslararası Bektâşîlik ve Alevilik Sempozyumu-I (28-30 Eylül 2005) Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta 2005, s.520-524.

²¹⁰ N. Clayer, "Bektâşîlik ve Arnavut Ulusçuluğu", s.61; E. Arnold'ın naklettiğine göre XX. yüzyılın başlarında Bektaşîler Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ve bilhassa Arnavutluk'ta çok yaygın ve etkiliydiler. Edward Arnold, *Turkey in Europe*, Londra 1900, s.196; Constantine A. Chekrezi de aynı düşüncededir. Ona göre 1912'de Arnavutluk bağımsız bir devlet olarak kurulduğunda Bektaşîler, Müslüman nüfusun büyük bir bölümünü meydana getiriyorlardı. Bektaşîler dinin sıkı kurallarına karşı kuşkucu ve liberallerdi. Constantine A. Chekrezi, *Albania Past and*

Yanya'daki Rüstern Baba türbesi türbedarı Derviş Mehmed, seyahat amacıyla 1851'de İstanbul'a geldiğinde, fakir halinden dolayı dönüşte Selanik, Siroz ve Bosna valilerinin kendisine ikramda bulunmalarını talep etmiş, bunun üzerine türbedara yardım edilmesi için gideceği yerler yetkililerine birer yazı gönderilmiş²¹¹. Aynı yıllarda Bektaşilik, Tahir Baba tarafından Yanya vilayetinin Ergiri, Tepedelen, Berat ve Malakastra bölgesinde yayılarak güç kazanmış²¹². O kadar ki Avlonya müderrislerinden Ahmed Rıfat Efendi, bu dönemde bölgede hızla yayılmakta olan Bektaşiliğe karşı mektepler açılmasını tavsiye etmiş²¹³.

Aynı dönemde Yanya vilayetinin Leskovik kazasının aşağı yukarı tamamı Bektaşî idi. İçinde yedi sekiz dervişin oturduğu Leskovik Bektaşî tekkesi 1877 yılında Abidin Baba tarafından faaliyete geçirilmiş²¹⁴. Skrapar kazasının Prişte köyünde 1826 sonrası ilk defa kurulan bir Bektaşî tekkesi XX. yüzyılın başlarında faal iken, tekke şeyhinin vefat etmesi üzerine yeni şeyh Derviş Nabî'nin başka bir yere sürgün edilmesi gündeme gelmişti²¹⁵. Ayrıca Ergiri

Present, New York 1919, s.204; Arnavutluk'ta yeni Bektaşî tekkelerinin açılması 1912 sonrasında da devam etti. Mesela Tomorri Baba tekkesi 1916 yılında İlyas Baba tarafından kuruldu. Bununla birlikte bölgede Bektaşiliğin merkezi 1912 öncesinde Kalkandelen (Tetova) tekkesi iken, daha sonra Elbasan tekkesi oldu. Luan Afmataj, *Arnavutluk Bektaşiliği, Başlangıcı, Gelişmesi ve Günümüzdeki Durumu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s.67, 107-108.

²¹¹ BOA, A.MKTUM, 82/11.

²¹² Nathalie Clayer-Alexandre Popovic, "Osmanlı Döneminde Balkanlardaki Tarikatlar", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Süfîler*, haz. A.Yaşar Ocak, Ankara 2005, s.261.

²¹³ BOA, DH.MKT, 285/25; Ahmed Rıfat Efendi, 1894'te Avlonya'da Kütem köyünde bir derviş tarafından tesis edilmek istenen Bektaşî tekkesinin men edildiğini, Yanya vilayetinde ahalinin Şiilik ve Rafiziliğe saptıklarını bildirmiş, ancak olayı araştıran Yanya valisi Avlonya'da Bektaşî namında yalnızca sekiz on kişi bulunduğunu, bunların yerli olmadıklarını, kaza ahalisinin ehl-i sünnetten bulunduğunu, ancak cehaletin sürdüğünü haber vermişti. Valiye göre Bektaşiliğin yayıldığı bölgeler Berat ve Ergiri sancakları ve kazalarıydı. Bektaşî adı altındaki "gürûh-ı rıfz ve ilhâd erbabı", "bir tarik-i aliyeye mensubiyet iddiasıyla" bölgede İslam itikadını ihlal ediyorlardı. BOA, DH.MKT, 285/25; Bektaşilik ve Rafiziliğe karşı bölgede yeni okullar açılması ile ilgili bkz. BOA, MFMKT, 28/55.

²¹⁴ BOA, EV.MKT, 1209/99; M. Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, C. I, haz. M. Metin Hülagü, Ankara 2008, s.13.

²¹⁵ BOA, DH.MKT, 833/15; Derviş Nabî'nin buraya şeyh olarak atanması sırasında meşihat makamı Bektaşî tekkelerinin postnişinleri vefat ettikçe yerlerine hal ve tavırları İslam dinine uygun olan kişilerin getirilmesi uyarısında bulunmuş, bu münasebetle Derviş Nabî'yle ilgili meşihat makamı ve dahiliye nezareti arasında yazışmalar olmuştu. BOA, BEO, 2567/192460; BOA, BEO, 2602/195080.

sancağı da önemli bir Bektaşî bölgesiydi. Ergiri'deki Ali Baba (Asım Baba) ve Zeynelabidin Baba tekkeleriyle birlikte şehrin güneyinde Melan tekkesi ve Nepravişte'de yeni bir tekke açılmıştı²¹⁶. Ergiri'deki Ali Baba tekkesi çevre tekkelere ve medreselere mürid gönderen bir kurumdu. 1893'te tekke müridlerinden Ali Efendi, Avlonya'da Kuzu Baba tekkesinde hizmet ederken medreseye de devam etmişti²¹⁷. Ayrıca Ali Baba'nın bölgede çıkan karışıklıklarda halkı teskin etmesinden dolayı senelik geliri 800 guruş olan Ergiri yakınlarındaki bir yaylak tekkesine bırakılmıştı²¹⁸. Yine aynı bölgedeki Premedi halkının dörtte üçü Bektaşî olup, 1860 yılında burada Bektaşî Baba'nın mezarının bulunduğu yerde yeni bir tekke kurulmuştu²¹⁹. Korça'da ise 1827 yılında Salih Baba tarafından Turan tekkesi açılmıştı²²⁰.

Berat sancağının Malakastra ve Avlonya kazalarının nahiye ve köylerinde pek çok tekke faaliyetlerini sürdürmüştü²²¹. Yine XX. yüzyıl başlarında Kolonia (Herseka) kazasına bağlı Kreşova'da üç dervişin bulunduğu Cemal Baba tekkesi, Barmaş'da 1880'de inşa edilmiş ve dört beş dervişi olan Süleyman Baba tekkesi, İstarya'da 1890 yılında yapılan ve sadece şeyhi Hasan Baba ile bir dervişi bulunan bir tekke bulunmaktaydı²²². Ayrıca bu bölgedeki Koniçe'de üç-dört tekke faaliyetleyken²²³, Fraşheri'deki Şeyh Nasibî tekkesi yirmi kadar

²¹⁶ Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.42; Afmataj, *a.ge*, s.114.

²¹⁷ BOA, DH. MKT, 230/60.

²¹⁸ İlk önce yaylağın tekkeye terk edilmemesi kararı alınmış (BOA, İ.ŞD, 56/3175), ancak daha sonra bundan vazgeçilmiştir (BOA, ŞD, 287/20). Bu olay Bektaşîlerin devlete hizmetleri ve devletin de onları hoş karşılanması yönünden önemlidir. Ancak Ali Baba ilerleyen zamanda yönetimi epey meşgul etmiştir. Önce hizmetçisi Baba Selfo ile ahali üzerinde zulüm ve tecavüzde bulunmaktan (BOA, DH.MKT, 1026/53; BOA, BEO, 2184/163781), sonra üç adet kilisenin arsalarını zapt etmekten dolayı (BOA, DH.MKT, 129/60; BOA, DH.MKT, 778/43) şikayet edilmiştir. Bu konunun halledilmesi için devlet hususi bir heyet kurarak tahkikat yaptırmak durumunda kalmıştır (BOA, BEO, 2571/192810; BOA, BEO, 2749/206127).

²¹⁹ Ayrıca bu bölgede Ali Bostavin'de bir şeyh ve üç dervişi bulunan Abdullah Baba tekkesi, Grobova'da Ahmed Baba tekkesi vardı. Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.43-44; Yine Koştan ve Katrin'de önemli Bektaşî tekkeleri faaliyete geçirilmişti. BOA, EVMKT, 1209/99.

²²⁰ Afmataj, *a.ge*, s.112.

²²¹ Hasluck, *Christianity and Islam Under the Sultans*, C. II, s.542-544.

²²² Hasluck, *Christianity and Islam Under the Sultans*, C. II, s.545; Ayrıca bu bölgede Kesaraka'da Hacı Baba tekkesi, Baçka'da Hamid Baba ve Tomoritz'a'da Mustafa Baba tekkeleri vardı. F.W. Hasluck, *Christianity and Islam Under the Sultans*, C. II, s.547-549.

²²³ Koniçe tekkesi için bkz. BOA, EVMKT, 1209/99.

dervişleriyle büyük ve önemli bir tekkeydi²²⁴. İşkodra'da Akçahisar (Kruya) kazası halkının da neredeyse tamamı Bektaşî idi. XX. yüzyıl başlarında burada üç yüz altmıştan fazla Bektaşî ziyaretgahı bulunuyordu. Sarı Saluk ve Ali Baba'nın mezarlarının yer aldığı iki önemli Bektaşî tekkesi ile Hacı Yahya Baba ve Murtaza Baba tekkeleri bunların en önemlileriydi²²⁵. Ayrıca bu bölgede XIX. yüzyılın ikinci yarısında Martaneş tekkesi ile aynı tarihlerde Şemimi Baba tarafından yeni bir tekke kurulmuştu. Akçahisar kalesinin içinde bulunan Dolma tekkesi ise daha çok türbe olarak hizmet görmüştü²²⁶. Bunlarla birlikte Akçahisar'da Hüseyin Yaşar Baba, 1865 yılında Bektaşîliği yaymış, bu sebeple halkta rahatsızlık meydana getirmekten şikayet edilmişti²²⁷. Daha sonra Bektaşîlik faaliyetlerine karşı Akçahisar ve köylerinde mektep açılması söz konusu olmuştu²²⁸. Debre ve Tiran şehirlerin de çok sayıda Bektaşî dervîşi ve tekkesi mevcuttu²²⁹. Keza, 1826 sonrasında Arnavut Bektaşîler, sadece Rumenli'deki tekkelerde değil, İstanbul, Anadolu, Mısır ve diğer bölgelerdeki tekkelerin de en önemli müdâvimleri arasında bulunuyorlardı²³⁰.

Öte yandan Yanya'nın 1880'lerde Yunanistan'a bırakılması söz konusu olduğunda Bektaşîler, buna şiddetle karşı gelmişler ve merkezi hükümetle birlikte hareket etmişlerdi²³¹. Ancak aynı dönemde Arnavutlar arasında kuvvet kazanan milliyetçilik düşüncesi Bektaşî şeyh ve dervîşleri tarafından da destek

²²⁴ Burada mezarı bulunan Şeyh Nasibî'nin ismiyle anılan bu tekke, 1914 yılında yanmasına rağmen birkaç dervîş tarafından ayakta tutulmuştu. Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, s.44.

²²⁵ Hasluck, *Christianity and Islam Under the Sultans*, C. II, s.549-550; Birge, *a.ge*, s.71.

²²⁶ Afmataj, *a.ge*, s.109, 113; XIX. yüzyılda Martaneş'te şehir merkezinin dışında bir de dağda Balım Sultan (Mali) tekkesi kurulmuştu. Bu küçük tekkede 1914'te bir dervîş ve 2-3 hizmetçi kalıyordu. Afmataj, *a.ge*, s.115-116.

²²⁷ BOA, MVL, 1017/43.

²²⁸ BOA, MFMKT, 1099/30.

²²⁹ Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, s.47; Debre'nin Blaca köyünde bulunan tekke XIX. yüzyılın sonlarında Yusuf Baba tarafından kurulmuştu. Burada Arnavutça okuma-yazma öğretimi yapılarak Arnavut bağımsızlık hareketine destek verilmişti. 1914'te yıktırılan bu tekke birkaç sene sonra tekrar inşa edilmişti. Afmataj, *a.ge*, s.118; Ayrıca XX. yüzyılın ileri gelen Bektaşî babalarından Salih Niyazi Baba, Tiran'da büyük bir Bektaşî tekkesi kurmuş ve zamanla burayı dünya Bektaşîliğinin merkezi haline getirmiştir. Noyan, *a.ge*, C.V, s.337-338.

²³⁰ Son dönemde gerek Hacı Bektaş Veli tekkesinde gerekse Kahire'deki Kaygusuz Sultan tekkesinde pek çok mücerret Arnavut Bektaşî dervîşi bulunmaktaydı. N. Clayer-A. Popovic, *a.g.m*, s.262-263.

²³¹ Noyan, *a.ge*, C. V, s.20; F.W. Hasluck, *Christianity and Islam Under the Sultans*, C. II, s.539.

görmüştü. Gizli olarak Arnavutça yayınlanan dil ve eğitim kitaplarını basıp dağıtan tekkeler Arnavut milliyetçiliğinin merkezleri haline gelmişti. Bölgedeki tekke sayısının çoğalmasıyla buralarda okuma-yazma öğrenen köylüler arasında milliyetçi düşünceler hızla yayılmıştı²³². Bektaşî tekkeleri Arnavut milli hareketinin fikri alt yapısını oluşturmak için alfabe, süreli yayın ve kitap dağıtımının yanı sıra adeta bir okul gibi hizmet vermişlerdi. Hatta bu hareket Kahire'deki Bektaşî tekkesinden de destek görmüş, bu tekkeden Arnavut asıllı Melek Baba kitap dağıtmak üzere bölgeye gönderilmişti²³³. Dahası Bektaşîler, Arnavut milliyetçiliğini inançlarının bir parçası haline getirmişlerdi.

Naim Fraşheri 1896 yılında yazdığı “Bektaşîlerin Defteri (Fletore e Bektashinjet)” isimli eserinde Bektaşîliğin Arnavutların “milli dini” olmasını istemiş, Bektaşî literatüründeki Türkçe unvanları Arnavutçaya tercüme etmişti²³⁴. Bektaşîlerin Arnavut bağımsızlık hareketine verdikleri destek ve Naim Fraşheri'nin “milli bir Bektaşî tarikatı” tasarısı bölgede bağımsız bir Bektaşî devleti kurulacağı iddiasına neden olmuştu²³⁵. Fraşheri ailesi bu dönemde Bektaşîliğin yayılması için yoğun bir çalışma içerisine girmişti. Mesela Bektaşîler tarafından çok okunan Fuzuli'nin Hadikatü's-Süedâ adlı eseri Dalip Fraşheri tarafından Arnavutçaya çevrilmiş²³⁶, Abdül Fraşheri'nin önderliğinde

²³² N. Clayer-A. Popovic, a.g.m, s.262.

²³³ N. Clayer, “Bektaşîlik ve Arnavut Ulusçuluğu”, s.59.

²³⁴ Naim Fraşheri, Arnavutlara özgü, bağımsız bir Bektaşî tarikatı kurmak arzusuyla Bektaşî babalarının merkez tekkeyle iribatını kesmek için uğraşmış, Bektaşî terminolojisini Türkçe'nin hakimiyetinden kurtarmak amacıyla Bektaşîlikteki Türkçe unvanları Arnavutçaya tercüme etmişti. Buna göre “Baba” unvanını “Atê”, Dede unvanını “Gjiş” ve Dede Baba unvanını “Kiryegjiş” olarak tercüme etmişti. Ayrıca Naim Fraşheri, 1898 yılında Kerbela mersiyesini yazmıştı. O, bu eserinde bir taraftan Kerbela olayını anlatıp Hz. Hüseyin'in adaletini yüceltirken bir taraftan da Arnavutçanın gelişmesi, Arnavutların birliği ve kardeşliği gibi milli konulara değinmişti. Ger Du-ijzings, “Religion and The Politics of ‘Albanianism’ Naim Frasher's Bektashi Writings”, *Albanian Identities Myth and History*, Londra 2002, s.64-68; Albert Doja, “A Political History of Bektashism in Albania”, *Totalitarian Movements and Political Religions*, Volume 7, nr.1, March 2006, s.83-107; Elsie, a.ge, s.152; Ayrıca Naim Fraşheri hakkında bkz. Metin İzeti, “Naim Bey Fraşheri'nin Bektaşîliği ve Düşüncesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 52, Ankara 2009, s.59-70.

²³⁵ Hasluck, *Christianity and Islam Under the Sultans*, C. II, s.438.

²³⁶ N. Clayer, “Bektaşîlik ve Arnavut Ulusçuluğu”, s.58; Kiel'e göre XIX. yüzyılın ikinci yarısında şair Naim Frasher'i'nin dışında pek çok edebî şahsiyet Bektaşîleri desteklemekteydi. Machiel Kiel, “Bektaşî Ocağı'nın Arnavutluk'taki Kuruluş Tarihine Dair Bir Not, 1567-1568'de Kaydedilen Kruja'daki Sarı Saltuk Dede Ocağı”, çev. Cemal Çakır, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 13, Ankara 2000, s.37.

yapılan ve Arnavutların özerklik istedikleri toplantılara Bektaşî şeyh ve dervişleri de davet edilmişti. Abdül Fraşheri'nin 1879 yılında düzenlediği toplantıya Fraşheri tekkesi şeyhi Aluş Baba ile Görice yakınlarındaki Melcan tekkesi şeyhi Adem Baba da katılmıştı²³⁷. Ayrıca tekkelerde bölgede hangi alfabenin kullanılacağı konusunda da toplantılar düzenlenmiş, Bektaşiler bölgede Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin kullanılmasından yana taraf olmuşlardı. Bu gelişmeler üzerine merkezî hükümet İstanbul'daki Bektaşî şeyhlerinden bir temsilciyi Ergir'i'ye gönderip Bektaşiler arasında Arap alfabesinin kullanılması konusunda propaganda yaptırmış, ancak bu konuda Bektaşileri ikna etmekte başarısız olmuştu²³⁸. Bu arada Şeyhülislamıktan bölgedeki Bektaşilik ve Latin harfleri taraftarlığına karşı halkı aydınlatmaları için köylere birer vaiz tayin edilmesi ve bunların Arap harfi taraftarı olanlar arasından seçilmesi istenmişti²³⁹.

Avlonyalı Ekrem Bey'e göre 1826'da Bektaşî tekkelerinin kapatılması Arnavut bağımsızlık hareketinin Bektaşiler tarafından desteklenmesini beraberinde getirmişti²⁴⁰. Ergir'i'deki Manes Baba tekkesi buradaki Arnavut milli hareketinin merkezlerinden biri haline gelmişti²⁴¹. Bu münasebetle Sultan II. Abdülhamid, Arnavutların yoğun olduğu bölgelerde Bektaşilerin yayıldıkları alanları ve tekke sayılarını tahkik ettirmiş²⁴², bölgenin şartlarını ve Bektaşilerin toplumsal güçlerini göz önünde bulundurarak onları tenkil için herhangi bir adım atmamakla birlikte Arnavut birliğinin önüne geçebilmek amacıyla bazı tekkelerin kapatılması kararını almıştı. Mesela Ergir'i'deki Haydar Baba tekkesi burada ele geçen kitap, risale ve evrak ile gündeme gelmiş, bunları incelemek

²³⁷ N. Clayer, "Bektaşilik ve Arnavut Ulusçuluğu", s.58; Arnavut bağımsızlık sürecinde önemli bir etkisi olan bu toplantılar daha sonra da devam etti. 1881 yılında Berat'ın güneyindeki Kusereci'de yapılan benzer toplantıya pek çok Bektaşî babası ve dervişi katıldı. Böylece Arnavut milli fikirleri Bektaşiler tarafından köylü halk arasında olduğu kadar bölge ileri gelenleri arasında da yayıldı. N. Clayer, "Bektaşilik ve Arnavut Ulusçuluğu", s.58-59.

²³⁸ N. Clayer, "Bektaşilik ve Arnavut Ulusçuluğu", s.59; A. Gölpınarlı'ya göre bu dönemde Türk Bektaşilerle Arnavut Bektaşiler arasında bir rekabet görülerek, bu rekabet beraberinde Bektaşiler arasında ayrılığı getirmişti. Abdülbâki Gölpınarlı, *Tasavvuf*, İstanbul 2000, s.228.

²³⁹ BOA, DH.SYS, 44/1-4.

²⁴⁰ Avlonyalı Ekrem Bey, *Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar (1885-1912)*, çev. Atilla Dirim, İstanbul, 2006, s.290.

²⁴¹ N. Clayer, "Bektaşilik ve Arnavut Ulusçuluğu", s.61.

²⁴² Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.41.

için bir komisyon oluşturulmuş, yapılan inceleme de tekkedeki bazı risalelerde Arnavutça parçalara rastlanmıştır. Buralarda Arnavut birliğinin faydalarından, Berlin antlaşmasının Yunanistan'a bıraktığı Yanya'nın bu birlik sayesinde kurtulduğundan, Türk idaresinden kurtulunca Arnavutların Arnavut lisanı öğretecek mekteplere sahip olacağından bahsediliyordu. Risalelerdeki bu bilgiler tekke hakkında daha önce yapılan ihbarları doğrulamıştı. Zira ihbarlara göre tekke Arnavut fesad cemiyetiyle bağlantılıydı²⁴³. Ayrıca ihbarlar fesat tertibi için tekke para toplandığını yönündeydi. Gerçekten de tahkikat sırasında tekke nakit para ve borç senetleri bulunmuştu²⁴⁴. Bunun üzerine inceleme komisyonu tekkenin Arnavut birliği hareketiyle alakasından dolayı kapatılması, içindeki dervişlerin uzaklaştırılması kararını aldı. Delil olarak ele geçen kitap ve evraklar dahiliye nezaretine gönderildi²⁴⁵.

Yine 1880 yılında Yahya Bey isimli bir şahsın Yanya'ya götürmek üzere Bektaşî şeyhleri vasıtasıyla Arnavutlardan asker topladığı ihbarı gelmişti. Mer-

²⁴³ BOA, Y.MTV, 272/142.

²⁴⁴ BOA, Y.MTV, 272/15; Tekkede Derviş Bayram'ın sandığında 947 gurus, Haydar Baba'nın dolabında 220,5 gurus nakit ile tüccar Hasan Kadir'e emaneten verilmiş olan 21.500 gurusu gösterir senet zapt edilmiştir. BOA, Y.MTV, 272/15; Haydar Baba tekkesindeki dervişler daha sonra tutuklanarak Yanya'ya gönderilmiş, tekkenin el konulan parası ise hastaneye sarf edilmek üzere hastane sandığına verilmiştir. Ancak daha sonra söz konusu paranın tekkeye iadesi talep edilmiştir. BOA, DH.MKT, 2838/84; Bu arada Yanya Vilayeti Sıhhiye Müfettişi Mustafa Efendi'nin Haydar Baba'ya ait bazı emlak ve eşyaları çaldığı anlaşıp hakkında işlem yapılması emredildi. BOA, BEO, 2977/223241; BOA, BEO, 3071/230307.

²⁴⁵ BOA, Y.MTV, 272/142; Ayrıca bir önlem olarak 1886 yılında Yanya vali vekili Ahmed Hıfzı Paşa'nın bölgede Bektaşiliğin önünü almak için önerdiği mektepler açılması fikri benimsenmişti. BOA, MF.MKT, 92/75; 1898 yılında Ali Haydar isimli bir şahıs Yanya vilayeti ve Toskalık'ta Bektaşiliğin süratle yayıldığını; çok fakir olan bölge halkının Bektaşî şeyhlerinin nüfuzu altında bulunduklarını; buralardaki Rum, Bulgar ve saire ait köylerde büyük kiliseler bulunmakta iken Müslümanlara ait köylerde asla cami ve mektebin mevcut olmadığı, bu sebeple Müslüman halkın hem cehaletten hem de Bektaşilerden kurtarılmalrı için bölgeye ilmi bir heyetin gönderilmesini, Bektaşî tekkelerinin camiye çevrilip zapt edilecek gelirleriyle mektepler yaptırılmasını tavsiye etmekteydi. Ayrıca bu konuda harekete geçildiğinde bölgede çatışmaların yaşanacağı ve Bektaşîlerin ortadan kaldırılmalarının imkansız olduğu gibi fikirlere itibar edilmesini, böyle hayırlı bir işe kimsenin muhalefet etmeyeceğini, herhangi bir vukuatın olması durumunda kendisinin en ağır cezaya çarptırılmaya hazır olduğunu eklemiştir. BOA, Y.PRK.AZJ 36/46; Bu itibarla 1902 ve 1903 yıllarında Bektaşî şeyhlerinin Yanya ve çevresinde ruhsatsız tekke açmalarının engellenmesi (BOA, TFR.I.YN, 4/348), Müslümanların akaidine zarar veren Bektaşiliğin ilgası için Bektaşî şeyhlerinin kontrol altına alınması (BOA, BEO, 2063/154674), Bektaşî tekkelerinin şeyhleri vefat ettikçe yerlerine İslam dinine muvafık olmayan kişilerin geçmesine meydan verilmemesi (BOA, BEO, 2303/172709) istenmiştir.

kezi yönetim böyle bir hareketin “şuyu’unun bile gayet muzır” olduğunu düşünerek hemen men edilmesi gerektiğini Ahmet Muhtar Paşa’ya bildirmişti²⁴⁶. Buradaki asıl mesele Bektaşî şeyh ve dervişlerinin Arnavut bağımsızlık hareketine bir şekilde destek olmaları ve yardımda bulunmalarıdır. Zira bu dönemde Osmanlı’ya karşı ilk Arnavut çetesini kuran Melcan tekkesi şeyhi Hüseyin Baba idi²⁴⁷. XX. yüzyıl başlarında Draç ve Toskalık çevresinde Bektaşîliği yaymaya çalışan Hacı İsmail Baba, hakkında müfsidlerle dostluk etmek suçlamasıyla ve kendisine mektuplar geldiği istihbaratıyla takibe alınmış, bir dervişle birlikte gizlendiği Premedi’de yakalanarak Anadolu’ya sürgün edilmişti²⁴⁸. Arnavut bağımsızlık hareketine destek veren bir diğer tekke Fraşheri tekkesiydi. Özellikle Baba Abidin döneminde bu tekkenin on beş kadar derviş köyden köye dolaşıp Arnavutça kitaplar dağıtarak halkı Arnavut bağımsızlığı konusunda bilinçlendiriyorlardı. Nitekim bu tekke de Arnavut çetelerinin barındığı ve kendilerini gizledikleri yerler arasındaydı²⁴⁹.

Ayrıca XX. yüzyıl başlarında yaşanan Arnavut isyanları sırasında Bektaşîler, Osmanlı kuvvetlerinden kaçan ve tekkelerine sığınan Arnavutlara yardımcı olmuşlar, takipten kurtulmaları için onlara derviş kıyafetleri vermişlerdi²⁵⁰. 1905 yılında Kalkandelen tekkesini ziyaret eden Max Choublier, tekke şeyhi Ali Baba’nın devamlı olarak Arnavut milliyetçiliğinden bahsettiğini, tekkenin bu fikre bağlı olanlarla dolu olduğunu belirtmektedir²⁵¹. Dahası bu dönemde merkez tekkede şeyh bulunan Feyzullah Efendi’nin de “Arnavut İstiklal

²⁴⁶ BOA, A.MKT.MHM, 485/78; BOA, A.MKT.MHM, 485/80.

²⁴⁷ İzeti, *a.ge*, s.253; 1906 yılında kurulan bu ilk çete yine Hüseyin Baba’nın gayretleriyle Jön Türklerin liderlerinden Niyazi Bey’le birlikte hareket etmeye başlamış, bir taraftan Arnavutluğun bağımsızlığı için propaganda yaparken diğer yandan alfabe ve kitap dağıtımı gibi hizmetler görmüştü. N. Clayer, “Bektaşîlik ve Arnavut Ulusçuluğu”, s.60; Melcan tekkesindeki diğer şeyhler için bkz. BOA, EV.MH, 1088/34.

²⁴⁸ BOA, Y.PRK.UM, 66/9; BOA, TFR.ISL, 18/1711; BOA, TFR.IA, 12/1101; İlk olarak Selanik’e gönderilen İsmail Baba, İzmir yoluyla Adana’ya (BOA, TFR.ISL, 19/1889; BOA, TFR.IA, 12/1182), oradan da Eylül 1903’te Diyarbakır’a götürülmüştür. BOA, Y.PRK. ASK, 204/95; Bu arada evi aranan İsmail Baba’nın zararlı bir evrakının bulunmadığı bildirilmiştir. BOA, TFR.I.İŞ, 2/196; Ayrıca yanında bulunan dervişin kötü hali olmadığından tahliye edilip memleketine dönmesine izin verilmiştir BOA, TFR.ISL, 20/1954.

²⁴⁹ N. Clayer, “Bektaşîlik ve Arnavut Ulusçuluğu”, s.60.

²⁵⁰ İzeti, *a.ge*, s.253.

²⁵¹ Max Choublier, “Rumeli Bektaşîleri-1”, çev. Aşlı Can, *Hayat Tarih Mecmuası*, C. II, Sayı 12, İstanbul Ocak 1969, s.26.

Komitesi” sergerdelerinden olduğu, Anadolu’nun dört bir yanına dervişlerini gönderip Arnavut devleti kurmak gayesi güdenlere destek olmak maksadıyla yardım toplattığı iddia edilmişti²⁵². Bununla birlikte Kilüsireli Ahmed Baba ve dervişleri gibi bazı Bektaşilerin Arnavut isyanlarına destek vermeleriyle birlikte, Tepedelen tekkesi şeyhi Ahmed Baba da olduğu üzere tarafsız kalan Bektaşiler de bulunuyordu. Yine Ergiri’de Halvetilerle birlikte bazı Bektaşiler, Arnavut isyanları ile ilgili merkezi hükümete istihbarat sağlıyorlardı²⁵³.

Arnavut nüfusun çoğunlukta olduğu Kosova ve Manastır vilayetlerinde de Bektaşiler yoğun bir faaliyet içerisindeydiler. XX. yüzyıl başlarında bu bölgede on beş kadar tekkenin açık olduğu tespit edilmektedir²⁵⁴. Bunlardan Kalkandelen’deki Sersem Ali Baba (Harabati Baba) tekkesi Nakşî tekkesi olarak faaliyetlerini sürdürmüştü²⁵⁵, 1870 yılında buraya Emin Baba’nın atanmasıyla tekrar Bektaşî şeyhler idaresine geçmişti. Emin Baba tekkenin eskiden sahip olduğu malları geri alarak yeniden tesis ettiği tekke vakfına Kalkandelen’de on beş dükkan ile Üsküp’te bir hanı ilave etmişti. 1905 yılında tekkeyi ziyaret eden S. Tomiç, buranın muntazam çalıştığını haber vermektedir²⁵⁶. 1914 yılında hâlâ açık olan bu tekke, dervişlerin ikametgâhlarıyla birlikte iki meydan odası, Sersem Ali, Muharrem Baba, Rıza Paşa’nın ve sairlerinin türbeleri, mescit, misafir odası, mutfak ve çiftlik binalarından oluşuyordu. Ayrıca tekke binala-

²⁵² BOA, DH.İD, 37-2/2.

²⁵³ BOA, DH.MTV, 7/36; Tepedelen’e bağlı Toyran’da da bir tekke vardı. BOA, EV.MKT, 1209/99.

²⁵⁴ İzeti, “Arnavutlar ve Bektâşilik”, s.524; Edwin Pears, bu dönemde Makedonya’da Bektaşilerin çok canlı ve etkili olduklarını haber vermektedir. Edwin Pears, *Turkey and Its People*, Londra 1911, s.304; Ayrıca 1905-1912 yıllarında İstip, Üsküp, Kalkandelen, Prizren’deki tekke-leri gezen Max Choublier, bu tekkelerdeki canlılıktan ve buralardaki huzur, emniyet ve temizlikten hayranlıkla bahsetmektedir. Choublier, “Rumeli Bektaşileri-1”, s.23-27; Max Choublier, “Rumeli Bektaşileri-2”, çev. Aslı Can, *Hayat Tarih Mecmuası*, C.II, Sayı 13, Şubat 1969, s.78-82.

²⁵⁵ Tekkenin Aralık 1856’da bazı mahallerinin harap olması sebebiyle 25.000 gurus masrafla tamir ettirilmesi gündeme gelmiş, ancak tamir masraflarını karşılayacak vakfi veya varidatı olmadığından başka bir vakfı masraf kaydedilmesi uygun görülüyordu. BOA, İ. MVL, 381/16711; Bu arada Bektaşilerden Adıgüzel Baba, Sersem Ali Baba tekkesi şeyhliğinin kendisine tevcih edilmesini istemişti. BOA, EV.MKT, 1711/4; Diğer gelişmeler için bkz. VGMA, Defter nr.1850, s.166.

²⁵⁶ İzeti, *a.g.e.*, s.243-244; Aynı tarihte tekkede beş gün kalan Max Choublier burada Ali Baba’nın şeyhlik yaptığını, ceviz ağaçları ile çevrili tekkenin büyük bir bina ve mutfakla çok sayıda dervişin ikamet ettiği binalardan oluştuğunu, Kalkandelen’in ileri gelenleri arasında bir hayli tarikat mensubu bulunduğunu bildirmektedir. Choublier, “Rumeli Bektaşileri-1”, s.24-26.

rının çevresinde meyve ve çiçek bahçeleri vardı²⁵⁷. Bununla birlikte aynı kazada Üsküplü ve asker kökenli Süleyman Baba tarafından kendi adıyla yeni bir tekke kurulmuştu. Yine XIX. yüzyıl sonlarında İştîp'te Hamza Baba, Brod'da Hıdır Baba tekkeleri ilk defa olarak inşa edilmişlerdi²⁵⁸. Bu dönemde İştîp'teki tekkeyi ziyaret eden Max Choublier, buranın meyve ağaçları içerisinde canlı bir tekke olduğunu ve burada Şükrü Baba'nın şeyhlik yaptığını haber vermektedir²⁵⁹. Bununla birlikte Tekfurdağı'nda Musa Baba²⁶⁰, Üsküp'te Mustafa Baba²⁶¹, Karaca Ahmed Sultan, Uryan Baba ve Kadı Baba²⁶²; Kırçova'da Çoban Baba ve Hızır Baba²⁶³; Kumanova-Üsküp arasındaki Tekkeköy'de Karaca Ahmed Sultan tekkeleri mevcudiyetlerini korumuştur²⁶⁴. Ayrıca Koçana'da üç-dört Bektaşî tekkesi ile çevrelerinde ikamet eden önemli bir Bektaşî topluluğu vardı²⁶⁵. Yine XX. yüzyılın başlarında faaliyetlerini sürdüren Priştine'deki tekkenin şeyhi Ahmet Baba, bölgede Bektaşîliği yayma çabası içerisindeydi²⁶⁶.

XIX. yüzyılın sonlarında Prizren'de Bektaşîlik, Hacı Adem Vechi Baba tarafından yayılmış, burada 1890 yılında bir Bektaşî tekkesi kurulmuştu. Bu

²⁵⁷ Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, s.28; XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarındaki tekke şeyhleri ve mütevellileri için bkz. BOA, EVMKT, 3115/11; BOA, EVMKT, 3033/79; BOA, EVMKT, 1022/79; BOA, EVİDM, 10/69; BOA, EVMH, 2155/67; BOA, A.MKTUM, 273/21; BOA, EVMKT, 1209/99; VGMA, Defter nr.2816, s.162; *Salname-i Vilayet-i Selanik*, Selanik 1303, s.267.

²⁵⁸ İbrahimi, *a.g.e.*, s.50-51, 82-83.

²⁵⁹ Choublier, "Rumeli Bektaşîleri-I", s.23-24, 26.

²⁶⁰ BOA, EVZMT, 245/77.

²⁶¹ Büyükbash tekkesi olarak da adlandırılan bu tekkenin şeyh ve mütevellileri için bkz. BOA, EVMKT, 2702/67; BOA, EVMKT.CHT, 461/10; BOA, EVMKT.CHT, 159/99.

²⁶² BOA, EVMKT.CHT, 458/73; EVMKT.CHT, 736/77; C.EV, 142/7057; EVTHR, 3/58.

²⁶³ BOA, EVMH, 251/78; BOA, EVMKT, 2312/52; BOA, EVMKT.CHT, 422/24; BOA, EVTHR, 252/72; BOA, EVMKT.CHT, 542/21.

²⁶⁴ Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, s.28; Ayrıca Üsküp'te Haydar Baba'nın türbesi 1894 tarihinde mevcut olup faaliyetlerini sürdürüyordu. BOA, EVMKT, 2167/109.

²⁶⁵ Hasluck, *Christianity and Islam Under the Sultans*, C. II, s.528; Koçana'daki Hızır Baba tekkesi aynı zamanda karakol olarak hizmet vermekteydi. BOA, TFR.I.ŞKT, 72/7128; Koçana halkına Bulgarların yaptığı baskı karşısında Bektaşîlerin gerçekleştirdikleri faaliyetler için bkz. BOA, TFR.I.ŞKT, 85/8430; Ayrıca Priştine'deki Bektaşî tekkesi için bkz. BOA, EVMKT, 1209/99; BOA, DH.İD, 37-2/3.

²⁶⁶ Bu faaliyetleri sebebiyle vilayet meclisince kendisinin üçüncü ordu merkezine nakledilmesi kararı alınmıştır. BOA, ŞD, 2101/10.

dönemde Kosova vilayetinin birçok yerini gezen ve Bektaşîliği yayan Vechi Baba, başta Prizren Birliği olmak üzere bölgedeki pek çok dernek ve cemaatlerde de yer almıştı²⁶⁷. XIX. yüzyılın ortalarında aslen Sa'dî tarikatına bağlı olan Şeyh Şemseddin Baba, Bektaşîliğe geçmiş ve Yakova'da bir Bektaşî tekkesi kurmuştu²⁶⁸. Yine 1826'da kapatılan ve mal varlıkları müsadere edilen Köprülülükteki Hacet Baba tekkesinin faaliyetlerine yeniden başladığı ve Bektaşîler tarafından idare edildiği tespit olunmaktadır²⁶⁹.

Öte yandan Manastır'da 1872-1873 tarihlerinde Hüseyin Baba isminde küçük bir tekke vardı. Bu tekke uzun süre ayakta kalmış ve misafirlerine hizmet vermeye devam etmişti²⁷⁰. 1900'lerde Herbet'in iki gece kaldığı ve dervişlerin onun için büyük bir ziyafet hazırladıkları tekke burasıydı²⁷¹. Görice kazasında ise dört tekke olup, bir şeyh ve beş dervişin ikamet ettiği Melcan tekkesi ile Turan'daki Ali Baba tekkesi bunların en önemlileriydi. Ayrıca Katorom'da küçük bir tekke ile Hoç'ta İbrahim Baba tarafından 1826 sonrası ilk defa tesisi edilen bir tekke vardı. Burada XX. yüzyıl başlarında Hafız Baba şeyhlik yapmakta ve birkaç derviş ikamet etmekteydi²⁷². Bununla birlikte Kesriye'deki Kasım Baba tekkesi tekrar faaliyete geçirilmiş, ancak 1826 yılındaki tahribat sebebiyle iyice küçülmüştü²⁷³. Yine Kesriye'nin batısında son dönemlerde Vodorina ve Odra'da Bektaşîler bulunmaktaydı. Vodorina köyündeki tekke 1826'da tahrip edildiğinden, köyün evlerinden biri tekke olarak hizmete açılmıştı. Küçük bir müessese olan Odra'daki tekke ise bir şeyh ile iki üç derviş tarafından iskan ve idare edilmekteydi²⁷⁴.

²⁶⁷ Raif Vırmıça, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri*, C. I, Ankara 1999, s.155.

²⁶⁸ İzeti, *a.ge*, s.241; Yakova'daki Demir Baba tekkesinin XX. yüzyılın başlarında faaliyette olduğu, 1912 yılında bu tekkede Ali Rıza Baba'nın şeyh bulunduğu tespit olunmaktadır. BOA, DH.ID, 37-2/3.

²⁶⁹ VGMA, D. nr.875, s.20; VGMA, D. nr.902, s.263; VGMA, Defter nr.4967, s.38; VGMA, Defter nr.4588, s.226; BOA, EVMKT, 3355/99; BOA, EVMKT, 1209/99; BOA, EVMKT.CHT, 516/47; *Muhibban*, nr.6, 1 Mart 1910, s.46; nr.7, 28 Mart 1910, s.52.

²⁷⁰ İbrahimi, *a.ge*, s.50-51, 82-83.

²⁷¹ Aubrey Herbert, *Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine Son Seyahatlar*, çev. Yılmaz Tezkan, Ankara 1999, s.205.

²⁷² Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.45.

²⁷³ BOA, A.MKT.NZD, 75/93; BOA, EVMKT, 1209/99; BOA, EV.MH, 441/22.

²⁷⁴ Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.29-30.

Alasonya kazasında Arnavut şeyh tarafından yönetilen küçük bir tekke 1882’de tesis edilmişti. Salih Baba ve iki şeyhin mezarının bulunduğu tekke, Necib Baba’nın gayretleri ve kaza ileri gelenlerinin masrafları karşılmasıyla yeniden inşa edilmişti²⁷⁵. Yine Cuma kazasındaki Piri Baba tekkesi eskiden olduğu gibi Bektaşilerin bölgedeki en önemli tekkesi haline gelmişti. Hacı Hasan Baba tarafından yeniden inşa ettirilen²⁷⁶ ve zamanla gayet mamur bir hale gelen bu tekkede XX. yüzyıl başlarında dokuz kadar derviş hizmet vermekteydi²⁷⁷. Bu bölgede Topçular köyünde, akarsular ve ağaçlar arasında Antepli bir derviş ile birkaç hizmetkâr tarafından idare edilen ve Gazi Ali Baba’nın türbesinin bulunduğu bir tekke daha vardı. Gazi Ali Baba’nın türbesi 1915 yılında tamir edilerek adeta yeniden inşa edilmişti. Eğribucak’taki Mü’min Baba tekkesi ise 1826’da müsadere edilen arazileri 1885’lerde tekrar satın alınarak açılmıştı²⁷⁸. Ayrıca Bektaşilerin yoğun olarak yaşadıkları Elbasan’da 1868 yılında Mustafa Baba tarafından tesis edilen yeni bir tekke uzun süre ayakta kalmıştı²⁷⁹. Ancak Elbasan’daki en önemli tekke, 1803 yılında Fakri Baba ve Cefai Baba tarafından kurulan, “Büyük Tekke” olarak bilinen yerd. Burası XIX. yüzyılın ikici yarısında halkın sempatisini kazanan Ali Baba tarafından idare edilmişti²⁸⁰.

Selanik vilayetinde de tekrar açılan tekkeler olmuştu. Şehir merkezindeki Kara Baba²⁸¹ tekkesinin yanı sıra Üç Çeşmeler mevkiindeki tekke²⁸², Selanik yakınlarında Katerini’deki Abdullah Baba ve Vardar’daki Bayezid

²⁷⁵ Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.31; Alasonya’ya bağlı Serfice’de ise Ali Baba tekkesi faaliyet göstermişti. Noyan, *a.ge*, C. V, s.36.

²⁷⁶ BOA, EV.MKT:CHT, 258/22.

²⁷⁷ Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.31.

²⁷⁸ Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.31-32.

²⁷⁹ Hasluck, *Christianity and Islam Under the Sultans*, C. II, s.549-550.

²⁸⁰ Afmataj, *a.ge*, s.111.

²⁸¹ Kara Baba tekkesi Halveti tarikatuna bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. BOA, EV.MKT, 2302/100; BOA, EV.MKT, 2319/19; BOA, EV.MKT, 2352/101; BOA, EV.MKT, 2353/13; VGMA, Defter nr.994, s.4-5; VGMA, Defter nr.4974, s.74; VGMA, Defter nr.2662, s.23.

²⁸² 1912 yılında burada Abdullah Fahri Baba şeyh bulunmaktaydı. BOA, DH.İD, 37-2/3.

Baba²⁸³ tekkeleri XX. yüzyılın başlarına kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdi²⁸⁴. Yine Siroz'da 1860 itibarıyla ahalinin çoğu Bektaşî olup, bu tarihte bölgede Bektaşîliği temsil eden Veli Dede, sadece Müslümanlar arasında değil çevredeki Hristiyanlardan da itibar görmekteydi²⁸⁵. Buradaki Ahmed Baba tekkesi tekrar ihya edilmiş olup 1853'te tekkede Süleyman Baba şeyh bulunuyordu²⁸⁶. İskeçe'deki Bektaşî tekkesi kitabesine göre 1883 yılında Hacı Hasib Baba ve İbrahim Baba tarafından yeniden yaptırılmıştı. Daha sonra bu tekkede Bektaşî dervişlerinden Mustafa Baba şeyhlik yapmış, İskeçe eşrafından Haşim Bey'i tarikata bağlamıştı²⁸⁷. Ayrıca bu tekke güllerle ve çeşitli ağaçlarla donatılmış şadırvanlı bir bahçesiyle dikkat çekiyordu²⁸⁸.

1882'de Yunanistan'a ilhak edilen Teselya'da, bu tarihten önce ve sonra açık bulunan tekkeler vardı. Rufaî tarikatına devredilen Tırhala'daki Şişko Mehmed Efendi tekkesi tekrar Bektaşî şeyhler idaresine bırakıldı²⁸⁹. Reni'deki Durbalı Sultan tekkesi ise şeyhliğine Muharrem Efendi atanarak Nakşî tarikatına devredilmişti. Muharrem Efendi'nin vefatından sonra bu tekke XIX. yüzyılın ikinci yarısında Mahzuni Baba tarafından tekrar Bektaşî denetimine geçirildi. Bu dönemde tekke bağ, çayır ve ormanlarıyla zengin bir vakfa sahip olup²⁹⁰; meydan evi, misafir odaları, mutfak ve fırını ile hizmet vermeye devam

²⁸³ BOA, EVEMH, 134/8; VGMA, Defter nr.5141, s.2.

²⁸⁴ Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.28; Lyubomir Mikov, *Bulgaristan'da Alevi Bektaşî Kültürü*, çev. Orlin Sabev, İstanbul 2008, s.133; Ayrıca Selanik'te Mustafa Baba isminde bir tekke daha bulunmaktadır. BOA, EVMKT, 1209/99.

²⁸⁵ Veli Dede'nin faaliyetleri hakkında merkezi hükümete bilgi veren Siroz kaymakamı Pertev Efendi, kazada Bektaşîlerin kızlarını papazlar tarafından Hristiyanlara nikahlamakta olduklarını, böyle bir uygunsuzluğa meydan verilmemesi gerektiğini bildirmekteydi. BOA, A. MKT. UM, 482/44.

²⁸⁶ Noyan, *a.ge*, C. V, s.324.

²⁸⁷ Berrin Yapar, *Yunanistan'daki Türk Eserlerinde Kitabeler (Dedeâğaç, Dimetoka, İskeçe, Gümlüce, Selanik, Kavala, Yenice-Karasu)*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s.208, 242-246, 251, 253.

²⁸⁸ Bıçakçı, *a.ge*, s.198-199.

²⁸⁹ BOA, MVL, 338/15; BOA, A.MKT.UM, 265/16.

²⁹⁰ Örenli tekkesi olarak da bilinen bu tekkenin arazi ve bağının 1837 yılında 2.300 guruş geliri bulunmaktaydı. BOA, EV, Defter nr. 9442, v.46b.

etmekteydi. Ayrıca bölgedeki diğer tekkeler ile sürekli irtibat halindeydi²⁹¹. Ancak bu dönemde tekkede daha çok Arnavut asıllı dervişler bulunmaktaydı. Bununla birlikte Yunanistan'a ilhakından önce burada 55 derviş bulunurken, XX. yüzyılın başlarında sadece bir şeyh ve birkaç derviş kalmıştı²⁹². Yine 1826'da Melevî tarikatına devredilen Reni'deki Ballı Baba tekkesi ile Tempe boğazındaki Hasan Baba tekkesi bir süre sonra yeniden Bektaşî idaresine geçerek varlıklarını sürdürmüşlerdi²⁹³. Epir'de de XX. yüzyıl başlarına kadar Bektaşîlik çok faal ve canlı idi. Buradaki Hacı Süleyman Baba tekkesi, 1826 sonrasında ilk defa tesis edilmişti. Tekkede bu dönemde yirmi beş kadar derviş ikamet etmekteydi²⁹⁴.

Hazergrad'daki Musa Baba, Hüseyin Baba ve Demir Baba (Hasan Dede) tekkeleri de tekrar faaliyete geçirilmişti²⁹⁵. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Demir Baba tekkesini ziyaret eden Felix Kanitz, o sırada tekkede şeyh bulunan Ahmed Baba ile görüşmüş, tekkenin resmini ve planını çizerek faaliyetleri hakkında bilgi vermişti. Kanitz'in verdiği bilgilere göre tekke Sultan Abdülaziz döneminde tekrar ihya edilerek gelişme kaydetmiş ve yine eski halini almıştı²⁹⁶. Yenipazar'daki Musa Baba tekkesi²⁹⁷ ile 1826 yılında kapatılan ve bu tarihten üç yıl sonra yaşanan Osmanlı-Rus savaşı sırasında yakılan Varna-Balçık arasındaki Akyazılı Sultan tekkesi de tekrar canlandırılmıştı. 1872 yılında tekkeyi ziyaret eden Felix Kanitz çok büyük bir binaya sahip olan tekkede Kadiri ta-

²⁹¹ Kiel, "Durbalı Sultan Bektaşî Tekkesi", s.410-412, 414; Giorgos Mavrommatis, "Monuments and Communities: Bektashism in 20th Century Greece", *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu-I* (28-30 Eylül 2005) *Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta 2005, s.532-534.

²⁹² Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, s.50; 1905-1907 yıllarında bu tekkeye Mustafa Yesari Baba, Tahir Baba ve Ahmed Baba şeyh tayin edilmişti. BOA, BEO, 2743/205667; BOA, BEO, 2977/22345; BOA, BEO, 3027/226960; BOA, BEO, 2843/213208.

²⁹³ Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, s.34-35; Tempe'deki Hasan Baba tekkesi kubbeli bir ana binanın dışında türbe ve camiye sahip bulunuyordu. Eyice, a.g.m, s.563.

²⁹⁴ Balkan Savaşları sonrası derviş sayısı on kişiye düştü. Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, s.41-42.

²⁹⁵ BOA, A.MTZ. (04); BOA, EVMH, 1629/42; BOA, EVMH, 1781/71; BOA, EVMKT, 354/24.

²⁹⁶ Felix Kanitz, *La Bulgarie Danubienne et le Balkan Etudes de Voyage (1860-1880)*, Paris 1882, s.535; Bu dönemde Demir Baba tekkesindeki gelişmeleri şu arşiv belgelerinden takip etmek mümkündür. BOA, EVMKT, 279/54; EVMKT, 778/27; EVMKT, 250/119; BOA, EVMKT: CHT, 768/78.

²⁹⁷ BOA, EVMH, 1629/42; BOA, EVMH, 1700/47; BOA, EVMKT:CHT, 544/80.

rikatından Hafız Halil Baba'nın şeyh bulunduğunu, ayrıca burada 18 dervişle birlikte 8 adet de misafir gördüğünü nakletmektedir²⁹⁸. Aynı bölgede Babadağı ve Kaligra'daki Sarı Saltık tekeleri de faaliyetlerini sürdürmüşlerdi²⁹⁹.

Niğbolu'daki Ali Koç Baba tekkesinin vakıf hizmetine devam ettiği görülmektedir³⁰⁰. Ayrıca Rusçuk ile Silistre arasında Mustafa Baba tekkesi ile Tırnova'da yeni açılan bir tekke olduğu, ancak Balkan savaşlarından önce tahrip edildiği tespit edilmektedir³⁰¹. Keza, Rusçuk'taki tekkelerden Hızır Baba tekkesi³⁰² ile Şumnu'daki Hafız Baba tekkesi³⁰³ tekrar faaliyete geçirilmiştir. Eskicuma kazasındaki Kızane tekkesi ise 1860 yılında Çukurovalı Hacı Hafız tarafından eski hali üzere yeniden yaptırılmış, tekkeye adını veren Kızane köyü halkı Bektaşiliğe bağlanmıştı³⁰⁴.

Budapeşte'deki Gül Baba tekkesi Budin Beylerbeyi Mehmed Paşa tarafından tesis edilmiş ve bölgenin en canlı tekkesi durumuna gelmişti. 1826'dan

²⁹⁸ Kanitz, *a.ge*, s.474-478; Kanitz'in sözünü ettiği Şeyh Halil Baba, 1858 yılında buraya türbedar tayin edilmiş, kendisine hürmet edilmesi istenmişti. BOA, A.MK.UM, 332/43; Bu dönemde tekkenin geniş arazi ve çiftliği olup Çerkes muhacirlerinin burada iskan edilmeleri söz konusu olmuştu. Ancak bu muhacirlerin tekke arazisine ve vakfına zarar vermeleri üzerine başka bir yere nakledilmeleri gündeme gelmişti. Ancak bu mümkün olmadığından aynı bölgede bir Çerkes köyü ihdas edilmişti. BOA, A.MKT.DV, 183/7; A.MKT.NZD, 370/85; MVL, 943/66; A.MKT.UM, 561/63; İ.MVL, 464/20993; MVL, 954/36; 1867 yılında ise Akyazılı tekkesine bağlı, harap bir durumda olan beş göz değirmenin tamiri yaptırılmıştı. BOA, MVL, 1025/38; MVL, 1074/44; MVL, 1073/93; 1883 yılında tekkeye gelen Constantin Jirecek ise harabe halinde bulunan Akyazılı Sultan tekkesinde yalnızca bir dervişle karşılaşmıştı. Constantin Jirecek, *Das Fürstenthum Bulgarien*, Prag-Wien-Leipzig 1891, s.533; 1887 yılında tekkenin eşya ve emlakı Bulgar hükümeti tarafından satılmıştı. BOA, DH.MKT, 1388/88; DH.MKT, 1442/21; Jirecek'in harap olduğunu naklettiği Akyazılı türbesi 1899 yılında tamir ettirilmişti. BOA, A.MTZ (04), 61/54; BOA, A.MTZ (04), 64/18; BOA, ŞD, 149/62; XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki diğer tamirler ve postnişin değişiklikleri için bkz. BOA, EV.MH, 1215/136; BOA, EV.MKT, 634/27; BOA, EV.MKT, 2496/120.

²⁹⁹ BOA, EV.MKT, 720/127; Jirecek, *a.ge*, s.535-536.

³⁰⁰ VGMA, Defter nr.1218, s.50.

³⁰¹ Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.26.

³⁰² BOA, EV.MH, 1036/1; BOA, EV.MKT.CHT, 23/33; BOA, MVL, 483/60.

³⁰³ BOA, EV.MKT, 2487/119; BOA, EV.MKT, 430/44.

³⁰⁴ BOA, EV.MH, 152/89; Kiel, "Sarı Saltık ve Erken Bektaşilik Üzerine Notlar", s.7; Hüseyin Memişoğlu, "Bulgaristan'da Türk Kültür ve Sanat Eserleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 23, Ankara 1994, s.314; L. Mikov, *a.ge*, s.103.

önce burada 60 civarında derviş faaliyette bulunuyordu³⁰⁵. Bununla birlikte Gül Baba tekkesi yasaklılık sonrası Bektaşî tekkeleri içerisinde özel bir ilgiye mazhar olmuştu³⁰⁶. Sultan Abdülaziz, Avrupa seyahati dönüşü burayı ziyaret etmiş³⁰⁷, 1884'te tekke ve türbe onarımından geçirilmişti³⁰⁸. Ayrıca tekkede medfun bulunan Gül Baba'nın dünyanın her tarafından çok sayıda ziyaretçisi olmuştu³⁰⁹. Yine Vidin'deki Selahaddin Baba ve Belgrad'da Melcan köyündeki Yusuf Baba tekkelerinin de faaliyetlerini sürdürdükleri tespit olunmaktadır³¹⁰.

XX. yüzyıl başlarına kadar Bosna'da da Bektaşî tekkeleri bulunduğu, ancak bu tekkelerin dışarıdan gelen Türk ve Arnavut şeyhler tarafından ziyaret edilip ayakta tutulduğu tespit olunmaktadır³¹¹. Bunlardan Çaynice'deki tekke 1826 yılında Nakşî tarikatına devredilmiş, uzun yıllar bu şekilde faaliyetlerini sürdürdükten sonra I. Dünya savaşı sırasında yıkılmıştı. Saraybosna'daki tekke ise Bektaşîliğin ilgası sırasında tahrip edilmiş, ancak 1844 yılında Selahaddin

³⁰⁵ Gábor Ágoston, "16-17. Asırlarda Macaristan'da Tasavvuf ve Mevlevilik", *I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi Tebliğler (3-5 Mayıs 1987 Konya)*, Konya 1988, s.223.

³⁰⁶ Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, s.49.

³⁰⁷ Cemal Kutay, *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*, İstanbul 1991, s.68; Fuat Bozkurt, "Gül Baba ile Veli Baba", *Toplumsal Tarih*, Sayı 44, Ağustos 1997, s.24-28; Sultan Abdülaziz'in Gül Baba'yı ziyareti için özel hazırlıklar yapılmış, mezar güllerle kaplanıp mezara giden yollara halılar serilerek buraya bir çadır kurulmuştu. Murad Efendi, *Türkiye Manzaranı*, çev. Alev Sunata Kırım, İstanbul 2007, s.285; XX. yüzyıl başlarında Gül Baba türbesinde yeni tamirler yapılmış ve burası adeta tekrar inşa edilerek ziyaretçilere açılmıştır. Gábor Ágoston, "Gül Baba Türbesi", *Török Füzetek (Türk Defterleri)*, Sayı 3, Eylül 1997, s.6.

³⁰⁸ BOA, YMTV, 15/61; BOA, İ.HR, 295/18651.

³⁰⁹ Gül Baba'nın ziyaretçileri arasında Konya ahalisinden ve Mevlevî tarikatından İbrahim Hakkı Dede (BOA, HR.MKT, 36/77); Kadiri tarikatından ve Hindistan meşayihinden Şeyh Abdürrezzak Efendi (BOA, A.DVN, 11/24; BOA, HR.MKT, 7/46); Kadiri tarikatından Şeyh Ahmed (BOA, C.DH, 294/14662); Bağdat ahalisinden Şeyh Ahmed, Hasan Safi, Derviş Davud ve Veli (BOA, HR.MKT, 364/18); Mekke ahalisinden Hacı Mehmed ve Hacı İmam (BOA, A.DVN, 153/41) bulunmaktadır. Maliye nezareti Gül Baba'yı ziyaret eden seyyahlara harcırah ayırmıştır (BOA, MVL, 1011/67). Diğer ziyaretçiler için ayrıca bkz. İsmail Tosun Saral, "Tarih Sürecinde Gül Baba Türbesinin İçine Genel Bir Bakış", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 30, Ankara 2004, s.193-212; 1923 yılında burada Hacı Abdüllatif Efendi türbedar bulunuyordu. *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Mayıs 1339, s.3.

³¹⁰ BOA, A.DVN, 136/73; BOA, EV.MH, 2/125; BOA, EV.MKT, 634/12; BOA, EV.MKT, 634/122.

³¹¹ Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, s.49; Noel Malcolm, *Bosna'nın Kısa Tarihi*, çev. Aşkın Karadağlı, İstanbul 1999, s.179.

Baba tarafından tekrar kurulmuştu³¹². Hersek sancağının Mostar kazasında ise Sarı Saltık tekkesi faaliyet göstermişti³¹³.

C. Anadolu Bektaşî Tekkeleri

1. Hacı Bektaş Veli Tekkesi

Merkez tekke olan Hacı Bektaş Veli tekkesi, 1826'da kapatılmamış, hatta bu dönemi en az zararlar atlatmıştı. Tekke şeyhi Hamdullah Efendi Amasya'ya sürgün edilerek tekkeye Nakşî usulü getirilmiş, bir süre Nakşî ayini Hamdullah Efendi'nin kardeşi Veliyüddin Efendi tarafından yürütülmüştü. Fakat 1834 yılında Çelebilğin kaldırılıp onun da sürgüne gönderilmesi üzerine buraya Nakşî şeyhi Kayserili Mehmed Said Efendi atandı. Böylece merkez tekkede Nakşî denetimi başlayıp tekkenin türbedarı olan Mehmed Nebi Baba da Nakşî şeyhinin gözetimi altına alındı.

Said Efendi'den sonra ise tekkeye yine Nakşî şeyhlerinden Mehmed Nuri Efendi atandı. Onun şeyhliği döneminde Çelebiler yeniden tekkeye sokulmaya ve yönetiminde söz sahibi olmaya başladılar. İlk olarak 1842 yılında Hacı Bektaş Veli vakfından Çelebilere hisse ayrıldı³¹⁴. Bununla birlikte Çelebilerden Ali Celaledin Efendi'nin Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi ve bu hissenin mütevellisi olduğu kabul edildi³¹⁵. Böylece Çelebiler merkez tekkede yeniden resmi olarak söz sahibi olurlarken artık burada biri türbedar olmak üzere üç şeyh ortaya çıktı. Bunlardan biri dışarıdan atanan Nakşî şeyhi, diğeri mücerred erkânı ikame eden Baba ve sonuncusu Hacı Bektaş Veli'nin soyundan gelen Çelebi'ydi. Bu durum tekkedeki rekabet ve çekişmeleri artırdı. Bektaşîler merkez tekkede tek söz sahibi olmanın Nakşî şeyhi etkisiz hale getirmekten veya bu uygulamaya son verdimekten geçtiğine inanıyorlardı. Bu hedef için bilhassa daha önce tekkeden uzaklaştırılan Çelebiler her fırsatı değerlendirdiler ve çeşitli girişimlerde bulundular.

³¹² İzeti, *a.ge*, s.238-239.

³¹³ 1872 yılında burada Mehmed Efendi şeyh olup (BOA, EVMH, 1632/63), kendisine 100 gurus maaş ve tekkedeki dervişlere 300 gurus yemek parası ayrılmıştı. BOA, EVMKT, 660/52.

³¹⁴ 1842 yılında on beş hisseye ayrılan Hacı Bektaş Veli vakfının üç hissesi daha önce şeyhlikten uzaklaştırılmış olan Hamdullah Efendi'ye bırakıldı. BOA, C.EV, 26/1294; BOA, A.MKT, 2/84.

³¹⁵ Mehmet Akkuş, "19. Asırda Bir Bektaşî İcazetnamesi", *Tasavvuf*, Sayı 1, Ağustos 1999, s.33.

Bu arada 1849 yılında vakıf gelirlerinin taksimiyle ilgili meydana gelen bir kavganın sonucunda Nakşî Şeyh Mehmed Nuri Efendi istifa etmek durumunda kaldı³¹⁶. İstanbul'a gelen Nuri Efendi, Bektaşîlerin tekkeye müdahalelerinden şikayetçi olduysa da tekke vakfının gelirlerinin taksim edilmesi ve Çelebilere de hisse ayrılması hususunda merkezi hükümetin düşüncesinde bir değişiklik olmadı. Hatta 1851 yılında eskiden olduğu gibi Çelebilerden vergi talep edilmemesi emredildi³¹⁷. Vakıf konusundaki son karar üzerine Nuri Efendi'nin tekkeye geri dönmek istememesi yeni bir Nakşî şeyhi aranmasına ve tekkeye Nakşî tarikatından Nevşehirli Yusuf Ziya Efendi'nin vekaleten atanmasına neden oldu³¹⁸. Ancak bu olaydan sonra İstanbul'dan gönderilen Nakşî şeyhlerinden hiç biri tekkeye giremediği gibi maaşını alıp şehrin ücra bir yerinde oturmak durumunda kaldı³¹⁹. Ayrıca tekkeye Nakşî şeyhler atanmaya devam edildiyse de bu olaydan sonra bunların tekke üzerindeki hakimiyetleri büyük ölçüde azaldı.

Öte yandan Çelebiliğin yasaklanması üzerine tekkede Bektaşîler, Hacı Bektaş Veli'nin yol evladı olduklarını dile getiren ve türbedar olarak bulunan Babalar tarafından temsil edilmiş, bu göreve 1849 yılında Ali Türebî Baba ge-

³¹⁶ BOA, A.MKT.MHM, 18/48; BOA, İ.MVL, 143/4009.

³¹⁷ Bu karar Çelebilerden Ali Celaledin Efendi'nin kendilerinden vergi talep edildiği şikayeti ve bunun men edilmesi isteği üzerine alınmış, ayrıca bu konuda itina gösterilmesi için Konya valisi Hafız Paşa uyarılmıştır. BOA, A.MKT.UM, 109/6, 1268; Ancak zaman zaman bu konu tekrar gündeme gelmiş, Hacı Bektaş Veli sülalesinden vergi alınması durumu ortaya çıkmış, her defasında Çelebiler vergiden muaf olduklarını dile getirmişler ve muafiyetin devamı konusunda istekte bulunmuşlardır. Vergi konusunda meydana gelen bu gelişmeler için bkz. BOA, DH.MKT, 294/56; BOA, DH.MKT, 2092/113; BOA, DH.MKT, 2328/60; BOA, DH.MUİ, 15-1/24; BOA, MV, 139/44; BOA, MVL, 649/1; *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.21, s.21, 56-59; *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.20, s.29-33; Meclis-i Valâ'nın kendilerinden emlak ve arazi vergisi talep edilmemesine karar vermesine rağmen Tanzimat Fermanı gereği meselenin muafiyetle çözülemeyeceği anlaşılmış ve daha sonra bu uygulamadan vazgeçilmiştir. 1899 yılında Hac Bektaş Veli sülalesinden alınan ve yıllık 1.522 gurus tutan bu emlak ve arazi vergisinin, tüm vergilerini ödemeleri koşuluyla Çelebilere tahsis edilmesi kararlaştırılmış, böylece Hacı Bektaş Veli sülalesine vergi muafiyeti vermek yerine vergilerden elde edilen gelirin kendilerine geri ödenmesi yoluna gidilmiştir. BOA, Y.A.RES, 103/87; Vergi meselesi daha sonraki yıllarda da problem olmaya devam etmiştir. Gelişmeler için bkz. BOA, DH.MKT, 1111/25; BOA, DH.MUİ, 1-5/27; BOA, MV, 180/24; BOA, MV, 230/125; BOA, İ.MMS, 11/1311 Z-29; BOA, İ.ML, 94/1332 M-02; BOA, İ.HUS, 170/1326 N-69; BOA, MV, 116/76; BOA, MV, 180/27.

³¹⁸ BOA, A.MKT.MHM, 18/48; BOA, İ.MVL, 143/4009.

³¹⁹ Soyzer, *19. Yüzyılda Bektaşılık*, s.78.

tirilmişti³²⁰. Çok gayretli bir şahıs olarak gösterilen Tütabi Baba usulen Nakşî icazeti alarak tekkeyi mamur bir hale getirmek ve Bektaşilere hizmet vermek için çalıştı³²¹. Bununla birlikte zamanla Çelebilerin yeniden vakıf gelirlerinden hisse almaya başlamaları ve onlara karşı merkezi hükümetçe yürütölen baskıların azalması tekkede yeniden söz sahibi olmalarına imkan sağladı. Bu da tekkede Bektaşilerle-Nakşî şeyhlerin çekişmelerine Çelebiler-Babalar sür-tüşmesini ekleyerek kimin şeyhlik görevine ehil ve yetkili olduğu tartışmalarını beraberinde getirdi.

Tütabi Baba'nın 1868 yılında vefatından sonra, Selanikli Hasan Baba tekkeye türbedar tayin edildi. Bununla birlikte aynı dönemde Çelebi Feyzullah Efendi'nin de tekkenin boş bulunan şeyhliğine ataması yapıldı³²². Ancak Fey-zullah Efendi'nin postnişinliği Selanikli Hasan Baba'yı destekleyen Bektaşiler tarafından tepkiyle karşılandı. 1873 yılında Feyzullah Çelebi "zümre-i revâfiz" tarafından zorla şeyhlikten uzaklaştırılarak yerine tekrar Selanikli Hasan Baba getirildi. Bunun üzerine yapılan şikayetle Hasan Baba, ehl-i sünnet itikadı-nı bozduğu ve halkı doğru yoldan saptırdığı gerekçesiyle İstanbul'a getirilip Trablusgarp'a sürgün edildi³²³. Meşihat vazifesi ise tekrar Feyzullah Çelebi'ye iade edildi³²⁴.

Bu olay tekkede Çelebiler ile Babalar arasındaki husumet ve soğukluğun artmasına neden oldu. Zira Hacı Bektaş Veli tekkesindeki Babalar taraftarı dervişler Feyzullah Efendi'ye iftira atarak onun tekkeden ihracını temine ça-lıştılar³²⁵. Bu kişiler Hasan Baba'dan sonra boş kalan tekke şeyhliğinin Fey-zullah Çelebi tarafından tarikat geleneklerine aykırı olarak zapt edildiğini, bu

³²⁰ BOA, A.MKT.NZD, 15/16; BOA, DH.MUI, 63/46; BOA, A.MKTUM, 30/10.

³²¹ Bektaşî tarikatının bu dönemini Hacı Bektaş Veli tekkesinde uzun yıllar yaşamış olan 19. yüzyıl şairlerinden Hatifi, "Destan" isimli şiirinde veciz bir şekilde anlatmaktadır. Şair Tütabi Baba'nın çok sıkıntılar çektiğini ve kendisine düşmanlık yapanlardan rahat yüzü görmediğini haber vermektedir. Vasfi Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ankara 1955, s.494.

³²² BOA, A.MKT.MHM, 134/40; 1876 yılında Bektaşilikle ilgili bir eser kaleme alan Ahmet Rifat, Feyzullah Efendi'nin 1871 yılında tekkeye şeyh atandığını ve eserini yazdığı dönemde hâlâ merkez tekkede şeyh bulunduğunu nakletmektedir. Ahmed Rifat Efendi, *Miratü'l-Mekasid fi Def'i'l-Mefasid*, s.182-183.

³²³ BOA, A.MKT.MHM, 470/83; BOA, A.MKT.MHM, 470/89.

³²⁴ BOA, A.MKT.MHM, 470/83.

³²⁵ Hatifi, "Destan" şiirinden. Kocatürk, *a.ge*, s.494.

sebeple onun yerine başka birinin tayinini istediler. Bunun üzerine merkezi hükümet tekkeye Perişan Baba'yı atadı. Ancak 1875 yılında Feyzullah Çelebi, İstanbul'daki Merdivenköy ve Yedikule Bektaşî tekkesi şeyhlerinin, kendisine karşı isyan çıkarmak için dervişlere teşvikte bulundukları gerekçesiyle bunlara gerekli cezanın verilmesi isteğinde bulunup³²⁶, şeyhliğe geri dönmek için mücadeleyle devam etti. Nitekim 1877'de Perişan Baba'yı tekkeden uzaklaştırarak şeyhliği tekrar eline aldı. Görüldüğü üzere merkez tekke tarikatın resmi olarak yasaklı olduğu bir dönemde bu tür karmaşa, rekabet, çekişme ve dedikodularla uğraşmaktaydı. Zira bu sırada merkez tekkedeki bazı dervişler ise şeyhliğe Yesari Baba'yı geçirmek için faaliyet göstermekteydi³²⁷.

Feyzullah Çelebi'nin 1878 yılında vefatı tekkede yeni bir postnişin krizinin başlamasına sebep oldu. İlk olarak Feyzullah Çelebi'nin büyük oğlu Çelebi Cemaleddin, merkezi hükümete babasının vefatını bildirerek meşihatın kendisine verilmesini, bu hakkın 600 seneden beri kendi sülalesinde olduğunu, bu makama kendisi getirilecekken Hafız Nuri isimli bir şahsın müdahalesi sebebiyle işlerin uzun süre sürüncemede kaldığını, mesele hallolacağı sırada ise babasının evlat bırakmadan öldüğü iddialarının gündeme getirildiğini bildirdi. Ayrıca İstanbul'daki Edirnekapı tekkesi şeyhi Emin Baba, Karaağaç tekkesi şeyhi Hakkı Baba, Rumelihisarı tekkesi şeyhi Ahmed Baba, Karyağdı tekkesi şeyhi Münir Baba, Büyük Çamlıca tekkesi şeyhi Nuri Baba ve Yedikule tekkesi şeyhi Hüseyin Resmî Baba gibi şeyhler Çelebi Cemaleddin'in sarf, nahiv ve akaid ilimleri ile Halebi isimli Hanefî fıkına ait kitapların okutulmasına muktedir olduğunu belirtilerek tekke şeyhliğinin kendisine verilemesini istediler. Ayrıca şeyhliğin Çelebi Cemaleddin'den başkasına verilmesi durumunda "600 senelik hanedanın" perişan olacağını ve kendilerinin bu şeyhten başkasına tabi olmayacaklarını bildirdiler³²⁸.

Merkezi hükümet Çelebiler ve Babaların bu arzularına icabet etmek yerine Nakşî tarikatından Yahya Efendi'yi tekkeye şeyh tayin etti³²⁹. Ancak bu durum Bektaşîlerin kendilerinden olan birinin Hacı Bektaş Veli tekkesine tayin

³²⁶ BOA, Ayniyat Meşihat, nr. 1081, s.113; Soyger, 19. *Yüzyılda Bektaşîlik*, s.81.

³²⁷ BOA, Ayniyat Meşihat, nr. 1081, s.49; Soyger, 19. *Yüzyılda Bektaşîlik*, s.80-83.

³²⁸ BOA, YMTV, 2/16.

³²⁹ Yahya Efendi, görevine başladıktan bir süre sonra Hacı Bektaş Veli tekkesine tayin edilmekten duyduğu memnuniyeti dile getiren bir teşekkür yazısı göndermiştir. BOA, Y.PRK. AZJ, 14/8.

edilmesi ısrarlarına son veremedi. Aksine Bektaşiler, bu defa şeyhlik müessesesinin dışında “Dedebabalık” unvanını icat edip bunu merkezi hükümete onaylatmak ve 1880 yılında “Dedebaba” olarak Mehmed Ali Hilmi Baba’nın tekke de posta oturması için teşebbüste bulundular. Ancak merkezi hükümet “Dedebabalık” unvanıyla bir vazifenin bulunmadığı cevabını vererek Bektaşilerin bu teşebbüsünü de geri çevirdi³³⁰. Bu arada Mehmet Ali Hilmi Baba kendisini destekleyen şeyh ve dervişlerden yardım toplayıp³³¹, hükümetin onayı olmadan, fiili bir durum olarak Hacı Bektaş Veli tekkesi postuna oturdu³³².

Böylece Yahya Efendi ile Mehmet Ali Hilmi Baba’nın tekkeye gelişi huzurun iyice bozulmasına yol açtı. Özellikle Mehmet Ali Hilmi Baba, Çelebiler tarafından tepkiyle karşılandı. Nihayet öteden beri Bektaşiler arasında yaşanan Çelebiler-Babalar çekişmesi, merkez tekkede şeyh olma hakkının hangi kola ait olduğu ve kimin bu göreve ehil bulunduğu noktasında düğümlendi³³³. Öncelikle merkez tekkedeki Hafız Ali Baba şeyhliğin kendine ait olduğunu ve Mehmet Ali Hilmi Baba’nın bu görevi zorla eline aldığını, bu sebeple görevin kendisine iadesini istedi. Bu arada Hafız Ali Baba’nın şeyhliğini isteyenler de merkezî hükümete gönderdikleri yazılarda ona destek olmuşlardı³³⁴. Ancak Hafız Ali Baba bu mücadelesini istediği yönde sonuçlandıramamıştı.

Bununla birlikte Şahkulu tekkesi şeyhliğinden merkez tekkeye terfi eden Mehmet Ali Hilmi Baba, buradaki Perişan Baba’yı uzaklaştırmak için çaba

³³⁰ BOA, Ayniyat Meşihat, nr.1413, s.162.

³³¹ Şeyh Yahya Efendi’nin tespitlerine göre merkez tekkede “Dedebabalık” iddiasında bulunan Mehmet Ali Hilmi Baba, etraftan 6.920 lira toplamıştır. BOA, EV.MKT, 1209/99.

³³² BOA, EV.MKT, 1236/56; Mehmet Ali Hilmi Baba, merkez tekkedeki Nakşi şeyhi Yahya Efendi ile de temasa geçip onun desteğini almıştı. *Mektûbât-ı Sırrı Paşa*, s.179; Bu arada gerek Nakşi gerekse Bektaşî ayin ve erkanını bilmeyen Yahya Efendi, kendisi öğreninceye kadar tekkede ayinleri Mehmet Ali Hilmi Baba’ya idare ettirmişti. Soyzer, 19. *Yüzyılda Bektaşilik*, s.84-86.

³³³ Yücer, *a.ge.*, s.496; Soyzer’e göre 1880 yılından itibaren Babalar, kendilerini Çelebilerden farklı olarak açıktan ifade etmeye başladılar. Mücerred erkânı devam ettiren dervişler arasında oluşan Babalar kolu, Çelebilere sureta saygılı ve bağlı kalmakla birlikte merkez tekkede yaşanan postnişin çekişmeleriyle birlikte kendilerine meşru bir ayrılmış temeli bulmuşlardır. Soyzer, 19. *Yüzyılda Bektaşilik*, s.93-95; 1882 yılına ait bir mahkeme kaydında Bektaşiler, “Babagân” ve “Dervişân” olarak iki grupta değerlendirilmektedir. Bu da Bektaşiler arasındaki adı geçen ayrımın resmi kayıtlara da yansımaya başladığını göstermektedir. *Kırşehir Şer’iye Sicili*, nr.55, s.22; Hacı Bektaş Veli tekkesindeki Bektaşileri, Babagân ve Dervişân olarak zikreden bir başka resmi kayıt için bkz. *Kırşehir Şer’iye Sicili*, nr.20, s.347.

³³⁴ İMMA, Meclis-i Meşâyih Mazbata Defteri, nr. 1762, v.10b, 26b-28b.

sarf etti. Böylece tekkede bir de Babalar arasında hesaplaşma baş göstermiş oldu. Mehmet Ali Hilmi Baba, kendisinin Selanikli Hasan Baba'nın müridi olduğunu, bu sebeple merkez tekkede şeyhliğin kendisine verilmesi gerektiğini savundu. Bu durum karşısında Perişan Baba, 1882 yılı sonunda Mehmet Ali Hilmi Baba lehine merkez tekkedeki görevinden çekildi³³⁵. Ancak bu defa da Çelebiler arasında vakıf hissesi meselesi ortaya çıktı. Tekke vakfından Çelebilerle ayrılan hissenin mütevellisi bulunan Çelebi Cemaleddin, 1827'de tekkede fesada sebep olmaktan dolayı Amasya'ya sürgün edilen amcası Hamdullah Efendi'nin çocuklarının tekke vakfından hisse alamayacakları iddiasıyla mahkemeye başvurdu³³⁶.

Öte yandan ilk zamanlar Mehmet Ali Hilmi Baba'ya karşı son derece hürmetkar davranan Yahya Efendi'nin, tekke vakfının gelirlerinin kendisine tahsis edilmesinden sonra bu tutumu değişti³³⁷. Bunun üzerine Bektaşiler, gerçek gündemlerine dönerek Nakşi şeyhi Yahya Efendi'yle mücadeleye başladılar. 1883 yılında Yahya Efendi hakkında tekkede yolsuzluk yaptığı ve zim-

³³⁵ Devletin Bektaşiliğe müdahalesinden rahatsızlık duyan Perişan Baba, Nakşi eğilimli bir Bektaşiliğin ortaya çıkmasından endişe etmekteydi. Hükümetle yakın ilişkileri olan Mehmet Ali Hilmi Baba ise Perişan Baba'yı kabul etmemekle Babalar arasında ilk ayrılığı başlatmıştı. Ayrıca iki şeyh arasındaki soğukluk müridleri tarafından da devam ettirilmiş, Mehmet Ali Hilmi Baba'dan çekinen Perişan Baba'nın dervişleri onun vefat ettiğini ilan ederek kendisi adına Eryek (Erikli) Baba tekkesi bahçesine 1866 tarihli bir mezar taşı dikmişlerdi. Oysa Perişan Baba, 1883 yılında yeniden Hacı Bektaş Veli tekkesine dönmüş, buradaki dervişlerin desteğiyle postnişin olmuştu. Ancak aynı yıl burada vefat etmişti. BOA, EVMKT, 1250/30; Koca, *Bektâşilik ve Bektâşî Dergahları*, s.256.

³³⁶ Çelebi Cemaleddin ve kardeşleri, Hamdullah Efendi'nin 1827 yılında "vakfa ihanet ettiğini ve beldede fesat çıkarttığını", bu sebeple hükümet tarafından Amasya'ya sürgün edildiğini dile getirerek varislerine vakıftan hisse verilemeyeceğini savundular. Açılan davanın Çelebi Cemaleddin ve kardeşleri lehine sonuçlanmasıyla tekke vakfının Çelebilere ayrılan üç hissesinin tamamı onlara bırakılıp, bu hisseye Hamdullah Efendi'nin yakınları olan İbrahim Selamet Efendi ve Hamdullah Efendi tarafından müdahale edilmemesi istendi. *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr. 15, s.84-86; *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.8, s.2-3, 140-142; Ancak Hamdullah Efendi'nin kızı Rahime Hatun tekke vakfından hisse talep edip bir buçuk hissenin kendisine tayinine muvaffak oldu. *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.11 s.61, 244-246; BOA, EVMH, 524/6; Bu hisse Rahime Hatun'un vefatından sonra oğlu Hamdullah Efendi'ye verildi. *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.9, s.154; Çelebi Cemaleddin ve kardeşi bu duruma itirazda bulunarak vakıftan Çelebilere ayrılan hissenin tamamına sahip oldular. *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.16, s.62-65; Çelebiler arasında vakıf hissesi sebebiyle meydana gelen bu ihtilaf ve meydana gelen gelişmeler için bkz. *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr. 11, s.39, 60; *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.16, s.369-370; *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.14, s.62-65, 92.

³³⁷ Hatîf, "Destan" şiiinden. Kocatürk, *a.ge*, s.494.

metine para geçirdiği iddiasıyla bir şikayette bulundular³³⁸. Yahya Efendi ile Bektaşiler arasında meydana gelen anlaşmazlık 19 Temmuz 1885 tarihinde Sırrı Paşa'nın aracılık yaparak bir talimatname hazırlamasıyla geçici bir süre ortadan kaldırıldı³³⁹. Ancak 1893 yılında Hacı Bektaş kasabası halkından bazı kişiler Yahya Efendi hakkında şer-i şerife aykırı davrandığı ve bazı kötü halleri bulunduğu yönünde bir şikayette daha bulundular³⁴⁰. Bektaşiler tarafından “yalancı”, “vesveseci”, “şeytan” gibi sıfatlarla anılan Yahya Efendi, yapılan soruşturma neticesinde görevinden alınarak³⁴¹ yerine Malatyalı Hacı Mehmed Baba getirildi. Ancak Yahya Efendi, şeyhliğin Nakşî tarikatına ve dolayısıyla kendisine verildiğini, oysa Malatyalı Hacı Mehmed Baba'nın Bektaşî olduğunu ve şeyhliği zapt edip Nakşîleri tekleden kovduğunu ileri sürüp ahaliden bazılarının da desteğini alarak yaptığı itirazla tekkeye yeniden döndü³⁴².

³³⁸ İMMA, Meclis-i Meşâyih Mazbata Defteri, nr.1762, v.60a, 90a-91a; Bu şikayet üzerine İstanbul'a gelen Yahya Efendi zimmetine para geçirdiği iddiası kendisine sorulduğunda, almış olduğu paraları tekkenin ihtiyaçları için harcadığını, ancak muhâsebesi görülmediği için durumun anlaşılmadığını ifade etmiştir. İMMA, Meclis-i Meşâyih Mazbata Defteri, nr.1762, v.120b-121a, 123a; Ayrıca kendisinden görevinin başına dönmesi istendiğinde yol masraflarını karşılayamadığı için Hacı Bektaş Veli tekkesine dönemediğini (İMMA, Meclis-i Meşâyih Mazbata Defteri, nr.1769, s.38) bildirmiş, ayrıca kendisi İstanbul'da iken tekkeye serseri gürûhundan birtakım şahısların toplandığını ve bunların kendisinin tekkedeki hizmetine ve diğer işlere mani olacaklarını söyleyerek, Hacı Bektaş Veli tekkesine gittiği zaman kimsenin kendisine müdahale etmemesi hakkında Ankara Vilayeti'ne bir kıt'a emirname yazılmasını talep etmiştir. İMMA, Meclis-i Meşâyih Mazbata Defteri, nr.1762, 68a-b.

³³⁹ Sırrı Paşa'nın yaptırdığı araştırmada Şeyh Yahya Efendi'nin tekkede ayin icra ettirmediği ve dervişlere ders okutmadığı, dervişlerin ise Yahya Efendi ne zaman ders okutmak istese hazır bulunmadıkları anlaşılmıştır. Yahya Efendi'nin hatalı olduğunu kabul etmesi üzerine ihtilafın ortadan kaldırılması için bir talimatname hazırlanıp burada tekke vakfının gelirlerinin nasıl tasarruf edileceği, şeyh ve dervişlerin vazifeleri ifade edilmiş, ayrıca bir komisyon kurularak çıkabilecek problemlerin bu komisyon tarafından çözülmesi karar alınmıştır. Yapılan soruşturma ve hazırlanan talimatname için bkz. *Mektûbât-ı Sırrı Paşa*, s.174-185; Ayrıca bu bölümde yer alan bilgiler ile Sırrı Paşanın layıhası şu çalışmada ele alınmıştır. Fahri Maden, Hacı Bektaş Veli Tekkesi'nde Nakşî Şeyhler ve Sırrı Paşa'nın *Lâyıhası*", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 59, Ankara 2011, s.159-180.

³⁴⁰ BOA, DH. MKT, 189/42; Bu dönemde tekkeye bir müdahalede nahiye müdüründen gelmiş, ancak ne tür bir müdahale olduğu belirtilmemiştir. BOA, DH.MKT, 1958/87.

³⁴¹ Açılan davada ve yapılan soruşturmada tüm şahitlerin Şeyh Yahya Efendi'nin tekkede Nakşî ayini yapmadığını, ders okutmadığını, vaaz ve nasihat etmediğini dile getirmeleri ve hatta onun bir Rum çocuğuna sarkıntılık yaptığı gibi konunun iftira boyutuna ulaşması üzerine şeyhin görevinden uzaklaştırılarak yerine ehil birinin getirilmesi istenmiştir. *Kırşehir Şer'îye Sicili*, nr. 11, s.121-122.

³⁴² BOA, BEO, 354/26497; BOA, BEO, 232/17359; Yahya Efendi merkez tekkeye görevinin başına dönerken kendisinden Sırrı Paşa'nın aracılığıyla hazırlanan talimatnâmeğe uygun hareket etmesi ve görevinde suistimalde bulunmaması istendi. İMMA, Meclis-i Meşâyih Mazbata Defteri, nr. 1762, v.146a-b; İMMA, Meclis-i Meşâyih Mazbata Defteri, nr. 1769, s.201, 232.

Bu arada Mehmet Ali Hilmi Baba'nın 1895 yılında merkez tekkeden uzaklaştırılarak³⁴³ Şahkulu tekkesine dönmesi, uzun süredir şeyhlik mücadelesini sürdüren Çelebi Cemaleddin'in harekete geçmesine olanak sağladı. Aynı yıl hâlâ Hacı Bektaş Veli tekkesinin resmi postnişini bulunan Yahya Efendi, Çelebi Cemaleddin'in tekkeye müdahalesinden ve çiftlik kurarak ruhsatsız ziraat yaptığından dolayı şikayette bulundu³⁴⁴. Ancak Hacı Bektaş nahiyesinde ikamet eden 20 haneli Hacı Bektaş Veli sülalesinin de desteğini alan Çelebi Cemaleddin'in tekkeye şeyh ve müteveli tayin edilmesine engel olamadı. Zira bu dönemde Hacı Bektaş'ta belediye teşkilatının kurulması ve belediye başkanlığına Çelebilere yakın bir ismin (Mehmed oğlu Ali Efendi) getirilmesi tekkedeki dengelerin değişmesine sebep oldu³⁴⁵. Bektaşiler, Yahya Efendi'nin tekkeden uzaklaştırılması için mücadeleye devam edip, 1896 yılında çirkin söz ve hareketlerinden dolayı hakkında bir dava daha açtılar³⁴⁶. Ancak yaklaşık yirmi yıldır şeyhlik makamında bulunan Yahya Efendi bu sırada vefat etti³⁴⁷.

Bütün bu çekişmelerle birlikte, tarikatun resmi olarak yasaklı olduğu bu dönemde Hacı Bektaş Veli tekkesi, yapılan tamirler ve ilave yeni binalarla büyümüş, daha fonksiyonel bir hale gelmişti. 1874 tarihli Salname kayıtlarına göre Hacı Bektaş Veli tekkesi kargir bir yapıda olup çok mükemmel ve düzenliydi. Burada yaz kış kalanlar için ayrı ayrı meydan evleri, Balım evi, bekçisine

³⁴³ Yahya Efendi hakkındaki şikayetler üzerine İstanbul'a gittiği sırada yerine vekil olarak Mehmet Ali Hilmi Baba'yı bırakmış, ancak onun da halkın memnuniyetsizliğini kazanacak davranışlar sergilemesi karşısında merkez tekkede "Dedebabalık" diye bir unvan bulunmadığı gerekçe göstererek Mehmet Ali Hilmi Baba'nın tekkeden çıkarılması emredilmişti. İMMA, Meclis-i Meşâyih Mazbata D., nr.1762, v.29a; Yahya Efendi de merkez tekkeye döner dönmez onun buradan ihracını istemiştir. Bunun üzerine Şeyhülislamlığın Mehmet Ali Hilmi Baba'nın bir daha tekkeye sokulmaması için emir yazması kararlaştırılmıştır. İMMA, Meclis-i Meşâyih Mazbata Defteri, nr.1762, v.39a.

³⁴⁴ BOA, DH. MKT, 356/53; Yapılan incelemede Çelebi Cemaleddin'in 6.242 dönüm arazide tapusuz ziraat yaptığı, bu arazilere bir han ve 45 hane inşa ettirdiği, Ilıca mevkiindeki çiftliğine Sivas sınırında bulunan 37 haneyi katığı tespit edildi. Bir hayli masrafla meydana getirilen çiftliğin, han ve hanelerin şeyhin üzerine kaydı yapılarak bunlardan vergi tahsil edilmesi istendi. BOA, İ.DH, 1311/1311 N-17.

³⁴⁵ Soyzer, 19. *Yüzyılda Bektaşilik*, s.86.

³⁴⁶ BOA, BEO, 744/55769; Yahya Efendi bu şikayetler üzerine görevden alınarak yerine Merzifon'daki Piri Baba tekkesi şeyhi Yesevîzâde Hamza Efendi atandı. BOA, BEO, 855/64105.

³⁴⁷ Şeyhin vefatından sonra ailesine bir miktar maaş tahsis edilmiştir. BOA, MFMKT, 526/64.

ait ev, şeyhlere ve dervişlere ait bütün teferruatıyla döşenmiş odalar, betonarme ve minareli bir cami, Hacı Bektaş Veli'nin medfun olduğu türbe, kırklar meydanı, çilehane, kızlar kümbedi, Balım Sultan ve Kalender Sultan'ın türbeleri mevcuttu. Ayrıca tekkenin Aslanağzı diye isimlendirilen büyük bir çeşmesi ve bir havuzu bulunan gelip geçenin seyrettiği gayet büyük, düzgün ve çeşitli bitkilerle süslenmiş bir bahçesi vardı. Ayrıca tekke Dedebağı adı verilen büyük bir üzüm bağına ve burada yetiştirilen üzümlerin işlendiği binalara sahipti³⁴⁸. Tekke bu hale yıldan yıla tamirler ve yeni binaların eklenmesiyle ulaşmıştı³⁴⁹. Keza, 1882 yılında tekkenin kırklar meydanı, aşevi, misafirhane, kiler, çamaşırhane gibi toplam 23 ayrı bölümü bulunmaktaydı³⁵⁰. Tam bir külliye halini

³⁴⁸ *Ankara Vilayeti Salnâmesi*, Ankara 1290, s.125-127; Bu bilgiler sonraki yıllara ait Salnamelerde de tekrar edilmektedir. *Ankara Vilayeti Salnamesi*, Ankara 1300, s.190; *Ankara Vilayeti Salnâmesi*, Ankara 1309, s.294; *Ankara Vilayeti Salnâmesi*, Ankara 1311, s.239; *Ankara Vilayeti Salnâmesi*, Ankara 1318, s.240; *Ankara Vilayeti Salnâmesi*, Ankara 1320, s.234-235; *Ankara Vilayeti Salnâmesi*, Ankara 1325, s.265-267; Aynı dönemde tekkeyi ziyaret eden Sırrı Paşa, tekke binası ve eklentileri hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Buna göre gayet bakımlı ve mamur bir halde bulunan tekkenin kırk bin gurusu geliri olup, buradaki nezafet ve temizlik imrenilecek bir haldeydi. *Mektûbât-ı Sırrı Paşa*, s.174-178.

³⁴⁹ Hacı Bektaş Veli tekkesi ve türbesi 1826 öncesi muhtelif defalar tamir görmüştü. Bunlardan biri 1604 yılında Hacı Bektaş Veli evladından Bektaş b. Mahmud tarafından yaptırılmıştı. *Ankara Vilayeti Salnâmesi*, Ankara 1325, s.266; Bir tamir de 1803 yılında 9.555 gurusu masrafla Abdüllatif Efendi'nin postnişinliği zamanında, onun isteğiyle yapılmıştı. BOA, HAT, 120/4900; Bektaşiliğin ilgasından sonra 1847, 1858, 1870, 1873, 1884, 1893-1894 ve 1906 yıllarında tekkeyle birlikte burada bulunan türbe, camii, çeşme gibi eklentiler tamir edilip, yeni binalar ilave edilmiştir. Ayrıca bu tamir ve inşaa faaliyetleri sırasında yaklaşık altı yüz bin gurusu harcanmıştır. Bu durum 1826 sonrası devletin tekkeye bakışında büyük bir değişme yaşanmadığını göstermektedir. Tekkedeki bu tamirler için bkz. BOA, A.MKT.MVL, 99/51; BOA, A.MKT.MHM, 456/42; BOA, İ.EV, 5/1311 B-02; BOA, C.EV, 142/7082; BOA, İ.DH, 966/76383; BOA, İ.ŞD, 27/1272; BOA, İ.ŞD, 117/7053; BOA, EV.MH, 1508/44; Hâmit Z. Koşay, "Bektaşilik ve Hacı Bektaş Tekkesi", *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı 10, Ankara 1967, s.23-26; Ayrıca XX. yüzyıl başlarında Tuna vilayetine bağlı Adakale'de ikamet ederken vefat eden Mustafa Yaşar Efendi tarafından tekkeye 4.375 gurusu nakit para vakfedilmişti. Vakıf şartına göre bu paranın beşte biri mütevellisine verilecek, geri kalanı Hacı Bektaş Veli'nin türbesinin tamirine sarf edilecekti. *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr. 20, s.347-348.

³⁵⁰ John K. Birge, "Bektaşilik", çev. Öz Dokuman, *Hayat Tarih Mecmuası*, C. II, Sayı 7, İstanbul Ağustos 1966, s.71; 1910 yılına ait bir başka kayıta Hacı Bektaş Veli tekkesinin aynı anda 300'den fazla misafiri konuk edebilecek binalara sahip olduğu, sürekli olarak burada 200 kişilik yemek hazırlandığı, tekkenin etrafında geniş tarlalar mevcut olup dervişlerin buralarda ziraatla meşgul oldukları, ayrıca misafirler tarafından tekkeye pek çok yardım yapıldığı tespit olunmaktadır. İbrahim Ethem, "Ankara'da Seyahat ve Derviş Kardeşler", *Muhibban*, nr.7, 28 Mart 1910, s.52-53.

alan tekkede bu dönemde Bitlis, Kars, Lofça ve Rusçuk gibi çeşitli bölgelerden gelen 60 kadar derviş ikamet etmekteydi³⁵¹.

Yahya Efendi'nin vefatı tekkedeki çekişmeleri yatıştırması beklenirken, tam aksine artırdı. Nitekim hükümet bu defa tekkeye müderrislerden ve Bektaşî dervişlerinden Hafız Yahya Efendi'yi tayin etti. Bunun üzerine tekke şeyhliği konusunda uzun süredir devam eden münakaşanın ortadan kaldırılması dolayısıyla Rumelihisarı tekkesi şeyhi Mehmed Baba, Yedikule tekkesi şeyhi Münir Baba, Büyük Çamlıca tekkesi şeyhi Nuri Baba ve Karyagdı tekkesi şeyhi Hüseyin Resmi Baba memnuniyetlerini dile getirdiler³⁵². Fakat İstanbul'dan yapılan bu atama da merkez tekkede rahatsızlık meydana getirdi. Tekkenin kiler odasında yapılan bir toplantıda Babagân Bektaşiler, tekkedeki Nakşî şeyhliğinin ilgasıyla bu şeyhlere verilen maaşın hazinede kalması ve tekkeye dışarıdan kendisine Bektaşî unvanı veren kişilerin değil kendi içlerinden Feyzi Baba'nın atanması kararlarını alarak bunları merkezi hükümete bildirdiler. Bu isteklerinin İstanbul'da takibi için ise Edip Efendi'yi kendilerine vekil tayin ettiler³⁵³. Konunun Şura-yı Devlet'te görüşülmesinden³⁵⁴ sonra hükümet, merkez tekkedeki Nakşî şeyhliğini lağvetmediği gibi XX. yüzyılın başlarında bu göreve Nakşî Şeyh Hamza Efendi'yi atadı. Ancak Şeyh Hamza Efendi, Feyzi Baba tarafından tekkeye sokulmadı. Bunun üzerine Hamza Efendi, tekkede herhangi bir vazifesi olmayan ve şeyhliği gasp eden Feyzi Baba'nın kendisini tekkeden kovduğu iddiasıyla şikayette bulunmuş³⁵⁵ ve 1905 yılında tekkeye alınması emredilmiştir³⁵⁶. Bu şekilde başlangıçta Nakşî şeyhin tekkeye sokulmamasıyla başlayan çekişme süreci, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra daha önce de yaşandığı gibi Çelebiler-Babalar mücadelesine dönüştü.

Şubat 1910'da Aşevi şeyhi Hüseyin Baba, Çelebi Cemaleddin'in kanunlara aykırı davrandığını, vergi vermemek maksadıyla bazı teşebbüslerde bu-

³⁵¹ BOA, DH.MKT, 1940/72; *Mektûbât-ı Sırrı Paşa*, s.174; Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, C. III, İstanbul 1308, s.1905.

³⁵² BOA, Y.PRK.AZJ, 52/21.

³⁵³ *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr. 21, s.113.

³⁵⁴ BOA, DH.MUI, 95/25.

³⁵⁵ BOA, DH.MUI, 127/25.

³⁵⁶ Şeyh Hamza Efendi'nin merkez tekkeye alınması istenirken daha önce buradaki dervişler ile Nakşî şeyh arasında Sırrı Paşa tarafından temin edilen iyi halin devam ettirilmesi ve hazırlanan talimatname hükümlerinin uygulanması, ayrıca tekke vakfının mütevellilerinden Çelebi Cemaleddin'e vakıftan hisse ayrılması emredilmiştir. *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.16, s.276.

lunduğunu³⁵⁷, Nakşî şeyh Hamza Efendi'nin tekke dışında ikamet ettiği halde maaş aldığını, bu durumda tekke vakfının zarar gördüğünü ve dervişlerin geçiminin zorlaştığını ifade ederek şikayette bulundu³⁵⁸. Ayrıca Çelebi Cemaleddin hakkında “pek çok taraftar peyda ederek kendisine taarruzda bulunduğu” gerekçesiyle bir şikayet de Hüseyin Gazi tekkesi şeyhi Mihmandar Ali Baba'dan geldi. Zira bu dönemde Çelebi Cemaleddin, Alevi köyleri dolaşarak onları kendi tarafına çekmeye gayret edip, halktan hediye namıyla nakit para ve eşya toplamaktaydı³⁵⁹.

Öte yandan 2 Ekim 1910'da türbedar Feyzi Baba ile taraftarları olduğu anlaşılan Hanbağı babası İsmail Baba, Balımevi babası Ali Baba, mihmandar Ahmed Baba, Mehmed Baba, Salih Baba gibi dervişlerin müşterek olarak Bab-ı Meşihat'a gönderdikleri arzuhalde bir defa daha Çelebi Cemaleddin'in tekke gelirlerine el uzattığı şikayetinde bulunulmaktaydı³⁶⁰. Çelebi Cemaleddin'in

³⁵⁷ Çelebi Cemaleddin'e karşı aşar vergisinden dolayı açılan dava için bkz. *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr. 16, s.358; Çelebi aşar davası, vakıf hissesi ve sair konularda gerekli işlemleri takip etmek üzere Hasan Rıza Efendi'yi kendisine vekil tayin etmiştir. *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.16, s.45-46.

³⁵⁸ BOA, DH.MUI, 63/46.

³⁵⁹ BOA, DH.MUI, 49-2/16; BOA, DH.MKT, 1643/81; Mihmandar Ali Baba'nın arzuhaline Çorum mutasarrıfının da durumu değerlendiren bir telgrafi eklenmişti. Buna göre Hacı Bektaş Veli vakfı mütevellisi Çelebi Cemaleddin, uğradığı Hüseyinabad kazasının çok fakir bir durumda olan halkından yüzer lira istemekteydi. Bu durum karşısında halk her şeyini feda edip para tedarik etmek zorunda kalıyordu. Ayrıca Hüseyinabad ahalisi hükümet aleyhinde bulunup açıktan “Elhamdülillah Aleviyiz” diyerek mahremiyet ve dini mükellefiyetleri ortadan kaldırdıklarından cahil halkı da kendi tarikatlarına kolayca yönlendiriyorlardı. Bu durumun bir an önce çaresine bakılmalıydı. BOA, DH.MUI, 49-2/16; Bu şikayetler karşısında gerek Şeyh Hamza Efendi ve gerekse Çelebi Cemaleddin kendilerine birer vekil tayin ederek hukuki mücadeleyi onlara bırakmışlardı. Şeyh Hamza Efendi, kendisini temsil ve müdafaa etmek üzere Hasan Efendi'yi, Çelebi Cemaleddin ise Bardakçızade Şükrü Efendi'yi vekil tayin etmişti. *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.22, s.96.

³⁶⁰ Arzuhalde göre baba ve dervişler intizam içinde hizmet etmekteyken bu gruba rekabet etmekte olan ve meşru bir hak sahibi olmayan Hacı Bektaş ahalisinden Çelebi Cemaleddin, Sultan II. Abdülhamid döneminde elde ettiği maddi gücünü Meşrutiyet devrinde de kullanıp “evladiyet”, “çelebilik” ve “mütevelli-i vakıf” gibi isimler takınarak tekke gelirlerine el uzatmaktadı. Arzuhalde Çelebi Cemaleddin'in baba ve dervişlerin aleyhinde, hatta tarikat hakkında iftira dolu şikâyet mektupları düzenleyerek hükümete gönderdiği ifade edilmektedir. Ayrıca Çelebi Cemaleddin'in ve taraftarlarının Şeyh Hamza Efendi'nin İstanbul'daki vekili Hasan Rıza Efendi'yi aracı kullanarak, şeyhliği Feyzi Baba'nın gasp ettiği tarzında Bab-i Meşihat'a dilekçe verdiklerinden bahsedilmektedir. Arzuhalde 1896 tarihindeki Bab-i Meşihat'ın vakıf yönetimi ve şeyhe verilecek gelirlerin birleştirilmesi kararına istinaden gelirleri üzerinde toplayan Çelebi Cemaleddin'in bölgedeki maddi ve manevi nüfuzunu artırdığı da kaydedilmektedir. Yine 4

tekkeye müdahalesinin engellenmesini isteyen Feyzi Baba ve taraftarları, aslında kendilerinin tekke işlerinden el çektirileceklerinden korkmaktaydılar. Zira kendisi de Arnavut olan Feyzi Baba merkez tekkenin durumunu Rumeli'de Arnavut nüfusunun yoğun olduğu yerlerdeki Bektaşî tekkelerine de bildirerek yardım istemişti³⁶¹. Bu arada kasaba halkı da, tekkedeki bu mücadeleden dolayı iki gruba ayrılmıştı. Gerek Çelebi Cemaleddin'i destekleyenler ve gerekse Feyzi Baba'nın muhibleri birbirlerini suçlayan ifadelerle hükümete pek çok telgraflar çekmişlerdi³⁶².

Merkezî hükümet merkez tekkedeki anlaşmazlık ve problemlerin çözülmesi için mahalli yetkilileri harekete geçirdi. Bu itibarla tekkeye mensup şahıslar arasında görüşme sağlanarak problem çözülmeye çalışıldıysa da bu girişim başarılı olmadı. Zira Şubat 1911 tarihinde Ankara valisi Çelebi Efendi ile bazı tekke mensupları arasında görüşme sağlanmışsa da uzlaşma olmadığını ve bunların arasındaki lüzumsuz münakaşaların sürdüğünü bildirmekteydi. Ayrıca vali, Feyzi Baba'nın tekkeden uzaklaştırılmasının Rumeli'de büyük problemler doğuracağını, ancak tekkenin Çelebilere bırakılmasının da uygun olmayacağını, bu sebeple tekke şeyhliğine vekaleten tarafsız birinin tayinini istemekteydi³⁶³.

Bu arada Hacı Bektaş Veli tekkesinin resmî şeyhi Nakşî Hamza Efendi, 24 Aralık 1911 tarihinde Hacı Bektaş Nahiyesi müdüriyetine gönderdiği arzuhalinde tekkedeki olayları kendi açısından değerlendirmekteydi. Şeyhe göre, Feyzi Baba resmî bir hüviyete sahip olmayıp tekkeyi ele geçirerek kendisini buradan uzaklaştırmıştı. Ayrıca tekkenin mutfak masraflarına el koyan Feyzi

Eylül 1911 tarihinde türbedar Feyzi Baba hükümete gönderdiği arzuhalinde Hacı Bektaş Veli tekkesindeki baba ve dervişlerin padişaha duacı olduklarını belirtmekte, Çelebi Cemaleddin'in servetine güvenerek işlerine karıştığını, iki buçuk senedir kendileri hakkında birçok isnatlarda bulunduğunu, İstanbul'a kadar gelerek, yedi-sekiz ay kendileri aleyhinde şikâyetlerde bulunduğunu ifade etmekteydi. İlave olara Feyzi Baba altı-yedi aydır yiyecek yardımı alamadıklarını belirterek hükümetten yardım istemekteydi. BOA, DH.İD, 37-2/2; Soyger, 19. *Yüzyılda Bektaşilik*, s.97-98.

³⁶¹ Hükümet merkez tekkeden Arnavut nüfusun yoğun olarak bulunduğu Bektaşî tekkelerine çekilen telgraflar ve gönderilen mektupların mahiyetini öğrenmek istemiş, Manasur valisi Ekim 1911'de Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafla durumu açığa kavuşturarak, bu telgraf ve mektuplarda sadece yardım istendiğini bildirmişti. BOA, DH.İD, 37-2/2.

³⁶² BOA, DH.İD, 37-2/2; Soyger, 19. *Yüzyılda Bektaşilik*, s.98.

³⁶³ BOA, DH.İD, 37-2/2; Soyger, 19. *Yüzyılda Bektaşilik*, s.99.

Arnavut dervişlerin hallerinin nasıl olduğu³⁶⁸; tekkeye gelen ziyaretçilerin kabul edilmeyişleri gibi bir durumun olup olmadığı, oldu ise ne zaman meydana geldiği³⁶⁹; tekkede tesis edilen kulübün maksadının ne olduğu ve buraya herkesin kabul edilip edilmediği, kulübün kimlerden meydana geldiği ve şu ana kadar ne gibi icraatta bulunduğu³⁷⁰ soruları yöneltmişti.

Bu soruşturma yürütülürken Şeyh Hamza Efendi'nin vefatı tekkede yaşanan Babalar-Çelebiler arasındaki şeyhlik mücadelesinin en şiddetli dönemine girmesine neden oldu. 6 Mayıs 1912 tarihinde Çelebi Cemaleddin, Dahiliye Nezareti'ne bir arzuhal gönderip, Feyzi Baba'dan şikayetçi olurken³⁷¹; bundan sekiz gün sonra tekke şeyhi vekili Veli ve otuz yedi dervişin mühür ve imzalarıyla sadrazamlık makamına yazılan bir arzuhalde Nakşî şeyhinin istibdad döneminde tayin edildiği, oysa kırk senedir tekkede seccadenişin olan Feyzi Baba'nın ehl-i salah ve takvadan bulunduğu belirtilerek ve meşrutiyetin ic-

riz" diye korkutulduğunu, bu sebeple iki yıldır tekkeye gelmediğini ifade etmişti. Ayrıca Seydi Çavuş, Şeyh Hamza'nın gelse bile tekkeye kabul edilmeyeceğini, yine Çelebi Cemaleddin ile Feyzi Baba'nın araları açık olduğundan tekkeye gelmediğini ifade etmişti. BOA, DH.İD, 37-2/2; Soyger, 19. *Yüzyılda Bektaşilik*, s.103-104.

³⁶⁸ Bu soruya Reji Muhafaza Memuru İhsan Bey ve Müderris Mehmed Hilmi Efendi, Arnavut dervişlerin çarşıda sarhoş dolaşuklarını söylemişlerdir. Bunun dışında ifadesi alınan bütün şahıslar dervişlerden bir şikâyetleri olmadığını belirtmişlerdir. BOA, DH.İD, 37-2/2.

³⁶⁹ Bu soruya Seyyid Ali oğlu İbrahim, tekkeye gelenlerin kabul edildiği cevabını vermiş, ayrıca kimsenin geri çevrildiğini duymadığını söylemişti. Dellal oğlu Salih ise, bir süre önce taşradan gelen 30 kişinin Çelebi Efendi'nin misafiri oldukları için ziyaretten men edildiklerinin çarşıda konuşulduğunu ifade etmiştir. Diğer şahısların cevapları da bu mealdedir. BOA, DH.İD, 37-2/2; Soyger, 19. *Yüzyılda Bektaşilik*, s.104.

³⁷⁰ Reji Muhafaza Memuru İhsan Efendi, İttihat kulübünün tekkenin içinde, meydan evi denilen yerin kapısının yukarısında açıldığını belirtmiştir. Bu soruya Dellal oğlu Salih, kulübün vatan menfaati yönünde hiçbir hizmeti görülmediğini, belirli kişiler dışında kimsenin oraya kabul edilmemesi sebebiyle ne gibi bir işle uğraşuklarının bilinmediğini ifade etmiş, ayrıca kulüp mensuplarının cuma günleri kapıya astukları iki Osmanlı sancağından başka bir şeylerini görmemiştir. Süleymanlı Hasan Ağa tekkedeki kulübe kendisinin de dahil olduğunu, bu kulübe bütün tekkelilerin kabul edildiğini ve bu kulübün vatana hizmet için kurulduğunu belirtmiştir. Ayrıca Hasan Ağa, Feyzi Baba'nın kulübün başkanlığını yapığını ifade etmiştir. Nahiye Rüşdiyesi muallim-i evveli Ömer Eşref Efendi ise kulübün mahiyetinin meçhul olduğunu, vatana yararlı bir hizmetinin görülmediğini beyan etmiştir. BOA, D H.İD, 37-2/2; Soyger, 19. *Yüzyılda Bektaşilik*, s.105.

³⁷¹ BOA, DH.İD, 37-2/2; Çelebi Cemaleddin, Feyzi Efendi'nin şeriat ve tarikat anlayışına aykırı olarak tekkede bir İttihat ve Terakki şubesi teşkil edip kendisi de reisliğinde bulunarak firakılık yapığını, bu davranışlarıyla İslam akaidini ve sufilik yolunu ihlal ettiğini belirtmekteydi. BOA, DH.İD, 37-2/3.

rası niyaz edilerek onun şeyh tayin edilmesi istenmekteydi. 18 Mayıs 1912'de ise bu defa Çelebi Cemaleddin'i posta oturtmak isteyen altmış iki kişi, tıpkı yukarıda söz konusu edilen ve Feyzi Baba'nın posta ne kadar layık olduğunu ispata çalışanlar gibi Çelebi Cemaleddin'in post için ehliyetli olduğunu ifade etmişlerdi³⁷².

Merkezi hükümet mahalli idareciler vasıtasıyla konuyu yakından takip etmekteydi. Kırşehir Mutasarrıfı Nafi Bey, hazırladığı raporda Kırşehir'de ahalinin vefat eden Nakşi şeyhinin yerine Bektaşî tarikatından birinin getirilmesini istediklerini, daha önce tayin edilen Nakşi şeyhlerinin hiçbirinin başarılı olmadığını, bu güne kadar hiçbir Bektaşînin Nakşi ayinine iştirak etmediğini, tekkeye Nakşi şeyhi tayininde ısrar etmenin meşrutiyetin iç siyasetiyle de bağdaşmayacağını bildirdi. Ayrıca raporuna şehir halkının Feyzi Baba'nın şeyh olmasını rica ettikleri yazılarını da ekledi³⁷³. Öte yandan şeyh adaylarından birinin Arnavut olması, bu durumun Arnavutluk'ta karışıklıklara sebep olabileceği ihtimali, hükümeti daha dikkatli olmaya sevk etti. Zira Yanya Valisi Mehmed Ali Bey, 28 Mayıs 1912 tarihinde Arnavutluk'taki Bektaşî babalarının Nakşi Hamza Efendi'nin vefatı³⁷⁴ üzerine tekkeye kendilerinden birini şeyh olarak tayin ettirmek arzusunda olduklarını haber vermişti³⁷⁵. Bununla birlikte Ergiri (Gjirokaster) mutasarrıfı üç ay boyunca bu bölgeyi dolaşıp Bektaşî baba-

³⁷² BOA, DH.ID, 37-2/3; Soyzer, 19. *Yüzyılda Bektaşılık*, s.106; Ayrıca Çelebi Cemaleddin ve bazı dervişlerin Nakşi şeyhliğinin ilga edilmesi ve Şeyh Hamza Efendi'nin yerine kimsenin Nakşi şeyhi olarak tayin edilmemesi talebi için bkz. BOA, DH.ID, 33/36.

³⁷³ BOA, DH.ID, 37-2/3; Soyzer, 19. *Yüzyılda Bektaşılık*, s.107.

³⁷⁴ Hamza Efendi'nin vefatı ve veraset meselesi için bkz. *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.23, s.146.

³⁷⁵ Bu sırada Rumeli'deki bazı Bektaşî Babaları devletin muhtelif müesseselerine çektikleri telgraflarla Feyzi Baba'ya olan desteklerini göstermekteydiler. Tepedelen'deki Toyran tekkesi şeyhi Ahmed Baba, Koştan tekkesi şeyhi Ahmed Baba, Pristine tekkesi şeyhi Şaban Baba ve Ergiri tekkesi şeyhi Süleyman Baba, 29 Haziran 1912'de Evkaf ve Dahiliye nezaretleri ile Bab-ı Meşihat'a muhtevaları aynı olan birer telgraf çekmişlerdi. Bu telgraflarda Hacı Bektaş Veli tekkesine Nakşi şeyhlerinden birinin tayin edile geldiği, Nakşi şeyhi atanıncaya kadar tekkede sükunet içinde ayin icra edildiği, bu tayinden sonra tekkenin ihtiras ve nifak yeri olduğu, ayrıca bu dönemde ayin ve ibadetlerin asli haliyle ifa edilemediği belirtilmişti. Ayrıca hükümetin 1826'dan bu yana Bektaşî tekkelerine karşı takındığı tavrı tenkit edilip, Nakşi şeyh tayin edilmesinin haksızlık olduğu belirtilerek tekkeye artık kendilerinden birinin şeyh atanmasını istediklerini, ancak bunun Çelebi Cemaleddin olmamasını vurgulanmışlardı. BOA, DH.ID, 37-2/3; Buna mukabil Çelebi Cemaleddin taraftarları, Feyzi Baba'nın ve diğer Arnavut Bektaşîlerin merkez tekkeden uzaklaştırılmaları için protesto mahiyetinde telgraflar çekmişlerdi. Ömer Özkan, "Saraya Gönderilen Şikâyet Telgrafları", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 14, Ankara 2000, s.9-13.

larıyla görüşüğünü, onların Osmanlılığa ve mevcut hükümete bağlı olduklarını haber verince³⁷⁶, hükümet tekkeye Nakşî bir şeyhin vekil olarak gönderilmesinde ısrarcı olmuş, hatta Ağustos 1913'te posta geçirilmek üzere Nakşî Ahmed Şakir Efendi'yi Şeyhülislamın onayına sunmuştu³⁷⁷.

Görüldüğü üzere Bektaşiliğin resmî olarak yasaklı olduğu bu dönemde merkez tekke tam bir iktidar mücadelesine sahne olmuştu. Bektaşiler iki guruba ayrılıp kendilerinden birinin şeyh olması için mücadele ederlerken, merkezi hükümet hangi taraf seçilirse seçilsin sorunların sona ermemesinden, hatta taraflar arasındaki rekabetin artarak yeni sorunlar çıkarmasından endişe ederek tekkeyi Nakşî bir şeyhe idare ettirmek istemişti. Tekkedeki bu çekişmeler I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bir miktar azalmışsa da tamamen sona ermemiş, sonraki yıllarda da sürmüştü. Hükümet 1918'de tekkeye Nakşî Hacı Hasan Efendi'yi atamış, ancak bu kişi daha çok Milli Mücadele'de vaaz ve irşad vazifesinde bulunmuştu³⁷⁸. Dönemin son Bektaşî şeyhleri Çelebi kolu-nu temsil eden Çelebi Cemaleddin ve kardeşi Veliyeddin Efendi ile Babagân kolunu temsil eden Salih Niyazi Baba'ydı³⁷⁹. Bununla birlikte merkez tekkede

³⁷⁶ BOA, DH.İD, 33/29.

³⁷⁷ BOA, DH.İD, 37-2/2; Soyger, 19. *Yüzyılda Bektaşilik*, s.107; Aynı yıl Anadolu'ya bir seyahatte bulunan ve Kırşehir'den geçerken Hacı Bektaş Veli tekkesine de uğrayan Béla Horváth, burada pek çok Arnavut dervişler karşılaşmış, ayrıca dervişlerin tekkedeki disiplinli hayatlarına hayran kalmıştı. Ayrıca seyyahın ziyareti Aşure Bayramı'na denk geldiğinden tekkedeki canlılığa şahit olmuştu. Keza 10-15 günlük yoldan insanlar bayram için tekkeye gelmişlerdi. Bu bayramda üç dört bin kişinin toplandığı tekkede on beş gün kazanlar gece gündüz kaynıyordu. Béla Horváth, *Anadolu 1913*, çev. Tark Demirkan, İstanbul 1996, s.98-100.

³⁷⁸ 1921 yılında Şeyh Hasan'a Osmanlı Devleti'nin bekası ve meşrutiyet idaresinin yerleşmesi konusunda yaptığı irşat sebebiyle maaş bağlanmıştı. BCA, Sayı 544, Dosya nr.118-10, Fon nr.30.18.1.1, Yer nr.2.29.10; 1925'te tekkelerin kapatılmasından sonra da Şeyh Hasan Efendi'ye maaş tahsis edilmiştir. BCA, Dosya nr. 22924, Fon nr.30.10.0.0, Yer nr.192.314.5.

³⁷⁹ Milli Mücadele'nin başlaması tekkedeki çekişmelerin iyiden iyiye azalmasına neden oldu. 1919 yılı sonlarında tekkede misafir olan Mustafa Kemal Paşa (BOA, DH.KMS, 53-4/2), Çelebi Cemaleddin ve Çelebi Veliyeddin'den Milli Mücadele'ye destek olmalarını istemiş, Kırşehir mebusu seçilen Çelebi Cemaleddin hastalığı sebebiyle meclis toplantılarına katılamamışsa da kardeşi Çelebi Veliyeddin Misak-ı Milli'nin elde edilmesi için milli mücadeleye destek veren beyannâmeler yayınlamıştı. Baki Yaşa Altınok, "Çelebi Cemaleddin ile Veliyeddin Efendi'nin Kurtuluş Savaşı ve Mustafa Kemal Hakkında Alevilere Gönderdiği Beyannâmeler ve Orijinal Metinleri", *II. Uluslararası Türk Kültürü Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni (17-19 Ekim 2007 Ankara) Bildiri Kitabı*, C. II, Ankara 2007, s.1001-1032; Ayrıca mecliste Babalardan da mebuslar yer almış, Bektaşilerin büyük çoğunluğu milli mücadeleye destek vermişlerdi. H. Küçük, a.g.e, s.105, 132-140.

Nakşî şeyh usûlü devam etmiş olsa da diğer Bektaşî tekkelerine şeyh atanması eskiden olduğu gibi yine Çelebiler tarafından yapılmaya başlanmıştı³⁸⁰.

Bu cümleden olarak merkez tekke hükümet ile özellikle Çelebilerin yakın ilişkiler içerisinde oldukları tespit olunmaktadır. Babalar ise bu konuda daha mesafeli davranmaktaydılar. Mesela Çelebi Cemaleddin, İstanbul'a gelip "meşrutiyet'in ilanı sebebiyle padişahı kutlamak ve ayağına yüz sürmek" amacıyla özel olarak Sultan Reşad ile görüştüğünde Ahmed Rıfka Baba bunu şiddetle eleştirmiş, Çelebi Cemaleddin'in bütün vakıfları kendi otoritesine almak için padişahla konuştuğunu iddia etmişti. Bunun üzerine Çelebi Cemaleddin, Ahmed Rıfka Baba'nın Hacı Bektaş Veli vakfının gerçek sahibi konusunda bilgi sahibi olmadığını, padişaha karşı da büyük saygısızlık ve itaatsizlik içerisinde bulunduğunu dile getirmişti³⁸¹.

Öte yandan XX. yüzyılın başlarında tekke tarla, bağ, bahçe, çayır ve ağaçlık olarak 4.487 dönüm araziyle birlikte 632 adet hayvana, dört yüzden fazla dükkana ve biri buharla dördü su gücüyle çalıştırılan toplam 5 adet değirmene sahiptir³⁸². Yine kapatıldığı sırada yapılan sayıma göre tekke mutfağında altı kazan, yirmi dokuz et bıçağı ve altmış beş tabak vardı³⁸³.

Hacı Bektaş kazasındaki diğer Bektaşî tekkeleri de faaliyetlerine devam etmişlerdi. Mesela buradaki Sersem Ali Baba tekkesi 1857 yılında açık olup, tekke vakfına ait araziler ile buralarda yetiştirilen mahsulden vergi alınıp alınmayacağı söz konusu olmuştu³⁸⁴. Yine Kırşehir'deki Şeyh Süleyman tekkesi türbe mahalli ve vakfı ile gelen ve gidene hizmet vermeye devam etmişti³⁸⁵.

³⁸⁰ Erzurum Mebusu Mehmed Salih, 3 Şubat 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada merkez tekke şeyhi Çelebi Efendi'nin diğer Bektaşî tekkelerinin şeyhlerini atadığına dikkat çekmişti. H. Küçük, *a.g.e.*, s.106.

³⁸¹ Ahmed Rıfka, *Bektaşî Sırrı*, C. II, s.31; Ahmed Cemaleddin Efendi, *Müdâfaa*, s.1-20.

³⁸² H. Z. Koşay, *a.g.m.*, s.22; Doktor İbrahim İsmail, *Türkiye Sıhâ-i İctimâî Coğrafyası (Kırşehir Vilayeti)*, İstanbul 1341, s.24.

³⁸³ 1922 yılında tekkeye tahsis edilen tuzun artırılması emredilmiştir. BCA, Sayı 1438, Dosya nr. 229-5, Fon nr.30.18.1.1, Yer nr.4.50.14; Tekke, Eylül 1925'te daha tarikatların resmî olarak yasaklanmasından önce Numune Ziraat Mektebi haline getirilmeye çalışılmış, bu arada tekke bulunan halı, kilim gibi 60 parça eşya Evkaf Müdürlüğüne, 979 parça eşya Evkaf Müzesine, tekkenin odalarında sandıklar içerisinde bulunan kitaplar ise Ankara'daki Milli Kütüphane'ye gönderilmişti. H. Küçük, *a.g.e.*, s.193; Tekkeye ait arazi ise 1925 sonrası örnek çiftliğe dönüştürülmüştür. BCA, Dosya nr. 2259, Fon nr.30.10.0.0, Yer nr.189.295.9.

³⁸⁴ Bu tarihte tekke Mehmed Efendi şeyh bulunuyordu. BOA, A.MKT.UM, 273/21; BOA, A.MKT.UM, 285/52; Bu tekkenin vakıf tevliyeti tayini için bkz. *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.3, s.136.

³⁸⁵ *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr.11, s.146, 147, 165; *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr. 22, s.156.

2. Abdal Musa Tekkesi

1826'da meydan odası yıktırılıp türbe mahalleri bırakılan Abdal Musa tekkesine Nakşî ayini icra etmek üzere sırasıyla Hacı Hüseyin Efendi, Hacı Halil Efendi, Haydar Efendi ve Hüsnü Efendi gibi türbedarlar tayin edilmişti. Tekkenin zapt edilen mallarına karşılık zaviyedarlara aylık 125, türbedarlara 30 gurus maaş tahsis kılınmıştı. Hatta bir ara arazi, değirmen gibi tekkenin eskiden sahip olduğu mülkler de tekkeye iade edilmişti. Ancak tekkeye türbedar olarak atanan Mevlevî İsmail Hakkı Efendi'nin tekke gelirlerinin toplanması sırasında usulsüzlüklerde bulunması ve halka kötülük yapması bu malların hazine tarafından tekrar zaptına sebep oldu³⁸⁶. Bununla birlikte İsmail Hakkı Efendi'nin türbedarlığı döneminde Bektaşiler, Abdal Musa tekkesini yeniden kendi idarelerine almak için mücadeleye başlamışlardı. Bir ara kaza ahalisinden ve Bektaşilerden İdris oğlu Koca Salih tekke vakfına ait bazı mülkleri zapt ederek tasarrufuna almıştı³⁸⁷. Bunun üzerine Şeyh İsmail Hakkı Efendi, Abdal Musa tekkesine dışardan müdahale edildiğini ve bu sebeple tekkenin harap olduğunu öne sürerek şikayetçi olunca merkezi hükümet tekke hasılatının ne kadar olduğu, müdahalede bulunanların kimler bulunduğunun araştırılmasını, ardından bu kişilerin sorgulanmalarını istemişti. Tahkikat sonucu tekke vakfına müdahalede bulunanların, tekkede söz sahibi olmak ve gelirlerinden istifade etmek isteyen Bektaşiler olduğu anlaşıldı³⁸⁸.

İsmail Hakkı Efendi'den sonra tekkeye yine Nakşî şeyhlerinden Mustafa Efendi atandı. Fakat onun türbedarlığı kısa bir süre sonra vefat etmesi sebebiyle uzun sürmemiş, bu göreve Nakşî Hüseyin Hüsnü Efendi tayin edilmişti. Hüseyin Hüsnü Efendi ilk olarak, o dönemde yirmi beş hücresi, camisi, mektebi, hamamı ve sair eklentileri ile büyük ve mamur bir binaya sahip olan Abdal Musa tekkesinin kendisine tahsis edilen maaşla ihtiyaçlarının karşılanmasının mümkün olmadığını dile getirerek tekkenin daha önce zapt edilen arazi ve değirmenlerinin vakıf olarak tekrar iade edilmesini talep etti. Ayrıca bu binaların nasıl idare edileceği konusunda kendisine bir bilgi ve emir verilmediğini, adı geçen mülklerin iade edilmemesi durumunda tekke ve eklentilerinin harap olacağını belirterek dervişlerin ihtiyaçlarını karşılamak için hayli borca girdiği-

³⁸⁶ BOA, İ.MVL, 454/20303.

³⁸⁷ BOA, C.ADL, 9/568.

³⁸⁸ BOA, A.MKTDV, 89/4; BOA, A.MKTDV, 2/89.

ni de ekledi. Bunun üzerine daha önce Bektaşî vakıflarından bazılarının istisna kılındığı göz önüne alınarak Abdal Musa tekkesi vakfının da iyi idare edilmesi ve halka zulüm yapılmaması şartıyla 8.000 gurusu geliri olan bu mülklerin tekkeye bırakılması kararı alındı³⁸⁹. Böylece uzun yıllar Nakşî denetiminde kalan Abdal Musa tekkesi eski mal varlığına yeniden kavuşmuş oldu. Ancak bu durum beraberinde tekke vakfı gelirlerinin toplanması ve harcanması problemlerini de getirdi. Arşiv kayıtlarından, tekkenin gelirlerine her vesile ile müdahalelerde bulunulduğu ve bu yüzden merkezî hükümete zaman zaman şikayetler vaki olduğu tespit olunmaktadır³⁹⁰.

Öte yandan merkez tekkede de görüldüğü üzere Bektaşîler, Abdal Musa tekkesini gasp ettiklerini düşündükleri Nakşî şeyhlerin buradan uzaklaştırılması için de girişimlere başlamışlardı. Bu amaç doğrultusunda her türlü hukuki yolu kullandılar. Bu arada Hüseyin Hüsnü Efendi vakıf mütevelliliği görevine getirilince tekke türbedarlığına vekil olarak Bektaşîlerden Derviş Süleyman atandı. Bununla birlikte Hüseyin Hüsnü Efendi'nin tekeye gelen misafirlerin iâşesi için vakıf gelirlerinden gerekli parayı vermediği gibi onları rahatsız ettiği de görüldü. Bunun üzerine 1872 yılında Hacı Bektaşî Veli tekkesi şeyhi tarafından üç yıldır türbedarlık görevinde bulunan Derviş Süleyman'ın asaleten Abdal Musa tekkesi türbedarlığına atanması istendi³⁹¹. Ardından 15 Kasım 1874 tarihinde tekke şeyhliğinin boş bulunduğu bir sırada bu göreve Sultan Abdülaziz tarafından Bektaşî İbrahim Çelebi'nin atanmasını temin ettiler. Fakat daha sonra Nakşî Hüseyin Hüsnü Efendi'nin oğlu Nakşî Mehmed Kudsi Efendi'nin müdahalesiyle bu görev 25 Aralık 1876'da ona iade edildi³⁹². Böylece Bektaşîlerle Nakşî türbedarlar arasında yıllarca sürecektir bir rekabet ve çekişme başladı. Ancak İbrahim Çelebi'nin görevin Kudsi Efendi'ye iadesine yaptığı itiraz ve başvurular³⁹³ 29 Aralık 1877'de geri çevrildi. Hatta hakkında

³⁸⁹ BOA, İ.MVL, 454/20303; BOA, MVL, 719/5; MVL, 719/117; BOA, A.MKT.MVL, 133/64.

³⁹⁰ 1869 yılına ait bir şikayet için bkz. BOA, EV.MKT, 475/8.

³⁹¹ BOA, EV.MKT, 650/40; Vakıf hesapları üzerinde yapılan incelemede bu dönemde vakıf hasılatından tekkedeki derviş ve misafirlerin yiyecekleri ile tamir masrafı ve imam, zaviyedar gibi görevlilerin maaşları olarak 16.745 buçuk gurusun mütevellî Hüseyin Hüsnü Efendi'ye teslim edildiği anlaşılmıştır. BOA, EV.MKT, 650/40.

³⁹² BOA, Y. MTV, 67/24; BOA, DH.İD, 34/86; BOA, EV.MKT.CHT, 112/55.

³⁹³ BOA, EV.MKT, 854/121; BOA, EV.MKT, 871/1; BOA, EV.MKT, 896/100.

ihtiyat tedbiri konularak, Konya valisine İbrahim Çelebi'nin davacı olması durumunda buna itibar edilmemesi bildirildi³⁹⁴. Ancak İbrahim Çelebi mücadeleyi bırakmayarak vekili Mehmed vasıtasıyla Nakşî Mehmed Kudsi Efendi'nin tekke de hakkı olmadığını, tekkeye vakıf evladı olarak kendisinin atanması gerektiğini bildirdi³⁹⁵. Ayrıca Kudsi Efendi'nin tekke de bir takım yolsuzluklarını gündeme getirdi. Onun türbedarlık maaşı ile yetinmeyerek tekkenin yemek masrafı olarak ayrılmış vakıf gelirine de el koyduğunu, tekkeye asla bakmadığını kaza ileri gelenleri ve muhtarları ile 70 kişiyi aşan kişilerin de şahitlikleriyle bir rapor haline getirip merkezi hükümete sundu. Bu arada Kudsi Efendi de boş durmamış, babasından sonra 15 senedir bu görevi ifa ettiğini ve vazifenin kendine ait olduğunu savunmuştu. 1885 yılında Konya'da yeniden başlatılan iki taraf arasındaki dava³⁹⁶ süreci uzadı ve karar alınması daimi suretle daha ileri bir tarihe ertelendi. Bu arada zaman aşımı nedeniyle İbrahim Çelebi hakkını kaybetme durumu ile karşı karşıya geldi. Hatta Çelebi'den görevin elinden alınmasına itiraz etmemesi istendi. Ancak İbrahim Çelebi on beş yıldır sebepsiz olarak bakılmayan davasında ısrarcı olunca, 1892 yılında mahkeme önceki padişahın emrini iptal edecek yeni bir fermanın beklenmesine karar verdi³⁹⁷. Sonuçta İbrahim Çelebi'nin beklediği karar çıkmadı. Tekkenin idaresinin Kudsi Efendi'ye bırakılması, onun vefatı durumunda da bu göreve kardeşi Ahmet Haşim Efendi'nin getirilmesi Evkaf nezaretine bildirildi³⁹⁸. İbrahim Çelebi buna da itirazda bulundu, ancak bir faydası olmadı³⁹⁹.

Nakşî Mehmed Kudsi Efendi'nin vefatının ardından tekkeye büyük kardeşi Haşim Efendi atandı (1894). Ancak Haşim Efendi bu görevde uzun süre kalamadı. Zira kısa bir süre sonra Bektaşiler, Nakşî Haşim Efendi'nin tekkeden uzaklaştırılarak Antalya'da ikametle tekkeye müdahale etmemesini temin ettiler. Bunun üzerine Haşim Efendi İstanbul'a gelerek tekkenin idaresinin tekrar kendisine iade edilmesini istedi. 1904 yılında Haşim Efendi tekke de görevine geri dönmek için başvuruda bulundu. Bu isteğin yerinde olduğu görülerek

³⁹⁴ BOA, DH.İD, 34/86.

³⁹⁵ BOA, Y.PRK.AZJ, 7/14.

³⁹⁶ BOA, EV.MKT, 1301/83.

³⁹⁷ BOA, Y. MTV, 67/24.

³⁹⁸ BOA, Y. PRK. MŞ, 5/56.

³⁹⁹ BOA, DH. MKT, 429/113; Şeyhliğin İbrahim Çelebi'ye ait olduğunu dile getiren bir başka arzuhal için bkz. BOA, BEO, 603/45154; BOA, BEO, 635/47596.

Haşim Efendi'ye türbedarlık görevi iade edildi. Bir yıl sonra tekkenen tekrar uzaklaştırıldıysa da kısa bir süre sonra merkezi hükümete ricada bulunarak⁴⁰⁰ tekkeye tekrar dönmeyi başardı. Ancak Bektaşiler, Haşim Efendi'nin tekke-deki görevinin kendisine her iadesi kararında buna engel olarak onu tekkeye yaklaştırmadılar. Son olarak 1908 yılında Haşim Efendi, tekkenen çıkarılarak Antalya'ya gönderildi⁴⁰¹. Nihayet 1911 yılında Haşim Efendi, Abdal Musa tekkesine gelerek Bektaşileri buradan uzaklaştırmaya ve tekkeye ait olan eşya ve emlaka müdahalede bulunmaya çalıştı. Bunun üzerine tekke-de şeyh bulunan Bektaşî İbrahim Çelebi oğlu Yusuf Çelebi, Haşim Efendi'nin derviş olarak yetiştirmediğini, halkın hoşnutsuzluğuna neden olduğunu, bu sebeple tekkeye müdahalesinin men edilmesini istedi. Ancak Yusuf Çelebi'nin bu isteği reddedilerek tekkenin şeyhlik ve türbedarlığının Haşim Efendi'ye ait olduğu belirtildi⁴⁰². Bununla birlikte Haşim Efendi Bektaşilerin büyük bir direnişi ile karşılaştı. Zira Bektaşilerin onu artık Abdal Musa tekkesinde istemedikleri açıktı⁴⁰³.

Öte yandan Abdal Musa tekkesi Bektaşî şeyhlerin idaresine geçtiği dönemlerde çeşitli tamirler gördü. Bu itibarla tekkenin ilk defa tamiri Derviş Süleyman'ın türbedar vekilliği döneminde oldu⁴⁰⁴. Yine 1874 yılında Bektaşî İbrahim Çelebi, Abdal Musa tekkesine atandığında, tekke ve türbede büyük bir tamirat yaptırmış, adeta yeniden inşa ettirmiş, tekke tamamen yenilenecek kesme taş haline getirilmişti. Bununla birlikte tekke ve türbe bir defa da 1910'da yine Bektaşî Yusuf Baba tarafından tamir ettirildi⁴⁰⁵. Ancak bir yıl sonra tekke tekrar Nakşî tarikatına devredildiğinde, harap bir halde bulunmaktaydı. Oysa bu dönemde tekkenin vakıf gelirleri yılda otuz bin guruşu geçmişti⁴⁰⁶.

⁴⁰⁰ BOA, EV.MKT.CHT, 613/69.

⁴⁰¹ BOA, DH.MKT, 1300/75.

⁴⁰² BOA, DH.İD, 34/86.

⁴⁰³ 1919 ve 1920 yıllarında Haşim Efendi'nin tekke türbedarlığıyla ilgili mürecaatları ve bu arada tekkenin bulunduğu köyün ahalisi ile de sürtüşmeleri devam etmekteydi. BOA, ŞD, 1778/7; BOA, DH.İ.UM.EK, 120/12; BOA, ŞD, 1782/14.

⁴⁰⁴ BOA, EV.MKT, 650/40.

⁴⁰⁵ M. Baha Tanınan, "Abdal Musa Tekkesi", *DLA*, C. I, İstanbul 1988, s.65; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C. I, Ankara 1983, s.638-640.

⁴⁰⁶ *Konya Vilayeti Salnamesi*, İstanbul 1332, s.523; Mustafa Uğurlu, "Abdal Musa Zaviyesi Vakıfları", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. I, Sayı 5, Ankara 1985, s.299; Abdurrahman Güzel, *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*, Ankara 1999, s.50.

Ayrıca 1826 öncesinde Abdal Musa tekkesine bağlı bulunan ve bu tarihte faaliyetlerine son verilen Fenike'deki Kafi Baba'nın mezarını havi tekke de tekrar faaliyete geçirilmişti. Güzel bir bahçe içerisinde inşa edilen bu tekke, Kafi Baba'nın türbesinin yanı sıra dervişlere ait pek çok hücre ile geniş bir mutfığa sahip olmuştu⁴⁰⁷. Yine Elmalı'daki Haydar Baba tekkesi de faaliyetlerine başlayıp, 1866'da mevcut ve ma'mur bir tekke olarak hizmetine devam etmişti. Bu tarihte tekkede mutasarrıf olan Ömer Halife vefat etmiş, geride yaşları küçük üç erkek evladı kalmıştı. Bunlar göreve ehil yaşa gelinceye kadar tekkenin hizmetlerini yürütmek üzere Elmalı âlimlerinden Mehmed Ali Efendi şeyhliğe getirilmişti⁴⁰⁸. Kaş kazasındaki Kerameddin tekkesi ise vakıf olarak hizmet vermeyi sürdürmüştü⁴⁰⁹. Bunlarla birlikte Bergama, Beyşehir ve Palamut kazalarında Abdal Musa ismini taşıyan tekkeler 1826 sonrası faaliyetlerine devam etmişlerdi⁴¹⁰.

3. Anadolu'daki Diğer Tekkeler

1826'da Anadolu'daki tekkelerin bazıları kapatılıp mal varlıkları müsadere edilirken bazılarının harap halde oldukları veya bir türbeden ibaret oldukları görülüp bunlara dokunulmamıştı. Zamanla kapatılan tekkeler yeniden açılmış, türbeler ise varlıklarını devam ettirmişlerdir. Ayrıca bu dönemde daha önce Bektaşîliğin faaliyetinde olmadığı yerlerde yeni tekkeler açılmıştır.

Bursa vilayetindeki Bektaşî tekkeleri tekrar faaliyete geçirilip, tarikat 1850'lerde burada pek çok müntesibe sahip olmuştu⁴¹¹. Bunlardan Abdal Murad tekkesi bir süre Nakşî şeyhler idaresinde kaldıktan sonra, XIX. yüzyılın ikinci yarısında buraya Karyağdı Baba tekkesinde şeyhlik yapan Necib Baba tayin edilmiş ve muhtemelen onun gayretleriyle tekke yeniden Bektaşîlerin

⁴⁰⁷ Süleyman Fikri, *Antalya Livâsı Tarihi*, İstanbul 1338, s.192-193; 1884 yılında burada yalnızca iki derviş bulunmaktaydı. Hasluck, *Christianity and Islam Under the Sultans*, C. II, s.507.

⁴⁰⁸ *Antalya Şer'iye Sicili*, nr.15, v.60a; Haydar Baba tekkesinin vakıf hizmeti de sürmüştü. VGMA, Defter nr.3226, s.108-109; VGMA, Defter nr.3296, s.31-32, 67-68; VGMA, Defter nr.4221, s.134.

⁴⁰⁹ BOA, EVMKT, 399/6; VGMA, Defter nr. 3228, s.66.

⁴¹⁰ VGMA, Defter nr.3146, s.22; VGMA, Defter nr.3160, s.274; VGMA, Defter nr.3226, s.174; VGMA, Defter nr.3216, s.27; BOA, EVTHR, 55/54.

⁴¹¹ Hasluck, *Bektaşîlik Tedkikleri*, s.12, 14.

idaresine geçmişti⁴¹². Ahmed Baba tekkesi de faaliyetlerine başlamış⁴¹³, ancak harap olması dolayısıyla 1854'te tamir görmüştü⁴¹⁴.

Bursa'daki Ramazan Baba tekkesi yıktırılıp buraya türbedar olarak Nakşi şeyhleri atanmış⁴¹⁵, tekkeden uzaklaştırılan Halim Baba faaliyetlerini kendi evinde gizli olarak sürdürmüştü⁴¹⁶. Nakşi şeyhlerin yeniden ihya ettikleri bu tekke zamanla bakımsız kalmış⁴¹⁷, 1893'te şeyhliğine Nakşi ve Kadirî tarikatlarından icazetli Mehmed Abdülaziz Efendi talip olmuştu⁴¹⁸. Ancak bu dönemde tekkeye, faaliyetlerini tekke civarında yaptırdığı binada başlayan ve icazetini Şehitlik tekkesi şeyhi Mahmud Baba'dan alan Bektaşî Süleyman Baba atanmıştı. Çiftlik kurarak meyve yetiştiren Süleyman Baba, elde ettiği gelirle tekkeyi yeniden inşa ettirmiş, ayrıca vakıf kurarak gelen geçene sunduğu hizmetle halkın gönlünü kazanmıştı⁴¹⁹. Süleyman Baba'nın, her yıl Muharrem ayında verdiği aşure zi-

⁴¹² Necib Baba aynı zamanda bu bölgedeki Mir-i Büdelâ (Büdelâ Bey) tekkesinin şeyhliğini yapmıştır. Çift, *a.ge.* s.49-50; Depremde zarar gören tekkenin türbedar odası ve mutfağı 1860 yılında tamir ettirilmiştir. BOA, MVL, 593/19; Ayrıca 1892 yılında tekke şeyhi Mehmed Baba, tekkeye bağlı köy arazisine ahali tarafından müdahale edilmesi üzerine şikayetçi olmuştur. BOA, BEO, 154/11505; Bu tekkenin XIX. yüzyılın ikinci yarısında mamur bir tekke olduğuna dair bkz. Mari De Launa-Bonkofski Bey, *Bursa ve Civan*, trc. Ahmed Atâ, İstanbul 1298, s.25-27.

⁴¹³ Bu tekkeye şeyh ve mütevellî tayini için bkz. BOA, C.EV, 146/7296.

⁴¹⁴ Yirmi dört bin guruşa mal olan bu tamiratın tekke vakfından karşılanamayacağı anlaşıncı Sultan II. Murad vakfına masraf kaydedilmişti. BOA, İ. MVL, 321/13664; Ancak 1858 yılına gelindiğinde tekkenin tamirinin hâlâ tamamlanamadığı görülmüştü. Bu tarihte tekkenin tamamlanamayan mahalleri için elli sekiz bin guruşa ihtiyaç vardı. Tekkenin yarım kalan tamirinin tamamlanması amacıyla Evkaf nezareti başvurularda bulundu. Konu Maliye Nezareti'nin ve Meclis-i Vala'nın gündemine alınmış, ancak tekkenin tamiri için daha önce para ayrıldığı belirtilerek ve hazinenin o dönemde müsait olmaması gerekçe gösterilerek bu başvuru geri çevrilmişti. BOA, A.MKT.MVL, 101/44.

⁴¹⁵ *Bursa Şer'iye Sicili*, nr. B-317/558, v.36a.

⁴¹⁶ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s.358.

⁴¹⁷ Tekkede uzun süre Nakşi idaresinin devam ettiği görülmektedir. 1861'de tekkenin ikinci Nakşi şeyhi Afganlı Abdulgafur Efendi'ydi. Abdulgafur Efendi, 20.000 guruş masraf ederek tekkeyi tamir ettirmiş ve yeni binalarla genişletmişti. Ancak tekkenin tekrar Bektaşîlere geri verilmesi sırasında bu durum sorun olmuş, Abdulgafur Efendi'ye haksızlık yapılmaması istenmiştir. BOA, İ.DH, 174/9338; Bu sebeple ondan sonra tekkenin hizmetlerini bir süre oğlu Yusuf Efendi yürütmüş, ancak Yusuf Efendi'den sonra tekke bakımsız kalarak harap olmuştur. Yücer, *a.ge.* s.509.

⁴¹⁸ BOA, DH. MKT, 121/43.

⁴¹⁹ Süleyman Baba kurduğu vakfa 65 dönüm arazi, iki mutfağı ve kileri bulunan iki katlı ve tek katlı ev, ahır, çeşme, meyve bahçesi, 25.000 guruş nakit para ve pek çok eşya bağışlamıştır. Ayrıca vakıf şartları için bkz. Mustafa Kara, "Bir Bektaşî Tekkesi ve Vakfiyesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. IV, Sayı 4, Bursa 1992, s.14.

yafetine yüzlerce muhibban iştirak ederdi. Ayrıca yaşı yetmiş beşi geçtiği halde her cuma namaz için yürüyerek Emir Sultan Camii'ne gider, Ramazan ayında teravih namazlarını çevredeki ahali ile birlikte tekkesinde kılardı⁴²⁰. Süleyman Baba'nın 1897 yılında vefatı üzerine tekkeye müridi Hilmi Dede atanmış, bir süre sonra tekkeye bir miktar yemek parası tahsis edilmiştir⁴²¹.

Bursa Yenişehir'deki Postinpuş Baba tekkesi de tekrar faaliyete geçirilmiştir. 1850 yılında burada İsyani Baba şeyhlik yapmaktaydı⁴²². XIX. yüzyılın ikinci yarısında onarım gören tekke⁴²³, burada bulunan türbe ve mescitle birlikte Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar ayakta kalmış⁴²⁴, ayrıca aynı kazadaki Karaca Ahmed Sultan tekke, türbe ve vakfı mevcudiyetini korumuştur⁴²⁵. İnegöl'ün Baba Sultan köyündeki Geyikli Baba tekkesi de yeniden açılmış, Geyikli Baba türbesi ile buradaki imaret ve misafirhane zaman zaman tamirat görmüştü⁴²⁶. Kirmastı'daki Kara Baba tekkesi yıktırıldıktan ve mal varlığı

⁴²⁰ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s.360-363; Kara, *Bursa'da Târikatlar ve Tekkeler*, C. II, s.63-66; 1911 yılında harap halde bulunan tekkeye el konulup arazisi üzerinde Askeri Işıklar Mektebi yapılmış, ayrıca Süleyman Baba tarafından meydana getirilen meyve bahçesi satılmıştır. Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s.363.

⁴²¹ BOA, BEO, 1393/104418; Ancak daha sonra buraya tekkenin tamir ve yeniden imar ettirilmesi koşuluyla Mehmed Sabit Efendi'nin tayin edildiği tespit olunmaktadır. BOA, EV.MKT, 3033/118; BOA, EV.MKT, 2284/6; BOA, EV.MKT.CHT, 406/83; Ayrıca burada şeyhlik ve mütevellilik yapan kişiler için bkz. BOA, EV.MH, 126/21; BOA, EV.MKT.CHT, 671/98; BOA, EV.MH, 1427/55.

⁴²² İsyani Baba bu tarihte kendisine yemek masrafları için bir miktar arazi verilmesini istemiş, ancak arazi yerine kendisine maaş bağlanmıştır. BOA, A.AMD, 22/90; Bu tekke İsyani Baba'nın ismiyle de anılmaktadır. BOA, İ.MVL, 181/5421.

⁴²³ 1850 ve 1895 yıllarındaki tamirler için bkz. BOA, C.EV, 303/15417; BOA, BEO, 537/40210.

⁴²⁴ Sedat Emir, *Erken Osmanlı Mimarlığında Çok İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler Orhan Gazi Dönemi Yapıları*, C. II, İzmir 1994, s.54, 62; 1861 yılında tekke vakfına ait değirmenin 200 gurusu kira geliri ile 1864 yılında tekke vakfına ait 2 dönüm tarlanın 300 gurusu geliri bulunmaktaydı. BOA, EV, Defter nr. 18588, v.6b; BOA, EV, Defter nr. 17729, v.3a; 1905 yılında bu tekkenin sahip olduğu arazi ve bahçeler için bkz. BOA, EV.MKT.CHT, 657/89.

⁴²⁵ BOA, A.DVN, 53/81; BOA, EV.MH, 408/68; EV.MKT, 2675/27; VGMA, Defter nr.84, s.292.

⁴²⁶ Geyikli Baba türbesi buradaki imaret, misafirhane ve cami ile birlikte muhtelif defalar tamir ettirilmiştir. BOA, İ.DH, 676/47094; BOA, ŞD, 437/1; BOA, BEO, 3439/257852; BOA, EV.THR, 286/6; BOA, EV.THR, 268/5; BOA, EV.MKT, 93/62; BOA, EV.MKT.CHT, 52/15; Ayrıca bu tekkenin vakfının gelirleri için bkz. BOA, EV, Defter nr.17729, v.3a; İnegöl'de faaliyetlerini sürdüren diğer Bektaşî tekkesi Şeyh Yusuf Baba tekkesidir. BOA, EV.THR, 13/187.

müşadere edildikten sonra türbe mahallî Bektaşî Mustafa Baba'nın uhdesinde bırakılmıştı. Mustafa Baba tekkenin müşadere edilen mallarına müdahalede bulunmamak kaydıyla göreve getirilmişti. Ancak Mustafa Efendi'nin bu atama şartlarına uymamamsı ve buraya birkaç oda inşa ettirmesi üzerine türbedarlık görevinden uzaklaştırıldı. Bu arada Derviş Hasan isimli bir kişinin tekkenin yeniden inşa edilerek idaresine bırakılmasını talep etmesi üzerine bu isteğin yerine getirilmesi emredildi⁴²⁷. Böylece yeniden inşa edilen Kara Baba tekkesi 1880 yılında buraya bir cami ve medrese ilave etmek üzere İbrahim Hilmi Efendi'nin denetimine bırakıldı⁴²⁸.

Karesi sancağındaki tekkeler de yeniden açılmıştı. Bunlardan Biga'daki Kurd Baba tekkesi yeniden açılırken⁴²⁹, Gönen kazasındaki Hacı Menteş tekkesinde 1856 yılında Hüseyin Efendi şeyh bulunuyordu⁴³⁰. Kale-i Sultaniye'deki İnci Baba tekkesi XX. yüzyıl başlarında Chevalier tarafından ziyaret edilmiş ve faaliyette olduğu görülmüştü⁴³¹. Bununla birlikte Saruhan sancağının Gördes kazasındaki Menteş Sultan ve Yolageldi Baba⁴³² tekkelerinin de yeniden faaliyetlerine başladıkları tespit olunmaktadır. Manisa'ya bağlı Palamut'taki Kılı İlık tekkesi buradaki türbe, çeşme ve vakıf ile varlığını sürdürmüştü⁴³³.

⁴²⁷ BOA, EV.THR, 216/14; BOA, EV.THR, 317/88.

⁴²⁸ BOA, EVMKT, 1016/55; Ali Mest tekkesi Bursa'da faaliyetleri devam eden tekkelerden bir diğeridir. BOA, EVMKT, 832/58; VGMA, Defter nr.876, s.361.

⁴²⁹ BOA, EVMH, 632/74.

⁴³⁰ Bu tarihte zaviyenin arazi ve emlakının olup olmadığı ile Şeyh Hüseyin Efendi'nin ne kadar vergi verdiği mevzu bahis olmuştu. Ancak asıl mesele halkın sadakası ile geçimini sağlayan Şeyh Hüseyin Efendi'nin vergi verecek emlak ve arazisinin olup olmadığıydı. Yapılan araştırma da zaviyenin yemek parası veya vazife yönünden gelirinin olmadığı, şeyhin ise bir hanesi ve bir dönüm bağının olduğu, ayrıca ticaretle uğraştığı ve senelik seksen doksan guruş vergi verdiği anlaşılmıştı. BOA, A.MKT.UM, 232/10; BOA, A.MKT.UM, 235/72; Hüseyin Efendi vergiden muaf tutularak gelirini tekkeye harcaması uygun görülmüştür. BOA, MVL, 300/45; XIX. yüzyılın sonlarında vefat eden tekke şeyhi Mehmet Ali Dede'nin varisi ortaya çıkmadığından emlak ve eşyaları satılmış, elde edilen gelir mal sandığına teslim edilmiştir. BOA, DH.MKT, 404/20; 1910 yılında tekkenin hâlâ ayakta olduğu tespit olunmaktadır. BOA, DH.H, 29/8.

⁴³¹ Hasluck, *Bektâşîlik Tecdiklêri*, s.14, 22; XIX. yüzyılın ikinci yarsında bu tekkedeki şeyh ve mütevelliler için bkz. BOA, C.EV, 582/29377; BOA, BEO, 580/43466; BOA, DH.MKT, 1906/24.

⁴³² BOA, C.EV, 254/12982; Yolageldi Baba tekkesi bir mezaraya sahipti. BOA, C.EV, 28/1361.

⁴³³ 1885 yılında Kılı İlık tekkesinde Abdullah Baba şeyh ve müteveli bulunuyordu. Bu dönemde tekkeye yemek ve tamir parası ayrılmaktaydı. BOA, EVMKT, 1363/7; BOA, EVMKT, 1314/107; BOA, EVMKT, 1314/99.

Bununla birlikte 1826'da malları müsadere edilerek yıktırılan Ayn-ı Ali (Aynalı Ali Dede) ve Haki Baba tekkeleri türbe mahalleri ve vakıflarıyla hizmet vermeyi sürdürmüştü⁴³⁴. Turgutlu nahiyesinin Azizler köyündeki Okçu Baba⁴³⁵ ve 1826'da kapatılmayan Nif kazasındaki Hamza Baba tekkeleri faaliyetlerine devam etmişlerdi⁴³⁶. Yine tekkelerin ilgası sırasında dokunulmayan Ayazmend kazasının Araplar köyü civarındaki Haydar Baba tekkesi 1868 yılında mevcut ve mamur olup, burada gelene gidene yemek verilmekteydi. Ayrıca bu dönemde tekkede Abdülgani Dede şeyh bulunuyordu⁴³⁷. Ayrıca Eskişehir merkezindeki Sultan Abdullah (Akdoğan) tekkesi⁴³⁸, Seyid Gazi'deki Seyid Gazi, Şucaeddin Baba, Bahşayış Baba ve Uryan Baba tekkeleri⁴³⁹ ile Karacaşehir'de Beştas ve Tekyeddin Baba tekkeleri⁴⁴⁰ tekrar faaliyete geçirilmişti.

⁴³⁴ BOA, İ.ML, 81/1326 R-17; Bu iki tekkenin şeyhi bulunan Mehmed Emin Efendi, 1872 yılında tekke vakıflarına ait değirmen, dükkan, hane ve bağlara dışarıdan yapılan müdahalenin önlenmesi isteğinde bulunmuştur. BOA, EV.MKT, 636/128; Bu iki tekkenin şeyh ve mütevellileri için bkz. BOA, EV.MH, 132/24; Ayn-ı Ali Baba tekkesi vakfına ait arazinin 1854 yılında 500 gurusluk öşür geliri bulunmaktadır. BOA, EV.MH, 499/74; Manisa'da faaliyetlerinin sürdüren diğer bir tekke Bayezid Baba tekkesidir. BOA, EV.MKT, 3145/40; VGMA, Defter nr.310, s.17; Ayrıca Kepsud'da da aynı isimde bir tekke bulunmaktadır. Burada 1874 yılında Ahmed Dede şeyh olup, vakfına ait arazilerin senelik beş altı bin gurus öşür geliri vardır. Tekkede herhangi bir derviş bulunmadığından bu gelir misafirlerin yemek masraflarına tahsis edilmiştir. BOA, EV.MKT, 789/44; Ayrıca Kepsud'daki tekkenin şeyh ve mütevellileri için bkz. BOA, EV.MKT, 347/59; BOA, EV.MH, 1293/58; BOA, BEO, 963/72218.

⁴³⁵ BOA, EV. MH, 267/115; BOA, EV.MKT.CHT, 203/37; VGMA, Defter nr.288, s.138.

⁴³⁶ Onarlı, *a.g.e.*, s.97-111.

⁴³⁷ BOA, C.EV, 506/25592; BOA, EV.MKT, 1363/28; Bu tekkenin on bir adet çiftlik arazisine dışarıdan yapılan müdahalenin men edilmesi ile ilgili kayıt için bkz. BOA, EV.MKT, 1140/3.

⁴³⁸ BOA, EV.MH, 1454/9; VGMA, Defter nr.3656, s.160; VGMA, Defter nr.3673, s.461.

⁴³⁹ BOA, EV.MH, 1454/1; VGMA, 3651/30; VGMA, 3645/15; BOA, EV.MKT, 757/10; BOA, A.DVN, 15/15; BOA, A.MKTUM, 222/65; BOA, A.MKT, MVL, 84/16; *Salnâme-i Vilâyet-i Hüdâvendigâr*, Bursa 1298, s.220; *Salnâme-i Vilâyet-i Hüdâvendigâr*, Bursa 1324, s.415; Uryan Baba tekkesinin 1870 yılında 4.640 aşar geliri olup, bu gelir gelip gidenlere verilen yemek ve tekke masraflarına harcanmıştı. BOA, EV.MH, 1454/1; 1920 yılında Eskişehir gazetesinde bu tekkeye ait bir resim yayınlanmıştı. Burada tekkenin o dönemde büyük bir binaya sahip olduğu görülmektedir. *Eskişehir*, nr. 25, 14 Receb 1338, s.1; XX. yüzyılın başlarında Kırklar meydanı, halife meydanı (medrese), aşevi, ekmekevi gibi eklentileriyle büyük bir binaya sahip olan Seyid Gazi tekkesinde ise 15-20 kadar Bektaşî dervîşi ile bir miktar asker ikamet etmekte olup, bu sırada tekkede Şükrü Baba şeyh bulunuyordu. Küçükcan, *a.g.e.*, s.43, 150-156.

⁴⁴⁰ BOA, EV.BKB, 69/125; BOA, EV.KSD, 6/76; VGMA, Defter nr.3667, s.88; BOA, EV.MKT, 158/141; BOA, EV.MH, 308/97; BOA, C.EV, 235/11717; Beştas tekkesinin vakfının 1895-1904 yılları arasında toplam 39.210 gurus geliri bulunmaktadır. VGMA, 3529/47.

Karahisar-ı Sahip sancağındaki pek çok tekkede mevcudiyetlerini korumuşlardı. Kütahya merkezindeki Şah Çelebi, Merdan Dede ve Balım Sultan tekkeleri ile Uşak kazasındaki Kudret Baba, Koluaçık Hacım Sultan, Ahi Baba ve Hayran Baba; Gediz kazasındaki Hacı Baba; Homa kazasındaki Hacı Dede; Şeyhlü kazasındaki Sarı Baba, Beyce Sultan, Umur Baba, Er Baba ve Dülbend Baba; Sandıklı kazasındaki Hacım Sultan, Mürüvvet Baba, Menteş Baba, Koyun Baba, Yalıncağ Baba ve Şeyh Kavaf; İshaklı'da Ahi Sultan tekkeleri türbe mahalleri ve vakıfları ile gelen giden hizmet vermeyi sürdürmüşlerdi⁴⁴¹.

Batı Anadolu'da Yatağan'da iki Bektaşî tekkesi yeniden faaliyete geçirilmişti. Bunlardan Yatağan Dede'nin mezarını havi tekke, zengin bir vakfa sahip olup zamanla yeniden canlandırılmış⁴⁴², ancak faaliyetlerini uzun süre devam ettirememişti. Küçük bir tekke olan Abdi Bey Sultan tekkesi ise XX. yüzyıl başlarında zengin vakıfları sayesinde mamur ve işlek bir hale gelmişti. Bu dönemde saçlı-sakallı, keşkül ve teberli dervişler buraya sık sık gelip gitmekte, tekkenin kazanları devamlı kaynamakta ve misafirlere yemek ikram edilmekteydi. Bu tekkenin ekonomik olarak faaliyetlerini kolaylaştıran diğer sebep, şeyh ve dervişlerin vergilerden muaf tutulmalarıydı⁴⁴³. Aydın Güzelhisar'daki Kaynak Baba, Birgi'deki Yatağan Baba ve Musa Baba, Tire'deki Ali Baba tekkeleri vakıf olarak hizmet vermeyi sürdürmüştü⁴⁴⁴.

İzmir'deki Bayezid Baba tekkesi de yeniden faaliyetlerine başlamakla birlikte 1893 yılında Maarif Nezaretine bırakılarak mektebe çevrilmişti⁴⁴⁵. Bununla

⁴⁴¹ BOA, EV, Defter nr.13512, v.3b-4b; BOA, EV, Defter nr.12348, v.2a-8a; BOA, EV, Defter nr.17745, v.2a-4a; BOA, EV, Defter nr.18207, v.2a-2b; BOA, EV, Defter nr.16500, v.2a-4b; BOA, EVMH, 1079/76; BOA, EVMKT, 1789/72; VGMA, Defter nr. 3491, s.36; VGMA, Defter nr.3428, s.380; VGMA, Defter nr.3445, s.244; VGMA, Defter nr.3473, s.80; VGMA, Defter nr.3604, s.313; VGMA, Defter nr.295, s.96; VGMA, Defter nr.342, s.171; BOA, EVZMT, 78/53; VGMA, Defter nr.3491, s.53; VGMA, Defter nr.291, s.174; VGMA, Defter nr.877, s.450; *Salname-i Vilayet-i Hüdâvendigâr*, Bursa 1298, s.220; *Karahisar-ı Sahip Şer'iye Sicili*, nr. 568, Hüküm 35.

⁴⁴² Hasluck, *Bektaşîlik Tedkikleri*, s.11, 57.

⁴⁴³ Baykara, *a.g.e.*, s.106, 109-110; Tekke vakfının mütevellileri için bkz. BOA, EVMKT, 1129/56; BOA, EV. MKT, 2197/31.

⁴⁴⁴ BOA, EVMH, 2246/2; EVMH, 1843/20; EV.THR, 157/14; C.EV, 189/9438; Tire'deki Ali Baba tekkesinin vakıfnâmesi için bkz. VGMA, Defter nr.2988, s.20-22; Aydın'da bulunan Dedekuyu tekkesi de 1826'da tahrip edilmiş, bu sebeple daha sonra tekrar faaliyete geçirilmişse de eski canlılığına kavuşamamıştı. Noyan, *a.g.e.*, C. V, s.50.

⁴⁴⁵ BOA, MFMKT, 171/16; MFMKT, 178/112; BOA, MFMKT, 769/3; BOA, C.EV, 360/18275.

birlikte İzmir’de Hasan Baba tekkesi gibi yeni Bektaşî tekkeleri de açılmıştı. XX. yüzyılın başlarında şehir mezarlığının etrafında Bektaşî mezar taşları mevcut olduğunda göre İzmir’de zamanla Bektaşîlerin sayısında bir artış olmuştu⁴⁴⁶. İzmir’de Bektaşîliğin yayılmasında Şehitlik tekkesi şeyhi Nafi Baba’dan icazet alan Ruhî Baba’nın etkisi büyüktü. Ruhî Baba, XIX. yüzyılın ikinci yarısında İzmir’de şair, muharrir ve memurların yanı sıra Ermeni, Rum ve Yahudiler arasında da Bektaşîliği yaymıştı. Şair Eşref, Tevfik Nevzat Bey, Bıçakçızâde Hakkı Bey ve İstanbullu Ahmet Bey gibi o dönem İzmir’inin tanınmış şahsiyetleri Nafi Baba’nın muhibleri arasında yer almaktaydı⁴⁴⁷. Ayrıca İzmir’de 1864 yılında Yusuf Şemseddin Baba tarafından Karadutlu adıyla anılan yeni bir tekke kurulmuştu. On beş dönümlük bir arazi üzerinde kurulan bu tekke iki katlı olup, alt ve üst katında yedişer oda ile mutfak, kiler, fırın ve mescit gibi eklentilerden oluşmaktaydı⁴⁴⁸. Şemseddin Baba tekkenin ihtiyaçlarının karşılanması için vakıf kurmuş, bu vakfa pek çok eşya, arazi ve hayvan bağışlamıştı⁴⁴⁹. Dumlupınar’daki Cafer Baba tekkesi de yeniden inşa edilerek faaliyete geçirilmişti⁴⁵⁰.

XIX. yüzyılın sonlarında Aksaray’da da yoğun bir Bektaşî propagandası dikkat çekmekteydi. Şehir merkezindeki Baba Yusuf Hakiki tekkesi etrafında oluşan bu faaliyet, Aksaray merkezinin dışında şehre beş saat mesafedeki Sarıatlı, Acem, Delihabbe, Sarı Karaman ve Abdallar köyleri ahalisini içine almaktaydı. Özellikle Baba Yusuf Hakiki tekkesi şeyhi Ahsen Efendi’nin yürüttüğü Bektaşîliği bölgede yayma çalışmalarına, Konya’da bulunan ve Şii mezhebine önem veren Vahid Çelebi’nin de yardımları olmuştu. Bölgede bulunan Pirî Paşa ve Celaliye vakıflarının gelirleri toplanarak bu kişiler tarafından Bektaşîliğin yayılmasında kullanılmıştı. Mekteb-i Mülkiye mezunu Salim Efendi’nin layihasına göre bunlar dinen yasak şeyleri sevap kabul etmekte, ibadet ve taat gibi ilahi emirleri reddetmekte, hiçbir din ve mezhebe uyma-

⁴⁴⁶ Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.10-11.

⁴⁴⁷ Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, C. XV, s.118.

⁴⁴⁸ Necmi Ülker, “İzmir-Yağhanelerdeki Bektaşî Mezar Kitabeleri (XIX ve XX. Yüzyıl)”, *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı (Ankara 26-30 Mayıs 1986)*, Ankara 1987, s.4-5.

⁴⁴⁹ Şemseddin Baba’nın vakfettiği mallar arasında ondan fazla şamdan, on adet nefir, kırk beş adet levha, iki adet sancak, yirmi sekiz adet post, altı adet sandalye, altı mumlu billur avize, büyük bir ambar, beş adet büyük kazan, iki yüz adet koyun, bir miktar arazi bulunmaktaydı. Diğer vakıf malları ve vakıf şartları için bkz. VGMA, Defter nr. 608/1, s.168.

⁴⁵⁰ VGMA, Defter nr.295, s.96; VGMA, Defter nr. 3442, s.179; BOA, EVMKT, 1789/72; *Karahisar-ı Sahip Şer’iye Sicili*, nr. 568, Hüküm 35; Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.11, 14.

maktaydılar. Her şeyden önemlisi bölgede Bektaşiliğe intisap edenlerin sayısı günden güne artmakta, adı geçen köylerde tesirli olmakta, hatta civardaki Kızılbaş köylerine kadar sıçramaktaydı. Bektaşiliğin yayıldığı köylerden biri olan Acem köyü, halkı İran'dan gelerek oraya yerleşmiş, oldukça kalabalık bir köydü. Şi'a mezhebine olan ilgileri yönlendirilmelerinde kolaylık sağlamaktaydı. Böylece Bektaşilik hızla yayılabilecek bir faaliyet sahası bulmuştu⁴⁵¹. Zira Aksaray merkezinde Şeyh Gaznevî, Hırkalı Sultan ve Merkeblü Baba ile Eyüpe'li mevkiinde Şeyh Torasan Dede tekkeleri 1826 sonrasında da faaliyetlerine devam etmişlerdi⁴⁵².

Sivas'ta Beyrut valiliği yapmış Halil Paşa'nın tesis ettiği Masumlar tekkesi, 1826 sonrası ilk defa açılan tekkelerdendi⁴⁵³. Halil Paşa, valilik görevine atanıp Sivas'a giderken Hacı Bektaş Veli tekkesine uğramış, buradan yanına aldığı on Bektaşî dervişini Sivas'a götürerek, vilayet merkezinde ve kazalarında Bektaşiliği yaymaları için onlara destek vermişti⁴⁵⁴. Bununla birlikte 1826 sonrası Divriği'de Muhammed Gani Baba tarafından iki tekke açılmıştı. Bektaşiliğin yasaklandığı sene dünyaya gelen Gani Baba, Küçük tekke olarak bilinen Garip Musa tekkesine⁴⁵⁵ bağlı bir aileden gelmekteydi. Gani Baba, Merzifonlu Hacı İbrahim Baba'nın postnişinliği zamanında Hacı Bektaş'a giderek merkez tekkede on iki yıl hizmette bulunmuş, babalık icazeti alarak Divriği'ye dönmüş ve ilk iş olarak bir cami yaptırmıştı. Daha sonra Anzahar tekkesini kuran Gani Baba'nın⁴⁵⁶, Divriği ve Şarkışla'nın köyleriyle Malatya'nın

⁴⁵¹ BOA, Y.PRK.UM, 46/44.

⁴⁵² *Konya Vilayeti Salnamesi*, İstanbul 1332, s.570.

⁴⁵³ Rivayete göre Kurbancı Baba isminde bir derviş bu tekkede medfun iki çocuğun kabrini ilham yoluyla keşfetmişti. Bunlardan biri beşinci imam Muhammed Bâkır'ın oğlu Ali Ekber, diğeri yedinci imam Musa Kâzım'ın oğlu Salih'ti. Tekke ismini bu çocuklardan almıştı. Ayrıca tekkenin banisi Halil Paşa'nın da bir çocuğu bu tekkeye defnedilmiştir. Hasluck, *Bektaşilik Tedkikleri*, s.15; Bu tekke 1878 yılında Bektaşî Abdi Bey tarafından tamir ettirilmiştir. Hasan Yüksel, "Sivas'ta Bir Bektaşî Dergâhı: Ma'sumlar Tekkesi", *Alevilik*, haz. İ. Engin-H. Engin, İstanbul 2004, s.192.

⁴⁵⁴ BOA, Y.PRK.UM, 30/85; Bir vatansever imzasıyla hükümete gönderilen bu yazıda, "Sultan II. Mahmud dini ihya için ne kadar Bektaşî imha etmiş ise, Halil Paşa onların yerlerini doldurmak üzere Bektaşîlerin sayısını çoğaltmıştır", denilmektedir. BOA, Y.PRK.UM, 30/85.

⁴⁵⁵ Burası bugün önemli bir ziyaretgahtır. Necdet Sakaoglu, "Seyyid Garip Musa Ocağı", *Tarih ve Toplum*, Sayı 61, Ocak 1989, s.25.

⁴⁵⁶ Hasluck, *Bektaşilik Tedkikleri*, s.15; Burası Derviş Ağa tekkesi olarak da geçmektedir. BOA, EV.MKT, 1209/99.

Arguvan, Erzincan'ın Tercan⁴⁵⁷, Kars'ın Selim İlçeleri'nden müridleri olmuştu. Gani Baba, sadece bölgedeki Alevi köylerini değil cuma günleri Divriği Ulu Camii'nde vaaz ederek bölgenin Sünni eşrafını da kendine muhib etmişti. Böylece müridleri hızla çoğalan Gani Baba, Divriği'de Hacı Bektaş Veli tekkesi benzeri ikinci bir tekke daha yaptırmıştı. Kendisini çekemeyenler tarafından yapılan bir şikayet üzerine İstanbul'a giden Gani Baba'ya, hükümet tarafından Eğrisu yaylası bağışlanmış, burayı otlak olarak kullanmıştı. Alim bir Bektaşî şeyhi olan Gani Baba, 1889 tarihinde hac dönüşü vefat ederek tekkesine defnedilmiş, yerine torunu Ahmed Baba (1866-1929) şeyh olmuştur⁴⁵⁸.

Öte yandan bu dönemde merkezi hükümete Sivas ve çevresinde Bektaşîlerin Protestan oldukları ile ilgili istihbarat ulaştırılmıştı. Hükümet bu haberin tahkik edilmesini, bölgede Protestanlığı Bektaşîler ve Kızılbaşlar arasında yaymaya çalışan misyonerlerin dağıttıkları kitapların incelenerek neticenin bildirilmesini istemişti. Yapılan incelemede bu durumun bölge ahalisinin cehaletinden kaynaklandığı anlaşılarak Sivas'ın kaza ve köylerinde mektepler açılıp buralara güvenilir kaymakam ve müdürlerin atanması yoluna gidilmişti⁴⁵⁹.

Bozok sancağı merkezindeki Hızır Halife ve Sarı Mehmedlü tekkeleri ile Akdağ'da Kılıç Abdal ve Boğazlıyan'daki Yolageldi Şeyh tekkeleri de mevcudiyetlerini korumuştur⁴⁶⁰. Yine Tokat'taki Sünbül Baba tekkesi faaliyetlerini sürdürmüş, burada bulunan Sünbül Baba türbesi zamanla genişletilerek ve ilave binalar yapılarak tekke halini almıştı⁴⁶¹. Tokat'taki Çöreğibüyük tekkesi ile Zile'deki Şeyh Nusret tekkesi ise vakıf olarak hizmet vermeye devam etmiş-

⁴⁵⁷ XX. yüzyıl başlarında bu bölgede Bektaşîlere ait bir mezra vardır. BOA, İ.MŞH, 4/1330 R-1.

⁴⁵⁸ Kutlu Özen, "Muhammed Gani Baba Yatırı", *Cem*, Sayı 117, Ocak 2002, s.9-10; Sivas'a bağlı Taşabad (Sonisa)'daki Mihman Dede, Hüseyinabad'daki Abdal Ata tekkeleri de faaliyetlerini sürdürmüştür. BOA, EVMH, 1197/116; BOA, EVMKT, 663/6; BOA, EVMKT, 582/87.

⁴⁵⁹ BOA, YPRK.ASK, 43/104; Yapılan incelemenin derinleştirilmesiyle Amerika Sivas mektebi muallimi Hubert'in Kangal'da Bektaşî ve Kızılbaşlara halifeler hakkında Türkçe bir risale dağıttığı, bu sebeple bölgedeki Bektaşî ve Kızılbaşların asker yazma işlemleri sırasında "biz Protestaruz" diyerek asker yazımına karşı çıktıkları anlaşılmıştı. BOA, YPRK.UM, 30/85.

⁴⁶⁰ BOA, EVMH, 914/54; BOA, EVMH, 1190/28; BOA, EVMH, 178/83; VGMA, D.nr.2169, s.29.

⁴⁶¹ İsmail Hakkı, *Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından Tokat, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilâyet, Kazâ ve Nahiye Merkezlerindeki Kitâbeler*, İstanbul 1345, s.11.

lerdi⁴⁶². Ankara yakınlarındaki Hüseyin Gazi tekkesi ise yeniden açıldığı gibi zamanla bölgede ve tarikat içinde önemli bir tekke halini almıştı. 1866 yılında Ahmed Baba'nın şeyhlik yaptığı bu tekkede XX. yüzyılın başlarında yüze yakın Bektaşî dervişî vardı⁴⁶³. Polatlı'daki Karaca Ahmed tekkesi de Sultan Abdülaziz döneminden itibaren tekrar faaliyetlerine başlamıştı⁴⁶⁴. Ayrıca bu dönemde Ankara'nın merkezinde de bir Bektaşî tekkesinin faaliyette olduğu tespit edilmektedir⁴⁶⁵.

Öte yandan 1826 sonrasında Bektaşiliğin ilk defa faaliyet gösterdiği yerlerden biri Sinop'tu. XX. yüzyıl başlarında burada Bektaşilik çok yoğun bir faaliyet içerisindeydi. Sinop'a Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli tekkesinde türbedarlık yapmış olan Batumlu Yesari Baba (ö.1880) tarafından getirilmişti⁴⁶⁶. Yesari Baba'nın vefatından sonra müridleri onun türbesi üzerine bir tekke bina ederek faaliyetlerini sürdürmüşlerdi⁴⁶⁷. 1907 yılında Sinop'taki bu Bektaşî faaliyeti hükümetin dikkatini çekmiş ve bölge idarecilerini endişeye sevk etmişti. Her yıl buraya Muharrem ayının üçüncü günü Merdivenköy Bektaşî tekkesi postnişini Mehmet Ali Hilmi Baba tarafından bir Baba gönderilmektedir. 1907 yılında Ali Baba gönderilmiş, Yesari Baba tekkesinde misafir olmuş ve Bektaşiler Ali Baba'yı ziyaret etmişlerdi. Ayrıca Sinop'ta Bektaşiler, Cuma ve Pazartesi geceleri ile Muharrem ayının ilk üç gecesi değişmeli olarak içlerinden birinin evinde toplanarak Hadikatü's-Süedâ okuyup Bektaşî ayin ve erkanı icra ederlerdi⁴⁶⁸. Bununla birlikte Sinop'ta bu dönemde Bektaşî sayısının yüzü geçtiği ve giderek çoğalmakta oldukları tespit edilmişti. Bunların içinde büyük servete sahip Öküzoğlu Hasan Bey, tüccardan Raşidağazâde İzzet Bey ve tersane katibi Divrekli Mehmed Karib Efendi de bulunmaktaydı. Dahası Bektaşiler,

⁴⁶² BOA, C.EV, 511/25810; VGMA, Defter nr. 288, s.194; Niksar'daki Çöreğibüyük tekkesi de aynı şekildedir. BOA, EV.MKT.CHT, 593/24.

⁴⁶³ BOA, EV, Defter nr. 15811, v.3b; Noyan, *a.ge*, C. V, s.44; Bu tekke uzun süre Bayrami tarikatına bağlı kaldı. BOA, DH.MKT, 1749/128; BOA, BEO, 18/1322; BOA, BEO, 38/2847; 1910 yılında ise bu tekkede Bektaşî Minmandar Ali Baba şeyh bulunuyordu. BOA, DH.MUI, 49-2/16; BOA, DH.MKT, 1643/81.

⁴⁶⁴ Kuru, *a.g.m*, s.56.

⁴⁶⁵ Besim Atalay, "Son Bektaşiler", *Yakın Tarihimiz*, Sayı 10, Mart 1962, s.25.

⁴⁶⁶ BOA, DH.MKT, 1154/35; Noyan, *a.ge*, C. V, s.328-329.

⁴⁶⁷ Yesari Baba'nın türbe ve tekkesi 1883 yılında inşa edilmiştir. Yusuf Akyurt, *Resimli Türk Abideleri: Merzifon, Samson, Sinop*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Yazma nr. 614, 1947, s.59.

⁴⁶⁸ BOA, DH.MKT, 1154/35.

İslam dinine muhalif itikatları, hal ve hareketleri bulunmadığını savunarak ve kendilerini gizleme gereği duymadan faaliyetlerini sürdürüyorlardı⁴⁶⁹.

1826'da yıktınlarak türbe mahalleri bırakılan bazı tekkeler tekrar inşa edilememiş olup bunlar türbe ve vakıf olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdi. Çal kazasındaki Öküz Baba tekkesi yasaklılık sonrası faaliyetlerinin vakıf olarak sürdürmüştü. 1838 yılında burada şeyh bulunan Şeyh Osman'ın ölümü üzerine bu göreve oğlu Mehmed Halife getirilmişti⁴⁷⁰. Isparta sancağı Uluborlu kazasındaki Veli Baba tekkesi de bölgenin önemli müesseselerinden biri olarak yasaklılık sürecini atlattırmayı başarmış, tekke vakfıyla ayakta kalmıştı⁴⁷¹. Ayrıca Isparta sancağının merkezindeki Hızır Abdal tekkesi ile bu sancağa bağlı kazalardan Yavice'de Eser Baba, Barla'daki Hayreddin Baba ve Ahi Baba, Burdur'da Derviş Mehmed, Hüseyin Dede ve Piri Baba, Karaağaç İrle'de Ni-yaz Baba ve Emir Sultan, Eğirdir'deki Sureti Baba⁴⁷² tekkeleri mevcudiyetlerini korumuşlardı⁴⁷³.

⁴⁶⁹ Sinop mutasarrıfı ve Kastamonu valisinin Bektaşiler hakkında topladıkları bu bilgiler kimi tereddütlerle İstanbul'a bildirilmişti. Mutasarrıf, Bektaşilerin "itikad-ı batılları"nın herkes tarafından bilindiğini dile getirdiği telgrafında, küçük bir kasaba olan Sinop'ta sayılan yüz kişiyi bulan tarikat mensuplarından endişe duyduğunu dile getirmişti. Vali Nazım Bey ise Bektaşilerin toplanmalarında tehlikeli bir şey yapmadıklarını düşünmekteydi. Onun endişesi Bektaşilerin "şeriat-ı gara-yı Ahmediye'ye muhalif" olmalarından dolayı bazı cahil insanları dinden sapurabilmeleri ihtimaliydi. Zira ona göre Bektaşilerin ülkenin her yerinde pek çok muhib ve dervişleri vardı. Mahalli yöneticilerin bu endişelerine karşı, merkezi yönetim Bektaşilerin uyarılmalarını, tarikaun ileri gelenlerinin Kastamonu'ya götürülerek belde uleması ve müftüsü tarafından nasihat ile itikatlarının düzeltilmeye çalışılmasını istemişti. Hükümet herhangi bir şiddet yanlısı politika denemek niyetinde değildi. Böyle bir denemenin daha kötü sonuçlar doğuracağı ya da Bektaşilerin şiddete başvuracak kadar tehdit oluşturmadığı kanaatindeydi. BOA, DH.MKT, 1154/35.

⁴⁷⁰ BOA, C.EV, 647/32624.

⁴⁷¹ BOA, DH.MKT, 301/9.

⁴⁷² Bu tekke çok geniş arazileri olan bir vakfa sahipti. 1889 yılında tekke vakfının 314.080 guruş öşür hasılatı bulunmaktaydı. BOA, EV.MKT, 1500/103; 1904 yılı sonunda tekke şeyhi Şeyh Ömer evkaf-ı hümayun hazinesinden istihkakı ile kendisine verilmesi için irade çıkan üç adet değirmenin devredilmesini talep etmişti. BOA, Y.PRK.AZJ, 50/42.

⁴⁷³ VGMA, Defter nr.3226, s.64; VGMA, Defter nr. 4224, s.137; VGMA, Defter nr.4222, s.35; VGMA, Defter nr.3224, s.5; VGMA, Defter nr.4228, s.48; BOA, EV.MH, 1773/66; BOA, EV.MH, 707/110; BOA, EV.MKT.CHT, 509/62; EV.MKT.CHT, 139/11; BOA, EV.MH, 1499/11; VGMA, Defter nr.3224, s.19; BOA, EV, Defter nr.16099; *Konya Vilayeti Salnamesi*, İstanbul 1332, s.558.

Merzifon'daki Piri Baba tekkesi 1826 yılında yıktırılarak camiye çevrilmiş, ancak buradaki Piri Baba vakfı ve türbesine dokunulmamıştı. Yasaklı yılların ardından Piri Baba tekkesi eski haliyle yeniden inşa edilememekle birlikte buradaki türbe mahalli yapılan tamirlerle birlikte büyütülüp adeta bir tekkeye dönüştürülmüştü. Ayrıca Sultan Abdülaziz döneminden sonra buradaki Nakşî şeyhi uzaklaştırılmış ve türbe mahalli yeniden Bektaşîlerin yönetimine geçmişti. Bununla birlikte üç değirmen, yüz hane, bir miktar tarla ve bahçeye sahip olan Piri Baba vakfının gelirleri türbe masraflarının yanı sıra misafirlerin ihtiyaçları için harcanmaya devam edilmişti⁴⁷⁴. Osmanlık'taki Koyun Baba tekkesi tekrar açılmış ve zamanla buraya caminin yanında misafirhane de inşa edilmiş⁴⁷⁵; ayrıca tarlalar, bağlar ve değirmenler ile çok miktarda koyunuyla zengin bir vakfa sahip olan tekkedeki dervişler vergilerden muaf tutulmuşlardı⁴⁷⁶. Ayrıca Çorum'da Şeyh Mezid, Şeyh Kulavuz, Balım Sultan, Hasan (Hüseyin) Balım, Erkulu Baba ve Abdal Ata; Mecitözü'nde Meyane Sultan, Teslim Abdal ve Balım Sultan tekkeleri türbe mahalleri ve vakıflarıyla faaliyetlerini sürdürmüşlerdi⁴⁷⁷.

Anadolu'da harap halde ve bir türbeden ibaret olup da dokunulmayan pek çok tekke bu halleri üzere faaliyetlerine devam etmişlerdi. Ankara ve çev-

⁴⁷⁴ Piri Baba türbesinde görev yapan şeyh ve türbedarlar için bkz. BOA, A.DVN, 30/23; BOA, EV.MKT.CHT, 156/326; VGMA, Defter nr. 217, s.320; VGMA, Defter nr. 217, s.260; BOA, DH.MKT, 74/41; *Kırşehir Şer'iye Sicili*, nr. 11, s.191; Piri Baba vakfının mütevellileri, gelir ve giderleri için bkz. BOA, MVL, 329/73; A.MKT.UM, 377/54; DH.MKT, 74/41; EV.MKT, 79/93; BOA, EV, Defter nr.228, s.43; BOA, EV, Defter nr.13916, v.6a; VGMA, Defter nr.2169, s.30; VGMA, Defter nr. 307, s.120; Burası 1906 tarihinde büyük bir tamirden geçirilmiştir. Muzaffer Doğanbaş, "Merzifon'un Gönüller Durağı Piri Baba Türbesi", *Cem*, Sayı 87, İstanbul 1999, s.46; Ayrıca Merzifon'daki Hızır Baba tekkesi de faaliyetlerini sürdürmüştür. BOA, DH.MKT, 328/74; VGMA, Defter nr.291, s.41.

⁴⁷⁵ XIX. yüzyılın sonlarında tekkenin mevcut ve mamur olduğu tespit olunmaktadır. *Sivas Vilayeti Salnamesi*, Sivas 1302, s.449; *Sivas Vilayeti Salnamesi*, Sivas 1306, s.242; Tekkedeki tamir ve yeni binaların inşası için bkz. BOA, EV.MKT, 839/59; BOA, BEO, 497/37270.

⁴⁷⁶ Tekkenin mal varlığı ile şeyh ve mütevellî tayinleri için bkz. BOA, MVL, 723/96; BOA, MVL, 498/140; BOA, C.EV, 1470/21450; BOA, C.EV, 423/21450; BOA, DH.MKT, 354/24; BOA, Y.A.RES, 117/85; BOA, İ.MMS, 138/1329 R-17; BOA, EV.MKT.CHT, 265/8; BOA, BEO, 1311/98291; BOA, BEO, 1333/99973; BOA, ŞD, 395/27; BOA, ŞD, 450/11; VGMA, Defter nr.2581, s.5; VGMA, Defter nr.386, s.251.

⁴⁷⁷ BOA, C.EV, 216/10781; BOA, MFMKT, 511/3; BOA, C.EV, 114/5693; BOA, EV.MH, 627/15; BOA, EV.MH, 767/24; BOA, EV.MH, 842/9; BOA, EV.MKT, 1679/69; BOA, EV.THR, 77/20; BOA, EV.MKT, 1607/72; VGMA, Defter nr.216, s.50; VGMA, Defter nr. 4678, s.416; BOA, EV.ZMT, 137/74; EV.MKT, 374/9; VGMA, Defter nr.2373, s.25; VGMA, Defter nr.2576, s.1.

resindeki tekkelerden Beypazarı'nda İvaz Baba⁴⁷⁸; Kalecik'te Şeyh Hızır⁴⁷⁹; Keskin'de Haydar Sultan, Koçi Baba ve Kara Baba⁴⁸⁰; Çubuk'ta Gül Baba ve Hızır Şeyh⁴⁸¹; Karahisar-ı Nallı'da Bacım Sultan⁴⁸²; Kastamonu'da Himmed Dede⁴⁸³; Tosya'da Hamza Baba⁴⁸⁴; Giresun'da Hasan Dede⁴⁸⁵; Bafra'da Hızır Baba⁴⁸⁶; Karahisar-ı Şarkî'de Çomaklı Baba ve Şiran'da Seydi Baba⁴⁸⁷; Maraş'ta Zikir Baba, Ümmet Baba, Çomak Baba ve Bayezid Baba⁴⁸⁸; Antep'te Dölük Baba⁴⁸⁹; Akşehir'de Seyyid Mahmud Hayran Baba⁴⁹⁰; Konya'da Ali Kav Sultan ile İnsuyu'nda Taşgun Baba, Ilgın'da ve Doğanhisar'da Dediği Dede Sultan, Larende'de Ketenci Baba ve Şeyh Yatağan Baba⁴⁹¹; Adana'da Misis

⁴⁷⁸ BOA, C.EV, 430/21774.

⁴⁷⁹ 1865 yılında tekke şeyhliğine Mehmed Efendi atanmıştır. BOA, C.EV, 447/22638.

⁴⁸⁰ BOA, EV.EVM, 76/27; EVMH, 1209/66; EV, Defter nr. 15811, v.3b; EVMKT, 2107/49; EVMKT.CHT, 201/53; EVMH, 1154/39; VGMA, D. nr. 1970, s.140; VGMA, D. nr. 1974, s.243.

⁴⁸¹ BOA, EV, Defter nr. 15811, v.2a; BOA, C.EV, 126/6265.

⁴⁸² Bu tekkenin 1856 yılında 1.160 gurusu geliri vardı. BOA, EV, Defter nr. 15811, v.2a.

⁴⁸³ BOA, EVMH, 262/73; BOA, EV.THR, 143/3; VGMA, Defter nr. 2621, s.52.

⁴⁸⁴ Buraya türbedar ve mütevellî tayinleri için bkz. BOA, A.MKT.DV, 6/79; BOA, C.EV, 410/20771; BOA, C.EV, 37/1842; Ayrıca tekke vakfı vergilerden muaf tutulmuştur. BOA, C.EV, 399/20213.

⁴⁸⁵ Nakşî bir şeyh idaresine verilen bu tekke 1882 yılında mevcut ve mamur olup tekrar Hasan Dede'nin neslinden gelen kişilerin idaresine bırakılmış (*Giresun Şer'iye Sicili*, nr.1407, s.185), 1905 yılında buraya Mehmed Hulusi Efendi şeyh olarak atanmıştır. BOA, EVMKT, 2977/58.

⁴⁸⁶ BOA, EVMKT, 542/42; BOA, EVMKT.CHT, 20/28; BOA, EV.THR, 197/65.

⁴⁸⁷ BOA, EVMH, 1172/97; BOA, EVMKT, 536/100; EVMKT, 103/33; BOA, C.EV, 281/14302.

⁴⁸⁸ BOA, EVMH, 231/46; BOA, EVMKT, 1383/11; BOA, EVMH, 1439/34; BOA, EV, Defter nr. 21410, v.6a; BOA, EV.DV, 21/70; VGMA, Defter nr.299, s.143.

⁴⁸⁹ BOA, EVMH, 265/70.

⁴⁹⁰ 1904 yılı sonlarında bu tekkenin vakfına ait hamamın arsası satılarak parası ibtidai mektepleri ve Akşehir'de inşa edilen İnas Rüşdiyesi'ne harcanmıştır. BOA, MF.MKT, 819/18; 1910 yılında ise Seyyid Mahmud Hayranî'nin türbesinin tamiri söz konusu olmuştur. BOA, DH.ID, 28-1/1.

⁴⁹¹ BOA, C.EV, 557/28126; C.EV, 885/14530; C.EV, 532/26870; C.EV, 381/19324; C.EV, 511/25847; BOA, EVMH, 623/109; VGMA, Defter nr. 3193, s.20; VGMA, Defter nr.3155, s.152; VGMA, Defter nr.3259, s.69; VGMA, Defter nr.2180, s.257; VGMA, Defter nr.4148, s.168.

köprüsü civarında Cebel-i Nur⁴⁹²; Develi'de Yalınca Sultan⁴⁹³; Niğde'de Ali Baba⁴⁹⁴; İshaklı'da Ahi Sultan⁴⁹⁵; Tuzla'da Ekmekyemez Sultan⁴⁹⁶; Boyabat'ta Çeke Sultan⁴⁹⁷; İçel'de İbrahim Bey⁴⁹⁸; Erzincan'da Kara Abdal ve Erzurum'da Seyyid Ümidim Baba⁴⁹⁹, Ladik'te Seyfi Dede⁵⁰⁰; Gelgiras'da Pembe Dede⁵⁰¹ tekkeleri türbe mahalleri ve vakıflarıyla faaliyetlerini sürdürmüşlerdi.

3. Diğer Bölgelerdeki Bektaşî Tekkeleri

Bağdat vilayetinde on iki imama ait türbelerin yakınlarında Bektaşî tekkeleri vardı. Bunlar Bektaşîler ve ziyaretçiler için istirahat mahalleriydi⁵⁰². Kerbela'da Hz. Hüseyin'in türbesi avlusundaki Abdülmü'min Baba tekkesi Nakşî ayini icra etmek şartıyla Bektaşî şeyhlerin idaresinde bırakılmıştı. 1826 sonrasında tekke önemli bir geliri sahip olan vakıfıyla birlikte gelen ve gidene hizmet vermeye devam etmişti. Sultan Abdülmecid döneminde Mehmed Taki Dede bu tekkeye tekrar canlılık kazandırmış, son olarak burada Hüseyin Dede şeyhlik yapmıştı⁵⁰³.

Necef'teki Hz. Ali'nin türbesi ile bir bütünlük teşkil eden tekke ise 1826'da tahrip edilmemiş, ancak vakıf mallarına kısmen el konulmuştu. Sultan Ab-

⁴⁹² BOA, C.EV, 433/21944; BOA, İ.MVL, 74/1418.

⁴⁹³ VGMA, Defter nr.3096, s.97; BOA, C.EV, 131/6525.

⁴⁹⁴ BOA, EV.MKT.CHT, 151/90.

⁴⁹⁵ BOA, C.EV, 201/10037; C.EV, 189/9408; BOA, C.EV, 530/26778; BOA,C.EV, 306/15563.

⁴⁹⁶ BOA, EV.MKT, 1404/21; EV.MKT.CHT, 124/1; BOA, EV.BKB, 52/56; BOA, EV.BKB, 54/80.

⁴⁹⁷ BOA, EV.BKB, 62/13; BOA, EV.MH, 44/42; BOA, EV.MH, 1145/48.

⁴⁹⁸ VGMA, Defter nr.1170, s.8; VGMA, Defter nr.1171, s.32; BOA, EV.MH, 1377/33.

⁴⁹⁹ BOA, EV.MKT, 2776/41; BOA, C.EV, 1/3; BOA, C.EV, 417/21149; BOA, BEO, 42/3120; BOA, ŞD, 326/33; VGMA, Defter nr.876, s.378.

⁵⁰⁰ BOA, EV.MH, 652/71; VGMA, Defter nr.877, s.159; VGMA, Defter nr.2568, s.15.

⁵⁰¹ BOA, EV.ZMT, 115/191.

⁵⁰² Hasluck, *Bektâşîlik Tecdâkleri*, s.17.

⁵⁰³ Burada şeyhlik ve mütevellilik yapanlar için bkz. BOA, EV.MKT, 54/118; BOA, EV.MKT, 55/19; BOA, EV.MKT, 2570/125; BOA, EV.MKT, 2380/115; BOA, EV.MKT, 2381/52; BOA, EV.MKT.CHT, 448/36; BOA, EV.MKT.CHT, 468/120; 1911 yılında tekkeyi ziyareti sırasında Abdülhüseyin Dede ile görüşen Ali Suad, onun Nakşî şeyhi olduğunu nakletmektedir. Bu durum Bektaşîliğin resmi olarak yasaklı olması sebebiyle buranın Nakşî adı altında faaliyetlerini sürdürdüğünü göstermektedir. Ali Suad, *Seyahatlerim*, İstanbul 1332, s.94-122.

dülmecid döneminde Sukuti Baba tarafından yeniden canlandırılan bu tekke, onun ölümünden sonra Bağdat Valisi Namık Paşa tarafından Bektaşilerin elinden alınarak Hint asıllı birinin idaresine verilmişti. Kâzımıyye’de İmam Musa Kâzım’ın türbesinin avlusundaki tekke ise 1881 yılında Hüseyin Mazlum Baba adına İran hanedanından Nasurüddin Şah’ın amcası Mirza Ferhad tarafından yaptırılarak, buraya Seyyid Ali Baba şeyh tayin edilmiş, daha sonra XX. yüzyılın başlarına kadar Arnavut asıllı Cemali Baba tarafından ayakta tutulmuştu⁵⁰⁴.

Bağdat merkezindeki Gürgür Baba tekkesi Hüseyin Mazlum Baba tarafından tekrar ihya edilmiş, ancak onun vefatından sonra tekke Bektaşilerin elinden alınarak Nakşi tarikatına devredilmişti⁵⁰⁵. 1826 yılında darülhadis olarak kullanılmaya başlanılan Bağdat’ın Kerh bölgesindeki Hızır İlyas tekkesi ise uzun yıllar okul olarak hizmet vermişti. Son olarak buraya 1886 yılında Ahmed Efendi müderris tayin edilmişti. Bununla birlikte Bağdat’ta Şahin Baba adında bir tekkenin daha faaliyette olduğu tespit edilmektedir. Ayrıca Hille’de Seyyid Battal Gazi⁵⁰⁶; Kerkük’te Merdan Ali, Cafer Dede ve Baba Zünûn adında üç Bektaşî tekkesinin daha faaliyete geçirildiği anlaşılmaktadır. Bunlardan XIX. yüzyılın sonlarında kurulan Dakuk’taki Cafer Dede tekkesinin XX. yüzyılın ortalarına kadar ayakta kaldığı⁵⁰⁷, Emanşah derbendindeki Baba Zünûn tekkesinin ise vakıf olarak hizmet gördüğü tespit edilmektedir⁵⁰⁸.

Öte yandan ilga sırasında Mısır’daki Kasrûl-Ayn (Mukattam-Kaygusuz Baba) tekkesinden Kurbancı İsmail Baba ile birlikte ayrılan Sadık Baba, 1851 yılında tekrar Mısır’a dönüp Bâbü’l-Lûk denilen yerde bir ev satın alarak bu-

⁵⁰⁴ Karakaya-Stump, a.g.m, s.707-708; Amed Rıfku, Bektaşî Sırrı, II, s.155-158; Rivayete göre Kâzımıyye’deki tekke zamanla İranlılar ve Arapların eline geçmiş ve içindeki eşyalar yağmalanmıştır. Ahmed Rıfku, *Bektaşî Sırrı*, C. II, s.156.

⁵⁰⁵ Tekkenin Bektaşilerin elinden alınmasında Bağdat Valisi Takıyeddin Paşa ve Bağdat kadısı etkili olmuştu. Bu sırada başta tekke şeyhi Hüseyin Mazlum Baba olmak üzere tekkedeki bütün Bektaşî dervişleri kovulmuş, tekke binası medreseye çevrilip, Nakşi Abdurrahman Efendi müderris tayin edilmişti. Karakaya-Stump, a.g.m, s.710; Ancak tekkenin vakıf faaliyetleri devam etmişti. BOA, EVMH, 2709/45; BOA, EVMH, 1842/449.

⁵⁰⁶ BOA, EV, Defter nr.14424.

⁵⁰⁷ Karakaya-Stump, a.g.m, s.711-712; Necdet Yaşar Bayatlı, “Kerkük-Dakuk’da Bir Bektaşî Tekkesi: Dede Câfer Tekkesi ve Ritüelleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 47, Ankara 2008, s.137-155.

⁵⁰⁸ BOA, EVMKT, 802/66; BOA, EVMKT, 3276/98; BOA, EVMKT:CHT, 754/66.

rayı bir süre tekke olarak kullanmıştı. Bu şekilde Mısır'da yeniden başlayan Bektaşî faaliyetleri, Sadık Baba'nın vefatından sonra Kasrû'l-Ayn tekkesinin başına Şeyh Mehmed Kara Baba'nın geçmesiyle hızlanmış⁵⁰⁹, 1871 yılında Hidiv İsmail Paşa tarafından bu tekke yeniden inşa ettirilmiş, bu arada geçmişte olduğu gibi bu dönemde de Mısır'ın en önemli Bektaşî tekkesi olan Kasrû'l-Ayn tekkesine Ali Baba şeyh tayin edilmişti⁵¹⁰. Böylece Bektaşîlik, Hidiv'in de himayesiyle Mısır'da tekrar canlanmış, ayrıca bu dönemde Mısır'a göç eden çok sayıda Arnavut derviş tarikatın güç kazanmasını sağlamıştır⁵¹¹.

Halep'teki Bayram Baba tekkesi de 1831 yılından itibaren tekrar açılmış ve Halvetî tarikatına bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmüştü. XIX. yüzyılın ikinci yarısında bu tekke gayet mamur bir haldeydi⁵¹².

Girit'te 1826'dan sonra Bektaşîler, başlıca üç büyük şehirde Kandiye, Resmo ve Hanya'da varlıklarını sürdürmüşler, bu dönemde Girit Bektaşîleri özellikle Hacı Bektaş Veli ve Abdal Musa tekkeleri ile sürekli irtibat halinde olmuşlardır. Kandiye'deki Horasanî Ali Dede tekkesi⁵¹³, şeyhi Derviş Ali Baba'nın gayretleriyle yasaklılık dönemini en az zararla atlattmış ve onun çalışmalarıyla Bektaşîlik Girit'te yeniden yayılmaya başlamıştı. Ayrıca onun girişimleriyle devlet adamları tekkeye yeni binalar yaptırıp emlak vakfetmişlerdi⁵¹⁴. Dahası

⁵⁰⁹ BOA, MVL, 397/111.

⁵¹⁰ F. Köprülü, "Mısır'da Bektaşîlik", s.27-28; Ş. Koca'ya göre Ali Baba, 1866 yılında Mukattam tekkesinde ikamet eden Nakşî Nizameddin Efendi'yi buradan uzaklaştırarak posta oturmuş, böylece tekke tekrar Bektaşîlerin idaresine geçmiştir. Koca, "Mısır'da Bir Erenler Ocağı: El-Magaravi (Kaygusuz) Bektâşî Dergâhı", s.27; XX. yüzyılın başlarında yanan bu tekke 1905 yılında yeniden yapılmış, yeni ilavelerle birlikte meydan ve şeyh odaları ile büyük bir mutfaka sahip olmuştur. F. Köprülü, "Mısır'da Bektaşîlik", s.29.

⁵¹¹ Hasluck, *Bektaşîlik Tedkikleri*, s.19; Mukattam tekkesinin son şeyhleri Lütfi Baba ve Ahmed Sırrı Baba, Arnavut asıllıdır. Sırrı Baba, Bektaşîliğe intisap ettikten sonra Arnavutluk'taki emlakını, bağ ve bahçelerini satarak bütün parasını bu tekkeye hasretmiştir. Selâmi Münir Yurdatap, "Son Bektaşî Tekkesinin Şeyhi ve Müridleri Arasında", *Tarih Dünyası*, C. II, Sayı 12, Ekim 1950, s.500-501; Sadık Baba'dan sonraki şeyhler için bkz. F. Köprülü, "Mısır'da Bektaşîlik", s.30-31.

⁵¹² *Halep Vilayeti Salnâmesi*, Halep 1288, s.95; 1857 yılında bu tekke Bayramî tarikatına bağlı gözükmekteyse de (BOA, EVMKT, 38/86), günümüzde hâlâ Alevi-Bektaşî tekkeleri arasında sayılmaktadır. "Alevi Bektaşî Ocakları ve Dergahları", *Cem Gazetesi*, Sayı 34, Şubat 1998, s.8.

⁵¹³ BOA, EV.MKT, 1209/99.

⁵¹⁴ 1901 yılında Horasanî tekkesi şeyhi Mustafa Efendi'ye maaş tahsisi için bkz. BOA, BEO, 1741/130551; Ayrıca Horasanî tekkesi vakfına mütevellî tayini ve vakıfla ilgili diğer gelişmeler için bkz. VGMA, Defter nr. 2803, s.125; VGMA, Defter nr. 5178, s.59-60, 68, 72, 231, 243, 259, 267.

Derviş Ali Baba'nın otuz üç yıllık şeyhliği döneminde Bektaşilik Kandiye'nin dışında Hanya ve Resmo kazalarında da çok sayıda müntesibe sahip olmuştur. Bununla birlikte hem Horasanî tekkesi hem de Bektaşilik adada Safvet İlhami Baba (1881-1904) zamanında en güçlü dönemini yaşamıştı. İlhami Baba Horasanî tekkesini mal varlığı bakımından zenginleştirdiği gibi buraya yüzlerce muhib ve mürid de kazandırmıştı⁵¹⁵. XX. yüzyılın başlarında Bektaşiler, Kandiye'de zeytin işlemek üzere küçük bir fabrika kurmuşlar, ancak bu fabrikanın kifayet etmemesi üzerine daha büyüğünü yapmak için harekete geçmişlerdi⁵¹⁶.

Yine Kandiye yakınlarında Mustafa Dede (ö.1856) tarafından Mağaralıköy tekkesi kurulmuştu. Bu tekke daha sonra Ali Baba ve Mustafa Baba zamanlarında genişletilip vakıf malları zenginleştirilerek pek çok muhib yetiştirmişti⁵¹⁷. 1918 yılında Horasanî tekkesi yakınlarında bir tekke de İbrahim Baba tarafından kurulmuş, ancak bu tekke yalnızca üç yıl faaliyetlerini sürdürebilmişti. Zira 1896 yılında meydana gelen Girit olayları sırasında eşkıyalar tarafından yağmalanan İbrahim Baba tekkesi kullanılamaz hale getirilmiş, bu sırada tekkenin şeyh ve dervişleri hunharca öldürülmüştür⁵¹⁸.

Girit'te Bektaşî faaliyetlerinin yoğunlaştığı bir başka yer Hanya idi. Burada Bektaşîliği yaymaya çalışan Bıçakçı Mehmed Usta 1888 yılında şikayet edilmiş ve o, Bektaşî şeyhliğine kalkışıp evine topladığı sade dil insanların itikatlarını bozmaya çalışmak ve müridi Mehmed'in evine bir takım namahrem erkekleri götürerek eşyle birlikte şarap içtirmekle suçlanmıştı⁵¹⁹. Şeyhülislam Ahmed Esad Efendi'nin yaptırdığı tahkikat neticesinde Bıçakçı Mehmed Usta'nın buradan uzaklaştırılması istenmişti. Ancak hükümet tarafından yap-

⁵¹⁵ O. F. Köprülü, a.g.m, s. 177-181; Hasluck, XX. yüzyıl başlarında hâlâ açık olduğunu belirttiği tekkede Arnavat bir şeyhle birlikte on iki kadar da Arnavat dervişin bulunduğunu haber vermektedir. Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.37; Horasanî tekkesinin son şeyhleri Abidin Mehdi Baba (ö.1916) ve diğerleri için bkz. Mehmet Reşat Ata, "Girit-Kandiya Horasanlı Ali Baba Dergâhı Son Postnişini Halife Cafer Sadık Bektaş Baba", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 49, Ankara 2009, s.157-173.

⁵¹⁶ Melike Kara, *Girit Kandiye'de Müslüman Cemaati (1913-1923)*, İstanbul 2008, s.80.

⁵¹⁷ Mustafa Baba, tarikatı Hanya ve Resmo'da yaymak için de çaba sarf etmiş, sık sık bu kazalara giderek tarikatın propagandasını yapmıştı. Onun bu faaliyeti kendisinden sonra Mağaralıköy tekkesine şeyh olanlar tarafından da sürdürülmüştü. O. F. Köprülü, a.g.m, s.182-188.

⁵¹⁸ Metin Özer, *Unutulan Girit*, İstanbul 2007, s.190; O. F. Köprülü, a.g.m, s.190-191.

⁵¹⁹ İMMA, Tekke ve Zaviye Defterleri, nr. 1769, s.84.

tırılan araştırmada ise Derviş Mehmed kendisinin Bektaşî olduğunu, evinde tarikat işleri hususunda muhabbet edildiğini, diğer erkeklerin aynı tarikattan kardeşleri olduğunu, bu yüzden eşini onlara gösterdiğini, değilse, kendilerinin de haram hususlara dikkat ettiklerini bildirmişti⁵²⁰. Neticede Bıçakçı Mehmed Usta'ya nasihat edilmesi, uslanmazsa İstanbul'a gönderilmesi emredilmişti. Mehmed Usta'nın meşayih meclisi tarafından yapılan nasihatı kabul etmesi üzerine mesele kapanmıştı⁵²¹. Bununla birlikte Hanya'da 1897 yılında meydana gelen olaylar esnasında bu tekke de eşkıyalar tarafından yıkılmış, Bektaşîler Osmanlı Devleti'nin daha güvenli topraklarına göç etmek zorunda kalmışlar, bu suretle Hanya'da hiç Bektaşî dervişi kalmamıştı⁵²².

Resmo'da Sivashlı Salih Dede tarafından 1830 yılında bir tekke kurulup, şehrin en büyük tekkesi yaptırılncaya kadar faaliyetlerini sürdürmüştü⁵²³. Hasan Baba adını taşıyan büyük tekke ise Resmo eşrafından gümrük müdürü Hacı Hasan Bey tarafından yaptırılmış ve vefat ettiği 1904 yılına kadar masrafları kendisi tarafından karşılanmıştı⁵²⁴. Hasan Baba'dan sonra burada merkez tekkeden gelen Birecikli Hüseyin Baba şeyhlik yapmış, ancak mübadele sırasında Bektaşîler tekkeyi terk etmek durumunda kalmışlardı⁵²⁵. Ayrıca Resmo'da XVII. yüzyılda Evliya Çelebi'nin Bektaşî tekkesi olduğunu haber verdiği Veli Paşa tekkesinin de 1826 sonrası faaliyetlerini sürdürdüğü tespit olunmaktadır⁵²⁶.

1826 sonrasında Girit dışında Limni adasında da Bektaşîlerin faaliyette bulundukları tespit olunmaktadır. Limni'de Arnavutluk'un Toskalık halkından dervişlerin çalışmaları sonucu Bektaşîlik güç kazanmıştı. O kadar ki ada mu-tasarırfı ve naibinin dahi tarikata intisap ettikleri iddia edilmişti. Adada tarikat

⁵²⁰ BOA, DH.MKT, 1485/38; BOA, DH.MKT, 1487/43.

⁵²¹ BOA, DH.MKT, 1501/105.

⁵²² BOA, Y. PRK. MYD, 18/75; Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, s.36-37.

⁵²³ Sivashlı Salih Dede'den sonra bu tekkede yine Sivashlı Hüseyin Dede ve Kandiyeli Arif Baba şeyhlik yapmıştır. O. F. Köprülü, a.g.m, s.189.

⁵²⁴ İ. Bıçakçı, a.g.e, s.100-101.

⁵²⁵ O. F. Köprülü, a.g.m, s.190; Tekkenin tasfiyesi için bkz. BCA, Sayı: 2817, Fon Kodu: 130.16.13.2, Yer No: 142.691.1; BCA, Sayı: 2903, Fon Kodu: 130.16.13.2, Yer No: 146.711.14; BCA, Sayı: 2587, Fon Kodu: 130.16.13.2, Yer No: 146.712.2; BCA, Sayı: 2903, Fon Kodu: 130.16.13.2, Yer No: 146.712.10.

⁵²⁶ BOA, C.EV, 146/7299.

faaliyetlerini sürdüren Humbaracıoğlu Mustafa Efendi ve Kaptanzâde Mehmed Ağa isimli iki Bektaşî hakkında, 1889 tarihinde Masonların mezhebine benzer bir mezhep teşkil ettikleri, ayinler düzenleyerek dini kuralları tamamen inkar ile Muharrem ayının 10. günü bir yere toplanıp Cavidan ve sair kitaplar okudukları gerekçesiyle şikayet vaki olmuştu. Ancak yapılan tahkikatla bunların Bektaşî faaliyetinden başka bir şey olmadığı anlaşılmış ve kovuşturmayaya gerek duyulmamıştı. Bu durum merkezî hükümetin Bektaşîlik hususundaki şikayetleri önemsemediğini, tarikatın kapatılması yönündeki tekliflerin ihtiyatla karşılandığını göstermektedir. Nitekim hükümet ülkede tarikatın bir hayli mensubu olduğundan ve bunlara izin verildiğinden Limni'deki Bektaşîlerin sürgün edilmelerinin adaletsizlik olacağına karar vermişti⁵²⁷.

Ayrıca Rodos'ta bulunan Murad Reis tekke ve türbesi 1826 olayını zarar görmeden atlatan yerlerden biriydi. Nitekim bu dönemde türbede Hacı İshak Efendi'nin türbedarlık yaptığı⁵²⁸, 1909 yılında tekke şeyhi Abdullah Efendi'nin vefat üzerine yerine Mehmed Emin Efendi'nin tayin edilmek istendiği tespit edilmektedir⁵²⁹. Midilli adasındaki İbrahim Baba tekkesi ise vakıf olarak hizmet vermeye devam etmişti⁵³⁰.

Kıbrıs adasında 1826'da kapatılan ve yıktırılan tekkeler de zamanla faaliyetlerine başlamışlardı. Larnaka şehrindeki Zuhurat Baba tekkesi Sultan Abdülaziz döneminde yeniden eski hali üzere inşa edilerek 1869 yılında buraya Nakşî icazetli Hüseyin Baba atanmıştı. Baf'e'deki Hasan Baba tekkesi ise 1865 yılında tekrar açılmıştı. 1826'da Halvetî tarikatına devredilen Magosa'daki Kâtip (Kutup) Osman Baba tekkesi ile Nakşî şeyhi atanan Lefkoşa'daki Bayraktar Baba⁵³¹ tekkeleri türbe mahalleri ile birlikte oldukça bakımlı olarak varlıklarını sürdürmüşlerdi. Yine Lefkoşa'daki Kırklar (Can Baba) tekkesi yeniden açılmış ve 1908 yılına kadar burada Feyzullah Baba şeyhlik yapmıştı⁵³².

⁵²⁷ BOA, DH.MKT, 1657/37.

⁵²⁸ BOA, A.MKT.DV, 54/99; Diğer gelişmeler için bkz. VGMA, Defter nr.876, s.40.

⁵²⁹ BOA, DH.MKT, 2795/12; BOA, EVMKT.CHT, 866/1.

⁵³⁰ BOA, EVMH, 1172/2.

⁵³¹ *Kıbrıs Şer'îye Sicili*, nr. 39, s.93.

⁵³² Koca, *Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları*, s.200-202.

SONUÇ

Bu çalışmada ortaya çıkan sonuca göre, her ne kadar Bektaşiliğin yasaklanma sebebi Yeniçerilerle ilişki içerisinde bulunması ise de, bu kararın alınmasında daha çok Bektaşilerin itikadî durumları etkili olmuştur. Hükümetin Bektaşilerin geleceği ile ilgili topladığı meşveret meclisinde, bu toplantıya katılan devlet erkanı, ilmiye mensupları ve tarikat temsilcileri onların Yeniçeri isyanına destek vermelerinden ziyade itikadî durumlarını sorgulamışlardır. Tarikat mensuplarının genel olarak sessiz kalmayı tercih ettikleri bu toplantıda XVI. yüzyıldan beri Bektaşileri inanç ve itikad yönünden eleştiren ilmiye mensupları inisiyatif almışlar, merkezi hükümetin tarikatın kapatılması yönünde karar almasının alt yapısını oluşturmuşlardır. Bu dönemde ilmiye mensuplarının zihninde Bektaşilerin, XVI. yüzyıldaki Safevilerle bağlarının hâlâ canlı olduğu anlaşılmaktadır. Zira Esad Efendi tarikatın yasaklanması kararı alınmasından sonra Bektaşilerin tarih boyunca “Şah adına” kılıç çektiklerini kamuoyuna hatırlatma gereği duymuştur. Bundan dolayı olmalı ki; ordunun manevi eğitimi Mevlevîliğe bırakılmıştır.

Ayrıca Osmanlı tarihi boyunca Bektaşilik resmi olarak devlet tarafından desteklenmiş ve serbest bırakılmış olsa da, ilmiye mensupları Bektaşilere karşı daima ihtiyatla yaklaşmışlar ve itikadî davranışlarına şerh koyma gereği duymuşlardır. Yasaklılık sonrası sureta yapılan itikad ve inanç sorgulamalarının ardından Bektaşilerin ilmiye mensuplarının yoğun oldukları bölgelere gönderilmeleri, hatta sürgün uygulamasının tarikat muhibbanına kadar genişletilmesi ilmiyenin bu şerhinden kaynaklanmıştır. Halbuki Bektaşiliğin yasaklanması sırasında tekkelerde zapt edilen kitaplar genel olarak değerlendirildiğinde buralarda şeyh ve dervişleri itikadi açıdan din dışılığa sürükleyecek kanıtlar elde edilememiştir. Oysa itikad yoklamalarında suallere cevap verebilen Bektaşiler dahi sürgün edilmiştir. Bu durum ilmiyenin siyasi otorite üzerindeki etkisini de göstermektedir. Sultan II. Mahmud, ilmiyenin desteğini almak amacıyla Sadrazam ve Şeyhülislamın işi sürüncemede bırakma gayretlerine karşı devamlı olarak Bektaşî meselesinin takibinde olmuştur.

Bu cümleden olarak Bektaşîlerin gerçekten Rafizî olup olmadıkları üzerinde durulması gereken bir husustur. Zamanla birer Bektaşî tekkesine dönüşmüş olan bazı tekkeler XVI. yüzyılda Rafizî dervişlerini bünyesinde barındırmakla itham edilmişler ve şikayetlere konu olmuşlardır. Ancak XIX. yüzyılda Rafizîliğin hâlâ Osmanlı sınırları içerisinde sürmekte olduğu ve Bektaşîlerin Rafizîleştikleri açık değildir. Gerçi merkezî hükümet ve ilmiye mensuplarının pek çoğunun kanaatine göre bunda şüphe bulunmamaktadır. Zira 1826'da Bektaşî tekkeleri kapatılırken Bektaşîlere yöneltilen en önemli suçlama Rafizîlikdir. Ancak yapılan itikad yoklamalarında Bektaşîler ısrarla kendilerini ehl-i sünnet olarak ifade etmişlerdir. İşte kesin bir yargıya varmayı güçleştiren husus, Bektaşî dervişlerinin mümkün olduğunca var olduğu peşinen kabul edilen Rafizî fikirlerini gizlemeye çalışmalarıdır. Hükümet Rafizîliği tarif ederken namaz kılmamak, oruç tutmamak ve dini emirleri hafife almak gibi bir takım kıstaslar öne sürmüştür. Bu hal ve davranışların bir takım Bektaşî dervişleri için geçerli olması muhtemeldir. Bu açıdan bakıldığında bazı Bektaşîler için Rafizîlik durumu kuvvetle muhtemeldir. Ancak bu durumun tüm Bektaşîler için mevzu bahis olması mümkün gözükmemektedir.

İlmiyenin dışında Bektaşîliğin yasaklanmasında Nakşî tarikatı mensuplarının da rol oynadıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Zira yasaklılık sonrası başta merkez tekke olmak üzere büyük ve önemli tekler Nakşî şeyhlerin denetimine bırakılmıştır. Bu durumda ilmiye mensupları arasında Nakşîliği muteber görenlerin ağırlıkta olmasının da etkisinin olduğu savunulabilir.

Bununla birlikte merkezi yönetim yalnızca o devrin Bektaşîlerine ve Bektaşîliğine karşı bir tavır almış, önceki dönemlerde yaşayan Bektaşî büyüklerine karşı bir tutum içerisinde olmamıştır. Bunun en önemli göstergesi tekke yakınlarında bulunan Bektaşîlere ait türbelerin yıktırılmaması, başta Hacı Bektaş Veli olmak üzere Bektaşî şeyhlerinin saygı ifadeleriyle anılmaları, ayrıca tekkelerdeki her şeyh ve dervişe itikadı bozuk kişiler olarak yaklaşılmamasıydı. Zira İstanbul'daki ve taşradaki tekkelerin yıktırılması, mallarının müsadere edilmesi emredilirken buralardaki türbelere dokunulmaması ve ehl-i sünnet olanlarla olmayanların tespit edilmesi ısrarla vurgulanmış, tekke ve türbelere başka tarikatlardan türbedarlar tayin edilmesi istenmiştir.

Kapatılan tekkelerle ilgili altmış yıl sınırı belirlenmesine rağmen uygulamada daha eski olanların da zarar gördüğü tespit olunmaktadır. Bektaşî tekkeleri kapatılıp yıktırılırken, her türlü emlak ve eşyaları da müsadere edilerek,

bunlar gelirleri yeni kurulan ordunun masraflarına harcanmak üzere satılmış veya kiraya verilmiştir. Tekke mallarının müsaderesi Bektaşî tekkelerinin bazı-
larının zengin mülklere ve gelirlere sahip olduklarını göstermekte, Bektaşîlerin
iktisadi açıdan da yoğun bir faaliyet içerisine girdiklerini ispatlamaktadır.
Özellikle Rumeli tekkelerinin eşya, emlak, vakıf ve hayvan mevcudiyeti ba-
kımından Anadolu ve diğer bölgelerdeki tekkelerden daha zengin oldukları
tespit olunmaktadır. Bu cümleden olarak Rumeli’de Kızıldeli, Anadolu’da
Hacı Bektaş Veli ve Abdal Musa tekkelerinin zengin mülklere sahip oldukları
görülmektedir. Ancak tekkelerin müsadere edilen emlak ve eşyalarının tama-
mı, özellikle Anadolu tekkelerindekiler kayıtlara yansımamıştır. Emlak ve eşya-
lardaki yetersizlik kapatılma sırasında bunlardan bazılarının kaybolması veya
görevli memurlardan kaçınılmasıyla açıklanabilir. Ayrıca tekkelerin yıkılma-
sının ardından el konulan gayrimenkuller bir süre atıl durumda kaldığından
ve rağbet görmediğinden hükümetin beklentisinin altında fayda sağlamıştır.
Buna rağmen Bektaşî tekkelerinin emlak ve eşyaları yeni ordu için cüzi de olsa
bir katkı sağlamıştır.

Kapatılmayan ve yıkılmayan tekkeler de olmuştur. Bunlar itikadi açı-
dan sorun oluşturmayan, ehl-i sünnet şeyhler idaresindeki veya harap halde,
bir türbeden ibaret kalmış tekkelerdir. Ayrıca merkez tekke olan Hacı Bektaş
Veli tekkesi kapatılmadığı gibi yasaklılığın ilk yıllarında buraya dokunulma-
mıştır. Ancak kısa bir zaman sonra tekke şeyhi Hamdullah Efendi Amasya’ya
sürgün edilmiş, yerine kardeşi Veliyüddin Efendi Nakşî ayini icra etmek üzere
tayin edilmiştir. Daha sonra o da sürgün edilerek merkez tekkeye Nakşî şeyhi
atanmıştır. Merkez tekkenin dışında Abdal Musa tekkesi gibi diğer büyük tek-
kelere de Nakşî şeyhlerinin atandığı tespit olunmaktadır. Yalnız sadece Nakşî
tarikatından değil, Kadirî, Rûfai, Sa’dî, Halvetî, Mevlevî ve Bayramî gibi baş-
ka tarikatlardan da Bektaşî tekke ve türbelerine şeyhler atandığı vaki olmuştur.

Merkezi hükümetin yasaklılıkla birlikte uygulamaya koyduğu bu politika
ve alınan tedbirler Bektaşîlerin kontrol altına alınmasına ve bu sayede Sünni-
leştirilmelerine yöneliktir. Bu hedef doğrultusunda Bektaşîler sürgün edilmekle
veya tekkelere başka tarikatlardan şeyhler atanmakla kalınmamış, propaganda
da yapılmıştır. Bektaşîler dini emirlere uymayan, bu sebeple toplumda fesad
çıkararak kişiler olarak gösterilerek, Sünni bir çizgiye çekilmeye çalışılmıştır. Bu
uygulamalar karşısında Bektaşîler başka tarikatlar içerisinde gizlenerek, kılık
kıyafet değiştirerek, kısacası “takıyye” yaparak kendilerini korumaya çalışmış-
lardır. Bektaşîler uzun süre kendilerini diğer tarikat mensupları arasında sak-

lamaya devam etmişlerdir. Bununla birlikte yasaklılıkla birlikte buralara Nakşî şeyhlerinin atanmasının getirdiği tepki dolayısıyla tekkelere gelip giden dervişlerin sayısında hızlı bir azalma yaşanmış ve tekkeler atıl bir duruma düşmüştür. Bu arada Nakşî şeyh uygulaması Bektaşîlerin Sünnileşmesini temin etmeye yönelik olmasına rağmen, bu uygulama başarılı olmadığı gibi beraberinde marjinalleşmeyi getirmiştir. Ayrıca Bektaşî tekkelerindeki Nakşî gözetimi buralara gelen ziyaretçiler hakkında da karışıklıklara da sebep olmuş, gelen ziyaretçinin Nakşî şeyhe mi yoksa Bektaşî şeyhe mi bağlı olduğunu anlamak zorlaşmıştır.

Öte yandan bir süre sonra hükümet zecri tedbirlerle Bektaşîlerin dönüştürülemeyeceklerini anlamıştır. Nitekim birkaç yıl devam eden yasaklılık ve takibatın ardından Bektaşîlere karşı uygulanan bu sert politika yavaş yavaş yumuşamaya başlamış, bu arada sürgün edilenlerin affedilip salıverilmeleriyle Bektaşîler, Sultan II. Mahmud döneminin sonlarında yeniden faaliyetlerine başlayarak tekkelerini açmışlardır. Ayrıca 1839 yılında Sultan Abdülmecid'in tahta geçmesi ve Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle Bektaşîlerin üzerindeki baskı daha da yumuşamış, Sultan Abdülaziz döneminde tarikat fiilen serbest bırakılmıştır. Bektaşîler eski konumlarına kavuşmak için yoğun bir faaliyet içerisinde girmişlerdir. Bu arada yalnızca kapatılan ve yıktırılan tekkelerini açmak ve inşa etmekle kalmamışlar, yeniden resmî ve meşru bir zemine oturmak için girişimlerde bulunmuşlardır. Bu süreçte Bektaşîler, kapatılan ve yıktırılan tekkelerini yeniden açmaya ve inşa etmeye muktedir olmakla birlikte 1826 öncesi sahip oldukları iktisadi güce ulaşamamışlardır. Tekkeler toplanan yardımlar ve vakıf gelirleri ile ayakta tutulabilmiştir. Bektaşîlik yasaklı yılların ardından gerek müntesibi olan devlet erkânının desteği gerekse meşruti idarenin müsamesasıyla faaliyetlerini sürdürebilmiştir. Böylece tarikat ilginç bir şekilde hem yasaklı hem de serbest olduğu bir dönem yaşamıştır. Ayrıca tarikat bu dönemde meşru sayıldığı dönemlerden daha faal ve etkili olabilmiştir. Özellikle İstanbul Bektaşîleri yeniden açtıkları tekkelerinde tarikat faaliyetlerinin yanında siyasi, sosyal ve kültürel etkinliklerin de içerisinde bulunmuşlardır.

Bektaşîlerin yasaklılık döneminde diğer tarikatlarla ilişkilerinde de değişiklikler olmuş, bu konuda yeni gelişmeler yaşanmıştır. Mesela Bektaşîler yasaklılık sonrası gizlenmek amacıyla tekkelerine sığındıkları Mevlevîler gibi kendilerine destek veren dost unsurlarla da karşılaşmışlardır. Oysa yasaklı yılların başlarında Nakşîlerle yoğun bir mücadele içine girmişlerdir. Bektaşîler tekkelerini yeniden açmaya başladıkları dönemde özellikle tekkelerine tayin edilen Nakşî şeyhleri buralardan uzaklaştırmak için girişimlerde bulunmuşlar,

tekkelere kendi içlerinden kişilerin atanması ve kendilerine resmî olarak izin verilmesi amacıyla zaman zaman başvuru yapmışlardır. Ancak bu girişimler bir sonuç vermemiş, tekkelerin yeniden açılmasına göz yuman merkezî hükümet Bektaşiliği bir daha resmî olarak tanımamıştır. Bunun üzerine Bektaşiler toplum nazarında itibar görmek ve kendilerini müdafaa etmek için yayın faaliyeti içersine girmişlerdir. Yine Bektaşilerin, Masonlar ve İttihat-Terakki Fırkası ile temaslarını da bu amaçları içerisinde değerlendirmek gerekir. Bununla birlikte Bektaşiler siyasi olarak destek verdikleri İttihat ve Terakki Fırkası iktidara geldikten sonra da resmî bir hüviyete mazhar olamamışlar ise de Bektaşî kökenli bazı kişilere devlet kademelerinde yeniden yer verilmiş, böylece Bektaşilik-Devlet ilişkilerinin 1826 öncesinde olduğu üzere normalleşmesine olanak sağlanmıştır.

Yasaklılık sonrasında Bektaşiliğin savunulmasında ve meşru bir zemine kavuşmasında bilhassa yayın faaliyeti etkili olmuştur. Menfi veya müsbet noktada yapılan yayınlar, Bektaşiliğin tartışılması ortamını getirmiş ve bu durum tarikata taraftar da kazandırmıştır. Ancak hâlâ Sultan II. Mahmud'un fermasına atıf yapılan bu süreçte, uzun yıllar yer altına itilmiş bir tarikatın kendini savunması kolay olmamıştır. Buna rağmen 1867 yılında başlayan Bektaşî yayın faaliyeti Bektaşiliğin tarihi ve inanç esasları ile ilgili daha sonraki dönemde temel başvuru kaynakları olacak eserlerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Hatta bu yayınlar sayesinde resmen yasaklı tarikat, muarızlarına karşı kendini savunma imkanı bulmuştur. Ayrıca II. Meşrutiyet döneminde yayınlanan Muhibban dergisi Bektaşiliğin müdafaa edilmesi için çıkartılmış, ancak bu yayın uzun ömürlü olmamıştır. Yine Bektaşiler tüm faaliyetlerine rağmen kendileri hakkında kamuoyunda oluşan olumsuz bir takım kanaatleri, dedikodu ve tecessüsleri silememişlerdir. Mesela 1920'lerde Hakimiyet-i Milliye'de peyderpey yayınlanan ve daha sonra kitap haline getirilen Besim Atalay'ın Bektaşilik ve Edebiyatı adlı eser Bektaşilikle ilgili olumsuz yargılarla doludur. Okuyuculara incelemeleri ısrarla tavsiye edilen bu eser Bektaşiliğin orijinal yapısından uzaklaştığını savunmaktadır.

Yasaklılık sonrası Bektaşiliğin, önceki dönemlerden çok daha yoğun bir faaliyet içerisinde olduğunun en önemli göstergesi, bu dönemde Anadolu, Rumeli, Mısır, Bağdat ve diğer bölgelerde kapatılan ve yıktırılan tekkelerin tekrar açılması, hatta bunlara yenilerinin eklenmiş olmasıdır. Bu sırada Bektaşiler yasaklılık öncesi faaliyet göstermedikleri bölgelerde dahi tarikatın propaganda-sını yapmışlar ve tekkeler açmışlardır. Mesela Sinop, 1826 sonrası Bektaşiliğin

ilk defa faaliyet gösterdiği bir yer olmuştur. Ayrıca Bu dönemde Bektaşilik, Arnavutların meskun oldukları bölgelerde en fazla yayılma alanı bulmuştur. Yanya, Berat, Kosova ve Makedonya bölgesinde 1826 sonrasında altmışa yakın tekke faaliyete geçirilmiştir. Ayrıca XIX. yüzyılın sonlarında başlayan Arnavut bağımsızlık hareketinin içerisinde yer alan Bektaşiler, tekkelerini Arnavut milliyetçilerine açmışlar, sadece kültürel olarak değil siyasi anlamda da bu hareketi desteklemişlerdir. Adı geçen bölgede tekkeler Arnavut milli hareketinin yan kuruluşları gibi hizmet görmüştür. O kadar ki Arnavut Bektaşiler arasında Arnavut milliyetçiliği Bektaşî inancının bir parçası haline gelmiştir. Bu faaliyetler neticesinde İstanbul ve Rumeli’de Bektaşilik sosyal, kültürel ve siyasi alanda merkezi yönetimin dikkatini çekecek ölçüde yeniden güçlenmiştir. Resmî olarak yasaklılık sürmesine rağmen açılan tekkelere şeyh tayinleri merkez tekke şeyhleri tarafından yapılmış, böylece merkez tekkedeki Bektaşî şeyhleri diğer tekkelere şeyh atama yetkisini tekrar ellerine almışlardır.

Kapatılmayıp bir Nakşî şeyhinin denetimine verilen Hacı Bektaş Veli tekkesi bu dönemde tam bir iç çekişmeye sahne olmuştur. Öncelikle Nakşî şeyhlerle Bektaşiler arasında başlayan bu çekişmeler, zamanla Bektaşilerin Çelebiler-Babalar şeklinde ikiye ayrılmalara ve kendi içlerinde de bir mücadele yaşamalarına sahne olmuştur. Benzer mücadeleler Abdal Musa tekkesinde de meydana gelmiş, Bektaşiler 1826 yılında uzaklaştırıldıkları tekkelerinde Nakşî şeyhleri devre dışı bırakarak yeniden söz sahibi olmuşlardır. Buna rağmen merkezi hükümet uzun yıllar bu tekkelere Nakşî şeyhler atamaya devam etmiştir.

Yasaklılık dönemi Bektaşilerin zaten emareleri var olan iki guruba ayrılmalara (Babalar ve Çelebiler) sebebiyet vermiştir. Bunlara İstanbul Bektaşiliği ve Babaların bir alt birimi olarak Arnavut Bektaşiliğini de eklemek gerekmektedir. Kendilerine has çizgilerle ayrılan bu guruplar zamanla tarikat içerisinde bir iktidar mücadelesine de başlamışlardır. Özellikle merkez tekkede yaşanan Babalar-Çelebiler çekişmesi resmen yasaklı olan bir tarikatın nasıl bir handikapın içine düştüğünü göstermektedir. Böyle zorlu bir süreçte iki tarafın mensupları sürekli ve karşılıklı olarak birbirlerini suçlamışlar ve bu durum uzun yıllar devam etmiştir. Bu arada zaman zaman bu iki gurup Nakşî şeyhlere karşı ittifak yapıyor görüntüsü verseler de aslında kendi taraflarının temsilcisini merkez tekkeye şeyh yapmaya çalışmışlardır.

Öte yandan merkezi hükümet ilginç bir şekilde resmen tanımadığı ve yasakladığı tarikat mensupları ile yazışmalarını sürdürmüş, gayri resmi olarak

Bektaşîliğin varlığını kabul etmiştir. Bununla birlikte yasaklılık ister istemez Bektaşîler de değişim getirmiştir. En azından yasaklılık ve takibatın sürdüğü yıllarda Bektaşîler merkezi hükümetim istediği çizgiye yaklaşmışlar, bir yandan “takıyye” yaparken bir yandan da aralarına karıştukları Nakşî ve Mevlevîlerden etkilenmişlerdir. Tekkelerini yeniden kurmak istediklerinde sureta Nakşî görünmeleri zorunluluğu onların Nakşîlikten etkilenmelerini getirmiştir. Nakşî şeyhlerin ise Bektaşîlere şirin gözükmek veya onları tesir altına alabilmek için Bektaşîliğe intisap ettikleri anlaşılmaktadır. Bütün bunlara rağmen yasaklı yıllarda Bektaşîlerin, Sünni bir çizgiye çekilmesinde ve Nakşî yapılmalarında tam bir başarı elde edilememiştir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV VESİKALARI

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

1. Müteferrik Belgeler (Belge numaraları metin içerisinde gösterilmiştir)

Ali Emiri II. Mahmud (AE.SAMD.II)

Ali Emiri I. Mahmud (AE.SAMD.I)

Ali Emiri Musa Çelebi (AE.MÇ)

Bâb-ı Âlî Evrak Odası Belgeleri (BEO)

Cevdet Adliye (C.ADL)

Cevdet Askeriye (C.AS)

Cevdet Dahiliye (C.DH)

Cevdet Evkaf (C.EV)

Cevdet İktisat (C.İKTS)

Cevdet Maarif (C.MF)

Cevdet Maliye (C.ML)

Cevdet Zabtiye (C.ZB)

Dahiliye Hukuk Kısmı Belgeleri (DH.H)

Dahiliye İdare-i Umumiye Ekleri (DH.İ.UM.EK)

Dahiliye İdari Kısım Belgeleri (DH.İD)

Dahiliye Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri (DH.KMS)

Dahiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT)

Dahiliye Muharebat-ı Umumiye İdaresi (DH.MUI)

- Dahiliye Mütenevvî Maruzat Evrakı (DH.MTV)
- Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH.KMS)
- Dahiliye Siyasi (DH.SYS)
- Dahiliye Tahrirat Kalemi Belgeleri (DH.EUM.THR)
- Evkaf Nezareti Başkitabet Evrakı (EV.BKB)
- Evkaf Nezareti Evamir-i Maliye Evrakı (EVEVM)
- Evkaf Nezareti Kisedar Kalemi Evrakı (EV.KSD)
- Evkaf Nezareti Mektubi Evrakı (EVMKT)
- Evkaf Nezareti Mektubi Evrakı (EVMKT. CHT)
- Evkaf Nezareti Muhasebe Evrakı (EV.MH)
- Evkaf nezareti Muhasebe Evrakı (EVMH.TİK)
- Evkaf Nezareti Tahrirat Evrakı (EV.THR)
- Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Belgeleri (HR.MKT)
- Hariciye Tahrirat Odası (HR.TO)
- Hatt-ı Hümayun (HAT)
- İbnülemin Evkaf (İE.EV)
- İbnülemin Maliye (İE.ML)
- İbnülemin Tımar ve Zeamet (İE.TZ)
- İrade Dahiliye (İ.DH)
- İrade Divan-ı Ahkam-ı Adliye (İ.DA)
- İrade Evkaf (İ.EV)
- İrade Harbiye (İ.HB)
- İrade Hariciye (İ.HR)
- İrade Hususi (İ.HUS)
- İrade Maliye (İ.ML)
- İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS)

İrade Meclis-i Vâlâ Evrakı (İ.MVL)

İrade Meşihat (İ.MŞH)

İrade Şehremaneti (İ.ŞE)

İrade Şura-yı Devlet Evrakı (İ.ŞD)

İrade Taltifat (İ.TAL)

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT)

Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL)

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV)

Rumeli Müfettişliği İşkodra Evrakı (TFR.I.İŞ)

Rumeli Müfettişliği Sadaret Ve Başkitâbet Evrakı (TFR.I.A)

Rumeli Müfettişliği Selânik Evrakı (TFR.I.SL)

Rumeli Müfettişliği Yanya Evrakı (TFR.I.YN)

Sadaret Âmedî Kalemi Belgeleri (A.AMD)

Sadaret Bulgaristan (A.MTZ.04)

Sadaret Divan Kalemi (A.DVN)

Sadaret Mektubî Kalemi Deavî Evrakı (A.MKT.DV)

Sadaret Mektubî Kalemi Evrakı (A.MKT)

Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.MKT.MVL)

Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret Ve Devâir Evrakı (A.MKT.NZD)

Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilayet Evrakı (A.MKT.UM)

Sadaret Mühimme Kalemi Belgeleri (A.DVN.MHM)

Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM)

Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı (A.MKT.NZD)

Şûra-yı Devlet Evrakı (ŞD)

Teftişat-ı Rumeli Evrakı Rumeli Müfettişliği Arzuhalleri (TFR.I.ŞKT)

Yıldız Mütenevvî Maruzat Evrakı (Y. MTV)

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnaller (Y. PRK. AZJ)

Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat (Y. PRK. ASK)

Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı (YPRK.BŞK)

Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzâtı (Y. PRK.HR)

Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı (YPRK.UM)

Yıldız Perakende Evrakı Zaptiye Nezareti Maruzatı (Y. PRK. ZB)

Yıldız Perakende Meşihat Dairesi Maruzatı (Y. PRK. MŞ)

Yıldız Perakende Serkurenalık Evrakı (YPRK.SRN)

Yıldız Perakende Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi Evrakı (Y. PRK. MYD)

Yıldız Sadaret Hususî Maruzat Evrakı (Y.A.HUS)

Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı (Y.A.RES)

2. *Ayniyat Defterleri*

Defter nr.14, s.186, 234; Defter nr.18, s.34; Defter nr.207, s.32, 52, 53; Defter nr.325, s.82; Defter nr.326, s.11, 50; Defter nr.1081,s.49, 113; Defter nr.1413, s.162; Defter nr.1562, Sıra nr. 5993.

3. *Mühimme Defterleri (MD)*

Defter nr. 10, s.145; Defter nr. 242, s.126-127, 231-232; Defter nr. 27, s.392; Defter nr. 32, s.204; Defter nr. 35, s.174,188; Defter nr. 41, s.484; Defter nr. 7, s.543; Defter nr. 73, s.184; Defter nr. 74, s.302; Defter nr. 80, s.453. Defter nr.81, s.28; Defter nr. 40, s.224; Defter nr. 78, s.81; Mühimme-i Asakir Defteri, nr.26, s.14-15, 61, 72, 88-91, 108-110, 158, 192-194.

4. *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)*

Defter nr.6065, s.24; Defter nr.8248, s.6-7, 9-26; Defter nr.8252, s.7, 16, 32, 35-37; Defter nr.9731, s. 406-413, 443; Defter nr.9732, s. 5-6, 14-15, 18, 28, 76, 79, 88, 97, 99-100, 109, 131, 150, 154, 216, 272, 288; Defter nr.9766, s.332, 338-339, 393, 415-416, 443, 456; Defter nr.9771 (Tamamı); Defter nr. 9772, s. 5, 35, 37, 72, 107-109, 139-140, 142-144, 148-149, 186-187, 226, 228-234, 235-237, 261-267, 300-301, 303, 308, 315-316, 322-325, 344, 362,

396; Defter nr.9773, s.54-55, 73, 134-135, 177, 193, 265-266, 272, 276-277, 283, 304-305, 385; Defter nr.9774, s. 5-6, 7, 10, 17, 22-23, 46, 51-57, 59-60, 63-64, 94, 101, 125-129, 138, 163-164, 175, 177-178, 180, 187, 193-196, 294; Defter nr.9775, s.10, 15-16, 22, 35, 43-44, 86; Defter nr.9776, s.25-26, 32, 36-37, 43, 51, 88, 90, 127, 195-196, 212, 276-277, 294, 306, 316, 329, 374, 390, 394-395.

5. Evkaf Defterleri

Defter nr.13916, v.6a; Defter nr.15811, v.2a, 3b; Defter nr.17729, v.3a; Defter nr.18588, v.6b; Defter nr.21410, v.6a; Defter nr.228, v.43; Defter nr.9442, v.46b; Defter nr.13512, v.3b-4b; Defter nr.12348, v.2a-8a; Defter nr.17745, v.2a-4a; Defter nr.18207, v.2a-2b; Defter nr.16500, v.2a-4b; Defter nr.14424; Defter nr.16099; EV.HMH, Defter nr.8367, v.9a-15b; BOA, EV.HMH, Defter nr.552, v.1a; İbnülemin Evkaf, nr.4053, 5707.

6. Tapu Tahrir Defterleri (TT)

Defter nr.288, s.722-723; Defter nr.373, s.80-81.

B. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

Defter nr.1069, s.28; Defter nr.1140, s.72; Defter nr.1170, s.8; Defter nr.1171, s.32; Defter nr.1212, s.214; Defter nr.144, s.172; Defter nr.166, Sıra nr.597, 933; Defter nr.174, s.282; Defter nr.1850, s.166, 212; Defter nr.1966, s.152; Defter nr.1970, s.140; Defter nr.1974, s.243; Defter nr.216, s.50; Defter nr.2169, s.29; Defter nr.217, s.260, 320; Defter nr.2180, s.257; Defter nr.2180, s.94; Defter nr.227, s.454; Defter nr.229, s.115, 144, 202, 316; Defter nr.230, s.244, 430; Defter nr.232, s.110; Defter nr.235, s.216; Defter nr.2373, s.25; Defter nr.2381, s.116; Defter nr.241, s.245; Defter nr.2568, s.15; Defter nr.2576, s.1; Defter nr.2581, s.5; Defter nr.259, s.190; Defter nr.2621, s.52; Defter nr.263, s.282, 300, 313; Defter nr.266, s.3, 130; Defter nr.2662, s.23; Defter nr.274, s.114; Defter nr.276, s.44; Defter nr.278, s.310, 321; Defter nr.280, s.260; Defter nr.2803, s.125; Defter nr.2816, s.7, 162; Defter nr.288, s.138, 194; Defter nr.291, s.41, 174; Defter nr.295, s.96; Defter nr.299, s.143; Defter nr.307, s.120; Defter nr.310, s.17; Defter nr.3146, s.22; Defter nr.3155, s.152; Defter nr.3193, s.20; Defter nr.3224, s.5, 19; Defter nr.3226, s.64, 108-109; Defter nr.323, s.145; Defter nr.3259, s.69; Defter nr.3282, s.195; Defter nr.3296, s.31-32, 67-68; Defter nr.3296, s.67; Defter nr.342, s.171; Defter

nr.3428, s.380; Defter nr.3442, s.179; Defter nr.3445, s.244; Defter nr.3473, s.80; Defter nr.3491, s.53; Defter nr.3529, s.47; Defter nr.3590, s.462; Defter nr.3604, s.313; Defter nr.3645, s.15; Defter nr.3651, s.30; Defter nr.3656, s.160; Defter nr.3667, s.88; Defter nr.3673, s.461; Defter nr.386, s.3-4, 251; Defter nr.4121, s.4; Defter nr.4148, s.168; Defter nr.4221, s.134; Defter nr.4222, s.35; Defter nr.4224, s.137; Defter nr.4228, s.48; Defter nr.4588, s.226; Defter nr.4678, s.416; Defter nr.4967, s.38; Defter nr.4974, s.74; Defter nr.5141, s.2; Defter nr.5178, s.59-60, 68, 72, 231, 243, 259, 267; Defter nr.608/1, s.168; Defter nr.652, s.11-13, 22-23, 69; Defter nr.658, s.101; Defter nr.659, s.204; Defter nr.660, s.92, 150; Defter nr.662, s.116-117; Defter nr.663, s.100, 187, 219, 265; Defter nr.665, s.81; Defter nr.666, s.108; Defter nr.668, s.60; Defter nr.725, s.254-255; Defter nr.84, s.292; Defter nr.864, s.208; Defter nr.875, s.20; Defter nr.876, s.6, 40, 361, 378; Defter nr.877, s.159, 450; Defter nr.902, s.263; Defter nr.993, s.61; Defter nr.994, s.4-5; Defter, nr.2169, s.30; Hurufât D., nr.1148, v.82a; Hurufât D., nr.1154, v.30b; Hurufât D., nr.1155/1, v.37a; Hurufât D., nr.1156, v.71b; Hurufât D., nr.1157, v.126b; Hülâsa D., nr. 888, Sıra nr. 1096; Tekâyâ ve Zevâyâyâ Mahsûs Defter, nr.109 (366); Defter nr. 2057, s.46.

C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Dosya nr. 22924, Fon nr.30.10.0.0, Yer nr.192.314.5.

Dosya nr. 2259, Fon nr.30.10.0.0, Yer nr.189.295.9.

Dosya nr.8620, Fon nr.30.10.0.0, Yer nr.86.567.4.

Sayı: 2817, Fon Kodu: 130.16.13.2, Yer No: 142.691.1.

Sayı: 2903, Fon Kodu: 130.16.13.2, Yer No: 146.711.14.

Sayı: 2587, Fon Kodu: 130.16.13.2, Yer No: 146.712.2.

Sayı: 2903, Fon Kodu: 130.16.13.2, Yer No: 146.712.10.

Sayı: 544, Dosya nr. 118-10, Fon nr.30.18.1.1, Yer nr.2.29.10.

Sayı: 1438, Dosya nr. 229-5, Fon nr.30.18.1.1, Yer nr.4.50.14.

D. Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

Kutu nr. 44, Belge nr. 129.

Kutu nr.57, Belge nr.136.

Kutu nr.63,Belge nr.151.

Kutu nr.64, Belge nr.145.

Kutu nr.64, Belge nr.221.

Kutu nr.56, Belge nr.12.

Kutu nr.57, Belge nr.72.

Kutu nr.57, Belge nr.152.

Kutu nr.57, Belge nr.59.

Kutu nr.59, Belge nr.37.

E. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi (KKA)

Adana Evkaf Defteri, nr.538, v.17b, 18a.

Edirne Evkaf Defteri, nr.562, v.126.

Tahrir Defteri, nr.584, v.112a.

Teke Evkaf Defteri, nr. 567, v.30a.

F. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (İMMA)

Tekke ve Zaviye Defterleri, nr.1769, s.38, 84, 144, 201, 232.

Meclis-i Meşâyih Mazbata Defteri, nr.1762, v.10b, 26b-29a, 39a, 60a, 68a-b, 90a-91a, 120b-121a, 123a.

G. Milli Kütüphane

1. Şer'îye Sicilleri

Amasya Şer'îye Sicili, nr.72, s.46-47, 58, 82, 91.

Antalya Şer'îye Sicili, nr.15, v.60a.

Ayıntaş Şer'iye Sicili, nr. 21, s.9, 70.

Burdur Şer'iye Sicili, nr. 204, s.27-30.

Bursa Şer'iye Sicili, nr.B87, v.20a; nr. B230, v.16a; nr. B-317/558, v.6a-8a, 10b-11a, 18b-19a, 36a.

Çanakkale Şer'iye Sicili, H. 1266-1269, s.17.

Çankırı Şer'iye Sicili, nr. 24, s.183.

Edirne Şer'iye Sicili, nr.342, v.27b-29a; Nr.1445, s.73.

Giresun Şer'iye Sicili, nr.1407, s.185.

Isparta Şer'iye Sicili, nr. 181, s.65-67.

Karahisar-ı Sahip Şer'iye Sicili, nr. 568, Hüküm 35.

Karaman Şer'iye Sicili, nr.285, s.63.

Kayseri Şer'iye Sicili, nr.193, s.99.

Kıbrıs Şer'iye Sicili, nr. 39, s.93.

Kırşehir Şer'iye Sicili, nr.3, s.136, 138; nr.8, s.2-3, 140-142; nr.9, s.154; nr.11, s.19, 39, 60-61, 121-122, 146-147, 158, 165, 191, 244-246; nr.14, s.62-65, 92; nr.15, s.78, 84-86; nr.16, s.45-46, 62-65, 276, 358, 369-370, 414; nr.20, s. 29-33, 347-348; nr. 21, 21, 56-59, 113; nr. 22, s.96, 156; nr.23, s.146; nr.55, s.22.

Konya Şer'iye Sicili, nr. 71/F-31, s.90.

Kütahya Şer'iye Sicili, nr.14, Hüküm 423-424.

Manisa Şer'iye Sicili, nr. 262, s.81; Nr.27, s.257.

Sivas Şer'iye Sicili, nr.14, s.64-65, 104.

Tokat Şer'iye Sicili, nr. 31, s.166-167, 177-179, 204.

2. Salnameler

Ankara Vilayeti Salnâmesi, Ankara, 1290.

Ankara Vilayeti Salnâmesi, Ankara, 1300.

Ankara Vilayeti Salnâmesi, Ankara, 1309.

Ankara Vilayeti Salnâmesi, Ankara, 1311.

Ankara Vilayeti Salnâmesi, Ankara, 1318.

Ankara Vilayeti Salnâmesi, Ankara, 1320.

Ankara Vilayeti Salnâmesi, Ankara, 1325.

Haleb Vilayeti Salnâmesi, Haleb, 1288

İlmiye Salnamesi, İstanbul, 1334.

Konya Vilayeti Salnamesi, İstanbul, 1332.

Salname-i Vilayet-i Edirne, Edirne, 1309.

Salname-i Vilayet-i Edirne, Edirne, 1310.

Salname-i Vilayet-i Edirne, Edirne, 1317.

Salnâme-i Vilayet-i Hüdavendigâr, Bursa, 1298.

Salnâme-i Vilayet-i Hüdavendigâr, Bursa, 1324.

Salname-i Vilayet-i Selanik, Selanik, 1303.

Sivas Vilayeti Salnamesi, Sivas, 1302.

Sivas Vilayeti Salnamesi, Sivas, 1306.

3. *Żabıt Ceridesi, Dergi ve Gazeteler*

Büyük Gazete, 10-30 Kanun-ı evvel 1926.

Cem Gazetesi, Sayı 34, Şubat 1998.

Eskişehir, nr. 25, 14 Receb 1338, s.1.

Hakimiyet-i Milliye, 5 Mayıs 1338; 31 Mayıs 1339.

Muhibban, nr.6, 1 Mart 1910; nr.7, 28 Mart 1910; nr.8, 29 Nisan 1910.

Takvim-i Vekâyî, nr. 68, 6 Ağustos 1833.

Tercüman, 1 Mart 1983.

Yenigün, 6 Mart 1931.

TBMM Żabıt Ceridesi, C. XIX, Ankara, 1341.

II. YAYINLANMIŞ VESİKALAR

Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda Rafîzîlik ve Bektaşîlik*, İstanbul, 1932.

AKKUŞ, Mehmet, “19. Asırda Bir Bektaşî İcazetnamesi”, *Tasavvuf*, Sayı 1, Ankara, 1999, s.33.

ALTINOK, Baki Yaşa, “Çelebi Cemaleddin ile Veliyeddin Efendi’nin Kurtuluş Savaşı ve Mustafa Kemal Hakkında Alevilere Gönderdiği Beyannâmeler ve Orijinal Metinleri”, *II. Uluslararası Türk Kültürü Evreninde Alevilik ve Bektaşîlik Bilgi Şöleni (17-19 Ekim 2007 Ankara) Bildiri Kitabı*, C. II, Ankara, 2007, s.1001-1032.

ÇETİN, Atilla, “İstanbul’daki Tekke, Zaviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 13, Ankara, 1981, s.583-590.

GÜNDOĞDU, Cengiz, “Osmanlı’nın Son Döneminde Yayınlanan Tasavvufi Muhtevalı Muhibbân Dergisi ve 1327/1911 Yılı 4. Sayısında Yer Alan Bazı Makaleler”, *Tasavvuf*, Sayı 7, Ankara, 2001, s.293-304.

HEZARFEN, Ahmet, ŞENER, Cemal, *Osmanlı Arşivi’nde Mühimme ve İrade Defterlerinde Aleviler-Bektaşiler*, İstanbul, 2002.

HEZARFEN, Ahmet, *Tarihi Belgeler Işığında Kızıldeli Sultân (Seyit Ali Sultân) Dergâhı*, İstanbul, 2006.

KURT, Yılmaz, ERDOĞRU, M. Akif, *Çukurova Tarihinin Kaynakları Adana Evkaf Defteri*, C. IV, Ankara, 2000.

ÖZKAN, Ömer, “Saraya Gönderilen Şikâyet Telgrafları”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 14, Ankara, 2000, s.9-13.

SOYYER, A. Yılmaz, “19. Yüzyılda Yapılan İki Bektaşî Nasib/İkrar Ayini”, *Alevilik*, haz. İsmail Engin-Havva Engin, İstanbul, 2004, s.259-297.

ŞEKER, Mehmet, “1826 Yılında Bektâşî Zâviyelerinin Denetim Altına Alınması ile İlgili Uygulamaya Abdal Musa Zâviyesi (Elmalı) Örneği”, *XIII. Türk Tarih Kongresi (4-8 Ekim 1999 Ankara) Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, 2002, s.445-455.

UĞURLU, Mustafa, “Abdal Musa Zaviyesi Vakıfları”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. I, Sayı 5, Ankara, 1985, s.297-303.

YİNANÇ, Refet, ELİBÜYÜK, Mesut, *Kayseri İli Tahrir Defterleri (Hicrî 992, 971, 983/Miladî 1584, 1563, 1575)*, C.I, Kayseri, 2009.

III. KAYNAK ESERLER

Abdizade Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. I, İstanbul, 1327.

Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns Evliyâ Menkıbeleri*, trc. ve şerh. Lâmiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, İstanbul, 1995.

Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli (Vilayetnâme), haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1990.

Ahmed Câvid, *Hadîka-i Vekâyi*, haz. Adnan Baycar, Ankara, 1998.

Ahmed Cemaleddin Efendi, *Bektaşî Sırrı Nâm Risâleye Müdâfâa*, Dersaâdet, 1328.

Ahmed Cevad, *Tarih-i Asker-i Osmanî*, İstanbul, 1299.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. IV, X, XI, XII, Dersaâdet, 1309.

Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, C. I, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1964.

Ahmed Lütî Efendi, *Tarih-i Lütî*, C. I, İstanbul, 1290.

Ahmed Rasim, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 1326-1327.

Ahmed Rıfat Efendi, *Mîratü'l-Mekasid fî Def'i'l-Mefasid*, İstanbul, 1293.

Ahmed Rıfıkı, *Bektaşî Sırrı*, C. I-IV, Dersaâdet, 1325-1327.

Ahmed Rıfıkı, *Bektaşî Sırrı'nın Müdaafasına Mukabele*, İstanbul, 1327.

Ahmed Rıfıkı, *Bektaşî Nefesleri*, İstanbul, 1340.

Ahmed Sâfi Bey, *Sefîne-i Sâfi*, C. IV, Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi, nr. 2096.

AKÇA, Volkan, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netice-i Cân*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2008.

AKYURT, Yusuf, *Resimli Türk Abideleri: Merzifon, Samson, Sinop*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Yazma nr. 614., 1947.

Ali Cevad, *Mükemmel Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 1316.

Ali Rıza-Mehmed Galib, *XIII. Asr-ı Hicrîde Osmanlı Ricâlî (Geçen Asırda Devlet Adamlarımız)*, C. II, haz. Fahri Çetin Derin, İstanbul, 1977.

Ali Suad, *Seyahatlerim*, İstanbul, 1332.

Ali Ulvî Baba, *Bektaşîlik Makâlâtı*, haz. İsmail Kasap-Yusuf Turan Günaydın, İstanbul, 2006.

ATALAY, Besim, *Bektaşîlik ve Edebiyatı*, İstanbul, 1340.

Aşıkpaşazade Tarihi, Tarih-i Osmanî Encümeni Neşri, İstanbul, 1332.

Âşık Mehmed, *Menâzirü'l-Avâlim*, haz. Mahmut Ak, C.II-III, Ankara, 2007.

Avlonyalı Ekrem Bey, *Osmanlı Arnavutluk'undan Amlar (1885-1912)*, çev. Atilla Dirim, İstanbul, 2006.

Ayvansarâyî Hüseyin Efendi-Alî Sâtı Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmî: İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar*, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul, 2001.

Bandırmalızâde Ahmed Münîb Efendi, *Mecmûa-ı Tekâyâ*, İstanbul, 1307.

BROWN, John P., *The Dervishes or Oriental Spiritualism*, Londra, 1868.

CHEKREZI, Constantine A., *Albania Past and Present*, New York, 1919.

CLEMENT, Clara Erskine, *Constantinople The City of the Sultans*, Boston, 1895.

Çelebizâde Asım Efendi, *Tarih-i Çelebizâde*, İstanbul, 1282.

Çelebizâde Âsım, *Divân*, İstanbul, 1268.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Nesayihü'l-Vüzera ve'l-Ümera*, der. Hüseyin Ragıp Uğural, Ankara, 1969.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Żübde-i Vekâyiât*, haz. A. Özcan, Ankara, 1995.

Doktor İbrahim İsmail, *Türkiye Sıhhi-i İctimâî Coğrafyası Kırşehir Vilayeti*, İstanbul, 1341.

DWIGHT, H. G., *Constantinople Old and New*, Londra, 1915.

Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsıbu'l-Ünsiyye*, haz. İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, İstanbul, 1984.

Emin Efendi, *Menâkıb-ı Kethüdâzâde el-Hâc Mehmed Ârif*, Dersaâdet, 1302.

Esad Efendi (Sahhaflarşeyhizade Seyyid Mehmed), *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi (Bâhir Efendi'nin Zeyl ve İlâveleriyle) 1237-1241/1821-1826*, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul, 2000.

Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, İstanbul, 1243.

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Orhan Şaik Gökyay-Zekeriya Kurşun- Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-İbrahim Sezgin-Robert Dankoff, C. I-X, İstanbul, 1996-2007.

FARLANE, Charles Mac, *Constantinople in 1828*, Londra, 1829.

FARLANE, *Turkey and Its Destiny*, C. I, Philadelphia, 1850.

Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Kütübü't-Târih-i Künhü'l-Ahbar*, haz. Ahmet Uğur vd, C. I, Kayseri, 1997.

Giridî Resmî Ali Baba, *Uyûnü'l-Hidâye*, Milli Kütüphane El Yazması Eserler Bölümü, Arşiv nr. A 4366.

GAUTIER, Théophile, *Constantinople*, Paris, 1853.

GAUTIER, *The Travels of Théophile Gautier-Constantinople*, Translated and Edited. F. C. de Sumichrast, Boston, 1912.

GARNETT, Lucy M. J., *Mysticism and Magic in Turkey*, New York 1912.

HERBERT, Aubrey, *Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine Son Seyahatlar*, çev. Yılmaz Tezkan, Ankara, 1999.

Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, haz. Esad Coşan, Ankara, 1986.

Hacı Bektaş Veli, *Şerh-i Besmele*, haz. Rüşdü Şardağ, Ankara, 1989.

Hacı Bektaş Veli, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, haz. Gıyasettin Aytaş-Hacı Yılmaz, Ankara 2004.

Hadidî, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul, 1991.

Hafız Hızır İlyas, *Letaif-i Enderun (Târih-i Enderun)*, çev. Cahit Kayra, İstanbul, 1987.

Hammer, *Devlet-i Osmâniyye Tarihi*, C. I-V, trc. Mehmed Atâ, İstanbul, 1329-1330.

Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. XI, trc. Mehmed Atâ, İstanbul, 1947.

Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyan fî Kavânîn-i Âl-i Osman*, haz. Sevim İlgürel, Ankara, 1998.

Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. II, İstanbul, 1279.

HORVÁTH, Béla, *Anadolu 1913*, çev. Tark Demirkan, İstanbul, 1996.

Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. I-V, çev. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul, 1990-2006.

PETROSYAN, İ.E., *Mebde'-i Kanûn Yeniçeri Ocağı Tarihi*, Moskova, 1987.

İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, C. II, haz. Şerafettin Turan, Ankara, 1983.

İbrahim Hâs, *Menâkıb-Nâme-i Hasan Ünsî*, haz. Mustafa Tatçı, Ankara, 2002.

İshak Efendi, *Kâşîfû'l-Esrâr ve Dâfi'ü'l-Esrâr*, İstanbul, 1291.

İzmirli Hasan Edib Efendi, *Żiyâü'd-Dehr ve Cûlâü'l-Asr*, İzmir Milli Kütüphane, Yazma nr. 1441.

JIRECEK, Constantin, *Das Fürstenthum Bulgarien*, Prag-Wien-Leipzig, 1891.

KANITZ, Felix, *La Bulgarie Danubienne et le Balkan Etudes de Voyage (1860-1880)*, Paris, 1882.

Kemal, *Selâtin-nâme (1299-1490)*, haz. Necdet Öztürk, Ankara, 2001.

Kırımî-zâde Mehmed Neş'et Efendi, *Sultan İkinci Abdülhamîd Han'a Takdim Edilen Jurnallerin Tahkîk Raporları (1891-1893)*, İstanbul, 2006.

Koca Sekbanbaşı, *Hülâsatü'l-Kelam fî Reddi'l-Avâm*, İstanbul, 1332.

Kolağası Mehmed Râif, *Mir'at-ı İstanbul*, İstanbul, 1314.

LAUNA, Mari De, Bonkofski Bey, *Bursa ve Civan*, trc. Ahmed Atâ, İstanbul, 1298.

Lütfi Paşa, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. Kayhan Atik, Ankara, 2001.

Mahmut Cevat, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-yi Teşkilat ve İcraatı-XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi*, haz. Taceddin Kayaoglu, Ankara, 2001.

MARTIN, Guillaumen, *İstanbul'a Seyahat*, çev. İsmail Yergüz, İstanbul, 2007.

Mecdi Efendi, *Terceme-i Şakâyk-ı Nu'mâniyye*, İstanbul, 1269.

Mehmed Ali Hilmi Dedebaba, *Divan*, İstanbul, 1909.

Mehmed Nazmi Efendi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat Halvetîlik Örneği (Hedîyyetü'l-İhvân)*, haz. Osman Türer, İstanbul, 2005.

Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi*, C. I, haz. Mehmet Altay Köymen, Ankara, 1983.

Mehmed Raşid, *Tarih-i Raşid*, İstanbul, 1282.

Mehmed Seyfeddin b. Zülfikârî Derviş Ali, *Bektâşî İlmihâli*, İstanbul, 1925.

Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, C. I-VI, haz. Nuri Akbayer, çev. Seyit Ali Kahraman, İstanbul, 1996.

Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Bursa, 1997.

Mehmed Yemînî Tosun Babazâde, *Faziletname-i Cenâb-ı Şâh-ı Velâyet*, İstanbul, 1909.

Mehmet Cemalettin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri (Ayine-i Zürefa)*, haz. Mehmet Arslan, İstanbul, 2003.

Mektûbât-ı Sırr Paşa, nşr. Kitapçı Ârâkil, İstanbul, 1303.

Muallim Naci, *Tarih-i Selâtin-i Âl-i Osman*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Yazma nr. 525.

Murad Efendi, *Türkiye Manzaraları*, çev. Alev Sunata Kırım, İstanbul, 2007.

Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukûât (Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi)*, C. I-IV, haz. Yılmaz Kurt, Ankara, 2008.

MUTLU, Şamil, *Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri*, İstanbul, 1994.

Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahaifü'l-Ahbar fî Vekayîü'l-Asâr*, C. II, çev. İsmail Erünsal, İstanbul, 1974.

Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsti Ahbârî'l-Hâfikayn)*, C.III-IV, haz. Mehmet İpşirli, Ankara, 2007.

Namık Kemal, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 1326.

Nesimi-i Giridî, *Sahib-i Zuhur*, İstanbul, 1332.

Nişancı Mehmed Paşa, *Tarih-i Nişancı*, İstanbul, 1279.

Oruc Beg Tarihi, Tıpkıbasım, haz. Necdet Öztürk, İstanbul, 2007.

Otman Baba Velâyetnâmesi (Tenkitli Metin), haz. Filiz Kılıç-Mustafa Arslan-Tuncay Bülbül, Ankara, 2007.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, C. I-XVI, haz. Ayhan Öztürk-Gülbadi Alan-Hava Selçuk-Mustafa Keskin-Serdar Sakin-M. Metin Hülâgu-Cengiz Kartın, Ankara, 2008.

PEARS, Edwin, *Turkey and Its People*, Londra, 1911.

Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, 1981.

Resneli Ahmed Niyazi (Kolağası), *Hürriyet Kahramanı Resmî Niyazi Hatıratı (Hâtırat-ı Niyazi)*, haz. Nurer Uğurlu, İstanbul, 2003.

Resneli Ahmed Niyazi, *Balkanlarda Bir Gerillacı*, haz. İhsan Ilgar, İstanbul, 1975.

Safer Baba, *Islahat-ı Sufiyye fî Vatan-ı Asliyye*, İstanbul, 1998.

SLADE, Adolphus, *Records of Travels in Turkey, Greece and of A Cruise in the Black Sea*, Londra, 1833.

Solakzâde M. Hemdemî Çelebi, *Solakzâde Tarihi*, C. II, haz. Vahit Çabuk, Ankara, 1989.

Süleyman Fikri, *Antalya Livâsı Tarihi*, İstanbul, 1338.

Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi, *Şânizâde Târîhi (1223-1237/1808-1821)*, haz. Ziyâ Yılmaz, İstanbul, 2008.

Şem'dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mürü't-Tevârih*, C. I, İstanbul, 1338.

Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, C. II-V, İstanbul, 1308, 1314-1316.

Şeyh Baba M. Süreyyâ (Müncî Baba), *Bektâşî Hikayeleri*, İstanbul, 1922.

Şeyh Baba M. Süreyyâ, *Bektâşîlik ve Bektâşîler*, Dersââdet, 1330-1332.

Şirvânî Fatih Efendi, *Gülzâr-ı Fütûhat (Bir Görgü Tanğının Kalemiyle Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı)*, haz. Mehmet Ali Beyhan, İstanbul, 2001.

Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi, *İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, haz. Feridun M. Emecen, İstanbul, 2003.

Tevârih-i Âl-i Osman, nşr. Friedrich Giese, Breslau, 1922.

TOTT, Baron de, *Türkler ve Tatarlara Dâir Hâtıralar*, trc. Mehmet R. Uzmen, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, Tarihsiz.

Üveysilikten Bektâşîliğe Kitap-ı Cebbâr Kulu, haz. Hasan Yüksel-Saim Savaş, Sivas, 1997.

Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Tarihi)*, haz. Abdullah Bakır, İstanbul 2009.

IV. ARAŞTIRMALAR

A. Araştırma Eserler

- AFMATAJ, Luan, *Arnavutluk Bektaşiliği, Başlangıcı, Gelişmesi ve Günümüzdeki Durumu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.
- AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, İstanbul, 2009.
- AKSUN, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi*, C. III, İstanbul, 1994.
- AKSÜT, Ali Kemali, *Mehmed Ali Aynî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1944.
- ALBAYRAK, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, C. I, İstanbul, 1996.
- ALTINOK, Baki Yaşa, *Alevilik, Hacı Bektaş Velî, Bektaşîlik*, Ankara, 1998
- ALTUNSU, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamaları*, Ankara, 1972.
- AYAR, Mesut, *Yeniçeri Ocağı'nın İlgasından Sonra Bektaşî Tarikatı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1998.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisi*, C. I, İstanbul, 1966.
- AZAR, Birol, *Türabî Divâm (İnceleme-Metin)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2005.
- BABİNGER, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Çoşkun Üçok, Ankara, 1982.
- BAHADIR, İbrahim, *Alevî ve Sunnî Tekkelerinde Kadın Dervişler*, İstanbul, 2005.
- BAYKARA, Tuncer, *Yatağan*, Tokyo, 1984.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, 1978.
- BIÇAKÇI, İsmail, *Yunanistan'da Türk Mimarî Eserleri*, İstanbul, 2003.
- BİRDOĞAN, Nejat, *İttihat-Terakki'nin Alevilik-Bektaşîlik Araştırması-Baha Said Bey*, İstanbul, 1994.
- BIRGE, John Kingsley, *The Bektashi Order of Dervishes*, Londra, 1937.
- BOZ, Adem, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılmasının Doğurduğu Sonuçlar*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1999.

- BÖCÜZADE, S. Sami, *Isparta Tarihi*, sadeleştiren. Suat Seren, İstanbul, 1983.
- CİNLİOĞLU, H. Turgut, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, C. III, Tokat, 1951.
- ÇAL, Halit, *Niksar'da Türk Eserleri*, İstanbul, 1989.
- ÇİFT, Salih, *Bursa'da Bektaşî Kültürü ve Ramazan Baba Dergahı*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1995.
- DANIŞMEND, İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. II, İstanbul, 1948.
- DAVEY, Richard, *The Sultan and His Subject*, Londra, 1907.
- DIERL, Anton Jozef, *Anadolu Aleviliği*, çev. Fahrettin Yiğit, İstanbul, 1991.
- DÜZLÜ, Özlem, *Dîwânçe-i Vak'a-nüvîs Ahmed Lütî (İnceleme-Metin)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2008.
- ELSIE, Robert, *Historical Dictionary of Albania*, Lanham-Maryland-Oxford, 2004.
- EMİR, Sedat, *Erken Osmanlı Mimariğinde Çok İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler Orhan Gazi Dönemi Yapıları*, C.II, İzmir, 1994.
- ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, 2005.
- ERGİN, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. I-II, İstanbul, 1977.
- ERYILMAZ, Bilal, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İstanbul, 1992.
- FAROQHI, Suraiya, *Anadolu'da Bektaşilik*, çev. Nasuh Barın, İstanbul, 2003.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, İstanbul, 1991.
- GOODWIN, Godfrey, *Yeniçeriler*, çev. Derin Türkömer, İstanbul, 1997.
- GÖKBİLGİN, Tayyip, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul, 1952.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul, 1969.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Alevî-Bektâşî Nefesleri*, İstanbul, 1963.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Tasavvuf*, İstanbul, 2000.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul, 1953.

- GÖNCÜOĞLU, Süleyman Faruk, *Tarihte Hasköy (Hasköy, Sütlüce ve Halıcioğlu Semtleri Monografisi)*, İstanbul, 2005.
- GÜL, Muhsin, *Sıdkî Baba Hayatı ve Divan'ından Seçmeler*, Ankara, 1984.
- GÜNDÜZ, İrfan, *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, İstanbul, 1984.
- GÜZEL, Abdurrahman, *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*, Ankara, 1999.
- HASKAN, M. Nermi, *Eyüp Sultan Tarihi*, İstanbul, 1994.
- HASKAN, M. Nermi, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C. I, İstanbul, 2001.
- HASLUCK, Frederick William, *Bektâşîlik Tedkikleri*, trc. Râgıb Hulûsi, İstanbul, 1928.
- HASLUCK, Frederick William, *Christianity and Islam Under the Sultans*, C. I-II, Londra, 1929.
- HİNİZ, Walther, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, İstanbul, 1990.
- İBRAHİMİ, Uzair, *Makedonya'da Tarikatlar ve Bugünkü Hayata Etkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002.
- İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, C. I, İstanbul, 1969.
- İsmail Hakkı, *Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından Tokad, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilâyet, Kazâ ve Nahiye Merkezlerindeki Kitâbeler*, İstanbul, 1345.
- İZETİ, Metin, *Balkanlar'da Tasavvuf*, İstanbul, 2004.
- KARA, İsmail, *Hanya Girit Mevlevihânesi Şeyh Ailesi-Müştemilâtı-Vakfiyesi-Mübadelesi*, İstanbul, 2006.
- KARA, Melike, *Girit Kandiye'de Müslüman Cemaati (1913-1923)*, İstanbul, 2008.
- KARA, Mustafa, Din, *Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul, 1990.
- KARA, Mustafa, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, İstanbul, 2002.
- KARA, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, 1990.
- KARAÇAVUŞ, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim Cemiyetleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006.
- KILIÇ, Rüya, *Osmanlıdan Cumhuriyete Süfi Geleneğin Taşıyıcıları*, İstanbul, 2009.

- KOCA, Şevki, *Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları*, İstanbul, 2005.
- KOCA, Şevki, *Yeniçeri Ocağı ve Değişmeler*, İstanbul, 2000.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ankara, 1955.
- KOÇU, Reşat Ekrem, *Yeniçeriler*, İstanbul, 1964.
- KORKMAZ, Esat, *Alevilik Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2005.
- KONYALI, İ. Hakkı, *Âbideleri ve Kütabeleri ile Konya Tarihi*, Ankara, 1997.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara, 1988.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1976.
- KUTAY, Cemal, *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*, İstanbul, 1991.
- KUTLU, Sönmez, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları Alevîliğin Yazılı Kaynakları Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî*, Ankara, 2008.
- KÜÇÜK, Hülya, *Kurtuluş Savaşında Bektaşîler*, İstanbul, 2003.
- KÜÇÜK, Sezai, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul, 2003.
- KÜÇÜKCAN, İlyas, *Nakoleia'dan Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi*, İstanbul, 2004.
- KÜLÇE, Süleyman, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir 1944.
- MALCOLM, Noel, *Bosna'nın Kısa Tarihi*, çev. Aşkın Karadağlı, İstanbul, 1999.
- MANTRAN, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul (Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi)*, C. I, çev. Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Özcan, Ankara, 1990.
- MANTRAN, Robert, *XVI-XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul, 1999.
- MARDİN, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, çev. Mümtaz'er Türköne-Fahri Unan-İrfan Erdoğan, İstanbul, 1998.
- MÉLIKOFF, Irène, *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları*, çev. Turan Alptekin, İstanbul, 2006.
- MÉLIKOFF, Irène, *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, çev. Turan Alptekin, İstanbul, 1999.

- MÉLIKOFF, Irène, *Kırklar'ın Cem'inde*, çev. Turan Alptekin, İstanbul, 2007.
- MIKOV, Lyubomir, *Bulgaristan'da Alevi Bektâşi Kültürü*, çev. Orlin Sabev, İstanbul, 2008.
- MOLNÁR, József, *Macaristan'daki Türk Anıtları*, Ankara, 1973.
- MUSLU, Ramazan, *Anadolu'da Tasavvuf Yolları*, İstanbul, 2007.
- MUSLU, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul, 2003.
- NOYAN, Bedri, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C. I-VI, İstanbul, 1998-Ankara, 2003.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Babaîler İsyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, İstanbul, 1996.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, İstanbul, 2003.
- ONARLI, İsmail, *Hamza Baba*, İstanbul, 2001.
- ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 1999.
- ÖNDER, Mehmet, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, Ankara, 1992.
- ÖNGÖREN, Reşat, *Osmanlılarda Tasavvuf Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İstanbul, 2000.
- ÖZBİLGİN, Erol, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmânîyye*, İstanbul, 2003.
- ÖZER, Metin, *Unutulan Girit*, İstanbul, 2007.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Kuşadalı İbrahim Halvetî*, İstanbul, 1982.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I-II, İstanbul, 1993.
- PEREMECİ, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, İstanbul, 1940.
- PİROĞLU, Hüseyin, *Evlîyalar Yatağı Anadolu (İnsana Hizmet Allah'ın Yolu)*, Ankara, 1992.
- RAMSAUR, Ernest, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, çev. Nuran Ülken, İstanbul, 1972.
- Rıza Tevfik'in *Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri*, haz. Abdullah Uçman, Ankara, 1982.

Sadettin Nüzhet, *Bektaşî Şairleri*, İstanbul, 1930.

SAMANCIGİL, Kemal, *Alevî Şairleri Antolojisi*, İstanbul, 1946.

SAVAŞ, Saim, *16. Asırda Sivas'ta Kurulan Ali Baba Zaviyesi'nin Dini, Sosyal ve Ekonomik Fonksiyonları Hakkında Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1990.

SERTOĞLU, Murat, *Hacı Bektaş-ı Veli*, C. II, İstanbul, 1966.

SEZGİN, Abdülkadir, *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik*, İstanbul, 1995.

SEZGİN, Abdülkadir, *Sosyolojik Açıdan Alevilik-Bektaşilik*, Ankara, 2002.

SOYYER, Yılmaz, *Sosyolojik Açıdan Alevî Bektaşî Geleneği*, İstanbul, 1996.

SOYYER, Yılmaz, *19. Yüzyılda Bektaşilik*, İzmir, 2005.

SUNAR, Cavit, *Melâmîlik ve Bektaşilik*, İstanbul, 2003.

TANPINAR, Ahmed Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, haz. Abdullah Uçman, İstanbul, 2006.

TUĞCU, Hüseyin, *Türk Aile Yapısında Bektaşî Geleneklerinin Yeri ve Bir Bektaşî Köyü*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1992.

Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, C. I, Ankara, 1983.

UZLUK, Feridun Nafiz, *Şamizade Mehmet Ataullah*, Ankara, 1951.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yıllıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, İstanbul, 1942.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları, Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, C. I, Ankara, 1943.

VELİKÂHYAOĞLU, Nâzif, *Sünbülüye Tarikatı ve Kocamustafapaşa Külliyesi*, İstanbul, 1999.

VIRMIÇA, Raif, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri*, C. I, Ankara, 1999.

Yakup Kadri, *Nur Baba*, İstanbul, 1922.

YAPAR, Berrin, *Yunanistan'daki Türk Eserlerinde Kitabeler (Dedeoğaç, Dimetoka, İskeçe, Gümülcine, Selanik, Kavala, Yenice-Karasu)*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

YILDIRIM, Dursun, *Türk Edebiyatında Bektaşî Tîpine Bağlı Fıkralar (İnceleme-Metin)*, Ankara, 1976.

YÜCER, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul, 2003.

YÜKSEL, Müfid, *Bektâşîlik ve Mehmed Ali Hilmi Dede Baba*, İstanbul, 2002.

B. Makaleler

“Daver Baba Tekkesi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul, 1966, s.4275-4276.

“Ferruh Efendi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. X, İstanbul, 1971, s.5692.

“Hacı Bektaş Veli’yi Tanyalım”, *Cem Gazetesi*, Sayı 29, Eylül 1997, s.4.

ABU-MANNEH, Butrus, “1826’da Nakşibendî-Müceddidî ve Bektaşî Tarihî katları”, *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Alevîler, Bektaşîler, Nusayrîler*, İstanbul, 1999, s.113-127.

ÁGOSTON, Gábor, “16-17. Asırlarda Macaristan’da Tasavvuf ve Mevlevîlik”, *I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi (3-5 Mayıs 1987 Konya) Tebliğler*, Konya, 1988, s.221-231.

ÁGOSTON, Gábor, “Gül Baba Türbesi”, *Török Füzetek (Türk Defterleri)*, Sayı 3, Eylül 1997, s.4-6.

ALKAN, Mustafa, “Yeniçeriler ve Bektaşîlik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 50, Ankara, 2009, s.243-260.

ALKAN, Mustafa, “Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi Vakıfları (16. Yüzyıl)”, *II. Uluslararası Türk Kültürü Evreninde Alevîlik ve Bektaşîlik Bilgi Şöleni (17-19 Ekim 2007 Ankara) Bildiri Kitabı*, C. II, Ankara, 2007, s.955-968.

ARTEMEL, Mehmet, “The Hilltop on the South Campus”, *Leaders*, Sayı 4, s.12-15.

ASLAN, Seyfettin, “Yeniçeri ve Kapıkulu Süvarilerinin İsyancılarına İlişkin Bir Analiz”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XXVIII, Sayı 1, Sivas, Mayıs 2004, s. 89-101.

ATA, Mehmet Reşat, “Girit-Kandiye Horasanlı Ali Baba Dergâhı Son Postnişini Halife Cafer sadık Bektaş Baba”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 49, Ankara, 2009, s.157-173.

- ATALAY, Besim, “Son Bektaşiler”, *Yakın Tarihimiz*, Sayı 10, Mart 1962, s.25.
- AYHAN, Aydın, “Şehit Bektaşî Şairi Şevki Baba’nın Şiir Dünyası”, *II. Uluslararası Türk Kültürü Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni (17-19 Ekim 2007 Ankara) Bildiri Kitabı*, C. II, Ankara, 2007, s.869-884.
- AZAMAT, Nihat, “Kaygusuz Abdal”, *DİA*, C. XXV, Ankara, 2002, s. 74-76.
- Baha Said, “Gizli Mabedlerden Bektaşiler”, *Türk Yurdu*, Sayı 26, İstanbul, Şubat 1927, s.128-150; Sayı 27, Mart 1927, s.196-216; Sayı 28, Nisan 1927, s.305-341.
- Baha Said, “Tekke Aleviliği-İctimâi Alevilik”, *Türk Yurdu*, Sayı 21, İstanbul, Eylül 1926, s.193-210.
- BARKAN, Ö. Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskan ve Kolonizatör Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler: İstila Devirlerinin Kolonizatör Dervişler ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, Say 2, Ankara, 1942, s. 279 - 386.
- BAYAT, Fuzuli, “Safevi-Bektaşî İlişkileri ve Azerbaycan’da Baba Samit Tekkeleri”, *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi (23-28 Ekim 2001 Ankara) Bildirileri*, Ankara, 2002, s.181-196.
- BAYATLI, Necdet Yaşar, “Kerkük-Dakuk’da Bir Bektaşî Tekkesi: Dede Câfer Tekkesi ve Ritüelleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 47, Ankara, 2008, s.137-155.
- BAYKARA, Tuncer, “Yatağan’da Abdi Beğ Sultan Tekkesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi (Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı)*, Sayı 32, İstanbul, 1979, s.103-110.
- BEYHAN, Mehmet Ali, “Yeniçeri Ocağı’nın Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler Vak’a-yı Hayriyye”, *Osmanlı*, C. VII, Ankara, 1999, s. 258-270.
- BİLGİLİ, Ali Sinan, BEŞE, Bilgili, “İran’da Hacı Bektaş Velî Evladından Pir Saltuk Zaviyesi Vakfı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 50, Ankara, 2009, s.37-76.
- BIRGE, John K., “Bektaşilik”, çev. Öz Dokuman, *Hayat Tarih Mecmuası*, C.II, Sayı 7, İstanbul, 1966, s. 68-74.
- BİRİNCİ, Ali, “Mahmut Bey Baba-Bir Bektaşî Babası, Dârü’l-Fünun İngiliz Edebiyatı Müderrisi ve Maarifin İlk Tarihçisi”, *Maarif-i Umumiye Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı-XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi*, haz. Taceddin Kayaoğlu, Ankara, 2001, s. XXXIX-L.

- BİRİNCİ, Ali, “Rumelihisarı’nda Bir Bektaşî Şeyh Ailesi”, *Dergâh*, Sayı 134, Nisan 2001, s.9-11.
- BOZKURT, Fuat, “Gül Baba ile Veli Baba”, *Toplumsal Tarih*, Sayı 44, Ağustos 1997, s.24-28.
- CHABERT, Thomas, “Hacı Bektaş ve Yeniçeri Ocağı’nın Kuruluşu”, çev. Metin And, *Pir Sultan Abdal Dergisi*, Sayı 41, Ankara, 2000, s.48-61.
- CHOUBLIER, Max, “Rumeli Bektaşîleri-1”, çev. Aslı Can, *Hayat Tarih Mecmuası*, C.II, Sayı 12, İstanbul, 1969, s.23-27.
- CHOUBLIER, Max, “Rumeli Bektaşîleri-2”, çev. Aslı Can, *Hayat Tarih Mecmuası*, C.II, Sayı 13, İstanbul, 1969, s.78-82.
- CLAYER, Nathalie, POPOVİC, Alexandre, “Osmanlı Döneminde Balkanlardaki Tarikatlar”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara, 2005, s. 247-266.
- CLAYER, Nathalie, “Bektaşîlik ve Arnavut Ulusçuluğu”, çev. Orhan Koloğlu, *Toplumsal Tarih*, Sayı 2, Şubat 1994, s.58-61.
- CLAYER, Nathalie “The Myth of Ali Pasha and The Bektashis The Construction of an ‘Albanian Bektashi National History’”, *Albanian Identities Myth and History*, Londra, 2002, s.127-133.
- CORNELL, Erik, “Bosna Bektaşîliği Üzerine”, *Alevi Kimliği*, çev. Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, İstanbul, 2003, s.12-19.
- ÇİFT, Salih, “1826 Sonrasında Bektâşîlik ve Bu Alanla İlgili Yayın Faaliyetleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XII, Sayı 1, Bursa, 2003, s.249-267.
- ÇİFT, Salih, “Bektaşî Geleneğinde Vahdet-i Vücûd ve İbnü’l-Arabî”, *Tasavvuf (İbnü’l-Arabî Özel Sayısı-2)*, Sayı 23, Ankara, 2009, s. 257-279.
- DEMİRPOLAT, Enver, “Harputlu İshak Hoca’nın Hayatı ve Eserleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 9, Konya, 2003, s.397-412.
- DOĞANBAŞ, Muzaffer, “Hamdullah Çelebi Türbesi”, *Cem*, Sayı 77, İstanbul, Nisan 1998, s.46-48.
- DOĞANBAŞ, Muzaffer, “Merzifon’un Gönüller Durağı Piri Baba Türbesi”, *Cem*, Sayı 87, İstanbul, Şubat 1999, s.46-47.

- DOĞANBAŞ, Muzaffer, “Amasya Yöresi Alevi Ziyaretgahları”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 17, Ankara 2001, s. 105-113.
- DOJA, Albert, “A Political History of Bektashism in Albania”, *Totalitarian Movements and Political Religions*, Volume 7, nr.1, March 2006, s.83-107.
- DUIJZINGS, Ger, “Religion and The Politics of ‘Albanianism’ Naim Frasheri’s Bektashi Writings”, *Albanian Identities Myth and History*, Londra, 20022, s.60-69.
- EĞRİ, Osman, “Alevî-Bektaşî Kaynaklarının Neşri Problemi”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 28, Ankara, 2003, s. 121-151.
- ENGİN, Refik, “Tevfik Bey Baba”, *Yol*, Sayı 5, Mayıs-Haziran 2000, s.119-122.
- ENGİN, Refik, “Hasan Cemali Baba”, *Yol*, Sayı 5, Mayıs-Haziran 2000, s.122-125.
- ERDOĞAN, Meryem Kaçan, “Ruşuk’ta Bektaşî Tekkeleri: Tay Hızır Ali Baba ve Horasanî Ali Baba Tekkeleri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 19, İstanbul, 2008, s. 61-86.
- EROL, Mehmet, “Azbi Baba ve Divanı”, *Türkbilgi (Türkoloji Araştırmaları Dergisi)*, Sayı 6, Ankara 2003, s.69-86.
- EYİCE, Semavi, “Varna ile Balçık Arasında Akyazılı Sultan Tekkesi”, *Belleten*, C. XXXI, Sayı 124, Ankara, Ekim 1967, s.551-600.
- FAROQHI, Suraiya, “Nüfuz Mücadeleleri, Yapı Sorunları ve Yeniçerilerin Sorunlu Roller: Bektaşîlerin 1826 Öncesi Tarihine Bir katkı”, *Toplumsal Tarih*, Sayı 97, Ocak 2002, s.17- 24.
- FAROQHI, Suraiya, “The Tekke of Hacı Bektaş: Social Position and Economic Activities”, *International Journal of Middle East Studies*, Volume 7, No 2, USA, 1976, s. 183-208.
- FAROQHI, Suraiya, “XVI-XVIII. Yüzyıllarda Orta Anadolu’da Şeyh Aileleri”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri (8-10 Haziran 1973 Ankara) Metinler/Tartışmalar*, Ankara, 1975, s. 197-229.
- GÖKBİLGİN, Tayyip, “Süleyman I”, *İslam Ansiklopedisi*, C. XI, İstanbul, 1979, s. 99-155.

- HEZARFEN, Ahmet, “1826 Sonrası Aleviler-Bektaşiler Bir Sürgün, Bir Atama!”, *Cem*, Sayı 106, İstanbul, Kasım 2000, s.56-57.
- HİÇ, Vâsıf, “Daver Baba”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.VIII, İstanbul, 1966, s.4273-4275.
- İŞİN, Ekrem, “Bektaşilik”, *DBİA*, C. II, İstanbul, 1994, s.131-137.
- İŞİN, Ekrem, “Haşim Efendi Tekkesi”, *DBİA*, C. IV, İstanbul, 1994, s.15-16.
- İŞİN, Ekrem, “Saçlı Emir Tekkesi”, *DBİA*, C. VI, İstanbul, 1994, s.383-384.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “19. Yüzyıl Başında Kültür Hayatı ve Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi”, *Belleten*, C. LI, Sayı 200, Ankara, 1987, s. 801-830.
- İNANÇER, Ömer Tuğrul, “Bektaşî Musikisi”, *DBİA*, C.II, İstanbul, 1994, s.128-131.
- İZETİ, Metin, “Arnavutlar ve Bektâşilik”, *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu-I (28-30 Eylül 2005) Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta, 2005, s.517-525.
- İZETİ, Metin, “Naim Bey Fraşeri’nin Bektaşiliği ve Düşüncesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 52, Ankara, 2009, s.59-70.
- KARA, Mustafa, “Osmanlılar’da Tasavvuf ve Tarikatlar”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul, 1995, s. 169-269.
- KARA, Mustafa, “İkinci Meşrutiyet Devrinde Dervişlerin Sosyal ve Kültürel Etkinlikleri”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara, 2005, s.533-544.
- KARA, Mustafa, “Bir Bektaşî Tekkesi ve Vakfiyesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. IV, Sayı 4, Bursa, 1992, s.9-17.
- KARAKAYA-STUMP, Ayfer, “Irak’taki Bektaşî Tekkeleri”, *Belleten*, C. LXXI, Sayı 261, Ankara, 2007, s. 689-720.
- KAYAPINAR, Ayşe, KAYAPINAR, Levent, “Balkanlar’da Karıştırılan İki Bektaşî Zaviyesi: XV-XVI. Yüzyılda Osman Baba ve Otman Baba Tekkeleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 55, Ankara, 2010, s. 97-128.
- KILIÇ, Orhan, “XVI. Yüzyılda Van Gölü Çevresindeki Zaviyeler”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi (13-16 Ağustos 1998 Ankara) Bildirileri*, Ankara, 1998, s. 297-320.

- KIEL, Machiel, “Bektaşî Ocağı’nın Arnavutluk’taki Kuruluş Tarihine Dair Bir Not, 1567-1568’de Kaydedilen Kruja’daki Sarı Saltuk Dede Ocağı”, çev. C. Çakır, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 13, Ankara, 2000, s.37-42.
- KIEL, Machiel, “Bulgaristan’da Eski Osmanlı Mimarisinin Bir Yapıtı Kaluge-revo-Nova Zagora’daki Kıdemli Baba Sultan Bektaşî Tekkesi”, *Belleten*, C. XXXV, Sayı 137, Ankara, 1971, s.45-52.
- KIEL, Machiel, “Orta Yunanistan’daki Durbalı Sultan Bektaşî Tekkesi (Mimarisi, Epigrafisi ve Tarihi Üzerine Birkaç Not)”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, haz. A. Yaşar Ocak, Ankara, 2005, s.409-544.
- KIEL, Machiel, “Sarı Saltık ve Erken Bektaşîlik Üzerine Notlar”, çev. Fikret Elpe, *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. II, Sayı 9, İstanbul, Aralık 1980, s. 25-36.
- KOCA, Şevki, “Boğaziçi’nde Bir Bektaşî Dergâhı: Şehitlik”, *Cem*, Sayı 106, İstanbul, Kasım 2000, s. 45-48.
- KOCA, Şevki, “Kıbrıs Bektaşî Dergâhları”, *Cem*, Sayı 113, Eylül 2001, s.17-18.
- KOCA, Şevki, “Mısır’da Bir Erenler Ocağı: El-Magaravi (Kaygusuz) Bektâşî Dergâhı”, *Cem*, Sayı 119, İstanbul, Mart 2002, s.27.
- KOÇU, R. Ekrem, “Bektaşîler, Bektaşî Tekkeleri”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul, 1961, s.2443-2447.
- KOÇU, R. Ekrem, “Yeniçeriler ve Bektaşîlik”, *Hayat Tarih Mecmuası*, C. II, Sayı 10, İstanbul, Kasım 1970, s.10-14.
- KOLOĞLU, Orhan, “Bektaşî, İttihatçı ve Telgrafçı Sakallı Eşref’in Anıları (1873-1956)”, *Tarih ve Toplum*, C. XX, Sayı 115, Temmuz 1993, s.9-19.
- KOŞAY, Hâmit Z., “Bektaşîlik ve Hacı Bektaş Tekkesi”, *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı 10, Ankara, 1967, s.19-26.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, “Hacı Bektaş Veli”, *İslam Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul, 1997, s. 461-464.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, “Mısır’da Bektaşîlik”, *Türkiyat Mecmuası*, C. VI, İstanbul, 1939, s.13-40.

- KÖPRÜLÜ, Fuad, “Abdal Musa”, *Türk Kültürü*, C. XI, Sayı 124, Şubat 1973, s.198-207.
- KÖPRÜLÜ, Orhan F., “Usta-zâde Yunus Beyin Meçhul Kalmış Bir Makalesi Bektaşiliğin Girdi’de İntişarı”, *Orhan Köprülü Makaleler*, haz. Bilgehan Atsız Gökdağ, Ankara, 2006, s.154-196.
- KURU, Alev Çakmakoglu, “Ankara, Polatlı Karacaahmet Köyünde Karaca Ahmed Zaviyesi”, *Bilig*, Sayı 35, Güz 2005, s.49-70.
- KÜÇÜK, Hülya, “Cumhuriyet Dönemi Bektaşiliği”, *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu-I (28-30 Eylül 2005) Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta, 2005, s.72-80.
- KÜÇÜK, Murat, “Beykoz’da Yitik Bir Bektaşî Dergahı Akbaba”, *Cem*, Sayı 101, İstanbul, Temmuz 2000, s.10-11.
- KÜÇÜK, Sezai, “Yenileşme Döneminde Mevlevîler ve Siyâset (XIX. Yüzyıl)”, *Türkler*, C. XIV, Ankara, 2002, s.94-110.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Osmanlı Devleti’nin Şah İsmail’in Anadolu’yu Şiileştirme Çalışmalarını Engellemeye Yönelik Önlemleri”, *Osmanlı*, C. I, Ankara, 1999, s.269-281.
- MADEN, Fahri, Hacı Bektaş Velî Tekkesi’nde Nakşî Şeyhler ve Sırrı Paşa’nın Lâyhası”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 59, Ankara 2011, s.159-180.
- MAVROMMATIS, Giorgos, “Monuments and Communities: Bektashism in 20th Century Greece”, *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu-I (28-30 Eylül 2005) Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta, 2005, s. 526-551.
- Mehmet İbrahim, “Eski Yugoslavya Sınırları Dahilinde Tarikat Hareketlerinin Tarih İçindeki Gelişimi ve Önemi”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 14, Ankara, 1994, s.291-306.
- MÉLİKOFF, Irène, “Alevi-Bektaşî Sorunu”, çev. İlhan Cem Erseven, *Pir Sultan Abdal Dergisi*, Sayı 31, Mart 1999, s.8-11.
- MÉLİKOFF, Irène, “İlk Osmanlı Sultanları ve Bektaşîler”, *Osmanlı*, C. IV, Ankara, 1999, s. 384-386.
- MÉLİKOFF, Irène, “Namık Kemal’in Bektaşiliği ve Masonluğu”, *Tarih ve Toplum*, C. X, Sayı 60, İstanbul, Aralık 1988, s.337-339.

- MEMİŞOĞLU, Hüseyin, “Bulgaristan’da Türk Kültür ve Sanat Eserleri”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 23, Ankara, 1994, s.311-319.
- Mimar Hikmet, “Bektaşilik ve Son Bektaşiler”, *Türk Yurdu*, C. XIII, ed. Murat Şefkatli, Ankara 2001, s.309-319.
- MOVAKO, Muhammed, “Arnavutluk’ta Bektaşî Edebiyatı”, çev. Mürsel Öztürk, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 10, Ankara, Yaz 1999, s.51-60.
- OCAK, A. Yaşar, “Bektaşilik”, *DİA*, C. V, İstanbul 1992, s.373-379.
- OCAK, A. Yaşar, “Balım Sultan”, *DİA*, C. V, İstanbul, 1992, s.17-18.
- OCAK, A. Yaşar, “Emirci Sultan ve Zaviyesi XIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu (Bozok)’da Bir Babaî Şeyhi: Şeref’ud-Dîn İsmail b. Muhammed”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 9, İstanbul, 1978, s.129-208.
- OĞUZ, Öcal, “Sözlü Kültür Bağlımları ve Hacı Bektaş Veli: Kuzey Afrika Durumu”, *III. Uluslararası Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu (30-31 Ekim 2009 Üsküp/Skopje) Hacı Bektaş Veli’nin Tarihîsel Kimliği, Düşünce Sistemi ve Etkileri*, Ankara 2010, s.225-228.
- ORTAYLI, İlber, “Tarikatlar ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Yönetimi”, *Osmanlı Barışı*, İstanbul, 2004, s.139-147.
- ÖNGÖREN, Reşat, “Osmanlı Padişahları ve Tasavvuf”, *Osmanlı*, C. IV, Ankara, 1999, s. 486-494.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Halet Efendi”, *DİA*, C. XV, İstanbul, 1997, s. 249-251.
- ÖZEN, Kutlu, “Muhammed Gani Baba Yatırı”, *Cem*, Sayı 117, Ocak 2002, s.9-10.
- ÖZGÜL, Vatan, “I. Dünya Savaşı’nda Rusya’ya Karşı Savunmada Bektaşî Mücahit Alayı ve Balabanlılar”, *Töplumsal Tarih*, Sayı 151, Temmuz 2006, s.52-58.
- RAMSAUR, Ernest, “The Bektashi Dervishes and the Young Turks”, *The Moslem World*, Sayı 32, January 1942, s.7-14.
- SAKAOĞLU, Necdet, “Bektaşî Babasının Giyim Kuşamı”, *Töplumsal Tarih*, Sayı 97, Ocak 2002, s.31.
- SAKAOĞLU, Necdet, “Seyyid Garib Musa Ocağı”, *Tarih ve Töplum*, Sayı 61, Ocak 1989, s.22-29.

- SAKAOĞLU, Necdet, “Vak’a-i Hayriye”, *DBİA*, C. VII, İstanbul, 1994, s. 357-359.
- SARAL, İsmail Tosun, “Tarih Sürecinde Gül Baba Türbesinin İçine Genel Bir Bakış”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 30, Ankara, 2004, s.193-212.
- SAVAŞ, Saim, “Efsanelerin Gölgesinde Tarihi Bir Sima: Koyun Baba”, *Alevilik*, haz. İsmail Engin-Havva Engin, İstanbul, 2004, s.199-217.
- SEVGİN, Nazmi, “Sarı Saltık ve Aiyos Spiridon-4”, *Tarih Konuşuyor Dergisi*, Sayı 36, Ocak 1967, s.3018-3020.
- SEZGİN, Abdülkadir, “İslâm Düşüncesinde Tarikat ve Bektaşî Tarikatı”, *Erdem*, C. VIII, Sayı 23, Ocak 1996, s. 337-358.
- SOLAK, İbrahim, “16. Yüzyılda Maraş Kazası Vakıfları”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 8, Konya, 2002, s. 271-288.
- SOYYER, A. Yılmaz, “XVIII-XIX. Yüzyıllarda Bektaşilik-Devlet İlişkileri”, *Araştırmalar (İnsan Bilimleri Araştırmaları)*, Sayı 1, Isparta, 1999, s.75-96.
- ŞİMŞEK, Selami, “Kırklareli’de Tarikatlar ve Tekkeler”, *Tasavvuf*, Sayı 18, Ankara, 2007, s.205-220.
- TANMAN, M. Baha, “Abdal Musa Tekkesi”, *DİA*, C. I, İstanbul, 1988, s.65-66.
- TANMAN, M. Baha, “Akbaba Tekkesi”, *DBİA*, C. I, İstanbul, 1993, s.153-154.
- TANMAN, M. Baha, “Daver Baba Tekkesi”, *DBİA*, C. III, İstanbul, 1994, s.5.
- TANMAN, M. Baha, “Perişan Baba Tekkesi”, *DBİA*, C. VI, İstanbul, 1994, s.242-243.
- TANMAN, M. Baha, “Şahkulu Sultan Tekkesi”, *DBİA*, C.VII, İstanbul, 1994, s.128-132.
- TANMAN, M. Baha, “Galata Mevlevihânesi”, *DİA*, C. XIII, İstanbul, 1996, s.317-321.
- TANMAN, M. Baha, “Yahya Efendi Tekkesi”, *DBİA*, C. VII, İstanbul, 1994, s.409-411.

- TANRIKORUR, Bârihüdâ, “Mevlevîyye”, *DİA*, C.XXIX, Ankara, 2004, s.468-475.
- TEMREN, Belkıs, “Bektaşî Geleneklerinde Balkanlara İlk Geçiş: Sarı Saltuk Söylencesi”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 6, Ankara, 1998, s.99-106.
- TOPÇUOĞLU, Hayriye, “Bektaşî Ahmed Rıfkı, Hayatı ve Eserleri (I-II)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 19, Ankara, Güz 2001, s. 87-142; Sayı 20, Ankara, Kış 2001, s.135-220.
- TURNALI, Bilgin, TURNALI, E. Yücel, “Celvetilik ile Bektaşîliği Birleştiren İlgî Çekici Bir Dal Hâşimîyye Kolu ve Üsküdar’da Bandırmalı Tekkesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 66, İstanbul, Haziran 1990, s.111-120.
- TURNALI, Bilgin, TURNALI, E. Yücel, “İstanbul’daki Bazı Tekkelerin Yerlerine Dair Bir Araştırma”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 18, Ankara, 1984, s. 141-163.
- ÜÇER, Cenksu, “Geleneksel Alevîlikte İbadet Telakkileri”, *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu-I (28-30 Eylül 2005) Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta, 2005, s.297-308.
- ÜLKER, Necmi, “İzmir-Yağhanelerdeki Bektaşî Mezar Kitabeleri (XIX ve XX. Yüzyıl)”, *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı (Ankara 26-30 Mayıs 1986)*, Ankara, 1987, s.1-38.
- VATIN, Nicolas, ZARCONE, Thierry, “İstanbul’da Bir Bektaşî Tekkesi: Kar-yağdı (Eyüp) Tekkesi”, çev. Ali Aktaş, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 11, Ankara, 1999, s.143-154.
- VATIN, Nicolas, ZARCONE, Thierry, “Merdivenköy Bektaşî Tekkesi-I”, çev. Ali Aktaş-Didem Çankaya, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 33, Ankara, 2005, s.401-440.
- YAKAR, Halil İbrahim, “Son Dönem Bektaşî Şairlerinden Gaziantep’li Hamdi Baba”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 28, Ankara, 2003, s.175-191.
- YILDIRIM, Ahmet, “Alevî-Bektaşîlerin Dinin Temel Kaynaklarından Kur’an ve Sünnete Bakışı”, *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu-I (28-30 Eylül 2005) Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta, 2005, s.287-296.
- YURDATAP, Selâmi Münir, “Son Bektaşî Tekkesinin Şeyhi ve Müritleri Arasında”, *Tarih Dünyası*, C. II, Sayı 12, Ekim 1950, s.499-502.

- Yusuf Fâhir Baba, “Bektaşilik”, *Tarih Dünyası*, Sayı 25, İstanbul, 1951, s.1051-1053.
- Yusuf Fâhir Baba, “Bektaşilik”, *Tarih Dünyası*, Sayı 26, İstanbul 1951, s.1079-1081.
- Yusuf Fâhir Baba, “Bektaşilik ve Tarihi”, *Tarih Dünyası*, Sayı 36, İstanbul, 1952, s.1439-1442.
- YÜKSEL, Hasan, “Sivas’ta Bir Bektaşî Dergâhı: Ma’sumlar Tekkesi”, *Alevilik*, haz. İsmail Engin-Havva Engin, İstanbul, 2004, s. 191-198.
- YÜKSEL, Müfid, “Eryek Baba”, *Cem*, Sayı 70, Eylül 1997, s.48-55.
- YÜKSEL, Müfid, “İstanbul Bektâşî Tekkeleri”, *Cem*, Sayı 71, Ekim 1997, s.36-43.
- YÜKSEL, Müfid, “Eyüp-Karyağdı Baba Bektâşî Tekkesi (Hafız Baba Dergâhı)”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IX. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler (13-15 Mayıs 2005)*, İstanbul, 2005, s. 194-223.
- ZARCONI, Thierry, “Karyağdı Tekkesi”, *DBİA*, C.IV, İstanbul, 1994, s.475-476.

DİZİN

A

- Abaza Paşa 42
- Abdal Ata 35, 138, 285, 288, 373, 380, 388
- Abdal Murad 8, 28, 277, 363, 370, 387
- Abdal Musa VI, VII, X, XIII, XVI, XVII, 2, 3, 8, 13, 17, 26, 27, 31, 83, 85, 127-132, 139, 150-155, 158, 160-162, 165, 167, 168, 175, 177, 186-188, 195, 204, 273, 274, 276, 277, 292, 299, 302, 314, 333, 335, 359, 363, 364, 370, 372, 377, 378, 381, 386-388, 393, 394, 396, 398, 400, 402, 404, 406, 408, 410, 411, 415, 416
- Abdi Bey Sultan 37, 282, 371
- Abdullah Baba 226, 230, 242, 251, 280, 373, 379, 382, 384, 386
- Abdullah Dede 40, 363
- Abdullah Ensari 50, 365
- Abdurrahman Emin Bey 91
- Abdurrahman Nesib Efendi 66
- Abdurrahman Paşa 21, 46, 49, 363
- Abdül Fraşheri'nin 244
- Abdülkadir Çelebi 21
- Abdüllatif Efendi 12, 255, 264
- Acem 220, 283
- Açıkbaz 32, 131, 364, 371, 378, 411, 417
- Adana 27, 33, 247, 289, 311, 314, 365, 372, 388
- Ağlamış Baba 48, 112
- Ahad Evren 40
- Ahi Baba 37, 139, 282, 287, 371, 381, 387, 389
- Ahi Kurt 36
- Ahir Mehmed Baba 94
- Ahi Sultan 140, 282, 290, 371, 381
- Ahmed Baba 35, 93, 103, 111, 128, 131, 134, 207, 222, 223, 238, 242, 248, 252, 253, 259, 266, 270, 278, 285, 286, 366, 367, 369, 372, 376, 377, 378, 384, 386, 387, 391, 393, 411, 413, 417, 419
- Ahmed Dede 1, 10, 35, 104, 138, 191, 200, 281, 319, 374, 380
- Ahmed Lütü XVIII, 16, 59, 63, 64, 66, 67, 70-72, 74, 78, 82, 85-89, 93-95, 100, 103, 104, 109, 174, 177, 198, 202, 315, 426
- Ahmet Yesevî 2, 4, 177, 178
- Akbaba 48, 112, 231, 333, 335, 362, 382
- Akbıynk Sultan 28
- Akdağ 28, 60, 99, 134, 137, 285, 373, 377, 379
- Akhisar 29, 364
- Akkirman 47
- Akpınar 44, 119, 367, 376, 391, 412, 415, 417, 418
- Aksaray 28, 35, 87, 138, 182, 185, 220, 221, 283, 372, 380, 388
- Akşehir 28, 35, 140, 289, 372, 382
- Akyazılı Sultan XXI, 8, 38, 39, 122, 253, 254, 330, 362, 366, 375, 384
- Alanya 31, 364
- Alemdar Mustafa Paşa 16, 22, 60, 61, 71, 78, 326
- Alevilik XXII, 4, 7, 24, 46, 203, 219, 322, 324, 325, 328
- Ali Baba 6, 11, 19, 28, 35, 37, 41, 43, 44, 46-49, 97, 98, 110, 114, 117, 120, 121, 123, 129, 131, 133, 138, 142, 147-149, 158, 161, 165, 167, 186, 189, 193, 194, 220, 236, 239, 242, 243, 247, 248, 250, 251, 260, 266, 282, 286, 290, 291-293, 317, 326,

- 327, 330, 362, 363, 365-369, 371,
372, 374-378, 380, 382, 384-386,
391, 394, 396, 398, 400, 402, 404,
406, 408, 411, 412, 413, 415-417
- Ali Celaleddin Efendi 256, 257
- Ali Kav Sultan 35, 133, 289, 372, 378,
388
- Ali Koç Baba 44, 114, 117, 123, 163,
167, 168, 254, 367, 375, 384, 390,
394, 396, 398, 400, 402, 404, 406,
408, 412, 414, 418
- Ali Koç Dede 34
- Ali Remzi Efendi 82
- Amasya XVII, 10, 17, 35, 80, 86, 89, 91,
92, 94, 95, 98, 99, 133, 135, 137,
149, 170, 181, 206, 208, 213, 256,
261, 268, 285, 299, 311, 315, 323,
330, 364, 373, 378, 380, 388
- Anadolu VI, VII, X, XV, XXI, 1-3, 5,
8-11, 24, 26-29, 31-37, 54, 56,
60, 62, 63, 71, 72, 74, 75, 77, 79,
81-83, 88, 89, 95, 97, 98, 100,
127-129, 130, 135, 141, 155, 157,
165, 169, 174, 175, 182, 186, 191,
197, 207, 212, 220, 221, 243, 247,
248, 256, 271, 277, 282, 285, 288,
299, 301, 318, 322, 323, 325, 330,
333, 334, 410, 414, 431
- Ankara XVI, 1-3, 6, 7, 9-14, 16-20,
24-29, 31, 33, 35, 38, 41, 43, 44,
46-48, 50-53, 58, 60, 61, 64, 65,
83, 88, 89, 92, 95, 101-103, 125,
136, 149, 173, 178, 181, 190, 194,
195, 197, 203, 210-213, 217-221,
223, 225, 226, 235, 239, 241, 244,
250, 254, 255, 258, 262, 264, 267,
270-272, 276, 283, 286, 288, 291,
293, 312-321, 323-336, 364, 372,
378, 379, 388, 428
- Antep 14, 33, 220, 289, 374, 388
- Arapzâde Hamdullah Efendi 64
- Arguvan 285
- Arz Baba 114, 115, 117, 159, 235, 368,
376, 383, 392, 408, 413, 417
- Arnavutlar 42, 45, 50, 240, 243, 248,
331
- Aşıkpaşazâde 6, 17
- Atık Valide 110, 154
- Atpazarı 94
- Avlonya 45, 241, 242, 363, 384
- Avusturya 61
- Aydın 37, 46, 83, 93, 100, 122, 132, 146,
158, 211, 212, 236, 282, 328, 366,
371, 375, 378, 382, 388, 410,
414-417
- Ayn-ı Ali 30, 281, 364, 370, 387
- Azbi Baba 61
- Azerbaycan 52, 60, 328
- Aziz Mahmud Hüdâyî 72
- B**
- Babaeski 38, 40, 44, 68, 82, 119, 191,
195, 218, 236, 238, 362, 368, 376,
383
- Babagân 4, 217, 260, 265, 271
- Baba İlyas 2, 3
- Baba Miftah 43, 363
- Baba Samit 52, 328
- Baba Sultan 30, 37, 40, 42, 45, 128, 145,
188, 279, 362-364, 371
- Baba Yusuf Hakiki 220, 283, 388
- Baba Zünûn 291
- Babiali 55
- Bacım Sultan 35, 137, 289, 372, 379
- Bacıyan-ı Rum 2
- Bademli 93, 221, 222, 226, 382
- Bafe 295, 369, 389
- Bafra 36, 289, 369, 389
- Bağdat 9, 11, 48, 49, 51, 52, 59, 143,
153, 211, 212, 221, 255, 290, 291,
301, 365, 369, 377, 379, 389
- Bahşayış Baba 37, 135, 281, 373, 379
- Bakü 52
- Balcıyoğusuzâde Raşid 104
- Balıkesir 28

- Balım Sultan 3, 4, 9, 27, 35, 138, 140,
243, 264, 282, 288, 334, 371, 373,
380, 381, 385, 387
- Balı Baba 46, 195, 253, 366, 377, 386
- Balmumcu Mustafa Efendi 66, 69, 359
- Bandırmalı 48, 222, 230, 336, 382
- Barla 37, 287, 371, 389
- Barmaş 242, 384
- Baru 34, 364
- Başsaz 11
- Batınlık 4, 5
- Batova 39, 362, 366, 375, 384
- Bayezid Baba 8, 30, 36, 37, 42, 44, 123,
129, 139, 146, 148, 194, 252, 281,
282, 289, 363, 366, 370, 371, 374,
377, 380, 386-388, 390, 393, 394,
396, 398, 400, 402, 404, 412, 414,
419
- Bayındır 94, 99, 206
- Bayrakdar Mahmud Dede 48, 365
- Bayraktar Baba 48, 143, 189, 295, 368,
379
- Bayram Dede 44, 51, 124, 193, 365,
366, 379
- Bedreddin Baba 111
- Bedreddiniler 16
- Behram Paşa 10, 82
- Bektaş Çelebi 12
- Belgrad 42, 44, 48, 123, 255, 363, 367,
375, 384
- Berat 149, 241, 242, 245, 302, 384
- Bergama 3, 26, 139, 277, 370, 381
- Besim Atalay'ın 217, 301
- Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi 101, 331
- Beşiktaş Mevlevihanesi 65, 359
- Beştaş 37, 135, 281, 373, 379
- Beyce Sultan 141, 282, 371, 382, 387
- Beypazarı 32, 35, 136, 289, 372, 379
- Beyrut ve Cezayir-i Bahr-i Sefid 236
- Bezm-i Âlem Valide Sultan 65
- Bıçakçı Baba 112
- Bıçakçı Mehmed Usta 293
- Bihor 43, 363
- Binbirolu Ahmed Baba 114, 115, 159,
169, 238, 383, 415, 419
- Birgi 30, 37, 72, 86, 93, 94, 98, 99, 111,
132, 158, 163, 170, 206, 282, 364,
371, 378, 388, 410, 416
- Bitlis 34, 265, 365
- Boğaziçi 73, 111, 332
- Boğazlıyan 137, 285, 373, 379
- Bolu 23, 141, 369, 377, 382
- Bor 33, 364, 374
- Bosna 42, 59, 81, 164, 241, 255, 324,
329, 363, 384
- Bostancıbaşı Abdullah Ağa 110
- Boşnak Zülfikar Dede 31
- Boyabat 36, 290
- Boyalı 30, 364
- Bozcaada 96
- Bozok 28, 35, 99, 134, 137, 182, 191,
285, 334, 373, 377, 379, 380
- Budaközü 36, 137, 374, 380
- Budapeşte 254, 367, 384
- Budin 43, 254, 363, 367, 384
- Buhara 27
- Burdur XVII, 24, 37, 63, 71, 76, 128,
133, 141, 162, 171, 210, 287, 312,
371, 378, 382, 389, 411, 417
- Bursa XVI, XX, 1, 3, 24, 26, 28, 29, 36,
37, 56, 61, 63, 71, 74, 76, 77, 83,
86, 94, 97, 99, 100, 129-131, 139,
170, 171, 172, 174, 190, 193, 208,
210, 214, 277, 278, 279, 280, 281,
282, 312, 313, 318, 319, 322, 329,
331, 363, 364, 369, 370, 377, 378,
381, 387, 390, 392, 394, 396, 398,
400, 402, 404, 410, 411, 415, 416
- Büklü Baba 33, 364
- Büklüce Baba 119, 368, 376, 393, 419
- Bükük (?) Baba 119, 419

C

- Cabbarzâde Süleyman Bey 13
 Caferâbâd 47, 111, 226, 362
 Cafer Dede 50, 291, 389
 Cafer-i Sadık 66, 215
 Cambaz Nazif 94, 206
 Cambaz Salih 94
 Cavidan 153, 197, 214, 216, 295
 Cebel-i Nur 27, 290, 365, 372, 388
 Cemali Baba 5, 210, 291, 330
 Cerrah Hacı Ali 94
 Charles Mac Farlane XX, 17, 20, 208
 Cığalîzâde Tahir Bey 75, 104
 Cığercî Baba 112
 Cincife 10
 Cîsr-i Mustafa Paşa 44, 121, 126, 147,
 235, 376
 Cumapazarı 82
 Çal 32, 141, 287, 371, 382, 387
 Çamlıca 48, 81, 86, 94, 110, 153, 165,
 221, 222, 224, 228, 232, 259, 265,
 365, 375, 382, 411
 Çanak Baba 36, 374
 Çanakkale XVII, 194, 211, 312
 Çatalca 47, 231, 362, 366, 383
 Çaynıçe 42, 255, 363, 384
 Çedikçi Hafız Hüseyin 94
 Çeke Sultan 36, 290, 369, 389
 Çelebi Cemaleddin 89, 203, 210, 212,
 214, 216, 259, 261, 263, 265, 266,
 268, 269, 270, 271, 272, 314
 Çelebiler XVII, 4, 195, 208, 214, 256,
 257, 258, 259, 260, 261, 265, 269,
 272, 302
 Çelebi Mehmet 8
 Çerkeşî Mehmed Efendi 82, 83, 100,
 133
 Çirmen 40, 43, 44, 58, 73, 82, 84, 97,
 113, 114, 117, 119, 144, 147, 156,
 165, 168, 169, 191, 232, 363, 367,
 368, 375, 376, 377, 379, 383, 384,
 415, 417

- Çoban Baba 120, 249, 368, 376, 385,
 391, 419
 Çorum 31, 35, 137, 266, 288, 364, 373,
 374, 378, 380, 388
 Çöke 42, 44, 121, 189, 191, 237, 368,
 376, 383, 391, 393, 413, 419
 Çöreğibüyük 32, 285, 286, 364, 374,
 388
 Çubuk 31, 35, 136, 289, 364, 372, 379,
 388
 Çukurca 29, 364

D

- Dağı Mehmed Efendi 97, 106, 107, 124,
 148, 192, 239, 368
 Dakuk 291, 328, 389
 Darphane 85, 92, 109
 Davaz 30
 Daver Baba 112, 220, 221, 231, 327,
 331, 335, 382
 Davutpaşa 48, 366
 Dediği Dede Sultan 35, 289, 372, 388
 Delihabbe 220, 283
 Deliorman 13, 44, 363, 366, 375
 Demir Baba XIX, 13, 44, 114-119, 150,
 168, 250, 253, 363, 366, 367, 375,
 376, 384, 386, 390, 394, 396, 398,
 400, 402, 404, 406, 408, 412, 417,
 418
 Demirci 30, 37, 128, 130, 145, 158, 364,
 370, 377, 393, 410, 414, 417
 Demirhisar 46, 107, 122, 144, 164, 366,
 375, 377, 418
 Deniz Abdal XVI, 232, 383
 Denizli 26, 37, 210, 211, 371, 382, 387
 Derviş Mehmed Horasanî 42, 363
 Derviş Şah 35, 99, 134, 373, 377
 Deveciler 28
 Develi 138, 290, 374, 380
 Devletşahkulu 99, 134, 373, 377
 Dimetoka 8, 38, 74, 97, 98, 113, 114,
 119, 126, 144, 155, 163, 167, 169,
 232, 234, 252, 326, 362, 367, 376,
 379, 383, 392, 408, 413, 415, 417

Dinçer Baba 36
 Diverekli Mehmed Karib Efendi 286
 Divriği 36, 137, 284, 374, 380, 388
 Dobnice 45, 237, 363, 366, 384
 Dobruca 6, 38, 39, 362
 Doğanclar 95
 Doğanhisar 35, 289, 372, 388
 Dölük Baba 33, 289, 374, 388
 Draç 247
 Dulkadirli 11
 Durbalı Sultan 46, 190, 252, 253, 332,
 366, 377, 386, 415, 417
 Durhan (Turhan) Baba 40, 363
 Durmuş Dede 47, 229, 362, 382
 Dülbend Baba 141, 282, 370, 381

E

Ebu Cehil 62, 175
 Ebu Leheb 62, 175
 Eceabad 97, 106, 107, 124, 239, 368,
 376, 377, 379, 383, 392, 393, 406,
 413, 419
 Ece Baba 119, 124, 155, 367, 368, 375,
 376, 392, 413, 418, 419
 Ece Sultan 97, 107, 240, 383
 Edirne XVI, 8, 38, 40-42, 44, 55, 68,
 74, 80-82, 97, 114, 119, 121, 163,
 169, 171, 180, 189, 203, 211-222,
 225, 234-238, 311-313, 319, 322,
 325, 362, 368, 376, 383, 419
 Eğirdir 37, 128, 129, 132, 145, 287, 371,
 378, 389, 411, 415, 417
 Eğri 3, 42, 363
 Eğribucak 39, 46, 82, 107, 115, 122,
 164, 167, 251, 363, 366, 375, 386,
 391, 394, 396, 398, 400, 402, 404,
 406, 408, 413, 415, 416, 419
 Ekmekyemez Sultan 128, 131, 290, 369,
 378, 387, 411, 417
 Elbasan 45, 87, 97, 125, 166, 177, 241,
 251, 366, 375, 386
 Elbistan 10, 11, 374, 388

Elmalı XVI, XVII, 3, 26, 38, 83, 85,
 114, 115, 120, 127, 129, 132, 135,
 145, 155, 156, 158, 162, 164, 165,
 167, 168, 186-188, 191, 234, 277,
 314, 364, 367, 372, 376, 377, 383,
 386, 387, 391, 393, 394, 396, 398,
 400, 402, 404, 406, 408, 410, 413,
 415-417
 Elmalı Baba 38, 114, 115, 120, 145, 156,
 164, 191, 234, 367, 376, 383, 391,
 413, 415, 417
 Elvan Çelebi 1, 2, 21, 316
 Emanşah 50, 291, 369
 Emin Ağa 83
 Emin Baba 22, 125, 150, 209, 213, 222,
 228, 248, 259, 382
 Emin Efendi XVIII, 93, 102, 103, 140,
 166, 196, 206, 239, 281, 295, 316
 Emmini Baba 114, 391, 406, 408, 413,
 419
 Emir Sultan 141, 151, 279, 287, 361,
 369, 372, 382
 Emirşah Efendi 18
 Er Baba 141, 282, 370, 381
 Erdek Baba 48, 222, 231, 366
 Erenler Sultan 30, 364
 Ergene 41, 82, 124, 240, 362, 368, 377,
 383
 Ergiri 45, 153, 197, 241, 245, 248, 270,
 366, 384
 Erkulu Baba 138, 288, 373, 380
 Erşen Baba 119, 148, 368, 376, 383,
 415, 419
 Ertuğrul 29, 236
 Erzincan 34, 285, 290, 364, 374, 388
 Erzurum 23, 36, 59, 212, 272, 290, 374,
 388
 Esad Baba 85-87, 149
 Esad Efendi XVIII, 10, 18-20, 22, 23,
 53-64, 66-74, 76, 80, 82, 84, 85,
 93-95, 100, 101, 109, 111, 149,
 170-178, 196, 198, 293, 297, 316
 Esad Paşa 84, 91, 97, 113, 114, 168, 213

Eser Baba 141, 287, 371, 382
 Eskişehir 7-9, 11, 27, 37, 83, 98, 106,
 133, 135, 180, 281, 313, 364, 373,
 378, 379, 387
 Eski Zağra 40, 44, 83, 97, 115, 126, 147,
 162, 163, 167, 192, 238, 363, 383,
 391, 413, 414, 418
 Eşkinci Ocağı 54, 56, 57
 Et Meydanı 54, 56, 62
 Evhad Baba 114, 117, 155, 157, 167,
 169, 235, 368, 376, 383, 393, 408,
 413, 415, 419
 Evlice Baba 112
 Evrenos Gazi 39
 Eyüp 47, 48, 66, 71, 73, 81, 93, 105,
 111, 154, 213, 214, 221, 226, 227,
 228, 323, 336, 337, 359, 362, 365,
 374, 382, 411
 Eyüpelî 284, 372

F

Fenike 26, 31, 127, 165, 187, 277, 372,
 377, 387
 Ferecik 40, 44, 119, 146, 150, 155, 156,
 233, 363, 367, 375, 390, 394, 396,
 398, 400, 402, 404, 406, 408, 412,
 415, 418
 Ferruh Efendi 100-102, 207, 327
 Feyzi Baba 265, 266-270
 Feyzullah Efendi 12, 14, 15, 23, 33, 88,
 226, 247, 258
 Firişke 33, 364
 Foça 42, 363
 Fodlacızâde Rasim Efendi 104

G

Gaibler Baba 114, 368, 376, 392, 413
 Galata Mevlevihanesi 64, 181, 201, 359
 Galip Paşa 61
 Gani Baba 284, 285, 334, 388
 Gaziler 114, 115, 146, 367, 375, 390,
 394, 396, 398, 400, 402, 404, 406,
 408, 412, 415, 418

Gazi Murad Baba 42
 Gazi Sinan Paşa 45
 Gebze 47, 362
 Gediz 282, 370, 387
 Geliras 35, 137, 290, 373, 380, 388
 Gelibolu 44, 97, 107, 124, 148, 192,
 239, 368, 376, 377, 379, 383
 Geyikli Baba 28, 29, 193, 279, 363, 369,
 378, 387, 415
 Geyve 36, 141, 369, 377, 382
 Gılgıj Dede 32
 Giresun XVII, 36, 191, 289, 312, 369,
 389
 Girit XVI, 19, 48, 142, 144, 152, 164,
 218, 292-294, 323, 325, 327, 363,
 368, 377, 389, 417
 Gizlice Baba 27, 364
 Göbekli Saraç Baba 114, 117, 118, 146,
 150, 155, 367, 375, 390, 394, 396,
 398, 400, 402, 404, 406, 408, 415,
 418
 Gönen 35, 36, 130, 137, 139, 280, 369,
 373, 377, 378, 380, 381, 387, 393,
 410, 416
 Gördek 37, 128, 131, 141, 158, 166,
 370, 377, 381, 414
 Gördes 37, 131, 140, 141, 158, 166, 280,
 370, 377, 381, 387, 410, 414
 Görice 245, 250, 386
 Gül Baba 8, 19, 35, 38, 43, 119, 136,
 209, 237, 254, 255, 289, 327, 329,
 335, 363, 367, 368, 372, 376, 379,
 383, 384
 Gülzâr-ı Fütûhat XVIII, 23, 62, 175,
 320
 Gürgür Baba 50, 143, 153, 291, 369,
 377, 389
 gürûh-ı Aleî 7, 75
 Güzelhisar 37, 94, 99, 100, 132, 160,
 162, 165, 206, 282, 371, 378, 387,
 388, 393, 394, 396, 398, 400, 402,
 404, 410, 411, 414-417

H

Hacet Baba 46, 83, 114, 116-118, 120, 122, 148, 168, 180, 250, 366, 375, 386, 391, 394, 396, 398, 400, 402, 404, 406, 408, 413, 414, 418

Hacı Ahmet Reşit Efendi 103

Hacı Ali Bey 81-84, 86, 114, 122, 168

Hacı Baba 30, 121, 128, 130, 131, 139, 140, 145, 158, 169, 189, 191, 237, 242, 282, 364, 368, 369, 370, 376-378, 381, 383, 385, 387, 391, 393, 410, 413, 414, 419

Hacı Bektaş Veli VI, VII, IX, XVI, XVII, XIX, XX, 1-19, 21-23, 25-29, 31-34, 40, 41, 43, 51, 52, 60, 61, 67, 68, 72, 73, 75, 86, 88, 90-92, 98, 99, 135, 138, 149, 151, 171, 174, 177, 178, 181-185, 192, 201, 203, 206, 208, 209, 210, 212, 213, 215, 216, 220, 221, 223, 226, 229, 230, 235, 238, 243, 244, 255-264, 266-268, 270-272, 284, 286, 291-293, 298, 299, 302, 314, 317, 321, 326-328, 330-336, 364, 373, 379, 425, 427

Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar 217

Hacılar Çeşmesi 97, 125, 177, 375

Hacı Menteş 130, 280, 369, 378, 387

Hacım Sultan 37, 132, 141, 162, 282, 371, 378, 381, 387, 416

Hadim 72, 86, 93, 94, 99, 104, 111, 170

Hafız Ahmed Baba 111

Hafız Ahmed Efendi 56, 66, 157, 359

Hafız Baba 13, 44, 111, 119, 227, 250, 254, 337, 367, 375, 384

Hakimiyet-i Milliye'de 301

Halep 10, 51, 91, 142, 224, 236, 292, 365, 369, 379

Halet Efendi 64, 65, 334

Halıcioğlu 48, 226, 323, 365, 374

Hamdullah Efendi VI, 14, 15, 88-92, 135, 181, 185, 206, 208, 256, 261, 299

Hamza Baba 30, 36, 139, 249, 281, 289, 325, 363, 369, 370, 380, 381, 386

Hanya 49, 152, 292, 293, 323, 389

Harabati Baba 46, 125, 213, 248, 366, 375

Harac 34, 365

Haremeyn Veznedarı Arif 72, 94

Hasan Baba 41, 46, 48, 50, 186, 193, 195, 221, 225, 229, 240, 242, 251, 253, 258, 261, 283, 294, 295, 362, 365, 366, 369, 377, 384, 386, 388, 389

Hasan Dede 36, 98, 190, 191, 253, 289, 369, 384

Hasan Edib Efendi XVII, 83, 127, 172, 176, 177, 318

Hasib er-Rufai 66

Hasköy 41, 44, 97, 116, 118, 121, 145, 158, 162, 163, 166, 167, 222, 226, 231, 239, 323, 367, 376, 382, 384, 391, 394, 412, 417

Hasluck XIX, 15, 16, 29, 38, 46, 65, 105, 114, 121, 122, 125, 178, 180, 181, 193, 195, 197, 202, 222, 229, 235, 240, 242-245, 249-255, 277, 280, 282, 283, 284, 290, 292-294

Haşim Efendi 66, 230, 275, 276, 331

Hatay 34, 365

Hatipoğlu Molla Mehmed 114

Hatun Ana 2

Havsa 44, 235, 236, 368, 376, 383, 392, 408, 413, 417

Haydar Baba 22, 23, 34, 61, 64, 127, 132, 153, 187, 191, 245, 246, 249, 277, 281, 370, 372, 377, 384, 385, 386, 387, 410

Haydar Sultan 35, 136, 289, 372, 379

Hayrabolu 44, 82, 119, 235, 367, 376, 383, 419

Hayran Baba 35, 140, 282, 372, 381, 387

- Hayreddin Baba 141, 287, 372, 382
 Hazergrad 13, 44, 114, 115, 116, 118,
 148, 150, 156, 159, 168, 253, 363,
 366, 375, 384, 390, 394, 396, 398,
 400, 402, 404, 406, 408, 412, 418
 Hekimbaşı Behcet Efendi 102
 Hemedan 52
 Hersek 42, 256, 363, 384
 Hırkâhı Sultan 35, 138, 284, 372, 380
 Hızır Ali Baba 123, 155, 161
 Hızır Baba 35, 36, 40, 43-46, 83, 106,
 114, 115, 117, 118, 121, 124, 134,
 141, 147, 150, 164, 168, 235, 237,
 240, 249, 254, 288, 289, 363, 366-
 369, 372, 373, 375, 376, 382-385,
 388, 389, 391, 393, 394, 396, 398,
 400, 402, 404, 406, 408, 412, 413,
 418, 419
 Hızır Halife 35, 137, 285, 373, 379
 Hızır İlyas XVIII, 50, 54, 57, 58, 81, 82,
 143, 175, 291, 317, 369, 377, 389
 Hızırılık 32, 40, 41, 180, 362, 364
 Hidiv İsmail Paşa 292
 Himmîd Dede 36, 138, 289, 369, 380
 Hindi Hamza Baba 42, 363
 Hoca Selahaddin 34
 Hokand 66
 Homa 140, 282, 370, 381
 Horasan 1, 2, 26-28, 38, 40, 200
 Horasani Ali Baba 157, 161, 163, 367,
 375, 389, 390, 394, 396, 398, 400,
 402, 404, 406, 408, 418
 Hoy 52, 369
 Humbaracıoğlu Mustafa Efendi 295
 Hurûfilik 4, 5, 198
 Hüdavendigar 77
 Hünkâr Bahçesi 41
 Hünkâr Camii Medresesi 49
 Hüseyinabad 36, 137, 203, 266, 285,
 374, 380, 388
 Hüseyin Ağa 60, 86, 182
 Hüseyin Baba 12, 44, 48, 85, 86, 93,
 114-118, 148, 159, 168, 213, 218,
 231, 247, 250, 253, 265, 294, 295,
 365-367, 374, 375, 382, 384, 386,
 390, 394, 396, 398, 400, 402, 404,
 406, 408, 411, 412, 418
 Hüseyin Gazi 31, 194, 266, 286, 364,
 388
 Hüseyin Hüsni Dede 65
 Hüseyin Mazlum Baba 153, 291
 Hüseyin Paşa 49, 56
 Hüseyin Vassâf XVIII, 44, 196, 199,
 200, 318
 Hz. Ali 7, 67, 143, 151, 172, 178, 223,
 290
 Hz. Himmîet Hankahı 104
 Hz. Hüseyin 244, 290
- I**
- II. Meşrutîyet XX, 216-218, 220, 265,
 301
 İlgin 28, 35, 140, 289, 372, 381, 388
 Isparta XVII, 21, 37, 74, 76, 132, 141,
 145, 160, 171, 173, 185, 191, 202,
 210, 240, 253, 287, 312, 322, 331,
 333, 335, 336, 371, 372, 378, 382,
 389
 İbrahim Baba 49, 93, 186, 195, 206,
 250, 252, 284, 293, 295, 368, 386,
 389
 İbrahim Cefai Baba 114
 İbrahim Dede 29, 32, 46, 97, 125, 134,
 166, 190, 366, 375
 İbrahim Nazif Efendi 81
 İbrahim Paşa 10, 24, 148, 174, 182, 193
 İçel 34, 141, 290, 372, 382
 İçelli Ahmed Paşa 81
 İdrisköşkü 48, 66, 226, 359, 382
 İlyas Baba 97, 107, 124, 145, 240, 241,
 368, 376, 377, 383, 392, 393, 413,
 419
 İmam Musa 2, 34, 50, 291, 389
 İmam Musa Kâzım 2, 291
 İmam Musa Rıza 34
 İnadiye 48, 222, 382
 İnci Baba 139, 194, 280, 371, 381

İnebahtı 43, 363
 İnsuyu 35, 140, 289, 372, 381
 İran 8, 10, 11, 22, 23, 51, 52, 60-62, 174,
 212, 284, 291, 328
 İrle 141, 287, 371, 372, 378, 382, 389
 İshaklı 140, 282, 290, 371, 381
 İskelebaşı 48
 İsmail Hakkı Efendi 273
 İsmail Sırrı Paşa 99
 İstanbul VI, VII, IX-XI, XV-XVII,
 XIX, XX, 1, 3-12, 15-20, 22-25,
 27-29, 32, 38, 39, 42, 44-50, 54,
 55, 58-66, 68-72, 74-78, 81, 84-
 88, 92-96, 98, 100-105, 109-113,
 119, 123, 132, 133, 136, 139, 140,
 148, 152-156, 162, 168, 172-174,
 176, 178-180, 185-189, 191, 193,
 195-210, 212-228, 230-232, 236,
 238, 241, 243, 245, 247, 252,
 255, 257-259, 262-266, 268, 271,
 272, 275-278, 284, 285, 287, 288,
 290, 293, 294, 298, 300, 302, 311,
 313-337, 362, 365, 366, 374, 375,
 382, 383, 410, 425, 426, 431
 İstanbul Ağasızâde Ahmed 68, 85
 İškodra 15, 46, 58, 113, 125, 217, 240,
 243, 307, 385
 İttihat ve Terakki Fırkası 218, 301
 İvaz Baba 35, 136, 289, 372, 379
 İzmir 37, 45, 83, 139, 211, 247, 279,
 282, 283, 318, 322, 324, 326, 336,
 371, 380, 388, 393
 İzmirli Hasan Edip Efendi 83, 127, 175
 İzzet Molla 102

K

Kadıköy 100, 101, 207, 232, 383
 Kadıncık 119, 367, 376, 391, 412, 415,
 418
 Kadızâde Mehmet Tahir Efendi 54, 64,
 78, 86, 94
 Kadri Dede 65
 Kafi Baba 127, 277, 372, 377, 387

Kahire 24, 149, 174, 192, 230, 243, 244,
 369, 377, 389
 Kahveci İsmail 94, 206
 Kalecik 31, 35, 136, 289, 364, 372, 379
 Kale-i Sultaniye 139, 194, 280, 371,
 378, 381
 Kalenderan tekkesi 33
 Kalender Çelebi 9-11, 16, 60
 Kalenderilik 3
 Kalkandelen 46, 125, 144, 145, 177,
 217, 220, 241, 247, 248, 366, 375,
 385
 Kanber Baba 68, 107, 114, 122, 144,
 164, 235, 366, 368, 375, 376, 383,
 392, 408, 413, 417
 Kandiye 21, 49, 51, 142, 144, 292, 293,
 323, 327, 363, 368, 377, 389
 Kandizâde Ahmed Erib 104
 Kangal 28, 285
 Kapan Veznedarı Aziz 72, 94
 Kaptanzâde Mehmed Ağa 295
 Kara Abdal 34, 290, 374, 388
 Karaağaç 22, 47, 59, 81, 93, 110, 132,
 153, 154, 202, 206, 222, 227, 231,
 259, 287, 365, 371, 374, 378, 382,
 387, 389, 411
 Kara Ali Baba 119, 235, 367, 376, 383
 Kara Baba 35, 44, 119, 123, 124, 128,
 130, 131, 136, 150, 165, 169, 194,
 195, 231, 251, 279, 289, 292, 366-
 369, 372, 376-379, 383, 386, 387,
 390, 392-94, 396, 398, 400, 402,
 404, 411, 414-417, 419
 Karaca Ahmed 29, 30, 35, 40, 41, 46,
 47, 69, 98, 100, 104, 121, 124,
 136, 139, 235, 249, 279, 286, 333,
 362-364, 366, 368, 369, 375, 376,
 378, 381-383, 385, 388
 Karacaşehir 135, 281, 373, 379, 387
 Kara Cehennem İbrahim Ağa 56
 Karaçayır 10
 Karadonlu Baba 48

- Karadonlu Can Baba 2
 Karahisar-ı Nallı 136, 289, 379
 Karahisar-ı Sahip 36, 37, 140, 282, 283,
 312, 370, 371, 381, 387
 Karakarye 107
 Karakurd 35, 373
 Karaman 10, 33, 61, 90, 171, 183, 312
 Karamürsel 37, 131, 370, 378
 Karanlıkkapı 49
 Karyagdı 48, 81, 93, 105, 111, 154, 202,
 213, 214, 221, 222, 224, 226, 227,
 259, 265, 277, 336, 337, 365, 374,
 382, 411, 430
 Karyagdı Baba 48, 93, 111, 214, 226,
 227, 277, 337, 374, 382, 411, 430
 Kasım Baba 45, 46, 115, 117, 120, 122,
 167, 250, 366, 375, 386, 391, 394,
 396, 398, 400, 402, 404, 406, 408,
 413, 415, 416, 419
 Kastamonu 36, 104, 138, 287, 289, 369,
 380
 Katerini 251
 Katip Osman Baba 48
 Katorom 250, 386
 Kavanin-i Yeniçeriyân 18, 25
 Kaya Sultan 47
 Kaygusuz Abdal 50, 151, 215, 328
 Kaygusuz Baba 50, 119, 189, 238, 291,
 365, 368, 369, 376, 383, 389
 Kayseri XVII, 1, 13, 15, 33, 36, 72, 85,
 86, 93, 99, 104, 111, 138, 170,
 172, 182, 184, 201, 312, 315, 317,
 321, 364, 374, 380
 Kazabad 36, 137, 374, 380
 Kazımiye 50
 Kazlıçeşme 48, 81, 93, 110, 153, 154,
 222, 225, 365, 375, 382
 Kazvin 52, 365
 Kelleci Bali 48, 365
 Kemikli Ali Baba 47, 362
 Kepsud 29, 281, 370, 387
 Kerâmeddin 34, 127, 129, 132, 406
 Kerbela 50, 143, 191, 220, 244, 290,
 369, 377, 389
 Kerh 50, 291, 369, 389
 Kerkük 50, 291, 328, 369, 389
 Keskin 31, 35, 136, 211, 289, 320, 364,
 372, 373, 379
 Keşan 44, 82, 119, 145, 148, 155, 157,
 167-169, 235, 368, 376, 383, 393,
 408, 413, 415, 419
 Ketenci Baba 35, 140, 191, 289, 372,
 381
 Kethüdazâde Arif Efendi 102, 103
 Kıbrıs 48, 49, 143, 189, 295, 312, 332,
 368, 369, 377, 379, 389
 Kıldemli Baba 8, 40, 114, 115, 120, 147,
 155, 162, 167, 238, 239, 332, 363,
 376, 383, 391, 413, 414, 418
 Kılıç Abdal 28, 35, 137, 285, 373, 379
 Kılılı Işık 128, 132, 158, 280, 370, 377,
 387, 410, 414, 417
 Kınıcı Baba 48, 63, 68, 69, 71, 85, 86,
 94, 111, 153, 166, 365, 374, 411,
 417
 Kırçova 46, 83, 98, 106, 124, 164, 249,
 366, 375, 385
 Kırkkilise 41, 44, 82, 119, 203, 235, 236,
 238, 367, 376, 383, 419
 Kırk Nisalar 33
 Kırşehir XVI, 12, 34, 35, 60, 89, 90-92,
 181, 182, 184, 185, 210, 212, 213,
 257, 260-262, 264-266, 270-272,
 288, 312, 316, 364, 373, 379, 386
 Kızılbaş 7, 9, 171, 219, 220, 284
 Kızıldeli XVII, 8, 11, 13, 38, 73, 74, 97,
 113-118, 120, 144, 155-157, 159,
 162, 164, 165, 166, 169, 232-234,
 299, 314, 367, 376, 383, 408, 413,
 415
 Kızılırmak 32
 Kilerci Derviş Ali 98
 Kiremitli tekkesi 47, 111
 Kocaeli 37, 131, 370, 378, 382

Koca Mustafa Paşa 65, 359
 Koçanik 45
 Koç Davud Sultan 31, 364
 Koç Doğan 44, 114, 117, 366, 375, 390,
 394, 396, 398, 400, 402, 404, 406,
 408, 412, 418
 Koçi Baba 136, 138, 289, 372, 373, 379,
 380
 Koçu Baba 31, 36, 364
 Koluçak Hacım Sultan 2, 282
 Konice 242, 384
 Kont Marsigli 19
 Konya XVI, 27, 35, 37, 83, 92, 98, 99,
 104, 133, 140, 188, 200, 215, 255,
 257, 275, 276, 283, 284, 287, 289,
 312, 313, 324, 327, 329, 335, 372,
 378, 381, 382, 388
 Konyalı Ali Behcet Efendi 104
 Konyalı Derviş Mustafa 98
 Kosova 45, 217, 234, 248, 250, 302,
 326, 363, 366, 375, 385, 386
 Kovenik 42
 Koyun Baba 31-33, 35, 46, 125, 136,
 141, 145, 193, 282, 288, 335, 364,
 366, 371, 372, 374, 375, 378, 379,
 381, 388
 Kozluca 13, 122, 147, 367, 375, 384
 Kömsek (Gömsek) Baba 33
 Köprübaşı 42, 363
 Köprülü XXI, 1, 2, 4, 18, 19, 26, 30, 46,
 49, 50, 83, 99, 116, 122, 142, 148,
 179, 180, 250, 292-294, 333, 366,
 375, 386, 391, 394, 396, 398, 400,
 402, 404, 406, 408, 413, 414, 418
 Köse İbrahim Ağa 49, 363
 Kudret Baba 282, 387
 Kudretullah Dede 64, 359
 Kurban Baba 33, 365
 Kurbancı İsmail Baba 99, 142, 291
 Kurd Baba 30, 37, 41, 130-132, 140,
 166, 280, 362, 370, 371, 378, 381,
 387, 393, 410, 411, 416, 417
 Kuşadalı İbrahim Halveti 176, 325

Kuşlar Kalesi 49
 Kuzey Afrika 51, 334
 Kürd Abdurrahman Efendi 55, 100, 103
 Kütahya XVII, 24, 29, 36, 74, 82, 84,
 93, 99, 132, 140, 171, 198, 205,
 224, 282, 312, 364, 370, 371, 378,
 381, 387

L

Ladik 35, 137, 290, 373, 380
 Larende 35, 140, 151, 191, 289, 372,
 381
 Lefkoşa 295, 368, 389
 Limni 219, 294, 389
 Lipova 42, 363

M

Magosa 295, 368
 Mağaralıköy 49, 293, 389
 Mahmud Baba 41, 93, 102, 103, 110,
 154, 186, 198, 205, 207, 211, 220,
 224, 240, 278, 362, 383
 Makâlât-ı Gaybiyye 3, 317
 Makedonya 46, 234, 248, 302, 323
 Malatya 12, 33, 60, 284, 364
 Manastır 45, 82, 86, 211, 217, 248, 250,
 267, 366, 375, 386
 Manisa XVII, 3, 30, 36, 94, 99, 100,
 104, 132, 139, 158, 166, 170, 206,
 210, 211, 280, 281, 312, 364, 370,
 377, 381, 387, 393, 410, 416
 Mankaliye 39, 362
 Maraş 27, 36, 289, 335, 374, 378, 380,
 388
 Masonlar XXI, 301
 Masumlar tekkesi 284
 Mecitözü 35, 138, 288, 373, 380, 388
 Medine 64, 69, 81, 99, 100
 Mehmed Arif Efendi 100, 103, 136, 192
 Mehmed Baba 20, 86, 93, 94, 110, 133,
 207, 262, 265, 266, 278, 379
 Mehmed Galib Efendi 66, 230, 359
 Mehmed Kudsi Efendi 274, 275

- Mehmed Nebi Baba 92, 182, 186, 256
 Mehmed Nuri Efendi 185, 256, 257
 Mehmed Said Efendi 82, 92, 130, 182, 183, 234, 256
 Mehmed Şah Dede 32, 364
 Mehmet Ali Hilmi Baba 184, 215, 216, 223, 224, 260, 261, 263, 286
 Mehmet Ali Paşa 15, 182
 Mekkizâde Asım Efendi 64
 Mekri 44, 117, 119, 150, 155, 156, 169, 235, 367, 375, 384, 391, 394, 396, 398, 400, 402, 404, 406, 408, 412, 415, 418
 Melcan 190, 218, 245, 247, 250, 255, 384, 386
 Melekpaşazâde Abdülkadir Efendi 64, 69, 100, 101, 206
 Memi Şah Sultan 39
 Menteş Baba 141, 282, 371, 381
 Menteş Sultan 131, 158, 166, 280, 370, 377, 387, 410, 414
 Merdan Ali 50, 291, 389
 Merdan Dede 140, 282, 371, 381, 387
 Merdivenköy 94, 105, 112, 201, 207, 223, 232, 259, 286, 336, 365, 374, 382, 411, 433
 Merkeblü Baba 35, 138, 284, 372
 Merkez Efendi 65, 359
 Merzifon 32, 35, 133, 137, 164, 190, 263, 286, 288, 315, 329, 364, 373, 378, 380, 388
 Meşhed 34
 Mevlana Celaleddin Rumi 2, 180
 Mevlevilik 9, 15, 65, 180, 201
 Meyane Sultan 288, 388
 Mısır XXI, 15, 21, 48, 50, 51, 53, 99, 142, 182, 189, 201, 215, 217, 220, 221, 243, 291, 292, 301, 332, 365, 369, 377, 389, 407, 424, 425
 Midilli 48, 96, 195, 295, 368, 389
 Mihaliç 29, 98, 131, 141, 165, 364, 369, 378, 381, 393, 411, 416
 Mir Haydar 52
 Mirza Ferhad 291
 Misis Köprüsü 365
 Mitroviçe 45, 363
 Mohaç 9, 10
 Mora 43, 53, 62, 363
 Mudanya 97
 Mudunuç 43, 363
 Muhammed Şam-ı Gazan 52, 365
 Muharrem Baba 39, 46, 248, 362
 Muhibbân 217, 314, 432
 Muhyiddin Baba 41, 42, 121, 169, 191, 237, 362, 368, 376, 383, 391, 413, 419
 Murad Dede 29, 370
 Murad Reis 49, 295, 365, 368, 389
 Musa Baba 13, 30, 44, 46, 114-118, 121, 122, 147, 249, 253, 282, 366, 367, 368, 375, 376, 384, 385, 390, 394, 396, 398, 400, 402, 404, 406, 408, 412, 414, 418
 Musaca 115, 119, 131, 367, 370, 376, 377, 413, 414, 417-419
 Mustafa Baba 45, 93, 112, 127, 215, 225, 237, 242, 249, 251, 252, 254, 280, 293, 363, 365, 366, 384, 385, 386
 Mustafa Efendi 20, 22, 60, 66, 104, 140, 141, 188, 194, 206, 210, 234, 237, 246, 273, 280, 292, 319
 Müderriszâde Yahya Efendi 87
 Mühendishane-i Bahr-i Hümayun 19
 Mürsel Baba 38, 98, 119, 234, 367, 376, 383, 417
 Mürüvvet Baba 48, 81, 94, 110, 154, 282, 365, 374, 387, 411

N

- Nahcivan 52, 365
 Nasliç 46, 119, 122, 146, 366, 367, 375, 391, 394, 396, 398, 400, 402, 404, 406, 408, 413, 415, 416, 419
 Nasrüddin Şah 291
 Necef 9, 50, 143, 290, 369, 377, 389

Nefes Baba 40, 114, 115, 117, 118, 120,
150, 155, 367, 375, 390, 394, 396,
398, 400, 402, 404, 406, 408, 412,
415, 418
Nesimî-i Giridi 218
Nevşehirli Yusuf Ziya Efendi 185, 257
Niğbolu 44, 113, 114, 123, 163, 167,
254, 363, 367, 375, 384, 390, 394,
396, 398, 400, 402, 404, 406, 408,
412, 414, 418
Niğde 35, 134, 138, 182, 290, 372, 377,
380
Nihavend 52, 365
Niş 42, 363
Niyaz Baba 37, 287, 371, 389
Nizam-ı Cedid 15, 16
Nuhkuyusu 48, 85, 111, 365, 374
Nurullah Paşa 61

O

Odra 250, 386
Orhan Gazi 1, 8, 16, 17, 28, 29, 32, 279,
322
Osman Ağa 81, 96
Osman Baba 41, 97, 116, 118, 121, 143,
145, 158, 166, 167, 231, 239, 295,
331, 362, 367, 368, 376, 379, 384,
391, 394, 412, 415, 417
Osmancık 31, 32, 35, 138, 193, 288,
364, 374, 378, 380, 388
Osman Gazi 1, 17
Otman Baba 18, 41, 319, 331, 367
Öküz Baba 37, 287, 371, 387
Öküz Limanı 47, 81, 93, 106, 111, 154,
231, 362, 365, 374, 382, 411
Örük Baba 48, 366

P

Palabıyık Hasan Paşa 25
Palamut 26, 37, 131, 277, 280, 370, 377,
387, 410, 412, 414-417
Pasin 10

Payas 34, 365
Pazvantoğlu 15
Pembe Dede 35, 136, 290, 372, 379, 388
Perişan Baba 20, 48, 110, 202, 213, 221,
222, 225, 226, 259-261, 335, 411
Petervaradin 10
Pirce Sultan 8, 27
Pir Dede Sultan 32
Pir Derkuh Sultan 34
Pirepol 43, 363
Piri Baba 32, 35, 45, 46, 114-117, 133,
134, 141, 150, 164, 167, 190, 251,
263, 287, 288, 329, 366, 371, 373,
375, 378, 382, 386, 388, 391, 394,
396, 398, 400, 402, 404, 406, 408,
413, 415, 416, 419
Pirlepli Ahmed Efendi 81
Pîr Mehmed Baba 106, 133
Pir Merizat Sultan 34
Pir Saltuk 52, 328, 369
Polatlı 136, 286, 333, 378, 388
Postinpuş Baba 25, 29, 131, 279, 369,
378, 387, 416
Priştine 46, 126, 144, 249, 270, 366,
375, 385
Prizren 248, 249, 386

R

Rafizî 9, 12, 51, 72, 80, 95, 143, 298
Rafizilik XVII, 5, 6, 176, 198, 298, 314
Ramazan Baba XX, 24, 26, 29, 128-
130, 174, 190, 278, 322, 363, 369,
377, 387, 393, 394, 396, 398, 400,
402, 404, 410, 416
Reni 46, 195, 252, 366, 377, 386
Resmo 49, 142, 164, 213, 292, 293, 294,
363, 368, 377, 389, 417
Rik 52, 365
Rodos 48, 295, 365, 368, 389

Rumeli VI, VII, X, XV, 15, 23, 31, 37,
38, 40, 42, 43, 45, 54, 61, 63, 71,
72, 74, 75, 81, 83, 86, 87, 97, 113-
120, 155, 157, 169, 174, 175, 191,
207, 213, 220, 221, 232, 237, 240,
243, 247-249, 267, 268, 270, 299,
301, 307, 326, 329, 412
Rumelihisarı 46, 47, 93, 102, 105, 110,
198, 210, 218, 221, 222, 229, 259,
265, 329, 362, 365, 374, 382, 428
Ruşçuk XXI, 44, 116, 123, 147, 148,
155, 157, 161, 167, 168, 210, 254,
265, 330, 367, 375, 384, 390, 394,
396, 398, 400, 402, 404, 406, 408,
412, 414, 418
Rüstem Baba 114, 115, 145, 157, 168,
235, 241, 368, 376, 383, 384, 393,
413, 415, 419

S

Sadi Baba 47, 231, 366, 383
Safevi 9, 52, 328
Sakız 96
Salih Baba 12, 227, 228, 242, 251, 266,
386
Samud Baba 28, 36, 374
Sancakdar Baba 114, 117, 121, 144,
155, 165, 169, 235, 367, 368, 375,
376, 384, 391, 392, 394, 396, 398,
400, 402, 404, 406, 408, 412, 413,
415, 418, 419
Sancak-ı Şerif 55, 57, 62, 403
Sandıklı 141, 282, 371, 381, 387
Saraçhane Dellahı Ahmed 94, 206
Sarnath 220, 283
Sarı Baba 131, 141, 282, 370, 371, 381
Sarı İsmail 2
Sarı Karaman 220, 283
Sarı Mehmedlü 35, 137, 285, 373, 379
Sarı Saltık 2, 6, 33, 38, 39, 40, 45, 119,
123, 191, 195, 218, 236, 238, 243,
254, 256, 332, 335, 362, 364, 366,
368, 374-376, 383-385, 419

Sarı Siddik Baba 43, 363
Sarı Sufi 110, 154, 231, 374, 382, 411
Sarı Talışmanlı 41, 362
Saruhan 36, 37, 131, 139, 144, 156, 280,
370, 377, 381, 387
Sayda 51, 365
Seferihisar Voyvodası İbrahim 61
Selanik XVI, 8, 44, 79, 87, 113, 123,
146, 148, 150, 163, 169, 194, 195,
217, 241, 247, 249, 251, 252, 313,
326, 363, 366, 377, 379, 386, 390,
394, 396, 398, 400, 402, 404, 412,
414, 419
Selim Dede 29, 364
Selim Paşa 55, 56, 64, 73, 78
Selinti 31, 364
Semerkant 27
Sersem Ali Baba XVII, 11, 14, 18, 35,
46, 97, 120, 125, 135, 188, 248,
272, 373, 376, 379, 385
Sersem Sultan 13
Sevindik Dede 31, 364
Seyda Efendi 57
Seydi Baba 36, 138, 139, 289, 370, 374,
380, 381, 388
Seydim Sultan 31, 364
Seyfi Dede 35, 137, 290, 373, 380
Seyid Gazi 7, 8, 11, 21, 27, 37, 98, 106,
133, 135, 180, 281, 378, 379, 387
Seyyid Ahmed Efendi 65, 359
Seyyid Ahmed Halife 107, 122
Seyyid Ali Sultan 38, 234, 367
Seyyid Battal Cafer Gazi 33, 364
Seyyid Battal Gazi 27, 33, 133, 143, 151,
201, 291, 324, 361, 364, 369, 379
Seyyid Cemal Sultan 2
Seyyid Kureyşi 30, 364
Seyyid Mahmud Hayran Baba 289
Seyyid Mehmed Reşid 97, 120
Seyyid Şuca Baba 106, 133
Seyyid Ümidim Baba 290, 374, 388
Seyyid Ümidim Zülfar 36

- Sidi Bektaş 51
 Silifke 33
 Silistre 44, 113, 114, 122, 168, 169, 254,
 366, 375, 384
 Silivri 47, 231, 362, 366, 383
 Sinan Baba 36, 51, 140, 141, 369, 370,
 371, 377, 381, 382
 Sinop 104, 220, 286, 287, 301, 315, 369,
 389
 Siroz 44, 241, 252
 Sitti Zeynep 31, 364
 Sivas XVI, 2, 6, 10, 28, 36, 59, 80, 90,
 92, 104, 134, 137, 182, 202, 210,
 220, 227, 263, 268, 284, 285, 288,
 312, 313, 315, 320, 326, 327, 337,
 374, 380, 388
 Sivash Salih Dede 294
 Sultanyeri 38, 44, 145, 156, 164, 191,
 234, 367, 376, 383, 391, 413, 415,
 417
 Sulucakaraöyük 1, 16, 26, 34
 Sunullah Çelebi 21
 Sureti Baba 37, 128, 129, 132, 145, 160,
 191, 287, 371, 378, 389, 411, 415,
 417
 Sünbül Baba 285, 388
 Sünbüllü Baba 33, 364
 Sütlüce 12, 47, 81, 93, 106, 111, 153,
 154, 222, 226, 231, 323, 362, 365,
 374, 382, 411
 Şah Çelebi 132, 156, 158, 164, 166, 282,
 370, 378, 387, 393, 411, 414, 417
 Şahin Baba 47, 50, 291, 366, 389
 Şah İsmail 9, 12, 60, 333
 Şahkulu 20, 46, 61, 105, 112, 202, 207,
 212, 213, 215, 218, 220, 222-224,
 234, 260, 263, 335, 365, 374, 382,
 411, 428
 Şah Veli 28
 Şam Diyade 12, 60
 Şani Ahmed Dede 103
 Şanizâde Ataullah Efendi 75, 100, 102
 Şarkışla 284
 Şebinkarahisar 36, 138
 Şehitlik 46, 81, 93, 102, 105, 110, 111,
 198, 205, 207, 211, 219, 221, 224,
 225, 278, 283, 332, 365, 374, 382,
 411, 425
 Şehzadebaşı 22, 221
 Şemseddin Efendi 65, 105, 359
 Şerh-i Besmele 3, 317, 361
 Şeyh Abdülğafur Efendi 190
 Şeyh Ali Baba 119, 191, 415, 417
 Şeyh Ali Dede 110
 Şeyh Elvan Efendi 12
 Şeyh Enver 11, 180
 Şeyh Galip Efendi 104
 Şeyh Gaznevi 35, 284, 372
 Şeyh Hamza Efendi 265, 266, 268-270
 Şeyh Hasib Efendi 104
 Şeyh Kavaf 141, 282, 371, 381
 Şeyh Kılavuz 36, 138, 288, 374, 380
 Şeyh Lokman 2
 Şeyhlü 140, 141, 282, 370, 381, 387, 416
 Şeyh Mezid 36, 138, 288, 374, 380
 Şeyh Muhammed Masum 66
 Şeyh Nusret 33, 285, 364, 388
 Şeyh Safi 34
 Şeyh Süleyman XVII, 1, 35, 272, 373,
 386
 Şeyh Torasan Dede 284, 372, 388
 Şeyh Veliyullah 43
 Şeyh Yatağan 35, 107, 140, 289, 372,
 381
 Şiilik 4, 7, 241
 Şikarizâde Ahmed Efendi 65, 359
 Şiran 289, 369, 388
 Şirvanlı Fatih Efendi XVIII, 23, 62, 172,
 175
 Şişko Mehmed Efendi 46, 193, 194, 252,
 366, 377, 386
 Şucaeddin Baba 281, 373
 Şuhut 30, 140, 364, 370, 381
 Şumnu 13, 25, 44, 95, 119, 254, 367,
 375, 384, 414
 Şumnulu Hoca Fatma 95

T

- Tabakhane 40
 Tahir Baba 48, 81, 94, 110, 198, 202,
 213, 222, 228, 241, 253, 365, 375,
 382, 411
 Takkeci Baba 48
 Takvim-i Vekâyi 59
 Tapduk Emre 2
 Tarsus 33, 365
 Taşabad 36, 137, 285, 374, 380
 Taşgün Baba 289
 Taşköprü 36
 Taşköprülüzâde 6, 68
 Taşlık 119, 155, 169, 367, 375, 418
 Taşoluk 33, 364
 Tay Hızır Ali Baba 44, 114-118, 120,
 123, 148, 155, 157, 161, 163, 167,
 330, 367, 375, 390, 394, 396, 398,
 400, 402, 404, 406, 408, 412, 414,
 418
 Tebriz 51, 365, 369
 Tefsir-i Mevakıb 101
 Teke 26, 31, 83, 165, 187, 311, 364, 372,
 377, 386, 387, 408
 Tekfurdağı 13, 44, 82, 97, 120, 188, 249,
 368, 376, 385, 391, 419
 Tekkeköy 41, 98, 124, 249, 385
 Tekyeddin Baba 37, 281, 373, 387
 Tepedelenli Ali Paşa 15, 45, 65, 125
 Tercan 285
 Teselya 44, 46, 190, 195, 252, 366, 377,
 386, 417
 Teslim Abdal 35, 138, 288, 373, 380
 Tevfik Bey 235, 236, 330
 Tırhala 46, 193, 252, 366, 377, 386
 Tırnova 59, 176, 254, 384
 Timurtaş Dede 18
 Tire 37, 94, 99, 100-103, 110, 130, 132,
 141, 166, 282, 371, 378, 382, 393,
 410, 416
 Tokat XVII, 10, 32, 33, 59, 80, 82, 98,
 171, 285, 312, 322, 364, 374, 388

- Toskalık 246, 247, 294
 Tosya 36, 98, 139, 289, 369, 380
 Tunus 51
 Tuzla 128, 131, 290, 362, 369, 378, 387,
 411, 417
 Tûrabi Baba 230, 257, 258

U

- Uluborlu 141, 287, 372, 382
 Umur Baba 141, 282, 370, 381
 Uryan Baba 37, 46, 98, 124, 133, 192,
 249, 281, 366, 373, 375, 378, 385,
 387
 Uşak 36, 37, 82, 132, 139, 162, 282,
 371, 378, 380, 381, 387, 416, 417
 Uzun Dede Sultan 34, 365
 Ümmet Baba 36, 289, 374, 388
 Üsküdar 47, 48, 62, 63, 65-67, 71-73,
 78, 81, 85, 94, 100, 104, 109, 110-
 112, 153, 154, 166, 192, 198, 200,
 206, 213, 222, 228, 230-232, 323,
 336, 359, 362, 365, 366, 374, 382,
 411, 417
 Üsküp 14, 46, 51, 83, 98, 106, 113, 124,
 164, 192, 248, 249, 334, 363, 366,
 375, 385
 Üsküplü Mehmet Bey 41
 Üss-i Zafer XVIII, 10, 18, 19, 22, 23,
 53-58, 60-64-68, 70-72, 74, 76,
 82, 84, 85, 93-95, 109, 111, 149,
 170-175, 177, 178, 198, 317

V

- Van 27, 28, 331
 Vanî Mehmed Efendi 68
 Vardar 44, 123, 146, 193, 251, 366, 377,
 379, 386
 Vatan Caddesi 22
 Vecdi Efendi 104
 Veli Dünder 11
 Veli Paşa 49, 294, 363, 389
 Veliyüddin Efendi 92, 135, 181, 182,
 212, 256, 299

Vidin 44, 113, 123, 148, 149, 162, 168,
190, 255, 367, 375, 384

Virani Baba 50, 215, 369, 377, 389

Viyana 17, 19

Vodorina 122, 250, 386

Vostiçse 43, 363

Y

Yahya Dede 36, 139, 369, 380

Yahya Efendi XVII, 66, 101, 140, 185,
195, 259, 260-263, 265, 335, 359

Yahyalı Mehmed Paşa 42

Yakova 250, 386

Yalakabad 37, 141, 239, 370, 376, 382,
383

Yalıncağ Baba 141, 282, 371, 381

Yalıncağ Sultan 138, 290, 380

Yanya 45, 153, 190, 217, 240, 241, 243,
246, 270, 302, 307, 366, 384, 385

Yaran Baba 114, 115, 118, 367, 376,
391, 396, 398, 400, 402, 404, 413

Yasincizâde Abdülvehhab Efendi 64, 70

Yatağan 37, 41, 107, 128, 129, 131, 132,
141, 158, 163, 282, 321, 328, 362,
370, 371, 377, 378, 381, 387, 388,
410, 414, 416

Yatağan Dede 37, 107, 129, 132, 282,
371, 378, 410

Yavice 133, 141, 287, 371, 372, 378, 382

Yazıcı Hacı Ahmed 94

Yedikule 20, 85, 93, 110, 225, 226, 259,
265, 382, 411

Yemin Baba 45

Yeniçeri Ağası 19, 21, 24, 49, 54, 55, 60,
88

Yeniçeri Dede 51, 365

Yeniçeriler 14, 16, 19, 20, 22-25, 47, 49,
51, 53-56, 58-60, 70, 73, 98, 173,
322, 324, 327, 332

Yeniçeri Ocağı V, IX, XVIII, XX, 1,
15-19, 23-25, 53, 55, 57, 58, 60,
63, 64, 74, 75, 88, 96, 103, 124,
125, 172, 175, 179, 180, 182, 203,
207, 318, 319, 320, 321, 324, 326,
328, 329

Yenikasaba 42, 363

Yenipazar 13, 44, 114, 116-118, 122,
147, 253, 366, 367, 384, 390, 394,
396, 398, 400, 402, 404, 406, 408,
412, 414, 418

Yenişehir 29, 37, 44, 131, 139, 279, 364,
369, 378, 381, 387, 416

Yeni Zağra 8, 40, 120, 147, 155, 167,
238, 363, 383, 391, 396, 398, 400,
402, 404, 413, 414, 418

Yesari Baba 253, 259, 286, 389

Yezid 7, 203

Yılanlıdağı 33, 364

Yolageldi Baba 30, 35, 280, 373

Yozgat 13, 35, 197

Yunus Emre 4, 202

Yusuf Baba 93, 139, 190, 243, 255, 276,
279, 369, 381, 384, 385

Z

Zikir Baba 36, 138, 289, 374, 378, 380

Zile 33, 285, 323, 364, 388

Zuhurat Baba 48, 143, 295, 368, 377,
389

EKLER

A. TABLOLAR

Tablo 1. *Meşveret Meclisine Katılan Tarikat Temsilcileri*

Sıra	Şeyh	Tarikatı	Görev Yeri
1	Mehmed Kudretullah Dede	Mevlevî	Galata Mevlevihanesi
2	Ali Efendi (Seyyid Ali Dede)	Mevlevî	Kasımpaşa Mevlevihanesi
3	Abdülkadir Efendi	Mevlevî	Beşiktaş Mevlevihanesi
4	Şikarizâde Ahmed Efendi	Halvetî	Koca Mustafa Paşa Tekkesi
5	Seyyid Ahmed Efendi	Halvetî	Merkez Efendi Tekkesi
6	Şemseddin Efendi	Halvetî	Üsküdar Nasûhi Tekkesi
7	Balmumcu Mustafa Efendi	Nakşî	Eyüp İdrisköşkü Tekkesi
8	Hafız Ahmed Efendi	Nakşî	Beşiktaşlı Yahya Efendi Türbesi
9	Abdurrahman Nesib Efendi	Celveti	Hüdayî Tekkesi
10	Mehmed Galib Efendi	Celveti	Hâşim Efendi Tekkesi
11	Mehmed Emin Elfi Efendi	Sa'dî	Kovacı (Abdüsselâm) Tekkesi
12	Efendi	Şazeli	Belirsiz
13	Efendi	Kadirî	Belirsiz

Tablo 2. *Abdal Musa Tekkesi'nde Bulunan Kitaplar (BOA, MAD, 9771, s.56)*

Sıra	Kitap	Cilt/Adet	Alanı
1	Mushaf-ı Şerif	13	Kur'an-ı Kerim
2	Ahzâb (Perişan)	1	Kur'an-ı Kerim
3	Avâmil-i Atik	1	Dilbilgisi
4	Bostan (Perişân)	1	Tasavvuf
5	Destan-ı Ebu Müslim	1	Edebiyat
6	Dilgüşâ-i Baba Kaygusuz	1	Tasavvuf
7	Divân-ı Şeyh Hasan Efendi	1	Edebiyat
8	Divân-ı Câmi'	2	Edebiyat
9	Divân Cem'i	1	Edebiyat
10	Divân-ı Fuzûlî	3	Edebiyat
11	Divân-ı Gevherî	1	Edebiyat
12	Divân-ı Hâfız	1	Edebiyat
13	Divân-ı Mes'ûd	1	Edebiyat
14	Divân-ı Necâti	1	Edebiyat
15	Divân-ı Bakî (Perişan)	1	Edebiyat
16	Divân-ı Vehbî	1	Edebiyat
17	Divân-ı Virânî	1	Edebiyat
18	En'âm-ı Şerif	3	Kur'an-ı Kerim
19	Evrâk-ı Hutbetü'l-Beyân	1	Tasavvuf
20	Fazilet (Manzûm)	1	Edebiyat

21	Fetevâ-yı Ali Efendi	10	Fıkıh
22	Gayetü'l-Beyân	1	Tıp
23	Gazeliyyât	2	Edebiyat
24	Gazeliyyât-ı Müteferrika	1	Edebiyat
25	Gülistan (Harap)	1	Tasavvuf
26	Hadikatü's-Sü'edâ	1	Edebiyat
27	Hamzanâme	1	Edebiyat
28	Hediye-i Nabi Efendi	1	Edebiyat
29	Hikâyât-ı Ebâ Müslim	1	Edebiyat
30	Hikâyât-ı Yazıcızâde Ahmed Bican	1	Edebiyat
31	Hilye-i Şerîf	1	Edebiyat
32	Hutbetü'l-Beyân	1	Tasavvuf
33	Hüsrev ü Şirin	1	Edebiyat
34	İrşâdül-Mürîd	1	Tasavvuf
35	Kâlû'l-'İy	1	?
36	Kanunnâme (Köhne)	2	Hukuk
37	Kaside-i Hâce-i Attar	1	Edebiyat
38	Kitâb-ı Fârisî	1	Edebiyat
39	Kitâb-ı Hayriye-i Nâbî	1	Edebiyat
40	Kitâb-ı Kudûrî	1	Fıkıh
41	Kitâb-ı Mizâç	1	Tıp (?)
42	Kütüb-i Hadika (Nâkıs)	1	Edebiyat
43	Kütüb-i 'Akâyid	1	Akaid
44	Kütüb-i 'Âşık Paşa	1	Edebiyat
45	Kütüb-i Siyer	1	Tarih
46	Kütüb-i Bahâristân	1	Edebiyat
47	Kütüb-i Fârisî	2	Edebiyat
48	Kütüb-i Gencine-i Hikmet	1	Edebiyat
49	Kütüb-i Gülşen-i Râz	1	Edebiyat
50	Kütüb-i Hikâye	4	Edebiyat
51	Kütüb-i İsti'âre	1	Fıkıh
52	Kütüb-i Misbâh	1	Dilbilgisi
53	Kütüb-i Nâkıs	1	?
54	Kütüb-i Tasavvuf	2	Tasavvuf
55	Lügat-ı Fârisî	1	Lugat
56	Lügat-ı Müntehab	2	Lugat
57	Lügat-ı Ni'metullah	1	Lugat
58	Makalat-ı Hacı Bektaş (Farsça)	1	Tasavvuf
59	Makalat-ı Hacı Bektaş (Türkçe)	1	Tasavvuf
60	Manzûm Fârisî	1	Edebiyat
61	Ma'âbü'l-Hayât (?)	1	?
62	Mecmû'a	1	Edebiyat
63	Mecmû'a (Perişan)	1	Edebiyat

64	Mecmû'a-i Gazeliyyât	1	Edebiyat
65	Mecmû'ü't-Te'virât (?)	1	?
66	Mecnûn ü Leyla	3	Edebiyat
67	Menâfi'ü'n-Nâs	1	Tıp
68	Menâkıb-ı Hacı Bektaş	1	Tasavvuf
69	Menâkıbnâme-i Emir Sultan	1	Tasavvuf
70	Mesnevî-i Şerif	1	Tasavvuf
71	Mesnevî-i Şerif (Nâkıs)	1	Tasavvuf
72	Miftahü'l-Kulüb	1	Tasavvuf
73	Muhammediye (Perişan)	1	Tasavvuf
74	Mülteka (Nâkıs-Perişan)	1	Fıkıh
75	Müntehab-ı Mesnevî-i Şerif	1	Tasavvuf
76	Netâyicü'l-Fünûn	1	Tarih ve Din
77	Pend-i Attar	1	Tasavvuf
78	Risâle-i Birgivi	1	Din ve Ahlak
79	Risâle-i Câbirî	1	Tasavvuf
80	Risâle-i Mecnûn-ı Sultan Virânî	1	Tasavvuf
81	Risâle-i Sultan Virânî	1	Tasavvuf
82	Risâle-i Tevhid-i Eczâ	1	Tasavvuf
83	Risâle-i Üstüvânî	1	Fıkıh
84	Sarf Cümlesi	3	Dilbilgisi
85	Siyer-i Fârisî	1	Tarih
86	Şerâit-i Esmâ'ül-Hüsnâ	1	Tasavvuf
87	Şerh-i Avâmil	1	Dilbilgisi
88	Şerh-i Besmele-i Şerif	1	Tefsir
89	Şerh-i Bostan	1	Tasavvuf
90	Şerh-i Gülistân	1	Tasavvuf
91	Şerh-i Gülistan-ı Surûrî	1	Tasavvuf
92	Şerh-i Mesnevî (Manzûm)	1	Tasavvuf
93	Şerh-i Misbâh	1	Dilbilgisi
94	Şerh-i Ebyât-ı Rûmî Fârisî	1	Tasavvuf
95	Tarih-i Aluparmak	1	Tarih
96	Tarih-i Seyyid Battal Gazi	2	Tarih
97	Tecvid	1	Tecvid
98	Telhisü'l-Hakâyık	1	Felsefe
99	Terceme-i Ravzatü's-Şühedâ	1	Edebiyat
100	Tezkiretü'l-Evliya	1	Tasavvuf
101	Tezkiretü's-Şu'arâ	1	Edebiyat
102	Tomâr-ı Âl-i Osman	1	Resmi Yazışma Usulü
103	Tuhfe-i Kebîr-i Şerh-i Şahidî	1	Lugat
104	Türki Eczâ	1	Tıp
105	Vikâye	1	Fıkıh
106	Yusuf ü Züleyha	2	Edebiyat

Tablo 3. XVII. Yüzyılda Bektaşî Tekkeleri (Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'ne Göre)

Sıra	Tekke İsmi	Yeri	
1	Durmuş Dede	Rumelihisarı	İstanbul
2	Öküz Limanı	Üsküdar	İstanbul
3	Karaca Ahmed Sultan	Üsküdar	İstanbul
4	Caferâbâd	Sütlüce/Eyüp	İstanbul
5	Istranca	Istranca	İstanbul
6	Kemikli Ali Baba	Üsküdar-Gebze (Tuzla)	İstanbul
7	Akbaba	Akbaba köyü	İstanbul
8	Sa'di Baba	Silivri	İstanbul
9	İsimsiz	Çatalca	İstanbul
10	Horoz Dede	Unkapanı	İstanbul
11	Karaca Ahmed Sultan		Çorlu
12	Kurd Baba	Kırkık	Edirne
13	Kaplı Dede	Topkapı	Edirne
14	Balaban Baba	Sallahâne	Edirne
15	Yatağan Baba	Sallahâne	Edirne
16	Mumcu Hasan Baba	Sallahâne	Edirne
17	Karaca Ahmed Sultan	Kırkık	Edirne
18	Şemmas Dede	Hızırlık	Edirne
19	İhlas Dede	Hızırlık	Edirne
20	Carullah Dede	Hızırlık	Edirne
21	Ulama Dede	Hızırlık	Edirne
22	Murteza Dede	Hızırlık	Edirne
23	Ali Yar Dede	Hızırlık	Edirne
24	Burhan Dede	Hızırlık	Edirne
25	Osman Baba	Maden Deresi	Edirne
26	Hızırlık (Hızır Dede)	Hızırlık	Edirne
27	Kalenderi Sultan	Hızırlık	Edirne
28	Sefer Şah Sultan		Edirne
29	Sarı Saluk	Babaeski	Edirne
30	Şeyh Şuhudi	Babaeski	Edirne
31	Baba Sultan	Babaeski	Edirne
32	İsimsiz	Karabiga/Dimetoka	Edirne
33	Mahmud Baba	Ergene	Edirne
34	Ali Baba	Ali Baba köyü	Edirne
35	Kurd Baba		Edirne
36	Muhyiddin Baba	Sarı Talışmanlı köyü	Edirne
37	Sarı Saluk (Kaligra Sultan)	Kaligra	Dobruca
38	Sarı Saluk	Babadagı	Dobruca
39	Akyazılı Sultan	Batova	Dobruca
40	İsimsiz	Pirevadi	Dobruca
41	Muharrem Baba Sultan	Mankaliye	Dobruca

42	Gül Baba		Budin
43	Baba Miftah		Budin
44	Hızır Baba	Ovakapısı	Budin
45	Hindî Hamza Baba	Yenikasaba	Bosna
46	İsimsiz	Pirepol	Hersek
47	Murad Baba	Çaynice	Hersek
48	Bayezid Baba	Foça	Hersek
49	Derviş Mehmed Horasanî		Belgrad
50	Baba Sultan		Eğri
51	Köprübaşı	Köprübaşı	Niş
52	Mustafa Baba	Mitroviçe	Kosova
53	İsimsiz	Dobnice	Üsküp
54	İsimsiz	Kaçanik	Üsküp
55	Memî Baba (Memî Şah) Sultan	Eğribucak/Evrenli köyü	Niğbolu
56	İsimsiz		Avlonya
57	Baba Sultan		Avlonya
58	Yağmur Baba		Lipova
59	Demir Baba	Deliorman	Hazergrad
60	Kıdemli Baba	Yeni Zağra/Adatepe	Çirmen
61	Abdullah Dede	Yeni Zağra	Çirmen
62	Tohum Baba Sultan	Eski Zağra	Çirmen
63	Durhan (Turhan) Baba Sultan	Eski Zağra	Çirmen
64	Doğan Dede Sultan	Eski Zağra	Çirmen
65	Karaca Ahmed Dede	Eski Zağra	Çirmen
66	Abdülmümin Baba	Eski Zağra	Çirmen
67	Nefes Sultan	Ferecik	Çirmen
68	Hamza Baba		Çirmen
69	Sultan Veliyullah	Mudunuç	Selanik-Atina
70	Ali Baba	Vostiçse	Mora
71	Sarı Siddik Baba	Ballbadra	Mora
72	İsimsiz	Bihor	İnebahtı
73	İsimsiz	Angeli Kasrı	İnebahtı
74	Veli Paşa	Resmo	Girit
75	Horasanoğlu	Kandiye	Girit
76	Çavuşbaşı Köse İbrahim Ağa	Kandiye	Girit
77	Ali Dede	Kandiye/Karanlık kapı	Girit
78	Abdurrahman Paşa Sarayı	Kandiye	Girit
78	İsimsiz	Biga	Bursa
79	Geyikli Baba	Deveci	Bursa
80	Abdal Musa		Bursa
81	Abdal Murad		Bursa
82	Akbıyık		Bursa
83	Ramazan Baba		Bursa

84	Postunpuş Baba	Yenişehir	Bursa
85	Karaca Ahmed Sultan	Akhisar	Bursa
86	Karaca Ahmed Sultan	Mihaliç	Bursa
87	Ayn-ı Ali		Manisa
88	Erenler Sultan	Birgi/Bozdağ yaylası	Manisa
89	Baba Sultan	Erbain Dağı	Manisa
90	İsimsiz		Kütahya
91	Selim Dede Sultan	Çukurca	Kütahya
92	Hacı Baba	Demirci	Kütahya
93	Seyyid Kureyşi	Şuhut/Boyalı Köyü	Karahisar-ı Sahib
94	Seyyid Battal Gazi	Seyyid Gazi	Eskişehir
95	Gizlice Baba Sultan	Seyyid Gazi	Eskişehir
96	Abdal Musa	Elmalı	Antalya
97	Abdal Musa	Finike	Antalya
98	Koyun Baba	Teke/Adalya	Antalya
99	Sevindik Dede	Finike	Antalya
100	Sitti Zeynep Sultan	Alanya	Antalya
101	Koç Davud Sultan	Alanya-Selinti yolunda	Alanya
102	Büklü Baba Sultan	Fırıške köyü	Alanya
103	Hüseyin Gazi	Çubuk	Ankara
104	Hacı Bektaş Veli		Kırşehir
105	Karaca Ahmed Sultan		Kırşehir
106	Koçu Baba	Kalecik-Keskin	Çankırı
107	Mehmed Şah Dede	Ayrık köyü	Çankırı
108	Koyun Baba	Osmancık	Çorum
109	Seydim Sultan		Çorum
110	Pir Dede	Merzifon	Amasya
111	Şeyh Nusret	Zile	Tokat
112	Açıkbaş		Tokat
113	Hızırılık		Tokat
114	Çöreğibüyük		Tokat
115	Gajgaj (Gıgıj) Dede		Tokat
116	Sünbüllü Baba Sultan		Tokat
117	Taşoluk		Tokat
118	Gömsek (Kömsek) Baba		Tokat
119	Sultan Cavlı Dede		Tokat
120	Sarı Saltuk Sultan	Bor	Kayseri
121	Koyun Baba	Yılanlıdağı	Kayseri
122	Kalenderân		Kayseri
123	Seyyid Battal Cafer Gazi		Kayseri
124	Seyyid Battal Cafer Gazi		Malatya
125	Behlül-i Semerkandî	Baru köyü	Erzincan
126	Hızır Makamı		Erzincan

127	İsimsiz		Bitlis
128	Pîr Derkûh Sultan		Şirvan
129	Pîr Merizat Sultan		Şirvan
130	Şeyh Merza Sultan	Harac	Şirvan
131	Kurban Baba	Tarsus kapısı	Adana
132	İsimsiz (Cebel-i Nur Zaviyesi)	Misis Köprüsü	Adana
133	Uzun Dede Sultan	Payas	Hatay
134	Dülük (Dölük) Baba		Ayntab
135	Hacı Bayram Dede		Halep
136	İsimsiz		Şam
137	Yeniçeri Dede	Sayda	Lübnan
138	İsimsiz		Mekke
139	Murad Reis		Rodos
140	Kasr-ı Ayn		Mısır
141	Hasan Baba		Mısır
142	Kaygusuz Baba		Mısır
143	Abdullah Ensari		Mısır
144	Yeniçeri karargâhı		Mısır
145	İsimsiz	Kuşlar kalesi	Bağdat
146	İmâm Mehdi	Şattü'l-Arab	Bagdat
147	İmâm Rızâ		Tebriz
148	Muhammed Şam-ı Gazan	Şâm/Nahcivan sınırı	Tebriz
149	Mîr Haydar	Rîk	Tebriz
150	İsimsiz		Nihavend
151	Şâhruh		Hemedân
152	İsimsiz		Kazvin

Tablo 4. XVII-XIX. Yüzyıllarda Bektaşî Tekkeleri

Sıra	Tekke İsmi	Yeri		
1	Bayrakdar Mahmud Dede		Yenikapı	İstanbul
2	Bosnavi Mustafa Baba	Karyağdı	Eyüp	İstanbul
3	Kelleci Bali		Üsküdar	İstanbul
4	Kıncı Baba	Nuhkuyusu	Üsküdar	İstanbul
5	Mehmed Efendi		Kazlıçeşme	İstanbul
6	Mürüvvet Baba		Üsküdar	İstanbul
7	Yarınca Baba	Öküz Limanı		İstanbul
8	Sufî Sarı Hüseyin Baba	Halıcıoğlu	Eyüp	İstanbul
9	Ali Baba	Karaağaç	Eyüp	İstanbul
10	Kiremitli	Sütlüce	Eyüp	İstanbul
11	Şahkulu Sultan		Merdivenköy	İstanbul
12	Şehidik		Rumelihisarı	İstanbul
13	Tahir Baba		Çamlıca	İstanbul

14	Sadi Baba	Silivri	Çatalca	İstanbul
15	Şahin Baba	Kepenekli	Çatalca	İstanbul
16	Karaca Ahmed Sultan	Karacaahmet	Üsküdar	İstanbul
17	Örük Baba (Erdek Baba)		Davutpaşa	İstanbul
18	Bayezid Baba		Vardar-ı Kebir	Selanik
19	Cafer Baba		Yenice-i Vardar	Selanik
20	Bayram Dede		Yenice-i Vardar	Selanik
21	Kara Baba			Selanik
22	Süleyman Baba			Selanik
23	Kande Gazi	Demirhisar	Serez	Selanik
24	Asım Baba		Ergiri	Yanya
25	Hızır Baba		Kırçova	Manastır
26	Mustafa ve İbrahim Dede		Elbasan	Manastır
27	Durbalı Sultan		Reni	Teselya
28	Ballı Baba		Reni	Teselya
29	Hasan Baba	Tempe	Reni	Teselya
30	Şişko Mehmed Efendi		Tırhala	Teselya
31	Koyun Baba	Kalkandelen	Üsküp	Kosova
32	Sersem Ali-Harabati Baba	Kalkandelen	Üsküp	Kosova
33	Karaca Ahmed Sultan		Üsküp	Kosova
34	Uryan Baba		Üsküp	Kosova
35	Kadı Baba		Üsküp	Kosova
36	Murad Baba		Üsküp	Kosova
37	Büyükbaşlı Mustafa Baba		Üsküp	Kosova
38	Priştine Tekkesi		Priştine	Kosova
39	Azabi Ahmed Baba		Yenipazar	Silistre
40	Musa Baba		Hazergrad	Silistre
41	Demir Baba	Deliorman	Hazergrad	Silistre
42	Hüseyin Baba		Hazergrad	Silistre
43	Koç Doğan		Hazergrad	Silistre
44	Nasuh Baba		Eskicuma	Silistre
45	Akyazılı Sultan	Batova	Varna-Balçık	Silistre
46	Sarı Saltık		Babadağı	Silistre
47	Sarı Saltık		Kaligra	Silistre
48	Hızır Baba	Dobnice	Köstendil	Silistre
49	Hacet Baba		Köprülü	Paşa
50	Kanber Baba		Demirhisar	Paşa
51	Kasım Baba		Kesriye	Paşa
52	Aydın Baba		Kesriye	Paşa
53	Piri Baba		Cuma	Paşa
54	Mü'min Baba		Eğribucak	Paşa
55	Ali Baba	Veratin	Naslıç	Paşa
56	Emini (Ümmeti) Baba		Naslıç	Paşa

57	Derviş Ali		Naslıç	Paşa
58	Selahaddin Baba			Vidin
59	Belgrad Tekkesi		Belgrad	Vidin
60	Gül Baba		Budapeşte	Budin
61	Horasani Ali Baba		Ruşçuk	Niğbolu
62	Tay Hızır Ali Baba		Ruşçuk	Niğbolu
63	Hafız Baba	Karaevhadlar	Şumnu	Niğbolu
64	Musa Baba	Kozluca köyü	Yenipazar	Niğbolu
65	Ali Koç Baba		Niğbolu dışında	Niğbolu
66	Seyyid Hüseyin Baba		Akçakazanlılık	Çirmen
67	Göbekli Saraç Baba		Ferecik	Çirmen
68	Nefes Baba (İlica)	İlica	Ferecik	Çirmen
69	Gaziler		Ferecik	Çirmen
70	Ece Baba		Ferecik	Çirmen
71	Taşlık		Ferecik	Çirmen
72	Sancakdar Baba		Mekri	Çirmen
73	Hızır Baba		Mekri	Çirmen
74	Mü'min Baba		Zağra-i Atik	Çirmen
75	Veli Baba		Zağra-i Atik	Çirmen
76	Musaca		Zağra-i Atik	Çirmen
77	Turhan Baba		Zağra-i Atik	Çirmen
78	Ali Baba		Zağra-i Atik	Çirmen
79	Kıdemli (Kudümlü) Baba		Zağra-i Cedid	Çirmen
80	Yaran Baba		Zağra-i Cedid	Çirmen
81	Demir Baba		Merkez	Çirmen
82	Ali Baba		Merkez	Çirmen
83	Kara Ali Baba		Hayrabolu	Çirmen
84	Kadıncık		Akpınar	Çirmen
85	Kara Baba		Akpınar	Çirmen
86	Ali Baba		Akpınar	Çirmen
87	Osman Baba	Uzuncaabad	Hasköy	Çirmen
88	Otman Baba		Hasköy	Çirmen
89	Ali Baba	Uzuncaabad	Hasköy	Çirmen
90	Demir Dede	Uzuncaabad	Hasköy	Çirmen
91	Kızıldeli-Seyyid Ali Sultan	Cebel	Dimetoka	Çirmen
91	Mürsel Baba	Cebel	Dimetoka	Çirmen
93	Yağmur Baba	Cebel	Dimetoka	Çirmen
94	Seyyid Mehmed		Dimetoka	Çirmen
95	Elmalı Baba		Sultanyeri	Çirmen
96	1001 Oklu Ahmed Baba	Pınarhisar	Kırkkilise	Çirmen
97	Bükük Baba (?)		Kırkkilise	Çirmen
98	Musaca		Kırkkilise	Çirmen
99	Sinan Dede		Kırkkilise	Çirmen

100	Kaygusuz Baba		Babaeski	Çirmen
101	Sarı Saltuk		Babaeski	Çirmen
102	Erşen Baba		Keşan	Çirmen
103	Evhad Baba		Keşan	Çirmen
104	Rüstem Baba		Keşan	Çirmen
105	Çoban Baba		Tekfurdağı	Çirmen
106	Karaca Ahmed Sultan		Tekfurdağı	Çirmen
107	Musa Baba		Tekfurdağı	Çirmen
108	Sersem Dede		Tekfurdağı	Çirmen
109	Musa Baba	Rodosçuk	Tekfurdağı	Çirmen
110	Arız Baba		Havsa	Çirmen
111	Gaibler Baba		Havsa	Çirmen
112	Kanber Baba		Havsa	Çirmen
113	Muhyiddin Baba		Çöke	Çirmen
114	Hacı Baba	Hamzabeyli	Çöke	Çirmen
115	Büklüce Baba		Çöke	Çirmen
116	Gül Baba		Çöke	Çirmen
117	Cafer Baba		Mustafa Paşa	Çirmen
118	Hızır Baba		Mustafa Paşa	Çirmen
119	Sancakdar Baba		Evreşe	Çirmen
120	Füfül Baba		İpsala	Çirmen
121	Şeyh Mehmed Halife		Edirne	Çirmen
122	Hızır Baba		Edirne	Çirmen
123	Dağı Mehmed Efendi	Eceabad	Gelibolu	Çirmen
124	Ece Baba	Eceabad	Gelibolu	Çirmen
125	Kara Baba	Eceabad	Gelibolu	Çirmen
126	İlyas Baba	Eceabad	Gelibolu	Çirmen
127	Seyfi Baba	Eceabad	Gelibolu	Çirmen
128	Akbaş Baba	Eceabad	Gelibolu	Çirmen
129	Eltutan Baba	Eceabad	Gelibolu	Çirmen
130	Hızır Baba	Eceabad	Gelibolu	Çirmen
131	Kayataşlı	Eceabad	Gelibolu	Çirmen
132	İlyas Baba	Eceabad	Gelibolu	Çirmen
133	Çakmak Baba	Cisr-i Ergene	Gelibolu	Çirmen
134	Horasanî Ali Baba		Kandiye	Girit
135	Resmo Tekkesi		Resmo	Girit
136	İbrahim Baba		Ayasu	Midilli
137	Murad Reis		Kumburnu	Rodos
138	Ali Baba			Kıbrıs
139	Zuhurat Baba		Larnaka	Kıbrıs
140	Kâtip Osman Baba		Magosa	Kıbrıs
141	Bayraktar Baba		Lefkoşa	Kıbrıs
142	Kırklar (Can Baba)		Lefkoşa	Kıbrıs

143	Hasan Baba		Bafe	Kıbrıs
144	Sinan Baba		Kahire	Mısır
145	Kasrıayn-Kaygusuz Baba		Kahire	Mısır
146	Hızır İlyas		Kerh	Bağdat
147	Gürgür Baba			Bağdat
148	Abdülmü'min Baba		Kerbela	Bağdat
149	Seyyid Battal Gazi		Hille	Bağdat
150	Baba Zünnun	Emanşah	Kerkük	Bağdat
151	Virani Baba		Necef	Bağdat
152	İmama Musa Kazım		Kâzimiye	Bağdat
153	Bayram Baba			Halep
154	Pir Saltuk		Hoy	Tebriz
154	Sinan Baba		Geyve	Bolu
155	Himmed Dede	Belviran	Eflani/Daday	Kastamonu
156	Hamza Baba		Tosya	Kastamonu
157	Yahya Dede		Tosya	Kastamonu
158	Çeke Sultan	Dört Yol	Boyabad	Sinop
159	Hızır Baba	Kolay	Bafra	Samsun
160	Hasan Dede			Giresun
161	Çomaklı Baba	Akıncı		Karahisar-ı Şarki
162	Seydi (Seyyid) Baba		Şiran	Karahisar-ı Şarki
163	Ramazan Baba	Emir Sultan		Bursa
164	Ramazan Baba	Kala	Gönen	Bursa
165	Hacı Menteş		Gönen	Bursa
166	Akbakan		Gönen	Bursa
167	Hacı Baba-Armağan Baba		Gönen	Bursa
168	Kara Baba		Kirmastı	Bursa
169	Garibçe		Kirmastı	Bursa
170	Veli Baba	Sincan	Mihaliç	Bursa
171	Kâbil Baba		Mihaliç	Bursa
172	Kum Baba		Mihaliç	Bursa
173	Davud Baba		Bigadiç	Bursa
174	Çanlı Ali Baba		Edremit	Bursa
175	Ahmed Baba	Hasan Ağa	Kite	Bursa
176	Ekmekyemez Sultan		Tuzla	Bursa
177	Sitti Baba		Bilecik	Bursa
178	Karaca Ahmed Sultan		Yenişehir	Bursa
179	Postınpuş Baba		Yenişehir	Bursa
180	Şükrüm (Şekerim) Baba		Yenişehir	Bursa
181	Şeyh Yusuf Baba		İnegöl	Bursa
182	Doğan Baba		İnegöl	Bursa
183	Ali Mest			Bursa
184	Geyikli Baba			Bursa

185	Abdal Murad			Bursa
186	Ali Dede		Karamürsel	Kocaeli
187	Karşı Baba		Karamürsel	Kocaeli
188	Ali Dede		Yalakabad	Kocaeli
189	Yartarış Baba (?)		Yalakabad	Kocaeli
190	Murad Dede		Kepsud	Saruhan
191	Abdal Musa	Sart köyü	Palamaut	Saruhan
192	Kıllı Işık Baba		Palamut	Saruhan
193	Menteş Sultan		Gördes	Saruhan
194	Hacı Baba		Gördes	Saruhan
195	Seydi Baba		Gördes	Saruhan
196	Sinan Baba		Gördes	Saruhan
197	Yolageldi Sultan		Gördes	Saruhan
198	Göncü Baba		Gördes	Saruhan
199	İlyas Dede	İlyaslar	Gördek	Saruhan
200	Yatağan Baba		Gördek	Saruhan
201	Musaca		Gördek	Saruhan
202	Halife Sultan	Musaca	Gördek	Saruhan
203	Hacı Baba		Demirci	Saruhan
204	Seyyah Baba		Demirci	Saruhan
205	Taha Şah		Demirci	Saruhan
206	Haykiran Baba		Menemen	Saruhan
207	Nasuh Baba		Borlu	Saruhan
208	Hamza Baba	Nif	Manisa	Saruhan
209	Haki Baba		Manisa	Saruhan
210	Esirüddin Baba	Belek	Manisa	Saruhan
211	Okçu Baba	Turgutlu	Manisa	Saruhan
212	Bayezid Baba	Sakarya	Manisa	Saruhan
213	Abdal Musa	Bergama	Manisa	Saruhan
214	Ayn-ı Ali		Manisa	Saruhan
215	Şah Çelebi	Kula	Kütahya	Karahisar-ı Sahip
216	Abdal Musa	Ayazmend	Kütahya	Karahisar-ı Sahip
217	Haydar Baba	Ayazmend	Kütahya	Karahisar-ı Sahip
218	Hacı Baba	Hacı köyü	Gediz	Karahisar-ı Sahip
219	Kıran Baba	Şeyhlü	Kütahya	Karahisar-ı Sahip
220	Er Baba	Şeyhlü	Kütahya	Karahisar-ı Sahip
221	Umur Baba	Şeyhlü	Kütahya	Karahisar-ı Sahip
222	Dülbend Baba	Şeyhlü	Kütahya	Karahisar-ı Sahip
223	Sarı Baba	Şeyhlü	Kütahya	Karahisar-ı Sahip
224	Baba	Şuhut	Kütahya	Karahisar-ı Sahip
225	Kurd Baba	Şuhut	Kütahya	Karahisar-ı Sahip
226	Kudret Dede	Eğrigöz	Kütahya	Karahisar-ı Sahip
227	Hacı Dede	Homa	Kütahya	Karahisar-ı Sahip

228	Tul (Don) Araslan	Altıntaş	Kütahya	Karahisar-ı Sahip
229	Merdan Dede		Kütahya	Karahisar-ı Sahip
230	Şirin Baba		Kütahya	Karahisar-ı Sahip
231	Balım Sultan	Işıklar		Karahisar-ı Sahip
232	Ahi Sultan	Derehasan	İshaklı	Karahisar-ı Sahip
233	Merdan Dede		İshaklı	Karahisar-ı Sahip
234	Sinan Baba		Çay	Karahisar-ı Sahip
235	Mürüvvet (Mürvet) Baba		Sandıklı	Karahisar-ı Sahip
236	Koyun Baba		Sandıklı	Karahisar-ı Sahip
237	Şeyh Kavaf Dede		Sandıklı	Karahisar-ı Sahip
238	Hızır Sultan		Sandıklı	Karahisar-ı Sahip
239	Yalıncağ Baba		Sandıklı	Karahisar-ı Sahip
240	Menteş Baba		Sandıklı	Karahisar-ı Sahip
241	Çoban Emre	Şehrabad	Kırhisar	Karahisar-ı Sahip
242	Hacım Sultan		Uşak	Karahisar-ı Sahip
243	Burhan Baba (?)		Uşak	Karahisar-ı Sahip
244	Ahi Baba	Banaz	Uşak	Karahisar-ı Sahip
245	Veliüddin Baba	Banaz	Uşak	Karahisar-ı Sahip
246	Kurd Baba	Geredeli	Biça	Karesi
247	Açıkbaş Baba	Çardak	Lapseki	Karesi
248	Burçaklı Baba		Lapseki	Karesi
249	Sarı Baba Sultan		Bayramiç	Karesi
250	İnci Baba		Kale-i Sultaniye	Karesi
251	Abdi Bey Sultan	Yatağan		Denizli
252	Öküz Baba		Çal	Denizli
253	Beyce Sultan		Çal	Denizli
254	Bayezid Baba			İzmir
255	Kurd Baba		Tire	Aydın
256	Ali Baba	Hacı	Tire	Aydın
257	Yatağan Dede		Birgi	Aydın
258	Kaynak Baba		Güzelhisar	Aydın
259	Tirekapısı Tekkesi		Güzelhisar	Aydın
260	Peşkirici Dede		Karacasu	Aydın
261	Sureti Baba (Baba Sultan)		Eğirdir	Isparta (Hamid)
262	Ahi Baba	Barla	Eğirdir	Isparta
263	Efendioğlu Hüseyin Dede		Burdur	Isparta
264	Derviş Mehmed	Doğanbey	Burdur	Isparta
265	Piri Baba		Burdur	Isparta
266	Hayrân Baba		Burdur	Isparta
267	Niyaz Baba	Niyazlar	Karaağaç	Isparta
268	Abdi Bey	Güzelhisar	Burdur	Isparta
269	Şeyh Doğan		İrle-Yavice	Isparta
270	Eser Baba		İrle-Yavice	Isparta

271	Hayreddin Baba		İrle-Yavice	Isparta
272	Emir Sultan		İrle-Yavice	Isparta
273	Zekeriyâ Baba	Yassıviran	Uluborlu	Isparta
274	Hızır Abdal		Ağlasın	Isparta
275	Veli Baba		Uluborlu	Isparta
276	Arslan Baba			Isparta
277	Hızır Baba			Isparta
278	Er Sultan Baba			Isparta
279	Abdal Musa		Elmalı	Teke
280	Haydar Baba		Elmalı	Teke
281	Keramüddin		Kaş	Teke
282	Kafi Baba		Fenike	Teke
283	Şeyh Gaznevî			Aksaray
284	Hırkalı Sultan			Aksaray
285	Merkeblü Baba			Aksaray
286	Şeyh Torasan Dede	Eyüpelî		Aksaray
287	Kesikbaş Ahmed Baba			Niğde
288	Ali Baba			Niğde
289	Ketenci Baba		Larende	Konya
290	Şeyh Yatağan		Larende	Konya
291	Hayran Baba		Ilgın	Konya
293	Dediği Dede Sultan	Mahmuthisarı	Ilgın	Konya
293	Taşgun (Taşkın) Dede		İnsuyu	Konya
294	Ali Kav Sultan			Konya
295	Mahmud Hayran Sultan		Akşehir	Konya
296	Dediği Dede Sultan	Doğanhisar	Akşehir	Konya
297	Abdal Musa		Beyşehir	Konya
298	İbrahim Bey		Sinan	İçel
299	Cebel-i Nur		Misis	Adana
300	Bacım Sultan		Karahisar Nallı	Ankara
301	Baba Kanar (?)		Şorba	Ankara
302	İncek Dede (2 Adet)		Yabanabad	Ankara
303	Pembe Dede	Bedirler	Yabanabad	Ankara
304	Dib Dede (?)		Haymana	Ankara
305	Koyun Baba		Kalecik	Ankara
306	Yavaş Abdal		Keskin	Ankara
307	Kara Baba		Keskin	Ankara
308	Ata Abdal		Keskin	Ankara
309	Koçi Baba		Keskin	Ankara
310	İvaz Baba		Beypazarı	Ankara
311	Şeyh Hızır		Çubuk	Ankara
312	Gül Baba		Çubuk	Ankara
313	Haydar Sultan		Çubuk	Ankara

314	Seydi Gazi		Seyidgazi	Eskişehir
315	Şucaeddin Baba		Seyidgazi	Eskişehir
316	Uryan Baba		Seyidgazi	Eskişehir
317	Bahşayış Baba	Evliyabaki		Eskişehir
318	Gül Nebi Baba	Seyit Gazi		Eskişehir
319	Sultan Abdullah Baba			Eskişehir
320	Hamza Sultan (?)			Eskişehir
321	Beştas	Keskin	Karacaşehir	Eskişehir
322	Taşlıca		Karacaşehir	Eskişehir
323	Tekyeddin Baba	Ortaca	Karacaşehir	Eskişehir
324	Karadere Tekkesi	Karadere	Bozöyük	Eskişehir
325	Yakub Abdal		Gedikçubuk	Bozok
326	Kılıç Abdal	Akviran	Akdağ	Bozok
327	Devletşahkulu-Derviş Şah		Akdağ	Bozok
328	Hızır Halife	Hamzalı		Bozok
329	Sarı Mehmedlü			Bozok
330	Yolageldi Baba	Karakapı	Boğazlıyan	Bozok
331	Musa Dede			Bozok
332	Hacı Bektaş Veli	Hacı Bektaş	Mucur	Kırşehir
333	Sersem Ali Baba	Hacı Bektaş	Mucur	Kırşehir
334	Karakurd Baba			Kırşehir
335	Şeyh Süleyman			Kırşehir
336	Piri Baba		Merzifon	Amasya
337	Hızır Baba		Merzifon	Amasya
338	Gönen Baba		Merzifon	Amasya
339	Hızır Dede		Gelğiras	Amasya
340	Hacı Mürvet (?)		Gedegra	Amasya
341	Seyfi Dede		Ladik	Amasya
342	Akkaşe Sultan		Ladik	Amasya
343	Teslim Abdal		Mecitözü	Çorum
344	Balım Sultan		Mecitözü	Çorum
345	Meyâne Sultan		Mecitözü	Çorum
346	Karadonlu			Çorum
347	Abdalbudu			Çorum
348	Derviş Nuri			Çorum
349	Maksud Derviş			Çorum
350	Balım Sultan			Çorum
351	Hasan (Hüseyin) Balım			Çorum
352	Şeyh Demir			Çorum
353	Âşık Çelebi			Çorum
354	Abdal Ata	Abdalata		Çorum
355	Koçi Baba			Çorum
356	Erkulu Baba	Sarıkamış		Çorum

357	Şeyh Mezid			Çorum
358	Şeyh Kılavuz			Çorum
359	Güllüçük			Çorum
360	Kalınca Dede(?)			Çorum
361	Seydi Baba			Çorum
362	Koyun Baba		Osmancık	Çorum
363	Ahmed Dede (?)		Osmancık	Çorum
364	Evliya Baba	Kulubaba		Çorum
365	Kalender Sultan		Divriği	Sivas
366	Kulhan Dede		Niksar	Sivas
367	Baba Hamid		Kazabad	Sivas
368	Dürdane Baba		Kazabad	Sivas
369	Mihman Dede		Taşabad	Sivas
370	Derviş Mehmed		Budaközü	Sivas
371	Turhan Baba		Hüseyinabad	Sivas
372	Samud Baba			Sivas
373	Çöreğibüyük		Komnat	Tokat
374	Çöreğibüyük		Niksar	Tokat
375	Yalıncık Sultan		Develi	Kayseri
376	Sarı Saluk		Bor	Kayseri
377	Zikir Baba	Hisar	Pazarcık	Maraş
378	Bayezid Baba			Maraş
379	Çanak Baba			Maraş
380	Çomak Baba			Maraş
381	Ümmet Baba		Elbistan	Maraş
382	Dölük Baba			Antep
383	Kara Abdal		Ağki Köyü	Erzincan
384	Seyyid Ümidim Baba		Karaarz	Erzurum
385	Musa Dede			Belirsiz
386	Kapıcı Baba			Belirsiz

Tablo 5. Sultan II. Mahmud Döneminde Kapatılan ve Yıkılan Bektaşî Tekkeleri

Sıra	Tekke İsmi	Yeri		
1	Ali Baba	Karaağaç	Eyüp	İstanbul
2	Sarı Sufi Hüseyin Baba	Halicioğlu	Eyüp	İstanbul
3	Karyağdı Baba		Eyüp	İstanbul
4	Kiremitli	Sütlüce	Eyüp	İstanbul
5	Mürüvvet Baba		Üsküdar	İstanbul
6	Şahkulu Sultan	Merdivenköy	Üsküdar	İstanbul
7	Kıncı Baba	Nuhkuyusu	Üsküdar	İstanbul
8	Ali Baba	Şehitlik	Rumelihisarı	İstanbul
9	Yanmca Baba	Öküz Limanı		İstanbul

10	Mehmed Efendi	Kazlıçeşme		İstanbul
11	Tahir Baba	Çamlıca		İstanbul
12	Musa Baba		Hazergrad	Silistre
13	Demir Baba	Deliorman	Hazergrad	Silistre
14	Hüseyin Baba		Hazergrad	Silistre
15	Koç Doğan		Hazergrad	Silistre
16	Nasuh Baba		Eskicuma	Silistre
17	Akyazılı Sultan		Batova	Silistre
18	Sarı Saltık	Balçık	Varna	Silistre
19	Hacet Baba		Köprülü	Paşa
20	Kanber Baba		Demirhisar	Paşa
21	Kasım Baba		Kesriye	Paşa
22	Aydın Baba		Kesriye	Paşa
23	Piri Baba		Cuma	Paşa
24	Mü'min Baba		Eğribucak	Paşa
25	Ali Baba	Direten köyü	Nasliç	Paşa
26	Emini (Ümmeti) Baba	Vidin köyü	Nasliç	Paşa
27	Derviş Ali	İraz Çeşne	Nasliç	Paşa
28	Hızır Baba	Kırçova	Manastır	Kosova
29	Koyun Baba	Kalkandelen	Üsküp	Kosova
30	Harabati Baba	Kalkandelen	Üsküp	Kosova
31	Karaca Ahmed Sultan		Üsküp	Kosova
32	Uryan Baba		Üsküp	Kosova
33	Kadı Baba		Üsküp	Kosova
34	Murad Baba		Üsküp	Kosova
35	Mustafa-İbrahim Dede	Hacılar Çeşmesi	Elbasan	Kosova
36	Priştine Tekkesi		Priştine	Kosova
37	Tay Hızır Ali Baba		Ruşçuk	Niğbolu
38	Horasani Ali Baba		Ruşçuk	Niğbolu
39	Ali Koç Baba		Niğbolu dışında	Niğbolu
40	Hafız Baba		Şumnu	Niğbolu
41	Musa Baba	Kozluca	Şumnu	Silistre
42	Selahaddin Baba			Vidin
43	Belgrad Tekkesi		Belgrad	Vidin
44	Göbekli Saraç Baba		Ferecik	Çirmen
45	Nefes Baba (İlica)	İlica köyü	Ferecik	Çirmen
46	Gaziler		Ferecik	Çirmen
47	Ece Baba		Ferecik	Çirmen
48	Taşlık		Ferecik	Çirmen
49	Sancakdar Baba		Mekri	Çirmen
50	Hızır Baba		Mekri	Çirmen
51	Veli Baba		Zağra-i Atik	Çirmen

52	Musaca		Zağra-i Atik	Çirmen
53	Kıdemli Baba		Zağra-i Cedid	Çirmen
54	Yaran Baba		Zağra-i Cedid	Çirmen
55	Demir Baba		Merkez	Çirmen
56	Ali Baba		Merkez	Çirmen
57	Kara Ali Baba		Hayrabolu	Çirmen
58	Kadıncık		Akpınar	Çirmen
59	Kara Baba		Akpınar	Çirmen
60	Osman Baba	Uzuncaabad	Hasköy	Çirmen
61	Ali Baba	Uzuncaabad	Hasköy	Çirmen
62	Kızıldeli Sultan	Cebel	Dimetoka	Çirmen
63	Mürsel Baba	Cebel	Dimetoka	Çirmen
64	Bibiroklu Ahmed Baba	Pınarhisar	Kırkkilise	Çirmen
65	Bükük Baba (?)		Kırkkilise	Çirmen
66	Musaca		Kırkkilise	Çirmen
67	Kaygusuz Baba		Babaeski	Çirmen
68	Sarı Saltık		Babaeski	Çirmen
69	Erşen Baba		Keşan	Çirmen
70	Evhad Baba		Keşan	Çirmen
71	Rüstem Baba		Keşan	Çirmen
72	Elmalı Baba		Sultanyeri	Çirmen
73	Sersem Ali Baba		Tekfurdağı	Çirmen
74	Çoban Baba		Tekfurdağı	Çirmen
75	Karaca Ahmed		Tekfurdağı	Çirmen
76	Musa Baba		Tekfurdağı	Çirmen
77	Arz Baba		Havsa	Çirmen
78	Gaibler Baba		Havsa	Çirmen
79	Kanber Baba		Havsa	Çirmen
80	Hızır Baba		Cisr-i Mustafa Paşa	Çirmen
81	Muhyiddin Baba	Çöke	Edirne	Çirmen
82	Hacı Baba	Hamzabeyli	Çöke/Edirne	Çirmen
83	Büklüce Baba		Edirne	Çirmen
84	Gül Baba		Edirne	Çirmen
85	Sancakdar Baba	Evreşe	Edirne	Çirmen
86	Füfül Baba	İpsala	Edirne	Çirmen
87	Ece Baba	Karabeyli köyü	Eceabad/Gelibolu	Çirmen
88	Kara Baba	Dursun Köyü	Eceabad/Gelibolu	Çirmen
89	İlyas Baba	Büyük Anafarta	Eceabad/Gelibolu	Çirmen
90	Seyfi Baba	Kum köyü	Eceabad/Gelibolu	Çirmen
91	Akbaş Baba	Yalakabad	Eceabad/Gelibolu	Çirmen
92	Eltutan Baba		Eceabad/Gelibolu	Çirmen
93	Hızır Baba	Burhanlı köyü	Eceabad/Gelibolu	Çirmen

94	Kayataşlı	Kilidülbahr	Eceabad/Gelibolu	Çirmen
95	İlyas Baba	Seddülbahr	Eceabad/Gelibolu	Çirmen
96	Çakmak Baba	Cisr-i Ergene	Gelibolu	Çirmen
97	Bayezid Baba	Vardar-ı Kebir		Selanik
98	Kara Baba			Selanik
99	Süleyman Baba			Selanik
100	Kande Gazi	Demirhisar	Serez	Selanik
101	Durbalı Sultan		Reni	Teselya
102	Balı Baba		Reni	Teselya
103	Hasan Baba		Reni	Teselya
104	Şişko Mehmed Efendi		Tırhala	Teselya
105	Hızır İlyas			Bağdat
106	Gürgür Baba			Bağdat
107	Virani Baba		Necef	Bağdat
108	Abdülmü'min Baba		Kerbela	Bağdat
109	Horosani Ali Baba		Kandiye	Girit
110	Resmo Tekkesi		Resmo	Girit
111	Kasrû'l-ayn		Kahire	Mısır
112	Zuhurat Baba			Kıbrıs
113	Sinan Baba		Geyve	Bolu
114	Dülük Baba			Gaziantep
115	Abdal Musa	Sart köyü	Palamaut	Saruhan
116	Kıllı Işık Baba		Palamut	Saruhan
117	Menteş Sultan		Gördes	Saruhan
118	Hacı Baba		Gördes	Saruhan
119	İlyas Dede	İlyaslar köyü	Gördek	Saruhan
120	Yatağan Baba		Gördek	Saruhan
121	Musaca		Gördek	Saruhan
122	Halife Sultan	Musaca köyü	Gördek	Saruhan
123	Hacı Baba		Demirci	Saruhan
124	Seyyah Baba		Demirci	Saruhan
125	Haykıran Baba		Menemen	Saruhan
126	Haki Baba		Manisa	Saruhan
127	Okçu Baba	Turgutlu	Manisa	Saruhan
128	Abdal Musa		Elmalı	Teke
129	Kafi Baba		Fenike	Teke
130	Haydar Baba		Elmalı	Teke
131	Keramüddin		Kaş	Teke
132	Kesikbaş Ahmed Baba		Niğde	
133	Devletşahkulu		Akdağ	Bozok
134	Derviş Şah		Akdağ	Bozok
135	Ramazan Baba			Bursa
136	Ramazan Baba	Kala	Gönen	Bursa

137	Hacı Menteş		Gönen	Bursa
138	Akbakan		Gönen	Bursa
139	Hacı Baba		Gönen	Bursa
140	Ahmed Baba			Bursa
141	Kara Baba		Kirmastı	Bursa
142	Eğrinmez Sultan	Reşadiye	Kirmastı	Bursa
143	Kötürüm Baba		Kirmastı	Bursa
144	Hacı Menteş		Kirmastı	Bursa
145	Veli Baba	Sincan	Mihaliç	Bursa
146	Kum Baba		Mihaliç	Bursa
147	Davud Baba		Bigadiç	Bursa
148	Çanlı Ali Baba		Edremit	Bursa
149	Ahmed Baba	Hasan Ağa	Kite	Bursa
150	Ekmekyemez Sultan		Tuzla	Bursa
151	Postinpuş Baba		Yenişehir	Bursa
152	Geyikli Baba		İnegöl	Bursa
153	Ali Dede		Karamürsel	Kocaeli
154	Karşı Baba		Karamürsel	Kocaeli
155	Uryan Baba		Seyid Gazi	Eskişehir
156	Şah Çelebi		Kula	Kütahya
157	Abdal Musa		Ayazmend	Kütahya
158	Açıkbaş Baba	Çardak	Lapseki	Karesi
159	Burçaklı Baba		Lapseki	Karesi
160	Kurd Baba		Biga	Karesi
161	Uzun Baba		Kale-i Sultaniye	Karesi
162	Abdi Bey	Karaağaç	Güzelhisar	Kütahya
163	Hacım Sultan		Uşak	Kütahya
164	Sureti Baba Sultan		Eğirdir	Isparta
165	Şeyh Doğan		İrle-Yavice	Isparta
166	Efendioğlu Hüseyin Dede		Burdur	Isparta
167	Kurd Baba		Tire	Aydın
168	Yatağan Dede		Birgi	Aydın
169	Kaynak Baba		Güzelhisar	Aydın
170	Yatağan Baba		Yatağan	Aydın
171	Ali Kav Sultan			Konya
172	Piri Baba		Merzifon	Amasya
173	Karaca Ahmed		Polatlı	Ankara
174	Koyun Baba		Osmancık	Çorum
175	Zikir Baba	Hisar	Pazarcık	Maraş
176	Kapıcı Baba			Belirtilmemiş
177	Musa Dede			Belirtilmemiş

Tablo 6. *Sultan II. Mahmud Döneminde Kapatılmayan ve Harap Halde Bulunan Bektaşî Tekkeleri*

Sıra	Tekke İsmi	Yeri		
1	Mü'min Baba		Zağra-i Atık	Çirmen
2	Cafer Baba		Mustafa Paşa	Çirmen
3	Dağı Mehmed Baba	Eceabad	Gelibolu	Çirmen
4	Yağmur Baba	Cebel	Dimetoka	Çirmen
5	Seyyid Mehmed	Cebel	Dimetoka	Çirmen
6	Cafer Baba		Yenice-i Vardar	Selanik
7	Bayram Dede		Yenice-i Vardar	Selanik
8	Bayram Baba			Halep
9	Seyyid Battal Gazi		Hille	Bağdat
10	Kâtip Osman Baba			Kıbrıs
11	Bayraktar Baba			Kıbrıs
12	Hacı Bektaş Veli	Hacı Bektaş		Kırşehir
13	Sersem Ali Baba	Hacı Bektaş		Kırşehir
14	Seyid Gazi		Seyid Gazi	Eskişehir
15	Şuca Baba		Seyid Gazi	Eskişehir
16	Bahşayış Baba			Eskişehir
17	Sultan Abdullah Baba			Eskişehir
18	Gül Nebi Baba		Seyid Gazi	Eskişehir
19	Beştaş		Karacaşehir	Eskişehir
20	Taşlıca		Karacaşehir	Eskişehir
21	Hamza Sultan (?)			Eskişehir
22	Şeyh Hızır		Çubuk	Ankara
23	Haydar Sultan		Çubuk	Ankara
24	Gül Baba		Çubuk	Ankara
25	Yavaş Abdal		Keskin	Ankara
26	Ata Abdal		Keskin	Ankara
27	Kara Baba		Keskin	Ankara
28	Koçi Baba		Keskin	Ankara
29	Koyun Baba		Kalecik	Ankara
30	İncik Baba (2 Adet)		Yabanabad	Ankara
31	Pembe Dede	Bedirler köyü	Yabanabad	Ankara
32	Baba Kanar (?)		Şorba	Ankara
33	Dib Dede (?)		Haymana	Ankara
34	İvaz Baba		Beypazarı	Ankara
35	Bacım Sultan		Karahisar-ı Nallı	Ankara
36	Kılıç Abdal		Akdağ	Bozok
37	Yolageldi		Boğazlıyan	Bozok
38	Hızır Halife			Bozok
39	Sarı Mehmedlü			Bozok

40	Yakub Abdal		Gedikçubuk	Bozok
41	Musa Dede			Bozok
42	Hızır Dede		Gelgiras	Amasya
43	Hacı Mürvet (?)		Gedegra	Amasya
44	Seyfi Dede		Ladik	Amasya
45	Gönen Baba		Merzifon	Amasya
46	Baba Hamid (?)		Kazabad	Sivas
47	Dürdane Baba		Kazabad	Sivas
48	Kulhan Dede		Niksar	Sivas
49	Kalender Sultan		Divriği	Sivas
50	Derviş Mehmed		Budaközü	Sivas
51	Turhan Baba		Hüseyinabad	Sivas
52	Mihman Dede		Taşabad	Sivas
53	Güllücük			Çorum
54	Kalınca Dede (?)			Çorum
55	Seydi Baba (?)			Çorum
56	Erkulu Baba			Çorum
57	Abdal Ata			Çorum
58	Şeyh Mezid			Çorum
59	Şeyh Kılavuz			Çorum
60	Abdaldudu			Çorum
61	Karadonlu			Çorum
62	Koçi Baba			Çorum
63	Bahm Sultan			Çorum
64	Teslim Abdal		Mecitözü	Çorum
65	Balım Sultan		Mecitözü	Çorum
66	Evliya Baba	Kulubaba		Çorum
67	Derviş Nuri			Çorum
68	Maksud Derviş			Çorum
69	Ahmed Dede (?)		Osmancık	Çorum
70	Şeyh Gaznevi			Aksaray
71	Hırkalı Sultan			Aksaray
72	Merkeblü Sultan			Aksaray
73	Ali Baba			Niğde
74	Yalıncak Sultan		Develi	Kayseri
75	Zikir Baba		Pazarcık	Maraş
76	Çomaklı Baba	Akıncı		Karahisar-ı Şarki
77	Himmed Dede			Kastamonu
78	Hamza Baba		Tosya	Kastamonu
79	Yahya Dede		Tosya	Kastamonu
80	Bayezid Baba			İzmir
81	Burhan Baba (?)			Uşak
82	Veliüddin Baba		Banaz	Uşak

83	Ahi Baba		Banaz	Uşak
84	Akbakan		Gönen	Bursa
85	Hacı Baba		Gönen	Bursa
86	Şekerim-Şükrüm Baba		Yenişehir	Bursa
87	Karaca Ahmed Sultan		Yenişehir	Bursa
88	Sitti Baba		Bilecik	Bursa
89	Doğan Baba		İnegöl	Bursa
90	Şeyh Yusuf Baba		İnegöl	Bursa
91	Garibçe Baba		Kirmastı	Bursa
92	Kâbil Baba		Mihaliç	Bursa
93	İnci Baba		Kale-i Sultaniye	Karesi
94	Nasuh Baba		Borlu	Saruhan
95	Seydi Baba		Gördes	Saruhan
96	Sinan Baba		Gördes	Saruhan
97	Yolageldi Sultan		Gördes	Saruhan
98	Göncü Baba		Gördes	Saruhan
99	Yatağan Baba		Gördek	Saruhan
100	Hamza Baba	Nif	Manisa	Saruhan
102	Abdal Musa	Bergama	Manisa	Saruhan
102	Kudret Dede		Eğriğöz	Kütahya
103	Hacı Baba		Homa	Kütahya
104	Baba		Şuhut	Kütahya
105	Kurd Baba		Şuhut	Kütahya
106	Sarı Baba		Şeyhlü	Kütahya
107	Kıran Baba		Şeyhlü	Kütahya
108	Er Baba		Şeyhlü	Kütahya
109	Umur Baba		Şeyhlü	Kütahya
110	Dülbend Baba		Şeyhlü	Kütahya
111	Balım Sultan			Karahisar-ı Sahip
112	Sinan Baba		Çay	Karahisar-ı Sahip
113	Ahi Sultan		İshaklı	Karahisar-ı Sahip
114	Merdan Dede		İshaklı	Karahisar-ı Sahip
115	Şirin Baba			Karahisar-ı Sahip
116	Koyun Baba		Sandıklı	Karahisar-ı Sahip
117	Şeyh Kavaf Dede		Sandıklı	Karahisar-ı Sahip
118	Hacım Sultan		Sandıklı	Karahisar-ı Sahip
119	Yalıncağ Baba		Sandıklı	Karahisar-ı Sahip
120	Menteş Baba		Sandıklı	Karahisar-ı Sahip
121	Ketenci Baba		Larendede	Konya
122	Şeyh Yatağan		Larendede	Konya
123	Hayran Baba		İlgın	Konya
124	Dediği Dede	Mahmudhisarı	İlgın	Konya
125	Taşgun (Taşgın) Dede		İnsuyu	Konya

126	Mahmud Hayran Sultan		Akşehir	Konya
127	İbrahim Bey			İçel
128	Sinan Baba		Geyve	Bolu
129	Ali Baba	Hacı köyü	Tire	Aydın
130	Piri Baba	Bağhane	Burdur	Isparta
131	Hayrân Baba	Sarışeyhler	Burdur	Isparta
132	Veli Baba		Uluborlu	Isparta
133	Zekeriyâ Baba	Yassıviran	Uluborlu	Isparta
134	Arslan Baba			Isparta
135	Hızır Baba			Isparta
136	Er Sultan Baba			Isparta
137	Hızır Abdal		Ağlasın	Isparta
138	Eser Baba		İrle-Yavice	Isparta
139	Hayreddin Baba		İrle-Yavice	Isparta
140	Emir Sultan		İrle-Yavice	Isparta
141	Yartarış Baba (?)		Yalakabad	İzmit-Kocaeli
142	Ali Dede		Yalakabad	İzmit-Kocaeli
143	Beyce Sultan		Çal	Denizli

Tablo 7. 1826 Sonrası Tekrar Açılan ve İlk Defa Kurulan Bektaşî Tekkeleri

Sıra	Tekke İsmi	Yeri		
1	Mehmed Tahir Baba	Çamlıca		İstanbul
2	Karyağdı Baba	İdrisköşkü	Eyüp	İstanbul
3	Durmuş Dede	Rumelihisarı		İstanbul
4	Emin Baba (İlk Defa)	Edirnekapi		İstanbul
5	Ali Baba	Karaağaç	Eyüp	İstanbul
6	Şahkulu Sultan	Merdivenköy		İstanbul
7	Perişan (Mehmed) Baba	Kazlıçeşme	Yedikule	İstanbul
8	Şehidik (Ali Baba)	Rumelihisarı		İstanbul
9	Bademli	Sütlüce	Eyüp	İstanbul
10	Büyük Abdullah Baba	Topkapı		İstanbul
11	Bandırmalı	İnadiye	Üsküdar	İstanbul
12	Yarıncı Baba	Öküz Limanı	Üsküdar	İstanbul
13	Akbaba	Beykoz		İstanbul
14	Sarı Sufi Hüseyin Baba	Sütlüce	Eyüp	İstanbul
15	Karaca Ahmed Sultan		Üsküdar	İstanbul
16	Saçlı Emir		Kasımpaşa	İstanbul
17	Daver Baba	Başbüyük	Kartal	İstanbul
18	Erdek (Eryek) Baba	Davud Paşa	Hasköy	İstanbul

19	Deniz Abdal			İstanbul
20	Mecidiye	Kadıköy		İstanbul
21	Sadi Baba		Silivri	İstanbul
22	Kara Baba		Çatalca	İstanbul
23	Kızıldeli Sultan	Cebel	Dimetoka	Çirmen
24	Mürsel Baba	Cebel	Dimetoka	Çirmen
25	Elmalı Baba		Sultanyeri	Çirmen
26	Arız Baba	Tekyeşeyhler	Havsa	Çirmen
27	Kanber Baba	Tekyeşeyhler	Havsa	Çirmen
28	Gaibler		Havsa	Çirmen
29	Evhad Baba		Keşan	Çirmen
30	Erşen Baba		Keşan	Çirmen
31	Rüstem Baba		Keşan	Çirmen
32	Karaca Ahmed Sultan	Dandere	Gümölcine	Çirmen
33	Hacı Baba	Hamzabey	Çöke	Çirmen
34	Muhyiddin Baba		Çöke	Çirmen
35	Gül Baba		Çöke	Çirmen
36	San Saltık		Babaeski	Çirmen
37	Kaygusuz Baba		Babaeski	Çirmen
38	Sazlıdere tekkesi	Sazlıdere	Edirne	Çirmen
39	Hızır Baba-Demirtaş Bey		Edirne	Çirmen
40	Gül Baba		Edirne	Çirmen
41	Turhan Baba		Eski Zağra	Çirmen
42	Kıdemli Baba		Yeni Zağra	Çirmen
43	Kara Ali Baba		Hayrabolu	Çirmen
44	Hızır Baba	Eceabad	Gelibolu	Çirmen
45	İlyas Baba	Eceabad	Gelibolu	Çirmen
46	Ece Sultan	Eceabad	Gelibolu	Çirmen
47	Akbaş Baba	Yalakabad	Gelibolu	Çirmen
48	Akbaş Baba	Kilidülbahr	Gelibolu	Çirmen
49	Saka Baba	Kilidülbahr	Gelibolu	Çirmen
50	Binbiroklı Ahmed Baba	Pınarhisar	Kırkkilise	Çirmen
51	Kırklar		Kırkkilise	Çirmen
52	Sinan Dede		Kırkkilise	Çirmen
53	Hızır Baba		Mustafa Paşa	Çirmen
54	Çakmak Dede		Cisr-i Ergene	Çirmen
55	Mahmud Baba		Ergene	Çirmen

56	Ali Baba		Hasköy	Çirmen
57	Osman Baba		Hasköy	Çirmen
58	Sancakdar Baba"		Mekri	Çirmen
59	Hızır Baba		Mekri	Çirmen
60	Demir Baba-Hasan Dede		Hazergrad	Silistre
61	Hüseyin Baba		Hazergrad	Silistre
62	Musa Baba		Hazergrad	Silistre
63	Akyazılı Sultan	Batova	Varna	Silistre
64	Hızır Baba	Dobnice	Köstendil	Silistre
65	Sarı Saluk		Kaligra	Silistre
66	Sarı Saluk		Babadagi	Silistre
67	Kızane tekkesi		Eskicuma	Silistre
68	Mustafa Baba		Ruşuk	Silistre
69	Tırnova tekkesi		Tırnova	Silistre
70	Hızır Baba		Ruşuk	Niğbolu
71	Musa Baba	Kozluca	Yenipazar	Niğbolu
72	Hafız Baba		Şumnu	Niğbolu
73	Ali Koç Baba			Niğbolu
74	Yusuf Baba	Melcan	Belgrad	Vidin
75	Selahaddin Baba			Vidin
76	Gül Baba		Budapeşte	Budin
77	Selahaddin Baba		Saraybosna	Bosna
78	Çayniçe tekkesi			Bosna
79	Sarı Saluk	Mostar	Hersek	Bosna
80	Rüstem Baba			Yanya
81	Ali Baba (Asım Baba)	Ergiri	Berat	Yanya
82	Haydar Baba	Ergiri	Berat	Yanya
83	Zeynelabidin Baba	Ergiri	Berat	Yanya
84	Manes Baba	Ergiri	Berat	Yanya
85	Melan tekkesi	Ergiri	Berat	Yanya
86	Koniçe Tekkesi	Avlonya	Berat	Yanya
87	Kuzu Baba	Avlonya	Berat	Yanya
88	Cemal Baba	Kreşova	Berat	Yanya
89	Süleyman Baba	Barmaş	Berat	Yanya
90	Hasan Baba	İstarya	Berat	Yanya
91	Abdullah Baba	Ali Bostavin	Berat	Yanya
92	Ahmed Baba	Grobova	Berat	Yanya

93	Prište tekkesi		Skrapar	Yanya
94	Toyran tekkesi		Tepedelen	Yanya
95	Tepedelen tekkesi		Tepedelen	Yanya
96	Katrin tekkesi		Katrin	Yanya
97	Koştan Tekkesi		Koştan	Yanya
98	Leskovik (İlk Defa)		Leskovik	Yanya
99	Bektaşî Baba (İlk Defa)		Premedi	Yanya
100	Şeyh Nasibî		Fraşheri	Yanya
101	Tiran tekkesi		Tiran	Yanya
102	Yusuf Baba	Blaca	Debre	Yanya
103	Fraşheri tekkesi		Fraşheri	Yanya
104	Tomorri Baba			Yanya
105	Turan tekkesi		Korça	Yanya
106	Sarı Saluk	Akçahisar	Kruya	İşkodra
107	Ali Baba	Akçahisar	Kruya	İşkodra
108	Hacı Yahya Baba	Akçahisar	Kruya	İşkodra
119	Murtaza Baba	Akçahisar	Kruya	İşkodra
110	Dolma tekkesi	Akçahisar	Kruya	İşkodra
111	Şemimi Baba (İlk Defa)	Akçahisar	Kruya	İşkodra
112	Martaneş (İlk Defa)	Akçahisar	Kruya	İşkodra
113	Balım Sultan	Martaneş	Akçahisar	İşkodra
114	Hacı Baba		Kesaraka	İşkodra
115	Hamid Baba		Baçka	İşkodra
116	Mustafa Baba		Tomoritza	İşkodra
117	Priştine Tekkesi		Priştine	Kosova
118	Sersem Ali Baba	Kalkandelen	Tekfurdağı	Üsküp-Kosova
119	Süleyman Baba (İlk Defa)	Kalkandelen	Tekfurdağı	Üsküp-Kosova
120	Musa Baba		Tekfurdağı	Üsküp-Kosova
121	Uryan Baba		Üsküp	Kosova
122	Mustafa Baba		Üsküp	Kosova
123	Karaca Ahmed Sultan		Üsküp	Kosova
124	Kadı Baba		Üsküp	Kosova
125	Haydar Baba		Üsküp	Kosova
126	Hızır Baba	Kırçova	Üsküp	Kosova
127	Çoban Baba	Kırçova	Üsküp	Kosova
128	Karaca Ahmed Sultan	Tekkeköy	Kumonova	Üsküp-Kosova
129	Hızır Baba		Koçana	Kosova

130	Hamza Baba (İlk Defa)		İstip	Kosova
131	Hıdır Baba (İlk Defa)		Brod	Kosova
132	Vechi Baba (İlk Defa)		Prizren	Kosova
133	Şemseddin Baba (İlk Defa)		Yakova	Kosova
134	Demir Baba		Yakova	Kosova
135	Hacet Baba		Köprülü	Manastır
136	Piri Baba		Cuma	Manastır
137	Gazi Ali Baba	Topçular		Manastır
138	Mü'min Baba		Eğribucak	Manastır
139	Hüseyin Baba			Manastır
140	Salih Baba		Alasonya	Manastır
141	Ali Baba	Serfice	Alasonya	Manastır
142	Mustafa Baba (İlk Defa)		Elbasan	Manastır
143	Büyük tekke		Elbasan	Manastır
144	Kasım Baba	Görice	Kesriye	Manastır
145	Hüseyin Baba	Melcan	Kesriye	Manastır
146	Ali Baba		Turan	Manastır
147	İbrahim Baba (İlk Defa)		Hoç	Manastır
148	Katorom tekkesi			Manastır
149	Odra tekkesi			Manastır
150	Vodorina tekkesi			Manastır
151	Bayezid Baba		Vardar	Selanik
152	Kara Baba			Selanik
153	Mustafa Baba			Selanik
154	Ahmed Baba		Serez	Selanik
155	Veli Dede		Serez	Selanik
156	Abdullah Baba		Katerin	Selanik
157	İskeçe tekkesi		İskeçe	Selanik
158	Üç Çeşmeler			Selanik
159	Şişko Mehmed Efendi		Tırhala	Teselya
160	Durbalı Sultan		Reni	Teselya
161	Balı Baba		Reni	Teselya
162	Hasan Baba		Reni	Teselya
163	Süleyman Baba (İlk Defa)			Epir
164	Şeyh Süleyman			Kırşehir
165	Abdal Musa	Tekke köyü	Elmalı	Teke
166	Haydar Baba		Elmalı	Teke

167	Kapıcı Baba		Elmalı	Teke
168	Kafi Baba		Fenike	Teke
169	Kerameddin		Kaş	Teke
170	Hacı Menteş		Gönen	Karesi
171	Kurd Baba	Geredeli	Biga	Karesi
172	Ramazan Baba			Bursa
173	Abdal Murad			Bursa
174	Kara Baba		Kirmastı	Bursa
175	Ekmekyemez Sultan		Tuzla	Bursa
176	Geyikli Baba		İnegöl	Bursa
177	Ahmed Baba			Bursa
178	Ali Mest			Bursa
179	Postinpuş Baba		Yenişehir	Bursa
180	Menteş Sultan	Balıkli köyü	Gördes	Saruhan
181	Ayn-ı Ali Baba		Manisa	Saruhan
182	Haki Baba		Manisa	Saruhan
183	Kıllı Işık	Palamut	Manisa	Saruhan
184	Abdal Musa	Palamut	Manisa	Saruhan
185	Okçu Baba	Turgutlu	Manisa	Saruhan
186	Bayezid Baba		Manisa	Saruhan
187	Ayn-ı Ali Baba		Kepsud	Saruhan
188	Haydar Baba	Araplar	Ayazmend	Saruhan
189	Öküz Baba	Çal		Denizli
190	Yatağan Baba	Yatağan		Denizli
191	Abdi Bey	Karaağaç	Güzelhisar	Denizli
192	Merdan Dede		Kütahya	Karahisar-ı Sahip
193	Bahım Sultan		Kütahya	Karahisar-ı Sahip
194	Beyce Sultan	Şeyhlü	Kütahya	Karahisar-ı Sahip
195	Mürüvvet Baba	Sandıklı	Kütahya	Karahisar-ı Sahip
196	Hacı Baba	Gediz	Kütahya	Karahisar-ı Sahip
197	Şah Çelebi		Kütahya	Karahisar-ı Sahip
198	Hacım Sultan		Uşak	Karahisar-ı Sahip
199	Ahi Baba		Uşak	Karahisar-ı Sahip
200	Hayran Baba		Uşak	Karahisar-ı Sahip
201	Kudret Baba		Uşak	Karahisar-ı Sahip
202	Uryan Baba		Seyid Gazi	Eskişehir
203	Tekyeddin Baba	Ortaca	Karacaşehir	Eskişehir

204	Baba Yusuf Hakiki (İlk Defa)			Aksaray
205	Şeyh Torasan Dede			Aksaray
206	Hasan Baba (İlk Defa)			İzmir
207	Şemseddin Baba (İlk Defa)			İzmir
208	Cafer Baba		Dumlupınar	İzmir
209	Kaynak Baba		Güzelhisar	Aydın
210	Yatağan Baba		Birgi	Aydın
211	Dedekuyu tekkesi			Aydın
212	Seydi Baba	Şiran		Karahisar-ı Şarki
213	Cebel-i Nur	Misis		Adana
214	Masumlar (İlk Defa)			Sivas
215	Garip Musa (Küçük Tekke)		Divriği	Sivas
216	Gani Baba (İlk Defa)		Divriği	Sivas
217	Derviş Ağa (İlk Defa)	Anzahar	Divriği	Sivas
218	Abdal Ata		Hüseyinabad	Sivas
219	Hüseyin Gazi		Çubuk	Ankara
220	Karaca Ahmed		Polatlı	Ankara
221	Hasan (Hüseyin) Balım			Çorum
222	Koyun Baba		Osmancık	Çorum
223	Meyane Sultan		Mecitözü	Çorum
224	Piri Baba		Merzifon	Amasya
225	Hızır Baba		Merzifon	Amasya
226	Pembe Dede		Gelgiras	Amasya
227	Çöreğibüyük		Komnat	Tokat
228	Çöreğibüyük		Niksar	Tokat
229	Sünbül Baba			Tokat
230	Şeyh Nusret		Zile	Tokat
231	Dediği Dede Sultan		Doğanhisar	Konya
232	Dediği Sultan		İlgin	Konya
233	Abdal Musa		Beyşehir	Konya
234	Ali Kav Sultan			Konya
235	Çomak Baba			Maraş
236	Bayezid Baba			Maraş
237	Ümmet Baba		Elbistan	Maraş
238	Dölük Baba			Antep
239	Seyyid Ümidim Baba	Karaarz		Erzurum
240	Kara Abdal			Erzincan

241	Sureti Baba		Eğirdir	Isparta
242	Hüseyin Dede		Burdur	Isparta
243	Derviş Mehmed		Burdur	Isparta
244	Niyaz Baba	İrle	Karaağaç	Isparta
245	Ahi Baba		Barla	Isparta
246	Yesari Baba (İlk Defa)			Sinop
247	Çeke Sultan		Boyabad	Sinop
248	Hızır Baba	Kolay	Bafra	Samsun
249	Hasan Baba			Giresun
250	Gürgür Baba			Bağdat
251	Şahin Baba			Bağdat
252	Abdülümün Baba		Kerbela	Bağdat
253	Merdan Ali		Kerkük	Bağdat
254	Cafer Dede (İlk Defa)	Dakuk	Kerkük	Bağdat
255	Baba Zünnün		Kerkük	Bağdat
256	Virani Baba (Sukuti Baba)		Necef	Bağdat
257	İmam Musa Kazım		Kâzimiye	Bağdat
258	Hızır İlyas		Kerh	Bağdat
259	Hanya tekkesi		Hanya	Girit
260	Horasani Ali Baba		Kandiye	Girit
261	Mağaralıköy		Kandiye	Girit
262	İbrahim Baba (İlk Defa)		Kandiye	Girit
263	Resmo tekkesi		Resmo	Girit
264	Hasan Baba (İlk Defa)		Resmo	Girit
265	Veli Paşa		Resmo	Girit
266	Kaygusuz Baba-Kasrülâyın		Kahire	Mısır
267	Limni tekkesi (İlk Defa)			Limni
268	İbrahim Baba			Midilli
269	Murad Reis		Kumburnu	Rodos
270	Zuhurat Baba		Larnaka	Kıbrıs
271	Hasan Baba		Bafe	Kıbrıs
272	Kırklar (Can Baba)		Lefkoşa	Kıbrıs

[illegible]

[illegible]

Evan-i Nühas/Kıyye	43	48	881	293	64	37	143	135	108	2	215	494	156	33	381	255	60	5	2	14
Kuşun/Vukıyye																	264			
Fener	1											2								
Fincan	6							9								86				
Fincan Tepsisi									1											
Fıçı (Küçük-Büyük)								16	5							1				
Fıç Hırdavau																		1		
Filinta																1				
Gülabdan																1				
Gömlek (Bez)																29				
Gömleklik Bez																1 top				
Gülsuyu Şiltesi																2				
Güğüm																1				
Halebi Alacası																1,5 top				
Halı (Küçük-Büyük)	3															2				
Harbe (Mızrak)								1												
Harme (?)																1 top				
Hasır				1												2				
Hasır (Beyaz)																24 top				
Havan			2					1												
Hayvan Yılan										1										
Helva Tenceresi																2				

Tablo 9. Bektaşî Tekkelerinin Misadere Edilen Eyalet (BOA, MAD, 9771, s.9-21, 57, 60-61, 87, 168; MAD, 9731, s.410-413; MAD, 8248, s.15-17; Bursa Şer'îye Sicli, Nr. B-317/558, v.10b-11a)

Eşyalar/Adet	Tekkeler																								
	Kara Baba (Selanik)	Bayezid Baba (Selanik)	Demir Baba (Hazergrad)	Hüseyin Baba (Hazergrad)	Musa Baba (Hazergrad)	Koç Doğan (Hazergrad)	Musa Baba (Yenipazar)	Tay Hızır Ali Baba (Rusguk)	Horasani Ali Baba (Rusguk)	Ali Koç Baba (Niğbolu)	Göbekli Saray Baba (Fercik)	Nefes Baba (Fercik)	Gaziler (Fercik)	Sancakdar Baba (Mekri)	Hızır Baba (Mekri)	Hacet Baba (Köprülü)	Abdal Musa (Elmalı)	Abdi Bey (Güzehisar)	Yaran Baba (Yeni Zağra)	Ramazan Baba (Bursa)	Piri Baba (Cuma)	Mü'min Baba (Eğribucak)	Ali Baba (Nasit)	Kasım Baba (Kestirye)	Kerameddin (Kaş)
Şikest Kös																	2			12					
Şikest Krom																									
Şilte			2	7																					
Şiş			2																						
Tabak								9																	
Tabaka																	2								
Tahta					6			29	1								570								
Taktuka	1																								
Tamga		2					1																		
Tapa																	1								
Tas	1																			10					
Teber	10	2	2	1	1			2		5							96			30					
Tekne																				1					
Tencere ve Kapak								4												6					
Tencere Hırdavau																				8					

[illegible]

[illegible]

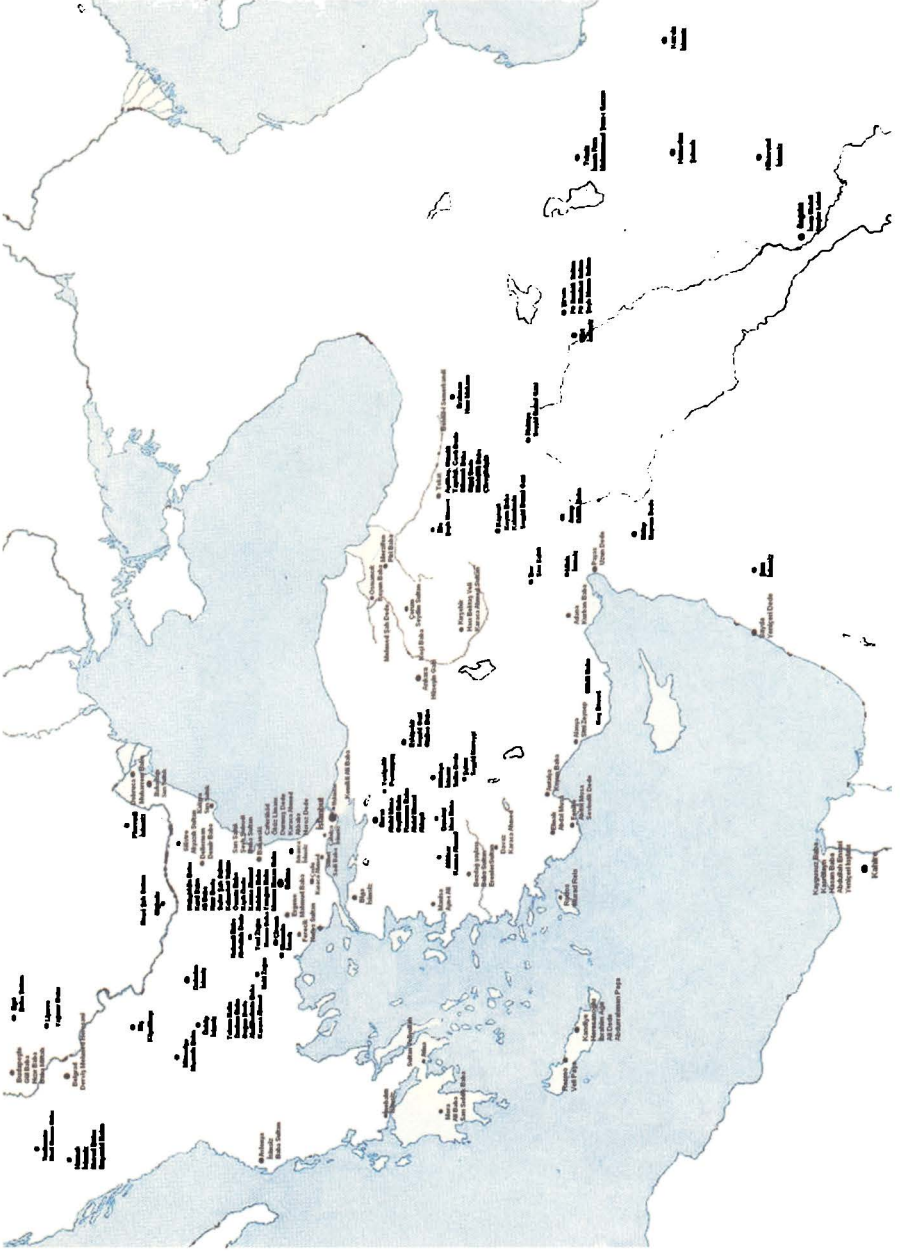
Tablo 13. *Bektaşî Tekkelerine Ait Emlakın İltizam Gelirleri 1827-1837 (BOA, MAD, 9731, s.410-413; MAD, 9732, s.154; MAD, 9771, s.8-9, 13-22, 42-46, 57-78, 82-87, 170-171; MAD, 9772, s.37, 107-108, 264, 308, 315; MAD, 9773, s.276; MAD, 9775, s.86; MAD, 9774, s.5-7, 17, 22-23, 59-60, 180; MAD, 9776, s.25-26, 43, 51, 195, 294, 390, 394; MAD, 8248, s.6-20, 22; C.EV. 346/17567; C.EV. 132/6560; EV. ZMT, 30/67; S. Faroqlı, Anadolu'da Bektaşîlik, s.120)*

Tekkeler	Yıllara Göre Gelir Dağılımı (Guruş)											
	1827	1828	1829	1830	1831	1832	1833	1834	1835	1836	1837	1839
Kılıh Işık (Palamut)				214	183	296	651+10 para	614,5+10 para	589	640		
İlyas Dede (Gördek)				258	217	237+10 para	455,5	427,5	656	650		
Yatağan (Gördek)				173	143	172	1.025,5	1.080,5+10 para	400+10 para	1.100		
Halife Sultan (Gördek)				75	53	96	224	293	131+10 para	320		
Hacı Baba (Demirci)					1.104,5			317,5	302	300		
Haykran Baba (Menemen)					237			42+7 para	42+7 para	50		
Nasuh Baba (Borlu)					1.986			315,5	429,5+10 para	420		
Mentes Sultan (Gördes)					1.073,5			279,5	279,5	270		
Kaynak Baba (Güzelhisar-Aydın)		130	130	130	130	130	130	130	130	130		
Şah Çelebi (Kula)	200	200	200									
Musa Baba (Yenipazar)	125	125	125	125	125							
Tay Hızır Ali Baba (Ruscuk)		500										
Hacet Baba (Koprulu)	4.500	4.500	4.500	4.500	4.500	4.500	4.500					
Kidemli Baba (Yeni Zağra)	2.000											
Yarân Baba (Yeni Zağra)	2.000											
Mü'min Baba (Eski Zağra)	1.250											
Musaca Baba (Eski Zağra)	1.250											
Kara Baba (Selanik)		615			1.137							
Ali Koç Baba (Niğbolu)		1.500	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500				
Bayezid Baba (Selanik)		615			1.137							
Kıran Baba (Şumnu)						101	101					

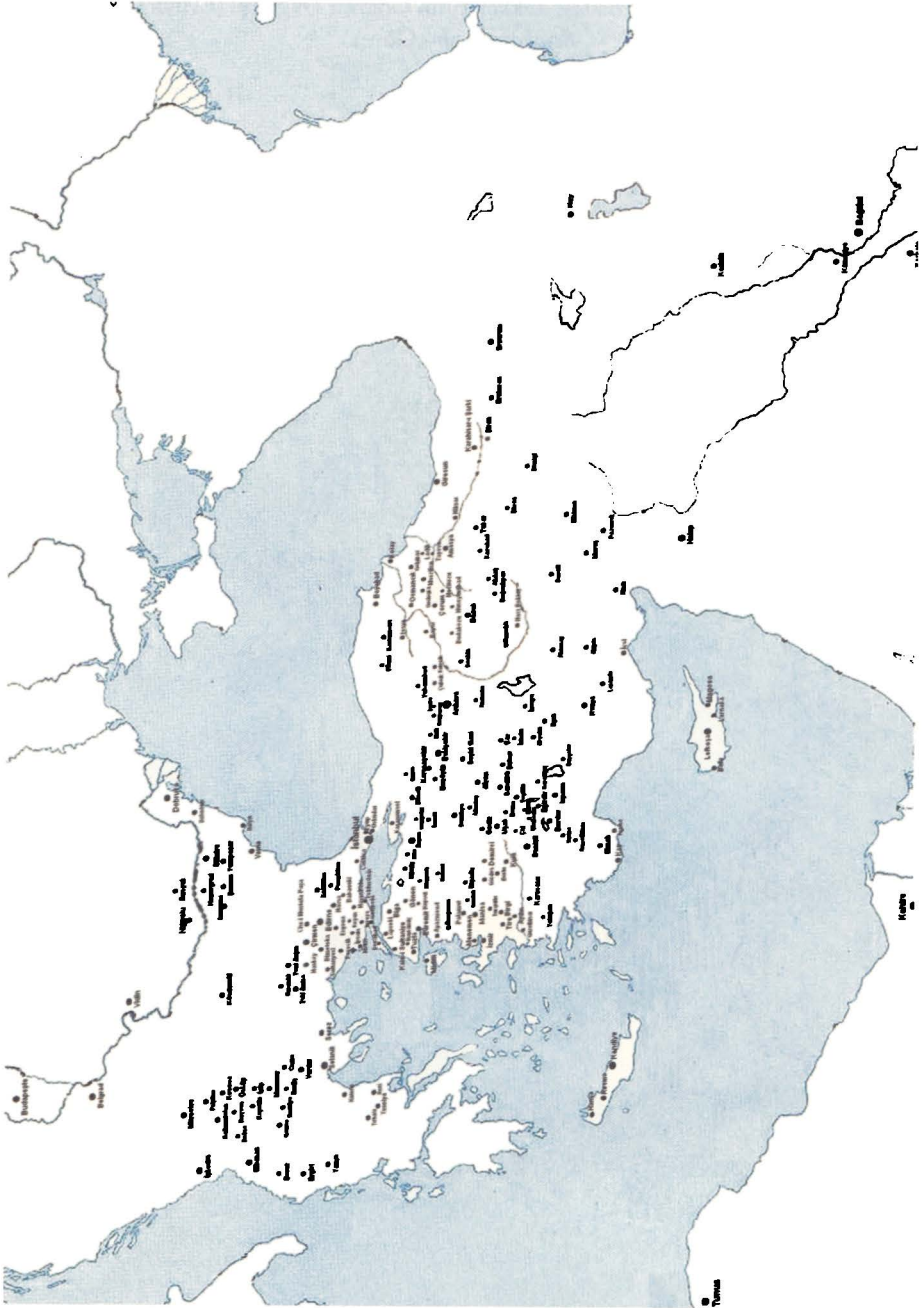
[illegible]

B. HARİTALAR

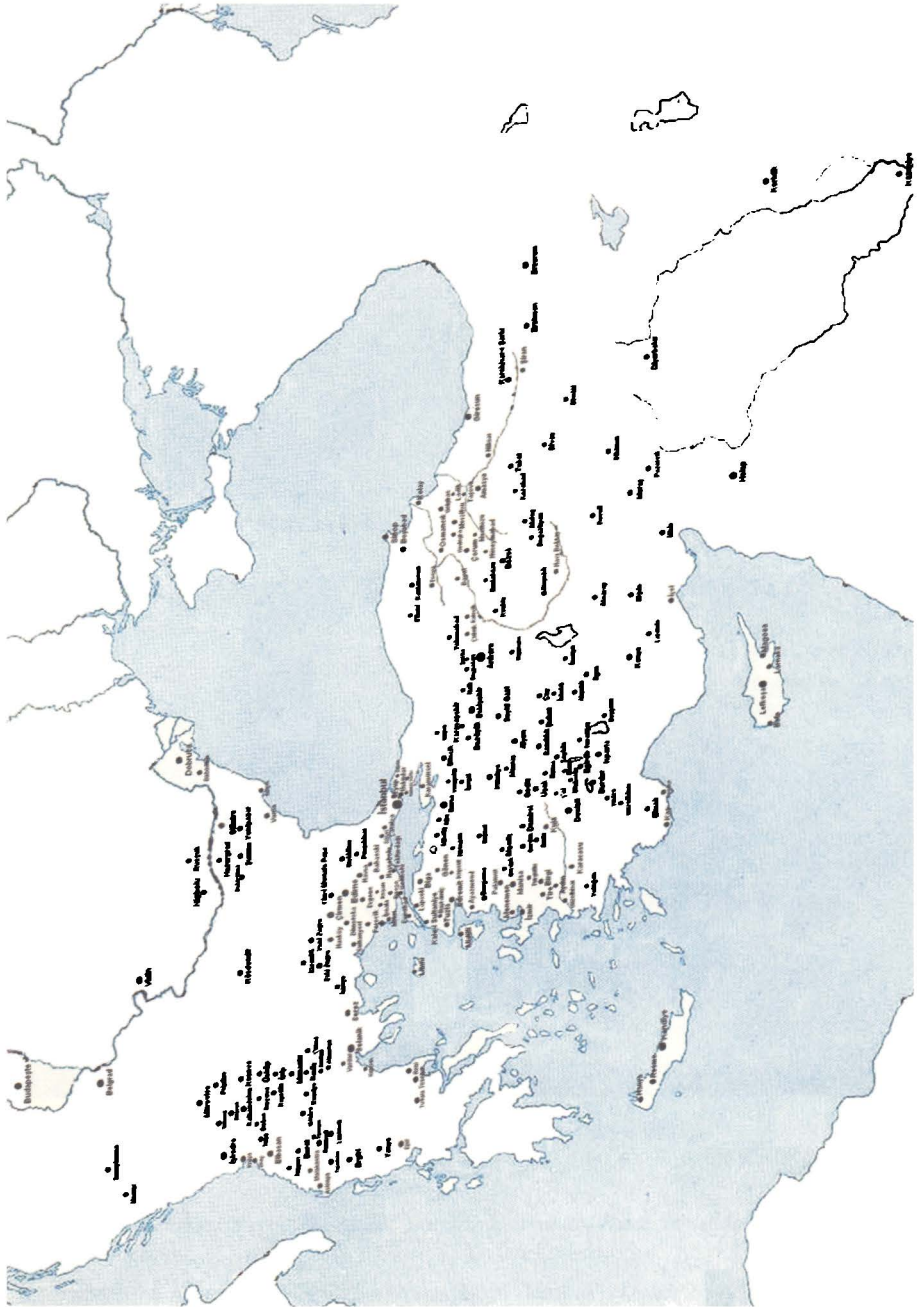
Harita 1. XVII. Yüzyılda Bektaşî Tekkelerinin Coğrafi Dağılımı (Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesine Göre)

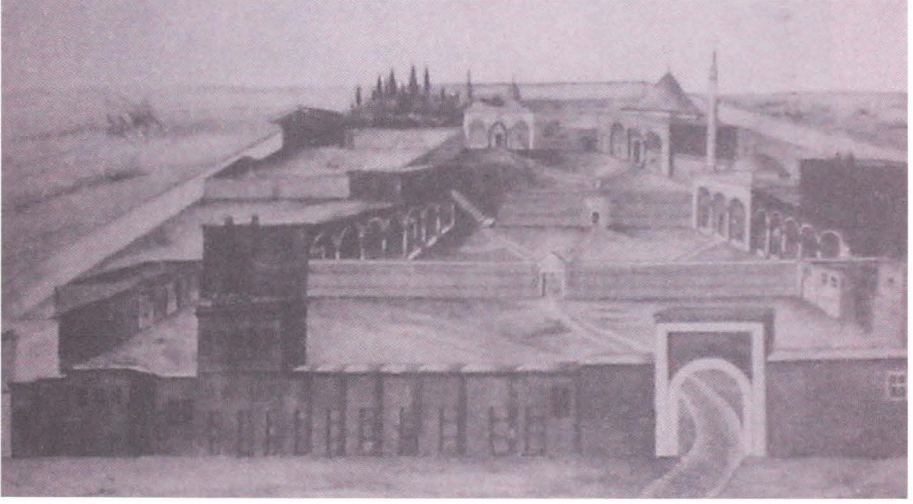
Harita 2. XVII.-XIX. Yüzyıllarda Bektaşî Tekkelerinin Coğrafi Dağılımı

Harita 3. 1826 Sonrası Bektaşî Tekkelerinin Coğrafi Dağılımı

C. RESİMLER

Resim 1. Hacı Bektaş Veli Tekkesi (1880'ler)¹

Resim 2. Şehitlik Tekkesi (XX. Yüzyıl Başları)²

¹ John Kingsley Birge, "Bektaşilik", çev.Öz Dokuman, *Hayat Tarih Mecmuası*, c. II, Sayı 7, İstanbul 1966.

² MehmetArtemel, "TheHilltop on the South Campus", *Leaders*, Sayı 4, s.15.

Resim 3. İstanbul Bektaşî Tekkeleri Şeyhleri (XX. yy Başları)³

Resim 4. Ahmed Lütfi Baba ve Ahmed Sırrı Baba ile Mısır'da Bektaşî Dervişleri (XX. Yüzyıl Başları)⁴

³ John Kingsley Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, London 1937.

⁴ Ahmed Sırrı Baba, *e'r-Risâletü'l-Ahmediyye fî Tarihi't-Tarîkati'l-Âliyyeti'l-Bektâşiyye*, Mısır 1939.

Resim 5. Hacı Bektaş Veli Tekkesi Şeyhi Salih Niyazi Baba (1920'ler)⁵

⁵ Ahmed Sırrı Baba, *e'r-Risâletü'l-Ahmediyye fî Tarihi't-Tarîkatü'l-Âliyyeti'l-Bektâşiyye*, Mısır 1939.

Resim 6. Rumelihisarı Tekkesini Erkan-ı Harbiye Reisi İzzet Paşa ve Askerlerin Ziyareti (1910)⁶

Resim 7. Şahkulu Tekkesi Şeyhi Mehmed Ali Hilmi Baba (XIX. Yüzyıl Sonları)⁷

⁶ *Muhibban*, nr.12, 1 Ramazan 1328, s.1.

⁷ Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi Türkiye'de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi*, Ankara 2005.

Resim 8. Salih Niyazi Baba ve Bektaşî Dervişleri (XX. Yüzyıl Başları)⁸

⁸ *Yol Dergisi*, Sayı 5, Mayıs-Haziran 2000.

Resim 9. Karyagdı Baba Tekkesi Şeyhi Yaşar Baba ve İki Dervîşi (XX. yy Başları)⁹

⁹ www.tarihsuuru.com, Erişim 9 Eylül 2011.

Resim 10. Nuri Baba (1905)¹⁰

¹⁰ Suraiya Faroqhi, *Anadolu'da Bektâşilik*, çev. Nasuh Barın, İstanbul 2003.

پارادریس ۶/ شوال ۱۳۳۶ هـ - آیدہ بر نشر اولئو و سیاستدن ماعدا هر شیدن بحث ایدر - نومرد ۱ اوجین سنه
۱۴ نور ۱۳۳۶ هـ

محسان

۱۳ ۲۵

ساحب و مدیر مشول : حاجی بك زاده احمد مختار
پوسنه و تدارف ادوسی : اسنانبول - محسان

تجاری (۵) آیدہ سی انهدل کوندرمك شرطیه لکی (۶۰) شروشدو
عمل توزی باب عار جاده صندہ آی یازر مغازه سپهر

فلمن دشمنه زیان ، قوللمن شاهه عیان ، اوچار یدیلر
قرقلر ، نورجی ، کرم علی بیرمن دمنه دورانه هو
دیله هو (عیان)

رضا توفیق بك اندلی طرفندن امداد ایدرلشدور

نفس

كل درویش اوادی چیتار قوبنگدن
هدایت و برمه مش اوکتاب سکا
قلبی ختم ایش اولو بارادان ،
ایچکدن کله مش بر خطاب سکا
مظاهر اولدی انسان ، سر مهمه ؛
جان ویردی فهوری جسم عالمه
سجده ایلمه دی ایلیس آدمه ؛
بو فصدن برآز حصه قابله آ
آدم سورتنده رحمن کوردندی ؛
قدرتی اطقنده عیان کوردندی ؛

جمالنده سر قرآن کوردندی ،
عبادت عرفاندر ، حق طایفه آ
الله جان نهونده ، سر مطلقدر ؛
درت دیواره سجده قیلان احقندر ؛
حج ایته دن مقصد کوکل یا مقدر ؛
سن ده بی نادان کوکل یا سه لک آ
هی (رضا) بوروله غرت ایلارده ؛
غیرت جهل ایله قائله یارده
پیوده حلولاشدک قومی چولارده ،
کوکل سمتده برآز ساسه لک آ
رضا توفیق

Resim 11. Muhibbân Dergisi

Resim 12. Merdivenköy Bektaşî Tekkesi'nde Bektaşîler (XX. Yüzyıl Başları)¹¹

¹¹ www.alevilerbirligi.com, Erişim 9 Eylül 2011.

1826 yılı Bektaşilik için bir dönüm noktasıdır. Yeniçeri Ocağı ile birlikte yasaklanan Bektaşilik yok olma tehlikesi yaşamıştır. Ancak üç kıtada müntesiplere sahip olan Bektaşiler yasağa karşı ciddi bir direniş göstermişlerdir. Sultan II. Mahmut dönemi boyunca sıkı bir şekilde devam eden yasak Tanzimat Fermanı sonrası giderek yumuşamış ve Bektaşilik fiilen serbest kalmıştır.

Bektaşiliğin 1826 sonrası var olma mücadelesi beraberinde çok yoğun ve canlı bir faaliyet dönemini getirmiştir. Adeta Bektaşilik bu zorlu dönemde küllerinden yeniden doğmuş, başta İstanbul olmak üzere Anadolu, Rumeli, Irak, Suriye ve Mısır coğrafyasında tekkeler yeniden açılmış, eskilerine yenileri eklenmiştir. Yeniçerilerin desteği olmadan yoluna devam eden Bektaşiler, bir taraftan kapatılan tekkelerine yenilerini eklerken diğer taraftan tekrar meşru bir zemine kavuşmak ve topluma kendilerini kabul ettirmek amacıyla hummalı bir faaliyet göstermişlerdir. Yasaklılık sonrası Bektaşilerin giriştikleri yayın faaliyeti ve siyasi olarak Jön Türk hareketine olan destekleri hep 1826 öncesi meşruiyete kavuşma mücadelesidir.

Bu çalışmada Bektaşilerin 1826 yılında karşı karşıya kaldıkları yasaklama, takip ve sürgün hadisesi tüm detaylarıyla ele alınmaktadır. Bektaşilerin yasak karşısındaki tavırları, var olma mücadeleleri ve nihayet Osmanlı dönemi boyunca imparatorluğun dört bir yanında varlıklarını korumaları satır aralarında bulunabilecek ayrıntılardır.

